ISSN 2663-9718

НВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Київ – Львів – Бережани – Гомель 2018

ISSN 2663-9718

ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны

Lviv Educational and Scientifical Center of Professional Education
M.P. Drahomanov National Pedagogical University
Danylo Halytskyy Lviv National Medical University
Lviv State University of Life Safety
Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"
Francisk Skorina Gomel State University

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION AND SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

SCIENTIFIC WORKS COLLECTION

Issue 3

Київ – Львів – Бережани – Гомель
2018

Kyiv– Lviv – Berezhany – Gomel
2018

УДК : 37. 01 : 001

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [упорядник Ю.І. Колісник-Гуменюк]. – Київ – Львів – Бережани – Гомель, 2018. – Вип. 3. – 451 с.

Редакційна колегія:
Шевченко В.В., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)
Кільдеров Д.Е., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)
Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)
Руденко Л.А., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)
Жибак М.М., доктор економічних наук, професор (м. Бережани, Україна)
Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор (м. Львів, Україна)
Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент (м. Львів, Україна)
Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)
Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)
Бейзеров В.А., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Гомель, Республіка Білорусь)
Дворак В.Н., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Гомель, Республіка Білорусь)
Гурська І.С., кандидат економічних наук, доцент (м. Бережани, Україна)

Технічне редагування:
Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Переклад англійською мовою: Дубовик О.В., викладач (м. Львів, Україна)

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники вищих навчальних закладів I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Упорядник:
Колісник-Гуменюк Ю.І., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2018
© ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти», 2018
© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
© Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
© ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
© Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны, 2018
© Автори статей, 2018

ISSN 2663-9718

ЗМІСТ *** CONTENTS

	ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ	
Кадол Ф.В. *Kadol F.V.*	**Ретроспектива становления и перспективы развития школы нравственного воспитания кафедры педагогики «ГГУ им. Франциска Скорины»** Retrospective of formation and prospects of development of the scientific school of moral education of the department of pedagogics, “Francisk Skorina Gomel State University”	12
Козловська І.М. ***Якимович Т.Д.*** *Kozlovska I.* *Yakymovych T.*	**Методологічні аспекти інтегративного підходу до формування фундаментальних знань** Methodological aspects of an integrative approach to the formation of fundamental knowledge	17
І.Ю. Кузьміна ***О.В Ніколаєва*** ***Н.А. Сафаргаліна-Корнілова*** *Kuzmina I.Yu.* *Nikolaeva O.V* *Safargalina-Kornilova N.A.*	**Роль вищої медичної освіти у фаховій підготовці майбутніх лікарів** The role of higher medical education in the professional training of future doctor	21
Шерстюк С.О. ***Зубова Є. О.*** ***Наконечна С. А.*** ***Парамзіна О.а Б.*** *Sherstiuk S.O.* *Zubova E.O.* *Nakonechna S.A.* *Paramzina O.B.*	**Погляд на поширені проблеми у самонавчанні** A view on expected problems in the self-government	25
Ніколаєва О.В. ***Сафаргаліна-Корнілова Н.А.*** ***Павлов О.О.*** ***Сулхдост І.О.*** *Nikolaeva O.V.* *Safargalina-Kornilova N.A.* *Pavlova O.O.* *Sulchdost I.O.*	**Особливості соціально-психологічної адаптації студентів-медиків та шляхи профілактики її порушення** Peculiarities of social-psychological adaptation of students-medicians and ways of prevention of its violations	27
Чечет В.В. *Chechet V.V.*	**Инновационная деятельность как эффективный путь создания учебно-исследовательской среды учреждений образования** Innovation activity as an effective way to create an educational and research environment in educational institutions	31
Аркатов Ю.Н. *Arkatov Yu.*	**Модель структуры учебной информации и расчёт её сложности при проведении контроля знаний** Model of educational information structure and calculation of its difficulties when carrying out knowledge control	36
Бабій І.В. *Babij I.V.*	**Сучасні словники у формуванні лексикографічної компетенції студентів** Contemporary dictionaries in a formation of lexicographic competence of students	40

Бондарєва Л.І. *Bondareva L.I.*	**Педагогічні аспекти комунікації підвищення кваліфікації дорослих** Pedagogical aspects of commucation at advancing the qualification level of adults	44
Брюханова Г.В. *Bryukhanova G.V.*	**Підготовка фахівців з дизайну реклами з використанням інформаційних технологій в університеті** Training in advertising design using information technology at the university	47
Вановська І.М. *Vanovska I.M.*	**Компетентністний підхід до професійного розвитку вчителів історичних дисциплін в умовах післядипломної освіти** Competent approach to professional development of historical discipline teachers in consequences of postgraduate education	52
Горленко В.П. *Gorlenko V.P.*	**Компетентностный подход в формировании безопасной жизнедеятельности учащихся** Competence approach to the formation of the safe life activity for students	57
Ермакова Л.Д. *Yermakova L.D.*	**Педагогическое творчество в структуре профессиональной компетентности социального педагога** Pedagogical creativity in the structure of the professional competence of a social teacher	63
Колісник-Гуменюк Ю. І., *Kolisnyk-Humenyuk Y.I.*	**Аналіз сучасного рівня підготовленості викладачів професійно-художніх дисциплін у ЗВО** Analysis of the current level of training of teachers of professional-artistic disciplines at higher education institutions	68
Кошман Е.Е. *Koshman E.E.*	**Педагогический потенциал игрового проектирования в университетском образовании** Pedagogical potential of game projecting in university education	82
Кошман М.Г. *Koshman M.G.*	**Методологические основы формирования проектной культуры будущих спортивных педагогов** Methodological bases for formation of project culture of future sports teachers	86
Кудрик Л.Г. *Kudryk L.G.*	**«Мудрий педагог є добрим генієм дитячого здоров'я» (В. Сухомлинский)** "Wise teacher is good genius of child's health" (v. Sukhomlynskyy)	91
Подберезко С.А. ***Бирг В.С.*** ***Лопатко Е.Г.*** *Podberezko S.A.* *Birg V.S.* *Lopatko E.G.*	**Совершенствование воспитания студентов в педагогическом ВУЗе** Improving the education of studentsin a pedagogical university	96
Радионова В.И. *Radzivonava V.I.*	**Концептуальные подходы к индивидуализации обучения детей с умеренной и тяжелой интеллектуальной недостаточностью** Conceptual approaches to the individualization of teaching children with moderate and severe intellectual disabilities	101
Цюра С.Б. *Tsura S.B.*	**Педагогічна інтернатура: місце і завдання у системі підготовки сучасного вчителя** Educational internship: place and objectives in the system of modern teacher training	106

А.В. Харченко ***Жиленко Т.І.*** ***Kharchenko A.V.*** ***Zhylenko T.I.***	**Інтерактивні методи конспектування у вищій математиці** Interactive concept methods in higher mathematics	111
Вальченко С.А. *Valchenko S.A.*	**Национальное самосознание – критерий воспитания патриотизма личности** National identity – the criterion of patriotism personality	116
Viktorko Larysa *Викторко Лариса*	**Use of computer technologies in teaching LSP to part-time postgraduate students** Использование компьютерных технологий при обучении языку для специальных целей студентов заочного отделения магистратуры	120
Воронежцева А.А. ***Чорна О.В.*** *Voronezhts A.* *Chernaya O.*	**Погружение в другую культуру как одно из педагогических условий воспитания студентов-иностранцев в вузе** Immersion in another culture as one of the pedagogical conditions of education of foreign students in high school	125
Дубовик О. В. *Dubovyk O.V.*	**Розвиток системи професійно-технічної освіти США** Development of vet system in the USA	134
Жукова И.А. *Zhukova I.A.*	**Принципы формирования социокультурной компетенции в процессе обучения русскому языку как иностранному** Principles of forming sociocultural competence in the process of teaching Russian as a foreign language	142
Зайцева И.Т. *Zaitseva I.T.*	**Методики личностно ориентированного обучения в образовательном процессе высшей школы** Methods of a personally oriented training in the educational process at university	148
Какарека Э.В. ***Кучерова Е.В.*** ***Подберезко С.А.*** *Kakareka E.V.* *Kucherova E.V.* *Podberezko S.A.*	**Производственные практики студентов как этап формирования метапредметных и личностных компетенций студентов** Practical training of students as a stage in the formation of metasubject and personal competences of students	153
Кубська Л. І. *Kubska L.I.*	**Дидактичні можливості інформаційних технологій у ПТНЗ** Didactic possibilities of information technologies in VET	158
Кучерова Е.В. ***Какарека Э.В.*** ***Подберезко С.А.*** *Kycherova E.V.* *Kakareka E.V.* *Podberezko S.A.*	**Особенности формирования исследовательских компетенций у студентов в процессе прохождения учебных практик по дисциплинам естественнонаучного профиля** Features of formation of research competences of students in the process of training practices in the disciplines of natural sciences	162
Серман Леся *Serman Lesia*	**Афективні аспетки впливу професійного іміджу вчителя на успішність учнів** Affective aspects of impact of the professional image of the teacher on student achievement	167
Снігурова І.І. *Snihurova I.I.*	**Невербальні засоби спілкування у формуванні мовних компетенцій майбутніх інженерів** Non-verbal communication means in formation of linguistic competencies in future engineers	171

Цибулько Т.А. *Tsybulko T.A.*	**Використання мультимедійних технологій на уроках математики** Using multimedia technologies at mathematics lessons	177
Боголюбская В.С. *Bogolyubskaya V.S.*	**Личностное развитие старших школьников в условиях иноязычного образования** Personal development of students in the conditions of foreign language education	180
Зенько Н.Н. *Zenko N.N.*	**Активизирующая роль тренингов креативности в творческой самореализации студентов** Activating the role of training creativity in the creative self-realization of students	184
Зімбалевський О.В. *Zimbalevskyi O.V.*	**Сучасні проблеми професійного консультування в галузі освіти** Modern issues of professional counseling services in the field of education	189
Архипова М.В. *Arkhipova M.V.*	**SMART технології та їх використання у навчальному процесі** SMART technologies and their use in educational process	195
Береза Ольга *Bereza Olha*	**Інтерактивні методи навчання на уроках української мови та літератури** Interactive methods of studying in Ukrainian language and literature classes.	198
Білан Л.В. *Bilan L.V.*	**Математична складова професійної підготовки майбутніх спеціалістів** Mathematical composition of professional training of future specialists	202
Дубницька О.М. *Dubnytska O.M.*	**Методологічі підходи у професійній підготовці майбутніх фахівців** Methodological approaches in future specialists' professional training	206
Жулавська Л.Л. *Zhulavska L.L.*	**Атестація як визначальний чинник ефективного підвищення професійної компетентності викладача** Attestation as a qualificatory factor of efficient development in professional competency of the teacher	209
Теребенець Л.В. *Terebenets L.V.*	**Формування творчої особистості випускника ПТНЗ – майбутнього фахівця** Formation of creative personality of graduate VET student – future professional	213
Якимович О.М. *Yakymovych O.M.*	**Розвиток пізнавальних вмінь студентів засобами інформаційних технологій** Development of knowledge abilities of students by means of information technologies	217
Аникович Анна *Anikovich Hanna*	**Учебный студенческий туристический центр как инновационная форма образования и практики (на примере факультета физического воспитания БГПУ)** Educational student travel centre as an innovative form of education and practice (on the example of faculty of physical education, BSPU)	220

Horbatsio I. *І. Горбацьо*	**Regional professional and educational cluster – organizational precondition to solve the issue of qualitative training of specialists in tourism** Регіональний професійно-освітній кластер – організаційна передумова вирішення проблеми якісної підготовки спеціалістів з туризму	223
Павлишин Степан *Pavlyshyn Stepan*	**Львів в ідеалі** Ideal Lviv	226
Фастовець Юлія *Fastovets Yuliia*	**Роль блогу в українському педагогічному дискурсі** Place of blog in ukrainian pedagogical discourse	228
Щигіль В. *Shchyhil V.*	**Важливість вивчення іноземних мов в умовах сьогодення** Importance of foreign languages studying in contemporary conditions	233
	ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Матійків І.М. *Matiykiv I.M.*	**Ментальні карти в педагогічній діяльності** Mind maps in educational activities	238
Шиделко А. В. *Shydelko A.V.*	**Генезис сирітства у дослідженнях вчених** Genesis of orphanhood in researches of scientists	242
Заставна Х.І. *Zastavna Khrystyna*	**Статеві особливості прояву дружби** Sexual features of friendship manifestation	247
Мегес Р.Б. *Mehes R.B.*	**Вплив насильства в сім'ї на психологічне здоров'я дитини** Influence of domestic violence on the psychological health of the child	250
Микитів В.-Н. *Mykytiv V.-N.*	**Теоретико-емпіричний аналіз рівня стресу в медичних працівників** Theoretically-empirical analysis of stress level among medical workers	253
Штангрет С.-К.І. *Shtangret S.-C.I.*	**Аналіз потребнісної сфери подружжя** Analysis of the married couple`s need sphere	260
	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	
Гарник Л.П. *Garnyk L.P.*	**Оптимізація управління якістю освітніх послуг українських вишів шляхом запровадження CRM систем** Optimization of educational services quality management in ukrainian higher educational institutions by implementation of CRM systems	264
Лук'янова Марія ***Турчин Павло*** *Lukianova Mariia* *Turchyn Pavlo*	**Особливості становлення соціального підприємництва в економіці України** Features of the formation of social entrepreneurship in the economy of Ukraine	270
Ыдырыс С.С. ***Парылты Н.*** ***Тохаева Ж.О.*** *Ydyrys S.S.* *Parıltı N.* *Tokhayeva Zh.O.*	**Управление инновационным развитием сельского хозяйства в Казахстане** Management of innovative development of agriculture in Kazakhstan	276
Герасимів З.М. *Herasymiv Z.*	**Розвиток сільського господарства на інноваційних засадах** Development of agriculture on innovative principles	280
Гурська І. С. ***Патіота А.С.*** *Hurska I.S.* *Patiota A.S.*	**До питань організаційно-економічного розвитку тваринництва в аграрних формуваннях** To issues of organizational and economic development of stockbreeding in agrarian formations	283

Замора О.І. *Zamora O.I.*	**Ефективність фінансування соціальної інфраструктури** Improvement of social infrastructure funding	289
Федуняк І.О. *Feduniak I.O.*	**Система оптових ринків сільськогосподарської продукції** Wholesale market systems of agricultural products	293
Ярема Л.В. *Yarema L.V.*	**Забезпечення функціонування малих підприємств** Provision of small enterprises functioning	297
Ыдырыс С.С. ***Шен Б.*** *Idiris S.S.* *Shen B.*	**Система электронной торговли: сущность и ее элементы** Electronic trade system: essence and its elements	301
Саджак Наталія ***Якимович Ольга*** *Sadjak Natalia* *Yakymovych Olha*	**Роль лізингу в розвитку економіки України** Leasing role in development of the economy of Ukraine	306
Боднар Ольга ***Ригайло Любомир*** *Bodnar Olha* *Ryhailo Lubomir*	**Особливості розвитку інвестиційних процесів в аграрній сфері економіки** Features of development of investment processes in agrarian sphere of economy	311
Грицан Іванна *Hrytsan Ivanna*	**Фінансова діяльність підприємств в сучасних економічних умовах** Financial activity of enterprises in modern economic conditions	315
Куга Тетяна *Kuha Tatiana*	**Тенденції розвитку державного бюджетування в Україні** Trends of development of state budgeting in Ukraine	319
Гула І.А. *Hula I.A.*	**Шляхи вирішення проблем інвестиційної діяльності в Україні** The ways of solution the problems of investment activity in Ukraine	324
	ІСТОРИЧНІ НАУКИ	
Горбенко С.М. *Horbenko S.M.*	**Генуезька республіка та її політична діяльність** The Republic of Genoa and its political activity	328
Іщук Т.В. *Ischuk T.V.*	**Історико-культурні ресурси Полтавщини** Historical and cultural resources of Poltava region	331
Левус О.П. *Levus O.P.*	**Роль українського козацтва у формуванні Української державності: огляд сучасної історичної літератури** The role of ukrainian cossacks in formation of Ukrainian state: review of modern historical literature	336
Лозін Д.Е. *Lozin D.E.*	**Теоретичні аспекти економічного розвитку у контексті аналізу кризи директивно-планової системи СРСР** Theoretical aspects of economic development in the context of the USSR directive-planned system crisis analysis	340
	БІОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Абросимова Т. ***Чигирь С.*** *Abrosimova Tatiana* *Chigir Sergey*	**Исследование распространенности фенотипических стигм СТД среди студентов факультета естествознания БГПУ имени Максима Танка** Research of prevalence of phenotypical stigmata of CTD among students of faculty of natural sciences of M.Tank BSPU	344
Бирг В.С. *Birh Uladzimir*	**Изменение морфометрических показателей тела гусениц *Semiothisa Liturata Cl.* под воздействием серосодержащих поллютантов** The change in morphometric parameters of the body of the caterpillars of *Semiothisa Liturata Cl.* under the influence of sulfur-containing pollutants	348

Дроздова Н.И. ***Савченко Т.Г.*** *Drozdova N.I.* *Savchenko T.G.*	**Содержание усниновой кислоты в этанольных экстрактах некоторых лишайников Беларуси** Content of usnic acid in ethanol extracts of some lichens of Belarus	351
Макаренко Т.В. ***Штанько А.И.*** ***Иванов А.О.*** *Makarenko T.V.* *Shtanko H.I.* *Ivanov A.O.*	**Изучение содержания тяжёлых металлов в мягких тканях моллюсков и водоёмах г.Гомеля** Study of the content of heavy metals in soft tissues of mollusces and waters of Gomel	354
Маврищев В.В ***Гавриленко А.В.*** *Mavrishchev V.V.* *Gavrilenko A.V.*	**Использование метода трансплантации лишайников для индикации загрязнения атмосферного воздуха урбоэкосистем** Use of lichens transplantation method for indication of urboecosystem air pollution	359
Хоменко Е.Г. *Khomenko E.G.*	**Активность протеазы в экосистемах, сопряженных с площадками добычи нефти** Protease activity in ecosystems, connected with oil production areas	363
Чигирь С.Н. ***Василькова А.Д.*** *Chigir S.N.* *Vasilkova A.D.*	**Основная гимнастика в физическом воспитании дошкольника и её влияние на организм ребёнка** Basic gymnastics in physical education of preschool children and its impact on the child's body	367
	МЕДИЦИНА ТА ФАРМАЦІЯ	
Бутко Л.А. ***Бутко А.Ю.*** *Butko L.A.* *Butko A.Yu.*	**Деякі аспекти якості фармацевтичної освіти як складової професійної підготовки майбутніх фахівців фармації** Some aspects of quality of pharmaceutical education as component professional preparation of future specialists of pharmacy	371
Вороненко Д. В. ***Олійник П. В.*** *Voronenko D.V.* *Oliynyk P. V.*	**Підготовка лікарів до роботи в умовах ліквідації наслідків радіаційних аварій** Training of doctors to work in the conditions of liquidation of the consequences of radiation accidents	373
Гуменюк В. В. *Humenyuk V.V.*	**Сучасна практика організації вищої освіти для іноземних студентів** Modern practice of higher education organization for international students	377
Івженко Л.І. ***Пасічник А.Ю.,*** ***Черевко Я.Ю.*** *Ivzhenko L.I.* *Pasichnyk A.Yu.,* *Cherevko Ya.Yu.*	**Динаміка розповсюдження діабетичної ретинопатії в Україні за останні 3 роки** Dynamics of distribution of diabetic retinophaty in Ukraine in the last 3 years	382
	ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ	
Остапенко Г.А. ***Кузьмина Л.И.*** ***Фигурин П.А.*** *Ostapenko G.A.* *Kuzmina L.I.* *Figurin P.A.*	**Методика развития специальной (анаэробной) выносливости на примере гребного слалома** Development technique of special (anaerobic) endurance on the example of rowing slalom	386

Духнова Л.М. *Dukhnova L.M.*	**Методичні підходи до вивчення технічних прийомів гри у гандболі для студентів** Methodological approaches of studying technical techniques of handball game for students	391
Козятек А.І. *Kozyatek A.I.*	**Соціальні функції професійного спорту** Social functions of professional sport	394
Козача О.О. *Kozacha O.O.*	**Культура фізичного виховання для студентів філологів** The culture of physical education for students-philologists	398
	ТЕХНІЧНІ НАУКИ	
Жук М. ***Ковалишин В.*** ***Берянич О.*** *Zhuk M.* *Kovalyshyn V.* *Berianych O.*	**Особливості застосування програми «COPERT» для оцінки викидів транспорту** Features of the program «COPERT» for calculations of emissions from transport	403
Третьяченко Д.К. ***Штепа В.Д.*** ***Гринь Г.И.*** ***Кобзев А.В.*** *Tretiachenko D.K.* *Shtepa V.D.* *Gryn G.I.* *Kobziev O.V.*	**Очистка сточных вод от лекарственных препаратов** Cleaning waste water from medications	408
Шевченко Н. В. *Shevchenko N.V.*	**Очистка сточных вод фармацевтического предприятия** Cleaning of waste water of pharmaceutical enterprise	411
Штепа В.Д. ***Третьяченко Д.К.*** ***Авина С.И.*** *Shtepa V.D.* *Tretiachenko D.K.* *Avina S.I.*	**Современные методы очистки природных вод от сероводорода** Modern methods of water purification from hydrogen sulfide	415
	ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Рак Марыя Сяргееўна *Rak Maryia*	**Адметнасць выкарыстання постмадэрнісцкай паэтыкі ў раманах Л. Рублеўскай «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» і «Сутарэнні Ромула»** The peculiarity of the use of postmodernist poetics in the novels by L. Rublevskaya «To kill a scoundrel, or the Albaruenia Game» and «Romul's Dungeons»	419
Бабінець К.В. *Babinets K.V.*	**Хронотоп в історичних романах Павла Загребельного** Chronotop in the historical novels of Pavlo Zagrebelnyi	424
Гудована Н.Ю. *Hudovana N.Y.*	**Використання ІКТ-ресурсу на уроках мовленнєвого розвитку у 8 класах** Use of ICT-resources in speech development in 8-year classes	429
	ФІЛОСОФІЯ	
Беспалов И.О. *Bespalov I.O.*	**Философия Фалеса из Милета** Philosophy of Phales from Milet	433
Луговий Богдан *Luhovyi Bohdan*	**Філософської концепції цивілізаційної теорії Арнольда Тойнбі** Philosophical concept of the civilization theory of Arnold Toynbee	436

	ЮРИДИЧНІ НАУКИ	
Брилёва Вероника *Bryliova Veranika*	**Международный механизм обеспечения прав людей с инвалидностью** International mechanism of ensuring the rights of people with disabilities	440
	МИСТЕЦТВО	
Ткачик Наталія *Tkachyk Nataliya*	**Новий погляд на меблеву промисловість** A new view on a furniture industry	449

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.017:17.02:378.4(476.2)

***Федор Кадол**, д-р пед. наук, профессор*
УО «Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины»,
Гомель, Республика Беларусь

РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ШКОЛЫ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ КАФЕДРЫ ПЕДАГОГИКИ «ГГУ ИМ. ФРАНЦИСКА СКОРИНЫ»

В статье раскрываются методические основы развития школы нравственного воспитания, теория и методика его организации. Дается анализ научных работ членов кафедры педагогики «ГГУ им. Ф. Скорины» по проблеме нравственного воспитания детей и учащейся молодежи. Выделены наиболее значимые критерии нравственного развития личности.

***Ключевые слова:** нравственность, нравственное воспитание, теория и методика, образовательный процесс, научная школа, развитие, формирования, личность, обучающиеся, честь и достоинство личности.*

Fedor V. KADOL
Doctor of Education, Professor, Department of Pedagogics,
educational establishment «FranciskSkorina Gomel State University»
Gomel, Republic of Belarus

RETROSPECTIVE OF FORMATION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE SCIENTIFIC SCHOOL OF MORAL EDUCATION OF THE DEPARTMENT OF PEDAGOGICS, “FRANCISK SKORINA GOMEL STATE UNIVERSITY”

The article describes the methodological basis for the development of the scientific school of moral education, the theory and methodology of its organization. The analysis of scientific works of the members of the Department of Pedagogics, “Francisk Skorina Gomel State University”, on moral education of children and students is reviewed. The most meaningful criteriaof the moral development of personality are defined.

***Key words:** morality, moral education, theory and methodology, educational process, scientific school, development, formations, personality, students, honor and dignity of the individual.*

Важнейшей стороной личностного развития современного человека является его нравственная воспитанность, которую принято рассматривать в качестве внутреннего стержня успешного формирования и проявления остальных свойств и качеств личности. Не случайно с древних времен в общественном сознании и педагогической мысли культивируется идея приоритета нравственности над другими социальными и личностными ценностями. В частности, образованность молодого специалиста и его профессиональная обученность без соответствующей нравственной воспитанности считались и считаются незавершенными. В Кодексе Республики Беларусь об образовании на первое место поставлен термин «воспитание», который определяется как «целенаправленный процесс духовно-нравственной и эмоционально ценностной сферы личности обучающегося» [2, с. 3]. То есть,

основополагающее положение в содержании воспитания занимает развитие духовно-нравственных ценностей, которые рассматриваются как важнейший компонент нравсвтенной культуры обучающихся.

На современном этапе развития белорусского общества целевые приоритеты нравственных ценностей растущего человека обозначены Кодексом Республики Беларусь об образовании и Концепцией непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи в Республике Беларусь. В этих официальных документах отмечается, что «целью воспитания является формирование разносторонне развитой, нравственно зрелой творческой личности обучающегося» [2, с. 20]. Разумеется, что поставленная цель носит характер руководства к научному и практическому действию и предполагает поиск путей воспитания «нравственно зрелой личности», разработку теории и методики этого процесса. В обобщенном смысле актуальной становиться задача современной интерпретации основных проблем нравственного воспитания обучающихся. В этом русле функционировала и продолжает успешно развиваться школа нравственного воспитания учащихся и студентов кафедры педагогики ГГУ им. Ф. Скорины.

Методологическая основа школы нравственного воспитания была заложена в 60-70-е годы прошлого столетия. Концептуальное значение для успешного развития научных поисков школы имела теория активно-деятельностного подхода академика И.Ф. Харламова к пониманию организации целостного образовательного процесса. В работах И.Ф. Харламова была дана одна из наиболее удачных характеристик этой важнейшей педагогической категории. Основоположник научной школы определял сущность нравственного воспитания в контексте организации содержательной, разнообразной и активной деятельности учащихся, которая вызывает у них интерес и положительное отношение, соответствует личностно-возрастным особенностям и побуждает к нравственному самоутверждению. Была подчеркнута мысль В.А. Сухомлинского о том, что в каждом ученике важно видеть его наиболее сильную сторону, его «живинку», развивать на этой основе творческие способности и задатки растущего человека. Тем самым уже у истоков научной школы акцент был сделан на один из важнейших принципов теории нравственного воспитания − опора на положительные качества личности, ее потребности и интересы, стремление к саморазвитию. Сформулированные методологические постулаты об активном и деятельностном характере нравственного воспитания получили дальнейшее развитие в монографии И.Ф.Харламова «Теория нравственного воспитания» [3].

Для развития диапазона практических разработок школы нравственного воспитания большое значение имело издание научно-методических сборников «Этические беседы с учащимися». Они адресованы классным руководителям V-

VIII классов. Причем для каждого класса издавался отдельный сборник бесед. В подготовке сборников участвовали все представители научной школы. В частности, по две-три этических бесед в каждый сборник подготовили В.П. Горленко, Ф.В. Кадол, А.А. Лытко, А.В. Санникова, Л.Н. Сечко, В.Т. Чепиков. В издании отдельных сборников этических бесед принимали участие Е.Л. Адарченко, Е.И. Балашов, Г.А. Гудилин, В.Ф. Денисова, М.А. Дмитриев, Н.С. Купцова, Л.И. Радинская, В.М. Целуйко. Примечательным можно считать и тот факт, что в подготовке отдельных текстов бесед для сборников участвовали творческие работники школ, методисты г. Гомеля и Гомельской области: Д.В. Добрынина, В.М. Некрашевич, Н.П. Рухля, В.И. Чепелов.

Сборники пользовались большой популярностью среди учителей, классных руководителей и студентов. Они получили признание как эффективные методические пособия в школах всей нашей республики и далеко за ее пределами: в России, Украине, Прибалтике. Тем самым к середине 80-х годов было завершено становление школы нравственного воспитания кафедры педагогики. О ней стало известно широкой педагогической общественности как о крупном научном центре по изучению проблем нравственного воспитания учащихся и студентов.

Многие проблемы нравственного воспитания учащихся, требующие более детального изучения, привлекли внимание многочисленных учеников И.Ф. Харламова. Темы их диссертационных исследований формулировались в русле основополагающих идей педагогической теории основателя научной школы нравственного воспитания учащихся. Так, под научным руководством И.Ф. Харламова его первым аспирантом Ф.В. Кадолом была исследована проблема создания и развития воспитательных перспектив ученического коллектива класса. Выбор данной проблемы в качестве темы кандидатской диссертации был обусловлен тем, что повышение эффективности нравственного воспитания подростков определяется педагогическим влиянием на развитие и формирование личности детского воспитательного коллектива. Но это влияние не носит спонтанного характера, а во многом зависит от сплоченности коллектива, нравственной ориентации его разнообразной деятельности, постоянного движения учащихся к нравственному совершенствованию. Такую динамику нравственному развитию коллектива и личности обеспечивает система воспитательных перспектив. Именно поэтому было организовано научное изучение возможностей обогащения содержания воспитательных перспектив ученического коллектива класса в их тесной взаимосвязи с решением практических задач школьного обучения и нравственного воспитания учащихся.

Научные проблемы нравственного воспитания получили дальнейшее развитие в докторской диссертации Ф.В. Кадола на тему: «Формирование чести и личного достоинства учащихся в системе нравственного воспитания». Исследование было выполнено на материале учебно-воспитательной работы с учащимися старшего школьного возраста. Благодаря этому развивался возрастной диапазон в решении теоретических проблем научной школы кафедры педагогики, возглавляемой академиком И.Ф. Харламовым. Поиски новизны в трактовании чести и достоинства личности велись на стыке педагогики с психологией, философией, этикой, в точках соприкосновения частного и общего, единичного и целого. По мнению действительного члена Российской академии образования Т.И. Шамовой, докторская диссертация Ф.В. Кадола выходит за рамки педагогической теории и имеет общесоциальное и антропологическое значение.

На современном этапе развития школы нравственного воспитания ведутся исследования по разработке технологического аспекта нравственного развития учащейся и студенческой молодежи в практике работы классных руководителей и кураторов учебных групп. Технология и методика нравственного воспитания обучающихся соотносится со структурой личностных качеств, которая включает в себя потребностный, когнитивный, эмоционально-ценностный, поведенческий, волевой и рефлексивный компоненты. Созданная нами структурно-функциональная модель нравственное воспитания обучающихся основана на развитии нравственных потребностей (стремление человека быть нравственным), нравственного сознания и эмоционально-чувственной сферы, навыков и привычек нравственного поведения, их самоанализа. Рассмотрен вопрос о том, что в реальном педагогическом процессе нравственное развитие личности происходит целостно, в совокупности и сочетании всех его компонентов. Так, овладение системой нравственных знаний положительно сказывается на развитии потребностной сферы учащихся, придание эмоционального характера нравственно-познавательной деятельности позволяет закреплять морально-императивную позицию обучающихся (взгляды, убеждения, идеалы), которая определяет устойчивость их нравственного поведения в изменяющихся жизненных ситуациях [1, с. 195].

Участники школы исходят из того, что позитивными факторами повышения эффективности нравственного воспитания является высоконравственная социальная среда в обществе, семье, в учреждениях образования, качество преподавания учебных предметов, особенно гуманистического цикла – литературы, истории, человек и общество. Считается, что национальная и зарубежная литература должны преподаваться как уроки нравственности, что свидетельствует о тесной взаимосвязи нравственного и эстетического воспитания. Такая же тесная взаимосвязь и взаимопроникновение

существует между нравственным, духовным, правовым, экологическим, физическим и другими видами воспитания. При этом нравственное воспитание является надстроечным, сопровождающим каждый из названных видов воспитания и как обобщающий результат целостного образовательного процесса выступает системообразующим фактором базовой культуры личности.

Проведенная нами исследовательская работа позволяет выделить наиболее существенные признаки нравственного воспитания обучающихся.

1. Нравственное воспитание составляет приоритетное направление в системе формирования разносторонне развитий личности, становления ее базовой культуры в условиях жизнедеятельности социума.

2. Нравственное воспитание предполагает овладение нравственностью (нравственными нормами и принципами) зафиксированной в виде моральных кодексов с религиозным или светским содержанием.

3. Нравственное развитие обучающихся следует осуществлять путем включения их в систему моральных отношений, которые сопровождают разнообразные виды морально-познавательной и практической деятельности, организуемые в учреждениях образования, в том числе и в практике работы классных руководителей и кураторов студенческих групп.

4. Нравственное воспитание является процессом специально организованным и управляемым со стороны педагогов-воспитателей, а также предполагает доверие к обучающимся как субъектам нравственного самосовершенствования, личностного саморазвития в целом.

5. Нравственное воспитание, как и сама нравственность, является отражением морального аспекта базовой культуры личности, тесно связана с духовностью и эстетикой, экологией и здоровым образом жизни (физической культурой), законопослушанием (правовой культурой), трудолюбием.

6. Нравственное воспитание направлено на развитие и совершенствование морального сознания и поведения обучающихся, формирование которых носит социально и личностно обусловленный характер.

7. Результатом нравственного воспитания является не только воспроизводство в человеке устоявшихся моральных ценностей, но и пробуждение стремления обучающихся к нравственному самовоспитанию.

Список литературы

1. Кадол, Ф. В. Воспитание чести и личного достоинства школьников: пособие для педагогов учреждений общ. сред. образования / Ф. В. Кадол. – Минск : Нац. ин-т образования, 2013. – 216 с.

2. Кодекс Республики Беларусь об образовании. – Минск: Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2011. – 400 с.

3. Харламов, И.Ф. Теория нравственного воспитания : Монография / И.Ф.Харламов. – Минск : Изд-во БГУ, 1972. – 364 с.

УДК 377.1

Козловська І.М.
доктор педагогічних наук, ст. наук. співробітник, провідний науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національний університет «Львівська політехніка»,
Якимович Т.Д.
канд. пед. наук, ст. н. сп.,
доцент Львівського навчально-наукового центру професійної освіти
НПУ імені М.П. Драгоманова
Львів, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗНАНЬ

Стаття присвячена проблемі інтеграції фундаметальних знань в закладах професійної освіти. Обгрунтовано методологічні аспекти формування фундаментальних знань. Зроблено висновок про те, що використання інтегративного підходу дозволяє підвищити рівень навчального процесу, поліпшує якість засвоєння знань.

Ключові слова: *інтеграція; заклади освіти, навчальний процес; фундаментальні знання, інтегративний підхід.*

Козловская И.М., Якимович Т.Д.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА К ФОРМИРОВАНИЮ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ

Статья посвящена проблеме интеграции фундаметальних знаний в учреждениях профессионального образования. Обоснованы методологические аспекты формирования фундаментальных знаний. Сделан вывод о том, что использование интегративного подхода позволяет повысить уровень учебного процесса, улучшает качество усвоения знаний.

Ключевые слова: *интеграция; учебные заведения, учебный процесс; фундаментальные знания, интегративный подход.*

Kozlovska I., *Doctor of Pedagogy*
Yakymovych T., *PhD (Pedagogy)*

METHODOLOGICAL ASPECTS OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF FUNDAMENTAL KNOWLEDGE

The article is devoted to the problem of integrating fundamental knowledge in vocational education institutions. Methodological aspects of the formation of fundamental knowledge are substantiated. It is concluded that the use of an integrative approach allows to improve the level of the educational process, improves the quality of learning.

Keywords*: integration; educational institutions, the educational process; fundamental knowledge, integrative approach.*

Сучасна наука характеризується наявністю комплексних досліджень, розвитком суміжних наук, переходом від вузькопредметного до проблемного підходу. Вузька спеціалізація у свій час привела до односторонності досліджень, їх ізоляції від інших галузей знань, до зростання складності та різноманітності практичних проблем. Саме тому інтеграційні процеси є природньою противагою процесам диференціації та спеціалізації. Якщо у минулому майже кожній дисципліні відповідав свій об'єкт пізнання, то зараз один і той же об'єкт, як

правило, досліджується багатьма науками. Об'єктами дослідження стають складні динамічні системи, перенасичені внутрішніми і зовнішніми зв'язками, які неможливо вивчати методами лише окремих наук. Основними напрямами розвитку сучасної освіти є фундаменталізація, інтеграція, наступність, індивідуалізація, продуктивна співпраця тощо. Очевидно, що неминучим є відображення цих процесів також і в освітніх системах. До таких систем відносяться і педагогічні системи.

Низка науково-педагогічних праць присвячена дослідженню інтеграції знань процесів у професійній освіті (С. Гончаренко, Г. Дутка, К. Колесіна, Р. Гуревич, Ю. Дік, В. Максимова, К. Чапаєв, І. Пастирська, О. Стечкевич, Л. Сліпчишин) та ін. Водночас інтегративний підхід до формування фундаментальних знань досліджувався лише в окремих аспектах, що і зумовило вибір тематики даної статті.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень інтегративного підходу до формування фундаментальних знань.

Першим етапом теоретичного обґрунтування інтеграції фундаментальних знань є аналіз змісту навчальних планів, програм і самого навчального матеріалу фундаментальних дисциплін із метою відбору споріднених понять, які поки-що розрізнені, але в ідеальному варіанті створюють цілісну систему. Низка недоліків у навчальному процесі закладів освіти різних рівнів, зокрема таких як односторонній підхід до вивчення окремого навчального предмета, надмірне акцентування на його специфічності, обмеженість викладання в рамках одного предмета, паралелізм і дублювання навчального матеріалу, існування бар'єрів між окремими навчальними дисциплінами - походять не від недоліків самого навчального процесу, а зумовлені, на нашу думку, використанням дидактичних систем, які сформувалися в минулих століттях за суттєво інших, ніж сьогодні, умов [1].

На практиці часто виводяться спочатку дидактичні еквіваленти наук та елементи фундаментальних знань про певні явища, процеси чи технології, складаються навчальні програми, а тоді наводяться міжпредметні зв'язки між ними [4]. Більшість реформ в освіті стосується, як правило, перерозподілу структури і змісту фундаментальних знань, доповнення чи скорочення обсягу навчального матеріалу, удосконалення існуючих форм та методів навчання. Проте, низька ефективність цих заходів вказує на необхідність проведення більш глибокого аналізу навчального процесу, перегляду не лише його "видимої частини", а й побудови сучасних технологій навчання, ґрунтуючись на їх філософсько-історичному аналізі.

Інтеграція пов'язана з рядом інших наукових понять, з якими її часто безпідставно ототожнюють, що веде до ускладнень, яких можна було би уникнути. До таких понять належать: взаємодія, взаємозв'язок,

взаємопроникнення, цілісність, системність, єдність, синтез, субординація, узагальнення тощо. Інтеграція не зводиться до жодного з цих понять, але більшість з них характеризують інтеграцію з якоїсь однієї чи кількох сторін. Поняття інтеграції вживається для характеристики процесів взаємодії раніше розрізнених елементів певної сукупності знань. Вона виникає лише тоді, коли раніше розрізнені елементи мають об'єктивні передумови для їх об'єднання шляхом синтезу. Необхідною суттєвою умовою інтеграції є також і те, що в результаті цього утворюється система, котра володіє властивостями цілісності.

Складність і багатоаспектність процесу інтеграції, а також різноманітність його форм пов'язані також з тим, що цей процес не зводиться тільки до одного предмета чи рівня. Наприклад, предметом інтеграції можуть бути і компоненти емпіричного рівня, і високі рівні систематизації фундаментальних знань. Виділення суттєвих загальних ознак інтеграції пов'язане з вирішенням питання про його обсяг і зміст. Необхідною умовою інтеграції є також методологічна сумісність знань, ідей тощо.

Суть інтегративного підходу до навчального процесу відрізняється від інших підходів, (наприклад, міжпредметного) тим, що встановлення зв'язків між знаннями повинно йти не від перебудови існуючих навчальних планів і програм, а шляхом дидактичного обґрунтування та перетворення реально існуючих зв'язків між поняттями, явищами, науками тощо.

Інтеграція знань розвивається не лише між різними науками, наукою та виробництвом, але й в структурі знань окремої науки. Інтеграція знань забезпечує сумісність наук завдяки загальній методології, універсальним логічним прийомам сучасного мислення. Тому вивчення форм і способів інтеграції, її детальне наукове дослідження та аналіз її перспективи є однією з насущних проблем сьогодення, особливо при використанні її універсальних властивостей в організації оптимального навчального процесу сучасної школи.

Інтеграція є засобом формування цілісної системи фундаментальних знань. Важливість проблеми інтеграції знань пов'язана також із тим, що на сучасному етапі необхідно не лише раціонально використовувати природні ресурси, але й створювати нові матеріали і технології, використовуючи найновіші досягнення науки.

Інтеграція сприяє подоланню розрізненості фундаментальних знань, в значній мірі усуває невміння оперувати новими знаннями, а також може привести до значного скорочення загального обсягу змісту фахової освіти за рахунок розвантаження навчальних програм [2]. Інтеграція фундаментальних знань у різних видах, формах та на різних рівнях повинна зайняти важливе місце в системі освіти. Таким чином, принципово неможливо побудувати дидактичну теорію «знизу», тобто шляхом методичного удосконалення традиційних форм та змісту навчання.

У вирішенні проблеми інтеграції фундаментальних знань важливе місце посідає визначення змісту знань, рівня інтеграції, її масштабності [3]. У зв'язку з відсутністю наукового обґрунтування елементів інтеграції в діючих навчальних планах та програмах, на сучасному етапі досить складною проблемою є вибір навчального матеріалу, який має об'єктивні підстави для інтеграції. Тому в практиці роботи викладачів переважають низькі рівні інтеграції знань (міжпредметні зв'язки), для встановлення яких достатньо проаналізувати зміст навчальних предметів і виявити пов'язані між собою факти, дії, об'єкти тощо. При вивченні зв'язків і відношень між знаннями основними критеріями ми вважали кореляцію, яка рівна нулю, коли поняття несумісні (не перетинаються ні у змісті, ні в методах); рівна одиниці, коли поняття тотожні (співпадають повністю), набуває значень від нуля до одиниці, коли поняття сумісні (наприклад: вода та рідина).

Таким чином, інтеграція фундаментальних знань в освітньому процесі дозволяє усунути ряд його недоліків: недостатню мотивацію вивчення фундаментальних дисциплін, дублювання та різний підхід до трактування спорідненого навчального матеріалу, несинхронність вивчення окремих тем, порушення наступності у викладанні фундаментальних дисциплін тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дутка Г.Я. Методологічні основи фундаменталізації математичної підготовки економістів / Г.Я. Дутка // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка. – 2011. – № 20 (231), Ч. 2. – С. 102–110.

2. Козловська, І. М. Формування професійного мислення майбутнього фахівця: інтегративно-компетентнісний підхід : навчально-методичний посібник / І. М. Козловська. — К. : Педагогічна думка, 2013. — 128 с.

3. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія / В. А. Петрук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.

4. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців на основі інтегративного підходу: методичні рекомендації / І.М. Козловська, Я.М. Собко, О.О. Стечкевич, О.М. Дубницька, Т.Д. Якимович. — Львів : СПОЛОМ, 2012. — 64 с.

УДК:378:61

І.Ю. Кузьміна, *д.м.н., професор,*
О.В Ніколаєва, *д.м.н., професор,*
Н.А. Сафаргаліна-Корнілова, *к.м.н., доцент.*
Харківський національний медичний університет,
кафедра патологічної фізіології ім. Д.О.Альперна,
Харків, Україна

РОЛЬ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Анотація*. Якість освітнього процесу розглядається з позицій загальнолюдської і соціальної цінності та визначається не тільки обсягом знань, але й фаховою підготовкою майбутніх лікарів і якістю освітнього процесу у вищих медичних навчальних закладах країни. Розвинуті педагогічні технології сприяють профілактики, діагностики, адаптації та соціальної реабілітації студентів медичних ВУЗів, що значно підвищить їх професійну майстерність та якість надання медичної допомоги людям.*

Ключові слова: *фахова підготовка,педагогічні технології,майбутні лікарі*

И.Ю. Кузьмина, *д.м.н., профессор,*
О.В Николаева*, д.м.н., профессор,*
Н.А. Сафаргалина-Корнилова*, к.м.н., доцент*
Харковский национальный медицинский университет,
кафедра патологической физиологии им. Д.Е.Альперна,
Харьков, Украина

РОЛЬ ВЫСШЕГО МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

Аннотация*. Качество образовательного процесса рассматривается с позиций общечеловеческой и социальной ценности и определяется не только объемом знаний, но и профессиональной подготовкой будущих врачей и качеством образовательного процесса в высших медицинских учебных заведениях страны. Развитые педагогические технологии способствуют профилактики, диагностики, адаптации и социальной реабилитации студентов медицинских ВУЗов, что значительно повысит их профессиональное мастерство и качество оказания медицинской помощи людям.*

Ключевые слова: *профессиональная подготовка, педагогические технологии, будущие врачи.*

I.Yu. Kuzmina, *Doctor Of Medicine, Professor,*
O.V Nikolaeva, *Doctor Of Medicine, Professor,*
N.A. Safargalina-Kornilova, *PhD (Medicine), Associate Professor.*
Kharkiv National Medical University,
Department of Pathological Physiology name D.O. Alpern,
Kharkov, Ukraine

THE ROLE OF HIGHER MEDICAL EDUCATION IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE DOCTOR

Abstract*. The quality of the educational process is considered from the standpoint of universal human and social values and is determined not only by the volume of knowledge, but also by the training of future doctors and the quality of the educational process in higher medical schools in the country. Developed pedagogical technologies contribute to the prevention, diagnosis, adaptation and social rehabilitation of students of medical universities, which will significantly improve their professional skills and the quality of medical care for people.*

Key words*: professional training, pedagogical technologies, future doctors*

Покращення фахової підготовки майбутніх лікарів і якості освіти залишається пріоритетним завданням вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації МОЗ України [6]. Якість освітнього процесу розглядається з позицій загальнолюдської і соціальної цінності, яка визначається не тільки обсягом знань, але й параметрами особистісного, світоглядного, громадянського розвитку студента та роблять актуальним проблему управління якістю освіти у вищому навчальному закладі [4].

Вища освіта має великий вплив на психіку людини, його соціалізацію, розвитку вищих психічних функцій, становлення всієї інтелектуальної системи і особистості в цілому. Головною метою освіти вважається формування людини, як особистості, забезпечення всебічного розвитку розумових і фізичних здібностей, моральне виховання, можливість усвідомленого, самостійного вибору своєї майбутньої спеціальності [5].

Сучасні соціальні проблеми, які виникли в сфері освіти на даному етапі розвитку, безпосередньо пов'язані з її роллю в сучасному світі та з функціями які вона виконує [3].

У процесі навчання у вищому медичному навчальному закладі студент вдосконалюється, зміцнюються його ідейні переконання, професійна спрямованість, підвищуються почуття обов’язку і відповідальність за успіх професійної лікарської діяльності в майбутньому. Формування майбутнього лікаря відбувається поступово і ґрунтується на традиційних і соціальних методах навчання і виховання, з огляду на специфіку їх роботи в майбутньому. За допомогою викладача формується цілеспрямований вплив на свідомість, поведінку, почуття майбутніх лікарів, що необхідно буде кожному з них у майбутній лікарської діяльності. Виховати не лише висококласного фахівця, а прекрасну, добру, чуйну людину – одна з найважливіших завдань вищих навчальних закладів (ВНЗ), особливо медичного профілю [7].

Концепція розвитку нової системи підготовки студентів передбачає впровадження в навчальний процес сучасних педагогічних та наукових інновацій відповідно до світових стандартів. Особливо це актуально в медичній практиці. Поліпшенню соціальних засобів і методів викладання сприятиме внесення змін до системи підготовки майбутніх лікарів шляхом впровадження стимулюючих методів навчання, створення програм для дистанційного навчання студентів, поліпшення матеріально-технічного забезпечення, комп'ютеризація та інформатизація навчального процесу [8].

Завдання вищої медичної школи полягає в тому, щоб долучити студентів до норм життя, прийнятих в суспільстві, моралі, етики, деонтології, які формують переконання лікаря, його життєву позицію, залежать від знань і уявлень про них. Здійснювані вчинки, дії, звички без усвідомлення їх суспільної значущості можуть носити випадковий характер і не мати дієвої сили.

Переконання – це тверда впевненість людини в істинності і справедливості набутих знань, вони є внутрішнім спонуканням особистості до моральних дій і вчинків, що так необхідно в роботі лікаря. У процесі переконання педагог впливає на свідомість, почуття і волю студентів.

В даний час під соціальними педагогічними технологіями розуміються методи планування, застосування та оцінювання всіх етапів навчання і виховання студентів медичних ВУЗів для досягнення ефективності результатів засвоєння необхідного обсягу знань. Сучасні педагогічні технології припускають відбір, системний аналіз, контроль всіх керованих компонентів освітнього процесу з метою досягнення позитивних результатів у засвоєнні досліджуваного предмета.

Практичні заняття та лекції використовуються для того, щоб роз'яснити студентам певні поняття, для кращого розуміння навчального матеріалу. У лекції, як правило, розкриваються більш складні аспекти різних теоретичних, клінічних та практичних питань для кращого засвоєння досліджуваного предмета. Соціально педагогічні прийоми навчання повинні обов'язково включати при читанні лекцій моральні поняття, які виховують гуманізм, патріотизм, чесність і інші людські принципи, які відрізняють роботу лікаря, від представників інших спеціальностей.

Велике значення у навчанні студентів-медиків є самостійна робота, яка належить до сучасних активних методів навчання, розвиває індивідуальні здібності та сприяє кращому засвоєнню необхідних знань. Це впливає на стимуляцію пізнавальної діяльності студентів. Окрім того, виконання самостійної роботи стимулює студента до опрацювання науково-методичної літератури, джерел інтернет-ресурсів, що є важливим етапом на шляху оволодіння професійними знаннями та формування особистості лікаря [1]. Самостійна робота активує розумову діяльність студентів, розвиває їх творчі здібності, формує вміння знаходити нестандартні шляхи вирішення поставлених завдань, розвиває комунікативні та психологічні можливості.

Викладач повинен здійснювати контроль за засвоєнням теоретичного і практичного матеріалу дисципліни і якістю виконання його вимог. Між умінням і звичкою існує певна дистанція. Спочатку викладач формує у студентів навички вміння, потім, протягом певного часу, систематично їх закріплює. Це формує клінічний досвід, який повинен мати практичний лікар. Тому, застосування сучасних технологій в роботі викладача при підготовці студентів у вищих навчальних закладах медичного профілю дозволяє реалізовувати структурні компоненти його соціально-педагогічної діяльності [2].

Педагогічна діяльність викладачів спеціальних медичних дисциплін має деякі особливості, які залежать від їх освітнього рівня. Компетентне вирішення професійних завдань вимагає від них постійного підвищення професійно-

педагогічної компетентності, яка проявляється у готовності опанувати сучасні інформаційні технології та використовувати їх у своїй роботі з метою формування у студентів аналітичних, інформаційних, пізнавальних і проективних знань та умінь.

Підготувати базу з теоретичних дисциплін для майбутнього лікаря означає забезпечити йому доступ до світової наукової та будь-якої інформації. Тому одним із перших завдань розвитку освітнього процесу у ВНЗ є створення сучасних електронних бібліотек. Крім цього, необхідно створити єдину галузеву освітню інформаційну систему, об'єднавши всі інформаційні ресурси університетів країни, щоб нею могли користуватися не лише студенти, а всі охочі фахівці галузі.

Висновки. Впровадження сучасних технологій в діяльність викладача при підготовці студентів у ВНЗ медичного профілю сприяє ефективності у вирішенні багатьох освітніх питань. Розвинуті педагогічні технології сприяють профілактики, діагностики, адаптації та соціальної реабілітації студентів медичних ВУЗів, що значно підвищить їх професійну майстерність та якість надання медичної допомоги людям.

Література:

1. Ахапкіна Т.В. Спосіб організації навчального матеріалу з метою контролю / Т.В. Ахапкіна // Нові технології у навчальному процесі, теоретичної та клінічної медицини. Додаток до Одеського медичного журналу. – Одеса : Чорномор'я, 1999. – С. 22–24.

2. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П.Ю. Сауха. – Житомир : Видво ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 444 с.

3. Компетентнісний підхід у підготовці студентів-медиків / М.М. Рожко, А.М. Ерстенюк, В.В. Капечук [та ін.] // Медична освіта. – 2016. – № 2. – С. 102–107.

4. Морозова О.М. Пошук стандартів вищої медичної освіти для вдосконалення системи охорони здоров'я / О.М. Морозова, Л.В. Батюк, В.Г. Кнігавко // Актуальні питання якості медичної освіти : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (з дистанційним під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-зв'язку) (Тернопіль, 12–13 трав. 2016 р.). – Тернопіль, 2016. – Т. 1. – С. 109–110.

5. Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах Міністерства охорони здоров'я України в умовах впровадження Закону України "Про вищу освіту" (за підсумками моніторингу в 2016 р.) / Ю.С. П'ятницький, І.В. Мельник, М.О. Поліщук, Ю.І. Фисун // Актуальні питання якості медичної освіти : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2016. – С. 22–26.

6. Проблеми та перспективи вищої медичної освіти у реалізації Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я України / В.М. Мороз, Ю.Й. Гумінський, Л.В. Фоміна, Т.Л. Полеся // Проблеми та перспективи вищої медичної школи у розробці та реалізації Національної стратегії побудови нової системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2025 рр. : тези доповідей навч.-метод. конф. (Вінниця, 25 березня 2015 р.). – Вінниця, 2015. – С. 3–6.

7. Сучасні завдання вищої медичної освіти та кадрового забезпечення реформування галузі / Т.М. Старча, О.П. Волосовець, І.В. Клоченко [та ін.] // Медична освіта. – 2015. – № 2. – С. 9–13.

8. Monitoring of the Higher Education Quality as an Objective Necessity of the Educational System Innovative Development / V.M. Zhdan, V.M. Bobyriov, S.M. Bilash, O.M. Bieliaieva // Science of Europe. – 2016. – № 1 (10). – С. 75–79.

УДК: 611:378.147

Шерстюк Сергій Олексійович, *Д.м.н., професор, зав.кафедри*
Зубова Євгенія Олегівна, *К.м.н., доцент*
Наконечна Світлана Анатоліївна, *К.б.н., доцент*
Парамзіна Олександра Борисівна, *асистент*
Кафедра анатомії людини медичного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна
Харків, Україна

ПОГЛЯД НА ПОШИРЕНІ ПРОБЛЕМИ У САМОНАВЧАННІ

Анотація*: у статті розглянуті проблеми самонавчання, яке дає більш актуальні знання, ніж формальне, дозволяє складати свою програму навчання, дає більше мотивації на освіту, розширює коло спілкування, є безкоштовним.*

Ключові слова*: самонавчання, освіта, проблематика, мотивації, спілкування.*

Sergey O. Sherstiuk, *Doctor of Medicine, Full Professor, Head of the Department*
Evgenia O. Zubova, *PhD (Medicine), Associate Professor*
Svitlana A. Nakonechna, *PhD (Biology), Associate Professor*
Oleksandra B. Paramzina, *Assistant of the Department*
Department of Human Anatomy
V.N. Karazin Kharkiv National University, School of Medicine
Kharkiv, Ukraine

A VIEW ON EXPECTED PROBLEMS IN THE SELF-GOVERNMENT

Abstract*: the article deals with the problems of self-education, which gives more actual knowledge than formal, allows to compose its training program, gives more motivation to education, extends the circle of communication, is free of charge.*

Key words*: self-education, education, problems, motivation, communication.*

Самонавчання може стати гідною й в багатьох випадках ліпшою альтернативою формальному навчанню, якщо то друга вища освіта, чи то курси підвищення кваліфікації. Зараз більшість людей схиляються до самоосвіти. Всілякі ідеї спочатку з'являються у вигляді здогадок, потім обговорюються в розмовах і статтях, а ніж потім оформлюються в книжки, перекладаються на іноземні мови, включаються у освітні програми й тільки потім викладаються учням. Описанний процес достатньо довготривалий. Самонавчання ж дає тобі можливість ловити ідеї в зародку [1]. Особливо це важливо при навчанні всьому, що пов'язане з інформаційними технологіями — до моменту, коли вони доходять до підручників, знання вже безнадійно застарівають [2].

При формальній освіті програма складена із великої кількості матеріалу, який потрібен для всебічного розвитку особистості. При самонавчанні ж учень обирає матеріал за мірою потреби, вивчає його із зацікавленістю, й, потім, застосовує його на практиці у світлі свого сприйняття. При самонавчанні програму своїх дій учень складає у відповідності зі своїми потребами [3].

Мотивація на освіту при самонавчанні набагато вища, ніж при формальному навчанні. Студент вчить тільки те, що (як він розуміє) необхідно

йому в подальшій практиці. В силу актуальності й індивідуальності самонавчання більш ефективно, тому що учень розуміє, як буде застосовувати кожну літеру отриманих знань. Учень чітко відчуває вигоду від навчання, й це дає йому сили до його продовження.

Тезис: самонавчання розширює коло спілкування у сучасних умовах освіти доречний, тому що твоє комунікативне «ЕГО» сепарується, примножується в десятки тісяч разів [4]. При формальній освіті коло твоїх однодумців обмежений твоєю групою, а при самонавчанні ти обмінюєшься через інтернет ідеями з усім світом.

Самостійно збираючи джерела знань, ти маєш змогу навчатися в людей, які вистраждали головну ідею своїх книг на своєму досвіді, а не в тих, хто завчив навчальний матеріал за роки його викладання. Є потреба нагадати про всебічне різноманіття психологічних книг із самонавчання таких авторів: Стівена Кові, Робіна Шарма, Еріка Ларсена, Білла Гейтса та інших [5].

Важливо відмітити, що при самонавчанні розклад своїх «занять» учень складає самотужки. Існування розкладу, яке нав'язане при формальній освіті, необхідно й при самостійній освіті для досягнення стабільных результатів. Однак при самонавчанні студент обирає для себе найбільш зручний час. Й на курсах, й при самонавчанні наш розвиток потребує часу. При традиційній освіті тобі треба буде ще й платити за навчання. Але за ту суму, яку ти віддаси за формальну освіту, можна запроторити все житло книгами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кремень В.Г. Сучасне мислення і освіта: методологічний концепт / В.Г. Кремень // Український педагогічний журнал. – № 3. – 2017. – С. 5–15.*
2. *Силадій І. Якісна освіта в контексті управління впровадження інновацій / І. Силадій // Вища освіта України. - № 4. – 2011.– С.105-113.*
3. *http://tvoyplan.com/2013/09/30/samoobrazovanie-sekrety-effektivnosti*
4. *http://osvita-online.com.ua/home.php*
5. *http://top5-top10.ru/top-10-luchshix-knig-dlya-samoobrazovaniya/*

УДК: 378:61:612.821.

О.В. Ніколаєва, *д.м.н., професор,*
Н.А. Сафаргаліна-Корнілова, *к.м.н., доцент,*
О.О. Павлова, *д.м.н., професор,*
І.О. Сулхдост, *к.м.н., доцент.*
Харківський національний медичний університет, кафедра патологічної фізіології ім. Д.О. Альперна, Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ТА ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ЇЇ ПОРУШЕННЯ

Анотація. *Соціально-психологічна адаптація студентів пов'язана з великим психо-емоційним напруженням, що відбивається на рівні їх психічного і соматичного здоров'я. Зниження резерву адаптації та саморегуляції може привести до розвитку синдрому емоційного вигорання. Одним із шляхів профілактики порушення психологічної адаптації є використання інтерактивних методів навчання.*

Ключові слова: *адаптація, соціально-психологічна адаптація, студент-медик, синдром емоційного вигоряння, інтератівние форми навчання.*

Nikolaeva O.V., *Doctor of Medicine, Professor*
Safargalina-Kornilova N.A., *PhD (Medicine), Associate Professor*
Pavlova O.O., *Doctor of Medicine, Professor*
Sulchdost I.O., *PhD (Medicine), Associate Professor*
Kharkov National Medical University,
Department of Pathological Physiology name by. D. Alpern, Kharkov, Ukraine

PECULIARITIES OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF STUDENTS-MEDICIANS AND WAYS OF PREVENTION OF ITS VIOLATIONS

Abstract. *Socio-psychological adaptation of students is associated with great psycho-emotional stress, which is reflected in the level of their mental and physical health. Reducing the reserve of adaptation and self-regulation can lead to the development of the syndrome of emotional burnout. One of the ways to prevent the violation of psychological adaptation is the use of interactive teaching methods.*

Key words*: adaptation, social and psychological adaptation, students-medicines, emotional burnout syndrome, interactive forms of learning.*

Для успішної професійної підготовки висококваліфікованих лікарів на перший план виходить особистість того, хто навчається, його здатність до самостійного прийняття рішень і реалізації задуманого, тобто освіта стає особистісно-орієнтованою, при цьому створюються оптимальні умови для розвитку здатності до самоосвіти, самовизначення, самовдосконалення, самореалізації кожного студента. Саме тому велике значення має процес адаптації студентів-першокурсників до життя і навчання у вузі, що є запорукою подальшого розвитку кожного студента як людини і майбутнього фахівця.

Студентський вік відповідає першому періоду зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис, високим освітнім рівнем, високою

пізнавальною мотивацією, найвищою соціальною активністю, досить гармонічним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості [4].

Вища освіта має великий вплив на психіку людини, його соціалізацію, розвиток вищих психічних функцій, становлення всієї інтелектуальної системи і особистості в цілому. В процесі навчання у вищому навчальному закладі студент постійно розвивається: зміцнюються його ідейні переконання, професійна спрямованість і необхідні здібності; удосконалюються психічні про- процеси і накопичується досвід; підвищуються почуття обов'язку і відповідальності за успіх в професійної діяльності; на основі соціального та професіонального досвіду формується загальна зрілість і стійкість особистості, професійні якості, готовність до майбутньої практичної роботи.

Вступаючи до вищого навчального закладу, студенти часто відчувають труднощі до яких доводиться адаптуватися з перших днів. Це перш за все висока інтенсивність вивчення навчального матеріалу, негативні переживання, пов`язані з входженням в новий колектив навчальної групи, невизначеність у виборі професії, недостатня психологічна підготовка до неї, нові види діяльності (освоєння професії, виробнича практика), підбір оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах, налагодження побуту і самонавчання, особливо при переході з домашніх умов в гуртожитські, відсутність навичок самостійної роботи і написання конспектів, роботи з першоджерелами, словниками, довідниками та ін. [4].

За визначенням «адаптація» – це пристосування організму до мінливих зовнішніх умов. Механізми адаптації включаються при зміні звичного для студента-першокурсника соціального середовища, коли однокурсники не розуміють і часто не приймають стратегію його поведінки, що ускладнює спілкування і може негативно позначитись на мотивації до навчання і, відповідно, його результаті. Таким чином, оптимальна соціально-психічна адаптація особистості студента дозволяє задовольнити свої потреби в групі і реалізувати поставлені цілі, від чого в подальшому може залежати кар'єра і особистісний ріст і розвиток майбутнього лікаря.

У психічної адаптації умовно виділяють 3 стадії: початкова - індивід або група усвідомлюють як вони повинні поводитися в новому для них соціальному середовищі, але ще не готові визнати і прийняти його систему цінностей, тому прагнуть притримуватись звичної, усталеної системи; стадія терпимості – індивід або група і нове середовище виявляють взаємну терпимість до систем цінностей і поведінки один одного; стадія акомодації - визнання і прийняття індивідом основних елементів системи цінностей нового середовища при одночасному визнанні деяких цінностей індивіда, групи; стадія асиміляції – повний збіг систем цінностей індивіда, групи і нового соціального середовища.

У літературі запропоновано класифікацію студентів за рівнем їх адаптації в залежності від ступеня сформованості і стійкості функціонування когнітивних, мотиваційно-вольових, соціально-комунікативних зв`язків: адаптовані (високий рівень) – мають сформовані і функціонуючі всі види зв'язків; середньо адаптовані (середній рівень) – сформовані майже всі типи зв'язків, але відсутня їх стійкість (хоча б одного стійкого зв'язку); не адаптовані (низький рівень) – не сформовані зв'язки хоча б в одному з виділених напрямків і нестійкість функціонування цих зв`язків. Це група ризику, яка потребує додаткових заходів щодо створення умов для успішної їх адаптації в освітньому середовищі вищої школи [5].

Адаптація студентів до навчального процесу у вищій школі зазвичай закінчується до початку 2 року навчання, а попереду ще два кризи (3 і 5 курсів).

Криза третього курсу пов’язана з різким збільшенням кількості профілюючих дисциплін (трудність розуміння професійних термінів, методологічних концепцій і глобальність проблем), різко зростаючими вимогами до рівня оволодіння професійними знаннями і навичками, зміною самооцінки як особистісних, так і фахових якостей. Одночасно зі зниженням самооцінки зростає і рівень тривожності. Студент оцінює професію як надмірно складну для своїх здібностей і або приймає рішення про припинення освіти, або, переоцінюючи свою систему професійних цінностей, продовжує навчання.

Високий рівень розумового і психоемоційного напруження, порушення режиму праці та відпочинку, повторні стресові ситуації, а також індивідуальні психовегетативні особливості призводять до зриву процесів соціально-психічної адаптації студентів, розвитку стрес-індукованих психосоматичних порушень, зокрема – синдрому емоціонального вигорання (СЕВ).

СЕВ – це реакція організму, що виникає внаслідок тривалого впливу професійних стресорів середньої інтенсивності; це процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що виявляється в симптомах емоційного, розумового та фізичного виснаження, відстороненості та зниження задоволення виконаною роботою. Причинами його виникнення є внутрішній особистісний конфлікт, гострий психологічний стрес і гостра або хронічна фрустрація.

Формування СЕВ має фазовий характер. Фаза напруги супроводжується тривожними переживаннями з різних психотравмуючих обставин, незадоволеністю собою, почуттям тривоги, депресією. Фаза резистенції характеризується спробами захистити себе від стресових ситуацій шляхом неадекватного вибіркового емоційного реагування, розширення сфери економії емоцій, а також редукції професійних обов'язків. Фаза виснаження настає внаслідок неефективного опору і проявляється емоційною відстороненістю, деперсоналізацією, психосоматичними і психовегетативними порушеннями. В.В. Бойко стверджує, що емоційне вигорання – це вироблений особистістю

механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на певний психотравмуючий вплив.

Серед чинників, що провокують розвиток СЕВ у студентів-медиків виділяють середовищні і особистісні. При цьому стресові життєві ситуації, пов'язані з навчанням на молодших курсах, іноді стають ініціальними для формування СЕВ і депресії в зрілому віці.

Для діагностики емоційного «вигорання» враховуються його складові: емоційне виснаження (відчуття емоційного перенапруження), деперсоналізацію (байдужість або негативне ставлення до людей) та зниження продуктивності (зниження самооцінки, негативний ставлення до себе як особистості).

З метою виявлення СЕВ у студентів-медиків нами проведено опитування 147 студентів 3 курсу (19-22 року, юнаків 55, дівчат – 92). Рівень емоційного вигорання визначався за методикою В.В. Бойко і за рядом питань для оцінки рівня професійного самовизначення і успішності [3]. Аналіз результатів дослідження показав, що лише в 17,68 % студентів не виявилося ніяких ознак вигоряння і стресу, а в 82,31 % помітні окремі симптоми формування СЕВ. В залежності від успішності студентів високий рівень емоційного вигоряння виявлено у «відмінників» (фаза резистенції 65,22 %, виснаження 21,74 %) і «трієчників» (фаза резистенції – 41,86 %, виснаження – 27,91 %, напруги – 11,63 %) у порівнянні з «хорошистами» (фаза резистенції – 41,97 %, напруги – 27,16 %). Серед причин розвитку СЕВ і зниження адаптаційних можливостей провідне місце займає проблема емоційної напруги: велике навчальне навантаження, небажання вчитися або розчарування в професії.

Оцінка розвитку СЕВ за гендерною ознакою показала, що до емоційного вигоряння більше схильні до дівчата, у яких в 41,8 % сформувалася фаза резистенції з провідними симптомами: неадекватне вибірково-емоційне реагування, редукція професійних обов'язків, почуття тривоги і депресія. У юнаків формування фази резистенції складало 33,3 % з провідними симптомами: неадекватне вибірково-емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація, редукція професійних обов'язків.

З метою профілактики та своєчасної корекції виявлених у студентів порушень соціально-психологічної адаптації нами було запропоновано використання інтерактивних методів навчання (ІМН), які, на відміну від активних методів, орієнтовані на більш широку взаємодія студентів не тільки з викладачем, але і один з другом, на домінування активності студентів в процесі навчання. Роль викладача на інтерактивних заняттях зводиться до направлення діяльності студентів на досягнення цілей заняття [2]. ІМН з використанням ділових ігор, рольових ігор, кейс-методу, диспутів, студентських конференцій, олімпіад дозволяє створити в навчальній аудиторії атмосферу освітнього спілкування, відкритості, взаємодією учасників на рівних правах. Це дозволяє

забезпечити високу мотивацію, міцність знань, розвиток творчості, комунікабельності, зберегти активну життєву позицію, індивідуальність, свободу самовираження, взаємоповагу і демократичність.

Таким чином, розвиток СЕВ у студентів-медиків проявляється як стрес-реакція на емоційно-напружену навчальну і комунікативну діяльность у вигляді поступового наростання окремих психо-вегетативних і психологічних симптомів та свідчить про порушення їх соціально-психологічної адаптації. Використання інтерактивних методів навчання з метою профілактики та корекції порушення «емоційного вигорання» дозволяє в процесі навчання знімати нервово-емоційне та психічне напруження у студентів, дає можливість змінювати форми їх діяльності, перемикати увагу на ключове питання заняття, сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок майбутнього фахівця, нівелює негативний вплив «кризи третього курсу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богданова, І. М. Використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх-соціальних працівників // Вісник Національної академії Державної прикорд. служби України. Педагогічні науки. – 2011. – № 11. – С. 15–20.

2. Бойко В.В. Методика діагностики рівня емоційного вигорання // Практическая психодиагностика, ред. Райгородського Д.Я., Самара: Видавничий дім «Бахрах-М», – 2008.– 672 с.

3. Дяченко, М.І. Психологія вищої школи / М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, С.Л. Кандибович. – Мінськ: Харвест, 2006.– 416 с

4. Столяренко, Л.Д. Основи психології. / Л.Д. Столяренко. - Ростов-на-Дону: Фенікс, 2013.– 672 с.

УДК 001.895:001.891:378.095

Чечет В.В.
д-р пед. наук, профессор
БГПУ имени М. Танка
г. Минск, Беларусь

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ПУТЬ СОЗДАНИЯ УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЫ УЧРЕЖДЕНИЙ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *Рассматривается вклад отечественных педагогов и практиков в исследование проблемы инновационного обучения и инновационной деятельности в период с 2007 по 2017 гг., положивший начало активному созданию в учреждениях образования Республики Беларусь образовательно-исследовательской и опытно-экспериментальной среды посредством проведения комплекса форм: конкурсов, форумов, турниров, олимпиад, фестивалей, проектов и др.*

Ключевые слова: *инновационная деятельность, инновационное обучение, учреждение образования, учебно-исследовательская среда, отечественные педагоги, практики.*

V. Chechet,
Doctor of Education, Professor
Belarusian State Pedagogical University named by M. Tank,
Minsk, Republic of Belarus

INNOVATION ACTIVITY AS AN EFFECTIVE WAY TO CREATE AN EDUCATIONAL AND RESEARCH ENVIRONMENT IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. *The contribution of Russian teachers and practitioners to the study of the problem of innovative education and innovation activity is considered in the period from 2007 to 2017, which initiated the active creation of an educational, research and experimental environment in the educational institutions of the Republic of Belarus through a complex of forms: competitions, forums, tournaments, olympiads, festivals, projects, etc.*

Key words: *innovative activity, innovative education, educational institution, educational and research environment, domestic educators, practitioners.*

Термины «традиционное обучение» и «инновационное обучение» предложены учеными в 1978 г. в докладе Римскому клубу. Они отметили несоответствие традиционного обучения требованиям современного общества, в котором качественное образование личности становится главным капиталом и ресурсом эффективности всех сфер общественного развития. Исходя из этого положения, в докладе инновационное обучение трактовалось как ориентированное на создание готовности личности к быстро наступающим переменам в обществе, неопределенному будущему за счет развития способностей к творчеству, разнообразным формам мышления, а также способности к сотрудничеству с другими людьми.

В конце XX и особенно в начале XXI века в учреждениях образования Беларуси, наряду с традиционными, все активнее стали внедряться инновационное обучение и инновационная деятельность. В педагогической терминологии закрепились термины «инновационная культура», «инновационные умения», «инновационная подготовка студентов педагогического вуза», «инновационная деятельность», педагогическая инновация», «инновационный проект», «инновационное мышление», «инновационное развитие», «педагогическая инновация (нововведение)», «педагогическая инноватика» и др.

Отечественные ученые-педагоги и практики Е.С. Астрейко, А.И. Жук, Н.И. Запрудский, М.И. Демчук, А.И. Кочетов, А.В. Торхова, И.И. Цыркун, В.В. Чечет, А.Т. Юркевич и др. исследовали и исследуют педагогические инновации, инновационное обучение и инновационную деятельность в различных аспектах.

Приведем основные исследования проблемы инновации и инновационной деятельности в Беларуси в период с 2007 по 2017 гг. (Астрейко Е.С. Формирование системы умений инновационно-педагогической деятельности у студентов : автореф. дис… канд. пед. наук : 13.00.08 / Е.С. Астрейко ; Белорус.

гос. пед.ун-т. – Минск, 2007. – 23 с.; Гин, С.И. Формирование креативности младших школьников в процессе обучения : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / С.И. Гин ; Бел. гос. пед. ун-т, – Минск, 2010. – 22 с.; Корчицкий. С.А. Интеллектуальные игры как средство умственного развития младших школьников : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / С.А. Корчицкий ; Бел. гос. пед. ун-т, – Минск, 2011. – 22 с.; Островская, А.А. Учебно-исследовательская деятельность как фактор развития познавательных способностей младших школьников : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / А.А. Островская ; Бел. гос. пед. ун-т, – Минск, 2016. – 27 с.; Смолер, Е.И. Формирование интеллектуальной активности у детей старшего дошкольного возраста в процессе эвристической деятельности : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Е.И. Смолер ; Бел. гос. пед. ун-т, – Минск, 2009. – 23 с.; Цыркун, И.И. Дидактические основы генезиса специальной инновационной подготовки студентов педвуза в условиях многоуровневого образования : дис. д-ра пед. наук : 13.00.08 / И.И. Цыркун. – Минск, 1998. – 360 с.)

Проведение в учреждениях образования экспериментальной и инновационной деятельности определяется Инструкцией о порядке осуществления экспериментальной и инновационной деятельности в сфере образования. В ней дано определение понятий «инновационная деятельность» и «экспериментальная деятельность». Инновационная деятельность определяется как процесс внедрения в практику апробированных в ходе экспериментальной деятельности результатов фундаментальных и прикладных научных исследований в сфере образования посредством реализации инновационного проекта, экспериментальная деятельность как процесс проверки результатов фундаментальных и прикладных научных исследований в сфере образования в целях определения эффективности и целесообразности их массового использования посредством реализации экспериментального проекта.

Инновационная деятельность способствует развитию каждого учреждения образования страны, творческим поискам педагогических коллективов в целом и каждого педагога в отдельности, интеллектуальному и личностному росту обучающихся. Она формирует профессиональную компетентность педагогических работников, содействующую их способности к проведению учебно-исследовательской деятельности, к самообразованию, саморазвитию и самореализации.

Система инновационной деятельности привела к созданию в учреждениях образования образовательно-исследовательской и опытно-экспериментальной среды. Сотни учреждений образования, начиная с учреждений дошкольного образования, проводят исследовательскую и инновационную деятельность. Дошкольный центр развития ребенка № 1 г. Могилева реализовал инновационный проект «Внедрение системы работы со способными и

одаренными детьми в условиях дошкольного центра развития ребенка». С 2010 г. в Минской области проводится областной фестиваль исследовательских работ детей дошкольного возраста «Я – исследователь».

Обучающиеся учреждений общего среднего образования участвуют в:

– конкурсах игр, проводимых общественным объединением «Белоруская ассоциация «Конкурс»;

– реализации программ факультативных занятий;

– работе НОУ;

– работе «Школ юных» при вузах;

– республиканском конкурсе исследовательских работ;

– турнирах юных физиков и математиков;

– работе центров технического творчества;

– спартакиаде по техническим видам спорта «ТехноСпорт»;

– республиканском конкурсе научно-технического творчества учащейся молодежи «ТехноИнтеллект»;

– республиканском форуме медиатворчества и программирования «Вдохновение!» и др.

Студенты и аспиранты учреждений высшего образования участвуют в:

– научно-исследовательской работе;

– работе специализированных учебно-исследовательских лабораторий;

– работе научных школ в области физики, математики, информационных технологий, медицины, биологии, химии и др.;

– работе студенческих конструкторских бюро;

– работе научных кружков;

– конкурсе на соискание грантов для выполнения научно-исследовательских работ докторантами, аспирантами, студентами и др. [3].

Культурно-праксиологическая концепция и модель инновационной подготовки студентов педагогического вуза разработаны И.И. Цыркуном (1998) и базируются на следующих теоретико-методологических положениях: 1) повышение эффективности обучения обусловлено обращением к методологии, теории и технологии непосредственных дидактических нововведений, придающих учителю-предметнику новый центр перспективы в качестве учителя-инноватора с профессиональными позициями исследователя, проектировщика, программиста, экспериментатора, методолога, управленца, писателя; 2) инновационная подготовка обеспечивает высокий уровень компетентности, мобильности, продуктивности, конкурентоспособности будущих учителей; 3) морфогенетической основой и методологическим ориентиром инновационной подготовки студентов выступает инновационная культура учителя-предметника, представляющая собой совокупный способ и продукт эффективной инновационной деятельности, включающей совокупность

нормативов (аксиологических, гносеологических, преобразовательных и управленческих) [5].

Философские основания инновационной деятельности, методологические основы реализации инновационного курса развития Республики Беларусь, цели и принципы организации национальной инновационной системы, организация научной и инновационной деятельности высших учебных заведений, требования к квалификационным характеристикам специалистов инновационной деятельности содержательно раскрывают М.И. Демчук и А.Т. Юркевич (2007) [2].

Методика формирования системы инновационных умений у студентов педагогического университета разработаны Е.С. Астрейко (2007). Она включает этапы (пропедевтика, инновационная школа, инновационное созидание); организацию учебной инновационной деятельности студентов (педагогический поиск, создание новшества, реализация новшества, рефлексия нововведения) с применением различных видов эвристических предписаний (общее, частное, конкретное); систему специальных методов и форм обучения (дидактическая игра «Я – инноватор», семинар-синектика «Методы решения инновационных проблем в сфере обучения», консультирование, проектирование, психофизиологическая поддержка, экспертиза, конкурс инновационных проектов) [1, с. 15–16].

Системная методическая поддержка инновационной деятельности предлагается Н.И. Запрудским (2010). Она включает организационное, учебно-методическое и научно-методическое сопровождение процесса введения в школьную практику инновации. Сопровождение является одной из функций методических служб и обязанностью методиста. Ученый-педагог выделяет семь взаимосвязанных этапов, на которых показывает действия директора школы с управляющей командой (педагогами) и соответственно действия методиста: 1. Подготовительный этап. 2. Описание желаемого будущего. 3. Институционализация инновации. 4. Изучение и описание настоящего. 5. Планирование процесса инновационной деятельности. 6. Осуществление перемен. 7. Анализ, обобщение, самоопределение на дальнейшее развитие [4, с. 108–112; 6].

Проблемы внедрения инноваций в систему дополнительного образования взрослых очерчивает А.В. Торхова (2012): интеграция педагогической науки и практики посредством внедрения результатов актуальных научных исследований в образовательную практику; обобщение современных подходов, методик, форм и технологий системы дополнительного образования и разработку организационно-управленческих механизмов внедрения в него инноваций; разработка организационных механизмов и научно-методического обеспечения создания условий и среды для развития субъектности слушателей,

формирования у них стратегической мысли, умения управлять инновационными процессами в образовании.

Изучение показывает, что при использовании иновационной деятельности обозначаются проблемы, подлежащие решению: 1) не сформирована эффективно действующая система инновационной и исследовательской деятельности; 2) не разработанны механизмы выявления и распростронения инновационной и исследовательской деятельности; 3) не во всех педагогических коллективах учреждений образования сформировано положительное отношение к методам и формам инновационной и исследовательской деятельности; 4) недостаточно инновационная и исследовательская деятельность направлена на человекоориентированную сущность педагогики и практики образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. *Астрейко, Е.С. Формирование системы умений инновационно-педагогической деятельности у студентов : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 / Е.С. Астрейко; Белорус. гос. пед. ун-т. – Минск, 2007. – 23 с.*
2. *Демчук, М.И. Системная методология инновационной деятельности : учеб. пособие / М.И. Демчук, А.Г. Юркевич. – Минск : РИВШ, 2007. – 304 с.*
3. *Жук, А.И. Развитие исследовательской и инновационной деятельности учащейся и студенческой молодежи / А.И. Жук // Адукацыя і выхаванне. – 2014. – №1. – С. 5 – 13.*
4. *Организация инновационной деятельности в учреждениях образования / сост. С.Д. Шакура ; под. ред. Г.И.Николаенко. – Минск : АПО, 2010. – 224 с.*
5. *Цыркун, И.И. Система инновационной подготовки специалистов в гуманитарной сфере / И.И. Цыркун. – Минск : Тэнналогія, 2000. – 326 с.*
6. *Чечет, В.В. Педагогическое исследование: методология, структура, содержание: пособие / В.В. Чечет, А.И. Андарало, В.А. Листратенко. – 4-е изд. – Минск : БГПУ, 2015. – 92 с.*

УДК 378.1

Аркатов Ю. Н., *канд.физ.-мат.наук., доцент*
Кафедра довузовской подготовки
Одесский экологический университет
Одесса, Украина

МОДЕЛЬ СТРУКТУРЫ УЧЕБНОЙ ИНФОРМАЦИИ И РАСЧЁТ ЕЁ СЛОЖНОСТИ ПРИ ПРОВЕДЕНИи КОНТРОЛЯ ЗНАНИЙ

Аннотация. *Создание контрольных заданий при проведении контрольных мероприятий увязывается с работой по структуризации учебной информации. Показано, что представление учебной информации в виде некоторого упорядоченного множества, элементами которого являются «элементы учебной информации», позволяет ввести понятие «идеального» контрольного задания и определить понятие сложности элемента учебной информации. Необходимым условием такого определения является представлением*

результата измерения знания субъектом элемента учебной информации в виде n-местного кортежа.

Ключевые слова: *педагогическое измерение, учебная информация, кортеж, сложность, оценка результата измерения.*

Yu. Arkatov, *PhD (Physics & Mathematics), Assistant Professor*
Pre-university Training Department,
Odessa Ecological University
Odessa, Ukraine

MODEL OF EDUCATIONAL INFORMATION STRUCTURE AND CALCULATION OF ITS DIFFICULTIES WHEN CARRYING OUT KNOWLEDGE CONTROL

Annotation*. The creation of control tasks during the control activities is linked to the work on the structuring of educational information. It is shown that the presentation of educational information in the form of a certain ordered set, whose elements are "elements of educational information", allows you to enter the concept of "ideal" control task and define the concept of complexity of an element of educational information. A necessary condition for such a determination is the presentation of the result of measuring the knowledge of the subject of the educational information element in the form of an n-local tuple.*

Key words*: pedagogical measurement, educational information, tuple, complexity, assessment of the measurement result.*

Несмотря на повышенный интерес, проявляемый в последнее время к вопросам, связанным с различными формами контрольных мероприятий в процессе обучения студентов, по-прежнему не существует теоретико-математической основы теории педагогического измерения. Существующие разработки подобного рода теорий и их критический анализ представлен, например, в работах Аванесова В.С. [1, 2].

Отметим здесь, что значимость разных форм контрольных мероприятий в процессе обучения студентов зависит главным образом от следующих, связанных друг с другом, факторов: степени мотивации обучения, индивидуальных особенностей личности (интеллект, память, обучаемость и другие), уровня школьного образования. Если эти факторы находятся на некотором среднем уровне, то по результатам исследований (смотрите ссылки в работе [2]) качество процесса обучения зависит примерно на 50% от индивидуальных особенностей личности, на 25% от организации учебно-воспитательного процесса и на 25 % определяются уровнем мотивации обучения, отношением к преподавателю и к предмету, уровнем организации контрольных мероприятий. Причем, на контроль приходится не более 5-10 процентов при условии, что мотивация, обучаемость и базовый (школьный) уровень образования студентов достаточно высок. В противном случае значимость контроля в учебном процессе существенно возрастает. Кроме того, возрастанию роли контроля в учебном процессе теперь способствует и увеличение объёма самостоятельной работы учащихся. Значительное возрастание роли контроля в учебном процессе в свою очередь приводит к

необходимости пересмотра действующей системы оценивания знаний с целью повышения её объективности, точности и диагностической значимости. В связи с этим, рассмотрим один из наиболее важных этапов работы при подготовке к проведению контрольного мероприятия – процедуру структуризации учебной информации.

Далее будем рассматривать, определённости ради, некоторый объём математической учебной информации (УИ), которую зададим как *упорядоченное, конечное множество A*, каждый из элементов которого A_m (m – порядковый номер элемента в списке множества A) являются носителем какой-то «микроскопической» части УИ. Эти элементы будем называть элементами учебной информации (ЭУИ). Они имеют статус самостоятельных информационных структур и обычно им присваивается «имя» и общепринятое «символьное обозначение». Например, ЭУИ имеет имя «матрица» и обозначается символом « $\|...\|$ » или ЭУИ – «дискриминант», обозначается – «D». Роль таких ЭУИ, если говорить о математической УИ, выполняют названия математических понятий, их определения и обозначения, формулы, названия этих формул, теоремы, геометрические образы математических понятий и их названия, алгоритмы решения стандартных задач и другие математические символы и объекты.

Каждый элемент учебной информации A_m в свою очередь может быть представлен в виде списка множества, который должен включать в себя в общем случае имя элемента a_m, его символьное обозначение b_k, другие ЭУИ A_k из рассматриваемого объёма УИ и элементы УИ B_s из других частей (множеств) учебной информации. Если в структуре ЭУИ A_k присутствуют только его имя a_k: $A_k = \{a_k\}$; и/или символьное обозначение b_k: $A_k = \{a_k; b_k\}$, $A_k = \{b_k\}$; и/или может быть ЭУИ B_j из другой части УИ: $A_k = \{a_k; b_k \,|\, B_j\}$ то такие ЭУИ будем называть *базовым*.

Структурную сложность $S(A_m)$, как численную характеристику ЭУИ A_m, предлагается определить как сложность «идеального» контрольного задания L. Идеальность КЗ означает, что для его правильного выполнения необходимо и достаточно обладать информацией, содержащейся только в рассматриваемом элементе знания A_m, то есть:

$$S(A_m) = S(L(A_m)). \qquad (1)$$

Сложность такого идеального контрольного задания $L(A_m)$, в свою очередь, определим как некоторую функцию, зависящую от количества всех

возможных экспертных оценочных суждений Z результата выполнения контрольного задания $L(A_m)$:

$$S\left(L\left(A_m\right)\right)=f\left[Z\left(L\left(A_m\right)\right)\right]$$

и удовлетворяющую условию аддитивности,

$$S\left(L\left(A_m\cup A_k\right)\right)=f\left[Z\left(L\left(A_m\right)\right)\right]+f\left[Z\left(L\left(A_k\right)\right)\right]$$

и условию: $S(1)=0$.

Рассмотрим множество $\Omega=\{\omega_1,\omega_2,\omega_3,...,\omega_r\}$ всех возможных экспертных оценочных суждений ω_i результата выполнения идеального контрольного задания $L(A_m)$. Мощность этого множества $|\Omega|$ равна Z.

В самой простой ситуации, когда ЭУИ A_m является базовым и имеет, например, такой вид: $A_k=\{a_k\}$, оптимальным является следующий выбор множества Ω: $\Omega_1=\{\alpha,\beta,\gamma\}$, где $\omega_1=\alpha$ соответствует суждению: «КЗ выполнено правильно», $\omega_2=\beta$ соответствует суждению: «КЗ выполнено неправильно» и $\omega_3=\gamma$ соответствует суждению: «КЗ не выполнено». Мощность множества $|\Omega_1|=Z_1(A_m)=3$.

В случае, если ЭУИ имеет вид $A_k=\{a_k;b_k\}$, то роль оценочных суждений будут играть следующие «двухместные» картежи:

$$\omega_1=\langle\alpha\alpha\rangle,\omega_2=\langle\alpha\beta\rangle,\omega_3=\langle\beta\alpha\rangle,\omega_4=\langle\alpha\gamma\rangle,\omega_5=\langle\gamma\alpha\rangle,$$

$$\omega_6=\langle\beta\beta\rangle,\omega_7=\langle\beta\gamma\rangle,\omega_8=\langle\gamma\beta\rangle,\omega_9=\langle\gamma\gamma\rangle;$$

$$\Omega_2=\{\omega_1,...,\omega_9\},\ |\Omega_2|=Z_2=9.$$

Функция *f*, удовлетворяющая поставленным выше условиям – это логарифмическая функция, поэтому: $S\left(L\left(A_m\right)\right)=log_pZ\left(L\left(A_m\right)\right)$ или учитывая формулу (1), можно написать, что: $S\left(A_m\right)=log_p\left(L\left(A_m\right)\right)$. Если выбрать значение параметра *p* равным *3*, то самый простой базовый ЭУИ $A_k=\{a_k\}$ и соответствующее ему КЗ будет иметь сложность равную *1*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аванесов В.С. Основы педагогической теории измерений. Педагогические измерения, № 1, 2004 г., с. 15-21.

2. Аванесов В.С. Математические модели педагогического измерения. Научное издание. М.: Иссл. центр проблем качества подготовки специалистов, 1994. – 26 с.; «Научные проблемы тестового контроля знаний». М.: Иссл. Центр, 1994. – 135 с.

УДК: УДК 81’374

Ірина Бабій,
викладач Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна

СУЧАСНІ СЛОВНИКИ У ФОРМУВАННІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

Анотація. *У статті з’ясовано місце і роль сучасного словника як відображення рівня мовної культури; проаналізовано тенденції в сучасній вітчизняній лексикографії, зокрема появу нових типів словників, які відповідають запитам користувачів. Окреслено зміст поняття лексикографічна компетенція як важливого компонента мовно-мовленнєвої підготовки студентів та ролі навчальних словників у формуванні лексикографічної компетенції.*

Ключові слова: *лексикографія, навчальний словник, лексикографічна компетенція, антропоцентрична парадигма.*

Babij I. V.,
PhD (Pedagogics), teacher of Lviv State University of Iafety of Lifeactivity
Lviv, Ukraine

CONTEMPORARY DICTIONARIES IN A FORMATION OF LEXICOGRAPHIC COMPETENCE OF STUDENTS

Abstract. *The article clarifies the place and role of modern vocabulary as a reflection of the level of linguistic culture; the tendencies in modern domestic lexicography, in particular the emergence of new types of dictionaries that meet the needs of users are analyzed. There are outlined the content of the concept of lexicographic competence as an important component of language-speech training of students and the role of educational dictionaries in the formation of lexicographic competence.*

Key words: *lexicography, educational dictionary, lexicographic competence, anthropocentric paradigm.*

Зв’язок словникової продукції з соціокультурними домінантами епохи незаперечний для будь-якого часу, адже словник – це вияв духовних цінностей народу, відображення його мовної культури. В останні два десятиліття період гострого словникового дефіциту 70-90-х рр. XX століття змінився своєрідним лексикографічним піднесенням. Так, період кінця XX початку XXI ст. характеризується розвитком вітчизняної лексикографії, зокрема, були створені нові типи словників, удосконалені способи семантизації лексичних одиниць, створені нові форми подання словникового матеріалу. Зазначимо, що у сучасній вітчизняній лексикографії превалюючою є антропоцентрична парадигма, яка є панівною у європейській традиції словникарства. З позицій цієї парадигми людина пізнає світ через самоусвідомлення, що визначає її духовну сутність, мотиви, вчинки, ціннісні орієнтири [2]. Відтак, укладаючи словник, автори «налаштовують» його параметри на параметри певного адресата – його знання, вікові характеристик, запити тощо.

Сучасні словники відображають й описують передусім ті якісні зміни, які відбуваються в лексичному складі української мови, адже саме лексичний рівень

найбільше зазнає впливу екстралінгвальних чинників (соціокультурних, історичних, політичних) і стрімко змінюється. В останні десятиліття в українській мові з'явився величезний пласт запозичень, неосемантизмів, новотворів, які потребують мовознавчої оцінки, нормування, фіксації. Результатом такої копіткої роботи лексикографів є низка праць, де зафіксовано та описано нову лексику української мови [3; 4; 8].

Прикметно, що лексикографічна практика відображає не лише соціокультурні зміни, але й відгукується на чинник моди. Так, лексеми, що перебувають за межею літературної норми (різнотипні підсистеми субстандартної лексики) викликають посилений інтерес як науковців, так й мовців, наслідком чого є поява словників української жаргонної лексики [9], що свідчить про потребу наповнити й цю мовну нішу питомою лексикою.

Свого читача знаходять й словники, що фіксують регіональну лексику. Так, новий формат діалектного словника запропонували читачам авторки праці «Лексикон львівський: поважно і на жарт», де словникові статті містять багатий цитатний матеріал, а також унікальні фотографії [10].

Тотальна інформатизація суспільства потребує свого самовираження, що формує окремий розділ словникарства – комп'ютерну лексикографію, що сприяє переходу лексикографії на якісно новий рівень як для укладачів, так і для користувачів. Зокрема, створені відповідні програми дають змогу автоматизувати усі етапи укладання словника, що заощаджує час та інтелектуальні ресурси, уможливлює постійний моніторинг пропонованої у виданні інформації та її безперервне оновлення, а також вчасну корекцію неточностей. Переваги електронних видань очевидні: доступність словників завдяки ефективній системі пошуку, швидкість пошуку, можливість запиту потрібної лексеми у різних морфологічних формах, одночасний пошук у кількох словниках тощо. Такі словники виконують передусім роль зручного джерела інформації, поступово втрачаючи статус важливого елемента національної культури. Найпоширенішими електронними словниками є перекладні та тлумачні, крім того, оцифровані більшість друкованих словників української мови, що робить їх доступними для широкого кола користувачів.

Протилежною тенденцією у вітчизняному словникарстві є «реабілітація» забутих через багаторічне політичне та культурне цькування української мови лексем. З'являються лексикографічні праці, які відроджують втрачені питомі лексеми, що спонукає використовувати власні мовні ресурси, вироблені й апробовані протягом століть. Актуалізація таких слів є ефективною протидією засиллю запозичень [1; 5].

Незважаючи на невичерпні інформаційні можливості, словники залишаються поза увагою сучасних учнів і студентів. Основними причинами цього вважаємо відсутність стійких навичок користування словниками, тобто

несформованість лексикографічної компетенції, а також брак навчальних словників як особливого виду лексикографічних видань. Розглянемо кожну із них детальніше

У широкому розумінні лексикографічна компетенція – це усвідомлена потреба звертатися до словника, вміння вибрати потрібний словник для вирішення конкретного пізнавального й комунікативного завдання,уміння зчитувати словникову статтю. У дидактичному аспекті лексикографічна компетенція – когнітивні уміння, що забезпечують пошук, вибір, аналіз і синтез, узагальнення, адаптацію інформації, що є невід'ємною частиною професійної комунікативної компетенції майбутніх фахівців, чия професія є лінгвоактивною. З огляду на дефініції можна виділити такі структурні компоненти лексикографічної компетенції:

- *мотиваційний* – сформованість стійкої усвідомленої потреби користуватися словниками;

- *інформаційний* – знання типів словників, уміння працювати зі словниковими статтями, виділяти необхідну інформацію з словникової статті;

- *операційно-діяльнісний* – уміння застосовувати почерпнуту зі словника інформацію у написанні наукових и курсових робіт, дипломних проектів та подальшій професійній діяльності.

Українські лінводидакти Ж. Клименко, А. Надолинська, О. Семеног, Т. Симоненко пропонують доповнити структуру лексикографічної компетенції *інформаційним* компонентом – уміння застосовувати електронні словники [7].

Крім того, сформованість умінь роботи з лексикографічними джерелами сприяє формуванню й загальнонавчальних умінь, а саме: критично мислити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, знаходити, формулювати і вирішувати проблеми, здобувати нові знання, самоорганізовуватися й здійснювати самоконтроль.

Уміщуючи суто лінгвістичну інформацію – опис лексики даної мови, кожна лексикографічна праця виконує передусім дидактичну функцію. Тому словники є одним із засобів глибокого вивчення навчального матеріалу, сприяють виробленню практичних умінь і навичок у мовленнєвій діяльності майбутніх фахівців [6, с. 144]. Зміст та форма академічних словників не завжди відповідає навчальним потребам, що зумовило необхідність у навчальних словників. Важливо, що навчальна лексикографія орієнтується не просто на адекватне відображення мовної системи, а на певного користувача, узгоджується з навчальними програмами. Навчальні словники – це словники, як правило, короткі, добре структуровані, прості за будовою, відтак забезпечують ефективність їх використання учнями чи студентами, які ще не набули міцних навичок користування словником. Сучасний навчальний словник не повинен дублювати академічні видання, на думку лексикографів, майбутнє навального

словникарства за комплексними словниками, які поєднують тлумачну, граматичну етимологічну інформацію, відтак характеризуються значно вищим навчальним потенціалом.

Таким чином сучасна лексикографія реалізуючи дві тенденції – системоцентриччну й антропоцентричну, чуйно реагує на запити користувачів, при цьому принцип науковості, на жаль, нерідко поступається принципу економічної доцільності. Водночас сучасне словникарство, опрацьовуючи й фіксуючи периферійну лексику, засвідчує прагнення охопити різні сфери життя, актуалізувати забуті лексеми. Інформатизація суспільства зумовила появу і розвиток нового напряму словникарства – комп'ютерної лексикографії, яка відповідає запитам сучасник користувачів. Низький рівень лексикографічної компетенції масового користувача, учнів, студентів спонукає лексикографів до створення навчальних словників нового покоління, які характеризуються прагматичною настановою на адресата, комплексність уміщеної інформації, відтак заохочуватимуть молодь до користування словниками не лише під час навчання, а упродовж усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Караванський С. Й. Секрети української мови: Наук.-попул. розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної укр. лексики / С. Й. Караванський. – К.: УКСП «Кобза», 1994. – 152 с.

2. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

3. Нові й актуалізовані слова та значення : Словникові матеріали 2002-2010: 1550 слів і словосполук / Уклад. В. Балог та ін. – К., 2010.— 280 с.

4. Нові слова та значення : Словник / Укл. Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К., 2009,— 271 с.

5. Савич. К. Репресована мова: спроба реабілітації безпідставно занедбаних слів.

6. Сапожнікова Л. До питання створення російсько-українського термінологічного словника технології харчування /Л. Сапожнікова // Проблеми української термінології: Матеріали 6-ї Міжнародної конференції. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2000. – № 402. – С. 143 – 146.

7. Семеног О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості // Олена Семеног // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №2. – С. 41-44.

8. Словник новотворів української мови кінця XX – початку XXI століття / Упоряд. Г. М. Віняр, Л. Г. Шпачук. – Кривий Ріг, 2005. – 158 с.

9. Ставицька Л. Український жаргон. Словник / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

10. Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт/ Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш // Вид. 2-е доповн. і випр. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – 852 с.

УДК 374.7

Бондарєва Любов Іванівна, *канд.пед.наук, доцент*
НПУ ім.М.П.Драгомонова
Україна

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОРОСЛИХ

Анотація*. Розглянуті завдання політики підвищення кваліфікації дорослих в вищій школі. Виявлено потребу у використанні комунікативних підходів до методики навчання дорослих на основі досягнень теорії та практики. Доведено вплив комунікаційних технологій на систему підвищення кваліфікації дорослих у вищій школі. Виокремлено в цій системі місце професійно-педагогічним комунікаціям, де головним суб'єктом є викладач.*

Ключеві слова*: педагогіка, інноватика, професійна підготовка дорослих.*

Бондарева Любовь Ивановна, *канд.пед.наук, доцент*
НПУ им.М.П.Драгомонова
Украина

ПЕДАГОГІЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КОММУНИКАЦИИ ПОВИШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ВЗРОСЛЫХ

Аннотация*. Рассмотрены задачи политики повышения квалификации взрослых в высшей школе. Определено необходимость использования коммуникационных подходов в методике обучения взрослых на основе достижений теории и практики. Доказано влияние коммуникационных технологий на систему повышения квалификации взрослых в высшей школе. Выделено в этой системе место профессионально-педагогическим коммуникациям, где главным субъектом есть преподаватель.*

Ключевые слова: *педагогика, инновация, профессиональная подготовка взрослых.*

L. Bondareva, *PhD (Pedagogy), Associated professor*
M.P. Drahomanov National Pedagogical University

PEDAGOGICAL ASPECTS OF COMMUCATION AT ADVANCING THE QUALIFICATION LEVEL OF ADULTS

Abstract*. There are highlighted the objectives of qualification advancing politics in the High School. It is revealed a necessity in using communicative approaches to methodic of adults training on the basis of achievements of theory and practice. It is substantiated the influence of communicative technologies on a system of qualification improvement in a High School. In this system there is defined a place for communicative-pedagogical communications, where a teacher is a main subject.*

Keywords*: pedagogy, education, innovation, professional training.*

Сучасна система підвищення кваліфікації у вищій школі має готувати людину, котра здатна жити в надзвичайно глобалізованому і динамічно змінному світі, сприймати його змінність як суттєву складову власного способу життя. Тільки педагогічні комунікації здатні професійно підготувати та виховати дорослу людину, яка є всебічно розвиненою, самостійною, самодостатньою особистістю, котра керується в житті власними знаннями і переконаннями.

Суспільство визнає дорослою таку особистість, яка має високий ступінь соціальної і професійної компетенції, яка реалізує визначені плани, передбачає наслідки, вміє переосмислити своє ставлення до навколишнього середовища та

має високу відповідальність за свої дії. Саме сьогодні, в умовах невизначеності економіки, бурхливого скорочення штатів працівників на підприємствах, підвищеного рівня безробіття, суспільство дає можливість дорослим «увійти» до нових умов професійної діяльності шляхом підвищення кваліфікації в структурах вищих навчальних закладів.

Проблеми системи підвищення кваліфікації дорослих відносяться до найважливіших проблем, які вищі навчальні заклади повинні вирішити найближчим часом. Слід зауважити, що головним завданням політики підвищення кваліфікації дорослих є створення такої системи професійної підготовки, яка б:

а) соціально, ментально і культурно відтворювала потреби суспільства й держави;

б) органічно вписувалася в міжнародну систему освіти, відображаючи її загальнолюдські потреби та інтереси;

в) формувала всебічно розвинену та соціально зрілу особистість.

Тому, одним із основних завдань вищих закладів освіти, які здійснюють підвищення кваліфікації дорослих на етапі переходу господарський структур України до ринкових відносин, є підготовка фахівців нові генерації, вільних у своєму світосприйнятті від ідеологічних догм, які добре розуміють особливості сучасного і майбутнього економічного розвитку України.

Система підвищення кваліфікації дорослих до професійної діяльності повинна відповідати вимогам ринкових відносин, розробки і обґрунтування комунікативних підходів до методики навчання на основі досягнень теорії навчання, використання матеріалів експериментального дослідження і творчого пошуку.

Метою вищої професійної освіти дорослих є сприяння професійній самореалізації в системі комунікаційних технологій, навчання їх професійно спрямованій взаємодії з навколишнім соціальним та природним середовищем.

Головними завданнями в процесі професійного навчання дорослих в сфері комунікаційних технологій є [1]:

- надати можливість забезпечити процес прийняття рішення і орієнтувати дорослих фахівців на досягнення поставлених цілей;

- дати можливість напрацювати ефективну і результативну систему міжособистісних комунікацій;

- навчити фахівців використовувати на практиці знання і вміння, знаходити шляхи вдосконалення та їх трансформації в реальних умовах ринкової економіки;

- навчити дорослих фахівців творчо, самостійно працювати з інформаційними матеріалами, освоювати систему знань, аналізувати та

формувати своє ставлення і бачення будь-якої проблеми, давати оцінку подій і явищ щодо власного буття;

- дати можливість запровадити стандарт внутрішніх комунікацій.

Забезпечення завдань системи підвищення кваліфікації дорослих засобами комунікаційних методик навчання полягає в таких аспектах:

- реалізація навчання на основі інтеграції та диференціації знань має забезпечувати систему підвищення кваліфікації дорослих за сучасними професійними вимогами;
- спрямування реалізації принципів дидактики в навчанні для створення психолого-педагогічних умов мотивації навчання дорослих мають сприяти забезпеченню єдності навчання і виховання;
- застосування методів, засобів, форм організації теоретичного і практичного навчання підвищення кваліфікації мають забезпечувати потребу побудови ефективної методики навчання в умовах ринкової економіки;
- проведення педагогічного експерименту з розкриттям ефективних комунікативних технологій: проблемності, програмного навчання, ігрових занять, моделювання професійної діяльності фахівців у модульній системі навчання визначають високий ступінь активізації пізнавальної діяльності, інтенсифікації творчих зусиль слухачів при індивідуалізації навчання, цілеспрямованого управління розвитком самостійності особистості дорослого;
- найбільш ефективні комунікаційні підходи до навчання дорослих має бути надбанням всіх викладачів при відповідному матеріально-технічному забезпеченні навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Професійна майстерність фахівців залежить від якості професійно-педагогічної комунікації у вищій школі.

Професійно-педагогічна комунікація – система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізується за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [1].

Саме тому головним суб'єктом комунікаційних технологій та системи підвищення кваліфікації дорослих у вищій школі слід визначити Викладача. Тільки викладач і насамперед викладач готує нового суб'єкта життєдіяльності – активного поборника єдності суспільства і його прогресивних професійних змін, заснованих на гуманістичних і демократичних началах, глибокої єдності співпраці народів і культур, пріоритетах збереження миру, екологічної безпеки, добробуту і суспільного порядку, толерантності і солідарності. Саме Викладач повернути авторитет духовності в освітній простір Європи [3].

Таким чином, ці тенденції об'єктивно зумовлюють значне зростання ролі педагогічної науки у пошуках шляхів підвищення ефективності комунікаційних

підходів щодо підвищення кваліфікації дорослих до професійної діяльності в сучасних умовах економіки. Тому все більш необхідним є педагогізація комунікаційної системи підвищення кваліфікації дорослих у вищий професійній школі на якомога повніше задоволення усталених потреб виробництва, організації праці, механізмів регуляції та їх професійно-трудова мотивація з метою створення найбільш сприятливих умов для максимального розвитку й найбільш ефективного використання індивідуального трудового потенціалу кожного спеціаліста.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогічні комунікації: [підручник для студ. вищ.навч.закл.] / Н.В. Волкова. – Дніпропетровськ.: РВВ ДНУ, 2002.

2. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти / В.С. Лутай. – К., 1996. – 189с.

3. Європейські педагогічні студії / Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи; ред.. кол. В.П.Андрущенко (голова) [та ін.]. – Вип. 1-2. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 256 с.

УДК 766+75+741+37.02:374/378

Брюханова Галина В'ячеславівна, *кандидат педагогічних наук,*
Доцент кафедри журналістики та реклами
Київський національний торгово економічний університет,
м. Київ
Лєжнєв Олександр Олександрович, *старший викладач кафедри графічного дизайну*
Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім.М.Бойчука,
м. Київ

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ДИЗАЙНУ РЕКЛАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УНІВЕРСИТЕТІ

Структура навчального процесу у вищій школі, на думку автора, передбачає використання інформаційного середовища і має забезпечити підготовку майбутнього фахівця з реклами, здатного до творчої професійної діяльності. Така структура, у відповідності до сучасних стандартів, завбачає використання в навчанні хмарних сервісів та інтернет-технологій і має забезпечуватись постійним доступом до інтернету.

Ключові слова: *інформаційні технології, ІКТ, професійна підготовка, навчальний процес, комп'ютерні рекламні технології, інформаційне середовище.*

Брюханова Галина Вячеславовна*, кандидат педагогических наук*
Киевский национальный торгово экономический университет,
доцент кафедры журналистики и рекламы; г. Киев
Лежнев Александр Александрович*,*
Киевская государственная академия
декоративно-прикладного искусства и дизайна им.М.Бойчука,
старший преподаватель кафедры графического дизайна; г. Киев

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ДИЗАЙНУ РЕКЛАМЫ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УНИВЕРСИТЕТЕ

Структура учебного процесса в высшей школе, по мнению автора, предполагает использование информационной среды и должна обеспечить подготовку будущего специалиста по рекламе, способного к творческой профессиональной деятельности. Такая структура, в соответствии с современными условиями, требует использования в обучении

облачных сервисов и интернет-технологий и должно обеспечиваться постоянным доступом к интернету.

Ключевые слова: *информационные технологии, ИКТ, профессиональная подготовка, учебный процесс, компьютерные рекламные технологии, информационная среда.*

Bryukhanova Galina Vyacheslavovna*, PhD(Pedagogical Sciences)*
Kiev National University of Trade and Economics,
Associate Professor of Journalism and Advertising; Kiev
Liezhniev Olexandr Olexandrovich,
Kiev State Academy
decorative and applied art and design im.M.Boychuk,
Senior Lecturer at the Department of Graphic Design; Kiev

TRAINING IN ADVERTISING DESIGN USING INFORMATION TECHNOLOGY AT THE UNIVERSITY

The structure of the educational process in high school, in my opinion, involves the use of the information environment and to ensure the training of future specialists in advertising, capable of creative professional activity. Such a structure, in accordance with modern conditions, requires the use of cloud services and Internet technologies in training and should be provided with constant access to the Internet.

Keywords: *information technologies, ICT, professional training, educational process, computer advertising technologies, information environment.*

Постановка проблеми. Прагнення до відповідності європейським стандартам вищої освіти змушують Україну удосконалювати існуючі методи та активізувати необхідні зміни у розбудові освітніх технологій для подальшого забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців з дизайну реклами.

Механізми підготовки фахівців знаходяться у прямому взаємозв'язку із процесами інформатизації вищої освіти. Поява в університеті інформаційного середовища розширює асортимент засобів для надання і отримання освіти, впливаючи на її якість та доступність для різних категорій студентів.

Інформатизація освіти в університеті, впровадження повноцінного інформаційного середовища, особливо при підготовці фахівців з дизайну реклами, потребує відповідного матеріального забезпечення, і проблема полягає в тому, що воно часто не відповідає вимогам. Спеціально обладнані аудиторії із доступом до інтернету, потужні комп'ютери з сучасним програмним забезпеченням, що відповідало б потребам фахового спрямування, є конче необхідними при організації освітнього процесу. Для успішного засвоєння студентами сучасних інформаційних рекламних технологій викладачі повинні мати не тільки професійний досвід, але й розуміння необхідності цифрових технологій і бажання їх використовувати.

Мета статті – розглянути деякі складові інформаційного середовища університету та фактори, що впливають на механізми сучасної освіти в університеті.

Аналіз наукової літератури. Питання комп'ютеризації та інформатизації у

системі освіти вивчалися В.Г. Кременем та В.Ю. Биковим у праці «Категорії “простір” і “середовище” [6]: особливості модельного подання та освітнього застосування», Г.В. Брюхановою, що розглядала методичні аспекти викладання курсу «Технології поліграфії» з використанням засобів ЕНК та багатьма іншими вченими [3]. Значення інформаційного освітнього середовища вищого навчального закладу розглядав Кобися А. П., у праці «Застосування інформаційного освітнього середовища у навчальному процесі ПТНЗ» [5]. Тітов С. В. вивчає розвиток засобів і способів комунікаційної й інформаційної взаємодії в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу [0].

Поняття освітнього інформаційного середовища. Під інформаційним середовищем, яке необхідне для професійної підготовки конкурентноспроможних фахівців, ми розуміємо насичений інформацією навколишній світ людини; з одного боку, її власну інформаційну діяльність і з другого - створення, трансформацію, споживання інформації у інших суміжних сферах діяльності.

На думку норвезького ученого А. Абуалраба [1], освітнє середовище є ключовим предметом освітньої політики та досліджень у сфері вищої освіти на нинішньому етапі. Поняття інформаційного середовища має включати в себе елементи освітнього середовища і інформаційну складову у вигляді використання ІКТ та сервісів різних пошукових систем, таких як Google, Bing, Яндекс тощо. Сприяючи інформаційному обміну, інформаційний простір виконує комунікативну, інтегруючу, актуалізуючу, геополітичну та соціальну функції, такі необхідні для існування сучасного суспільства, зокрема у сфері освіти.

Поняття інформаційного середовища університету. Навчання у сучасних вищих навчальних закладах потребує обов’язкового використання ІКТ, і сайт університету, крім загальної інформації, має надавати студентам доступ до навчального контенту – Вікі, Moodle, репозиторіїв та до сервісів будь-яких пошукових систем (Google, Яндекс, Yahoo, Bing тощо).

За визначенням багатьох дослідників інформаційне середовище вузу – це складова його діяльності, що включає організаційно-методичні засоби, сукупність технічних і програмних засобів зберігання, обробки, передачі інформації, що забезпечує оперативний доступ до інформації і здійснює освітні наукові комунікації.

Під інформаційним середовищем університету ми розуміємо єдність кількісних і якісних педагогічних можливостей освітнього середовища ІКТ, які актуалізуються в результаті професійної підготовки фахівців.

Засоби інформаційного середовища університету для підготовки фахівців з дизайну. Організація навчальної діяльності у ВНЗ вимагає створення інформаційного середовища та впровадження у навчальний процес сучасних

інноваційних форм. Використання ІКТ у професійних закладах для підготовки майбутніх фахівців з дизайну дозволяє більш раціональну організацію навчального процесу при проведенні теоретичних, лабораторних і практичних занять, надає додаткові можливості у розробленні нових підручників, навчальних посібників, електронних навчальних комплексів з різних дисциплін, у створенні інформаційно-довідкової бази даних та дистанційного доступу до освітніх ресурсів, у наданні і використанні при фаховій підготовці дизайнерів актуальної інформації з історії дизайну та сучасного розвитку різних його галузей, щодо особливостей технологічних процесів, знання сучасних рекламних технологій та матеріалів.

Наявність інформаційного освітнього середовища дозволяє викладачеві користуватися хмарними програмними продуктами та хмарними сервісами, надаючи можливості для залучення у роботу індивідуально або на заняттях із групою студентів електронної стіни Padlet, електронних дисків e-Disk, хмарних сховищ із підтримкою офісного пакету MS Office Web Apps: Microsoft Office 365, Microsoft OneDrive, Google, Yandex, Dropbox тощо.

Система MOODLE є безкоштовним програмним продуктом з відкритим кодом, що поширюється на умовах GNU GPL ліцензії і може бути модифікований у відповідності до потреб користувача; має добре організовану систему технічної підтримки та супроводжується великою кількістю документації, зокрема і українською мовою; може бути без зайвих труднощів встановлена на будь-якій платформі, що підтримує PHP (Linux, Windows, MacOS); важливим є те, що, враховуючи досягнення сучасної педагогіки, система спрямована на взаємодію між студентами та викладачами і забезпечена різноманітними засобами обговорення (спеціалізовані форуми і чати).

Компанія Google надала сервіс, розроблений на базі Google Apps що представляє собою систему управління навчанням (СУН) Google Classroom. Ця система дуже подібна за призначенням до Moodle [2]. Дозволяючи викладачам користуватися інтегрованими інструментами пакету Google Apps, зокрема, Google Drive і Gmail, сервіс Google Classroom, вигідно відрізняється від своїх попередників, лишаючись у той же час окремою системою управління навчанням. Google Classroom надає можливості для створення завдань, інтегрованих з Google Drive, для спільної роботи над проектами, користуючись двостороннім зв’язком між студентом та викладачем, маючи можливість спілкуватися у режимі реального часу та для перехресного оцінювання завдань у групах.

ЕНК. Використання розроблених ЕНК дозволяє не обмежуватись у навчальному процесі лише обговоренням теоретичних питань і виконанням лабораторних робіт у комп’ютерному класі. Завдяки максимальній активізації самостійної роботи студентів можна більш раціонально використовувати

відведений на вивчення відповідних дисциплін аудиторний час, приділяючи більше уваги ключовим і проблемним питанням курсів.

Знання, сучасні сьогодні, вже через кілька років стають застарілими, тому для конкурентоспроможного фахівця існує потреба у постійному, відповідно до життєвих вимог, підвищенні свого кваліфікаційного рівня, і для формування всебічно розвиненої особистості компетентного спеціаліста є необхідним перехід до інноваційної системи освіти.

У дистанційному курсі лекції і додаткові ресурси надають матеріали, що знайомлять студента із сучасними тенденціями в рекламі і допомагають засвоїти знання, необхідні їм для подальших розробок [4]. Автором уже розроблені електронні курси для київського університету імені Бориса Грінченка з таких дисциплін, як «Комп'ютерні дизайн-технології», «Технології поліграфії» [3], «Знакові системи в дизайні», «Макетування та моделювання пакування» [4]. Для професійної підготовки фахівців різних напрямів та спеціальностей в Київському національному торгово-економічному університеті використовується система дистанційних курсів, що охоплює всі фахові дисципліни.

Висновки

Інформаційне середовище університету дає можливість застосування різних прийомів побудови навчального процесу; можливим є індивідуальний підхід, разом з одночасним використанням індивідуально-групових методів і форм навчання. Крім того, використання інформаційних технологій дозволяє, раціонально будуючи заняття, економити час; наявність інтересу, наочність і інтерактивність інформації, доступність і простота дій при високому кінцевому результаті сприяє підвищенню мотивації до навчання і кращому засвоєнню інформації.

Перевагою Google сервісів при підготовці фахівців з дизайну є те, що, надаючи доступ до різносторонньої електронної інформації, вони не тільки звільняють нас від непотрібних паперових носіїв, але й дозволяють вибірково поєднувати у процесі навчання традиційно відокремлені етапи вивчення, закріплення та засвоєння навчального матеріалу. Використання Google Classroom та Moodle у вищому навчальному закладі систематизує та виносить на більш високий рівень роботу всіх учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abualrub I. The various understandings of learning environment in higher education and its quality implications/1. Abualrub, B. Karseth, B. Stensaker// Quality in Higher Education. - 2013. - Vol. 19, № 1,- P.90-110.

2. Certified Administrator [E-resource] / Google Apps. Certification. – 2015. – Access mode: http://certification.googleapps.com/admin.

3. Брюханова Г.В. Методичні аспекти викладання курсу «Технології поліграфії» з використанням засобів ЕНК / Г.В. Брюханова // Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття : матер. II Міжнародн. наук.-практ. конф. – К. : ун-т ім. Б.Грінченка, 2016. – С. 502–508.

4. Брюханова Г.В. Викладання «Комп'ютерної графіки та моделювання упаковки» на базі ЕНК з урахуванням сучасних рекламних тенденцій / Г.В. Брюханова // Вісник ХДАДМ. – Харків : ХДАДМ, 2017 – Вип. 2. – С. 7–14.

5. Кобися А. П. Застосування інформаційного освітнього середовища у навчальному процесі ПТНЗ / А. П. Кобися // Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України : Матеріали наукової конференції. – Київ : ІІТЗН НАПН України, 2013. – С. 54-56.

6. Кремень, В.Г. Категорії "простір" і "середовище": особливості модельного подання та освітнього застосування [Текст] / Кремень В.Г., Биков В.Ю. // Наукові журнали НТУ "ХПІ" : Теория и практика управления социальными системами №2 - НТУ "ХПИ", 2013. - ISBN 2078-7782

Тітов С. В. Інформаційно-освітнє середовище навчального закладу: розвиток засобів і способів комунікаційної й інформаційної взаємодії / С. В. Тітов. // Вісник ХДАК. – 2014. – №43. – С. 144–150.

УДК 906(477.87)

Вановська Інна Марківна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри освіти дорослих Національного
педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.
Київ, Україна

КОМПЕТЕНТНІСТНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Стаття призначена формуванню компетентністного професійного розвитку вчителів історичних дисциплін. У статті визначено місце історичних дисциплін у формуванні освітніх компетентностей слухачів системи післядипломної освіти, окреслено оптимальні способи та методи для формування історичної компетентності на заняттях із історичних дисциплін, а саме: особистісно - діяльнісного підходу, проблемного підходу в навчанні, теорії застосування інноваційних технологій. У подальшому варто звернути увагу на використання сучасних методів та інструментів під час формування професійних компетентностей у слухачів на заняттях із історичних дисциплін.*

Ключові слова: *історичні дисципліни; післядипломна освіта; компетентність; проект; технології; теорія та методологія; слухачі.*

Inna Vanovska*, PhD (Historical Sciences), associate professor*
Department of adult education
National pedagogical university by M.P. Drahomanov
Kyiv, Ukraine

COMPETENT APPROACH TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF HISTORICAL DISCIPLINE TEACHERS IN CONSEQUENCES OF POSTGRADUATE EDUCATION

Annotation. *The article is intended for the formation of competent professional development of teachers of historical disciplines. The article defines the place of historical disciplines in forming the educational competencies of postgraduate students, outlines the optimal methods and methods for forming historical competence in classes from historical disciplines, namely: personality-activity approach, problem approach in teaching, theory of application of innovative technologies. In the future, it is worth paying attention to the use of modern methods and tools during the formation of professional competencies in listeners in class on historical disciplines.*

Key words: *historical disciplines; postgraduate education; competence; project; technology; theory and methodology; listeners.*

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства в навчально-виховних закладах України значна увага приділяється впровадженню історичних, культурологічних, краєзнавчих, патріотичних засобів, які досить довгий час використовувались недостатньо, однак були покликані виховувати підростаюче покоління, формувати у нього світоглядні переконання, високу мораль, духовність і культуру. Одним із шляхів реалізації цього напрямку в системі перепідготовки слухачів є формування компетентністного професійного розвитку вчителів історичних дисциплін.

В основу побудови змісту й організації процесу навчання історичним дисциплінам покладено компетентнісний підхід, відповідно до якого кінцевим результатом є сформовані ключові, міжпредметні та предметні компетентності слухачив [4].

Компетентність – набута в процесі навчання інтегрована здатність слухача, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці

У новому Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти компетентнісний підхід є головним і передбачає спрямування освітніх галузей на розвиток сформованих і формування нових предметних (галузевих) компетентностей.

Питанням формування компетентності в історичній освіті займались такі видатні вчені, як А. Рибакова, О. Селевко, А. Хуторською, Н. Гончарова, Є. Шорт, Е. Ісаєва, Дж. Равен, І. Зимня, Е. Зеєр, Н. Московська та інші.

Розкриття ролі і місця історичних дисциплін в системі вищої і середньої освіти, конкретизація її змісту, функцій, форм і методів роботи знайшли відображення у ґрунтовних дослідженнях багатьох відомих учених – І. Безкоравайного, О. Діброва, Ф. Заставного, М. Кострiці, М. Крачила, О. Савченка, В. Серебрій, І. Соколова, П. Тронька та інш.

Історичні дисципліни в сьогоднішніх умовах набувають особливого значення. Саме вони повинні стати орієнтиром у формуванні національної свідомості молоді, виробленні у неї громадянської позиції. Адже молоде покоління має підхопити у XXI ст. естафету історичних пошуків своїх попередників.

Ознаками трансформації історичної освіти є: істотне структурне перероблення систем, що перетворює внаслідок зміни зв’язків, відношень, опосередкувань або умов детермінації організацію та функції сформованої картини світу; типовий перехідний процес у галузі історичого й гуманітарного знання, культури, соціальної еволюції; динамічні форми уявлень про соціокультурну реальність, у яких поєднуються адекватне відтворення, переосмислення усталеного й нового; багатоваріантність розуміння соціокультурних явищ; оновлення усталеного і традиціоналізація інновацій;

активізація необхідного минулого, вивільнення його від рис стародавності [3].

Проблема формування історичних компетентності слухачів в умовах розвитку сучасної вищої школи набуває першочергового значення. Вагомою складовою в поширенні історичних знань є система національної освіти. Завдання, які стоять перед вчителями історичних дисциплін тісно переплітаються з освітніми пріоритетами, зокрема, виховання у громадян почуття національної свідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій українського народу, а також інших народів, пов'язаних з ним своєю долею, всебічне сприяння розвиткові незалежної України, відродження духовності та історичної пам'яті в суспільстві [2, с. 48].

У формуванні історичного мислення важливе місце займає розуміння історичного, конкретного і паралельного часу, що дає можливість складати синхроністичні таблиці просторово-хронологічного спрямування, порівнюючи добре відомі події регіону, місцевої історії з подіями в Україні й світі. Історичне мислення дає також можливість представити історичний час як частину тривалості, конкретність, що має точку відліку, поруч з абсолютним, паралельним, уявним і сакральним часом, відрізнити конкретну історію від віртуальної реальності, яка може успішно створюватись сучасними комп'ютерними технологіями.

Значення курсу історичних дисциплін у вишах не викликає сумнівів. Змістом і призначенням вищої освіти є не лише набуття слухачем професійних знань та навичок, але розвиток його як всебічно – розвиненої особистості з активною громадянською позицією. При такому підході невід'ємною частиною вищої освіти є гуманітарна складова. Європейські й українські спеціалісти підкреслюють, що основна перевага компетентнісного підходу полягає в тому, що він дає змогу зберегти гнучкість й автономію в архітектурі навчального плану. Водночас він потребує зміни методів оцінки навчання та забезпечення якості навчання.

У контексті реалізації задекларованої пропозиції розробляються ключові компетентності сучасного педагога як складові його професійно-педагогічної компетентності: 1) психолого-педагогічна компетентність; 2) фахово-предметна компетентність (сукупність предметних компетентностей); 3) методологічна компетентність; 4) методична компетентність; 5) самоосвітня компетентність [8, с. 76].

Умови успішної реалізації пропонованого проекту: 1) інтеграційні процеси, які мають відбуватися на різних рівнях: кроснаціональному; інтеросвітньому (у межах національної системи освіти України); методологічному; змісту освіти; інтегральної єдності навчання, виховання і розвитку; видів діяльності у навчальному процесі; 2) дидактична та методична мобільність сучасного вчителя; 3) створення незалежної системи моніторингу

якості освіти [6].

У психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага застосуванню компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього фахівця, який працює в системі освіти. Маємо всі підстави стверджувати: як самостійне явище компетентнісний підхід в умовах вітчизняного освітнього простору пройшов стадії констатації (необхідності застосування) та феноменологізації (оцінка й опис феномена), теперішня стадія є методологічною (конкретизація основних понять, факторів, шляхів й умов реалізації). Компетентнісний підхід у педагогічній історичній освіті ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. Саме необхідність допомогти слухачам навчитись правильно вирішувати ті чи інші проблеми у певних ситуаціях (навчальних, життєвих, професійних) спонукала до застосування компетентнісного підходу в освітньому просторі.

Нині маємо перші очевидні результати застосування компетентнісного підходу у вітчизняній освіті. Один із позитивних результатів – вітчизняна система освіти починає забезпечувати якість, що відповідає уявленням «замовника», зазнають змін освітні стандарти як своєрідні формалізатори соціальних норм і потреб, освіта відповідає «вимогам соціоморфності, національним традиціям, соціально-економічному розвитку, національно-етнічному архетипу менталітету населення».

Освітні компетенції – це вимоги до освітньої підготовки, виражені сукупністю смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності слухача відносно певного кола об’єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісної і соціально важливої продуктивної діяльності. Такі компетенції відображають предметно-діяльнісну складову загальної освіти й покликані забезпечувати комплексне досягнення її цілей.

Освітня компетенція передбачає засвоєння слухачами не окремих одне від одного знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, у якій для кожного виділеного напряму присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

Історичні компетенції є перспективним напрямом у науці і практиці освіти. Компетентнісний підхід передбачає конструювання моделі слухача, а потім під цю модель підбирається зміст із розвитку ключових компетенцій. Щоб визначити, якими прийомами і методами можна сприяти формуванню освітніх компетенцій назвемо ці групи компетенцій.

1. Інформаційні компетенції: (володіння навичками роботи з різними джерелами інформації). 2. Соціально-трудові компетенції [7].

Уведення компетенцій у нормативну і практичну складову освіти дозволяє вирішити проблему, типову для української вищої школи, коли слухачі можуть добре володіти набором теоретичних знань, але відчувають значні труднощі в

діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних життєвих завдань чи проблемних ситуацій.

Формування історичних компетенцій не може відбуватися успішно без урахування досліджень із психології і педагогіки особистості, основ особистісно-діяльнісного підходу, проблемного підходу в навчанні, теорії застосування інноваційних технологій, зокрема інтерактивно-комунікаційної, проектної та дослідницької діяльності.

Активізувати творчий потенціал слухачів можливо завдяки комплексному використанню інноваційних технологій навчання: інформаційно – комунікаційних, проектно-дослідницьких і технології проблемного навчання.

Вивчення історичних дисциплін пов'язане з активним застосуванням сучасних технологій:

- наочна демонстрація матеріалу за допомогою комп'ютера (успішно проходять лекції-презентації, підготовлені на основі краєзнавчого матеріалу);

- здійснення перевірки знань слухачів – тестів і контрольних завдань тощо [1].

Важливим методологічним підходом в історичних науках є той, що стверджує тенденційний підхід у набутті знань і формуванні історичного мислення. Тенденційність історичної освіти є двосторонньою: об'єктивною і суб'єктивною. Об'єктивність тенденційності пов'язана з тим, що історичний процес як об'єктивна реальність спрямований у майбутнє, а суб'єктивність – полягає в тому, що у пізнанні чільне місце займає людський фактор, який тенденційний залежно від можливостей пізнання і відтворення історичного процесу. Річ у тому, що суб'єктивність історичного пізнання залежить не лише від соціального замовлення і позиції дослідника, а також від недостатності знань про минуле, у яке неможливо повернутись. Отже, методологічна спрямованість історичної освіти визначається тенденційністю історичного пізнання, яка зумовлюється не лише суб'єктивними, а й об'єктивними чинниками. Найважливішим з них є спрямованість історичного процесу в майбутнє, що вказує на незворотність історичного процесу і зумовлює також незворотність історичної долі, в якій важливу роль відіграє людський фактор. Тому методологічні підходи до навчання і виховання молоді на основі мікроісторії мають бути об'єктом постійної уваги і вдосконалення [5].

Кожний вчитель повинен мати власну технологію формування історичного і державного мислення, яка мусить вирізнятись логічно - науковою послідовністю. Глибокий зміст повинні мати історичні знання закладені у певну форму, доступну розумінню, тобто певний апробований практикою алгоритм самостійного, логічного набуття і збереження знань. Варто визначити і окреслити як цілісність, так і структурні елементи форми і вже тоді переходити до аналізу результатів набутих при вивченні історичного явища, події, факту.

Складні процеси, що відбуваються сьогодні в нашій державі, зумовлені суперечностями соціального, економічного та політичного становлення, висувають важливе завдання для освіти – формування компетентної особистості, здатної до творчої самореалізації, до навчання впродовж усього життя. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошено на необхідності "формування потреби та здатності особистості до самоосвіти". Система освіти повинна орієнтуватися на особистість, яка буде відзначатися самостійністю, самодостатністю та творчою активністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Харків 15–17 листопада 2016 р.). – Харків, 2016.

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : [моногр.] / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенеко, О.І. Локшина та ін. ; [за заг. ред. О.В. Овчарук]. — К. : К.І.С., 2004. — 112 с.

3. Молчанов В. Теоретичні підходи дослідження добробуту населення України у XIX – на початку XX ст. / Молчанов В. // Краєзнавство. Науковий журнал. – 2010. – С. 19–28.

4. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О. Пометун // Історія в школах України. – №6. – 2017. – С. 3-12.

5. Пометун О. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2014. – 112 с.

6. Смолій В. А. Українська історична наука на рубежі XXI століття: Проблеми пошуку нових теоретичних та методологічних підходів // Освіта України. – №27. – 2007. – 4 липня.

7. Сотніченко В.М. Методичні засади самостійного навчання / Сотніченко В.М. // Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей. Збірник статей. – Одеса, 2016. – С.141–147.

8. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики / [за заг. ред. В. Кременя]. — К. : К.І.С., 2003. — 296 с.

УДК 005.336.2:37.017:364.658:613.9-057.87

Горленко В. П., *канд. пед. наук, доцент,*
доцент кафедры педагогики ГГУ имени Ф.Скорины
г. Гомель, Беларусь

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ФОРМИРОВАНИИ БЕЗОПАСНОЙ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. *В статье акцентируется внимание на проблеме формирования опыта безопасной жизнедеятельности учащихся в системе школьного образования. Раскрывается компетентностный подход в определении целей, задач и принципов формирования опыта безопасной жизнедеятельности учащихся. Представлен опыт создания учебных программ и разработки содержания предмета «Основы безопасности жизнедеятельности».*

Ключевые слова: *безопасность, безопасность жизнедеятельности, безопасное поведение, компетентность, компетентностный подход.*

V. Gorlenko, *PhD (Pedagogy), Associate Professor*
Assistant Professor of Pedagogy Department F. Skorina State University
Gomel, Belarus

COMPETENCE APPROACH TO THE FORMATION OF THE SAFE LIFE ACTIVITY FOR STUDENTS

Abstract. *The article focuses on the problem of formation of life skills for students in the school system. The article reveals the competence approach to definition of goals, objectives and principles for formation of life skills for students. The article presents the experience of setting up training programmes and development of content for the subject « Fundamentals of health and safety ».*

Key words: *safety, save living, safe behavior, competence, competence approach.*

Человек может обеспечить личную и общественную безопасность только тогда, когда будет обладать определенным мировоззрением, т. е. иметь систему знаний о всех видах безопасности и систему действий, отработанных в многочисленных жизненных ситуациях. Вот почему становится актуальной проблема обучения населения всех категорий, и особенно подрастающего поколения, безопасной жизнедеятельности. Требуется обновление содержания образования, развитие широкой образовательно-воспитательной области педагогики, которая соответствовала бы потребностям человека и общества.

Самый существенный вклад в процесс подготовки к безопасной жизнедеятельности вносит общее образование. С одной стороны, это связано с тем, что процесс обучения и воспитания подрастающего поколения наиболее благоприятен в период активного развития личности. С другой стороны, именно в учреждении образования можно наиболее полно, целенаправленно, комплексно и контролируемо реализовать этот процесс. Поэтому перед системой образования стоит задача – сформировать готовность обучающихся к безопасному поведению в окружающей среде, создать условия для развития и становления личности безопасного типа, способной к саморазвитию и саморегуляции.

Школьный возраст наиболее благоприятен для формирования человека и гражданина, интегрированного в современное общество. У детей и подростков легче развивать мотивацию, в основе которой лежит соблюдение норм и правил безопасного поведения дома, на улице, в школе, на природе. Итогом целенаправленной работы со школьниками в этом плане должно стать формирование *культуры безопасности жизнедеятельности*. Это понятие означает такое состояние человека, которое характеризуется положительным отношением к вопросам обеспечения безопасной жизни, включением в активную практическую деятельности по снижению уровня опасности, распространенностью стереотипов безопасного поведения.

Одним из компонентов формирования культуры безопасности личности является *обучение безопасному поведению*. Под этим термином понимается «система взаимосвязанных действий и поступков, осуществляемых субъектом под влиянием факторов внутренней и внешней среды для обеспечения защищенности во всех сферах жизнедеятельности» [1, с. 33]. Безопасное поведение включает в себя такие компоненты, как предвидение и прогнозирование опасности, система действий по предотвращению опасности, опыт безопасного поведения.

Предвидение и прогнозирование опасностей предполагает: знание опасностей, окружающих человека, и их физических свойств; предвидение опасностей от окружающей среды и от себя; умение оценить ситуацию, спрогнозировать возможные последствия при взаимодействии с данной ситуацией. *Система действий по предупреждению* опасности включает: умения адекватного поведения в соответствии со степенью опасности; навыки способов защиты; навыки само- и взаимопомощи. *Опыт безопасного поведения* позволяет снизить силу отрицательных эмоций, нормализовать психическое состояние, укрепить уверенность в собственных силах.

Формирование безопасной жизнедеятельности учащихся традиционно рассматривается в педагогике с точки зрения профилактического, развивающего, личностно ориентированного и культурологического подходов [2]. *Профилактический* подход предполагает создание системы мер, направленных на выявление и устранение причин, вызывающих опасное поведение. *Развивающий* подход делает акцент на развитии способностей, позволяющих субъекту адекватно действовать в опасных ситуациях. В рамках *личностно ориентированного* подхода поставлена проблема формирования личности безопасного типа, активность которой направлена на безопасные способы самореализации индивидуальных возможностей существования. *Культурологический* подход основан на формировании культуры безопасности личности, который позволяет не только обогащать личность знаниями, умениями и навыками безопасного поведения, но и развивать способность предотвращать возникновение опасностей.

В последнее время все большее внимание уделяется *компетентностному подходу* в обучении учащихся безопасной жизнедеятельности и формированию определенного набора ключевых компетенций в этом направлении. В Республике Беларусь обучение подрастающего поколения основам безопасности жизнедеятельности является важной составной частью системы общественной безопасности, что закреплено в Директиве Президента Республики Беларусь «О мерах по укреплению общественной безопасности и дисциплины». В учреждениях образования особое место занимает учебный предмет «Основы безопасности жизнедеятельности» (ОБЖ), через содержание которого

реализуется подготовка учащихся к безопасной жизнедеятельности в реальной окружающей их среде – природной, техногенной, социальной.

Предмет «Основы безопасности жизнедеятельности» изучается на основе разрабатываемых Министерством образования Республики Беларусь учебных программ обязательного и факультативного компонентов, которые постоянно обновляются и совершенствуются. В 2017/18 учебном году предмет ОБЖ во 2-м и 5–6 классах преподается на основе новых учебных программ, созданных с учетом компетентностного подхода к отбору предметного содержания образования [3; 4]. В программах четко прослеживается цель изучения предмета – формирование у учащихся опыта безопасного поведения, развитие личностных, нравственных и физических качеств, обеспечивающих безопасное поведение, воспитание ответственного отношения к личной безопасности.

На основе общей цели конкретизируются задачи изучения предмета ОБЖ: сформировать представления об основах безопасности жизнедеятельности; обеспечить усвоение знаний о государственной системе предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций; способствовать приобретению практического опыта по распознаванию и оценке различных опасных и чрезвычайных ситуаций окружающей среды по характерным признакам их проявления, а также на основе специальной информации, получаемой из различных источников; развить способности оценивать опасные ситуации, принимать решения и действовать безопасно с учетом своих возможностей; сформировать модели безопасного поведения в условиях повседневной жизни и в различных опасных и чрезвычайных ситуациях; заложить основы здорового образа жизни.

Содержание предмета «Основы безопасности жизнедеятельности» разрабатывается с учетом ключевых компетенций формирования у учащихся опыта безопасной жизнедеятельности. К этим компетенциям относятся следующие [4, с. 5–6].

Ценностно-смысловые – способность видеть и понимать окружающий мир, ориентироваться в нем, распознавать и оценивать различные опасные и чрезвычайные ситуации окружающей среды; владение умением выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения, оценивать свое поведение, черты своего характера, свое физическое и эмоциональное состояние.

Учебно-познавательные – владение умениями определять цели познавательной деятельности по основам безопасности жизнедеятельности, организовывать ее; находить альтернативные пути и средства решения сложных ситуаций; владение умением самостоятельно выполнять различные творческие работы, проекты; способность организовывать и проводить учебно-исследовательскую работу.

Коммуникативные – владение умениями самостоятельно вступать в контакт с любым собеседником, соблюдать нормы и правила общения; высказывать, аргументировать и в культурной форме отстаивать собственное мнение, по возможности избегать или грамотно разрешать конфликты в общении со сверстниками; владение навыками работы в группе; способность помогать окружающим и взаимодействовать с ним в ситуациях, опасных для их физического, психологического здоровья и жизни.

Информационные – владение умением самостоятельно интерпретировать, систематизировать, критически оценивать и анализировать полученную при помощи реальных объектов (телевизора, телефона, компьютера, принтера, модема) и информационных технологий (аудио- и видеозаписи, электронной почты, СМИ, Интернета) информацию с позиции решаемой задачи, делать аргументированные выводы с целью избежать мошенничества, обмана, опасных контактов с незнакомцами в Интернете; способность осознанно воспринимать информацию, распространяемую по каналам СМИ.

Личностного самосовершенствования – владение способами физического, духовного и интеллектуального саморазвития; наличие личностных качеств, обеспечивающих безопасное поведение в разных жизненных ситуациях.

Здоровьесберегающие – владение способами эмоциональной саморегуляции, самоподдержки и самоконтроля; владение навыками личной гигиены, умениями заботиться о собственном здоровье; наличие потребности соблюдать нормы здорового образа жизни и проявлять экологическую культуру; способность различать полезные и вредные привычки; владение элементарными способами оказания первой помощи.

При отборе содержания учебного предмета ОБЖ учитываются педагогические принципы образовательного процесса в области основ безопасности жизнедеятельности: минимизация теоретических сведений с учетом их значимости для практики; непрерывность обучения и постепенное увеличение информационной нагрузки учащихся в области основ безопасности жизнедеятельности с учетом их возрастных особенностей. Общим принципом построения содержания предмета, объединяющим его разделы, является принцип расширения социального опыта безопасной жизнедеятельности.

Специфика учебного предмета «Основы безопасности жизнедеятельности» раскрывается в названии и содержании его разделов: «Личная и коллективная безопасность»; «Защита от чрезвычайных ситуаций»; «Окружающая среда и безопасность»; «Здоровый образ жизни». Содержание каждого раздела составлено с опорой на опыт практической деятельности учащихся, уровень их общего развития.

Компетентностный подход обусловливает использование разнообразных традиционных и инновационных форм воспитательной работы с учащимися по

формированию опыта безопасной жизнедеятельности. К таковым, в частности, относятся: экскурсии по городу с целью закрепления правил дорожного движения; практические занятия по отработке правил поведения, связанных с охраной жизни и здоровья; викторины на темы «Безопасная школьная среда», «Мой микрорайон», «Друзья в доме и квартире», «Дорожные знаки»; сюжетно-ролевые и театрализованные игры «Больница», «Магазин», «Квартира», «Улица и Я», «Транспорт», «Речка», «Велосипед», «Конфликт» и др.; анализ пословиц и поговорок, побуждающих к осторожности в опасных ситуациях; использование компьютерных и обучающих фильмов, роликов, клипов, мультфильмов, презентаций, помогающих школьникам освоить правила безопасной жизнедеятельности.

Специфичность предмета ОБЖ и особенности его преподавания требуют разработки учебно-методических пособий, разъясняющих конкретные направления в изучении безопасности жизнедеятельности. Такие пособия на базе Национального института образования Республики Беларусь стали издаваться с 2010 года. Данная серия включает в себя методические материалы для изучения основного курса и факультативных занятий по следующим разделам: «Безопасность в жизни и в быту» [5], «Личная и коллективная безопасность в школе и микрорайоне» [6], «Безопасный велосипед» [7], «Экстремальные ситуации и правила поведения при их возникновении» [8], «Радиационная безопасность» [9] и др.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1.Сорокина, Л. Безопасное поведение как педагогическая категория / Л. Сорокина // Основы безопасности жизнедеятельности. – 2008. – № 4. – С. 32–35.

2.Краснянская, Т.М. Безопасность человека : психологический аспект : учеб. пособие по курсу «Безопасность жизнедеятельности» / Т. М. Краснянская. – Ставрополь : Пресса, 2005. – 215 с.

3.Учебные программы. II класс: Основы безопасности жизнедеятельности : утв. Министерством образования Республики Беларусь. – Минск : НИО, 2017. – С. 145–156.

4.Основы безопасности жизнедеятельности. V–VI класс : учебная программа : утв. Министерством образования Республики Беларусь. – Минск : НИО, 2017. – 26 с.

5.Загвоздкина, Т. В. Безопасность в жизни и в быту : 5 кл. : пособие для учителей общеобразоват. учреждений с белорус. и рус. яз. обучения / Т.В. Загвоздкина. – Минск : Асар, 2010. – 128 с.

6.Яковлева, Н. Н. Личная и коллективная безопасность в школе и микрорайоне : 7 кл. : пособие для учителей общеобразоват. учреждений с белорус. и рус. яз. обучения / Н.Н. Яковлева. – Минск : Асар, 2014. – 44 с.

7.Фатин, С.Б. Безопасный велосипед : 6–8 кл. : пособие для учителей общеобразоват. учреждений с белорус. и рус. яз. обучения / С.Б. Фатин. – Минск : Асар, 2010. – 28 с.

8.Загвоздкина, Т.В. Экстремальные ситуации и правила поведения при их возникновении : 9 кл. : пособие для учителей общеобразоват. учреждений с белорус. и рус. яз. обучения / Т.В. Загвоздкина, Н.Н. Яковлева. – Минск : Асар, 2012. – 104 с.

Шахов, Е.А. Радиационная безопасность : 9 кл. : пособие для учителей общеобразоват. учреждений с белорус. и рус. яз. обучения / Е.А. Шахов. – Минск : Асар, 2016. – 28 с.

УДК 37.015.31:005.336.2-057.86:37.013.42

Ермакова Л.Д., *к.п.н, доцент кафедры педагогики*
УО «Гомельский государственный университет им. Франциска Скорины»
Гомель, Республика Беларусь

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО В СТРУКТУРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Аннотация*. В статье раскрыта сущность педагогического творчества, его признаки, функции и уровни. Выявлены факторы, влияющие на развитие творческих способностей социальных педагогов. Обоснована взаимосвязь педагогического творчества и профессиональной компетентности.*

Ключевые слова: *профессиональная компетентность, педагогическое творчество, признаки, критерии и уровни педагогического творчества.*

Yermakova L.D., *Ph.D (Pedagogy), Associate Professor of the Department of Pedagogy,*
educational establishment «Francisk Skorina Gomel State University»
Gomel, Republic of Belarus

PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE STRUCTURE OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A SOCIAL TEACHER

Abstract*. The article reveals the essence of pedagogical creativity, its characteristics, functions and levels. Factors influencing the development of creative abilities of social teachers are identified. The interrelation of pedagogical creativity and professional competence is justified.*

Key words: *professional competence; pedagogical creativity; characteristics, criterions and levels of pedagogical creativity.*

В своей основе деятельность социального педагога является, прежде всего, творческой, так как сразу ему приходиться разрешать множество проблем, выполняя при этом самые разные роли: консультанта, организатора досуга, юриста, посредника, адвоката, защитника, консультанта, фасилитатора и т.д. Поэтому, как справедливо отмечает В. Загвязинский, творчество – непременное условие социально-педагогического процесса, объективная профессиональная необходимость деятельности социального педагога [1].

В каком соотношении находятся педагогическое творчество социального педагога и профессиональная компетентность? Профессиональная компетентность (от лат.competens – соответствующий, способный, обладающий компетенцией, сведущий) социального педагога в нашей интерпретации рассматривается как высокий уровень его технологической подготовленности, обусловленный теоретическим знанием социально-педагогической деятельности, взаимодействующих в ней структурных компонентов и критериев для измерения ее результативности.

Структура профессиональной компетентности представлена совокупностью знаний и умений, изложенных в образовательном стандарте Республики Беларусь специальности «Социальная педагогика». В ней отражены соответствующие знания и умения социального педагога, способного

прогнозировать возможные результаты, диагностировать их, анализировать педагогическую ситуацию и проектировать более эффективную систему действий в процессе достижения результатов, корректировать собственную деятельность и обосновывать пути ее дальнейшего совершенствования.

Единство и взаимовлияние профессиональной компетентности и творчества социального педагога прослеживаются в том, что социально-педагогическую деятельность можно представить как реализацию в ней ее основных функций (лат. function – исполнение, соответствие, совершение, отображение): презентивной, инсентивной и корректирующей. Презентивная функция реализуется в качестве предъявления (презентации) учащимся социальных норм поведения. Инсентивная функция заключается в умении социального педагога побуждать учащихся к овладению прогнозируемой им новой социальной роли. Инсентивная функция теснейшим образом переплетается с процессом озарения (инсайт), что, в свою очередь, порождает синергию (гр. synergeia – сотрудничество, содружество) и, стало быть, сотворчество. Корректирующая функция состоит в исправлении и сопоставлении качественных показателей в деятельности и процесса на пути к ним. При этом следует иметь в виду, что от того, в какой мере занимает ведущее место та или иная функция, зависит характер творческого взаимодействия между социальным педагогом и учащимися и их родителями, между коллегами и администрацией.

Однозначного определения сущности понятия творчества в научных трудах мы не находим. В.А. Кан-Калик и Н.Д. Никандров творчество рассматривают – как «сложнейшее преобразование человеком человека» [2]. Действительно, творчество является сложнейшим преобразованием в деятельности человека и нередко трудно поддающимся научному анализу. Творчество есть деятельность, основанная на способностях сотворять, созидать, преобразовывать.

Педагогическое творчество социального педагога мы будем рассматривать как способность личности, основанную на ее активности и самостоятельности, а также ее внутренней потребности в полной отдаче духовных сил в процессе прогнозирования, конструирования и коррекции продуктивной социально-педагогической деятельности. Безусловно, основой целенаправленного осознанного творчества социального педагога, его исходными позициями являются знания основ социализации, социального развития личности и среды, а также прочные знания технологий социально-педагогической деятельности. Творчество социального педагога, хотя и формируется на основе задатков, является прижизненным образованием. Следовательно, формирование творчества происходит в результате его стимулирования и мотивации.

Важно отметить, что конечный продукт педагогического творчества социального педагога (оптимизация образовательного процесса, новизна использования методов или форм профилактики, реабилитации и т.д.) может быть весьма различным. Во-первых, новизна в нем очевидна и не имеет предшествующих аналогов; во-вторых, ценность и новизна процесса того или иного открытия (разумеется с выходом на конечный продукт) является новой лишь для данного субъекта: открытие сделано раньше, но об этом творчески работающий социальный педагог не знал; в третьих, рационализация субъектом процесса осуществлена под влиянием запаса предыдущих знаний, опыта или представлений. Иными словами, структурные компоненты творчества могут быть различными, но социальная ценность его (качественный продукт труда) обязательна.

В качестве основных признаков педагогического творчества мы определяем следующие: владение приемами научного анализа, синтеза, прогнозирования; предвосхищение оптимальных в деятельности результатов средствами прозорливого движения в «неизвестное»; умения воплощать (внедрять) науку в практической деятельности; способность разрабатывать комплекс программ и социально-педагогических проектов; способность видеть в опыте других социальных педагогов идеи, руководствуясь которыми они успешно продвигаются к вершинам профессионализма; способность прогнозировать продуктивную социально-педагогическую деятельность, создавать педагогические инновации; умение сопротивляться педагогическому консерватизму, преодолевать вредные стереотипы в социально-педагогической деятельности; умение переносить знания в различные педагогические условия. Вместе с тем, мы не ограничиваем перечень признаков творчества применительно к различным сторонам социально-педагогической деятельности их можно дополнить.

Степень проявления творчества, его «наращивание» в деятельности измеряется в условиях продвижения социального педагога к высшим уровням профессионализма. Надо полагать, что за основу уровней профессионализма социального педагога можно взять и уровни педагогического творчества.

Первый уровень – информационно-воспроизводящий: социальный педагог умеет воспроизводить опыт других, решать простые педагогические задачи на пути к результату, анализирует эффективность принимаемых решений в конкретных ситуациях. Этот уровень правомерно рассматривать как уровень деятельности социального педагога без категории.

Второй уровень – адаптивно-прогностический: социальный педагог умеет трансформировать (преобразовывать) известную ему информацию, отбирать способы, средства, методы профилактики и коррекции с учетом личностных

качеств учащихся, но уже предвидит результат взаимодействия. Этот уровень деятельности социального педагога соответствует второй категории.

Третий уровень – рационализаторский*:* социальный педагог проявляет рационализаторские способности (высокая эффективность опыта, умение решать сложные, нестандартные ситуации и находить оптимальные решения, проявляются элементы индивидуальности, новаторства). На этом уровне осуществляет свою деятельность социальный педагог первой категории.

Четвертый уровень – научно-исследовательский: социальный педагог умеет определить концептуальную основу собственного поиска, разрабатывает собственную систему деятельности на основе исследования ее результатов. На этом уровне работают социальные педагоги высшей категории.

Пятый уровень – креативно-прогностический*:* социальный педагог способен выдвигать сверхзадачи и обосновывать способы их решения; очевиден «скачок» в ранее неизвестное. Социальный педагог вносит существенные изменения в систему деятельности социально-педагогической и психологической службы, трансформирует ее и идет к ломке устоявшихся стереотипов.

В основу выделения уровней профессионализма социального педагога положено профессиональное умение анализировать деятельность и ее результаты. Это умение формируется в деятельности и непременно в условиях повышения научно-теоретической и психолого-педагогической подготовки социального педагога.

Какие же факторы влияют на становление и развитее творческих способностей социальных педагогов? Методом активного социологического тестированного анализа и контроля (МАСТАК) нами проведено исследование среди социальных педагогов области. Выборка составила более 114 человек. В таблице 1 приводятся обобщенные данные, где оценка в колонке справа показывает значимость фактора глазами респондентов (среднее арифметическое) в пятибалльной системе.

Анализируя полученные показатели, мы обнаруживаем среди них, во-первых, факторы с одинаковыми оценочными весами. Это оправданно. Такие факторы, как знание методов и технологий социального воспитания учащихся, принятие особого ребенка, глубина знаний социального развития личности, не могут быть ранжированы в иерархической последовательности. Они выступают как необходимые предпосылки педагогического творчества. Такого мнения мы придерживаемся и по другим рядоположенным факторам. Во-вторых, некоторые факторы сформулированы как педагогические умения. Какое же влияние они оказывают на развитие творчества социального педагога? Мы настоятельно подчеркиваем двойную обращенность при получении результатов деятельности социального педагога. В процессе взаимодействия не только изменяется

учащийся под влиянием социального педагога, но и сам социальный педагог не может не меняться в результате взаимодействия с учащимися т.к. умение предвосхищать результаты своей работы ведет к развитию прогностических умений социального педагога, развитию его рефлексии.

Таблица 1.

Факторы, влияющие на формирование способностей социального педагога-творца

Наименование фактора	Средняя оценка
Знание методов и технологий социального воспитания учащихся	4,73
Принятие особого ребенка	4,73
Глубина знаний социального развития личности	4,73
Наличие профессионально значимых личностных качеств	4,60
Уровень управленческой деятельности СППС	4,53
Владение технологией социально-педагогической коррекции поведения и развития детей группы-риска	4,53
Стремление к изучению передового педагогического опыта	4,53
Знание индивидуальных проблем социализации учащихся и социального окружения	4,47
Умение разрабатывать комплекс программ и проектов по решению социально-педагогических проблем	4,47
Владение методами диагностики проблем личности, группы, семьи и социального окружения	4,40
Умение использовать информационные ресурсы	4,40
Способность осуществлять деятельность в соответствии с этическими нормами	4,33
Осуществлять самообразование	4,20
Оценивать учебные достижения учащихся	4,13
Способность к организации коллективной творческой деятельности	4,00
Умение составлять документацию	4,00
Умение предвосхищать результаты своей работы	4,00
Владение методами анализа собственной деятельности	3,93
Осуществлять ценностно-ориентационную деятельность с воспитанниками и родителями	3,87
Наличие у социальных педагогов психологической прозорливости	3,80
Умение поставить себя на место учащихся	3,67

Таким образом, овладение педагогическим творчеством доступно каждому социальному педагогу при условии целенаправленной работы над собой. Оно формируется на основе практического опыта. Но не любой опыт становится источником педагогического творчества. Таким источником является только труд, осмысленный с точки зрения его сущности, целей и технологии социально-педагогической деятельности. Педагогическое творчество – это сплав личностно-деловых качеств и профессиональной компетентности социального педагога.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1 Загвязинский В.И. Методология и методика социально-педагогического исследования. Книга для социальных педагогов и соц. работников / В.И. Загвязинский. – М.: Изд-во АСОПиР. 1995. – 155 с.

2 Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.

УДК 168:378.7

Колісник-Гуменюк Ю. І., *кандидат педагогічних наук,*
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
М. Львів, Україна

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РІВНЯ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНІХ ДИСЦИПЛІН У ЗВО

Анотація. *Основною метою нашого дослідження була перевірка теоретичних і практичних знань педагогів ЗПТО і ЗВО щодо застосування інтерактивних методів навчання у сучасній професійній підготовці фахівців художнього профілю; розкриття сутності основних показників ефективності застосування інтерактивних технологій навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців; перевірка знань студентів до і після застосування інтерактивних технологій навчання. Ця мета зумовила характер основних завдань, що потребували вирішення в ході експерименту: розроблення діагностичного інструментарію; відстеження рівня готовності педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО до самоосвіти та самовдосконалення; виявлення готовності педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО до інноваційної діяльності; виявлення труднощів у прагненні педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО до самовдосконалення; надання рекомендацій щодо підвищення професійної компетентності педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО художнього профілю.*

Ключові слова**:** *викладачі, студенти, самовдосконалення, художній профіль, критерії, компоненти, інтерактивні методи, чинники, фактори, ЗВО художнього профілю, ЗПТО.*

Yuliya I. Kolisnyk-Humenyuk, *Ph.D. (Pedagogy), Senior Researcher*
Separate structural subdivision
"Lviv Educational and Scientific Center of Professional Education"
M.P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

ANALYSIS OF THE CURRENT LEVEL OF TRAINING OF TEACHERS OF PROFESSIONAL-ARTISTIC DISCIPLINES AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. *The main objective of our study was to test the theoretical and practical knowledge of the teachers of Vocational Education Institutions and Higher Education Institutions for the use of interactive teaching methods in the modern professional training of specialists in the artistic profile; disclosure of the essence of the main indicators of the effectiveness of the use of interactive learning technologies in the process of training future professionals; Verifying students' knowledge before and after the application of interactive learning technologies. This goal has determined the nature of the main tasks that needed to be addressed during the experiment: the development of diagnostic tools; monitoring of the level of readiness of the teachers of the Vocational Education Institutions and the teachers of the self-education for self-education and self-improvement; Identification of the readiness of Vocational Education Institutions teachers and professors of Higher Education Institutions to innovate; Identification of difficulties in the pursuit of Vocational Education Institutions teachers and*

self-improvement teachers; providing recommendations on improving the professional competence of the teachers of the Vocational Education Institutions and professors of artistic profiles.

Key words: *teachers, students, self-perfection, artistic profile, criteria, components, interactive methods, factors, factors, artistic profile, Vocational Education Institutions.*

Художньо-педагогічна освіта України нині має низку проблем, серед яких важливе місце посідає проблема взаємозв'язку науки і мистецтва, а також поява нових концепцій викладання професійно-художніх дисциплін на різних етапах формування особистості. Відомо, що вітчизняна вища освіта не повністю відповідає новим соціальним запитам і не сприяє швидкому становленню інформаційно-технологічного суспільства. Криза системи вищої освіти зумовлена її інертністю, консерватизмом, відсутністю надійного механізму, який дозволив би їй динамічно змінюватися відповідно до вимог часу, запитів соціуму, соціально-економічних реалій, адекватно реагувати на них. Зокрема кількісні та якісні зміни в системі вищої освіти не відповідають ані темпам, ані глибині трансформацій, що відбуваються в суспільстві. Професійній підготовці фахівців загалом властиві такі недоліки, як: відсутність чітко визначених вимог роботодавців до випускників; нераціональне використання навчального часу учасників освітнього процесу; недостатня ефективність управління навчанням та якістю знань студентів; неврахування індивідуальних якостей і здібностей студентів і потенціалу викладачів для покращення та інтенсифікації навчального процесу; низький рівень контролювальної підсистеми і моніторингу освітніх досягнень.

Погоджуємося з науковцями, які стверджують, що з низки причин нині в Україні вища освіта, на жаль, знецінюється: через масовий характер і низьку якість випускників ЗВО; відсутність чіткої державної політики у галузі освіти; невизначеність соціальних результатів, на які має бути зорієнтована діяльність викладачів; наявність деструктивних факторів (падіння престижу освіти, погіршення матеріально-технічної бази закладів, низька оплата праці педагогів), що призводить до сповільнення процесу модернізації національної системи підготовки педагогічних кадрів.

Ці складні проблеми накладаються також на функціонування закладів художньо-педагогічної освіти, яка є невіддільною складовою системи вищої освіти держави, Досвід художньо-педагогічної освіти свідчить, що питання підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін до різних сфер художньої та освітньої діяльності перебуває в діалектичній залежності від особливостей розвитку суспільства, образотворчого мистецтва, вимог, які висуваються до закладів у процесі формування фахових знань, умінь і навичок, засвоєння поглядів, мислення викладача.

Аналіз практики навчання фахівців у закладах освіти професійно-художнього профілю виявила відсутність у значної кількості викладачів

професійно орієнтованих дисциплін належної педагогічної підготовки. Переважна більшість викладачів мають лише художню освіту, яку вони здобувають у художніх коледжах, інститутах, академіях мистецтв України. У зв'язку з цим викладачі професійно-художніх дисциплін починають вивчати основи педагогіки і психології тільки на курсах підвищення кваліфікації, а в окремих випадках в системі післядипломної педагогічної освіти під час одержання другої вищої освіти, або під час навчання в аспірантурі. Вважаємо, що лише викладач, який всебічно володіє художньою спеціальністю та психолого-педагогічними знаннями, є цілком підготовленим до професійно-художньої педагогічної діяльності. Адже викладач, який має лише вищу художню освіту проводить заняття інтуїтивно, не враховуючи методичних особливостей професійної освіти, допускаючи значні методологічні упущення в розробці навчально-методичного забезпечення занять. Низькі показники професійно-педагогічної діяльності, проблема цілеспрямованої підготовки педагогічних працівників професійно-художньої школи потребує структурних і змістових змін в чинній системі вищої професійної та, зокрема, педагогічної освіти. Актуальною є потреба у відкритті факультетів, які готували б викладачів художнього напряму, а також впровадження дисциплін: «Педагогіка», «Психологія», «Методика викладання загальнохудожніх і професійно орієнтованих дисциплін» в освітньо-професійні програми підготовки художників у ЗВО. Так у Львівській академії мистецтв і Харківській державній академії дизайну і мистецтв відкрито кафедри педагогіки. Крім того, майбутні викладачі спочатку здобувають базову художню освіту в коледжах художнього профілю, а після цього – педагогічну в закладах вищої освіти III-IV рівня акредитації.

Існує ще одна модель психолого-педагогічної підготовки викладача професійно-художніх дисциплін – в системі післядипломної освіти. Здобуття другої вищої освіти, зокрема педагогічної, здійснюється на комерційних засадах, тобто викладачі, які мають вищу художню освіту, на платній основі додатково здобувають педагогічну в закладі вищої освіти. Усі моделі підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін спрямовані на формування в них художніх і педагогічних умінь, які є важливим чинником якісної вищої художньо-педагогічної освіти.

Більшість молодих людей вступаючи до закладу вищої освіти недостатньо усвідомлює правильність свого вибору. Це зумовлене віком абітурієнтів, недостатнім життєвим досвідом, надмірним впливом батьків на рішення щодо напряму навчання, певними життєвими обставинами. Зокрема, дослідження мотивів вступу на педагогічні спеціальності в Інституті педагогіки і психології в НПУ імені М.П. Драгоманова свідчить, що лише 29–32 % першокурсників свідомо обрали педагогічну професію, решту приваблюють інші обставини,

зокрема додаткові до основної кваліфікації спеціальності та спеціалізації, можливість працевлаштування не тільки у школі, а у ЗВО чи інших установах, на виробництві (наприклад, тренером, психологом, менеджером, художником) [2, с. 120].

За європейськими стандартами випускник ЗВО готовий до виконання своїх професійних обов'язків одразу після закінчення навчання (хоч в багатьох випадках передбачається додаткова сертифікація фахівців незалежними установами). В українській системі педагогічної освіти диплом про завершення ЗВО дає право на працевлаштування в закладі освіти. Українські студенти у процесі професійної підготовки отримують належну теоретичну основу (сукупність знань і вмінь), проте випускники часто бувають не готовими до самостійної практичної діяльності, тому допускають у роботі помилки і, подекуди, розчаровуються у виборі професії, що спричиняє значну плинність кадрів серед молодих педагогів.

Провівши опитування серед випускників ЗВО художньо-педагогічного профілю (30 осіб, випускників різного віку), ми з'ясували ситуацію, яка склалась у ЗВО художньо-педагогічного профілю, а також виявили основні проблеми і визначили можливі шляхи вдосконалення заходів щодо підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх фахівців. Проаналізувавши результати відповідей респондентів щодо причин, які негативно впливають на ефективну професійно-педагогічну підготовку майбутніх фахівців, ми отримали такі результати: навчання не було найголовнішим пріоритетом в житті – 40 %; не усвідомлення, для чого потрібно навчатись – 60 %; некомпетентність викладачів – 56 %; недостатня мотивація – 30 %; невідповідність змісту професійно орієнтованих (образотворчих) дисциплін сучасним вимогам – 80 %; низький рівень матеріально-технічної бази ЗВО – 95 %; безсистемність або відсутність послідовності у викладанні загальнохудожніх дисциплін у ЗВО – 70 %. Учасники опитування також зазначили, що процес професійної підготовки студентів здійснюється здебільшого як традиційне навчання, а не як творчий процес.

За одержаними даними, перші, допрофесійні знання, вміння та навички з образотворчого мистецтва до вступу у ЗВО студенти набули закінчивши художню школу (15 %), 22 % навчалися в художній студії та 33 % вчилися на підготовчих курсах. Цікавим виявився той факт, що значна частина (30 %) – здобули підготовку у ЗПТО художнього профілю. Враховуючи те, що художня освіта є ступеневою, ми проаналізували професійну підготовку майбутніх фахівців і діяльність педагогів ЗПТО та ЗВО художньо-педагогічного профілю в умовах вітчизняного освітнього простору. Зокрема, ми звертали увагу на інтерактивні методи навчання, які науковці та практики нині визнають дієвим засобом підвищення ефективності освітнього процесу та якості підготовки фахівців. На жаль, їх використання на практиці в досліджених нами закладах

поки що фрагментарне, епізодичне, несистемне внаслідок не розробленості відповідних технологій і неготовності більшості педагогічних працівників і керівників освіти впроваджувати і застосовувати новітні засоби, зокрема освітні інформаційно-комунікаційні технології та комп'ютерно орієнтовані виробничі технології.

Під час використання інтерактивних методів навчання педагоги ЗПТО зустрічаються з такими труднощами: залучення до роботи всієї групи потребує значної кількості часу для підготовки як учнів, так і викладачів; неналаштованістю учнів на сумлінну підготовку до інтерактивних занять; складністю створення у групі атмосфери, яка сприяла б співпраці, порозумінню, доброзичливості. У застосуванні нетрадиційних форм навчання помітне: перевантаження учнів і викладачів; необхідність оптимального поєднання конкретних форм навчання з організацією позааудиторної підготовки учнів під керівництвом викладача: деяка показовість у проведенні нетрадиційних форм, що призводить до порушення цілісності педагогічного процесу на заняттях [8, с. 22].

Основною метою нашого експериментального пошуку була перевірка теоретичних і практичних знань педагогів ЗПТО і ЗВО щодо застосування інтерактивних методів навчання у сучасній професійній підготовці фахівців художнього профілю; розкриття сутності основних показників ефективності застосування інтерактивних технологій навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців; перевірка знань студентів до і після застосування інтерактивних технологій навчання. Ця мета зумовила характер основних завдань, що потребували вирішення в ході експерименту: розроблення діагностичного інструментарію; відстеження рівня готовності педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО до самоосвіти та самовдосконалення; виявлення готовності педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО до інноваційної діяльності; виявлення труднощів у прагненні педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО до самовдосконалення; надання рекомендацій щодо підвищення професійної компетентності педагогів ЗПТО та викладачів ЗВО художнього профілю; узагальнити отримані дані за допомогою методів математичної статистики.

Для діагностування результатів освітнього процесу одним із найскладніших питань є виявлення критеріїв і показників, які дають змогу визначити ефективність навчання та виховання. Найбільш істотні вимоги до критеріїв оцінювання: по-перше, вони повинні адекватно відображати не лише суть оцінюваного явища, а й динаміку його змін; по-друге, безпосередньо показувати результати навчання; по-третє, передбачати можливість кількісного та якісного оцінювання результатів навчання. Критерії мають відповідати цілям і завданням професійної підготовки.

Відповідно до розроблених критеріїв необхідно підібрати ще й способи оцінювання ефективності (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії, компоненти і способи оцінювання ефективності підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін

Критерії	Компоненти	Способи оцінювання
когнітивно-діяльнісний: сформованість професійних знань, умінь і навичок студентів	- професійно теоретичний; - професійно практичний	тестування
професійно-особистісного потенціалу педагога: відповідність якостей педагогічних працівників до вимог професійної діяльності	- особистісно-діловий; - професійно значущий; - соціально значущий	самооцінювання
результативності освітнього процесу: розвинутість компонентів професійної компетентності	- мотиваційний; - аксіологічний; - знаннєвий; - операційно-технологічний; - рефлексивний; - креативний	експертне оцінювання

Зауважимо, що не всі запропоновані критерії можуть бути визначені прямим вимірюванням, вони є інтегрованими характеристиками і можуть бути виміряні опосередковано за допомогою експертного опитування або кваліметричних методів, в основі яких лежить факторно-критеріальне моделювання, коли визначені якісні фактори розкладаються на низку простих властивостей-критеріїв і вимірюються абсолютними показниками. Зокрема *когнітивно-діяльнісний критерій (критерій якості засвоєння знань, умінь і навичок)* охоплює такі характеристики, як повнота, оперативність, міцність, узагальненість, системність професійних знань, умінь і навичок.

Розглянемо на практиці рівень підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін, у тому числі ступінь використання інтерактивної моделі навчання на лютий 2015 р. за допомогою емпіричних методів дослідження (спостереження, опитування, колективних та індивідуальних бесід).

Спочатку дослідження проводилось у ЗПТО художнього профілю: Львівському вищому професійному художньому училищі № 14, Стрийському вищому художньому професійному училищі, Художньому професійно-технічному училищі № 14 (Івано-Франкове). У ньому взяли участь такі групи респондентів: педагоги – 61 осіб; учні – 416 осіб (за якістю їхньої підготовки ми оцінювали готовність педагогічних працівників). Із педагогів, професійна компетентність яких досліджувалась, 17 осіб (28 %) мають стаж педагогічної роботи від 3 до 10 років, 29 осіб (47 %) – від 11 до 20 років, 9 осіб (15 %) – від 21 до 30 років, 6 осіб (10 %) – більше 30 років.

Формувати професіонала, здатного до інноваційного типу мислення, може тільки педагог, який опанував культуру самовдосконалення та самоосвіти. З метою виявлення готовності педагогів до самоосвіти, самовдосконалення та інноваційної діяльності було проведено анкетування, результати якого подані на рис. 1.

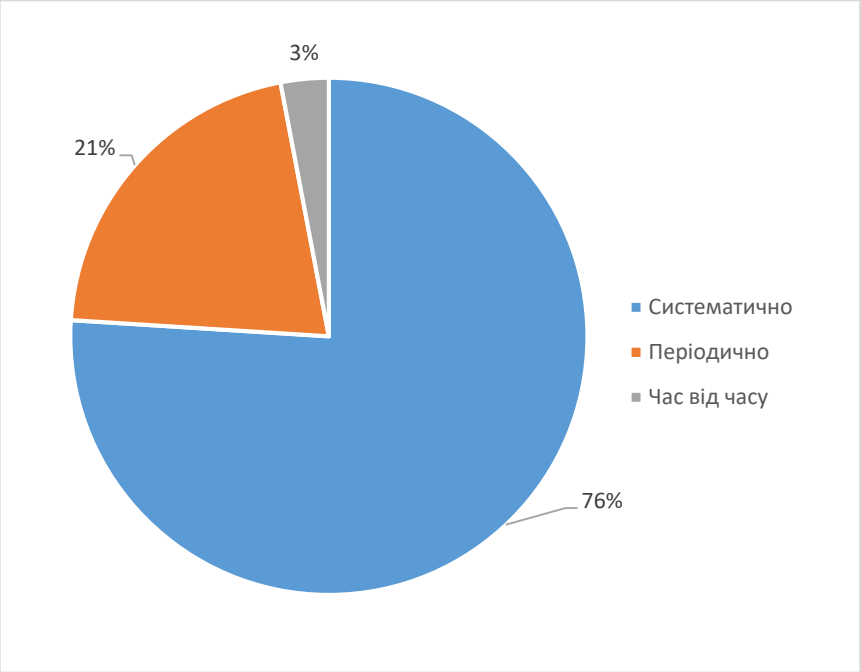

Рис. 1. Діаграма саморозвитку викладачів ЗПТО

Аналіз відповідей респондентів (рис. 1) свідчить про те, що 46 осіб (76 %) займаються саморозвитком систематично, 13 (21 %) – періодично, 2 особи (3 %) – час від часу. Згідно з опитуванням переважна більшість респондентів (96 %) вважає, що застосування нових технологій для використання на заняттях – це особиста справа педагога, і лише 26 % педагогів правильно пояснили, що таке інновація в освіті.

Когнітивний аспект готовності педагогів до інноваційної діяльності показав, що лише 9 % викладачів вважають себе повністю теоретично підготовленими до впровадження інноваційного досвіду; 54 % – достатньо готові; 17 % – готові частково, а 20 % – не готові до такого виду діяльності.

Завдяки анкетному опитуванню ми виявили також, чи володіють інтерактивними методами педагоги ЗПТО та які інтерактивні методи застосовують у навчальному процесі частіше.

Як бачимо з табл. 2, педагоги ЗПТО художнього профілю з указаних інтерактивних методів навчання найчастіше застосовують метод «Дерево рішень», рольові ігри, дебати, метод «Мікрофон», «Незакінчене речення».

Таблиця 2

Рівень володіння інтерактивними методами (технологіями) педагогів ЗПТО художнього профілю

№ з/п	Інтерактивні методи (технології)	Володію, можу поділитися досвідом	Не володію	Володію частково
1.	Аналіз ситуації	24	20	17
2.	Вирішення проблеми «Дерево рішень»	19	19	23
3.	Розігрування ситуації в ролях	24	19	25
4.	Метод ПРЕС	10	49	2
5.	Займи позицію Зміни позицію	18	34	9
6.	«Акваріум»	-	58	3
7.	Дебати	23	4	34
8.	Дискусія	57	2	2
9.	«Карусель»	-	48	13
10.	Робота в малих групах	38	13	10
11.	«Мікрофон»	12	14	35
12.	Незакінчене речення	27	4	30
13.	«Розумовий штурм»	-	58	3
14.	«Навчаючи – учусь»	23	31	7
15.	«Ажурна пилка»	2	57	2
16.	Робота в групах	36	17	8
17.	Ротаційні (змінні) трійки	3	51	7

Важливо зазначити, що сучасному педагогу без постійної самоосвіти (опрацювання наукової фахової літератури; вивчення досвіду та співпраці з практикуючими фахівцями; відвідання тематичних семінарів та конференцій тощо) та самовдосконалення важко забезпечити впровадження в навчальний процес інтерактивних, новітніх методів навчання, забезпечити належний рівень підготовки майбутніх фахівців. З метою виявлення чинників, які перешкоджають використанню інтерактивних технологій навчання, педагогам ЗПТО та викладачам ЗВО запропоновано завершити думку: «Не використовую інтерактивні технології, тому що…». На цій підставі заповнено табл. 3.

Таблиця 3

Основні чинники, які заважають педагогам ЗПТО та викладачам ЗВО застосовувати інтерактивні технології

№	Негативні фактори	Педагоги ЗПТО		Викладачі ЗВО	
		к-ть	%	к-ть	%
1	Великі витрати часу	55	91	8	10
2	Обмеженість теоретичних знань	52	85	–	–
3	Недостатнє навчально-методичне та інформаційно-комунікаційне забезпечення	61	100	80	100
4	Консервативність	44	72	7	9

Формальність у впровадженні сучасних ідей та інноваційних технологій не сприяє професійному розвитку особистості педагога та його успішній педагогічній діяльності. На підставі аналізу результатів дослідження виявлено, що основними проблемами під час впровадження нових технологій навчання є недосконала матеріально-технічна база та велика витрату часу на підготовку занять за новими технологіями.

Отже, результати констатувального етапу експерименту дали підстави для висновку, що діяльність викладачів професійно-художніх дисциплін е недосконалою, оскільки їхня традиційна професійна підготовка у ЗВО художнього профілю є недостатньо ефективною. Проведений комплексний наліз одержаних даних свідчить, що належному засвоєнню знань перешкоджають, переважно, такі причини: неузгодженість вивчення професійно орієнтованих дисциплін, недоліки навчально-програмного забезпечення, домінування застарілих цільових настанов та освітніх конструкцій, недостатня підготовленість викладачів професійно орієнтованих предметів, відсутність у закладах вищої освіти чіткого плану дій щодо впровадження інноваційних методів навчання, в тому числі інтерактивних, які мають ґрунтуватися на вирішенні комунікативних завдань і сприяти інтелектуально-пізнавальній активності студентів.

Проаналізувавши недоліки в підготовці викладачів професійно-художніх дисциплін у ЗВО та основні проблеми, з якими вони стикаються на практиці перших років професійної діяльності, ми можемо з’ясувати, які сучасні змістові й організаційні складові має охоплювати навчання майбутніх фахівців у художньо-педагогічних закладах. Дослідження показують, що найбільші труднощі у студентів викликає невміння раціонально розподілити свій час. До того ж майже відсутні або недостатньо розвинені навички самостійної роботи, повільний темп сприйняття інформації, труднощі під час орієнтування в навчальному матеріалі. Під час навчання можуть виникнути деякі негативні зміни: зниження пам’яті, погіршення мислення; коливання ефективності, зниження точності практичних дій; зміщення чи втрата цілі: послаблення активності та зниження рівня працездатності; призупинка навчання, відмова від навчання тощо [7, с. 226].

Недоліки підготовки педагогічних кадрів для вищої школи полягають у відсутності гнучкої освітньої системи, здатної до швидкої адаптації відповідно до нових вимог сучасного суспільства. Така система передбачає використання сучасних форм, методів і засобів навчання, диференціацію та індивідуалізацію професійної підготовки майбутнього педагога, застосування широкого спектру новітніх технологій, впровадження інноваційних програм у практику педагогічної підготовки викладачів закладів вищої освіти [6, с. 52].

Незважаючи на відчутні теоретичні та методично-практичні здобутки в галузі сучасної художньо-педагогічної освіти, дотепер актуальною залишається гостра потреба зміни підходів і, передусім, оновлення змісту навчальних дисциплін. Причини окресленої ситуації – це штучна роз'єднаність закладів освіти художнього профілю різного рівня; недоречний консерватизм у розробленні змісту професійної підготовки майбутніх фахівців професійно-художніх дисциплін та недостатньо активне впровадження новітніх освітніх технологій.

Сучасні викладачі потребують удосконалення структури освітнього процесу ЗВО України, забезпечення розвитку професійного проблемно-пошукового мислення молоді, формування внутрішніх стимулів до навчання та творчості. Зазначимо, що провідні українські ЗВО намагаються вирішувати проблеми професійно-художньої та педагогічної підготовки фахівця, формування особистісно-творчого розвитку, творчої самореалізації та набуття педагогічної майстерності майбутніми викладачами. Слід однак, наголосити, що в багатьох українських педагогічних закладах вищої освіти професійна підготовка майбутніх викладачів професійно-художніх дисциплін досі невиправдана спрямовується переважно на репродуктивні види діяльності, й здебільшого мало часу відводиться на самостійну роботу. Студенти досить часто виконують нетворчі навчальні роботи з образотворчого мистецтва під наглядом і контролем викладача. Тобто, процес професійної підготовки має, передусім, вузьку навчальну спрямованість і характеризується відсутністю креативності. Проте, українські ЗВО декларують, що освітній процес у їх стінах передбачає створення сприятливих умов для найкращого засвоєння студентами знань і вироблення вмінь; отримання ґрунтовної психолого-педагогічної освіти; необхідної художньо-педагогічної підготовки та сформовану педагогічну культуру.

Зазначимо, що подібна ситуація, на жаль, характерна для вітчизняної вищої педагогічної школи. Дослідження сучасного рівня сформованості педагогічної культури майбутніх викладачів, яке проводила група українських науковців серед студентів педагогічних ЗВО, показало невтішний результат: 50 % опитаних студентів шляхом самооцінки визначили достатній рівень сформованості педагогічної культури, 10 % – високий; світогляд мають: науковий – 24 %, релігійний – 16 %, не визначилися – 60 %; не визначили мету навчання за своїм предметом – 27 % студентів; у більшості педагогічних університетів України не передбачено навчального часу на цілеспрямоване формування педагогічної культури; 50 % студентів мають низький рівень сформованості національної свідомості; лише 40 % із них після здобуття вищої освіти мають намір працювати в Україні, а 60 % – за кордоном [4, с.167-168].

Ці дані актуалізують гостру потреба в зміні підходів і змісту професійної підготовки студентів ЗВО, зміні принципових позицій щодо творчо-активізувальної та особистісно орієнтованої спрямованості. Щоб покращити розвиток студентів, потрібно збільшити кількість творчих і спонтанних короткочасних завдань, а також активізувати переважно індивідуальні та колективні творчі форми роботи. Адже такі форми будуть затребуваними в подальшій практичній педагогічній діяльності. Дисципліни, які викладають на художньо графічних і педагогічних факультетах ЗВО, мають бути узгоджені з особливостями майбутньої професійно-педагогічної діяльності нинішніх студентів; професійна підготовка на педагогічному факультеті неповинна спрямовуватись на вузько професійне оволодіння образотворчою грамотою (художні знання, уміння, навички), на використання різних художніх технік у майбутній педагогічній діяльності та на суто мистецькі аспекти їхньої професійної підготовки; професійна підготовка має орієнтуватися на творчі задатки майбутнього викладача професійно-художніх дисциплін, на майбутню педагогічну діяльність з удосконаленою методикою навчання та на досягнення належного рівня педагогічної майстерності.

Рис. 2. Напрями саморозвитку викладачів ЗВО

Подальші наші констатувальні пошуки проводилися у ЗВО. Протягом 2016–2017 навчального року ми на практиці вивчали модель навчання, ступінь застосування інтерактивних методик і рівень підготовленості викладачів до самовдосконалення. Дослідження виконувалось у Львівській національній академії мистецтв, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова. У ньому взяли участь такі групи респондентів: викладачі – 80 осіб; студенти – 200 осіб. Із викладачів, професійна компетентність яких досліджувалась, 11 осіб (13,75 %)

мали педагогічний стаж до 5 років, 22 осіб (27,5 %) – від 6 до 10 років, 17 осіб (21,25 %) – від 11 до 20 років, 30 осіб (37,5 %) – більше 20 років.

З метою виявлення готовності до самоосвіти та самовдосконалення проведено анкетування викладачів ЗВО, які дали відповідь на запитання «Яким чином Ви покращуєте свій професійний рівень?» Результати подані на рис. 2.

Аналіз відповідей респондентів (рис. 2) свідчить, що 14 осіб (18 %) проходили стажування закордоном, 29 особи (36 %) – брали участь у різноманітних конкурсах, 32 особи (40 %) – проходили курси підвищення кваліфікації, 5 осіб (6 %) – пасивні.

На прохання вказати позитивні та негативні сторони викладацької роботи ми отримали такі результати (респонденти могли обирати декілька варіантів).

Таблиця 4.

Позитивні та негативні сторони викладацької роботи

№ з/п	Позначте відповідь у рядку	Характеристика	
		позитивна	негативна
1	цікава творча робота	65	3
2	графік роботи	51	2
3	велика відпустка	56	
4	можливість професійного зростання	50	6
5	престиж обраної професії	35	8
6	можливість сумісництва з іншою роботою	37	29
7	низька вірогідність її втратити	27	27
8	рівень заробітної плати	11	60
9	спілкування з молоддю	72	2
10	репутація навчального закладу	55	10
11	взаємовідносини у колективі	60	8
12	умови праці	46	17
13	контингент учнів	46	23
14	соціальні пільги (путівки, безкоштовне харчування тощо)	16	46
15	місце розташування роботи	51	17

На запитання, які чинники перешкоджають викладачам займатися науково-методичною діяльністю (дозволялось позначити 4 найбільш впливові причини), учасники опитування дали такі відповіді: наукова робота погано оплачується (42 особи); недоступна необхідна наукова література (13 осіб); немає доступу до Інтернету (8 осіб); слабка ресурсна база (36 осіб); немає коштів на поїздки на конференції, стажування тощо (50 осіб); немає можливості публікуватися (32 особи.). Також викладачі вказували на: велике навантаження на роботі, відсутність заохочення до наукової діяльності, велику кількість навчальної документації, відсутність мотивації. До основних проблем, які стоять

на шляху особистісної самореалізації, респонденти віднесли: побутові негаразди, завантаженість «паперовою» роботою, що не сприяє творчому пошуку; брак фінансів і часу, матеріальної підтримки і заохочення; скорочення кількості годин на їхні дисципліни; недосконалі тематичні плани, що призводять до «поверхневого» вивчення матеріалу з професійно орієнтованих навчальних дисциплін.

Окрім того, на запитання «Які методи роботи Ви вважаєте найбільш ефективними для навчання?» (позначте не більше 5 варіантів), ми отримали такі відповіді: лекції (22,5 %), лекції з елементами бесіди (68,75 %), обговорення в групі (52,5 %), тренінгові вправи (32,5 %), мозкові атаки (23,75 %), рольові ігри (15 %), аудіовізуальні методи (40 %), конкурси, вікторини, змагання (36,25 %), розв'язання навчальних ситуацій (45 %).

Загалом аналіз сучасного рівня підготовленості викладачів професійно-художніх дисциплін у ЗВО показав: невідповідність якості їхньої професійної підготовленості до сучасних вимог щодо педагогічної майстерності, рівня художньо-педагогічної, методичної, мистецької компетентності; недостатнє навчально-методичне, матеріально-технічне, інформаційне забезпечення закладів вищої освіти; соціальну незахищеність педагогічної професії; недостатню увага у процесі педагогічної освіти щодо формування інтересу до професійної діяльності та запобігання можливого розчарування професією. Отже, незважаючи на здобутки в теорії та методиці мистецької освіти, актуальною є потреба в зміні підходів до навчального процесу та принципових позицій щодо здійснення творчо-інноваційного впливу на професійний розвиток та необхідності піднесення якості підготовки майбутніх викладачів професійно-художніх дисциплін в українських закладах вищої освіти.

Художньо-педагогічні ЗВО покликані виконувати зростаючі вимоги, викладені в законі України «Про вищу освіту» [3], «Національній доктрині розвитку освіти» та інших нормативних документах. Безперечно, необхідний рівень професійної підготовки студентів забезпечується наявністю науково обґрунтованих засад формування художніх умінь і навичок у процесі викладання професійно-художніх дисциплін. Це передбачає, насамперед, урахування принципів особистісно-діяльнісного підходу до розвитку задатків і здібностей студента, забезпечення активного характеру навчання та мислення, здійснення цілеспрямованого, організованого впливу на діяльність студента. Ефективне формування художніх умінь і навичок майбутніх викладачів професійно-художніх дисциплін потребує комплексного підходу до викладання відповідних дисциплін, що забезпечує якісно нову основу засвоєння навчального матеріалу та є важливим засобом удосконалення його вивчення [1, с. 13]. Водночас, їхня підготовка у ЗВО як викладачів потребує вміння запам'ятовування й аналізування великих обсягів науково- інформації, застосовування різних

методів педагогічного дослідження та вироблення власної педагогічної позиції. Для цього майбутні фахівці повинні володіти навичками творчого педагогічного мислення, умінням засвоювати й адаптувати набуті знання у своїй подальшій професійно-педагогчній діяльності, збільшуючи свій теоретичний і практичний досвід і як художника, і як викладача. Студенти мають не лише брати активну участь у процесі навчання, а й виробляти власну позицію щодо отримання нових знань, творчо переосмислювати їх і співвідносити здобуті результати з перспективами своєї професійної діяльності.

У зв'язку з цим у системі вищої художньо-педагогічної освіти кардинального оновлення потребують технології викладання професійно-орієнтованих дисциплін, обґрунтування якісно нових можливостей у змісті й організаційно-методичному забезпеченні навчального процесу, впровадженні предметів і методик, спрямованих на розвиток і формування духовно-творчого та ціннісно-особистісного потенціалу майбутніх викладачів професійно-художніх дисциплін, призначення яких полягає у формуванні внутрішнього світу своїх вихованців засобами мистецтва, пробудженні в них інтересу до різновидів художньої творчості, залученні до активної творчої діяльності, розкритті індивідуальних творчих здібностей, спрямуванні світоглядних позицій у правильне русло.

Оновлення професійної підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін потребує істотних змін і оновлень змісту, форм, методів і засобів навчально-пізнавальної діяльності студентів. У цьому контексті доречним є впровадження особистісно орієнтованої системи підготовки майбутніх викладачів, яка передбачає: переосмислення цілей навчання від отримання студентами готових знань, умінь і навичок до свідомої потреби в саморозвитку та самореалізації; оволодіння предметом викладання втрачає статус центрального завдання, оскільки стає інструментом реалізації цілей, пов'язаних із забезпеченням розвитку студента; пошук і впровадження особистісно спрямованих на розвиток студента технологій, методів, прийомів, форм і засобів навчальної діяльності; подолання суперечностей між здійсненням студентом власної навчальної діяльності та необхідністю становлення його особистісної педагогічної позиції шляхом використання різних форм рефлексії та організації дослідницького пошуку [5, с. 68-70].

У зв'язку з цим у психолого-педагогічній науці (М. Євтух, О. Пометун, С. Сисоєва, М. Фіцула, С. Цесаренко та ін.) та практиці вищої педагогічної освіти збільшується кількість досліджень, які розкривають шляхи особистісно орієнтованого навчання студентів, що є найважливішою педагогічною умовою їхньої професійної підготовки до здійснення особистісно-орієнтованого навчання (І. Богданова, В. Євдокімов, А. Кучерявий, Д. Пащенко, О. Пєхота, І. Прокопенко, Г. Троцко та ін.); розробляються та впроваджуються активні й

інтерактивні методи навчання: педагогічний тренінг, ділова професійна гра, «мозковий штурм», робота в малих групах тощо.

Список використаних джерел

1. *Бойчук В.М. Формування художньо-графічних умінь майбутнього вчителя технології у процесі вивчення предмету «Основи композиції» //В.М. Бойчук/ Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр. – Вип. 3/ редкол.: Р.С. Гуревич (голова) [та ін.]; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.– Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – С. 12-16.*
2. *Бондар В.І. До питання про модель конкурентоспроможного випускника педагогічного ВНЗ. Школа першого ступеня: теорія і практика: зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди / В.І. Бондар.–Переяслав-Хмельницький.– 2004.– Вип. No10.– С.118–123.*
3. *Закон України від 01.07.2014 N1556-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18,*
4. *Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : колективна монографія / автори : В. Андрущенко, Н. Дівінська, Б. Корольов, М. Левшин [та ін.] ; АПН України, Ін-т вищої освіти; за заг. ред. В. Андрущенка, В. Лугового. – Київ: Педагогічна думка, 2008. – 256 с.*
5. *Пєхота О.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: [Текст] : Монографія / О.М. Пєхота, А.М. Старєва. – Миколаїв : Іліон, 2005. – 272с.*
6. *Підручник : Основи педагогічної творчості : підр. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Сисоєва С.О. // АПН України, Ін-т педагогіки і психології професійної освіти. — К. : Міленіум, 2006. — 346 с.*
7. *Психофізіологічне забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності [Текст] : монографія/ АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка ; ред. О. М. Кокун. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 296 с.*
8. *Стяглик Н.І. Нетрадиційні форми навчання та їх вплив на якість навчального процесу в школі : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 "Теорія та історія педагогіки" / Н.І. Стяглик. – Харків. – 25 с.*

УДК 834.6:364.7:265

Е.Е. Кошман, *кандидат педагогических наук,*
доцент кафедры педагогики УО «ГГУ им. Ф. Скорины»
Гомель, Республика Беларусь

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИГРОВОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ В УНИВЕРСИТЕТСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация*. Рассматривается проблема педагогического потенциала игрового проектирования в университетском образовании. Раскрыта сущность игрового проектирования как метода обучения, выявлены его педагогические возможности в подготовке будущих специалистов.*

Ключевые слова: *методы активного обучения, университетское образование, проектирование, игровое проектирование, метод проектов, игровой метод.*

Koshman E.E., *PhD (Pedagogical sciences),*
Associate professor of the department of pedagogic in F. Skoryna GSU
Gomel, Belarus

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF GAME PROJECTING IN UNIVERSITY EDUCATION

Abstract*.The article deals with the problem of pedagogical potential of game designing in university education is considered. The essence of game projecting as a method of teaching has been defined, its pedagogical capabilities have been revealed in the training of future specialists.*

Key words: *active teaching methods, university education, projecting, game projecting, project method, game-based method.*

В основе формирующейся новой образовательной парадигмы лежит деятельностный подход, который противостоит господствующему в современной высшей школе объяснительно-иллюстративному подходу с его вербальными, монологичными и обезличенными методами и формами догматической передачи готовой информации и пассивности учебно-познавательной деятельности учащихся. Деятельностный подход в образовании представляется и реализуется формами и методами активного, интерактивного, инновационного, проблемного и творческого обучения. Наряду с этим используются исследовательские, проектные, проектно-конструкторские и другие методы обучения. Информационные методы и методики программно-алгоритмического типа в деятельностной методической системе имеют второстепенный, вспомогательный, дополнительный характер и востребуются по мере необходимости. Этот подход предусматривает групповые, индивидуальные, клубные формы обучения, переменный состав учащихся, широкое использование форм творческой организации учебно-познавательной деятельности [4; 5].

Термин «активные методы обучения» в педагогической теории и образовательной практике появился на основе рефлексии проявления в учебном процессе активности обучаемого (субъекта), создания условий для его творческого развития. По мнению идеологов данного подхода в образовании (О.С. Анисимов, С.Я. Габрусевич, А.И. Жук), активные методы обучения есть способы деятельности, направленные на саморазвитие субъектов деятельности. Исследователь Т.И. Шамова формулирует основное требование к организации активного учения следующим образом: эффективное усвоение знаков и способов деятельности предлагает такую организацию познавательной деятельности учащихся, при которой учебный материал становится предметом активных мыслительных и практических действий каждого ученика.

Активные методы обучения в отличие от традиционных характеризуются следующими особенностями:

•принудительной активизацией мышления обучаемого (вынужденной активностью), т.е. обучающийся должен быть активным независимо от его желания (при этом активность учащихся должна быть адекватной активности педагогов);

•обеспечением постоянной вовлечённости обучающихся в учебный процесс, так как их активность должна быть достаточно устойчивой и длительной;

•самостоятельной выработкой решений, повышенной степенью мотивации и эмоциональности учащихся, творческим характером знаний;

•постоянным взаимодействием учащихся и педагогов в процессе диалогической и полилогической форм организации учебного процесса;

•особенностью этих методов является то, что их реализация возможна лишь через совместную деятельность педагога и обучающихся;

•проявлением рефлексивной самоорганизации педагога и обучающихся в совместной учебной деятельности, развитием способностей самоорганизации и самоуправления;

•экономией времени обучения, т.е. интенсификацией учебно-воспитательного процесса [3; 5].

Наиболее распространенной в современной педагогической теории является классификация активных методов обучения, предложенная в исследованиях ряда авторов (С.А. Габрусевич, А.И. Жук, Н.Н. Кошель и др.), где все методы активного обучения подразделяются на неимитационные и имитационные (неигровые и игровые). В своей типологии активных методов обучения О.С. Анисимов выделяет такие группы методов, как традиционные, новые (имитационные), новейшие (развивающие). В соответствии с положениями данных авторов игровое проектирование относится к новым формам обучения (имитационные, игровые методы обучения), которые обеспечивают усиление роли мышления и развитие мотивации обучаемых в игропроцессе.

Специфическими особенностями имитационных (игровых) занятий является наличие имитационной модели изучаемого процесса, имитация индивидуальной и/или совместной деятельности. В процессе этих занятий осуществляется интенсивная мыслекоммуникация субъектов учебно-игрового процесса (обучающих и обучаемых) при выполнении ролей и/или принятии решений. Игровое проектирование в университете является имитационным игровым видом занятий, где участники учебного процесса выполняют определенные роли (социокультурные, производственные и игровые) при решении учебно-проектных задач и проблем квазипрофессионального характера.

Резюмируя сказанное можно сделать вывод о том, что игровое проектирование сочетает в себе признаки методов активного обучения, в частности игрового метода, а также характерные педагогические особенности метода проектов. В соответствии с этим, к отличительным признакам игрового проектирования в университете относятся:

– целеполагание в игровом проектировании направлено на работу с будущим, на развитие проектируемого объекта и субъектов учебной деятельности;

– преподаватель занимает различные позиции в совместной деятельности со студентами в зависимости от учебной ситуации, сценария (партнера, помощника, консультанта-координатора, теоретика, методолога, регулятора-организатора, управленца, психолога, независимого эксперта и т.д.);

– студент занимает позицию субъекта учебной деятельности;

– педагогическое взаимодействие основано на субъект-субъектных отношениях, что способствует повышению мотивации, активизации мышления, эмоциональности, заинтересованности, активности и ответственности студентов в процессе обучения; проявлению творчества и самостоятельности в выработке решений; формированию способностей эффективно решать учебные задачи и проблемы; формированию мыслекоммуникационной культуры обучающихся; интенсификации учебного процесса; рефлексивной самоорганизации субъектов учебной деятельности;

– образовательная среда характеризуется креативностью, продуктивностью, информационностью, насыщенностью современными знаниями, коллективной мыследеятельностью, кооперативностью, диалогичностью и полилогичностью, межпредметностью, интегративностью, полипредметностью, имитационностью, моделированием, условностью учебной и проектной ситуации, задачно-целевой формой учебной деятельности;

– результативность игрового проектирования связана с развитием студентов и получением продукта (разработка конкретных проектов) в совместной учебной деятельности [5].

Игровое проектирование в университете необходимо использовать в тесной взаимосвязи с информационно-заданьевой формой обучения, и оно должно базироваться на современной педагогической парадигме, ценностях, теоретических закономерностях и методологических основах проектируемого образовательного процесса. Научно-практический опыт использования и реализации игрового проектирования нами накапливается в процессе преподавания таких учебных дисциплин на факультете, как: «Педагогика», «Методология и методы социально-педагогического исследования».

Как показывает анализ научно-методической литературы, игровое проектирование в университетском образовании практически не применяется в

силу недостаточной разработанности теоретико-методических основ данного педагогического средства. Современные ученые в области теоретической педагогики и педагоги-практики видят в проектной деятельности обучающихся, «методе проектов» одно из перспективных средств реализации новой деятельностно-рефлексивной модели образования. В интеллектуальном и социокультурном отношениях проектирование обозначается как абсолютно универсальный и самостоятельный тип деятельности, который должен быть освоен студентами и может потенциально использоваться в университетском образовании для решения любых задач учения/обучения.

В заключение отметим, что необходимо дальнейшее научно-теоретическое и практико-методическое понимание и осмысление игрового проектирования как эффективного педагогического средства в системе университетского образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Анисимов, О.С. Развивающие игры. Игротехника. Методология: в 2 т. / О.С. Анисимов. – М. : ЭУЗ, 2014. – Т. 1: Концептуально-технологические основы. – 487 с.*

2. *Габрусевич, С.Я. От деловой игры – к профессиональному творчеству: учеб.-метод. пособие / С.Я. Габрусевич, Г.А. Зорин. – Минск :Университетское, 1989. – 123 с.*

3. *Жук, А.И. Активные методы обучения в системе повышения квалификации педагогов: учеб.-метод. пособие / А.И. Жук, Н.Н. Кошель. – Минск : Аверсэв, 2003. – 326с.*

4. *Жук, О.Л. Педагогика: учеб.-метод. комплекс для студентов пед. специальностей / О.Л. Жук. – Минск : БГУ, 2003. – 383 с.*

5. *Кошман, Е.Е. Возможности игрового проектирования как метода активного обучения / Е.Е. Кошман // Актуальные вопросы научно-методической и учебно-организационной работы : модернизация высшего образования как определяющий фактор развития университета : материалы науч.-метод. конф., г. Гомель, 14–15 марта 2013 г. : в 4 ч. ; редкол. : И. В. Семченко (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2013. – Ч. 3. – С. 219–223.*

6. *Шамова, Т.И. Управление образовательным процессом в адаптивном школе / Т.И. Шамова, Т.М. Давыденко. – М. : Центр «Педагогический поиск», 2001. – 384 с.*

УДК 796+378.147:111

Кошман М.Г.,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры педагогики УО «ГГУ им. Ф. Скорины»
Гомель, Республика Беларусь

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОЕКТНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПОРТИВНЫХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация. *Рассматривается проблема определения и раскрытия сущности методологических основ формирования проектной культуры будущих спортивных педагогов. Выявлены сущностные характеристики культурологического и деятельностного подходов в профессиональном физкультурном образовании, а также определены принципы их конкретизирующие в образовательной практике.*

Ключевые слова: *проектная культура, спортивный педагог, методологические основы, принципы, подходы, формирование.*

Koshman M.G., *PhD (Pedagogical sciences),*
Associate professor of the department of pedagogic in F. Skoryna GSU
Gomel, Belarus

METHODOLOGICAL BASES FOR FORMATION OF PROJECT CULTURE OF FUTURE SPORTS TEACHERS

Abstract. *The article deals with the problem of defining and revealing the essence of the methodological foundations to form the project culture of future sports teachers. Essential characteristics of culturological and activity approaches in professional physical culture education have been revealed, and the principles of their specifying in educational practice have been defined.*

Key words: *project culture, sports teacher, methodological bases, principles, approaches, formation.*

Социально-экономические преобразования в нашей стране создали благоприятные условия для интенсивного обновления содержания многоуровневой подготовки специалистов, технологий обучения, форм организации образовательного процесса. В сложившейся ситуации прослеживается тенденция методологизации и применения проектно-программного подхода в высшем профессиональном физкультурном образовании. В качестве методологических оснований процесса формирования проектной культуры будущего спортивного педагога выступают следующие общенаучные подходы: культурологический и деятельностный. Необходимо отметить, что эти методологические подходы зародились в философской мысли и получили дальнейшее развитие в работах Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна, Г.П. Щедровицкого и многих других исследователей [1-7].

Подход не может быть сведен к конкретному научному направлению, к направлению внутри отдельной науки, предмета или дисциплины. Подход – это методологическое явление или событие, это нечто надпредметное, междисциплинарное, распространяющееся сразу на несколько смежных наук. Подход – это то, что предшествует формированию четко оформленного научного предмета. Или иначе, подход – это комплекс парадигмальных, прагматических и синтагматических средств, с которыми исследователь приступает к исследованию, в результате которого получает новое знание об объекте [1]. В процессе формирования проектной культуры у будущих спортивных педагогов таким объектом выступает процесс их профессионального физкультурного образования.

Сегодня очень интенсивно развиваются различные подходы к образованию и в образовании. В связи с этими тенденциями произошли изменения и в педагогической науке. Так, в последнее десятилетие наметилась тенденция культурологического анализа педагогической реальности (Е.В. Бондаревская, Ю.В. Громыко, И.Ф. Исаев, М.М. Левина, А.В. Мудрик, В.А. Сластенин, В.И. Слободчиков, Н.Л. Шеховская и др.). Культурологический подход позволяет рассматривать педагогические явления на широком социокультурном фоне,

предусматривает изучение наиболее общих закономерностей развития культуры личности и социума, принципы их функционирования, взаимосвязи и взаимозависимости. В связи с этим освоение культуры как системы ценностей представляет собой, во-первых, развитие самого человека, во-вторых, становление его как творческой личности [3]. Обращение к культуре предполагает выделение в содержании обучения объема современных научных знаний, соответствующих достижениям в культуре и открытиям в науке, определение общекультурного значения учебных дисциплин и культурологической составляющей в их содержании.

В культурологическом подходе образование рассматривается как культура личности, а обучающее поколение не только как будущий носитель состоявшихся культурных ценностей, но и как творец нового содержания культуры. Следовательно, усвоение норм и их преобразование учителем возможно при постепенном и непрерывном расширении, углублении, накоплении потенциала проектной культуры. Содержание проектной культуры составляют знания, нормы, ценности, культурные образцы, способы проектной мыследеятельности, характерные для данного уровня развития этой сферы деятельности на конкретном историко-социокультурном этапе развития общества [3].

Реализацию культурологического подхода обеспечивают принципы культуросообразности, задачно-проблемной организации обучения, со-бытийности. Принцип *культуросообразности,* императивно сформулированный еще А. Дистервегом: «Обучай культуросообразно!», означает обучение в контексте культуры, ориентацию профессионального физкультурного образования на характер и ценности проектной культуры, на освоение ее достижений и ее воспроизводство, на принятие социокультурных норм и включение человека в их дальнейшее развитие.

Принцип *задачно-проблемной организации обучения.* Во многих исследованиях, посвященных современному обучению, отмечается, что при его конструировании и проведении необходима реализация принципа проблемности [2]. В нашем случае необходимо сочетание (системогенез) основных организационных типов обучения. К ним, по мнению Ю.В. Громыко, относятся информационно-заданьевый (упражненческий), задачно-целевой и проблемно-ситуативный [2]. Принцип *со-бытийности,* предназначается для обоснования преобразующего взаимодействия педагога и студента. Согласно принципу со-бытийности совместная деятельность обуславливает всегда формирование их сознания и вообще всех психических процессов, а эти последние, осуществляя регуляцию человеческой деятельности, являются условием её адекватного выполнения [2; 5].

Усвоение содержания проектной культуры должно осуществляться в деятельности. В данном случае такой деятельностью выступает квазипрофессиональная учебная деятельность студентов в учебных играх. Это обстоятельство обусловило выбор деятельностного подхода.

Наиболее развитой и в наибольшей мере отвечающей потребностям перестройки образовательных процессов является теория деятельности, разработанная в отечественной психолого-педагогической науке (Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, Н.Ф. Талызина и др.). В соответствии с деятельностным подходом, усвоение содержания исторического опыта людей осуществляется не путем передачи информации о нем человеку, а в процессе его собственной активности, направленной на предметы и явления окружающего мира, которые созданы развитием человеческой культуры. Процесс деятельности одновременно является процессом формирования человеческих способностей и функций, единицей деятельности выступает предметное действие.

Деятельностный подход предусматривает не только трансляцию культуры, но и создание условий для овладения образцами и способами мышления и деятельности, для развития познавательных сил и творческого потенциала личности обучаемого. Он ориентирует педагога на установку, что важнейший фактор развития и самоопределения обучаемого – его активная познавательная, коммуникативная деятельность.

Данный подход позволяет рассматривать в единстве учебную, рефлексивную и профессиональную деятельности обучающегося. Именно в единстве и полноте всех видов и форм, педагогическая деятельность порождает культуру, выливается в культуру, сама становится культурой и делает человека из биологического существа существом культурным, тем самым, определяя и структуру его потребностей, и структуру его способностей. В качестве оснований организации процесса становления проектной культуры будущего педагога, деятельностный подход оказывает влияние на выбор общей стратегии обучения, отбор учебного материала, способов включения в деятельность, характер учебной ситуации и возможные варианты самоопределения участников квазипрофессиональной деятельности в пространстве игромоделирования [1-7].

Деятельностный подход конкретизируется следующими принципами, которые выступают как культурные нормы проектируемой деятельности: контекстности, моделирования и имитации сферы профессиональной деятельности, производственно-клубной организации учебного процесса, субъектности, кооперации и мыслекоммуникации, рефлексии**,** мобильности и транспрофессионализма**.**

Принцип *контекстности* (А.А. Вербицкий). В соответствии с этим принципом обучение строится с учетом профессиональной деятельности

обучающегося, чтобы человек при помощи учебы мог решить свои жизненно важные профессиональные проблемы. Принцип предполагает превращение усваиваемой информации из предмета учебной деятельности студентов в средство осуществления квазипрофессионально-педагогической деятельности [5]. Принцип *моделирования и имитации сферы профессинальной деятельности.* Сущность данного принципа состоит в том, что в учебных играх, направленных на формирование проектной культуры, необходимо осуществлять моделирование и имитацию целостной или фрагментарной проектно-педагогической деятельности учителя, тренера, связанной с преобразованием педагогической системы, ее структуры, связей и отношений.

Принцип *производственно-клубной организации учебного процесса.* Организация учебного процесса в вузе жестко регламентирована и выступает как хорошо налаженное производство, особенно в традиционной системе обучения. Однако процессы развития требуют клубных форм организации учения/обучения. Принцип *кооперации и мыслекоммуникации.* Сущность данного принципа заключается в том, что поставленная в игре задача/проблема не может быть решена индивидуально (если только не специально проектируются такого типа игры), а требует коллективного взаимодействия, усилий многих людей для успешного осуществления игровой деятельности. Принцип *рефлексии.* В рефлексии совмещаются функции познания, анализа и оценки. Рефлектирующий студент сравнивает побуждения с целями действия, выясняя при этом, будет ли удовлетворение данных потребностей содействовать достижению поставленной цели. В результате рефлексии, будущие спортивные педагоги корректирует свои действия в процессе квазипрофессиональной деятельности. Принцип *субъектности.* Его реализация предполагает осознанное, активное, деятельностное, мыследеятельностное и со-бытийное включение обучающихся в игровое пространство. Принцип *мобильности и транспрофессионализма.* Изменившиеся социально-культурные, экономические и политические условия выдвигают новые цели обучения и воспитания учащейся молодежи. В современном информационном мире наблюдается быстрая смена технологий и профессий, что диктует необходимость готовить не просто профессионалов, а субъектов собственной профессиональной деятельности и жизнедеятельности. Профессиональное физкультурное образование должно быть средством творческого развития личности, должно помочь студентам сориентироваться в условиях рыночной экономики, быть конкурентноспособным и найти свое место в жизни [1-5].

Таким образом, выбранные методологические подходы (культурологический и деятельностный), позволяют определить закономерности построения образовательного процесса в учреждении высшего образования,

направленного на формирование проектной культуры будущих спортивных педагогов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Анисимов, О. С. Гегель: мышление и развитие (путь к культуре мышления) / О. С. Анисимов. – М., 2000. – 800 с.*

2. *Громыко, Ю. В. Мыследеятельностная педагогика : (теоретико-практическое руководство по освоению высших образцов педагогического искусства) / Ю. В. Громыко. – Минск : Технопринт, 2000. – 376 с.*

3. *Крылова, Н. Б. Культурология образования / Н. Б. Крылова. – М. : Нар. образование, 2000. – 272 с.*

4. *Масюкова, Н. А. Проектирование в образовании / Н. А. Масюкова ; под ред. Б. В. Пальчевского. – Минск : Технопринт, 1999. – 288 с.*

5. *Педагогика физической культуры : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / под ред. С. Д. Неверковича. – 2-е изд. – М. : Академия, 2013. – 368 с.*

6. *Старжинский, В. П. Методология науки и инновационная деятельность / В. П. Старжинский, В. В. Цепкало. – Минск : БНТУ, 2010. – 288 с.*

7. *Щедровицкий, Г. П. Избранные труды / Г. П. Щедровицкий. – М., 1996. – 760 с.*

УДК 37.013.3: 613.4

Кудрик Ліліана Григорівна
кандидат філософських наук, доцент
Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Львів, Україна

«МУДРИЙ ПЕДАГОГ Є ДОБРИМ ГЕНІЄМ ДИТЯЧОГО ЗДОРОВ'Я» (В. СУХОМЛИНСКИЙ)

У статті розглядаються погляди В. Сухомлинського на ненасильницьку, лікувальну педагогіку, на роль учителя у збереженні здоров'я школярів. Показано необхідність підготовки вчителя до реалізації здоров'язбережної функції освіти.

***Ключові слова**: освіта, здоров'я, лікувальна педагогіка, психолого-педагогічна культура вчителя, здоров'язбережна функція освіти.*

***Кудрик Лилиана Григорьевна,** кандидат философских наук, доцент*
Львовский областной институт последипломного педагогического образования
Львов, Украина

«МУДРЫЙ ПЕДАГОГ – ЭТО ДОБРЫЙ ГЕНИЙ ДЕТСКОГО ЗДОРОВЬЯ» (В. СУХОМЛИНСКИЙ).

В статье рассматриваются взгляды В. Сухомлинского на ненасильственную, лечебную педагогику, на роль учителя в сохранинеии здоровья школьников. Показана необходимость подготовки учителя к реализации здоровьесберегающей функции образования.

***Ключевые слова**: образование, здоровье, лечебная педагогика, психолого-педагогическая культура учителя, здоровьесберегающая функция образования.*

Kudryk Liliana, *PhD, Associate Professor*
Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
Lviv, Ukraine

"WISE TEACHER IS GOOD GENIUS OF CHILD'S HEALTH" (V. SUKHOMLYNSKYY)

In the article, the views of V. Sukhomlinsky on nonviolent, therapeutic pedagogy, on the role of the teacher in preserving the health of schoolchildren are considered. It is shown that teachers need to prepare for the realization of a healthy preserving function of education.

Key words: *education, health, medical pedagogy, psychological and pedagogical culture of a teacher, healthy social-security function of education.*

Сучасна педагогічна наука і практика перебувають у пошуку шляхів збереження і зміцнення здоров'я підростаючих поколінь. Освіта повинна сприяти формуванню в учнівської молоді здатності творити себе, своє життя і здоров'я. Визначальна роль у цьому належить учителеві, який залишається ключовою фігурою в освітньому процесі і повинен стати для учнів добрим прикладом для наслідування.

Як стверджується в Концепції Нової української школи, виховання не може зводитися до окремих занять з моралі, а здійснюється через наскрізне виховання на цінностях, через створення комфортного безпечного здоров'язбережного освітнього середовища зусиллями всього педагогічного колективу, через особистий приклад учителя, який повинен стати головним інструментом виховання [2].

Спадщина В.О. Сухомлинського, 100-річчя з дня народження якого ми відзначаємо цього року (29 сесія ЮНЕСКО визнала цей рік роком В. Сухомлинського), містить актуальні і цінні рекомендації щодо формування і збереження здоров'я школярів та ролі вчителя у цьому процесі.

Усю педагогічну діяльність В.О. Сухомлинського пронизує проблема здоров'я дитини. Цій проблемі видатний педагог присвятив чимало праць, зокрема третій розділ книги «Павлиська середня школа», деякі підрозділи у книгах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», окремі статті: «Школа і природа», «Природа. Праця. Світогляд» та ін. Мислитель постійно наголошував на пріоритетності оздоровчих функцій освіти. «Якщо виміряти всі мої турботи і тривоги про дітей, …то добра половина їх – про здоров'я» [5; т. 3, с. 103].

Турбота про здоров'я дитини – наріжний камінь педагогічної системи В. Сухомлинського. У своїх працях і в діяльності Павлиської школи він всебічно розкрив різні складові здоров'язбережувальної функції шкільної освіти. Вчений теоретично осмислив і практично реалізував інноваційну модель здоров'язбережувального, здоров'ярозвивального середовища школи. Він не

втомлювався повторювати, що «турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя» [5; т. 3, С. 103].

Збереження і зміцнення здоров'я дітей видатний педагог сприймав як найважливіший аспект практичної діяльності директора школи, кожного вчителя, педагогічного колективу у цілому. Сухомлинський переконався в необхідності розуміння педагогом внутрішніх фізіологічних, психічних, вікових і статевих процесів, що відбуваються в організмі особистості, що розвивається. Він вважав, що педагог не має права не знати, що робиться з дитиною, чому вона нездорова, як стан здоров'я позначається на її розумовому і моральному розвиткові. Адже педагогіка – це перш за все людинознавство.

За переконанням В. Сухомлинського, учень зможе успішно навчатися лише тоді, коли навчання не забиратиме у нього весь час, коли значна частина часу залишиться у розпорядженні учня. «Вільний час, – наголошує вчений у книзі «Сто порад учителеві», – перша умова багатства інтелектуального життя вихованця, умова того, щоб у його житті було не тільки навчання, а значить і того, щоб навчання було ефективним» [5; т.2, с. 492]. Творцем вільного часу є розумний, мудрий учитель, який не перевантажує дітей домашніми завданнями, що призводить до виснаження, перевтоми і проблем зі здоров'ям.

В. Сухомлинський звертав увагу на те, щоб молодші школярі навчалися в закритому приміщенні не більше як 3 години на день, а решту часу проводили на свіжому повітрі. Він застерігав, як «важливо не допустити, щоб шкільні двері відгородили від свідомості дитини навколишній світ» [5; т. 3, с. 128]. Не лише в задушливому класі, а на природі, у «школі під блакитним небом», без дошки й крейди, дитина може успішно навчатися. Навчальне середовище – це не клас, а простір життя дитини, педагогічно інструментований учителем. Ці ідеї сьогодні активно бере на озброєння Нова українська школа.

В. Сухомлинський застерігає учителя проти нетактовності і психологічної товстошкірості, зазначаючи, що значний відсоток психоневрологічних розладів і захворювань у школярів – на совісті вчителя, який «ламає природу дитинства» [5; т. 2, с. 496], нехтує індивідуально-вікові особливості дітей на різних етапах їхнього розвитку. Педагог-гуманіст б'є на сполох з приводу того, що кількість дитячих неврозів, викликаних грубим і несправедливим ставленням педагога до дитини, зростає. Причину цього потворного явища В.Сухомлинський пояснює як наслідок багаторічної зневаги до внутрішнього духовного світу дитини, наслідок низької педагогічної культури значної частини вчителів. Учений-педагог висловлює жаль з приводу того, що психологія ще не стала органічною складовою педагогічної практики.

Парадокс полягає у тому, школа – заклад, де має панувати гуманність у стосунках між дітьми та дорослими, натомість стає місцем, де дитина нерідко зазнає найбільше прикростей, наруги, насильства. Виникають шкільні

дидактогенії – негативний психічний стан учня (пригнічений настрій, страх, депресії, фрустрації), що може стати причиною серйозних неврозів. Негативним впливам учителя найчастіше піддаються вразливі, недостатньо самостійні діти зі слабким типом нервової системи. Дидактогенія занижує самооцінку учня, навіює переконаність у своїй нікчемності і неспроможності, а отже, суттєво гальмує подальший розвиток особистості, негативно впливає на здоров'я. В основі дидактогенії лежить серйозна психічна травма, що з'явилася з вини учителя. В обставинах, коли учень постійно переживає несправедливість і грубість з боку вчителя, його нервова система зазнає різноманітних деформацій: надмірно збуджується; з'являється манія несправедливих образ і переслідувань; озлобленість або удавана безтурботність, байдужість, крайня пригніченість; страх перед учителем, школою, покаранням; кривляння, блазування; жорстокість, яка інколи набуває патологічних форм. За несправедливо завдану кривду дитина платить злом, безглуздою жорстокістю, бо у її вчинках – біль рани дитячого серця, а цей біль, якщо його не зрозуміли дорослі і не заспокоїли добротою, правдою, ласкою, засліплює думку, роздирає серце, – зазначає знавець дитячої душі В. Сухомлинський.

Щоб запобігти дидактогеніям, уникнути дитячих неврозів, депресій, навіть суїцидів, необхідно підвищувати психолого-педагогічну культуру батьків і вчителів. Авторитарній депресивній педагогіці, яка принижувала дитину і вдома, і в школі, учений-педагог протиставив гуманну, духовну педагогіку.

Найголовнішою рисою психолого-педагогічної культури учителя, на думку В.О. Сухомлинського, має бути здатність відчувати духовний світ кожної дитини, здатність приділити їй стільки уваги й духовних сил, щоб вона не відчувала себе забутою, одинокою й ображеною [5, т. 3, с. 167]. Сухомлинський застерігав учителя не користуватися небезпечними педагогічними інструментами – осудом, несхваленням, просив уникати роздратування і крику. Крик – це ознака відсутності культури у людських взаєминах. В. Сухомлинський зазначає, що крик учителя приголомшує, оглушує дитину, у ньому виражається груба, примітивна, інстинктивна реакція на поведінку дітей, втрачаються справжні людські емоції [5; т.4, с.500]. Учителі Павлиської школи, яких колись навчав В. Сухомлинський і які з великою людською вдячністю говорять про свого Вчителя, згадують, що він ніколи не кричав, не підвищував голосу – не було в цьому потреби, бо безумовно любив і приймав кожну дитину, і сам користувався великим авторитетом і любов'ю.

Учений-педагог переконує, що «сильнодіючим засобам», «моральному ремінцеві» не може бути місця у школі, – тут має панувати атмосфера спокою, «душевної рівноваги». Бо якщо у свідомості дитини внаслідок неграмотного педагогічного спілкування народжуються образа і відчай, відбувається

ускладнення стосунків, учитель і учень стають ворогами, а це найстрашніше, що може бути у вихованні.

В. Сухомлинський наводить аналогію між покликанням учителя і працею лікаря. Їх об'єднує спільна заповідь: не нашкодь. Як лікар лікує хворого, так педагог виховує у людини намагання бути хорошою. Надзвичайно актуально звучить звернення В. Сухомлинського до педагогів усіх часів: «Пам'ятаймо, шановні колеги, що без нашої повсякденної й умілої турботи про здоров'я школяра не може бути й мови про гармонію фізичного і духовного, ні про гармонію думки, почуттів, світогляду, моральних переконань, естетичних смаків і поглядів. Мудрий педагог є добрим генієм дитячого здоров'я» [3, с. 93].

У рукописній статті «Засоби виховного впливу вчителя на учнів» Василь Сухомлинський виділяє дві групи засобів виховного впливу педагога на особистість – засоби підкорення, які відображають ганебну суть авторитарної педагогіки, і засоби спонукання, підтримки, захисту, стимулювання внутрішніх духовних сил дитини, що є азбукою і високою мудрістю виховання.

Найстрашніше і найбільш небажане у засобах підкорення – знеособлення особистості, приниження людської гідності. Людська гідність принижується вже тим, що не береться до уваги особиста воля, особисті устремління. У людини ніхто не запитує, як ставиться вона до того, що їй безпосередньо пропонується робити. Тривале застосування засобів підкорення веде до того, що вчитель губить і ті крихти педагогічної культури, які були в нього, перестає бачити в дитині живу людину, стає свавільною істотою, нерідко – самодуром. Його воля часто залежить від настрою. Підлабузники стають його улюбленцями, а ті, хто дорожить власною гідністю, честю і думкою, дістають ярлик «невиправних порушників дисципліни». Там, де панують засоби покори, процвітає педагогічне неуцтво… [4, с. 5].

Виховання – це не перебудова чи ломка тих задатків, які закладені в дитину природою, а гармонійний розвиток цих задатків. Людину можна виховати лише добром. В. Сухомлинський першим заговорив про ненасильницьку, лікувальну педагогіку і необхідність підготовки вчителя до втілення її принципів. Природовідповідність навчання і виховання, що є наріжним каменем його педагогічної системи, виступає джерелом комфортності освітньо-виховного процесу для здоров'я і розвитку дитини.

В. Сухомлинський розумів освіту як людинотворчий чинник, а психолого-педагогічну культуру вчителя – як цілісну систему його професіоналізму та особистісних якостей, яка включає світогляд, духовність, цінності, знання, вміння та здібності, що забезпечують гуманне ставлення до учнів, визнання їх людської гідності та індивідуальних особливостей розвитку і тим самим сприяють збереженню і зміцненню здоров'я школярів. Сухомлинський наголошує на необхідності усвідомлення цінності здоров'я, формування

мотивації на підвищення рівня здоров'я усіх суб'єктів освітнього процесу; підвищення рівня духовного, психічного здоров'я і психолого-педагогічної культури вчителів як чинника збереження здоров'я учнів; створення комфортного здоров'язбережного освітнього простору у навчальному закладі, необхідності спеціальної підготовки учителів до реалізації оздоровчої функції освіти. Ідеї видатного педагога стоять біля витоків сучасної розвивальної і здоров'язбережної освітньої парадигми, що прийшла на зміну парадигмі знаннєцентричній, сучасних освітніх реформ та нової української школи – школи культури здоров'я, духовного саморозвитку особистості.

Втілення у практику ідей В. Сухомлинського сприятиме поглибленню гуманістичної спрямованості освітнього процесу, формуванню в дітей, батьків і вчителів культури здоров'я, здорового способу життя та позитивного ставлення до здоров'я як до найвищої цінності; створюватиме великі можливості для формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я підростаючих поколінь у всіх його аспектах – фізичному, психічному, соціальному і духовному [1].

Нова українська школа має стати дієвим інструментом збереження і зміцнення здоров'я. Надзвичайно злободенними в сучасних умовах є переконання В. Сухомлинського про те, що захисна, здоров'язберігаюча, людинозберігаюча функція освіти повинна стати визначальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Здорова школа: аспекти духовного здоров'я. Навч. посіб. / О.І. Шиян, Л.Г.Кудрик; за наук. ред. Олени Шиян. – Л.: Літопис, 2011. – 92 с.

2. Концепція нової української школи. Електронний ресурс. Режим доступу: https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/nova-ukrajinska-shkola/.

3. «Обережно: дитина!»: В.О. Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб. / упоряд. Т.В. Філімонова; за наук. ред. проф. О.В. Сухомлинської. – Луганськ: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. – 263 с.

4. Савченко О. Психодидактичні аспекти реалізації здоров'язбережувальної функції шкільної освіти: діалог з В.О. Сухомлинським / О. Савченко // Рідна школа. – № 7. – 2012. – С. 8-5.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. / В.О. Сухомлинський – К., 1976-1977.

УДК 378.09

***С.А. Подберезк**о, преподаватель*
***В.С. Бирг**, к.б.н., доцент*
***Е.Г. Лопатко**, старший преподаватель*
г. Минск, Республика Беларусь
кафедра морфологии и физиологии человека и животных БГПУ имени М.Танка

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗе

***Аннотация**. Статья посвящена совершенствованию процесса воспитания через применение разных форм работы со студентами, организацию и многогранность самого*

процесса воспитания, которые позволяют сформировать определенные профессиональные и личностные компетенции будущего учителя.

Ключевые слова: *воспитание, совершенствование воспитания, профессиональная подготовка, компетентность, естественнонаучное мировоззрение, результативность процесса воспитания.*

Sergey Podberezko*, teacher*
Vladimir Birg*, associate Professor*
E. G. Lopatko*, senior lecturer*
Department of morphology and physiology of human and animal, BSPU byM. Tank
Minsk, Republic of Belarus

IMPROVING THE EDUCATION OF STUDENTS IN A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Abstract*. The article is devoted to the improvement of the process of education through the use of different forms of work with students, the organization and diversity of the process of education, which allow to form certain professional and personal competence of the future teacher.*

Keywords*: education, improvement of education, professional training, competence, natural science worldview, the effectiveness of the process of education.*

Важным элементом системы подготовки учителей общеобразовательных школ являются педагогические вузы. Воспитание в педагогических вузах Республики Беларусь осуществляется в ходе целостного образовательного процесса и непосредственно путем проведения воспитательной работы.

Главной целью воспитания на факультете естествознания БГПУ в настоящее время является формирование всесторонне развитой, профессионально подготовленной, морально и психологически устойчивой личности будущего учителя естественнонаучных дисциплин. С учетом отмеченных обстоятельств в современных условиях возрастает потребность в теоретическом обосновании путей совершенствования воспитания, практической разработке, апробации и реализации целостной системы воспитания как существенного элемента системы воспитания и профессиональной подготовки педагогических кадров. Вышеизложенное позволяет считать, что проблема совершенствования теории и практики воспитания является весьма актуальной применительно к педагогическим вузам [1, с. 68-72].

С учетом этого важной и перспективной целью педагогического исследования на факультете естествознания является теоретическая разработка концепции и обоснование практической технологии воспитания в интересах совершенствования профессиональной подготовки учителей.

Для достижения данной цели необходимо проанализировать результаты научных исследований и современное состояние воспитательной деятельности на факультете, ее влияние на достижение результатов в образовательном процессе и формирование личности педагога; изучить возможности реализации положений педагогики применительно к специфике факультета; рассмотреть

процесс воспитания как систему и выделить ее основные элементы и взаимосвязи между ними; уточнить содержание и определить оптимальный состав элементов системы воспитания на факультете естествознания.

В настоящее время функция воспитания на факультете естествознания занимает все более важное место. Это объясняется требованием к современному специалисту-педагогу, который должен быть не только отличным профессионалом, знатоком своего дела, но и личностью, обладающей важными для профессиональной деятельности деловыми, личностными, психологическими качествами.

Следовательно, выпускник факультета должен быть компетентен в вопросах преподаваемой дисциплины и, что немало важно, должен обладать педагогической культурой, проявлять в воспитательной работе творчество и инициативу, владеть современными формами работы с людьми. Подготовка учителя, обладающего такими качествами – важнейшая задача образовательного процесса на факультете естествознания БГПУ.

Являясь всеобъемлющим социальным процессом, воспитание в то же время осуществляется в двух достаточно разных, но внутренне единых формах – специально организованной и возникающей спонтанно, для которой активность организаторов не является систематизирующим признаком. В качестве первой можно привести в пример организацию воспитательной работы в вузах, в качестве второй – становление личности будущего педагога под влиянием факторов макросреды, например, когда изменения в сознании и поведении происходят в результате естественного приобщения к традициям и обычаям определенной социальной группы, профессии, культурной среды.

Таким образом, процесс воспитания можно рассматривать как специфический аспект взаимодействия людей, непременный компонент деятельности человека, духовной и практической составляющей его жизни, активности. В целом, воспитание – это такое взаимодействие, результатом которого является изменение личностных качеств человека [2, с. 57-61].

Рассмотрим более подробно специально организованное воспитание на факультете естествознания БГПУ.

Во-первых, воспитание на факультете – процесс целенаправленный и призван обеспечить студентов различными знаниями, умениями, навыками, которые в совокупности характеризуют человека как будущего работника сферы образования; формировать у них психологические предпосылки к сотрудничеству с другими людьми, сознательному построению своего поведения. Поэтому воспитание – это не подготовка человека к функциональной деятельности, не может быть оно сведено к выработке поведения, соответствующего конкретной совокупности правил и норм.

Воспитание призвано обеспечить становление личности в широком гуманитарном плане. Оно должно приобщить личность к языку человеческой культуры, помочь ей осознать действительность как мир человека, как взаимодействие людей, процесс их деятельности, совокупность ее результатов. Оно должно научить видеть за всем и во всем человека – его труд, социальные связи, надежды и тревоги, прошлое и будущее; призвано помочь человеку преодолеть мираж вещного объектного мира и в каждом своем действии усматривать отношение к другому человеку, считать это отношение стержнем любого выбора.

К числу специфических обстоятельств, определяющих воспитательный процесс на факультете, следует отнести спектр мероприятий, обусловленных направленностью обучения на формирование естественнонаучного мировоззрения. В качестве примера можно привести традиционные «Дни птиц» воспитывающие гуманистическое отношение к окружающей среде, комплекс мероприятий, подготовленных Экологическим волонтерским отрядом факультета, сотрудничающего с Минском зоопарком в тематике которых прослеживается активное пропагандирование бережного отношения к природе, взаимодействие в системе «человек-природа-общество» («День лесовика», «День биолога», «День кролика»), развитие профессиональных компетенций будущего учителя естественнонаучного профиля через проведение тематических экскурсий популяризация здорового образа жизни (акции «Анти-табак», «Мы за здоровый образ жизни», «Стоп ВИЧ»).

На активизацию научно-познавательной деятельности студентов направлены традиционные Дни науки на факультете, которые позволяют выявить потенциально способных к исследовательской работе студентов. Необходимо так же отметить работу волонтерского клуба «Милосердие», целью которого является обогащение эмоционального мира студентов нравственными переживаниями и формирование эмоционального сдвига в отношении к человеку. Свои проекты волонтерский клуб «Милосердие» реализует посредством сотрудничества с Домом ребенка № 1, Республиканским Реабилитационным центром «Остров надежды», Республиканским научно-практическим центром детской онкологии и гематологии в поселке Боровляны, интернатом для детей с тяжелыми психофизическими заболеваниями в поселке Новинки.

Во-вторых, процесс воспитания на факультете является гуманным по своим целям и содержанию. Воспитание подводит человека к осознанию неповторимости своей личности, обладающего свободой воли, способного осознавать причины своего поведения, умеющего нести ответственность за свои поступки. Насколько реализованы эти возможности – такой вопрос, в результате воспитания, постоянно должна ставить перед собой личность. Поэтому ее

поведение сопровождается самоанализом, самооценкой, рефлексией. Всякое отношение к человеку неизбежно обретает другую ипостась – отношение к самому себе.

Воспитание личности будущего учителя готовит человека к субъектной деятельности, вырабатывает ее психические предпосылки. Это и умение стать выше ситуации, и формирование стремления к осмысленным и осознанным действиям, к выбору позиции, к поступку и ответственности за него, и способность к совместной коллективной деятельности, сотрудничеству [3, с. 64-71].

Результатом воспитания должны стать особые, профессионально важные качества: ответственность, инициативность, порядочность, целеустремленность, терпимость, тактичность, уравновешенность. Особо важная роль при этом должна отводиться ориентации личности на социальные ценности, нравственному и профессиональному воспитанию [5, с. 17-28].

В-третьих, процесс воспитания на факультете отличается сложностью. Так как воспитание вплетено в контекст реальной учебы, жизни студента и отражает в себе ее особенности применительно к профессиональной подготовке педагога. Цели, средства, методы воспитания на факультете естествознания детерминированы социальными и ведомственными установками, требованиями государства и общества. Отмечая важность исследования, детерминант процесса воспитания для совершенствования теории и практики воспитания, подчеркнем, что любая детерминация – лишь предпосылка выбора личностью системы духовных ценностей, моделей поведения, способа существования. Она не заменяет самого акта выбора и следующую за ним работу над приобретенным духовным богатством. Акт выбора должен дополняться, развиваться, закрепляться духовной деятельностью самой личности. Отсюда вытекает важнейшая задача воспитания – стимулировать эту работу, культивировать у личности желание ею заниматься. Это, по сути – побуждение к самовоспитанию [4, с. 111-125].

Проведенное исследование позволило сделать вывод о том, что воспитание в педагогическом вузе должно проводиться на основе выявления и учета педагогических условий совершенствования воспитания в интересах личностного развития, психологической подготовки. Оно приобретает в настоящее время характер актуальной педагогической проблемы, требующей исследования, теоретического и практического решения. Решение данной проблемы непосредственно связано с повышением роли человеческого фактора в воспитании обучающихся, объективно обусловлено самим характером, преподавателей. Последовательное и систематическое изучение личности обучающегося позволяет направлять и углублять знания о его индивидуальных особенностях, о направлениях и темпах развития с тем, чтобы на основе

психолого-педагогической информации принять необходимое управленческое (воспитательное) решение. Такое изучение является не самоцелью, а средством, позволяющим эффективно решать стоящие служебные задачи, обеспечить профессиональное и личностное развитие в процессе подготовки будущих педагогических кадров.

В целом можно определить, что система воспитания на факультете естествознания БГПУ представляет собой целостную совокупность элементов (объектов, субъектов, принципов, целей, задач, направлений, форм, методов, средств, приемов воспитания), находящихся во взаимосвязи и взаимодействии между собой для повышения результативности образовательного процесса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Артамонов В. С., Моторин В. Б., Ткачев П. А. и др. Организация работы с педагогическими кадрами. – СПб., 2002. – С. 68-72.

2. Шумская Л. И. Адукацыя і выхаванне. – 2000. – № 5. – С. 57–61.

3. Ценностный мир современного студента / Социологическое исследование // Под ред. В.Т. Лисовского, Н.С. Слепцова. – М., 1992. – 242 с.

4. Кагерманьян В.С., Кучер Н.И., Пономарев А.В. Модернизация воспитательной деятельности в вузах: мониторинг и рекомендации. – М., 2004. – С. 111-125.

5. Смирнов С. Педагогика и психология высшего образования. – М., 1995. – 218 с.

УДК 376-091.31-056.36-059.1(043.3)

Радионова Валентина Игоревна
кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики,
УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины»
Гомель, Республика Беларусь

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С УМЕРЕННОЙ И ТЯЖЕЛОЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

Рассматриваются основные концептуальные подходы к индивидуализации обучения детей с умеренной и тяжелой интеллектуальной недостаточностью, определяющие необходимость пересмотра содержания и методики обучения детей. Предлагаются инновационные взгляды решения проблемы формирования у них способности и готовности действовать в жизненно значимых ситуациях, участвовать в построении своей будущей относительно самостоятельной, доступной, безопасной жизнедеятельности.

Ключевые слова: *дети с умеренной и тяжелой интеллектуальной недостаточностью, индивидуализация обучения, компетентностная основа обучения, ведущие сенсорные системы.*

Radzivonava Valiantsina Igarauna
Gomel, the Republic of Belarus
Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy
Francisk Skorina Gomel State University

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE INDIVIDUALIZATION OF TEACHING CHILDREN WITH MODERATE AND SEVERE INTELLECTUAL DISABILITIES

The main conceptual approaches to individualization of teaching children with moderate and severe intellectual disabilities, determining the need to review the content and methods of teaching children, are considered. The innovative views of the solution of a problem of formation at them of ability and readiness to work in vital situations, to participate in the construction of the future rather independent, available, safe life activity are offered.

Keyword: *children with moderate and severe intellectual disabilities, individualization of teaching, competence-based teaching, leading sensor systems.*

В условиях совершенствования специального образования, расширения инклюзивных процессов вопрос формирования способности и готовности детей с умеренной и тяжелой интеллектуальной недостаточностью включаться в безопасное взаимодействие с окружающим миром не теряет значимости. Продолжается процесс развития у учащихся данной категории способности к относительно самостоятельной доступной жизнедеятельности, готовности действовать в повседневных жизненных ситуациях.

Возникает необходимость дальнейшего совершенствования коррекционно-образовательного процесса, социально ориентированного, практически направленного, наиболее полно и целостно отражающего предназначение специального образования, что приводит к осмыслению имеющегося опыта обучения и развития, уточнению имеющихся концептуальных подходов.

Значимые позиции для индивидуализации обучения на основе изучения и анализа философской, психологической и педагогической литературы отражают, прежде всего, признание неповторимой индивидуальности каждого ребенка, необходимость учета его потребностей и возможностей обучения для улучшения качества жизни.

Методологической основой индивидуализации обучения являются концептуальные положения педагогической антропологии, основанные на признании необходимости уважения и учета интересов и возможностей каждого ребенка. Не ученик приспосабливается к действующим стандартам образования, а содержание образования определяется в соответствии с познавательными возможностями и потребностями ребенка [2; 5].

Общенаучную основу индивидуализации обучения детей с умеренной и тяжелой интеллектуальной недостаточностью составляют подходы: целостно-системный, отражающий всеобщую связь и взаимообусловленность явлений и

процессов, личностно ориентированный, концепции развития индивидуальности человека.

Личностно ориентированное обучение – это методологическая ориентация в педагогической деятельности, позволяющая посредством опоры на систему взаимосвязанных понятий, идей и способов действий обеспечивать и поддерживать процессы самопознания, самостроительства и самореализации личности ребенка, развития его индивидуальности [8, с. 66]. По своей сущности личностно ориентированное обучение нацелено на удовлетворение потребностей и интересов ребенка, в первую очередь, а уже потом взаимодействующих с ним государственных и общественных институтов. При его использовании формируются и развиваются в ребенке вначале уникальные личностные качества, а затем уже социально-типичные свойства. Личностно ориентированное обучение направлено на разрешение противоречия между востребованностью субъектных качеств и отношений в личной и общественной жизни и существующей на практике объектной позицией учащихся в педагогическом процессе, которая гарантирует формирование исполнительских качеств.

В специальном образовании Республики Беларусь приоритетным признается реализация личностно ориентированной парадигмы, которая рассматривается как модель решения проблем обучения, опирающегося на признании уникальной сущности каждого ученика и индивидуальности его образовательной траектории. Весь процесс обучения строится так, чтобы разбудить активность ученика, опираясь на индивидуальные способности, особенности его познавательной деятельности. Ребенок получает возможность работать в своем ритме и темпе.

В концепциях развития индивидуальности человека продуктивной признается та, в которой одним из путей индивидуализации является определение и использование функционально «крепкого» анализатора, ведущих сенсорных систем (ведущих репрезентативных систем), на которых строится обучение. Сенсорная система выступает здесь как качественная характеристика ощущений (зрительных, слуховых, кинестетических, вкусовых, обонятельных).

В психолого-педагогической литературе отмечается, что, несмотря на целостность и системность чувственного опыта отображения человеком объективной реальности и взаимосвязи сенсорных функций разных систем (зрительных, слуховых, тактильных), та или иная сенсорная система на определенном отрезке времени в развитии может стать ведущей [1; 9]. Это связано с тем, что тот или иной сенсорный центр становится доминантным (главным). Доминантность у человека меняется в процессе его развития. С течением времени зрительная система становится доминантной, и мы придаем зрительным ощущениям большое значение в обучении детей [4, с. 155]. Однако

это не значит, что другие сенсорные системы не могут быть ведущими на определенном этапе развития ребенка. В этом случае индивидуализация достигается ориентацией обучения на «аудиалов», «визуалов», «кинестетиков», опорой на перспективные (успешные) сенсорные системы, развитием дефицитарной сенсорной системы, что позволяет обеспечить успех каждому ученику.

С методической точки зрения на ведущее место ставятся деятельностный и компетентностный подходы. Компетентностный подход в обучении детей с умеренной и тяжелой интеллектуальной недостаточностью рассматривается как системообразующий компонент образования, формирующий у учащихся умения, способы практической деятельности, знания, способность и готовность действовать в жизненно значимых ситуациях.

Специальное образование на основе компетентностного подхода предполагает коррекционную и практическую ориентированность, деятельностную и жизненную направленность обучения [3, с. 14]. Появляется необходимость трансформации содержания образования. Меняется методика обучения детей с интеллектуальной недостаточностью. Формируются не знания о способах деятельности, а сами способы практической деятельности. Знания даются лаконичные, на конкретном практическом материале. Источником знаний становится практика. Формируются умения, и развивается способность применять знания на практике без перенапряжения учащихся. Важны не знания сами по себе, а умения и готовность действовать в жизненно значимых ситуациях, освоение способов практической деятельности. В результате многократных повторений способов деятельности они становятся привычкой. Освоение способов деятельности в различных сферах социального взаимодействия, отвечающих этическим нормам поведения в типичных социальных ситуациях, позволяет учащимся адекватно адаптироваться в обществе.

Формируются способность (умение) и готовность действовать, осуществлять жизненный выбор, профессиональное самоопределение, активную адаптацию в социуме, участвовать в жизнедеятельности своей семьи, общества и государства. Создается возможность обучающимся обнаружить смысл и красоту в окружающем мире, пополнить личный опыт в процессе взросления, организовать в будущем свою жизнедеятельность.

Целевая установка обучения на компетентностной основе, направленная на практическую реализацию знаний, умений, развитие способностей, формирование способов деятельности, позволит учащимся эффективно действовать в различных ситуациях (в том числе, за пределами ситуаций, которые изучаются в школе), обогащать субъектный опыт и осуществлять

собственную жизнедеятельность [7, с. 31]. Это выводит на ключевые образовательные компетенции, главные, основные [6, с. 60].

Ценностно-ориентационная компетенция включает формирование относительно устойчивых отношений и представлений, необходимых для жизнедеятельности. Коммуникативная компетенция предполагает формирование умения пользоваться средствами общения (вербальными и невербальными) для вступления во взаимодействие с другими людьми. Формируется положительная мотивация для речевой деятельности, для взаимодействия с окружающими, осваиваются этикетные нормы речевого поведения.

Социально-личностная компетенция предполагает формирование знаний, умений, способов деятельности в различных сферах социального взаимодействия, отвечающих этическим нормам поведения в типичных ситуациях. Она позволяет адекватно адаптироваться в обществе. Моделируются повседневные ситуации, требующие взаимодействия с окружающими людьми, проявления дружеского участия, готовности к посильному труду.

На основе теоретического и эмпирического поиска индивидуализация обучения выступает как сложная динамическая система, охватывающая все звенья учебного процесса. Понятие «индивидуализация» трансформируется: рассмотрение ее как процесса реализации индивидуального подхода, целью которого являлось формирование социально-типичного у ребенка, меняется на интерпретацию индивидуализации как процесса разрешения противоречия между неповторимой индивидуальностью каждого ребенка, его способов освоения мира и унифицированным, усредненным характером образовательного процесса. Индивидуализация по своей сути максимально приближается к возможностям и потребностям детей.

Индивидуализация обучения на компетентностной основе наиболее полно и целостно отражает предназначение специального образования, способствует усилению социальной направленности коррекционно-образовательного процесса и становится средством его гуманизации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
3. Коноплева А.Н. Стандартизация специального образования на компетентностной основе / А.Н. Коноплёва, Т.Л. Лещинская, Т.В. Лисовская // Веснік адукацыі – 2009. – № 6. – С. 12–18.
4. Сиротюк А.Л. Нейропсихическое и психофизиологическое сопровождение обучения / А.Л. Сиротюк. – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 288 с.

5. Ушинский К.Д. Избранные труды: в 4 т. / К.Д. Ушинский; сост., статья, примеч. и коммент. Э.Д. Днепрова. – М.: Дрофа, 2005. – Т. 4: Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. – 541 с.

6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

7. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. – К.: К.І.С., 2003. – С. 31–41.

8. Якиманская И.С. Личностно-ориентированный урок: планирование и технология проведения / И.С. Якиманская, О.Якунина // Директор школы. – 1998. – № 3. – С. 65–72.

9. Jean Ayres A. Sensory integration and the Child / A. Jean Ayres, Jeff Robbins. – LA: Publishers Distributors, 2005. – 211 s.

УДК 37.046:378.01.08

***Цюра Світлана Богданівна**, кандидат педагогічних наук,*
доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки
Львівського національного університету імені Івана Франка
Львів, Україна

ПЕДАГОГІЧНА ІНТЕРНАТУРА: МІСЦЕ І ЗАВДАННЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті в контексті представлення в Україні Концепції педагогічної освіти узагальнено особливості впровадження педагогічної інтернатури, визначено основні проблемні аспекти – мотивування доцільності, формування стандартів, співвідношення між елементами системи підготовки вчителя, питання розробки стандартів нового рівня післядипломної педагогічної освіти та визначено напрями їх розв'язання: прозорість – належне роз'яснення необхідності впровадження додаткового року формального навчання; унормування співвідношення і визначення вимог до керівників для інтерна; ймовірні чотири варіанти організації й підпорядкування офіційної структури інтернатури; урегулювання питань оплати за навчання.

***Ключові слова:** педагогічна інтернатура; система підготовки вчителя; Концепція педагогічної освіти*

***Tsura Svitlana,** PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor*
Department of General and Social Pedagogics
Ivan Franko Lviv National University
Lviv, Ukraine

EDUCATIONAL INTERNSHIP: PLACE AND OBJECTIVES IN THE SYSTEM OF MODERN TEACHER TRAINING

In the article, in the context of presentation in Ukraine of the Concept of pedagogical education, the peculiarities of introduction of pedagogical internship are generalized, the main problem aspects are determined - the reasoning of expediency, the formation of standards, the relationship between the elements of the teacher training system, the issue of developing standards for a new level of postgraduate pedagogical education, and the directions of their solution are determined: Transparency - an adequate explanation of the need for the introduction of an additional year of formal education; the normalization of the relationship and the definition of requirements for managers for interns; possible four variants of the organization and subordination of the official structure of the internship; regulation of payment issues for education.

***Key words:** pedagogical internship; teacher training system; Concept of pedagogical education*

Інтернатура у її найбільш звичній для системи освіти України формі – це рівень післядипломної освіти основним функціональним призначенням якого є дати випускнику медичного університету можливість отримати первинний досвід фахових дій під керівництвом лікаря-професіонала, а також первинну, здебільшого широку спеціалізацію. Лише після закінчення інтернатури можна отримати професійну кваліфікацію «лікар».

Педагогічна інтернатура – поняття, яке в Україні почали вживати як актуальну форму післядипломного навчання вчителя в останні два-три роки, але «необхідність більш ґрунтовної практичної підготовки вчителя» розглядалася у педагогічній теорії та практиці у різних варіантах, як от:

–впровадження наскрізної практики студента – майбутнього вчителя. На 1-2 курсах навчання практика відбувалася як пасивна, 3-4 – активна, з участю у навчальному процесі, 5 (6) – професійна стажувальна (програма почала впроваджуватися у 90-х роках ХХ ст., але через різке збільшення видатків закладів на оплату практики була припинена);

–прикріплення студента до «вчителя-майстра» на постійній основі як помічника вчителя (лише як експериментальна ідея);

–організація підготовки вчителя у формі дуального навчання (ідея, на рівні міжнародного проекту стосується підготовки педагогів – майстрів виробничого навчання 2017-2018 в рамках Проекту Еразмус+ (№ 574124-EPP-1-2016-1-DE-EPPKA2-CBHE-JP) «Вдосконалення освіти вчителів для прикладного навчання в галузі професійної освіти» («Improving Teacher Education for Applied Learning in the Field of Vocational Education»), ініційованого Університетом Констанци, Німеччина).

Альтернативні ідеї та пропозиції про «необхідність скорочення витрат навчальних закладів на педагогічну практику» були зумовлені зниженням рівня фінансування вищих закладів освіти, зменшенням кількості студентів, що навчаються за кошти фізичних чи юридичних осіб. Це привело до поширення досвіду організації індивідуального проходження практики студентом і дало можливість закладам освіти скоротити видатки на оплату роботи керівників практики, вчителів на базах практики.

Узагальнюючи основні зміни стратегії підготовки педагогічних працівників, що ініційовані Міністерством освіти і науки України, які тривали з 90-х років ХХ ст. і були викладені у концептуальних та нормативних документах можна виявити, їх спрямованість на:

– узгодження і приведення у відповідність до загальних тенденцій світового освітнього простору та європейського простору вищої освіти [1].

– врахування потреб ринку праці та відповідне гнучке регулювання освітніх стандартів, програм та навчальних планів підготовки фахівців;

– гуманізацію освітнього простору та особистісно орієнтованість його цілей, змісту і складових;

– відкритість та автономність закладів освіти тощо.

Серед важливих напрямів реформування освіти в Україні є дуже важливе завдання з реорганізації системи підготовки вчителя, яка зберегла традиційну перевагу теоретичного навчання над практичним.

Формування змісту професійної підготовки фахівця відповідно до європейських стандартів вивело на передній план проблему формування освітніх програм за структурою компетентностей: 1) Знання (Knowledge); 2) Уміння (Skills); 3) Комунікація (Communication); 4) Автономія і відповідальність (Responsibility). Формування освітніх результатів в умовах теоретичної підготовки не забезпечує розвиток компетентностей у професійній взаємодії, автономії і відповідальності у професійних діях.

Прийняття і впровадження Закону України «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2017) обумовлювали зміни у підготовці вчителя, текст яких, розроблений у цьому ж році, пройшов експертне обговорення і Проект Концепції розвитку педагогічної освіти було розглянуто на засіданні Комітету з науки та освіти Верховної Ради України 7 лютого 2018 року та схвалено за основу на засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України 22 лютого 2018 року – робоча версія станом на 7 березня 2018 року.

У ході обговорення проекту до нього було внесено 127 правок, найбільш активними у внесенні змін були Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, Херсонський державний університет, ІТ «Школяр», Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Багато зауважень до Концепції викликали положення пункту *«2.6. Професійні права педагогічних працівників та педагогічна інтернатура»*, а саме: «Особи, які після завершення навчання вперше обіймали посаду педагогічного працівника, проходять однорічну педагогічну інтернатуру в статусі педагога-стажиста. У цей період вони мають отримати досвідченого наставника такої самої або спорідненої спеціальності (предметної спеціальності або спеціалізації) з того самого або іншого закладу освіти. Програма наставництва розробляється наставником спільно з педагогом-стажистом, передбачаючи різні форми професійного розвитку (взаємне відвідування уроків, опрацювання відповідної літератури тощо) із залученням науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти» [3].

Зауваження стосувалися:

- *самої доцільності інтернатури*, якщо зміст Проекту пропонує збільшення годин на практику за програмами підготовки «Сумнівним є пропозиція щодо

впровадження педагогічної інтернатури для випускників за педагогічними спеціальностями, які проходять педагогічну практику (до того ж Концепція пропонує суттєве збільшення кредитів на практичну підготовку). (Огнев'юк В.О., Ректор Київського університету імені Бориса Грінченка);

- *її стандартів* – «розробити єдині вимоги до програми педагогічної інтернатури (етапи, зміст частин програми, основні форми навчання, методи, види діяльності, рівні сформованості професійних компетентностей), які будуть критеріями для сертифікації діяльності інтерна» [3];

– *розташування між системами* педагогічної дипломної освіти та післядипломної підготовки – «визначити роль та функції науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти у системі інтерн – учитель-наставник», «програма інтернатурної практики розробляється під керівництвом фахівців вищого навчального закладу, які її супроводжують спільно з наставником та педагогом-стажистом, передбачаючи різні форми професійного розвитку» [3];

– *місце інтернатури у трудовому стажі* – «для осіб, які проходять однорічну педагогічну інтернатуру на посаді педагога-стажиста зараховується педагогічний стаж», «зараховувати однорічну педагогічну інтернатуру здобувачам вищої освіти (студентам 4 курсу ОС «Бакалавр», ОС «Магістр»), які навчаються за індивідуальним планом і працюють за фахом у закладах освіти» [3].

Жодне із цих зауважень не було врахованим під час доопрацювання Проекту. Лише щодо змісту і стандартів інтернатури розробник відповів «Взято до уваги і пропозицію буде розглянуто при розробці відповідного положення». Наказ Міністерства освіти і науки України № 776 «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти» було прийняте 16 липня 2018 р. [2]. Положення про інтернатуру, її стандарти та завдання розробляє робоча група.

Основними проблемними аспектами у впровадженні нової підсистеми у структурі педагогічної освіти та відповідно напрямами їх розв'язання вважаємо таке:

–прозорість – належне роз'яснення необхідності впровадження додаткового року навчання у якості інтерна тим випускникам спеціальності 01 «Освітні, педагогічні науки», які не були готовими до нових вимог – продовження формальної освіти на післядипломному рівні; аналогічне пояснення потрібно також і на рівні суспільства, яке зацікавлене у більш фаховому вчителеві та педагогічним працівникам шкіл, які отримують на стажування помічника без досвіду роботи та відповідальності, яку несе професіонал;

– *урегулювання питань оплати за навчання в інтернатурі*, принаймні, тих випускників, які навчались на бюджетній формі, особливо, якщо мова йде про повну зайнятість педагога-інтерна;

– *унормування співвідношення керівників інтернатури*, оскільки по суті питання це має бути практик – вчитель вищої кваліфікації, вчитель-методист, але також і професіонал, який володіє не лише власним досвідом практичної діяльності, але знайомий і постійно оновлює знання теорії і практики організації освітнього процесу у цілому;

– *підпорядкування офіційної структури інтернатури*, яке може бути побудоване як підструктура, що є у складі : 1) великих базових шкіл – клінічний тип; 2) університетів, педагогічних факультетів, професійних коледжів; 3) Інститутів післядипломної освіти; 4) система гнучких освітніх проектів державного замовлення, юридичні учасники яких беруть участь у конкурсі на отримання гранту на підготовку. Кожен із цих варіантів має свої переваги й недоліки.

– *відсутність професійних асоціацій вчителів*, як одного із регуляторів стандартів підготовки, на рівні із державним регулятором.

Названі аспекти впровадження нової підсистеми у структурі педагогічної освіти – інтернатури ставлять низку завдань перед розробниками ідеї – проблем, які мають характер юридичний, соціальний, професійний та особисто значущий для студентів – майбутніх інтернів, школярів і їх батьків, вчителів, науковців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мищишин І.Я. Проблема реформування педагогічної освіти у класичних університетах України в контексті Болонського процесу / І. Я.Мищишин // Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна, 2007.- Вип. 22 . – С. 3-10..

2. Наказ Міністерства освіти і науки України м. Київ від 16 липня 2018 р. № 776 Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти [Електронний ресурс]. https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti – Назва з екрану.

3 Проект Концепції розвитку педагогічної освіти [Електронний ресурс]. https://mon.gov.ua/ua/news/mon-povtorno-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti-pislya-doopracyuvannya-z-urahuvannyam-zauvazhen-i-propozicij .– Назва з екрану.

УДК 377.6

***Харченко Ангеліна В'ячеславівна**, студент*
***Жиленко Тетяна Іванівна**,*
к.ф.-м.н., доцент, старший викладач
Сумський державний університет
Суми, Україна

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ КОНСПЕКТУВАННЯ У ВИЩІЙ МАТЕМАТИЦІ

***Анотація**. В роботі розглянуто методи традиційного та інтерактивного конспектування у курсі вищої математики, а саме: скрайбінгу і скетчноутингу. Також проаналізовано їх вплив на сприйняття та засвоєння матеріалу. Зроблено висновок про активне залучення інтерактивних методів у освітньому процесі з математичних дисциплін.*

***Ключові слова**: конспектування, скрайбінг, скетчноутинг, метод, математика.*

***Angelina Kharchenko**, student*
***Tetiana Zhylenko**,*
Ph.D (Physics&Mathematics), Associate Professor, Senior Lecturer
Sumy State University
Sumy, Ukraine

INTERACTIVE CONCEPT METHODS IN HIGHER MATHEMATICS

***Abstract.** The paper considers methods of traditional and interactive annotation in the course of higher mathematics, namely: scribing and sketching. Also, their influence on the perception and assimilation of the material is analyzed. The conclusion is drawn about the active involvement of interactive methods in the educational process of mathematical disciplines.*

***Key words**: summarizing, scribing, sketching, method, mathematics.*

Згідно з основними напрямками реформи освіти та залученням України до програми ЮНЕСКО «Інформація для усіх» інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) переформовують освітній процес на новий рівень існування. Система освіти незабаром буде повністю змінена.

Сучасна освіта очікує від інформаційно-комунікаційних комплексів зміни типової поведінки учнів та студентів, їх більшого залучення у освітню діяльність, підвищення мотивації і збільшення часу зацікавленості розв'язуванням окреслених завдань.

Математика є одним з базових предметів технічних спеціальностей, тому дуже важливим є зацікавити, утримати і донести до студентів необхідну інформацію у повному обсязі. Як відомо, конспект є основним інструментом в опануванні новими знаннями.

Основною метою статті є – аналіз традиційних і інтерактивних методів конспектування, дослідження їх впливу на засвоєння матеріалу і відношення до предмету вищої математики в цілому.

Розглянемо основні функції опрацювання інформації в мозку: сприйняття, утримання, аналіз, результат та керування.

1. Сприйняття : інформація отримується через органи відчуттів.

2. Утримання: за допомогою роботи пам'яті, що включає зберігання інформації і згадування, тобто здатність отримувати збереженої інформації.

3. Аналіз: розпізнавання взаємовідносин між різними аспектами, властивими предмету аналізу, а також опрацювання інформації.

4. Результат: передача інформації в будь-якій формі.

5. Керування всіма розумовими і фізичними процесами, що відбуваються в мозку та організмі загалом.

Указані всі п'ять функцій діяльності мозку є взаємно доповняльними. Наприклад, інформація краще сприймається, якщо в ній зацікавлені, тобто процес сприйняття є мотивованим і здійснюється за участі всіх ментальних функцій. Якщо інформація була сприйнята ефективно, то виявляється, що її простіше зафіксувати та проаналізувати. З іншого боку, ефективне утримання і аналіз інформації покращують здатність сприймати наступну інформацію.

Конспектування — це оформлення власних думок, матеріалу лекцій, книг, тощо.

Наведемо основні стилі стандартного конспектування:

- розповідний стиль, виклад у вигляді зв'язної розповіді того, що необхідно донести до інших;
- виклад у вигляді перерахування пунктів, що складаються з ідей по мірі надходження інформації;
- виклад у вигляді багаторівневого переліку пунктів, в якому викладені ідеї розташовані в ієрархічному порядку.

В стандартному конспектуванні використовується лінійна структура, символи (букви, цифри) та аналіз.

На жаль, стандартне конспектування демонструє повну відсутність візуального ритму, візуальної структури, кольору, образів (уяви), графічного представлення інформації, оперування багатовимірними об'єктами, просторової орієнтації, гештальта, асоціацій.

Оскільки перераховані елементи мають велике значення для ефективної роботи мозку й особливо для відтворення матеріалу під час і після його вивчення, то можна зробити висновок, що стандартне конспектування на сьогоднішній день інформатизації суспільства не є ефективним методом викладання у курсі вищої математики.

Розглянемо нотатки відомих вчених: Леонардо да Вінчі та Ісаака Ньютона відповідно.

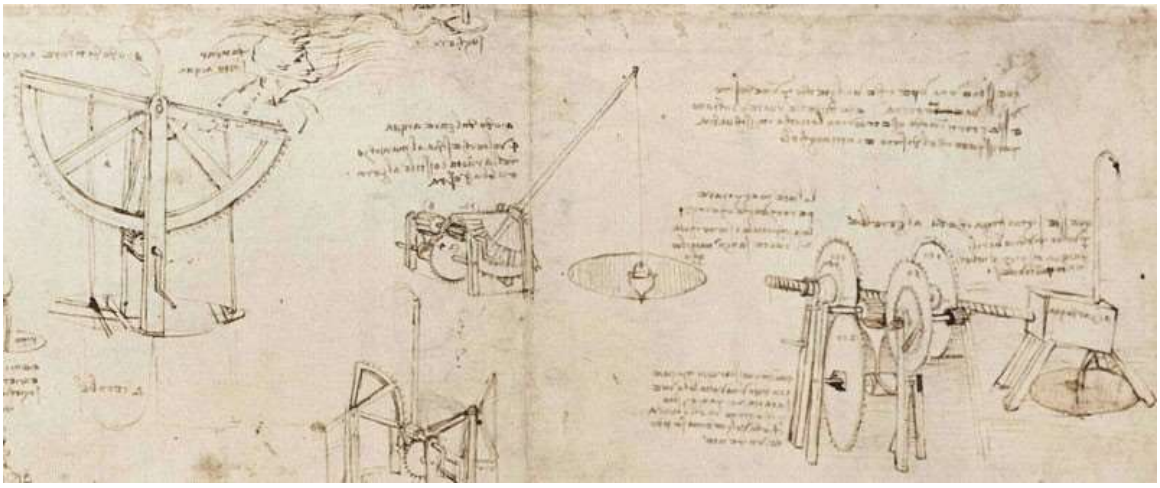

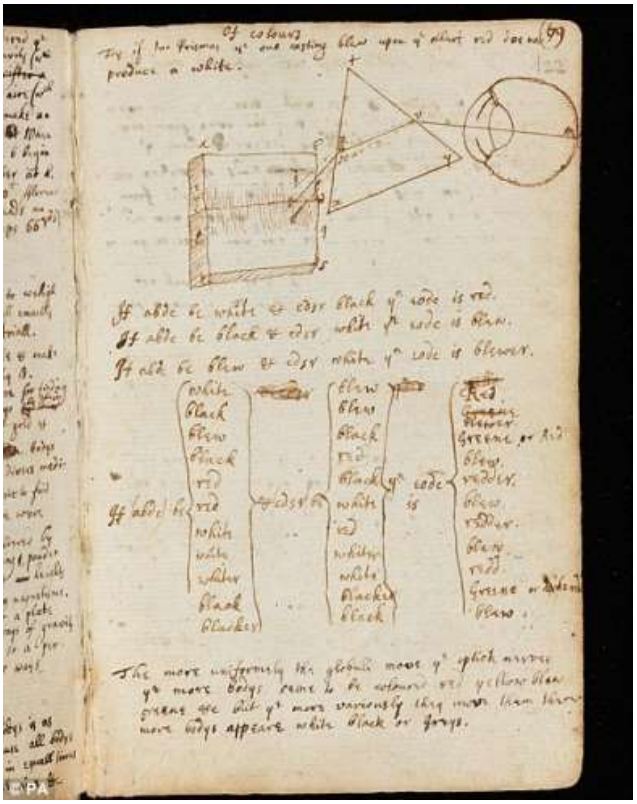

Зрозуміло, в їхніх нотатках наявні візуальні образи, графічне представлення інформації та багатовимірні об’єкти.

Розглянемо інтерактивні методи сучасного конспектування.

Скетчноутинг (від англ. Sketch — замальовка, note — запис) — це наповнені візуальними образами нотатки, створені поєднанням рукопису, рисунків, різноманітних фігур та таких візуальних елементів, як стрілочки, «скриньки» та лінії.

Скрайбінг (від англ. scriber — рисувалка) — зображення малюнків, перетворення речей на візуальні образи. Тобто, скетчноутинг, в якому переважають малюнки.

У курсі вищої математики було запропоновано використання вищезгаданих методів студентам групи ІН-81 Сумського державного університету. Приклади робіт студентів представлені нижче.

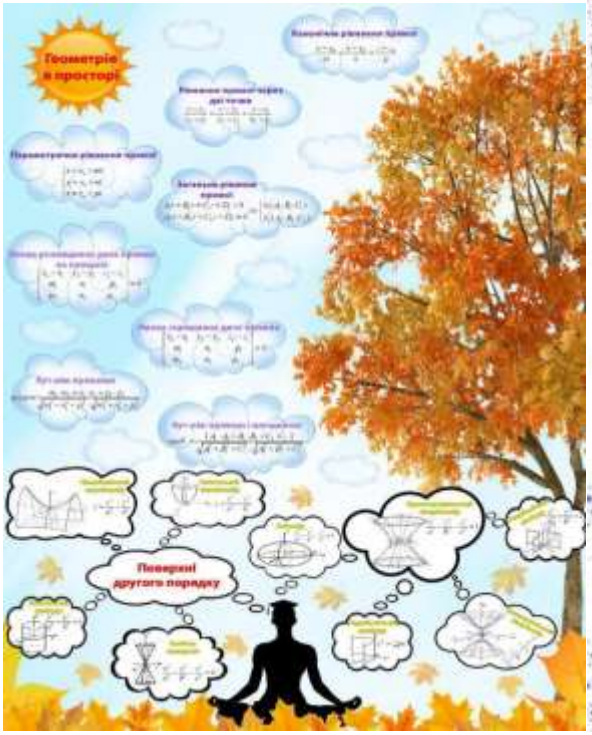

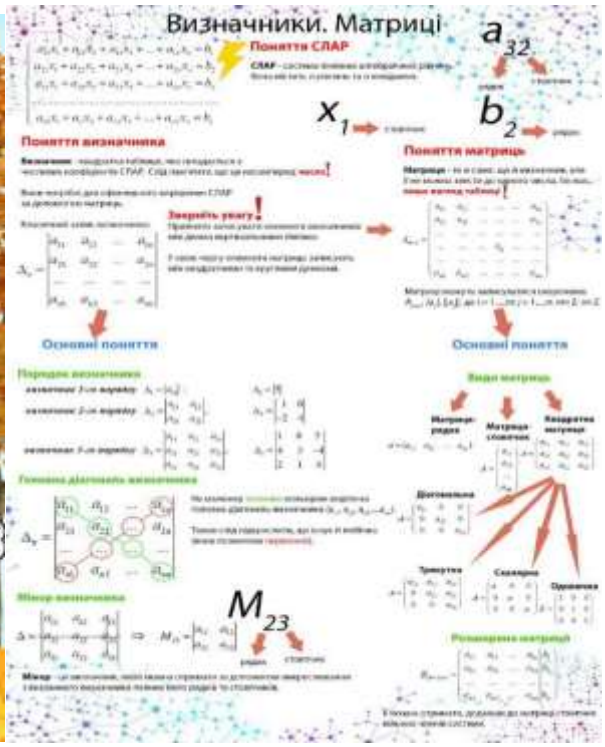

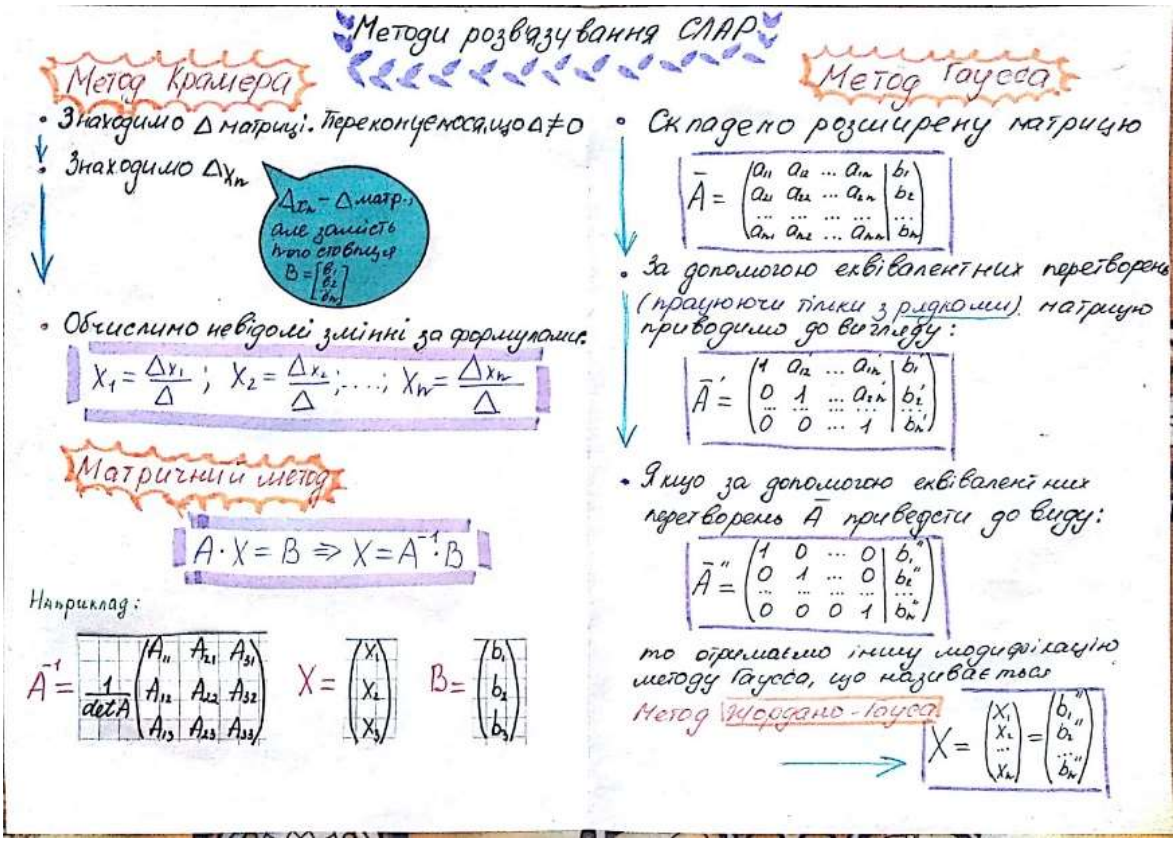

Після використання даних методів в освітньому процесі з вищої математики, було проведено опитування серед студентів. Учасники опитування мали відповісти на запитання, оцінити методику та висловити власні враження.

Результати опитування наведені нижче.

Відмітьте те, що стосується Вас та Вашого досвіду вивченні вищої математики з використанням скрайбінгу та скетчноутингу

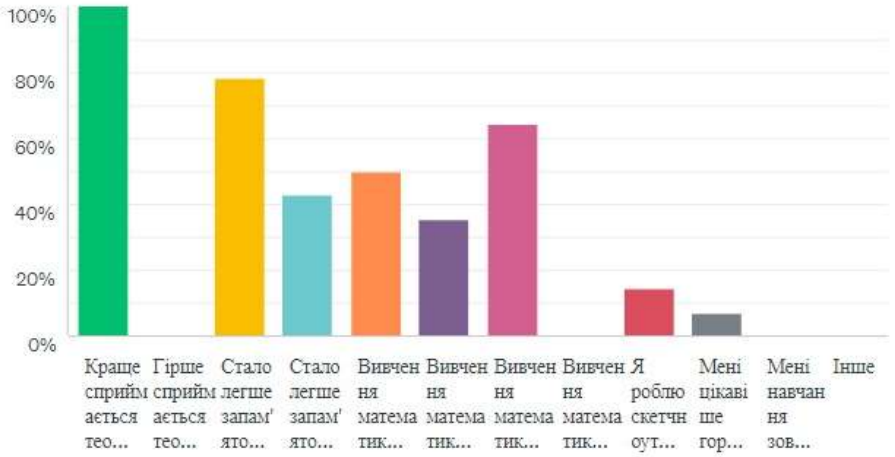

ВАРИАНТЫ ОТВЕТА	ОТВЕТЫ
Краще сприймається теоретичний матеріал	100,00%
Гірше сприймається теоретичний матеріал	0,00%
Стало легше запам'ятовувати формули	78,57%
Стало легше запам'ятовувати означення	42,86%
Вивчення математики стало займати менше часу	50,00%
Вивчення математики стало займати більше часу	35,71%
Вивчення математики стало більш цікавим	64,29%
Вивчення математики стало менш цікавим	0,00%
Я роблю скетчноутинг/скрайбінг тільки заради заохочувальних балів	14,29%
Мені цікавіше гортати "мємчікі" онлайн	7,14%
Мені навчання зовсім не цікаве, я в університі, щоб "відкосити" від армії	0,00%
Інше Ответы	0,00%

Оцініть Ваші враження від використання нестандартних методів конспектування

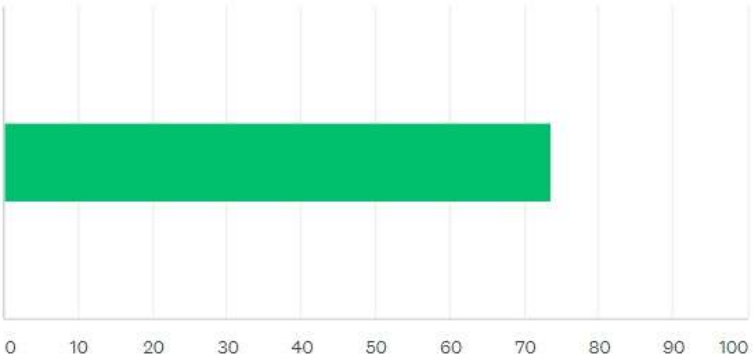

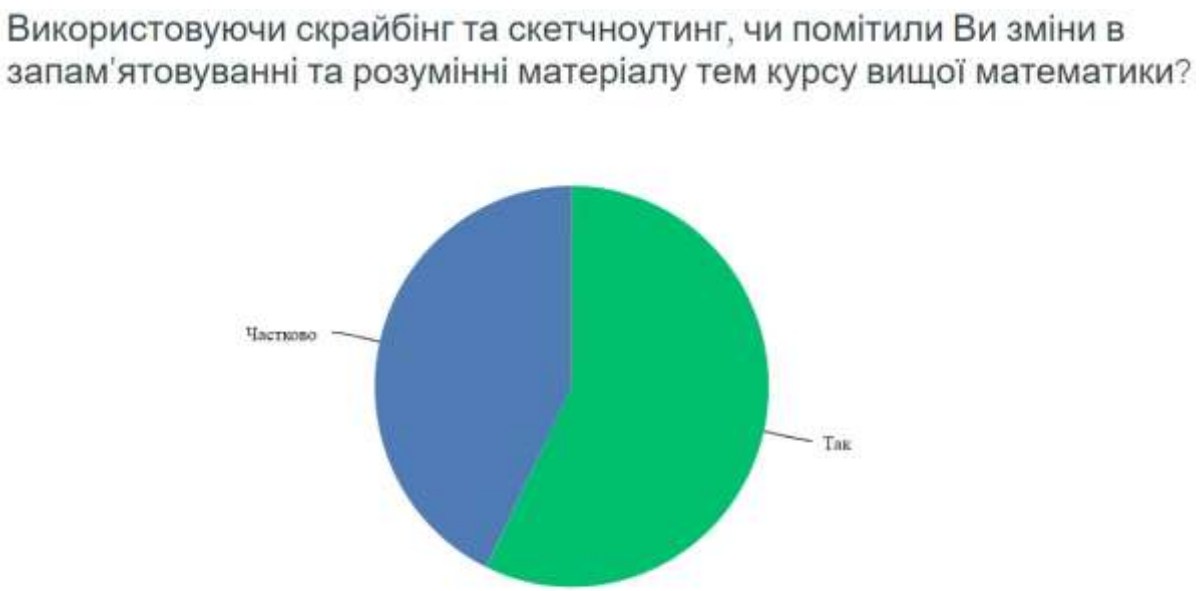

ВАРИАНТЫ ОТВЕТА	ОТВЕТЫ
Так	57,14%
Частково	42,86%
Ні	0,00%

За результатами опитування можна зробити висновок, що студенти краще сприймають теоретичний матеріал, навчання стає цікавішим, барвистішим, простіше запам’ятовуються формули і означення. Також, більшості студентів інтерактивні методи конспектування подобаються більше і загальне враження від предмету досить непогане.

Отже, інтерактивні методи конспектування треба впроваджувати в курс вищої математики для яскравого та матеріаломісткого засвоєння предмету.

УДК 37.017.4

Вальченко С.А., *старший преподаватель*
УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины»
Гомель, Беларусь

НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ – КРИТЕРИЙ ВОСПИТАНИЯ ПАТРИОТИЗМА ЛИЧНОСТИ

Аннотация*: в статье рассматривается содержательная связь национального самосознания и патриотизма личности через раскрытие сущности и функций этой научной категории, обосновывается необходимость деятельностно-практического формирования патриотизма личности.*

Ключевые слова*: патриотизм, национальное самосознание, компоненты, функции национального самосознания, идентификация, этнокультурная среда.*

Valchenko S.A., *senior lecturer*
Gomel State University. Skaryna"
Gomel, Belaru

NATIONAL IDENTITY – THE CRITERION OF PATRIOTISM PERSONALITY

Abstract*/ The article considers the meaningful connection between the national identity and patriotism of the person through the disclosure of the nature and function of the scientific category, necessity of formation of the active, practical patriotism person.*

Keywords*: patriotism, national consciousness, the component functions of the national consciousness, identity, ethnocultural environment.*

Национальное самосознание личности трудно назвать глубоко исследованной в отечественной науке категорией, поскольку интерес к ней проявился лишь в 20-30-е гг. прошлого века, а первые основательные работы – в 60-е годы. Преимущественным вниманием всегда пользовались категории «патриотизм» и «гражданственность» личности. Однако их вполне можно объединить на основе содержательного и структурного аспектов.

Патриотизм выступает как сложное интегративное качество личности, содержательным фундаментом которого является любовь к «своему» – национальному, родному, близкому с детских лет. О такой этнокультурной основе воспитания патриотизма писали в свое время многие педагоги. К примеру, К.Д. Ушинский отмечал: «Черта национальности не только заметна сама по себе, но примешивается ко всем характеристическим чертам человека и сообщает каждой из них свой особенный оттенок» [1, с. 116]. У П.П. Блонского мы встречаем такое утверждение: «Ребенок сердцем и мыслью спаивается с историей родной культуры. Он крепко-накрепко связан с народом, он питомец его и сознает это» [2, с. 68].

Современные документы по проблемам воспитания также подчеркивают эти мысли. В основополагающей в Республике Беларусь «Концепции непрерывного воспитания» указывается, что формирование гражданственности и патриотизма основывается на «усвоении культурных, духовных традиций белорусского народа», приверженности «высоким нравственным идеалам и традиционным национальным ценностям личности» [3], уважении к истории Отечества, любви к своей земле и народу. В качестве критерия развитости этих личностных проявлений выступает национальное самосознание.

Тесная связь национального самосознания с патриотизмом может быть раскрыта на основе анализа его сущности и функций. Национальное самосознание определяют в узком и широком смысле слова. В *первом* случае речь идет об осознании индивидом себя как представителя определенного этноса или нации. Для более ясного понимания факта своей принадлежности к определенному народу личность использует ряд критериев: общую территорию

проживания, государственность, единое происхождение (этногенез), историю, язык и культуру. Иными словами, человек идентифицирует себя с этносом и четко применяет его самоназвание (этноним) по отношению к себе («Я – этнический белорус» или «Я принадлежу к белорусской нации»). Однако подобная этническая идентификация хоть и значима, но не отражает главного – отношения индивида к своей нации, которое определяет эффективность его практико-преобразующей деятельности. Поэтому ее чаще всего называют первичным признаком национального самосознания, который нуждается в углублении и дополнении.

Национальное самосознание в *широком* смысле слова представляет собой сложное интегративное образование, своеобразное личностное качество, которое аккумулирует в себе все разнообразие и этнических, и национально-культурных черт человека. Его сущность выражается в «устойчивой, внутренне осознанной идентификации личности со своей нацией; системе ее представлений об общности исторического прошлого, настоящего и будущего своего народа; оценке положения своей нации в структуре общественных, в том числе международных отношений; глубоком понимании национальных потребностей, интересов, идеалов и ценностей как своих личных, а также духовной индивидуальности своей нации» [4, с. 35]. Выражением такого отношения личности к своему народу и являются ее чувства – национальная гордость, достоинство, благородство, патриотизм.

Таким образом, патриотизм предстает в двух позициях: в качестве самостоятельного личностного образования со своим глубоким содержанием; а также – в качестве элемента структуры эмоционального компонента национального самосознания и его внешнего проявления. Это кажущееся противоречие можно объяснить таким образом. Многие ученые указывают на многоаспектность патриотизма как научной категории. В частности, О.А. Михневич пишет: «Любовь к родному языку, героической истории и национальной культуре своего народа является лишь предпосылкой воспитания патриотизма, истинная сущность которого проявляется в социально активной деятельности на благо родины» [4, с. 173]. Он считает важным не только деятельно-практический аспект патриотизма, но и более широкую сферу его распространения, на что указывает используемый им термин «гражданский национальный патриотизм». Иначе говоря, патриотизм не однозначен в своем проявлении и в структуру эмоционального компонента национального самосознания входит в узком понимании его смысла как чувство глубокой любви к своей Родине.

Структура и функции, присущие национальному самосознанию, также демонстрируют указанную «расстановку сил». Первый компонент национального самосознания (познавательный) связан с действием двух

функций. Первая из них – *приспособительная* – обусловливает постепенное вхождение ребенка в мир национального, привыкание, приобщение к нему. Происходит это в ходе социализации личности, ее воспитания в семье, обучения в школе, общения в своей этнокультурной среде, усвоения первичных морально-этнических норм и правил. В этом случае мы наблюдаем действие принципа исторической преемственности, способствующего передаче новым поколениям достижений и ценностей нации и создающего базу дальнейшего национального и патриотического воспитания.

Познавательная (когнитивная) функция национального самосознания значительно углубляет первичные идентификационные процессы. Личность, усваивая все разнообразие этнокультурной информации, начинает четко понимать черты, присущие своей и иным этническим общностям, сопоставлять их друг с другом, вырабатывать к ним оценочное отношение. И таким образом создает основу для более серьезной аналитической работы – выработке соответствующих взглядов и убеждений.

Эмоциональный компонент проявляет свое действие с помощью *защитной* функции и функции *самоконтроля и этнической ответственности*. Защитная отражает механизмы межнационального сравнения и направлена на сохранение значимых духовных и материальных ценностей этноса, на ограждение национального достоинства от ущемления извне или изнутри, на отстаивание национальных интересов. Личность при этом руководствуется стремлением к сохранению своей этнокультурной общности, которое тесно связано с ее социальной активностью в данной сфере. Функция самоконтроля связана с устранением негативных этнических проявлений, выражающихся в национальных предрассудках, чрезмерном национальном гоноре, кичливости или этноцентризме. Анализируя сложившуюся ситуацию, сравнивая ее с комплексом поведенческих норм этноса, личность выстраивает программу собственного поведения в соответствии с неким образцом и уровнем культуры.

Третий компонент национального самосознания (поведенческий) также опирается на действие двух функций – интегративной и социально-творческой. Первая из них представляет собой своеобразный итог длительной внутренней «работы» человека: идентификация и оценка, познание народа и его ценностей, выработка к ним положительного отношения, стремление защищать и хранить, – все это приводит к различным формам национальной интеграции, активной созидательной деятельности. Социально-творческая функция – это материализация, воплощение идей сплочения в конкретной форме, реализация духовных замыслов и сил человека в национально-культурной сфере.

Таким образом, содержание и действие функций национального самосознания подготавливают почву для развития у личности нового качественного образования – патриотизма с его глубокой познавательной,

эмоциональной и поведенческой сферами проявления. Патриотическое и национальное «имеют сферу сближения, первоначально проявляющуюся в понятиях и явлениях «малой родины», среды обитания, семейно-бытового уклада». Но в ходе дальнейшего развития личности «патриотическое, как более динамичное, расширяется, приобретает все большие масштабы до понятия Отчизны, страны, государства» [5, с.84]. Причем такого государства, в котором мирно и продуктивно сосуществуют, как в Беларуси, различные национальности. Как видим, в патриотизме органично сочетаются национальные и общечеловеческие ценности, что служит основой для формирования у личности культуры межнациональных отношений. Этническое, национальное, межнациональное можно назвать явлениями одного порядка, диалектика взаимодействия которых представляет собой концентрическую структуру, ведущую к прогрессу общества.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании / Ушинский К.Д. //Избранные педагогические сочинения. В 2 тт. Т.1. – М.: Педагогика, 1974. –584 с.

2. Блонский П.П. Задачи и методы новой народной школы / Блонский П.П. // Избранные педагогические и психологические сочинения. В 2 тт. Т.1. – М.: Педагогика, 1979. – 304 с.

3. Концепция непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи в Республики Беларусь: Постановление Министерства образования Республики Беларусь от 15 июля 2015 г. № 82. Минск, 2015. – Режим доступа: http://www.pravo.by. – Дата доступа: 16.11.2015.

4. Михневич О.А. Психолого-педагогические проблемы формирования национального самосознания будущих учителей / Михневич О.А. – Минск: Харвест, 2007. – 368с.

5. Сивашинская Е. Ф. Лекции по педагогике: интегрированный курс. В двух частях. Ч. 2 / Сивашинская Е.Ф. – Минск: Жасскон, 2008. – 192 с.

УДК 378.147:004.9

Larysa Viktorko, *Teacher of Foreign Languages Department*
Belarusian State Pedagogical University by Maxim Tank
Minsk, Belarus

USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN TEACHING LSP TO PART-TIME POSTGRADUATE STUDENTS

Abstract. *The article discusses the issue of integration of various forms of educational activities into a single space through the Moodle system on the base of a modular system. The author shares some personal experience in using computer technologies while teaching LSP to part-time postgraduate students.*

Key words*: foreign language, face-to-face learning, distance learning, modular technology, students' self-study skills, language for specific purposes, part-time education*

Лариса Викторко, *преподаватель кафедры иностранных языков*
Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка
Минск, Беларусь

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ СТУДЕНТОВ ЗАОЧНОГО ОТДЕЛЕНИЯ МАГИСТРАТУРЫ

Аннотация*. В статье рассматривается проблема интеграции различных видов учебной деятельности в единое пространство в системе Moodle на основе модульной технологии. Автор приводит примеры использования компьютерных технологий при обучении языку для специальных целей студентов заочного отделения магистратуры.*

Ключевые слова: *иностранный язык, обучение «лицом к лицу», дистанционное обучение, модульная технология, навыки самостоятельной работы студентов, язык для специальных целей, заочное обучение*

Belarus's rapid entry into global community requires professionals and specialists to communicate effectively in foreign languages. The success depends on their ability to overcome language and cultural barriers in their respective professional areas.

Foreign language competence today becomes an integral part of specialist's general professional competence as it expands the opportunities for access to the latest professional information in foreign languages, thus helps to improve professional knowledge and skills.

Part-time education is based both on traditional and non-traditional teaching methods and techniques in modern education system. To facilitate education to students, the traditional set-up utilizes a variety of factors such as the infrastructure and study material. Traditional or face-to-face learning enables a free flow of communication and an open interaction between students and teachers. As regards mastering a foreign language face-to-face learning is the most direct and most effective. A teacher can correct student's pronunciation and show how a native speaker actually uses the language.

With limited class time traditional teaching methods and techniques do not always serve the purpose. In this context a special role is given to the introduction of distance learning elements into the educational process. Distance learning is an innovative teaching method that provides stable feedback through computer technology [1, p. 227]. Distance education removes physical barriers among learners and tutors and gives learners the chance to study whenever and wherever they want.

One of the main distinguishing features of distance learning is the increased degree of interactivity, manifested in the use of network computer technologies. Students learn using study materials and online learning resources that are designed for active learning. They can use endless potential of a human brain and modern technologies, including information ones, to attain knowledge faster, with higher efficiency and less effort. Distance learning presupposes certain student's autonomy.

So, students' self-study skills can be considered a necessary condition of their academic success. The training outcomes depend not only on a teacher, but also on a student as a direct participant of the learning process. So the student's tasks are as follows: development of cognitive abilities and research skills; formation of independent thinking; self-development and self-realization.

But as it has been shown in the research [5] almost 40% Humanities and Arts students and 24% Science students experience difficulties in organization of their educational and cognitive activity. Thus, the popular motto of higher education nowadays is "to teach how to learn". The teacher faces the following tasks: assistance to students in academic work organization; formation and development of students' self-study skills; formation of common skills and abilities to work independently [3, p. 40].

In this context, it is reasonable to talk about distance learning as an educational technology that can be used in part-time education. Here we mean a blended form of training, when elements of e-learning are used to solve certain educational tasks and to facilitate student-teacher and student-student communication. This form combines the advantages of both types of training: direct social contacts in traditional training contribute to the development of social competencies, while the flexibility and efficiency of e-learning during the online-phases allows develop information competencies.

Advantages of using distance learning as a segment of part-time education curriculum are as follows:

- the possibility of training in any locality and at any time;
- the possibility of synchronous and asynchronous communication between the teacher and the student in an interactive mode;
- fast delivery of educational materials in electronic form;
- operational access to knowledge bases located on the Internet;
- the possibility of knowledge testing in remote mode;
- immersion in the continuous educational process, not only with the help of teaching aids, but also with the help of computer learning resources: audio lectures, training programs, slide presentations, etc .;
- immersion in the field of developmental learning implemented within the framework of this technology;
- independent search of information, its creative interpretation.

In addition to the advantages, there are some disadvantages:

- different levels of students' readiness for independent processing of theoretical and practical material;
- lack of developed self-control skills in most students;
- students' age difference determines special approaches to teaching.

The organization of distance education begins with the selection of an integrated package of distance learning applications and tools. For modern educators looking to provide the best tools and services for distance learning solutions, there are a dozen resources to choose: Adobe Connect, Blackboard, Canvas, Coursera, ePals, FaceTime, Skype, YouTube and others. The LMS Moodle system is one of the most popular nowadays. A large number of functions and features within this system have made it a popular virtual learning space. Because Moodle is a widely used and open source, education institutions can easily integrate it with many existing systems they are already using.

The study of languages for specific purposes (LSP) is focused on learners' professional needs. Postgraduate students need foreign languages for understanding professional texts and communicating effectively when fulfilling the tasks connected with their study, research or work situations.

Teaching foreign languages to part-time students is a demanding task. It is becoming increasingly complicated when we teach a language for specific purposes, especially when we deal with a mixed-ability group of part-time postgraduate students doing research in different fields of knowledge.

During 4 years of study for a bachelor's degree students' knowledge of a foreign language deteriorate, as a foreign language is taught only in the first year. Of course, a number of particularly interested students continue mastering their language under the program of additional education. However, not all students can afford this program which is not free.

Usually postgraduate students are not grouped according to their levels. Obviously, heterogeneity makes the teaching-learning process a challenge for the teacher. The lessons are circumstanced by students' level variety so teachers have to make complex decisions to adjust their teaching to students' levels and each individual student's needs. This involves a number of decisions regarding such fundamental aspects as *what* to teach (materials, topics, etc.), *how* to teach (forms of interaction, feedback, etc.) and *to whom* (for example, should all students be taught the same and use similar materials if their levels are quite different?) [6, p. 9].

The solution to many of the problems seems to be in the integration of various forms of educational activities into a single space through the Moodle system on the base of a modular system. Learning module tools seem to be efficient for teaching part-time postgraduate students as the guiding principles of modular training include modularity, structuring – splitting educational content into separate elements, dynamism, efficiency, flexibility, perceived perspective, variety of methodological counseling, parity [2, p. 19].

Foreign Languages Department of the Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank is developing an e-learning complex for postgraduate students' foreign language study in the Moodle system. The main purpose of using the

complex is to create an information and education environment, immersion in which will significantly improve the efficiency of the learning process. This complex will be an integrated learning system based on the use of modern e-learning technologies, ensuring the implementation of individual learning pathways under the continuous teacher's guidance. Prototypical control and diagnostic module of information and education resources for foreign language training has been already developed and implemented in the Moodle system. The module consists of 5 sections: input control section; research section; training section; closing section; self-control section [4].

LSP for postgraduate students can be introduced by means of learning modules such as the Intercultural Communication module, the Academic and Scientific Writing module.

As regards speaking activities (the Intercultural Communication module) most of the students in the mixed-ability group are first reluctant to talk, especially when they realize that more advanced students can speak fluently. Lower level students seem to be more confident in reading and writing. During the interactive training in the Moodle system, students have the opportunity to participate in forums and chats with the ability to carry out a full-text search for them. Later they stop perceiving the group heterogeneity as all the students are given texts with specialized vocabulary. Their level of comprehension does not differ greatly since more advanced students have a good command of general English only. This fact is quite motivating for all of them because the more advanced students make great efforts to maintain their "status" of being the best in the class, whereas lower-level learners are happy to know that the others do not recognize the vocabulary. As for writing tasks, they do not present problems of adapting lower-level students. They exchange messages with other participants, maintain their own blogs. Due to the use of different correction techniques every student is given an individual feedback, besides group feedback is possible as the most serious errors are detected and explained within a group. Guided correction work is also performed so that the student himself/ herself should re-write the text, following the teacher's instructions.

The Academic and Scientific Writing module incorporated in a regular LSP course is essential for postgraduate students, as they are required to write articles with citation in the Scopus database and other international databases. But after a 3 year gap in a foreign language study the students do not cope with writing articles in their specialty in English. They can also use the knowledge and skills acquired in this course when working on their academic papers and conference presentations.

Considering all the factors mentioned above, it is clear to conclude that the use of Moodle makes it possible to solve the problem of integration of various forms of educational activities into a single space on the base of a modular technology. The use of electronic educational complexes allows realize the principles of individualization, strengthen motivation, implement an activity approach in foreign language teaching.

However, it should be noted that creation of high-quality training programs, teaching materials and teaching aids for foreign language learning is a complex process requiring time and joint efforts of teachers and specialists in the field of information and communication technologies. The development process and the implementation stage itself require a lot of effort and training not only from the teachers, but also from the students. Thus, the success of the course largely depends on the level of information competence of all participants and on the appropriate technical support.

REFERENCES:

1. Глоссарий современного образования / под общ. ред. Е. Ю. Усик; [сост.: Астахова В. И. и др.]. – 2-е изд., перераб. и доп.–Харьков : Изд-во НУА. – 2014. – 532 с.

2. Конышева, А. В. Модульное обучение как средство управления самостоятельной работой студентов / А. В. Конышева // Высшее образование в России. – 2009. – №11. – С.18–25.

3. Мошкина, Е. В. Модульная технология обучения студентов-заочников в системе Moodle / Е. В. Мошкина, О. Г. Смолянинова // Сибирский педагогический журнал. – 2010. – №4. – С.39–52.

4. Оловникова, Н. Г. Модульный подход в обучении иностранным языкам на I и II ступенях высшего образования с применением инновационной платформы MOODLE / Н. Г. Оловникова // Предметная и методическая компетентность как важнейшая составляющая профессионального мастерства преподавателя иностранного языка: материалы II общеуниверситет. семинара; Минск, 26 марта 2015 г. / Белорус. гос. пед. ун-т им. М. Танка; редкол.: А. В. Торхова [и др.]; отв. ред. В. П. Скок. – Минск : БГПУ, 2015. – С. 16–19.

5. Созаев, К. Г. Проблема оптимизации самостоятельной работы студента в учебном процессе вуза на основе компетентностного подхода в профессиональной подготовке будущих специалистов / К. Г. Созаев // Современные научные исследования и инновации. – 2016. – № 2 [Электронный ресурс]. –URL: http://web.snauka.ru/issues/2016/02/64543 (дата обращения: 23.10.2018).

6. Languages for Specific Purposes: Searching for Common Solutions. – Edited by D. Gálová. – Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2007. – 245 p.

УДК 37.013.42

***Воронежцева Алла Аркадіївна**, старший викладач*
***Чорна Ольга Віталіївна**, старший викладач*
кафедра довузівської підготовки
Одеський державний екологічний університет
м. Одеса, Україна

ПОГРУЖЕНИЕ В ДРУГУЮ КУЛЬТУРУ КАК ОДНО ИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ В ВУЗЕ

***Аннотация**. В данной статье рассмотрены ключевые педагогические условия воспитания студентов-иностранцев: «соизучение языка и культуры», «погружение в другую культуру» и «овладение стратегиями социального взаимодействия». Последнее условие определяется компонентным составом структуры взаимодействия (адресат, нормы, ценности), типом ситуации и вузом взаимодействия.*

***Ключевые слова**: студент-иностранец, погружение в другую культуру, стратегии социального взаимодействия.*

***A. Voronezhtseva**, Senior Lecturer*
***O. Chernaya**, PhD (Pedagogy), Senior Lecturer*
Pre-university Training Department
Odessa State Environmental University
Odessa, Ukraine

IMMERSION IN ANOTHER CULTURE AS ONE OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATION OF FOREIGN STUDENTS IN HIGH SCHOOL

***Abstract**. This article examines the key pedagogical conditions of foreign students: co-study of language and culture, immersion in another culture, social interaction strategies. The last condition is determined by component composition of the interaction structure (destination, norms, values), type of situation and kind of interaction.*

***Key words**: foreign student, immersion in another culture, social interaction strategies.*

Эффективность процесса воспитания обусловлена теми педагогическими условиями, при которых происходит его реализация. Успешность воспитания студентов- иностранцев определяется особенностями другого языка и культуры, а также наличием умений взаимодействовать с представителями страны обучения. В связи с этим, в качестве ключевых педагогических условий воспитания студентов-иностранцев нами выделяется «соизучение языка и культуры», «погружение в другую культуру» и «овладение стратегиями социального взаимодействия».

1. Соизучение языка и культуры

В настоящее время вопрос о соизучении языка и культуры не вызывает сомнений и приобрел характер научной аксиомы в педагогике при обучении иностранному языку, что обусловлено общепринятым пониманием языка как основного средства отражения и выражения культуры. Другими словами, адекватное овладение иностранным языком не представляется возможным без изучения иноязычной культуры. Данное положение было реализовано как в теоретических моделях соизучения языка и культуры, так и в практических моделях коммуникативной компетенции и культуроведческих подходах при обучении иностранному языку. Рассмотрим наиболее известные отечественные и зарубежные исследования по соизучению языка и культуры (Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. 1976, 1983; Томахин Г.Д. 1980; Воробьев В.В. 1993; Фурманова В.П. 1993; Сафонова В.В. 1996; Сысоев П.В. 2003; Hymes D. 1972; Canale M., Swain M. 1980; Canale M. 1983; Savignon S. 1983; Hirsch E.D. 1987; Byram M. 1989; Van Ek, Trim J. 1991; Kramsch C. 1993) применительно к процессу воспитания студентов-иностранцев в хронологическом порядке.

Лингвострановедческая модель соизучения языка и культуры была сформулирована Е.М. Верещагиным, В.Г. Костомаровым (1976) в рамках лингвострановедческого подхода на базе методики преподавания русского языка как иностранного [1]. Применительно к воспитанию студентов-иностранцев

интерес представляет наличие разработанного фактического материала, отражающего реалии русской культуры, с целью успешного общения иностранцев средствами русского языка.

Этнографическая модель соизучения языка и культуры, предложенная Д. Хаймсом (1974) заключалась в подготовке учащихся к выявлению социокультурных фактов и реалий при условии погружения в культуру изучаемого языка (иммерсии) [2], что коррелирует с ситуацией, характеризующей процесс воспитания студентов-иностранцев.

Модель соизучения языка и культуры Е. Хирша (1980) явилась отражением концепции «культурной грамотности» (Cultural Literacy), которая в практическом плане была реализована в словаре-справочнике с целью повышения уровня культуры американской молодежи посредством ознакомления с «культурным минимумом» [3]. Для воспитания студентов-иностранцев особую важность представляет тематическое содержание лексики данного словаря-справочника, отражающей национальные, классовые и межличностные различия, что, соответственно, определяет и оказывает непосредственное влияние на характер последующего общения.

Модель соизучения языка и культуры М. Байрама в схематическом изображении представляет собой равные части круга, обозначенные как изучение языка (Language Learning), языковая осведомленность (Language Awareness), культурная осведомленность (Cultural Awareness) и культурный опыт (Cultural Experience) [4]. При этом значительное место отводится использованию родного языка и культуры для адекватного понимания иноязычной культуры при изучении иностранного языка, что не всегда представляется возможным в процессе воспитания студентов-иностранцев (напр., владение китайским или вьетнамским языком преподавателями русского языка). Однако заслуживает внимания подход М. Байрама к изучению иностранного языка как «изучения людей и культуры, ассоциируемой с ними» [4, с. 51], что напрямую коррелирует с ролью русского языка как иностранного у студентов-иностранцев, обучающихся в иной культуре. То есть русский язык выступает не только объектом изучения, но также средством профессионального обучения и последующего общения студентов-иностранцев в инокультурном обществе.

Модель соизучения языка и культуры К. Крамш (1993) представлена тремя ключевыми элементами: интерсубъективность – индивидуальное восприятие; интертекстуальность – субъективная интерпретация; интеркультура – образ изучаемой культуры [5]. Отметим, что для студентов-иностранцев особый интерес представляет характер реализации рассматриваемой модели в процессе обучения. Так, изучение иностранного языка и культуры происходит посредством межличностного обсуждения культуры, в котором сами учащиеся

интерпретируют информацию культуроведческого характера. Благодаря этому студенты-иностранцы формируют и создают собственное понимание изучаемой культуры средствами иностранного языка.

Модель соизучения языка и культуры Г. Нойнера (1994) учитывает социальный и культурный фон родной страны, выраженный влиянием социально-политических, социализирующих и индивидуальных факторов [6]. Основные положения данной модели коррелируют с первичными представлениями студентов-иностранцев о стране обучения. Думается, что частично формирование подобных представлений у студентов-иностранцев должно присутствовать на начальном этапе ознакомления с информацией об учебном заведении с целью минимизации негативных факторов последующего процесса адаптации.

Отличительными особенностями *лингвокультуроведческой модели соизучения языка и культуры* является наличие артефактов, системное описание культуры и современные данные о стране обучения (Воробьев В.В., 1993). Как и в предыдущем отечественном научном направлении по соизучению языка и культуры (лингвострановедении), ценность для воспитания студентов-иностранцев представляет тематическое наполнение социокультурной лексики, ориентированной на данную культуру. При этом тематическая системность обеспечивается посредством единственной сквозной культурологической темы [7].

Культуроведческая модель соизучения языка и культуры В.П. Фурмановой (1994) характеризуется включением социологического направления, подразумевающего поэтапную реализацию когнитивного, коммуникативного и аксиологического аспектов [8]. Использование данной модели применительно к студентам-иностранцам позволяет наглядно очертить круг определенных сценариев общения с представителями данной культуры в зависимости от социокультурного контекста, в котором проходит данный процесс коммуникации.

Как показал анализ, рассмотренные выше исследования в области соизучения языка и культуры характеризуется овладением конкретным иностранным языком и культурой истэблишмента страны, что отражено в дидактическом плане их содержания. Однако в условиях глобализации и последующего роста числа межкультурных контактов вопрос соизучения языка и культуры вышел на новый качественный уровень, достижение которого существующие на тот период модели соизучения языка и культуры обеспечить не могли.

Решение указанного вопроса было достигнуто в рамках *социокультурной модели соизучения языка и культуры* В.В. Сафроновой (1996) за счет ознакомления и сравнения всей палитры культур иноязычного общества для

предотвращения появления стереотипов и создания представления у учащихся о мире как едином культурном обществе [9]. Однако отметим, что на наш взгляд, знакомство студентов-иностранцев со всей палитрой культур, представленной в рамках такой страны, как Украина, не только представляется затруднительным, но и, как показывают эмпирические данные, [10] не все носители языка обладают таковыми культурными знаниями в полном объеме.

Современное научное понимание соизучения языка и культуры теоретически и практически было обосновано П.В. Сысоевым (2003) в рамках поликультурной модели соизучения языка и культуры, предполагающей в качестве конечной цели обучения иностранному языку и культуре формирование личности как субъекта диалога культур. Достижение такого уровня культурного развития учащегося средствами иностранного языка предлагается осуществлять посредством следующей технологии реализации языкового поликультурного образования:

1. Культура как теоретический конструкт (феномен культуры, основные характеристики, вопросы рамок культуры).

2. Позитивное отношение к представителям других культурных групп (диалог культур, эмпатия, толерантность).

3. Культурное самоопределение (осознание себя в качестве культурно-исторического и поликультурного субъекта, способность к общепланетарному мышлению, противодействие культурной дискриминации и агрессии) [11].

Как видно из перечисленных шагов технологии реализации языкового поликультурного образования, данное направление соизучения языка и культуры в определенной степени направлено на формирование личности, обладающей новым глобальным типом культуры.

Принимая логичность высказываний и стремление к культурному самоопределению в рамках высших ценностей человечества, тем не менее, представляется не совсем достижимым осуществление данного направления соизучения языка и культуры на практике в полном объеме применительно к студентам-иностранцам. В частности, вопрос национальной идентификации студентов-иностранцев в обществе другой культуры, значительную часть которого нельзя охарактеризовать высоким уровнем толерантности. Преодоление психологически обусловленных отношений «похожий – другой/свой - чужой», исторической обусловленности (напр., обиды), чувства превосходства или неполноценности и т. д. относительно того или иного народа и его культуры. В определенной степени данные предположения также можно обосновать существующей в Евросоюзе на данный момент стагнацией в плане поликультурного развития его граждан, характеризующейся подчеркнутым акцентированием национально культурной принадлежности к собственной стране и ее культуре.

Однако подчеркнем, что, несмотря на трудности, связанные с достижением уровня личности субъекта диалога культур, в настоящее время поликультурное направление наиболее полно отражает современное понимание места человека в многообразии культур мира. Применительно к соизучению языка и культуры как педагогического условия воспитания студентов-иностранцев еще раз отметим четкое выделение П.В. Сысоевым (2003) таких необходимых для культурного развития качеств, как толерантность, эмпатия, противодействие дискриминации и культурной агрессии.

Обобщая результаты проведенного анализа, выделим следующие факторы, обуславливающие соизучение языка и культуры как педагогического условия воспитания студентов-иностранцев:

• наличие социокультурной лексики, отражающей факты и реалии культуры и общества страны обучения;

• тематическое содержание учебного материала, направленное на раскрытие социокультурного своеобразия культуры;

• межличностный характер обсуждения и восприятия иноязычной действительности в рамках ценностей и норм культуры страны обучения.

2. Погружение в другую культуру

Студенты-иностранцы по роду своей деятельности получают образование в другой стране, что и определяет «погружение в другую культуру» в качестве педагогического условия, оказывающего влияние на успешность протекания процесса их воспитания.

В начале второй половины XX века «погружение в другую культуру» стало предметом пристального изучения ученых в контексте исследования проблем двуязычия с целью интеграции этнических меньшинств в доминирующую культуру. Канадской научной школой был введен специальный педагогический термин *«иммерсия»* для обозначения длительного погружения учащихся в иноязычную среду при исключении или незначительном использовании родного языка [12]. В рамках общепринятой классификации выделяют следующие типы иммерсии:

1) «ранняя» – дошкольный этап или первый год обучения;

2) «поздняя» – погружение на старшей ступени обучения;

3) «тотальная» (полная) – исключение родного языка;

4) «частичная» – использование родного языка для ряда предметов.

Исходя из представленной классификации, с одной стороны, можно говорить и том, что обучение студентов-иностранцев характеризуется тотальной иммерсией, так как иностранный язык выступает не только в роли изучаемого предмета, но и средства профессионального обучения по всем предметам. Однако, с другой стороны, межличностное общение как на перерывах в учебное время, так и со студентами из родной страны во внеурочное время, не позволяет

говорить о тотальном характере погружения студентов в другую культуру. Использование студентами-иностранцами второго языка только лишь на учебных занятиях значительно ограничивает возможности процесса погружения в другую культуру.

Как показывают исследования Т.А. Сарычевой (2008), данное положение зачастую обусловлено мононациональным характером учебных групп [13, с. 125]. В частности, замкнутый характер взаимоотношений вьетнамских студентов был обусловлен крайне малым общением последних в быту со студентами других национальностей. Решение данной проблемы возможно посредством создания смешанного типа учебных групп. При таких условиях студенты-иностранцы разных национальностей будут сталкиваться не только с культурой страны обучения, но и с культурой других стран, что также будет способствовать развитию общительности, толерантности и взаимному уважению.

В качестве активизации погружения студентов-иностранцев в другую культуру представляется интересным более детально рассмотреть практический аспект этнографической модели соизучения языка и культуры, реализация которого, исходя из эмпирических исследований [14, 15], возможна лишь при условии погружения в аутентичную социокультурную среду. Так, в соответствии с теоретическими положениями данной модели, по итогам обучения студенты-иностранцы овладевают специальными социокультурными стратегиями выявления и анализа информации о культуре страны обучения. Типовая схема подготовки предполагает создание нескольких вопросников (анкет для интервьюирования), обсуждение способов проведения интервью, выявление участников интервью и последующее обсуждение результатов. Значительная часть советов по проведению интервью может выступать в качестве готовых рекомендаций к общению с представителями другой культуры:

▪ проводить общение в доброжелательной манере;

▪ показывать заинтересованность (напр., кивание головой);

▪ внимательно слушать и постараться определить, что является важным для собеседника, избегая поспешных выводов;

▪ во время общения не переходить на личности и т. д. [15].

Учитывая все сказанное ранее, а также основываясь на исследовании Ф. Дженесси (1987) в области организации иммерсионного обучения [16] выделим собственный перечень факторов, определяющих погружение в другую культуру как условие воспитания студентов-иностранцев.

1. Дидактическая организация:

• предстартовая подготовка студентов-иностранцев, включающая первичные знания о культуре будущей страны обучения;

• культуросообразное построение содержания обучения;

• функциональное соотнесение языка с остальными предметами;

• организация внеучебной деятельности студентов-иностранцев.

2. Социальный контекст:

• геополитические и социальные особенности места обучения;

• условия проживания (общежитие, семья, квартира);

• приобщение представителей страны к организации внеучебной деятельности студентов-иностранцев (экскурсии, посещение музеев и т. д.).

Как видно из содержания, дидактическая организация соотносится с условием соизучения языка и культуры, что обусловлено единой целью – овладение культурой для адекватного общения. Таким образом, погружение в другую культуру с учетом перечисленных факторов представляется необходимым педагогическим условием для эффективного процесса воспитания студентов-иностранцев.

3. Овладение стратегиями социального взаимодействия

Деятельность студентов-иностранцев в другой культуре не представляется успешной без овладения определенными стратегиями социального взаимодействия для достижения поставленных целей в конкретных социальных ситуациях взаимодействия. Рассмотрим базовые положения социального взаимодействия в рамках существующих концепций, структур и типов взаимодействий. Социальное взаимодействие в общем понимании трактуется как систематически устойчивое выполнение действий, нацеленных на партнера, для вызова ответной реакции с его стороны, которая, в свою очередь, вызывает новую реакцию воздействующего. То есть, социальное взаимодействие студентов-иностранцев заключается в воздействии на представителей страны обучения.

В науке традиционно выделяют три основных *социальных концепции*, которые определяют характер социального взаимодействия: социальный обмен, символический интеракционизм и управление впечатлениями (социодраматический подход).

Данные концепции выражают целостное понимание социального взаимодействия. В частности, студенты-иностранцы, вступающие в социальные взаимодействия с представителями другой культуры, будут «исполнять» свою роль, «обмениваться» нематериальными ценностями и т.п. То есть использование данных концепций, применительно к студентам-иностранцам, будет направлено на определение тех или иных элементов социального взаимодействия в соответствии с центральной идеей концепции.

Непосредственный интерес для выявления стратегий социального взаимодействия представляют *типы взаимодействий*. Наиболее распространенным является дихотомическое разделение на кооперацию и конкуренцию. Однако, учитывая область социального взаимодействия

студентов-иностранцев, данное деление представляется нам упрощенным и не отражающим всего многообразия ситуаций. В практическом плане важность представляет типовая схема для регистрирования различных видов взаимодействия, включающая 12 общих типов: солидарность, снятие напряжения, согласие, предложение, указание, ориентация, просьба об информации, просьба высказать мнение, просьба об указании, несогласие, создание напряженности, демонстрация антагонизма.

Перечисленные типы взаимодействия можно рассматривать как стратегии социального взаимодействия студентов-иностранцев при условии соотношения понятий «взаимодействие» и «общение». В данном вопросе, вслед за Г.М. Андреевой (2003) мы считаем, что «общение» раскрывается понятием «взаимодействие» в том случае, когда осуществляется не только обмен информацией, но и организация совместных действий, совместных действий, позволяющих партнерам реализовать некоторую общую для них деятельность [17, с. 362]. Данное положение позволяет нам избежать неоднозначности в рассматриваемых категориях. То есть, можно говорить о наличии таких стратегий социального взаимодействия у студентов-иностранцев, как сотрудничество, конфликт, просьба и решение проблем.

Таким образом, овладение стратегиями социального взаимодействия, выступающими в качестве педагогического условия воспитания студентов-иностранцев, определяется компонентным составом структуры взаимодействия (адресат, нормы, ценности), типом ситуации (учебная, бытовая, официальная) и видом взаимодействия (сотрудничество, конфликт, просьба, решение проблем).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного 2-е изд. – М.: Русский язык, 1976.

2. Hymes D. «On communicative competence», en J. Pride y J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1974.

3. Hirsch E.D. Cultural Literacy (What Every American Needs to Know) – Boston: Houghton Mifflin Co., 1987.

4. Byram M. Cultural studies in foreign language education. Clevedon, Avon: Multilingual Matters, 1989.

5. Kramsch C. Language and culture. – Oxford: Oxford University Press, 1998.

6. Neuner G. The role of sociocultural competence in foreign language teaching and learning. – Strasbourg: Council of Europe / Council for Cultural Cooperation (Education Committee), CC-Lang. 1994.

7. Воробьев В.В. Лингвокультурологические принципы презентации учебного материала. – Москва: ИРЯ им. А.С. Пушкина, 1993.

8. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков (яз. вуз): дис. докт. пед. наук. – М., 1994.

9. Сафронова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996.

10. Мильруд Р. П. Порог ментальности российских и английских студентов при соприкосновении культур // Иностранные языки в школе. – 1997.

11. Сысоев П.В. Концепция языкового поликультурного образования: Монография. – Москва: Еврошкола, 2003.

12. Barik H., Swain M., Gaudino V. experiment in bilingual schooling in the senior grades: The Peel study through grade ten. Mimeo: Ontario Institute for Studies in Education, Toronto (zitiert nach Genesee 1987), 1975.

13. Сарычева Т.А. Межличностные отношения иностранных студентов разных национальностей при обучении в одной группе / Материалы всероссийского семинара «Методология обучения и повышения эффективности академической, социально-культурной и психологической адаптации иностранных студентов в российском вузе: теоретические и прикладные аспекты». Том 2. Томск, 2008 г. с. 125.

14. Byram M., Fleming M. Language Learning in Intercultural Perspective. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

15. Byram M., Morgan C. Teaching and learning language and culture. Clevedon, Avon: Multilingual Matters, 1994. Pp. 203 – 209.

16. Genesee F. Learning F. Learning though two languages: Studies of immeraion and bilingual education. Cambridge, MA: Newbury Hous, 1987.

17. Андреева Г. М. Социальная психология. Учебник для вузов. М.:АБРИСДОООБ, 2003 с. 362.

УДК 377 (73)

***Дубовик О. В.**, викладач*
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Львів, Україна

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ США

***Анотація**. У статті розглядаються питання формування системи професійно-технічної освіти США. Акцентуються питання створення й функціонування комунальних коледжів як основної ланки підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів.*

***Ключові слова**: система професійно-технічної освіти, комунальні (молодші) коледжі, професійна підготовка, США.*

***Oksana Dubovyk**, Lecturer*
Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education»
at M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

DEVELOPMENT OF VET SYSTEM IN THE USA

Abstract. The article deals with the analysis of stages of VET system development in the USA. The issues of formation and functions of community colleges as a main source of highly qualified workers' training are considered.

Key words: VET, community (junior) colleges, training, The USA

У нових суспільно-економічних умовах глобалізації, інформатизації та формування високотехнологічного виробництва актуальності набувають

питання вдосконалення професійної підготовки виробничого персоналу. У зв'язку з необхідністю забезпечення тісної взаємодії навчальних закладів з промисловістю, в якій відбуваються зміни сутнісного характеру, виняткового значення на початку XXI ст. набуває ефективне функціонування системи підготовки фахівців з технічних спеціальностей. Досвід розвинутих європейських країн та, особливо, США свідчить про спрямованість освітніх систем на виробничі потреби, яка вимагає випереджального характеру змісту професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки спеціалістів-техніків.

У документах провідних міжнародних організацій (Міжнародної організації праці, Організації Економічної Співпраці і Розвитку (ОЕСР), Ради Європи, Світового банку, ЮНЕСКО) рушійною силою економічного розвитку в новому тисячолітті визнано людський капітал, який створює і використовує знання, підвищує якість суспільного життя. Нині конкурентоспроможність держави визначають не природні ресурси, а наявність висококваліфікованих виробничих кадрів, здатних створювати і поширювати сучасні технології, здійснювати інноваційний пошук, діяти на випередження. Перетворення знань на важливий чинник економічного розвитку має враховуватись у модернізації національних систем освіти, передусім під час впровадження новітніх підходів до професійної підготовки фахівців технічного профілю.

Аналіз наукових джерел та освітньої практики засвідчив низку суперечностей у системі професійно-технічної освіти в Україні між:

– вимогами сучасного виробництва до компетентності молодших спеціалістів і недостатньою якістю їх загальної та професійної підготовки, спричиненою повільним впровадженням новітніх стандартів та національної рамки кваліфікацій;

– загальносвітовою тенденцією динамічних змін у структурі виробництва і потребами у спеціалістах відповідного профілю та неготовністю вітчизняних навчальних закладів до модернізації змісту і методів професійної підготовки;

– потребою інтеграції українського ринку праці у глобальну економіку та недостатньою гнучкістю і прогностичністю системи професійно-технічної освіти Україні;

– появою високоефективних інноваційних технологій підготовки кваліфікованих спеціалістів технічного профілю у розвинутих країнах, зокрема США, та недостатнім рівнем вивчення й упровадження прогресивного зарубіжного досвіду професійної підготовки у систему освіти України.

Звернення до досвіду США зумовлено помітним поширенням міжнародної співпраці в галузі освіти, високим рівнем економічного розвитку цієї країни, врегульованим механізмом забезпечення зайнятості населення, низькою питомою вагою безробіття, високим рівнем організації виробництва, розвитком

науки завдяки науково обґрунтованій, гнучкій і варіативній структурі освітньої діяльності.

Аналіз джерельної бази показав, що впродовж останніх десятиліть вітчизняними науковцями активно здійснювалися порівняльно-педагогічні дослідження розвитку освіти у найбільш економічно розвинених країнах – Великій Британії, Канаді, Китаї, Німеччині, країнах Скандинавії, США, Франції та ін. Загальні проблеми професійного навчання і виховання, реформування освіти дорослих, інтеграційні та глобалізаційні процеси у неперервній освіті досліджені Н. Абашкіною, Н. Авшенюк, Т. Десятовим, В. Жуковським, Н. Журавською, Т. Кошмановою, В. Кудіним, М. Лещенко, Л. Лук'яновою, О. Матвієнко, Н. Мукан, Н. Микитенко, О. Огієнко, В. Олійником, Л. Пуховською, С. Романовою, А. Сбруєвою, О. Сухомлинською, Л. Хомич та іншими вченими. Важливе значення з проблем освіти мають дисертаційні дослідження з порівняльної педагогіки Ю. Грегоращук, Н. Емельянової, Л. Зеніної, Т. Капелюшної, К. Онушкіної, З. Сафіної, О. Сьоміної, О. Федотової, Р. Шарана та інших вітчизняних і російських вчених.

Проблемам виникнення й розвитку системи освіти в США присвячені праці Ч. Беннетта (Ch. Bennett), Л. Гончарова, Л. Креміна (L. A. Kremin), К. Лукаса (C. J. Lucas), З. Малькової, Л. Півневой, О. Романовського, Дж. Р'юрі (J. L. Rury) та ін. Дослідження університетської педагогічної освіти, зокрема у США, її історії, сучасного стану й тенденцій розвитку здійснив О. Глузман; проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти в класичних університетах США висвітлені у працях Р. Бєланової; процеси розвитку теорії та практики морально-етичного виховання в американській школі (1830-1990) розглянуто у дослідженнях В. Жуковського; значення гуманітарної освіти у підготовці спеціалістів інженерно-технічного профілю в університетах США дослідили Б. Гонтарев, Л. Грознер, В. Параїл, С. Романова, Т. Тартарашвілі, В. Шубін та ін. Історії виникнення і перспективам подальшого розвитку комунальних коледжів у Америці присвячені роботи Г. Бейкера (G. A. Baker), Ф. Бройєра (F. B. Brawer), А. Коуена (A. M. Cohen), Дж. Левіна (J. S. Levin), Т. О'Бейніона (T. O'Banion) та ін.

Для розуміння процесів розвитку системи професійного навчання значний інтерес представляють наукові праці С. Батишева, В. Беспалька, І. Вільш, Ю. Деражне, О. Дубасенюк, В. Зуєва, І. Зязюна, М. Кагана, М. Левочко, А. Лігоцького, Н. Ничкало, В. Радкевич, В. Сластьоніна та ін.

У контексті наукового пошуку важливими є дослідження соціально-економічних аспектів професійної підготовки (С. Бандур, М. Баранов, К. Кязімов, П. Новіков, О. Рикова, В. Савченко, І. Терюханова, В. Шеметов та ін.); особливостей змісту, форм, методів та інноваційних технологій навчання (А. Алексюк, Г. Бевз, В. Биков, Т. Браже, Д. Колб, Ю. Кузнєцова, О. Лейбович,

М. Ноулз, О. Падалка, О. Пєхота, С. Сисоєва та ін.); формування і розвитку професійної майстерності і компетентності фахівців (Л. Алексєєва, Г. Вершловський, Ю. Галагузова, Ю. Калиновський, В. Орлов, В. Поліщук, В. Тименко, М. Целих та ін.); реалізації компетентнісного підходу в освіті (І. Зимня, О. Овчарук, В. Лозовецька, А. Хуторський, В. Ягупов та ін.).

Значний інтерес становлять результати досліджень науковців США з проблем професійного навчання (Дж. Адамс, Т. Брамельд, Дж. Брунер, К. Гоул, Г. Даркенвальд, Дж. Дьюї, Дж. Каунтс, А. Маслоу, Ш. Мерріам, Дж. Мезіров, М. Ноулз, Р. Петерсон, П. Роелфс, Е. Торндайк, П. Фрейре та ін.), а також психологічних аспектів професійного становлення, адаптації і самоактуалізації особистості (В. Адкінс, Б. Ґросс, Дж. Еппс, Д. Колб, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.).

Разом з тим, не зважаючи на значний науковий інтерес до зарубіжних психолого-педагогічних напрацювань, аналіз свідчить, що проблеми підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів, системних змін на ринку праці та появи новітніх технологій висвітлені недостатньо. Питання, що стосуються професійної підготовки у дворічних коледжах США, залишаються недостатньо вивченими. Зокрема відсутні праці, в яких цілісно б досліджувалися тенденції розвитку освіти на початку третього тисячоліття, місце технологічної підготовки в американській вищій школі та інші питання. Як наслідок виникають суперечності між соціальною і педагогічною значущістю використання зарубіжного, зокрема американського, досвіду, для розроблення, модернізації професійно-технічної освіти в Україні і недостатнім його вивченням; теоретичним визнанням вагомості розроблених американських стандартів та відсутністю практично зорієнтованих рекомендацій для їх застосування в українській освіті.

Все це спонукає до ретельного вивчення теорії та практики професійної освіти розвинутих країн, які необхідно розглядати з урахуванням національних особливостей з метою пошуку оптимальних та ефективних зразків для вітчизняної системи підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів. У цьому контексті цінні напрацювання й багаторічні традиції має професійна освіта США, основними рисами якої є поліфункціональність, багатопрофільність, багаторівневість, децентралізація та регіоналізація підготовки спеціалістів технічного профілю початкової ланки. Основна роль у підготовці висококваліфікованого робітничого персоналу для американської промисловості належить молодшим (комунальним) дворічним коледжам, досвід становлення і розвитку яких заслуговує на всебічне вивчення.

Комунальні коледжі знаходяться під юрисдикцією місцевої влади, а молодші – це, переважно, приватні навчальні заклади. Зараз ця різниця

нівелювалася і загальноприйнятим терміном із 1970-х рр. є термін «комунальний», хоча в назвах деяких коледжів, заснованих раніше термін «молодший» залишився [6, с. 1]. У деяких вітчизняних джерелах зустрічається назва «громадські» (О. Романовський), або «муніципальні», що, на нашу думку, є також доречним, оскільки підкреслює той факт, що у цих навчальних закладах навчаються, переважно, студенти із місцевої громади (*local community*), і знаходяться ці заклади на балансі місцевого бюджету.

Ці коледжі пропонують академічну програму (*liberal arts – transfer programs*), аналогічну програмам перших двох років навчання у чотирирічних коледжах та університетах, що зараховується при переведенні на третій курс університету. Окрім того вони пропонують різноманітні спеціалізовані фахові програми, що не вимагають повномасштабної вищої освіти. По суті ці коледжі надають середню фахову освіту (*occupational programs*), швидко реагуючи на потреби конкретної місцевості у робочій силі. Водночас коледжі пропонують також програми підвищення кваліфікації (переважно на замовлення певних компаній), курси і гуртки для людей, які бажають активно проводити свій вільний час. Крім того, ці заклади надають допомогу місцевим органам соціального забезпечення, організовуючи навчання безробітних.

Доля американської освіти та педагогічної думки завжди була тісно пов’язана з історією та економікою країни. Характерними рисами економічного розвитку США були відсутність феодалізму, існування рабовласницьких відносин на півдні та вільних від поселень земель на заході. Саме тому американська освітня система з самого початку виникнення підпорядковувалася потребам економіки, була тісно пов’язана із потребами виробництва й сільського господарства, що суттєво відрізняло її від шкіл країн Європи того періоду з їх релігійним характером освіти і виховання [1, с. 5–10].

Початком створення закладів професійно-технічної освіти історики педагогіки США Л. Андерсон (L. F. Anderson) та Ч. Беннетт (Ch. Bennett) вважають угоди колоніальних часів про підтримку дітей із бідних сімей та сиріт. Такої ж думки й дослідниця системи професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл у Північній Америці Н. Мукан: «…в освіті колоніальні ідеї та практика були подібними до британських традицій освіти та професійної підготовки вчителів. Колоніальна концепція шкіл як інструменту збереження релігії та існуючих економічних і соціальних привілеїв була наслідком взаємодії старих традицій і досвіду. Британська система шкільної освіти і підготовки педагогів слугувала провідником для іммігрантів, які засновували колонії на американському континенті. … Законодавство штату Массачусетс 1642 та 1647 рр. затвердило право штату на заснування та підтримку шкіл та діяльності вчителів. Воно дало поштовх для розвитку суспільної освіти на сучасний кшталт» [4, с. 9]. Один із перших освітніх законів – «Закон про старого

спокусника – диявала» колонії Массачессетс 1647 р. (*The Old Deluder Satan Act of the Massachussetts Bay Colony*) – встановлював спеціальні вимоги до вчителів, зобов'язував їх вчити дітей із бідних сімей та сиріт академічним й професійним навичкам.

Поступово, як відзначають історики педагогіки США Л. Андерсон (L. F. Anderson), Ч. Беннетт (Ch. Bennett), Л. Гончаров та ін., з'являються проекти створення нових навчальних закладів, у навчальних планах яких передбачається трудове навчання. Одним з таких проектів був проект шкіл для колоній Пенсільванія та Нью-Джерсі, запропонований Т. Баддом (Th. Badd). Цей проект мав на меті поєднати загальну освіту з трудовим навчанням: шкільний день рівномірно розподілявся на заняття в навчальних класах і майстернях (по 4 год.). Окрім читання, письма, арифметики, латинської мови тощо, хлопці мали навчитися торгівельним операціям, токарному, ткацькому, чоботарському та іншим корисним ремеслам, а дівчат вчили шити, вишивати, в'язати, робити капелюшки й кошики із соломи.

Війна за незалежність (1776–1783) стала поштовхом до розвитку американської промисловості – зросло виробництво чавуну, заліза, сталі; розвивалася текстильна, збройова, суднобудівна, паперова промисловість. У цей час відбувався процес суспільного розподілу праці, зростала кількість населення в містах. На педагогічну теорію й практику цього періоду великий вплив мали погляди Т. Джефферсона (Th. Jefferson) (1743–1826), Т. Пейна (Th. Paine) (1737–1809), Б. Франкліна (B. Franklin) (1706–1790), які вважали, що основною метою освіти є підготовка молоді до практичної діяльності. У зв'язку з цим у цей період у школах США спостерігалось посилення уваги до предметів природничо-математичного й практичного спрямування.

Американська революція (1775–1783) привнесла зміни у політичне, економічне життя американського суспільства (міграція американців, еміграція, урбанізація – три основні наслідки цієї революції). «Вона сприяла демократизації політичного й культурного життя Америки, відкриттю й освоєнню західних земель, розвитку нових форм підприємництва, росту міст і запровадженню в них нових соціальних порядків» [3, с. 30].

Промислова революція 1820–1860 рр. гостро висунула питання про необхідність удосконалення фахової освіти в країні, надала поштовху до впровадження ручної праці в школи. Прихильники такого підходу (Е. Корнеліус (T. Cornelius), Г. Гейль (H. Gale), Т.Вельд (Th. Veld), Т. Барроуес (Th. Barrowes) та ін.) вважали, що ручна праця «робить розум жвавішим, впливає на моральні опори суспільства, робить характер незалежним, збільшує багатство держави, сприяє розвиткові трудових навичок, необхідних у житті та подоланню абсурдного пережитку, нібито фізична праця є ганебне, принизливе заняття» [1, с. 60].

Як підкреслюють історики освіти США [1; 6; 7], у 40-60-х рр. XIX ст. питання трудової освіти переростає суто педагогічні рамки і стає важливою соціально-педагогічною проблемою. Законодавчі зібрання багатьох штатів ухвалюють резолюції щодо необхідності підтримки наукових й сільськогосподарських експериментів і надання пільг для проведення наукових досліджень у галузі ремесел, науки, комерції та промисловості. У цей час відбувається бурхливий розвиток університетів і коледжів, які підтримуються владою штатів і пропонують вільний доступ до навчання мешканцям цих штатів: згідно акту Моррілла (Morrill Act) (1862 р.) кожен штат отримав 30 000 акрів (1 акр = 4046,86 м^2) федеральної землі для організації сільськогосподарських і технічних коледжів. Фактично, ці коледжі, так звані «коледжі на дарований землях» (*Land Grant colleges*) були першими національними навчальними закладами для підготовки робітничих кадрів.

У доіндустріальній американський культурі цінності концентрувалися навколо сім'ї й громади. Промисловці, які організовували виробництва, відчували нагальну потребу перетворити робітників з носіїв традиційної культури на носіїв сучасних культурних цінностей, тобто «прищепити їм промислову мораль» [3, с. 39].

Таким чином, у період з 1860-х до 1900-го рр. збільшилась кількість навчальних закладів і змінився характер освіти під впливом зростаючою урбанізації та індустріалізації. Зміст освіти передбачав підготовку до практичної діяльності, оволодіння навичками, необхідними для життя У зв'язку з потребами промисловості школи розширили свої навчальні плани, включивши в них інтенсивне професійне навчання. Зрушення в системі освіти США відбулись як реакція на зміни в економічному, соціальному і культурному житті. Система виробництва в цей період основну увагу приділяла спеціалізації, технічній компетенції й умінню легко взаємодіяти в безликій, керованій чіткими правилами корпоративній структурі. Успіх у цій системі залежав менше від рис характеру особистості в традиційному розумінні, а більше від навичок, продуктивності праці та соціальної компетентності. Школи відповідали запитам виробництва, збільшуючи кількість академічних предметів, надаючи учням соціальну підготовку і пропонуючи їм професійне консультування та навчання. [3, с. 160–161].

Необхідність підготовки кваліфікованих робітничих кадрів на початку XX ст. була викликана бурхливим розвитком науки й техніки. За період з 1870 до 1920 рр. частка найманих сільськогосподарських робітників зменшилась майже вдвоє, а відсоток промислових робітників зріс від 17 % до 20 %, майже зрівнявшись з кількістю сільськогосподарських працівників. «Число робітників на шахтах збільшилось у 6 разів, на будівництві – утричі, на транспорті та у сфері послуг – у 6 разів. Настільки ж зросло число зайнятих у торгівлі та фінансовій

сфері» [3, с. 136–137]. Саме це дало поштовх утворенню дворічних коледжів, у змісті яких традиційна гуманітарна освіта поєднувалась із професійною підготовкою.

Сьогодні у США налічується 1158 комунальні коледжі, у яких навчається 11,6 млн. студентів. Більше всього коледжів розташовано у шт. Каліфорнія – 136 (з них 24 приватні), найменша кількість комунальних коледжів у штатах Делавар (3) та Род Айленд (2) [6, с. 3]. Перевагами поступлення й навчання у комунальних коледжах є збереження часу (через 2 роки студенти отримують диплом про освіту) та фінансів (плата за навчання у комунальних коледжах суттєво нижча). Оскільки у більшості американських міст є дворічні коледжі, то молоді доступно отримати освіту й науковий ступінь у будь-якому місці [8].

Можливість оволодіння науковими знаннями, масовість і пріоритет професійної орієнтації є складниками сутності сучасної системи освіти США. Вища школа базується на основі єдності функцій навчання і дослідження, що є рушійним механізмом її саморозвитку, забезпечує роль у суспільстві, яка зростає. Ця роль не обмежується лише підготовкою висококваліфікованих кадрів для освіти, науки, виробництва, інших галузей суспільного життя, а й впливає на розвиток різних соціальних інститутів.

У 90-х рр. минулого століття в Америці данні опитування виділили 10 основних цінностей, необхідних для молоді. Це – основні поняття добра й зла (98 %), важливість освіти (92 %), норми поведінки, що стосуються статевих відносин (83 %), толерантність до людей різних рас, віку, поглядів (82 %), важливість родинних та подружніх стосунків (77 %), екологія (43 %), патріотизм (29 %), шанування культури та мистецтва (13 %). [5, с. 125–127].

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується: посиленням цілісності світу, взаємозв’язку та взаємозалежності країн, що проявляється у формуванні єдиного економічного простору та інформаційного поля, коли відбувається інтенсивний обмін результатами матеріального й духовного виробництва (В. Кремінь).

Основна сутність професійної підготовки – орієнтація на формування світосприйняття особистості, прагнення до його реалізації в емоційній (принцип гуманітаризації), інтелектуальній (принцип фундаменталізації) та вольовій (принципи діяльнісної спрямованості) сферах. Крім того, інтеґративною рисою особистості є її національний менталітет, який впливає на життя як окремого людини, так і суспільства в цілому, і це повинно враховуватися в освітньому процесі (принцип національного характеру освіти) (С. Гончаренко, Ю. Мальований, А. Новиков).

Дослідження свідчать, що у США освіта трудового потенціалу країни стала найдинамічнішим сектором усієї освітньої структури. Боротьба за освіченого працівника набула досить стійкого характеру. Приблизно третина працівників

виробництва (29 млн чол.) вчаться у США постійно. І хоча зростаюча економічна криза спричинила підвищення плати за навчання в результаті скорочення державного фінансування та скорочення викладацького складу, однак, підвищилися темпи співробітництва з приватними компаніями та неприбутковими організаціями для підтримки таких витратних навчальних програм, як інформаційні та автоматичні технології, медична справа, та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаров Л. Н. Школа и педагогика США до второй мировой войны : Исторический очерк. / Л. Н. Гончаров. – М. : Педагогика, 1972. – 319с.

2. Дубовик О. Історико-педагогічні аспекти виникнення дворічних коледжів у США / Оксана Дубовик // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 4. – С. 207-214.

3. Жуковський В. М. Морально-етичне виховання в історії американської школи / Василь Жуковський. – Острог, 2002. – 428 с.

4. Мукан Н. Система професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Канади: Монографія. / Наталія Мукан. – Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка". – 2006. – 140 с.

5. Fitzpatrick J. G. Teaching Values / J. G. Fitzpatrick // Annual Editions : Education. – 1997. – No 23. – P. 125-127

6. Phillippe K. A. National Profile of Community Colleges: Trends & Statistics / Kent A. Phillippe, Leila Conzáles Sullivan. – 4th edition. – Wash. : Community College Press, 2005. – 190 p.

7. Rury J. L. Educational and Social Changes: Themes in the History of American Schooling / John L. Rury. – Mahwah, N. J. : Lawrence Erlbaum Associates, 2002. – 254 p.

8. Sarpolis N. Earning Power of a College Degree / Nikki Sarpolis // Commynity College of Philadelphia Career Focus. –Spring, 2010. – Vol. 3, Issue 2. – Режим доступу: http://viewer.zmags.com/publication/b90680b9#b90680b9/6.

УДК 378.147 : 811.161.1'243(045)

Жукова Ирина Александровна
преподаватель кафедры второго иностранного языка (английский)
Минского Государственного Лингвистического Университета
Минск, Беларусь

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

***Аннотация**. В данной статье автор рассматривает принципы формирования социокультурной компетенции у иностранных студентов, изучающих русский язык как иностранный, с позиции коммуникативно-когнитивного подхода и с опорой на когнитивный, коммуникативный и социокультурный опыт, сформированные при изучении родного языка или первого иностранного.*

***Ключевые слова.** Социокультурная компетенция, русский язык как иностранный, коммуникативно-когнитивный подход, родная культура, коммуникативность, аутентичность, принцип, языковой вуз*

Irina Zhukova
teacher at the faculty of English as a Second Foreign Language
Minsk State Linguistic University
Minsk, Belarus

PRINCIPLES OF FORMING SOCIOCULTURAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract*. The article discusses the issue of forming sociocultural competence of international students who learn Russian as a foreign language. The author makes an attempt to review various principles of forming sociocultural competence and considers the communicative-cognitive learning approach and the communicative, cognitive and sociocultural experience in the native language of the students.*

Key words*. Sociocultural competence, Russian as a foreign language, communicative and cognitive approaches, culture of origin, a communicative principle, an authenticity principle, a linguistic university*

Обучение русскому языку как иностранному в языковом вузе имеет основной целью овладение иностранными студентами русским языком как средством межкультурного, профессионального и межличностного общения, образования и самообразования личности, как инструментом приобщения к национальной и мировой культурам. Задача языкового вуза в настоящее время заключается в подготовке специалистов, осознающих растущую глобальную взаимозависимость между народами и нациями, понимающих необходимость международной солидарности и сотрудничества. Следовательно, обучение русскому языку как иностранному в языковом вузе направлено на образование, развитие и воспитание иностранных студентов, что предполагает постановку целей обучения в единстве образовательного, развивающего и воспитательного компонентов. Практический аспект обучения русскому языку как иностранному предполагает формирование навыков и развитие умений во всех основных видах иноязычной речевой деятельности [8]. Овладение русским языком как иностранным, в свою очередь, предполагает развитие умения осуществлять межкультурное общение в соответствии с нормами, исторически сложившимся в данной культурной общности, с учетом психологических механизмов воздействия на собеседника, лингвистических средств и экстралингвистических способов реализации такого общения с целью достижения запланированного прагматического результата. Следовательно, основное внимание в процессе обучения русскому языку как иностранному в языковом вузе необходимо уделять развитию практических навыков и умений межкультурного общения, «а не простому информированию о культурных особенностях той или иной страны» [4].

Социокультурный и коммуникативно-когнитивный подходы позволяют организовать формирование знаний, навыков и умений социокультурной компетенции с учетом всей сложности и много плановости данного процесса.

Они предусматривают раскрытие и совершенствование когнитивных и коммуникативных ресурсов поликультурной многоязычной личности студентов, позволяющих в ходе межкультурного общения осуществлять планирование и реализацию своей речевой деятельности на русском языке как иностранном на основе имеющихся социокультурных знаний, навыков и умений. Кроме того, они предусматривают использование студентами определенных когнитивных и коммуникативных стратегий в целях развития лингвокультуроведческих умений в контексте диалога культур.

В трактовке отечественных и зарубежных методистов коммуникативно-когнитивный подход предполагает, что овладение иностранным языком должно строиться как когнитивный процесс, что подразумевает «использование закономерностей формирования сознания индивида и мыслительных процессов (восприятия, познания, понимания и объяснения) в ходе коммуникативно-познавательной деятельности» [1]. Этот подход предусматривает включение студентов в когнитивную деятельность, направленную на осмысление языковой и культурной картины мира и себя как поликультурной многоязычной личности посредством создания и накопления концептуальных схем и когнитивных структур. Обучение в рамках социокультурного подхода помогает обучаемым сформировать способность ориентироваться в изучаемых языках и культурах и соотносимых с ними коммуникативных нормах общения и выбирать культурно приемлемые формы взаимодействия с представителями других культур в условиях межкультурного общения.

Формирование социокультурной компетенции в процессе изучения русского языка как иностранного осуществляется с учетом следующих принципов: 1) коммуникативность; 2) опора на когнитивный, коммуникативный и социокультурный опыт, сформированные при изучении родного языка или первого иностранного; 3) учет особенностей родной лингвокультуры; 4) создание интерактивной аутентичной среды.

Основной смысл принципа коммуникативности во многих методических исследованиях заключается в том, что главным объектом обучения выступает общение на изучаемом иностранном языке в различных видах речевой деятельности. Однако, в настоящее время этот принцип рассматривается в контексте необходимости обеспечить соизучение языка и культуры. Учет данного принципа при формировании социокультурной компетенции в процессе обучения русскому языку как иностранному позволяет моделировать ситуации межкультурного общения, достигать подобия процесса обучения реальной коммуникации и тем самым более эффективно овладевать иностранным языком. Однако в современных условиях принцип коммуникативности рассматривают в тесной связи с когнитивной направленностью обучения. Следовательно, процесс формирования у студентов комплекса социокультурных знаний, навыков и

умений может «затрагивать как когнитивную, так и поведенческую сферы человека, поскольку он должен осознавать различия между культурами, освоить правила поведения и употребления языка, которые способствовали бы успешному общению» [1]. Важным элементом при формировании социокультурной компетенции является готовность к осуществлению межкультурного общения на изучаемом русском языке, развитие способности к адекватному взаимодействию с представителями других культур, к осуществлению самостоятельной познавательной деятельности. Таким образом, содержание принципа коммуникативности заключается в следующем: формирование социокультурной компетенции при обучении русскому языку как иностранному «должно быть ориентировано на формирование у обучающегося черт поликультурной многоязыковой личности, делающих его способным равноправно и автономно участвовать в межкультурном общении» [3]. Данный принцип находит свое отражение в определении и отборе социокультурного аспекта содержания формирования социокультурной компетенции при обучении русскому языку как иностранному. Отбор осуществляется на основе не только устных или печатных текстов, но используя также аутентичные аудио- и видеоматериалы, мультимедийные обучающие программы, наиболее релевантные с точки зрения демонстрации особенностей социокультурного контекста при порождении устного высказывания. При этом учитываются, с одной стороны, сферы общения, определяемые предметно-тематическим содержанием обучения иностранных студентов в языковом вузе, а с другой стороны, совокупность страноведческих, культуроведческих и лингвострановедческих знаний.

Реализация второго принципа формирования социокультурной компетенции связана с активизацией познавательного потенциала студентов. Когнитивная активность студентов увеличивается пропорционально количеству социокультурной информации о русскоязычной культуре. При обучении двум или более иностранным языка следует учитывать тот факт, что один из языков может быть опорным, на основе которого обеспечивается интеграция обучения второму или более иностранным языкам. В нашем случае лингвистической опорой родной язык иностранных студентов, а вторым – русский. При этом, изучение русского языка осуществляется с учетом взаимосвязанного коммуникативного, когнитивного и социокультурного развития студентов. В процессе обучения студенты должны развивать умения владения двумя языками, вырабатывая механизм переключения с одного языка на другой и обогащения индивидуальной картины мира за счет включения в нее фрагментов культурной картины мира изучаемых языков, что является существенной когнитивной способностью языковой личности. Данный принцип обеспечивает не просто формирование социокультурной компетенции, но развитие качеств

поликультурной многоязычной личности, имеющей широкий диапазон социокультурных знаний и готовой к межкультурному общению. Когнитивный опыт студентов основывается на осознании и учете таких категорий мышления, как знания и понимание. Эффективное формирование у студентов социокультурных знаний в процессе изучения русского языка как иностранного возможно лишь в том случае, когда новые знания включаются в контекст предшествующего когнитивного опыта, т.е. интегрируются с уже имеющимися социокультурными знаниями в родном языке в индивидуальной картине мира студентов, которая представляет собой когнитивную структуру, состоящую из концептов, фреймов и фрагментов картин мира родного языка и изучаемого языка.

Принцип учета особенностей родной лингвокультуры предполагает познание студентами не только русскоязычной культуры, но и более глубокое осознание родной культуры. Обучаемые учатся объяснять, характеризовать реалии и факты культуры родного и изучаемого языков, а также сопоставлять их. Как субъекты диалога культур они выступают, прежде всего, носителями своей культуры и должны уметь представлять социокультурный портрет своей страны. Здесь важен социокультурный и когнитивный опыт говорящего, т.к. важным условием является хорошее знание родной культуры и той реальности, в которой живет говорящий. Соответствующие знания содержаться в сознании обучаемых, в их индивидуальной картине мира, и необходимый когнитивный и речевой опыт адекватного применения данных знаний студенты приобретают в родном языке.

Принцип создания интерактивной аутентичной среды реализуется на всех этапах формирования социокультурной компетенции в процессе обучения русскому языку как иностранному при использовании аутентичных видеоматериалов и мультимедийных обучающих программ, на основе которых строится разрабатываемый нами комплекс упражнения для формирования социокультурной компетенции. Методическая значимость данного принципа заключается в том, что при овладении иностранным языком студенты имеют возможность моделировать социокультурный контекст и стать участниками межкультурного общения. Ситуация (контекст) межкультурного общения может быть задана не только самими участниками общения, но также прочитанным, услышанным и увиденным. В этом случае основой для ситуации может быть газетная статья, художественный или документальный фильм и др., который имеет познавательную ценность, коммуникативную направленность и социокультурную содержательность. Аутентичность позволяет в значительной мере сократить разрыв между учебными и реальными ситуациями с помощью моделирования межкультурного общения. К числу аутентичных материалов, которые способствуют накоплению студентами когнитивного,

коммуникативного и социокультурного опыта, исследователи относят аутентичные видеофрагменты и аудиозаписи; информационные материалы на электронных носителях и в сети Интернет; мультимедийные обучающие программы; визуальную наглядность (рисунки, фотографии, диаграммы, артефакты иноязычной культуры) и др. Основными характеристиками перечисленных выше средств являются интерактивность, многоканальность поступления информации, возможность осуществления обратной связи и др. Они стимулируют усвоение новой социокультурной информации, поддерживают интерес и внимание к ней; активизируют речемыслительные способности студентов в процессе овладения говорением на русском языке как иностранном обеспечивают «погружение» студентов в аутентичную образовательную среду.

Таким образом, учет вышеперечисленных принципов будет способствовать целенаправленному и системному формированию СКК при овладении говорением на русском языке как иностранном студентов языкового вуза на основе специально разработанного комплекса упражнений в рамках коммуникативно-когнитивного и социокультурного подходов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Астахова Е.А. Развитие умений межкультурного общения в обучении иноязычной устной речи на начальном этапе языкового факультета (на материале немецкого языка): Автореф. … дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Пятигорск. гос. лингв. ун-т. – Пятгорск, 2003. – 19 с.*

2. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. / Верещагин Е.М., Костомарова В.Г. – М.: Русский язык,1976.*

3. *Елизарова, Г.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: Автореф. … дис. д-ра. пед. наук: 13.00.02. – СПб, 2001. – 38 с.*

4. *Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.*

5. *Колесникова И.А., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / Колесникова И.А., Долгина О.А – СПб.: Изд-во «Русско-Балтийский информационный центр "Блиц"», «Cambridge University Press», 2001. – 224 с.*

6. *Русский язык как иностранный: типовая учебная программа для иностранных слушателей подготовительных факультетов и отделений высших учебных заведений / С.И. Лебединский [и др.]. – Минск: БГУ, 2006. – 414 с.*

7. *Солсо Р.Л. Когнитивная психология / Солсо Р.Л – М.: Тривола, 1996.*

8. *Kaikkonen P. Learning a Culture and a Foreign Language at School / Kaikkonen P. // Language Learning Journal. – 1997. – № 15. – P. 47.*

УДК 37.013.41: 378.147: 378.04

И.Т. Зайцева
старший преподаватель кафедры педагогики
УО «Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины»
г. Гомель, Беларусь

МЕТОДИКИ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация*. В статье обосновывается необходимость использования личностно ориентированного подхода в образовательной пространстве современной высшей школы. Раскрывается сущность личностно ориентированного обучения, его целевые установки и принципы организации. Показаны методические особенности применения личностно ориентированных технологий в системе подготовки специалистов высшей профессиональной квалификации.*

Ключевые слова: *личностный подход, личностно ориентированное обучение, педагогический процесс, саморазвитие личности, образовательные технологии, технологии личностно ориентированного обучения.*

I.T. Zaitseva
senior teacher of the department of pedagogics, educational establishment
«Francisk Skorina Gomel State University»
Gomel, Belarus

METHODS OF A PERSONALLY ORIENTED TRAINING IN THE EDUCATIONAL PROCESS AT UNIVERSITY

Abstract*. This article substantiates the necessity of using a person-oriented approach in the educational space of a modern high school. The essence of personally oriented learning, its goals and principles of organization are revealed. It shows also methodical application of personally oriented technologies in the training system for professional specialists of higher qualification.*

Key words**:** *personal approach, personally oriented instruction, pedagogical process, self-development of the person, educational technologies, technologies of personality-oriented learning.*

Тенденции современного образования характеризуются творческим поиском путей повышения эффективности педагогического процесса в изменяющейся модели образования, ориентированной на личность обучающегося. В соответствии с современной социокультурной ситуацией, культуросообразная цель отечественного образования определяется как развитие личности обучающегося – субъекта стратегии собственной жизни и деятельности, открытого для восприятия нового опыта, способного к осознанному выбору и принятию ответственных решений в различных жизненных ситуациях. Очевидно, что сформировать индивида, отвечающего всем вышеназванным требованиям в условиях традиционно объяснительно-иллюстративного подхода к обучению невозможно, поскольку при таком способе организации учебно-воспитательного процесса деятельность задается педагогом извне, а потому чаще всего не воспринимается обучающимися как актуальная и становится для них безразличной. Кроме того, все компоненты этой

деятельности находятся в руках обучающего: педагог организует всю деятельность, транслирует готовое содержание, контролирует и оценивает его содержание. Деятельность обучающегося носит главным образом репродуктивный, малотворческий характер.

Ориентация образовательной деятельности на выявление и развитие творческого потенциала личности предполагает переход от традиционного, основанного на предметной образованности человека к личностно ориентированному подходу в обучении и воспитании, что, в свою очередь, меняет представление о сущности педагогической деятельности преподавателя, его роли и месте в учебно-воспитательном процессе. Личностно ориентированная педагогика требует создания природосообразных условий саморазвития индивидуальности, субъектности человека и организации такого обучения, где во главу угла ставиться личность обучающегося, его субъектный опыт, который сначала раскрывается, а затем согласовывается с содержанием образования.

Исходя из этого, представители гуманистической педагогики предлагают использовать систему обучения, при которой преподаватели не занимается натаскиванием обучающихся до определенного уровня усвоения, не принуждает их учить строго заданный материал, но оказывает помощь в их развитии. И тогда целью обучения признается саморазвитие личности и самореализация без обязательной программы, без принуждения. Эти идеи под названием «личностный подход» разрабатывали с начала 80-х годов советские педагоги и психологи: И.С. Якиманская, И.С. Кон, В.В. Давыдов и др. Личностно ориентированное обучение строится на принципе субъектности, согласно которому: 1) учебный материал не может быть одинаковым для всех обучающихся; 2) учащемуся надо дать возможность выбрать то, что соответствует его субъектности при изучении материала, выполнении заданий, решении задач; 3) в содержании учебных текстов возможны и допустимы противоречивые суждения, вариативность изложения, проявление разного эмоционального отношения, авторские позиции (особенно в условиях вузовского обучения); 4) обучающийся не заучивает обязательный материал с заранее заданными выводами, а сам его отбирает, изучает, анализирует и делает собственные выводы [2, с. 107].

Специфика университетского педагогического образования базируется на фундаментальном характере получаемых знаний, на научно-исследовательском поиске, который реализуется на всех стадиях подготовки специалистов, на обеспечении высокого уровня личностной культуры, духовности и тесного взаимодействия будущих учителей с социально средой. Эти основополагающие принципы обусловливают необходимость применения личностно ориентированного подхода к организации учебно-познавательной деятельности

студентов и требуют использования личностно ориентированных технологий при изучении дисциплин психолого-педагогического цикла, составляющих основу их профессиональной подготовки. Современные образовательные технологии такие, как «обучение в сотрудничестве», «технология полного усвоения знаний», «технология разноуровневого обучения», «технология коллективного взаимообучения», «технология включенного обучения», «игровые технологии», «дифференцированное обучение», «технология модульного обучения», направлены на индивидуальное развитие обучающихся, на выявление и учет их личностных особенностей и творческих способностей, развитие их учебной мотивации и общественных интересов.

Главная идея технологии «обучение в сотрудничестве» – учиться сообща, а не просто что-то выполнять вместе. Отличительными особенностями обучения в сотрудничестве от других форм групповой работы являются: взаимозависимость членов группы; личная ответственность каждого члена группы за собственные успехи и успехи своих товарищей; совместная учебно-познавательная, исследовательская, творческая и т.п. деятельность; социализация деятельности студентов в группах; общая оценка группы. В настоящее время наиболее распространенными являются такие варианты этого метода обучения как «обучение в команде», «обучение в сотрудничестве «пила», «учимся вместе», «исследовательская работа в группах». В частности, в методе «обучение в команде» особое внимание уделяется «групповым целям» и успеху всей группы, который может быть достигнут только в результате самостоятельной работы каждого члена группы постоянно взаимодействия с другими членами этой же группы при работе над темой (проблемой), вопросом, подлежащим изучению. Группа получает одну на всех «награду» в виде балльной оценки. Группы не соревнуются друг с другом, так как все команды имеют разный уровень и разное время на достижение более высоких результатов. Успех или неуспех всей группы зависит от удач или неудач каждого ее члена, что формирует у студентов индивидуальную ответственность за результат совместной работы. При этом все члены группы имеют равные возможности в достижении успеха. Сравнение проводится с собственными ранее достигнутыми результатами.

Методика «обучение в сотрудничестве «пила» предполагает создание групп по 6 человек, каждая из которых работает над учебным материалом, разбитым на фрагменты (по типу «Мозаика»). В методике «учимся вместе» студенческая группа делится на подгруппы по 4 – 5 человек, каждая получает одно задание, являющееся подзаданием какой-либо большой темы, на которой работает вся группа.

Авторами личностно ориентированной технологии «полного усвоения знаний» являются американские психологи Дж. Кэролл, Б. Блум и их

последователи. В наше стране теоретическое обоснование этой технологии изложено в работах М.В. Кларина [1]. Американские психологи обратили внимание на то, что в традиционном учебном процессе условия обучения всегда постоянны: одинаковые для всех учебное время, способ предъявления информации и т.д. Нефиксированным остается только результат обучения. Создатели технологии полного усвоения знаний предложили сделать постоянным параметром именно результат обучения, а условия обучения – переменными, подстраиваемыми под достижение каждым обучаемым заданного результата. Они также рекомендовали способности обучаемого определять темпом учения не при усредненных, а при оптимально подобранных для данного индивида условиях. Исходным моментом методики полного усвоения знаний является установка, которую должен принять педагог, работающий по этой системе: все обучаемые способны полностью усвоить учебный материал при рациональной организации образовательного процесса. Далее педагогу предстоит определить, в чем состоит полное усвоение, и какие результаты должны быть достигнуты всеми. Этот эталон задается в унифицированном виде с помощью иерархии (последовательного расположения от низшего к высшему) педагогических целей, разработанных для мыслительной (когнитивной), чувственной (аффективной) и психомоторной сфер. Категории целей формулируются через конкретные действия и операции, которые должен выполнять обучающийся, чтобы подтвердить достижение эталона. В частности, иерархия целей познавательной деятельности включает в себя знание, понимание, применение, анализ, синтез, оценку (оценивание значения учебного материала для данной конкретной цели).

К личностно ориентированным технологиям обучения относится и технология коллективного взаимообучения А.Г. Ривина и его последователей. Методики коллективного взаимообучения имеют различные названия – «организованный диалог», «коллективное взаимообучение», «коллективный способ обучения (КСО)». Теоретическим обоснование эффективности этой технологии является научно доказанное положение о том, что человек, обучающий других, запоминает до 95 % изучаемого. Преимущества коллективного способа взаимообучения: в результате регулярно повторяющихся упражнений совершенствуются навыки логического мышления и понимания; в процессе речи развиваются навыки мыследеятельности, включается работа памяти, идет мобилизация и актуализация предшествующего опыта знаний; каждый студент чувствует себя раскованно, работает в индивидуальном темпе; повышается ответственность не только за свои успехи, но и за результаты коллективного труда; отпадает необходимость в сдерживании темпа продвижения одних и в постоянном стимулировании активности других, что позитивно сказывается на микроклимате в коллективе; формируется адекватная

самооценка личности, своих возможностей и способностей; обсуждение одной информации с несколькими сменными партнерами увеличивает число ассоциативных связей, а, следовательно, обеспечивает более полное усвоение. Парную работу при этом можно использовать в трех видах: 1) статическая пара, которая объединяет по желанию двух студентов, меняющихся ролями «учитель» – «ученик» (так могут заниматься два слабых студента, два сильных, сильный и слабый при условии взаимного расположения); 2) динамическая пара, при которой выбираются четверо студентов, которые готовят одно задание, имеющее четыре части (после подготовки своей части и самоконтроля студент обсуждает задание трижды со своим партнером, причем каждый раз меняет логику изложения, ее темп и акценты, включая, таким образом, механизм адаптации к индивидуальным особенностям товарищей); 3) вариационная пара, в которой каждый член группы получает свое задание, выполняет, анализирует его вместе с преподавателем, проводит взаимообучение по схеме с остальными тремя товарищами, в результате каждый усваивает четыре порции учебного содержания.

В основе дифференцированного обучения лежит опора на индивидуальные особенности, возможности и способности студентов. Методические подходы к организации дифференцированного обучения формируются с учетом содержания учебной дисциплины и рассматриваются частными методиками. Общепедагогические подходы основываются на дифференциации заданий с учетом их сложности и на расширении доли самостоятельной работы студентов. Первое направление предполагает такой подбор педагогических задач, упражнений, рефератов и других заданий, чтобы они были выполнимы разными группами студентов и при этом способствовали приобретению ими базовых знаний и умений. Дифференцированное обучение дает возможность одним студентам успешно выполнять учебную программу, углубляя и расширяя свои знания, другим позволяет в полную меру развернуть свои индивидуальные данные, свои способности.

Таким образом, методики личностно ориентированного обучения и персонализации подготовки дают возможность каждому обучающемуся полностью реализовать себя и помогают педагогам актуализировать механизмы развития, самореализации, адаптации, саморегуляции, самовоспитания. Содержанием личностно ориентированного обучения является все то, что нужно человеку для профессионального и личностного развития. В структурном отношении оно включает в себя: а) аксиологический компонент (введение обучаемого в мир ценностей и оказание ему помощи в выборе значимых для него ценностей); б) когнитивный компонент (обеспечивает получение необходимых знаний; в) деятельностный компонент (направлен на развитие способов деятельности человека, его творческих способностей); г) личностный компонент

(обеспечивает самопознание человека, овладение способами саморегуляции, саморазвития, самореализации).

Уважение к личности обучаемого, внимание к его внутреннему миру и его субъектности, направленность на активизацию процессов личностного совершенствования, оригинальное построение содержания и методов обучения, постоянный поиск новых активных форм и средств обучения – неотъемлемые характеристики личностно ориентированного обучения. Его слабыми сторонами, по мнению исследователей И.И. Прокопьева и Н.В. Михалковича, являются некоторая переоценка интересов обучающихся, определяющих содержание и методы организации учебного процесса [3, с. 428]. Такое следование за потребностями и желаниями студентов может привести к отрывочным, а не систематизированным знаниям. Кроме того, обучение, основанное на принципе субъектности, в работе по развитию и самоактуализации личности в какой-то момент может противопоставляться коллективной познавательной деятельности, что негативно отразится на формировании у студентов коллективистских личностных черт и качеств.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / Кларин М. В. – М.: Наука, 1994. – 286 с.

2. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Полат Е. С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В. [и др.]; под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2000. – 284 с.

3. Прокопьев И.И. Педагогика. Основы общей педагогики. Дидактика: учеб. пособие / Прокопьев И.И., Михалкович Н.В. – Минск: ТетраСистемс, 2002. – 544 с.

УДК 378.147.88

Э.В. Какарека, *старший преподаватель*
Е.В. Кучерова*, старший преподаватель*
Кафедра географии и методики преподавания географии
С.А. Подберезко*, преподаватель*
Кафедра морфологии и физиологии человека и животных
БГПУ имени М.Танка
Минск, Республика Беларусь

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ КАК ЭТАП ФОРМИРОВАНИЯ МЕТАПРЕДМЕТНЫХ И ЛИЧНОСТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ

Аннотация*. Данная статья посвящена проблеме формирования компетенций студентов педагогического вуза через производственную практику с использованием проектной деятельности, которая позволяет развить профессиональные компетенции будущего учителя естественнонаучного профиля, закрепить теоретические знания и умения, повысить уровень мотивации своей деятельности, направленной на самообразование и самосовершенствование*

Ключевые слова*: коммуникативное взаимодействие, профессиональная компетентность, творческая деятельность, метапредметные компетенции, практикоориентированная подготовка, педагогическая практика, проектная деятельность.*

***Eleonora Kakareka**, senior lecturers of geography*
***Elena Kucherova,** senior lecturers of geography*
Department of geography and methods of teaching geography
***Sergey Podberezko**, teacher*
Department of morphology andhuman and animal physiology
BSPU by M. Tank
Minsk, the Republic of Belarus

PRACTICAL TRAINING OF STUDENTS AS A STAGE IN THE FORMATION OF METASUBJECT AND PERSONAL COMPETENCES OF STUDENTS

***Abstract**. This article is devoted to the problem of formation of competences of students of pedagogical high school through practical training with the use of project activities, which allows to develop the professional competence of the future teacher of natural Sciences, to consolidate the theoretical knowledge and skills, to increase the level of motivation of their activities aimed at self-education and self-improvement*

***Keywords**: communicative interaction, professional competence, creative activity, metasubject competences, practice-oriented training, pedagogical practice, project activity*

Система подготовки специалистов высшего педагогического образования не стоит на месте, а динамично развивается, опираясь на основные концепты и вызовы современного общества. Наиболее важными для любого высококвалифицированного специалиста, в том числе для будущего учителя, мы считаем наличие умений строить коммуникативное взаимодействие, гибко реагировать на изменения в социуме; высокой степени профессиональной компетентности; направленность на обучение в течение всей жизни.

Образование является достаточно консервативной системой, однако постепенное осознание необходимости перемен может аккумулироваться и в таком случае появляются новые подходы, которые продиктованы не только социальными изменениями, но и имеют научный базис в виде теоретических основ. Причина кардинальных изменений в акцентах современной системы высшего образования заключается в том, что в центре современной образовательной парадигмы находится человек, способный к поиску и освоению новых знаний, нестандартных решений, имеющий желание обучаться в течение всей жизни.

На первый план выходит понятие качества обучения, которое заключается в приобретении разного рода компетенций, т.е. не только знаний, умений и навыков, но и имеющий мотивацию к творческой деятельности и эмоционально-волевые качества для применения теоретических знаний на практике. Качество обучения, высокий профессионализм становятся гарантом конкурентноспособности, основой которой является личный, индивидуальный профессионализм. Индивидуальность специалиста, его важные в профессиональном плане качества приобретают сегодня первостепенное значение во всех сферах деятельности, в том числе и педагогической [1, с. 48-56].

Проблема подготовки учителя, способного свободно и активно мыслить, моделировать учебный процесс, самостоятельно генерировать и воплощать новые идеи обучения, является актуальной сегодня, т.к. именно педагог, получивший возможность в период вузовской подготовки раскрыться как неординарная личность, Ориентация образования на развитие критического мышления, всестороннее проявление общественно творческого профиля каждой личности, на развитие умений быть лидером, организатором, работать в команде – вот важнейшие направления развития современной системы образования [3, с. 124].

Компетентностная основа современного образования подразумевает не только развитие у студентов академических, социально-личностных и профессиональных компетенций, требования к которым прописаны в Образовательном стандарте Республики Беларусь, но и метапредметным компетенциям. Метапредметные компетенции – знания, умения, навыки, способы действий, которые являются универсальными для мотивированного применения в любой сфере познания и развития. По мнению ученых [4, с. 57], метапредметная компетентность является средством и инструментом, которое определяют направления и способы решения познавательных задач. Метапредметные компетенции и метапредметная компетентность имеют определенную структуру, в которой выделяют 5 основных компонентов:

1) Мотивационный. Сформированная мотивационно-потребностная сфера субъекта педагогического взаимодействия; 2) Содержательный. Применение теоретических знаний по естественным наукам и связанным с ними дисциплинами (историей, математикой, физикой, химией) в практической деятельности для решения ситуационных и жизненных задач; 3) Процессуальный. Владение знаниями о методах, средствах и алгоритмах организации деятельности; 4) Аксиологический. Сформированное ценностно-смысловое отношение к метапредметной подготовленности; 5) Умения проявлять компетентность на эмоционально-волевом уровне при возникновении определенных педагогических и жизненных ситуаций.

Исследования, проведенные рядом педагогов, позволяют выделить следующие виды метапредметных компетентностей, которые можно классифицировать в три основные группы: познавательные, регулятивные и коммуникативные, которые включают в себя учебно-управленческие, универсально-логические, коммуникативные, информационные, гносео-исследовательские, теоретические (онтологические и технологические) [2, с. 118].

В образовательных системах подготовки педагогов во многих странах мира основные подходы основываются на практикоориенрированной составляющей учебного процесса. Не является исключением и Белорусский государственный

педагогический университет им. М. Танка. Применение теоретических знаний на практике позволяет соотнести программу подготовки специалистов на факультетах, в частности, на факультете естествознания БГПУ, с объемом и качеством компетенций, необходимых учителям в учреждениях образования республики.

Формирование всех видов компетенций молодых специалистов происходит в процессе прохождения производственных практик в учреждениях образования на 3 и 4 курсах, продолжительность которых составляет в общей сложности 13 недель. Данный вид практики является связующим звеном между теоретическим изучением студентами психолого-педагогических, методических и специальных предметных дисциплин и собственной педагогической деятельностью. В сфере формирования профессиональных компетенций будущих учителей педагогическая практика выполняет обучающую, развивающую, воспитывающую и диагностическую функции. При этом практика создает условия для формирования профессионального мышления и мировоззрения, соответствующего современным требованиям высшей школы.

Основной целью педагогической практики для студентов факультета естествознания является создание содержательных и организационных условий для формирования у студентов профессиональных компетенций учителя через включение их в образовательное и воспитательное поле учреждений образования, являющимися базами практики. Для достижения данной цели базами практик выбираются учреждения образования г. Минска, которые могут обеспечить максимальную эффективность данного процесса.

Основными критериями выбора являются: во-первых, квалифицированные педагогические кадры (по предметам биология, химия, география), которые являются непосредственными руководителями на практике от учреждений образования. Это учителя, имеющие первую и высшую квалификационные категории, заслуги в методической работе, проектной и издательской. Во-вторых, в учреждениях образования должна активно вестись методическая работа, проводится заседания Школы молодого или начинающего учителя, на которые можно пригласить студентов-практикантов. В-третьих, школы должны функционировать в режиме развития, т.е. проводить исследовательскую деятельность, являться экспериментальными площадками для апробации инновационных идей, активно заниматься проектной деятельностью в урочной и внеклассной работе. В-четвертых, школы должны быть полностью оснащены техническими средствами обучения (ресурсными центрами, интерактивными досками, предметными кабинетами с необходимыми средствами обучения).

Для включения наших студентов в инновационное поле столичного образования в процессе педагогической практики практиканты должны научиться не только традиционной урочной и внеклассной работе, но и

выполнить групповое проектное методическое задание (в рамках проектной технологии).

В процессе подготовки и реализации проекта студенты работают индивидуально и осуществляют совместную деятельность в группе. Проектное задание для группы студентов выбирается с учетом специфики методической работы учреждения образования, в котором будут проходить практику студенты. Для этого практикантам предоставляется возможность ознакомиться с материалами методических кабинетов, посетить уроки опытных учителей, заседания методических объединений и Школы молодого учителя, мастер-классы, семинары-практикумы, педагогические советы.

Студенты разрабатывают проект и приступают к его реализации. Этапы разработки задания соответствуют основным этапам проектной деятельности. На первом этапе происходит разработка проектного задания: выделение подтем проекта, подготовка материалов к исследовательской деятельности (формулировка вопросов, на которые нужно ответить, отбор литературы). Затем в рамках задания студенты разрабатывают учебные и внеклассные занятия, проводят их, анализируют, оформляют результаты. Презентация итогов проекта осуществляется на итоговой конференции по педагогической практике. Перед этим учителя школ, и руководитель от кафедр университета организуют экспертизу проекта, а студенты оценивают свою деятельность.

В процессе апробации проекта необходимо проводить мониторинг собственной деятельности, обученности учащихся, изменения качества обучения школьников. Критерии отслеживания результатов работы над проектом студенты определяют сами, с помощью руководителей от кафедр университета или учителей школы, это всегда количественные и квалиметрические показатели. Студенты оценивают степень выполнения разноуровневых заданий учащимися, их вовлекаемость в исследовательскую работу, олимпиадное движение, изменение личностно-смыслового отношения учащихся к предмету, их ценностных ориентаций, изменения в интеллектуальных и коммуникативных навыках, рефлексивной культуре.

Для педагогического сопровождения процесса производственных практик на факультете внедрена система педагогической диагностики. Внедрение педагогической диагностики на основе информационно-аналитической деятельности в практику факультета помогает рассматривать достижения студентов через призму педагогического анализа их причин.

Комплексная педагогическая диагностика входит в систему контроля и оценивания результативности образования, в нашем случае – педагогического. Руководителем практики от факультета проводится ряд диагностик, но наиболее интересны результаты изменения функциональных, когнитивно-личностных и

этических качеств компетенций до и после прохождения педагогической и преддипломной практик.

По данным педагогической диагностики мы можем сделать вывод, что в результате формирование профессиональной компетентности на производственных практиках студенты БГПУ развивают все качества академических, социально-личностных, метапредметных компетенций. После прохождения практики студенты имеют устойчивую мотивацию к работе в учреждениях образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Боровкова, Т.И., Морев И.А. Мониторинг системы образования. В 2 частях. / Т.И.Боровкова, И.А.Морев – Владивосток, ДнГУ, 2004. – 150 с.

2. Вербицкий, А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. — М.: Логос, 2009. — 336 с.

***3.** Хуторской, А.В. Современная дидактика / А.В. Хуторской. – СпБ: Питер, 2011. – 544 с.*

***4.** Шамова Т.И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе / Т.И. Шамова. – Москва, 2001. – 383 с.*

УДК 378.016

***Кубська Л. І.**, викладач*
Відокремлений структурний підрозділ
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Львів, Україна

ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПТНЗ

***Анотація**. У статті виокремлено **форми інформаційної взаємодії в ПТНЗ із дидактичними цілями,** розглянуто дидактичні можливості використання інформаційних технологій, шляхи впровадження та проблеми, які з ними пов'язані.*

***Ключові слова:** інформаційні технології, ПТНЗ, інформація, дидактичні можливості.*

***L. Kubska,** Lecturer*
Separate Structural Subdivision
«Lviv Educational and Scientific Center for Vocational Education»
at M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Lviv, Ukraine

DIDACTIC POSSIBILITIES OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN VET

Abstract. The article outlines the forms of information interaction at vocational schools with didactic goals and examines the didactic possibilities of using information technologies, the ways of their implementation and the problems associated with them.

Key words: information technology, vocational school, information, didactic possibilities.

Упровадження сучасних інформаційних технологій (ІТ) у навчальний, виховний, виробничий процеси професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) сприяє підвищенню якості подання навчальної інформації, підсилює

освітні ефекти від застосування інноваційних педагогічних методик, створює додаткові можливості для наближення теорії та практики, побудови індивідуальних освітніх траєкторій учнів, формування диференційованого підходу до учнів із різним рівнем готовності до навчання.

Зважаючи на важливість для освітянської практики, питання використання ІТ активно вивчають відомі науковці М. Кадемія, В. Биков, М. Жалдак, Р. Гуревич, Л. Калініна, А. Литвин та ін.

Застосування ІТ у ПТНЗ здійснюється багатьма шляхами: створення І-середовищ закладів профосвіти; розробка педагогічних програмних засобів; використання мультимедіа; розробка дистанційних курсів, введення ІТ в процес управління ПТНЗ; використання мережі Інтернет для забезпечення пошуку, зберігання, обробки інформації, програмно-методичного забезпечення; консультування; використання в навчальних цілях соціальних мереж; функціонування Web-сайтів ПТНЗ; здійснення профорієнтаційної роботи; створення електронних бібліотек, співпраця зі ЗМІ з метою популяризації закладу професійної освіти.

Можливість використання ІТ у дидактичних цілях зумовила потребу перегляду традиційних підходів до навчання й викладання, започаткувавши новий напрям в освітній діяльності.

Це призвело до появи нових дидактичних можливостей інформаційних технологій, що виникають у результаті взаємодії на відстані, прояв яких можна класифікувати через форму інформаційної взаємодії учасників освітнього процесу (електронні джерела інформації, викладач);
час інформаційної взаємодії учасників процесу навчання.
При цьому під дидактичними можливостями інформаційних технологій в процесі мережевого навчання будемо розуміти прояв дидактичних властивостей інформаційних технологій щодо [1]:

– електронної навчальної інформації при виконанні функцій створення, збору, обробки, зберігання, передачі та використання навчальної інформації, що реалізуються через методи інформаційних технологій у процесі навчання;

–організаційної та інформаційної взаємодії учасників процесу навчання.

Дидактичні можливості інформаційних технологій дозволяють *у процесі освітньої діяльності* реалізувати наступні **форми інформаційної взаємодії з дидактичними цілями:**

–взаємодія віддалених учасників процесу навчання між собою: викладача та учня або групи учнів, наприклад, при електронному листуванні, організації дискусій через телеконференції і відеоконференції;

–взаємодія учасників процесу навчання (викладача, учнів) із віддаленими джерелами інформації, наприклад, при здійсненні пошуку та систематизації

інформації, переміщення (навігації) гіпертекствовими ресурсами глобальної мережі.

При цьому за часом **інформаційної** взаємодії можливі два варіанти:

– всі учасники процесу навчання одночасно знаходяться в безпосередньому діалоговому режимі за комп'ютером, утворюючи синхронне взаємодію;

– учасники навчання знайомиться з навчальними матеріалами або виконують деяку дію за комп'ютером не одночасно з усіма, а в зручний для себе час, утворюючи асинхронне взаємодію.

До дидактичних можливостей ІТ відносимо наступні (за М. Кадемією та І. Шахіною) [2, с. 24]:

–індивідуалізація навчання;

–ущільнення навчальної інформації;

–створення стійкого пізнавального мотиву осмисленого процесу практики;

–забезпечення зв'язку теорії з практикою;

–диференціація навчання;

–управління пізнавальною діяльністю та формування в учнів творчих якостей;

–організація проблемно-орієнтованих баз знань на основі реалізації структурно-функціональних предметних і міжпредметних зв'язків;

–забезпечення адекватного емоційного стану учнів;

–можливість створення реальної досліджуваної ситуації;

–формування загальної культури мислення;

–створення сприятливих умов для самореалізації особистості;

–формування і розвиток інформаційної культури та розв'язування задач медіа-освіти.

Без сумніву, сучасну освіту неможливо уявити без використання комп’ютерних та інформаційних технологій. Але при використанні ІТ варто звернути увагу і на негативні тенденції їх застосування у навчально-виховному процесі.

Серед найсуттєвіших негативів вчені виокремлюють такі:

1. Можлива шкода здоров’ю (фіксована поза в положенні сидячи протягом тривалого часу; дія електромагнітного випромінювання монітора; втомленість очей, перевантаження).

2. Педагогічне невмотивоване, безсистемне та недоцільне їх використання (ігнорування дидактичних принципів навчання, використання сучасних засобів тільки заради самого факту його використання, переважання ігрової складової над навчальною), що не призводить до позитивних результатів в галузі розвитку особистості учнів або інтенсифікації навчального процесу; невміння педагога правильно побудувати заняття та точно визначити роль та місце сучасних засобів (досить часто відбувається показ усього фільму, а доцільним є демонстрація

окремих фрагментів; пояснення викладача дублюють текст слайдів, а як наслідок нераціональний розподіл навчального часу); різнопланово комп'ютеризація впливає на викладача (страх перед комп'ютером).

3. Проблема комунікаційної компетентності, можливість переносу технічного спілкування з комп'ютером на стосунки з іншими суб'єктами навчальної діяльності (під час спілкування в групі виробляється вміння вести діалог, пояснювати, доводити, переконувати, грамотно формулювати питання та коректно будувати відповідь; скорочення особистісного впливу викладача на студентів, а тим самим, й кількості та якості особистісних контактів – применшення ролі усної та письмової мови (переважає звук і зображення); під час електронного представлення лекційного матеріалу зникають емоційні моменти взаємодії (міміка, жести, інтонація); зниження соціалізації учнів.

4. Перевищення можливостей комп'ютера (представлення інформації сама по собі не забезпечує передачі знань, культури, а тому ІТ стають лише допоміжними); недостатня кількість навчальних електронних посібників для вищої школи (при створенні програми важко врахувати індивідуальні якості кожного студента та оригінальність мислення);

5. Необхідність надзвичайно потужної мотивації до уміння самостійно добувати знання; невміння знаходити необхідну інформацію в її різноманітті в Інтернеті; більшість учнів непідготовлені до оцінки та переробки великих обсягів інформації, яку раніше фахівець отримував протягом усього життя; труднощі у засвоєнні та оперуванні поняттями високого рівня абстракції.

6. Комп'ютери фіксують аналіз результатів у конкретній ситуації, простежують динаміку змін, проте оцінка носить формальних характер та не враховується ступінь досягнення поставлених цілей, внутрішніх спонукань.

7. Сучасні комп'ютерні конференції можуть зняти часові та просторові межі в процесі функціонування інформації, проте не можуть замінити реальних конференцій, дискусій.

8. Обов'язкова технічна складова даної технології (комп'ютерні аудиторії, мультимедійні проектори, комп'ютери, доступ до Інтернету) [4].

Освітянам, аби ефективно використовувати ІТ на уроках, необхідно підвищувати знання самостійно чи на курсах підвищення кваліфікації; здобувати необхідні навчики роботи з ІТ та Інтернет-ресурсами.

Також Л. Калініна [3] радить вимагати від ІППО створення відповідних курсів та їх систематичне оновлення відповідно до розвитку технологій; такі курси повинні мати методологічний складник використання технологічних навичок і вмінь; керівництву НЗ спільно з педагогічною та місцевою громадами розробити реальний для виконання план інформатизації закладу на основі розробленої державою, МОН Стратегії інформатизації освіти; спільно з місцевими громадами визначити реальні можливості та потреби забезпечення

закладу технікою; постійно використовувати сучасні ІКТ та Інтернет-інструменти в освітньому процесі для навчання та розвитку учнів.

Отже, використання інформаційних технологій у ПТНЗ з дидактичною метою відкриває можливості для оновлення змісту та методів навчання, розширює доступ до загальної та професійної освіти, створює сприятливі умови для самореалізації особистості, формування і розвитку інформаційної культури та розв'язування завдань медіаосвіти тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Запорожченко Ю. Г. Дидактичні можливості використання засобів ІКТ в навчанні дітей з особливими потребами. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* conf.iitlt.gov.ua/.../ТЕЗИ-Запорожченко_60_1390307852_
2. *Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : Навчальний посібник / Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. – Винниця : ТОВ «Планер», 2011. – 220 с.*
3. *Калініна Л. М. Інформатизація освіти. Стан та перспективи впровадження / Л. М. Калініна, В. В. Лапінський, О. М. Китайцев // Директор школи. – 2018. – С. 7-16. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/710965/1/dyg-2018-009-block-7-16.pdf.*
4. *Кравченя Э. М. Технические средства обучения / Э. М. Кравченя. – Мн. : Выш. шк., 2005. – 304 с.*

УДК 378.147

Е.В. Кучерова, *старший преподаватель*
Э.В. Какарека, *старший преподаватель*
Кафедра географии и методики преподавания географии
С.А. Подберезко, *преподаватель*
Кафедра морфологии и физиологии человека и животных
БГПУ имени М.Танка
Минск, Республика Беларусь

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОХОЖДЕНИЯ УЧЕБНЫХ ПРАКТИК ПО ДИСЦИПЛИНАМ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНОГО ПРОФИЛЯ

Аннотация*. Данная статья посвящена проблеме формирования исследовательских компетенций будущих учителей биологии и географии через призму учебной практики по предметам естественнонаучного цикла, которые приводят к развитию профессиональных, творческих, интеллектуальных навыков, являющихся базой для успешной реализации исследовательской деятельности специалиста*

Ключевые слова: *исследовательские компетенции, профессиональные компетенции. учебная практика, компетентностный подход, подготовка учителей, творческая деятельность*

Elena Kycherova, *senior lecturer*
Eleonora Kakareka, *senior lecturer*
Department of geography and methods of teaching geography
Sergey Podberezko, *teacher*
Department of morphology and human and animal physiology
BSPU by M. Tank
Minsk, the Republic of Belarus

FEATURES OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCES OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TRAINING PRACTICES IN THE DISCIPLINES OF NATURAL SCIENCES

Abstract. *This article is devoted to the problem of formation of research competencies of future teachers of biology and geography through the prism of educational practice in the subjects of the natural science cycle, which lead to the development of professional, creative, intellectual skills, which are the basis for the successful implementation of research activities of a specialist*

Keywords*: research competence, professional competence. educational practice, competence approach, teacher training, creative activity*

На современном этапе развития образования в Республике Беларусь к выпускникам вузов предъявляются новые требования в области профессиональной компетентности. Эффективность образовательного процесса сегодня во многом зависит от того, насколько каждый преподаватель вуза ориентирует себя не только на усвоение студентом теоретической разрозненной информации, но и на раскрытие их потенциальных способностей к самостоятельной деятельности, их умения искать и находить решения в сложных жизненных ситуациях. В соответствии с Образовательным стандартом Республики Беларусь основным результатом деятельности образовательного учреждения должна стать не система знаний, умений и навыков сама по себе, а набор ключевых компетенций в различных сферах.

Компетентностный подход подчёркивает действенную сторону результатов образования, их практическую значимость. Реализация компетентностного подхода – это важное условие повышения качества образования в наше время. Развитие у студентов ключевых компетенций, которые имеют надпредметный, междисциплинарный характер, необходимо для самореализации, продуктивной профессиональной деятельности, выстраивания взаимоотношений с окружающими, смены рода занятий.

Существует достаточно много классификаций компетенций [4, с. 49]. Каждый преподаватель, планируя свою педагогическую деятельность, выбирает для развития те, которые соотносятся с целями и содержанием учебной дисциплины. Студенты, обучающиеся в педагогическом университете, должны уметь не только создавать алгоритмы деятельности для самоуправления и саморазвития, но и уметь организовать других. Поэтому наиболее важными мы считаем развитие в цикле дисциплин естественнонаучного профиля

исследовательской, информационной, социально-трудовой и коммуникативной компетенций, которые главным образом определяют успешность специалиста в будущих условиях жизни и являются основой профессиональной компетености.

Так как вопрос о понятии «исследовательская компетенция», несомненно, важен и актуален, особенно в XXI веке, на сегодняшнем этапе существует большое число различных подходов к данному определению. Как правило, большинство определений сходится в одном общем представлении об «исследовательской компетенции», как о совокупности определенных навыков проведения учебного исследования в рамках основного и дополнительного образования [1, с. 22].

Формирование исследовательской компетентности – это процесс многофакторный. Как правило, в педагогической теории в понятии «компетенция» ученые отмечают актуальную сущность, подчеркивая, что в отличие от знаниевой характеристики, то есть характеристики «что делать», здесь главным выступает способ и характер «как делать». Поэтому структура исследовательской компетенции учащегося, по мнению П.Н. Пономарчука и других ученых, включает три взаимосвязанных компонента: методолого-рефлексивный, мотивационный, коммуникативный [3, с. 87]: 1) методолого-рефлексивный компонент; 2) мотивационный компонент; 3) коммуникативный компонент. Таким образом, исследовательская компетентность — это интегральная характеристика личности, включающая в себя знания, умения, ценности, опыт, личностные качества, рефлексию, направленные на успешную реализацию исследовательской деятельности.

Комплекс специальных дисциплин, изучаемых студентами факультета естествознания специальности «Биология география» БГПУ имени Максима Танка, формирует в сознании обучающихся систему взглядов, принципов, норм поведения в отношении окружающей среды и общества, готовность к активной деятельности в быстроменяющемся мире. Выпускники факультета должны овладеть законченной системой биологических и географических знаний и умений, возможностями их применения в профессиональной педагогической либо научно-исследовательской деятельности, а также в различных жизненных ситуациях.

Процесс обучения на факультете происходит не только в стенах учебных аудиторий и лабораторий. Обязательной составляющей подготовки специалистов естественнонаучного профиля являются учебные (полевые) практики, которые проводятся в летний период и занимают около 6-7 недель.

Это сложный комплексный этап обучения, включающий глубокую теоретическую подготовку, полевые исследования и сбор материала, а также последующую лабораторную (камеральную) его обработку. Деятельность студентов в процессе прохождения практик является фактически

исследовательской, так как способы и приемы ее осуществления требуют владение такими компетенциями, как умение формулировать научную задачу, конструировать гипотезы, наблюдать, сравнивать, экспериментировать. Развитию исследовательских способностей и поисковой активности способствуют определенные технологии обучения, применяемые руководителями практик, такие как контекстное, эвристическое, задаче-центрированное, проблемное обучение, метод «мозгового штурма» и др. Именно учебные практики способствуют проявлению у студентов истинного интереса к изучаемым естественным природным объектам, а, следовательно, и формированию исследовательской компетентности студентов.

Авторы считают, что одной из важных задач развития высшего педагогического образования является разработка концепции реализации содержания образования по дисциплинам естественнонаучного профиля в единстве трех состояний: теория, исследование, практика. Как показывает анализ практики исследовательской подготовки студентов по специальности «Биология и география», развитие познавательных потребностей и интересов студентов во многом зависит от того, насколько студент вовлекается в собственный, творческий, исследовательский поиск, в открытие новых знаний.

Педагогическая диагностика, проводимая руководителем учебных практик факультета, позволяет оценить не только способность студентов применять теоретические знания на практике, но и личностно-смысловое отношение к процессу практики. Авторов заинтересовал вопрос: насколько деятельность студентов в период прохождения учебных практик по биологическим и географическим дисциплинам влияет на степень сформированности исследовательской компетентности. Анализ практики подготовки специалистов-педагогов биолого-географического профиля свидетельствует о том, что данные способности проявляются в степени поисковой активности, в глубине, прочности овладения способами и приемами исследовательской деятельности. О них можно судить по таким критериям, как стремление к информационному и научному поиску; владение способами добывания максимума информации в условиях нерегламентированного взаимодействия с предметом изучения; способность обрабатывать и оценивать результаты; умение выстроить профессиональный прогноз и др. Важным фактором, влияющим на результативность исследовательского обучения студентов, является формирование мотивов поисково-исследовательской деятельности, причем главный мотив исследовательского поведения – познавательная потребность, которая так важна и выступает как залог успешного обучения и эффективности образовательной деятельности в целом. Если студентом движет такой мотив, как исследовательский интерес, то сами знания, и процесс их добывания становятся

движущей силой развития поисковой активности, важным фактором развития личности будущего педагога.

Нами было проведено исследование среди студентов 1 и 2 курсов до и после прохождения практики. В ходе исследования были использованы методы педагогического наблюдения и анкетирования с целью выяснения степени важности исследовательских умений и уровня мотивационно-творческого критерия для студентов в процессе изучения дисциплин биологического и географического профиля [2, с. 48]. Студентам, которые были разделены на контрольную и экспериментальную группы, был предложен ряд вопросов для выявления уровня мотивационно-личностного критерия оценки исследовательской деятельности в обучении специальности (рисунок 1).

В соответствии с ответами мы определили количество баллов, соответствующее каждому уровню мотивации к исследовательской и творческой деятельности и изучению дисциплин в целом: 0-20 баллов –отсутствие мотивации; 35 баллов – средний уровень мотивации; 50 баллов – высокий уровень мотивации.

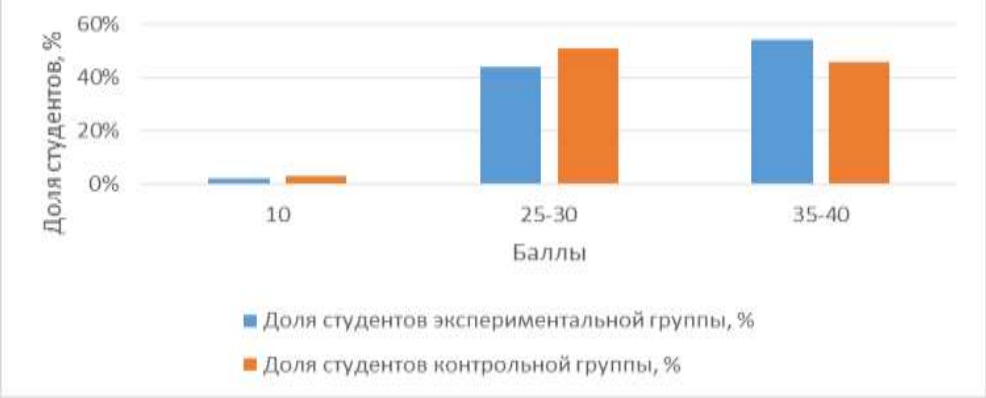

Рисунок 1. Уровень мотивации к исследовательской деятельности студентов

Данные анкетирования показали, что низкий уровень мотивации в обеих группах составляет соответственно 2 % и 3 %. Средний уровень – 44 % и 51 %, высокий – 54 % и 46 %. Несмотря на превосходство среднего и высокого уровня мотивации в процентном соотношении, студенты с низким уровнем мотивации в экспериментальной и контрольной группах осознают значимость рассматриваемого вида компетенции. Результаты анкетирование дали высокие показатели, характеризующиеся стремлением к познанию, исследованиям в области изучаемых дисциплин. Большая часть обучающихся видит много положительных аспектов в формировании исследовательской компетенции.

Таким образом, развитие личности обучающихся, их волевой, мотивационной, интеллектуальной, эмоциональной сферы осуществляется только в активной деятельности. Психика человека может формироваться в деятельности, вне деятельности ее формирование невозможно. В связи с этим,

необходимо отметить, что одним из требований к современному педагогическому вузу выступают условия, которые способствуют не только приобретению знаний, но и возникновению у студентов познавательной потребности в овладении способами их использования, влияющие на формирование навыков и умений творческой деятельности. Все вышесказанное и подчеркивает значимость изучения особенностей организации исследовательской деятельности студентов факультета естествознания во время учебной практики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бершадский, М.Н., Гузеев, В.В. Дидактические и психологические основания педагогических технологий / М.Н. Бершадский, В.В. Гузеев. М.: Педагогический поиск, 2013. – 256 с.

2. Боровкова, Т.И., Морев И.А. Мониторинг системы образования. В 2 частях. / Т.И. Боровкова, И.А. Морев – Владивосток, ДнГУ, 2004. – 150 с.

3. Пономарчук П.Н. Формирование исследовательской компетенции у студентов юридических специальностей // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5. – С. 87-94;

4. Селевко, Г.К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств / Г.К. Селевко – М., 2005. – 208 с.

УДК 317.15:378.046

Серман Леся
асистент кафедри французької філології
Прикарпатський національний університет ім.В.Стефаника
Івано-Франківськ, Україна

АФЕКТИВНІ АСПЕТКИ ВПЛИВУ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ВЧИТЕЛЯ НА УСПІШНІСТЬ УЧНІВ

Анотація. *У доповіді розглядається професійний імідж вчителя з точки зору афективних аспектів впливу на успішність учнів. Досліджуються думки сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців з теми. Аналізуються особливості застосування у класі таких складових професійного іміджу вчителя як вербальне та невербальне спілкування, місцерозташування у класі.*

Ключові слова*: професійний імідж вчителя, вплив, успішність, мотивація, спілкування*

Serman Lesia
Assistant of French Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine

AFFECTIVE ASPECTS OF IMPACT OF THE PROFESSIONAL IMAGE OF THE TEACHER ON STUDENT ACHIEVEMENT

Abstract*. The report considers the professional image of the teacher in terms of affective aspects of the impact on student achievement. The ideas of contemporary ukrainian and foreign scientists on the topic are studied. The peculiarities of application in the class of such components of the professional image of the teacher as verbal and nonverbal communication, place in the class are analyzed.*

Key words: *professional image of the teacher, impact, achievement, motivation, communication*

Сьогодні не викликає сумніву той факт, що якість освіти визначає якість розвитку суспільства, закони існування якого стрімко змінюються. Особливо гостро це питання стоїть зараз, в час розбудови Нової української школи. Перед дослідниками в Україні стоїть завдання розробки шляхів та методів підвищення якості освіти. В логіці вирішення цього завдання доцільно визначити ключові аспекти впливу на успішність учнів.

Проблемами якості освіти займаються І. Зязюн, Т. Золотарьової, Ю. Романенка, Т. Фініков, С. Шаров та інші. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив виокремити два основних підходи серед науковців щодо визначення поняття "якість освіти": на основі його аналізу як процесу і як результату. На нашу думку, у вирішенні даної наукової проблеми мало уваги приділяється особистості вчителя, а саме його професійному іміджу, який є віддзеркаленням його особистісних якостей, професійної ролі у свідомості учасників освітнього процесу (учнів, колег, батьків, керівництва).

Окрім очевидних факторів, пов'язаних з особистістю вчителя, що впливають на навчальні досягнення учнів (знання предмету, професійна кваліфікація), існують також афективні фактори, такі як вміння створити атмосферу безпеки (навчати учнів не боятися власних помилок, оцінка – це не покарання і не вирок), довіри та доброзичливості, мотивувати до пізнавальної діяльності. Ми вважаємо, що професійний імідж учителя, як складова його особистості, може впливати і впливає позитивно на успішність учнів через афективні фактори.

Часто вчитель на початку кар'єри зосереджується на дидактичному змісті своєї діяльності, зосередившись на позитивних оцінках. Але інші педагогічні чинники не повинні залишатися поза увагою. Що означає: робити учнів успішними? Успіх шкільної освіти, перш за все, полягає в тому, щоб збагатити всіх учнів знаннями, навичками та правилами поведінки, які сьогодні вважаються необхідними для успішного соціального та особистого життя. Мова йде про «виховання» учнів, допомагаючи їм стати дорослими, автономними та відповідальними людьми, розвивати самоповагу та повагу по відношенню до інших.

У висновках дослідження якості освіти в школі, організованого Організацією економічного співробітництва та розвитку (OCDE, 2005) зазначається, що «якість вчителя» включає багато важливих аспектів такі, як рівень освіти, досвід та оцінка теоретичних навичок. Проте серед характеристик вчителів, які важче виміряти, але які можуть мати вирішальне значення для досягнень учнів, це вміння чітко та переконливо передати ідеї, створити ефективне навчальне середовище для учнів з різними потребами, сприяти змістовним зв'язкам між вчителем та учнем, бути творчим та ентузіастом, а також ефективно працювати з колегами та батьками [2, с. 2].

Повністю погоджуємося з думкою дослідниці У.Ансарі , що ефективні навички спілкування вчителя роблять його зрозумілим для слухача. Його впевненість у собі дозволяє миттєво приймати рішення, вирішувати конфлікти. Такий вчитель завжди терплячий і мотивує учнів, відмінно справляється зі спільною, колективною роботою. Вміє інтелектуально переконувати аргументами та створює демократичну атмосферу в класі [1, с. 62].

Професійний імідж учителя – це емотивно забарвлена модель сприйняття образу вчителя, його професійної ролі, що формується в ході міжсуб'єктної взаємодії у свідомості учнів, колег, батьків, суспільства в цілому, і є результатом самореалізації та самовдосконалення вчителя в педагогічній діяльності. Складниками професійного іміджу, що формують цілісний образ вчителя є його зовнішній вигляд, вербальне та невербальне спілкування, стиль поведінки, самоорганізація.

Вчитель школи повинен усвідомлено обирати своє місце в класі за типом його втручання у навчальний процес, стежити, щоб інтенсивність його голосу відповідала (чи не відповідала) очікуванням аудиторії, перевірити, наскільки його дії є доречними в поточній педагогічній ситуації.

Голос і тиша. Голос є надзвичайним важливим інструментом у спілкуванні. Крім того, голос часто зраджує наші почуття. Тому легко виявити психологічний стан когось, просто слухаючи його голос. Однак, коли людина вміє користуватися своїм голосом, можна імітувати почуття, не обов'язково відчуваючи їх. Для цього потрібно навчитися грати своїм голосом. Експеримент із різними регістрами емоцій, які може передавати голос, є способом використання можливостей і тим самим навчитися оволодіти різними тонами. Таким чином, можна очікувати бажаної реакції від учня. Тиша і паузи також є інструментом для вираження свого ставлення (незадоволеності, здивування, інтриги).

Несловесне спілкування. Багато інформації передається не через мовлення, а несловесно – через міміку, жести, поставу і положення тіла вчителя. Обличчя передає безліч виразів. Часто погляду достатньо, щоб виразити почуття. Багато вчителів висловлюють свої емоції і переживання за допомогою цього засобу спілкування. Іноді, навіть мимоволі, вчителі демонструють ставлення до ситуації поглядом або виразом обличчя, що засуджує чи вітає. Без будь-яких образливих слів, регулярне повторення цих дій може стати найстрашнішим вироком.

Щоб пояснити, показати чи описати вчителі використовують жести, переважно рухи руками. Цей метод дуже ефективний в дитячому садку і дозволяє дорослій людині «економити голосову енергію». Жести призначені для підтримки словесного спілкування. Можна спостерігати різні жести, призначені для привернення уваги учнів, допомагаючи їм сконцентруватися.

Зовнішній вигляд є дуже ефективним інструментом. У такій же перспективі, як жести, це дозволяє «економити енергію у вокальній площині». Це має незаперечний вплив на поведінку учня. Засіб спілкування, це важливий інструмент в управлінні класом. Часто суворий вигляд говорить більше, ніж попередження чи зауваження. Іноді більш переконливими, ніж словами, стають прояви похвали або заохочення. В класі створюється атмосфера довіри, сприятлива для навчання.

Постава та позиція тіла вчителя важливі для управління класом. Кожна позиція чи місце в класі може працювати з тією чи іншою педагогічною метою: за столом, біля стола, між рядами або в задній частині класу (що дозволяє бачити не будучи поміченим), сидячи чи стоячи, сидячи на куті столу або за учнівським столом та ін. Таким чином вчитель може залишатися в центрі учнівської уваги, або ж навпаки стати непомітним спостерігачем, скоротити відстань між учнем та вчителем, стати на один рівень з учнями. Щоб сконцентрувати увагу, деякі вчителі змушені демонструвати реальну фізичну присутність. Тож, поведінка вчителя є вирішальною при спілкуванні з учнями.

Допомога вчителя, його поради є безцінними. Усвідомлюючи наявність партнерства між класом та учителем, студенти сприймають цінності, які сприяють їхньому навчанню. Ця стабільність збільшить їх мотивацію, і поліпшує його результати, розвиває самооцінку.

Висновки. Вчитель сьогодні має зростаючу соціальну роль. Це доводить необхідність переосмислення змісту професійної підготовки майбутніх учителів та перепідготовки уже працюючих учителів. Попри дидактичні аспекти професійної діяльності, не варто забувати про афективні фактори впливу на успішність учнів. Велике значення в цьому аспекті відіграє професійний імідж учителя.

Всі виявлені у роботі елементи професійного іміджу вчителя забезпечують театралізацію простору класу: голос, погляд, рухи та міміка, позиціонування тіла. Ці, на перший погляд, звичайні елементи повсякденної діяльності людини, при вмінні їх правильно застосовувати, можуть стати чудовим інструментом впливу на учнів та їх успішність. Вони сприяють створенню клімату, який сприяє успіху студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ansari U. Image of an effective teacher in 21 st century classroom [Електронний ресурс] / Urusa Ansari // Journal of educational and instructional studies in the world november 2013, volume: 3 issue. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: www.wjeis.org/FileUpload/ds217232/File/08.ansari.pdf (дата звернення 19.10.2018 р.). – Назва з екрана.

2. Le rôle crucial des enseignants: attirer, former et retenir des enseignants de qualité [Електронний ресурс] // Editions ODCE. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: www.oecd.org/fr/education/scolaire/34990974.pdf (дата звернення 16.10.2018 р.). – Назва з екрана.

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, професор, дійсний члена НАПН України
Євтух Микола Борисович

УДК 371.13.81:[378.006.72+316.7]

Снігурова Ірина Іванівна
старший викладач кафедри української, російської мов і прикладної лінгвістики
факультету міжнародної освіти НТУ «ХПІ»
Харків, Україна

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ У ФОРМУВАННІ МОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Анотація. *Статтю присвячено ролі невербальних засобів спілкування у формуванні мовних компетенцій та оптимізації психологічно-педагогічних умов становлення професіоналізму майбутніх інженерів. Установлено, що формування мовних компетенцій залежить від професіоналізму викладача та його вміння поєднувати формальні й неформальні методи навчання. Мотиваційно-ціннісна, когнітивна, особистісна та операціональна складові професіоналізму інженерної підготовки цілком залежать від спроможності викладача створити комфортне освітньо-психологічне середовище в студентському колективі, яке сприяє як професійному й особистісному, так і комунікативно-кроскультурному розвитку особистості студента. Доведено, що знання та вміння розуміти мову тіла й особливості невербальних засобів спілкування є головною запорукою професійного успіху викладача мовних дисциплін і його студентів у фасілітації засвоєння нового матеріалу та іноземних мов, що є запорукою конструктивного кроскультурного спілкування.*

Ключові слова: *мова невербального спілкування, види спілкування, формування мовних компетенцій інженерів, кроскультурний діалог, освітньо-психологічне середовище.*

Snihurova Irina
Senior lecturer of Ukrainian, Russian languages and applied linguistics department,
Faculty of international education of NTU «KhPI»
Kharkiv, Ukraine

NON-VERBAL COMMUNICATION MEANS IN FORMATION OF LINGUISTIC COMPETENCIES IN FUTURE ENGINEERS

Abstract. *Article is devoted to role of non-verbal communicative means in formation of linguistic competencies and pedagogically-psychological conditions of proficiency formation in future engineers. It was detected that formation of linguistic competencies depends on teacher's proficiency and his/her skills to join formal and non-formal teaching methods. Motivate-value, cognitive, personal and operational components of engineers training proficiency in general are depended on teacher's ability to create comfortable educational-psychological environment within students community that facilitates as like professional and personal, as communicative-cross-cultural development of student's personality. It was verified that knowledge and practical skills to understand body language and non-verbal communication means are main preconditions of linguistic subjects teacher's professional success and his/her students in facilitation of studying new material and foreign languages, that can be considered as vital basis for constructive cross-cultural communication.*

Key words: *language of non-verbal communication, kinds of communication, engineers' language skills formation, cross-cultural dialogue, educational-psychological environment.*

Традиційно головним елементом освітнього процесу є комунікація - процес двостороннього обміну інформацією, що веде до пошуку консенсусу та порозуміння. Втім, якщо взаємопорозуміння не було досягнуто, то вважається, що комунікація не відбулася. Визначити успішність комунікації (див. рис. 1) допомагає зворотний зв'язок з усіма учасниками спілкування, що визначає сприйняття вас оточенням і ставлення їх до проблеми. А метою спілкування у рамках освітнього процесу є розвиток мотивації до пізнання, отримання професійних навичок і компетенцій, тобто спілкування є запорукою соціального розвитку, джерелом формування духовних та культурних цінностей особистості [1, с. 34-35].

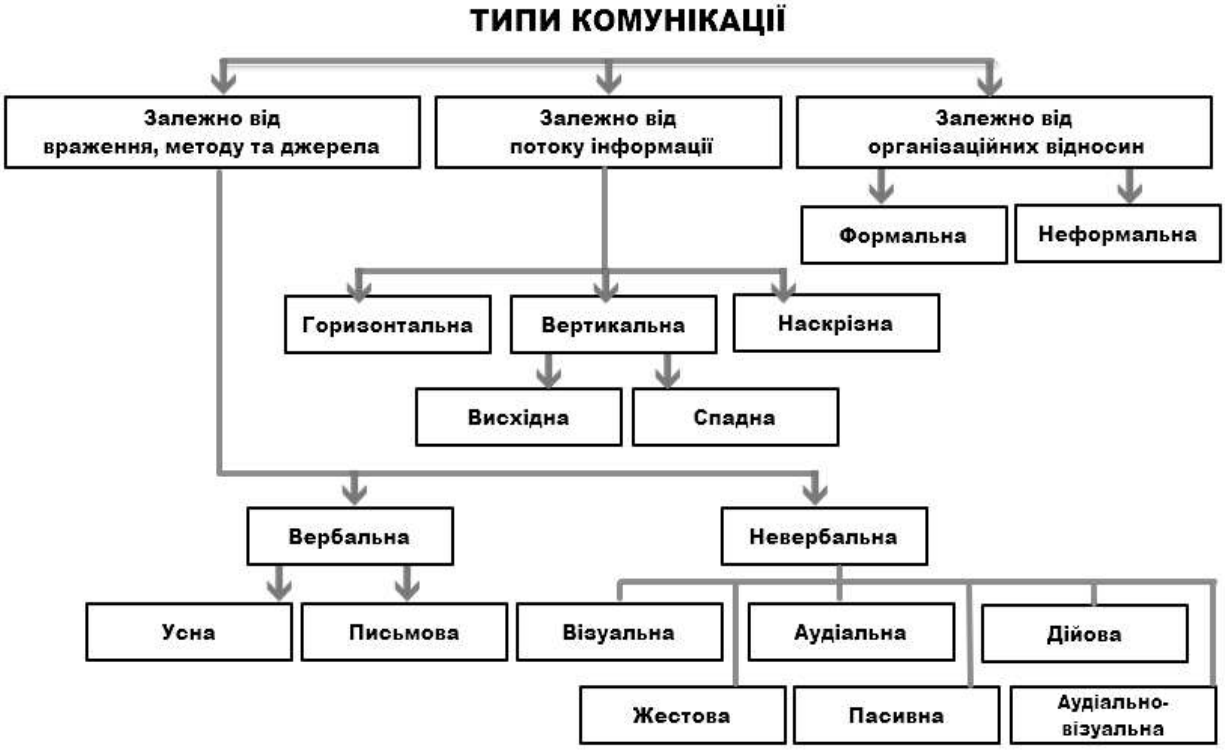

Рис. 1. Різновиди комунікації.

Чільним елементом професіоналізму, зокрема викладача мовних дисциплін, є комунікативна компетентність – спроможність установлювати й підтримувати необхідні контакти з учнями та колегами у й поза рамками освітнього процесу. Ефективну комунікацію характеризують: досягнення порозуміння партнерів, краща орієнтація в ситуації та природі предмета спілкування, бо це сприяє розв’язанню проблем, забезпечує досягнення мети з оптимальним використанням наявних ресурсів. Комунікативна компетентність розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій соціальної взаємодії, тому якість надання освітніх послуг напряму залежить від комфортного психолого-педагогічного середовища в конкретному закладі вищої освіти. Часто причиною зменшення кількості вітчизняних та іноземних студентів стає саме погана комунікація між усіма учасниками освітнього процесу, а саме:

а) стереотипи – спрощені думки щодо окремих осіб або ситуацій, що унеможливлює об'єктивний аналіз і розуміння людей, ситуацій або проблем [2, с. 260];

б) так звані «упереджені уявлення» – схильність відкидати все, що знаходиться поза межею власних поглядів, на чому заснована теорія Ж. Дюрана «Імаджинер» [4, с. 26];

в) перманентні конфлікти, які свідчать про відсутність і/або свідоме недотримання корпоративної етики та норм міжкультурного спілкування;

г) відсутність уваги до співрозмовників та інтересу до навчання через брак комунікативних навичок, які формуються методами формальної (лекція, семінар) та неформальної (екскурсія, художня самодіяльність) освіти;

д) помилки в побудові висловлювань такі, як: невірний вибір слів, складність побудови повідомлень, слабка переконливість, нелогічність, мовленнєві помилки тощо;

ж) невірний вибір стратегії та тактики спілкування, що зокрема простежується під час вивчення як рідної, так й іноземних мов [7, с. 69–71].

Протягом останнього десятиріччя професійне становлення майбутніх інженерів значно ускладнюється протиріччям між уявленням про власний рівень професійної підготовки (зазвичай базові теоретичні знання з предметів) і вимогами професійного середовища (конкретні комунікативні компетенції та практичні навички роботи в колективі, виконання виробничих завдань). Утім, якщо майбутній інженер отримує можливість працювати за фахом у вільний від навчання час, то така практика в поєднанні з вивченням спеціальних технічних і мовних дисциплін сприяє формуванню готовності до побудови успішної кар'єри в цій професії. Але в разі неможливості отримати доступ до такої практики на виробництві у майбутнього інженера може виникнути низка психологічних перешкод (див. таблицю 1), які негативно впливають на засвоєння нового навчального матеріалу та на його психо-фізіологічний стан [5, с. 74].

Таблиця 1.

Характеристика психологічних бар'єрів професійного становлення інженера

№ з/п	*Тип бар'єру*	*Етап професійного становлення*	*Характеристика психологічного бар'єру*
1	*2*	*3*	*4*
1	Мотиваційний	Адаптація до соціально-культурного середовища технічного вишу, а також подальший професійний розвиток.	Прокрастинація (пов'язана з відсутністю мотивації до побудови кар'єри часто через складні соціально-економічні та побутові умови праці за фахом), відсутність інтересу до обраної професії, виникнення сумнівів щодо правильності її вибору.

2	Когнітивний	Уключення в професію.	Відчуття страху та занепокоєння, що інтелектуальний рівень студентів попри всі їх старання залишається недостатнім для отримання позитивної оцінки їх здібностей зі сторони викладачів.
3	Емоційний	Самостійний початок професійної кар'єри, подальший професійний розвиток інженера та наступне самовдосконалення.	Невизначеність професійного майбутнього, занепокоєність щодо успіху в пошуку місця майбутнього працевлаштування, страх стати незатребуваним фахівцем.
4	Комунікативний	Адаптація до освітнього процесу технічного вишу, набуття необхідних професійних компетенцій та самовдосконалення.	Труднощі адаптації в новому колективі, як навчальному, так й у професійному, фобія бути неприйнятим та/або залишитися без підтримки однодумців.

Дуже часто незнання мови невербальної комунікації призводить до виникнення описаних вище психологічних перешкод, які є наслідками низької професійної компетентності викладачів-педагогів, зокрема відсутності в них навичок кроскультурного та безконфліктного (толерантного) спілкування. Під час невербального спілкування засобами передачі інформації стають немовні знаки, тобто погляди, пози, міміка, жести, хода тощо. Часто невербальне спілкування набуває характеру так званої експресивної поведінки, виразних рухів, що, по суті, є прихованою частиною «комунікативного айсбергу», яку ми, маючи знання, можемо визначити та інтерпретувати [6, с. 192].

Невербальна поведінка відіграє провідну роль у сучасному освітньому процесі, учасники якого визначають її характер та обсяги прояву своїми позиціями й намірами. Таку поведінку ми можемо вивчати та декодувати за допомогою комплексного аналізу восьми знакових систем: кінесики, гаптики, екстра- та паралінгвістики, окулесики, ольфікції, гастики та проксемики. Кінесика є найбільшою системою невербального спілкування, що поєднує знання поз, ходи, жестів та міміки. Гаптика дає знання про дотики комунікатора до себе та реципієнта, деякі психологи проте відносять її до категорії кінесики. Паралінгвістика (або просодика) – пареметри мови та мовлення людини (гучність і тональність голосу, швидкість і ритмічність мовлення, напруженість, тембр і мелодика, ясність артикуляції). Екстралінгвістика – немовні включення у мовлення, як то: стогони, зойки, зітхання, сміх, сльози, паузи, слова-паразити та ненормативна лексика. Окулесика – візуальна поведінка людини в процесі спілкування [6, с. 231-234]. Ольфакція або мова ароматів – знання та аналіз як природних для людини запахів тіла, так і штучних ароматів (парфуми, синтетичні токсичні речовини). Гастика – мова їжі та напоїв, які людина пропонує оточуючим і демонструє, таким чином, своє до них ставлення чи

оцінку ситуації в цілому. Проксемика – просторово-часова організація спілкування [3].

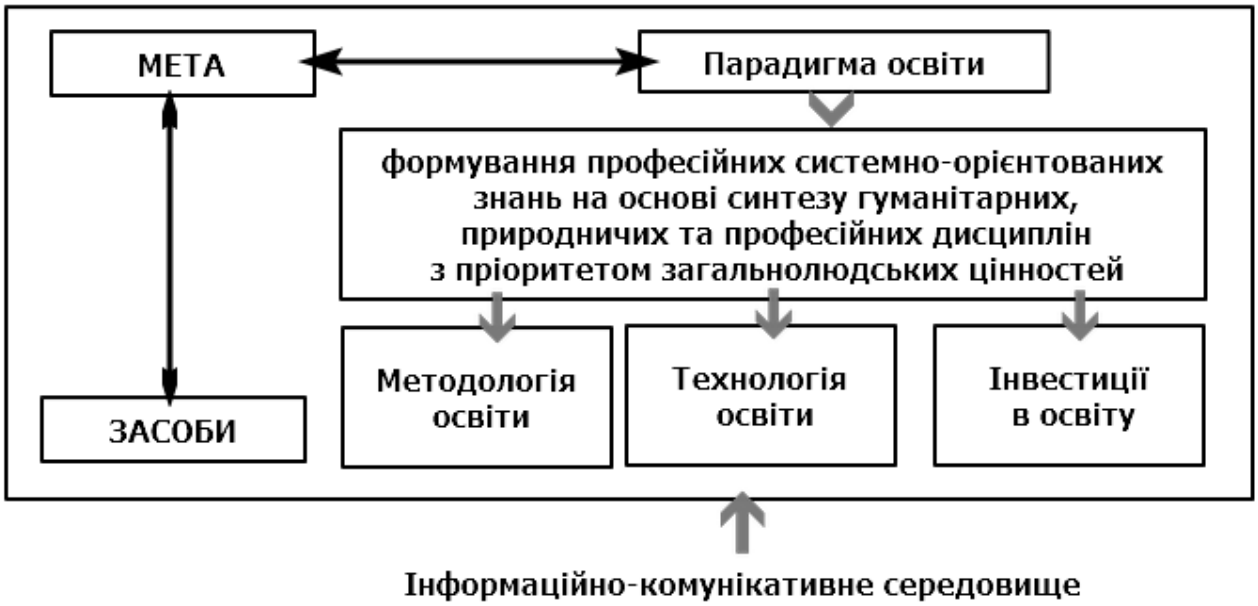

Рис. 2. Системна концепція інженерно-технічної освіти.

Базові теоретичні знання та напрацьовані практичні навички в цих царинах сприятимуть викладачеві й студенту стати активними та дієвими учасниками освітнього процесу, бо наразі навчання відбувається радше на підсвідомому рівні, ніж у рамках навчальних аудиторій чи безпосередньо під час навчальної практики. Саме тому формування навичок комунікації в професійному середовищі (розвиток інтелектуального капіталу) є водночас найбільш суперечливим і ключовим фактором конкурентоспроможності випускників технічних вишів, зокрема інженерних спеціальностей.

Існує чимало доказів того, що перехід до інформаційної економіки сприяв зростанню попиту на більш кваліфікованих працівників, які мають розвинені комунікативні навички, вміння розв’язувати поставлені керівництвом завдання, спроможність працювати в складі команди, толерантність і високий рівень адаптації до нових умов праці. Втім ініційоване МОН України обов’язкове запровадження у всіх вишах систем управління якістю освітніх послуг передбачає створення умов для процесу модернізації вищої освіти й задовільнення пореб кожного, хто навчає, бажає навчатися та навчається. Саме тому одним із важливих її напрямків є формування в майбутніх фахівців нового типу мислення, яке базується на знанні системних законів і орієнтується на сучасний рівень розвитку науки та техніки. Системну концепцію інженерно-технічної освіти схематично можна окреслити наступним чином (див. рис. 2):

Інформаційно-комунікативне середовище, складовою якого є невербальні комунікативні системи, напряму впливає на якість підготовки спеціаліста та трансформацію освітньої системи в цілому. Таким чином, щоб управляти якістю

підготовки фахівців інженерних спеціальностей, треба приділити увагу якостям освітньої системи (процеси надання освітніх послуг) та формуванню стійких мотивацій особистості до навчання, перетворюючи її з об'єкту на суб'єкт навчання. А система вишу має стати тим засобом, за допомогою якого той, кого навчають, досягає обраної мети – стає затребуваним на ринку праці кваліфікованим фахівцем.

Концепція сучасної інженерно-технологічної освіти в Україні дедалі інтенсивніше розвивається шляхом інтеграції норм і правил із практики провідних країн Заходу. Проте не завжди така інтеграція сприяє отриманню очікуваних позитивних змін на краще, бо часто реформатори освіти залишають поза увагою не тільки її соціально-психологічні та культурно-комунікативні фактори, а також ті особливості вживання засобів вербальної та невербальної комунікації, які традиційно вживають викладачі українських вищих освітніх закладів під час навчання [7, с. 164-167].

В умовах глобалізації проблема вибору та якості вітчизняної освіти дедалі загострюється, бо розвиток світової економіки вимагає перегляду наявної парадигми співробітництва та міжкультурного спілкування. Передумовою людської творчості та гармонійного розвитку фахівця у відкритій міжнародній системі стає почуття впевненості та усвідомлення особистістю власної спроможності здійснювати продуктивну комунікацію із співвітчизниками та іноземцями шляхом набутих компетенцій вербального та невербального кроскультурного спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики // Ф.С. Бацевич. – К.: 2004. – 342 с.

2. Дугин А.Г. «Социология воображения» / Лекция № 2 // А.Г. Дугин. – М.: Академический проект, Трикста, 2010. – 564 с.

3. Ковалинська І.В. Невербальна комунікація / І.В. Ковалинська. – К.: «Освіта України», 2014. – 289 с.

4. Chapman S., Routledge Ch. Key Thinkers in Linguistics and the Philosophy of Language. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 282 p.

5. Phillips D.C. Encyclopedia of educational theory and philosophy // D.C. Phillips. – London: SAGE Publications, 2014. – 952 p.

6. Wang X. Incommensurability and cross-language communication / X. Wang. – London: Routledge, 2017. – 384 p.

7. Worldviews and cultures: philosophical reflections from an intercultural perspective // N. Note, R. Fornet-Betancourt, J. Estermann. – Springer Science & Business Media, 2008. – 212 p.

УДК 373.3:004

Цибулько Тетяна Анатоліївна
вчитель інформатики ПЛ НТУУ «КПІ» м. Києва
студентка магістратури НПУ ім.М.П. Драгоманова

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Анотація. *Вказано сутність мультимедійних технологій, особливості їх застосування в начальному процесі. Наведено методичні рекомендації використання мультимедійних технологій на уроках математики в закладах середньої освіти.*

Ключові слова: *мультимедійні технології, навчальний процес, Microsoft PowerPoint, Smart-дошка, Інтернет ресурси.*

Tsybulko Tetyana
Teacher of informatics: National technical university "KPI"
Student of Master's degree: M.P. Drahomanov National Pedagogic University

USING OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES AT MATHEMATICS LESSONS

Abstract*. This article is a result of exploring multimedia technologies, sapecifics of their using in the educational process. We also try to give methodical recommendations of using multimedia technologies for teaching at mathematics lessons in the institutions of secondary education.*

Keywords*: multimedia technologies, educational process, Microsoft PowerPoint, Smart-board, Internet-resources.*

Сучасному вчителю вже недостатньо мати глибокі знання із свого предмету, володіти відповідними практичними уміннями та навичками. Необхідно творчо використовувати набуті знання, виявляти конструктивність та використовувати сучасні мультимедійні технологій під час уроку.

За останні 10 років відбулася зміна ролі персональних комп'ютерів і інформаційних технологій в житті суспільства. З предмета професійної діяльності досить вузького кола фахівців в галузі точних наук вони перетворилися на інструмент, який використовується у всіх галузях сучасного виробництва, в побуті і громадському житті. Володіння інформаційними технологіями ставиться в сучасному світі поряд з такими якостями, як уміння читати і писати [5, с. 144]. Людина, що вміло, ефективно володіє технологіями, має інший стиль мислення, принципово інакше підходить до оцінки виниклої проблеми, до організації своєї діяльності.

Без нових мультимедійних технологій вже неможливо уявити собі сучасну школу і взагалі будь-який інший навчальний заклад. Очевидно, що в найближчі десятиліття роль персональних комп'ютерів буде зростати і відповідно з цим зростатимуть і вимоги до комп'ютерної грамотності учнів в системі середньої освіти.

Сьогодні, мультимедійні технології – один із перспективних напрямків інформатизіції навчального процесу [4, с. 98]. Використання даних технологій з

потужними розподіленими освітніми ресурсами дозволяє створити середовище для формування та розвитку ключових компетентностей та відкриває принципово нові методичні підходи до організації педагогічного процесу в системі загальної освіти. З'являються нові можливості для індивідуалізації та диференціації навчального процесу, переорієнтування його на розвиток мислення, уяви як основних процесів, необхідних для успішного навчання. І нарешті, забезпечується ефективна організація пізнавальної діяльності учнів. Об'єднання в комп'ютері текстової, графічної, аудіо-відеоінформації, анімації різко підвищує якість засвоєння знань та успішність навчання.

Використання мультимедійних технологій на уроках математики дозволяє науково розкрити тему, водночас акцентуючи увагу на її якісних характеристиках. При цьому вчителі можуть застосовувати готові прикладні пакети з математики або створювати власні навчально-методичні посібники у відповідному середовищі [3, с. 25].

Під час розкриття нової теми можна застосувати урок-лекцію із застосуванням презентації. Послідовність кадрів з найбільш виграшних моментів теми, дозволить зацікавити учнів та навести більше відомостей ніж під час звичайного урока. При використанні презентації важливо оптимально задіяти й зір, і слух. Тому частину відомостей потрібно винести на демонстраційний слайд, а частину проговорити.

Презентації використовують і для перевірки засвоєних знань, даючи можливість вчителю зручно представити умову задачі на дошці, перевіряти правильність виконання запропонованого завдання. Робота за готовим кресленням сприяє розвитку конструктивних здібностей, виробленню навичок культури мовлення, логіки та послідовності міркувань, вчить складанню усних планів розв'язуванн завдань різної складності.

Використання учнівських презентацій – ще одна можливість мультимедійних технологій [3, с. 99]. Такий спосіб роботи на уроці математики дозволяє виступати учню у ролі учителя та стимулює дітей, оскільки знайдений матеріал опрацьовується десятки разів (необхідно знайти його, прочитати, осмислити, логічно вибудувати, грамотно і доступно передати). Працюючи біля дошки, кожен учень має можливість самореалізуватися.

Для індивідуальної роботи учнів за комп`ютером з метою самоперевірки рівня їх теоретичних чи практичних знань і заповнення прогалин можна створити тренажер, який підвищує ефективність навчального процесу, активує пізнавальну діяльність учнів. Новітні технології дають широку можливість використання різних Інтернет ресурсів (математичні сайти) та Smart-дошки на уроках математики. Дошка дозволяє викладачам пояснювати новий матеріал з єдиного центру класу, працювати у великій аудиторії; дає можливість імпровізації та гнучкості; дозволяючи малювати і робити записи поверх будь-

яких додатків; дозволяє зберігати й роздруковувати зображення на дошці, враховуючи будь-які записи, зроблені під час заняття, не витрачаючи багато часу і зусиль, спрощувати перевірку засвоєного матеріалу; надихає викладачів до пошуку нових підходів до навчання, стимулює фахове зростання [1, с. 32].

Використання мультимедійних технологій на уроках математики має ряд переваг і допомагає [2, с. 49] :

– раціоналізувати форми подання даних: дані, які доносяться до учня одночасно кількома видами – через текст, зображення, звук – сприймаються істотно більш ефективно. Більшість людей запам`ятовують 15% почутого і 25% побаченого. Одночасне використання аудіо- і відеоінформації підвищує запам`ятовування до 65 %;

– підвищити ступінь наочності: за допомогою ефектів, що є основною частиною мультимедіа, можна показати те, чого в звичайних умовах побачити або почути неможливо;

– отримати швидкий зворотній зв`язок: інтерактивність мультимедіа; отримання додаткових відомостей у вигляді підказок, спливаючих у різних точках екрану; можливістю вести діалог, розміщуючи контрольні запитання і т.д., що значною мірою моделює роботу викладача і сприяє розвитку комунікативних здібностей учнів;

– відповідати науковим і культурним інтересам і запитам учнів;

– створити емоційний фон до засвоєння навчальних відомотей;

– реалізувати принципи індивідуалізації і диференціації навчального процесу.

Останнім часом створено багато мультимедійних продуктів. Це і енциклопедії з різних галузей життя, навчальні програми, презентації, ігри, інтерактивні тести і т.д.

Використання мультимедійних технологій на уроці математики здатне змінити на краще навчальний процес, зробивши його більш змістовним і цікавим. Навчання за допомогою новітніх технологій стає для дитини творчим пошуком, від якого дитина одержує задоволення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Братищенко О.Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках математики, Комп'ютер у школі та сім'ї, 1998. № 2.*

2. *Вавілова В.С. Використання комп'ютерів на уроках математики. 2010. 54 с.*

3. *Никитюк Н.В. Мультимедійні засоби на уроках геометрії. – Київ, 2007.*

4. *Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. – К.: Видавництво А.С.К.. – 2004.– 192 с.*

5. *Селевко Г. К. Сучасні педагогічні технології: навчальний посібник. М.: Народна освіта, 1998. – 256 с.*

УДК 316.612-057.874:37.091.3:811'243

Боголюбская Вера Сергеевна
аспирант кафедры педагогики
УО «Гомельский государственный университет им. Ф.Скорины»
Гомель, Беларусь

ЛИЧНОСТНОЕ РАЗВИТИЕ СТАРШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

***Аннотация**. В статье характеризуется влияние иноязычного образования на личностное развитие старших школьников. Положительное воздействие имеет диалогичность иноязычного образования, индивидуализация образовательной траектории, благоприятный эмоциональный фон.*

***Ключевые слова:** личность, обучающийся, иностранный язык, иноязычное образование, иноязычная коммуникативная компетенция, личностные качества.*

Bogolyubskaya Vera Sergeevna
postgraduate student of the Department of Pedagogics
«Francisk Skorina Gomel State University»
Gomel, Belarus

PERSONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

***Abstract**. The article describes the influence of foreign-language education on the personal development of students. Positive impact is the dialogic nature of foreign language education, the individualization of education, a favorable emotional background.*

***Key words**: personality, student, foreign language education, foreign language communicative competence, personal qualities.*

Современный социальный заказ предопределяет пристальное внимание в системе образования к учебному предмету «Иностранный язык». Это связано с условиями жизнедеятельности человека в перманентно изменяющемся и глобализирующемся мире, одним из требований которого является формирование поликультурной личности, способной к межличностному межкультурному взаимодействию, в том числе, средствами иностранного языка. Следовательно, можно говорить о том, что иноязычное образование обладает не только образовательным, но и развивающим потенциалом. Внимание к рассмотрению влияния изучения иностранного языка на личность обучающихся старшего школьного возраста обусловлено чувствительностью этого возраста к социальным условиям современного мира.

Особая сенсетивность к изменениям в личностной сфере обучающихся старшего школьного возраста связана с интенсивным развитием личностной структуры, возникновением новых ценностных ориентаций, новых потребностей, мотивов и интересов, на основе которых формируются новые качества личности [1, с. 3]. Следовательно, в указанном возрасте школьники подвержены изменению своей мотивационно-потребностной сферы личности. Значит, то, что обучающиеся считают ценным, влияет на его поведенческие

мотивы. В этом случае можно говорить о возможности эффективного привития школьникам идей поликультурного воспитания, реализуемых в условиях иноязычного образования.

Иноязычное образование является одной из предпосылок формирования у обучающихся собственного социального опыта. Они учатся самостоятельно справляться с возникающими проблемными ситуациями, в том числе коммуникативными [6, с. 48]. Такая направленность иноязычного образования требует высокой мотивации к изучению иностранного языка у обучающихся. В процессе овладения иноязычной коммуникативной компетенцией школьники оценивают социальную и личностную значимость иноязычного образования. Следовательно, при условии понимания обучающимся его значимости появляется устойчивый интерес к процессу изучения иностранного языка, рефлексивной составляющей иноязычного образования.

В своей работе доктор педагогических наук А.Д. Король, ссылаясь на мнения заслуженных ученых, подчеркивает, что важной составляющей образовательного процесса является ее мотивационный компонент. Именно он способствует динамизации образования. Положительные изменения можно наблюдать при личностной заинтересованности обучающегося, его ориентированности на самореализацию и построение индивидуальной образовательной траектории [5, с. 17-18]. Это говорит о том, что на процесс овладения старшими школьниками иноязычной коммуникативной компетенцией положительно влияет индивидуализация образования, осознанное принятие его целей и задач, выделение среди них личностно значимых. При соблюдении этих условий иноязычное образование способно оказывать влияние на развитие личностных качеств обучающихся.

Доктор педагогических наук, профессор Ф.В. Кадол обращает внимание на то, что для развития тех или иных качеств личности большую роль играет анализ жизненных ситуаций, которые способствуют проявлению этих качеств в силу их социальной и личностной значимости [3, с. 86]. Из этого следует, что в процессе овладения иноязычной коммуникативной компетенцией следует учитывать принцип наглядности, необходимо создавать ситуации, способствующие раскрытию положительных личностных качеств обучающихся.

Следующим положительным фактором в овладении иноязычной коммуникативной компетенцией является эмоциональная составляющая образовательного процесса. Это означает, что для появления у обучающихся личностного желания выразить свою точку зрения средствами иностранного языка необходим тщательный подбор иноязычного материала, направленного на личностный опыт обучающихся, их чувства и эмоции [7, с. 27]. В то же время педагогический процесс, учитывающий способности, мотивы и цели обучающегося, ведет к личностному росту обучающегося и его самопознанию

[8, с. 17]. Для развития потребности личности в саморазвитии, в достижении успехов большое значение имеет наличие благоприятных внешних условий. Под благоприятными внешними условиями следует понимать располагающие социально-средовые условия, позитивные отношения с родителями и педагогами [3, с. 82]. Российский ученый И.И. Вартанова отмечает, что на направленность развития личности обучающегося в старших классах влияют такие факторы, как сложившаяся ранее индивидуальная система мотивов ученика и общественно заданные нормы, требования и правила [1, с. 4]. Из этого можно заключить, что в ходе овладения иноязычной коммуникативной компетенцией следует уделять внимание подбору иноязычного материала и учитывать не только возрастные особенности обучающихся, но и их личностные потребности и интересы. Это будет способствовать созданию условий для положительного эмоционального фона процесса иноязычного образования и, следовательно, будет являться одним из условий развития личности обучающегося.

Следует учитывать, что общение «педагог-обучающийся» является по своей сути монологичным, следовательно, не способствует раскрытию личностных качеств обучающегося, в том числе коммуникативных. Для изменения ситуации предлагается основываться на принципах диалогичности [5, с. 19]. В процессе личностного развития большую роль играют внутренние источники активности, предопределяющие дальнейший вектор деятельности личности. Одним из условий активной деятельности субъекта выступает его ценностно-смысловая сфера [2, с. 14]. Высказанное утверждение говорит о том, что в процессе овладения иноязычной коммуникативной компетенцией необходимо индивидуализировать иноязычное образование обучающихся, оставлять за ними возможность выбора наиболее интересного для них материала. При этом необходимо диалогизировать процесс иноязычного образования с целью создания благоприятных условий для развития личностных качеств обучающихся.

В Концепции учебного предмета «Иностранный язык» его рассматривают как предпосылку адаптации человека в современном мире, что связывается с процессами глобализации, происходящими в настоящее время. Являясь, как и родной язык, материальной формой функционирования мышления человека, иностранный язык оказывает непосредственное влияние на процессы личностной и профессиональной самореализации [4]. Это еще раз выступает доказательством того, что учебный предмет обладает социально-адаптационным и личностно-развивающим потенциалом, поскольку позволяет человеку лучше ориентироваться в постоянно изменяющемся мире.

В заключении следует сказать, что личностная сфера обучающего наиболее подвержена изменениям при субъективизации образовательного процесса. Этот принцип работает и в условиях иноязычного образования. Обучающийся должен

овладеть определенным багажом знаний и умений, включающим в себя, в том числе, иноязычную коммуникативную компетенцию. Это позволит ему быть готовым к межличностному и межкультурному общению средствами иностранного языка. В процессе иноязычного образования наиболее эффективно можно реализовать идеи поликультурного образования. Следует учитывать, что на развитие личности обучающихся воздействует индивидуализация обучения иностранному языку, осознание его личностной и социальной значимости. Для этого необходимо обстоятельно подходить к подбору иноязычного материала, который способствует созданию позитивного эмоционального фона. На развитие личностных качеств обучающихся также будет оказывать положительное влияние диалогизация иноязычного образования. При этом процесс овладения иностранным языком должен быть направлен на создание благоприятных условий для адаптации обучающихся к жизнедеятельности в современном мире.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. *Вартанова, И.И. Личность старшеклассника: мотивация и система ценностей/ И.И. Вартанова// Вопросы психологии. – Москва. – 2012. - №3. – с. 3 – 11.*
2. *Ивков, Н.Н. Динамика и критерии сформированности ценностно-смысловой сферы развивающейся личности/ Н.Н. Ивков// Педагогика. – 2017. - № 2.– с. 13 – 25.*
3. *Кадол, Ф.В. Воспитание чести и личного достоинства школьников: пособие для педагогов учреждений общ. сред. Образования/ Ф.В. Кадол. – Минск: Нац. Ин-т образования, 2013. – 216 с.*
4. *Концепция учебного предмета «Иностранный язык»// Национальный образовательный портал [Электронный ресурс]. – 2009. – Режим доступа: http://www.adu.by/ru/uchitelyu/uchebno-metodicheskoe-obespechenie-doshkolnogo-obshchego-srednego-i-spetsialnogo-obrazovaniya/kontseptsii-uchebnykh-predmetov.html. – Дата доступа: 23.02.2018.*
5. *Король, А.Д., Соловьева, А.В. «Анатомия» мотивации к общению: анализ опыта проведения дистанционной студенческой конференции/ А.Д. Король, А.В. Соловьева// Народная асвета. – 2014. – №8. – С. 17–21.*
6. *Лущинская, О.В., Савич, Е.В. Роль дисциплины «Иностранный язык» в становлении профессиональной коммуникативной личности в системе высшего образования/ О.В. Лущинская, Е.В. Савич// Жур. Белорус. гос. ун-та. Журналистика. Педагогика. – 2017. - №1. – С. 46–53.*
7. *Починок, Т.В. Развитие личности студента в процессе обучения межкультурному общению/ Т.В. Починок// Известия Гомельского государственного университета им. Ф.Скорины. – 2016. - №5.– С. 25–29.*
8. *Сулима, Е.Н. Инновационные модели обучения в современном образовании/ Е.Н. Сулима// Педагогика. – 2017. – № 5. – С. 11–18.*

Научный руководитель:
доктор педагогических наук, профессор ***Ф.В. Кадол***

УДК 005.963.1:159.954.4:159.923.2:37.015.31-057.875

Зенько Н.Н.
аспирант кафедры педагогики
ГГУ имени Ф. Скорины
г. Гомель, Беларусь

АКТИВИЗИРУЮЩАЯ РОЛЬ ТРЕНИНГОВ КРЕАТИВНОСТИ В ТВОРЧЕСКОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ

Аннотация. *Развитие креативности как универсальной способности к творчеству, личностной характеристики открывает обширные горизонты для личностного роста и творческой самореализации. Создание условий для творческой самореализации студентов в пространстве высшего учебного заведения является одной из главных задач в подготовке специалистов. В статье показаны возможности и потенциал тренинговой работы в формировании опыта творческой самореализации студентов.*

Ключевые слова: *групповой психологический тренинг, тренинг креативности, студент, творчество, творческая самореализация*

N. Zenko
PhD student of Pedagogy Department F. Skorina State University
Gomel, Belarus

ACTIVATING THE ROLE OF TRAINING CREATIVITY IN THE CREATIVE SELF-REALIZATION OF STUDENTS

Annotation. *The development of creativity as a universal ability for creativity, personal characteristics opens up vast horizons for personal growth and creative self-realization. Creating conditions for creative self-realization of students in the space of higher education is one of the main tasks in the training of specialists. The article shows the possibilities and potential of training work in the formation of the experience of creative self-realization of students.*

Keywords: *group psychological training, creativity training, student, creativity, creative self-realization*

Образование XXI века обращено к человеку культурному, творческому, социально активному, обладающему системой мировоззренческих ценностей, развитым стремлением к созиданию. В современных условиях приоритетная роль отводится специалистам, осознающим себя не только субъектами окружающего мира, но и, что важнее всего, собственной жизни. Креативность студента обеспечивает возможность адаптироваться к быстро меняющимся условиям окружающей действительности, является залогом успеха в профессиональной деятельности, выступает важным фактором личностного роста. Наиболее подходящей для активизации креативности является среда, содержащая примеры оригинального поведения с высокой степенью неопределенности и многовариантностью. Неопределенность способствует поиску собственных ориентиров, а не принятию готовых. Многовариантность стимулирует их нахождение. Такой средой, на наш взгляд, может являться пространство тренинга и, в частности, тренинга креативности.

Основываясь на теоретических положениях культурологического подхода творческую самореализацию можно представить как процесс «окультуривания» личности, имеющий в своей основе три взаимосвязанных этапа развития. Во-первых, репродуктивный этап, на котором происходит знакомство с нормами и правилами поведения и взаимодействия внутри данного социума, их осознание и принятие. Во-вторых, репродуктивно-творческий – личность осуществляет поиск своего места в культурном пространстве, усваивает ценности, которые помогают осознать и пережить человеку свою принадлежность к социальному целому, себя как субъекта культуры. В-третьих, трансляция культуры – воплощение в жизнь духовно-нравственных установок, творческая направленность социальной деятельности, опредмечивание себя, индивидуализация. Под *творческой самореализацией студентов* мы понимаем субъективно значимый процесс и результат осмысления и осуществления своих потенциальных позитивных возможностей, проявление себя и своей индивидуальности в реальных действиях и поступках, направленных на творческое преобразование окружающего мира сообразно представлениям субъекта.

Креативность выступает важнейшим фактором становления и развития личности, ее творческой самореализации. При научной трактовке термина «креативность» в литературе наблюдается отождествление данного понятия с термином «творчество» и производными от него: «творческость», «творческий потенциал», «творческая уникальность», «способность к творчеству». Связь и дифференциация данных терминов имеет огромное значение для нашего исследования и требует серьезного осмысления. Не останавливаясь на детальном анализе, укажем значимые для нашего исследования положения.

В широком смысле креативность – это самостоятельный феномен, который представляет собой единую целостную систему и функционирует во всех сферах жизни человека. В определении сущности креативности акцент делается на: а) *продукты*, создаваемые благодаря ей: креативность как способность порождать нечто новое и оригинальное; б) *процессы*: креативность как разновидность творческого мышления, высокоразвитое воображение; в) *личностные качества*: креативность как открытость новому опыту, динамичность, оригинальность, самобытность личности; г) *внешние условия*: креативность как способность продуктивно действовать в ситуациях с высокой степенью неопределенности, где отсутствуют заранее известные алгоритмы. В узком смысле креативность определяется как общая универсальная способность к творчеству.

Креативность – это «способность человека порождать необычные идеи, находить оригинальные решения, отклоняться от традиционных схем мышления» [5, с. 156]. Творчество же является высшей формой человеческой деятельности, в результате которой создаются новые материальные и духовные

ценности. Оно значительно шире, поскольку вовлекает в себя целостную личность. В процессе творчества, в отличие от креативности, происходит воплощение содержания продукта творческой активности в явления культуры. Новизна, так присущая творчеству, затрагивает и субъективный мир личности (интеллектуальная сфера, эмоции, чувства, свойства и качества формирующейся личности), и объективную реальность через преобразование окружающей действительности, создание продуктов труда. Другими словами, в творчестве реализуется не только креативность, но и возможность изменения самой деятельности под влиянием внешних условий. Из сказанного следует, что креативность выступает мотивационно-потребностной основой творчества, ее субъективной детерминантой, а творчество – процессом и результатом воплощения креативности.

Креативность связывают с достижением любого нового результата, ориентированного преимущественно на материальный успех или результат «любой ценой». Творчество в своей основе несет социально-нравственный, этический аспект. Студент может проявлять креативность в выборе одежды, покупке дорогих гаджетов, оригинальной самоподаче и т.д. Иногда креативность приводит к разрушительным последствиям: достаточно вспомнить концентрационные лагеря периода Второй мировой войны – это поистине ужасающий пример креативности. Только в том случае, если креативное поведение человека стремится к культуре, оно превращает человека в подлинно творческую личность. Поэтому студент должен осознавать, что недостаточно быть креативным, важно стремиться стать творцом в самом высоком смысле этого слова, что предполагает заботу о других людях. Р.А. Зобов и В.Н. Келасьев утверждают, что творчество – это «креативность, ориентированная на этические нормы» [4, с. 188].

В психологической парадигме креативность также связывают с творческой индивидуальностью личности. О.С. Булатова рассматривает творческую индивидуальность как уровень развития личности в целом, сущность которого «в самобытности и цельности всей личности (внутренняя сторона), в оригинальности, ярком своеобразии и масштабности всех проявлений личности и деятельности (внешняя сторона), выражающихся в автономности постановки жизненных и педагогических целей и задач, самостоятельности действий, в непрекращающемся поиске смысла жизни и деятельности и в готовности до конца отстаивать найденные, выстраданные идеалы и жизненные ценности» [1, с. 15]. Фактически креативность основана на способности человека быть участником, творческим субъектом процессов саморазвития и самореализации, всестороннего оригинального проявления и реализации своих возможностей.

Креативность в той или иной степени свойственная каждому человеку, она формируется и проявляется в деятельности, а значит ее можно развить. Особо

подчеркивается тот факт, что в процессе развития этого качества проявляет себя стремление субъекта к «самостоятельному нахождению ресурсов» для решения «творческой задачи»; при этом в любом акте творчества можно условно выделить две возможности становления творца – стихийную и сознательную: стихийное творчество свойственно в основном детям. Для сознательного творца важен акт самосознания – рефлексии, в которой человек выделяет свое творческое усилие и свою творческую позицию как основную возможность созидания [2, с. 8–10]. Обобщая все выше сказанное, следует отметить, что креативность выступает важным фактором и характеристикой личности студента, обеспечивающие ему успешность творческой самореализации.

Креативность необходима человеку и в деятельности, и в общении, и в повседневной жизни. Креативный человек обладает большей, по сравнению с другими людьми, привлекательностью в общении. Креативность рассматривается нами как внутренний ресурс человека, проявляющийся в способности к конструктивному и нестандартному поведению, осознанию себя как творческого субъекта деятельности и развитию своего уникального и неповторимого «Я». Необходимость формирования креативности определяется тем, что многие учащиеся, студенты, сталкиваясь с проблемной ситуацией в жизни, остаются пассивными при ее решении, стесняются раскрыть свои ценностные жизненные позиции, затрудняются в применении своих знаний и умений.

Для развития креативного мышления, формирования опыта креативной деятельности большое значение имеют формы осуществления субъект-субъектного педагогического взаимодействия в учебно-воспитательном процессе высшей школы, среди которых особое место занимают диалогичные и интерактивные формы. Групповой психологически тренинг и, в частности, тренинг креативности создает условия для развития у студентов креативности, необходимой им для дальнейшей психолого-педагогической деятельности.

Под *групповым психологическим тренингом* понимают совокупность активных методов практической психологии, которые используются с целью формирования навыков самопознания и саморазвития [3, с. 22]. Частные цели групповой работы в тренинге зависят от его типа и могут включать: помощь в осознании и разрешении психологических проблем; формирование коммуникативных навыков; развитие самосознания с целью самоизменения и коррекции поведения; содействие личностному росту. Не будет преувеличением сказать, что метацель и основная гуманистическая идея групповой психологической работы – помочь человеку стать самим собой, оказать содействие самореализации личности путем формирования индивидуальной творческой стратегии жизнедеятельности. *Тренинг креативности* рассматривается как процедура самореализации и «самонаучения» в условиях

решения нестандартных задач: профессиональных, личностных, социальных и т. д. Он включает в себя различные упражнения и задания, техники и приемы, основная цель которых – развитие креативности личности.

Для того, чтобы человек систематически использовал свои творческие возможности в ситуациях профессиональных и жизненных затруднений и сделал креативность «стилем жизни», самоцелью и способом творческой самореализации, необходимы два важных субъективных условия. Во-первых, это сочетание личностных качеств, при котором человеку комфортно в ситуациях неопределенности. Во-вторых, собственный выбор человека, в соответствии с которым он не стремится сделать свою жизнь предсказуемой и находит ситуации изменений приемлемыми для себя. Тренинг креативности предполагает развитие всех сторон личности в гармоничном единстве.

Игнорирование возможностей применения в учебном процессе соответствующих технологий развития креативности является основной проблемой на пути к творческой самореализации студентов в профессиональной сфере. Даже творческие студенты могут столкнуться с трудностями, блокирующими проявление креативности. К наиболее распространенным барьерам в развитии креативности студентов можно отнести следующие: а) предлагаются только готовые шаблоны и алгоритмы; б) критика новых, пусть и ошибочных, идей; в) типовые задания для самостоятельной работы или ее полное отсутствие; г) безынтересное отношение к работе со стороны преподавателя; д) убежденность студента, что профессией он заниматься не будет, а ему нужен только диплом. Вместе с тем в ряде исследований доказано влияние креативности на преодоление трудностей профессиональной и личностной самореализации.

В тренинге студенты имеют возможность не только осознать и преодолеть барьеры к проявлению креативности, но и формируют навыки и умения управления креативным процессом через: а) накопление и систематизацию знаний, на основе которой можно творить что-то новое; б) создание атмосферы, располагающей к творчеству (отсутствие критики на стадии порождения идей); в) поиск аналогий. Как видим, тренинг не сводится к передаче знаний и умений в неизменном виде, он подразумевает создание возможности прямого соприкосновения с изучаемой реальностью, обучения на собственном опыте. Пространство тренинга креативности создает все необходимые условия для творческого саморазвития студентов, актуализации их творческих ресурсов, что в совокупности обеспечит их творческую самореализацию.

Для того, чтобы тренинги креативности способствовали формированию опыта творческой самореализации, они должны строиться на ряде специфических для данного вида тренингов принципах: моделирование ситуаций новизны и неопределенности; игровой характер взаимодействия;

позитивная обратная связь, отказ от критики; баланс между интуицией и критическим мышлением; ретроспективное выстраивание параллелей между содержанием занятий и жизненным опытом участников; широкое использование средств визуальной и пластической экспрессии. Это рисунки, драматические постановки, импровизация.

Таким образом, тренинг креативности рассматривается как процедура самореализации и самонаучения студента в условиях решения нестандартных задач. В данном случае это задачи, требующие от студентов творческого применения имеющихся знаний. В тренингах креативности активизируется творческий потенциал студентов, приобретается опыт поиска и нахождения оригинальных решений профессиональных и жизненных проблем, что в целом содействует успешности творческой самореализации студентов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булатова О. С. Педагогический артистизм : учеб. пособие для студ. высш. пед. зав. / О. С. Булатова. – М. : Академия, 2001. – 240 с.

2. Варламова Е. П. Психология творческой уникальности человека: рефлексивно-гуманистический подход / Е. П. Варламова, С. Ю. Степанов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ин-т психологии РАН, 2002.– 253 с.

3. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие / И. В. Вачков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во «Ось-89», 2007. – 255 с.

4. Зобов Р. А. Человекознание: самореализация человека / Р. А. Зобов, В. Н. Келасьев. – СПб. : Изд-во СПУ, 2008. – 459 с.

5. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.

УДК 37.014.661..35.075.6..371

***Зімбалевський Олег Владіславович**, аспірант,*
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова
Київ, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

***Анотація**. У статті розглянуто проблему консультування в галузі освіти; розкрито та порівняно суть роботи освітнього консультанта в Україні з країнами Європи та Америки; досліджено мету , завдання та обов'язки освітніх консультантів країн світу, альтернативою яких виступають методичний кабінет України та громадські ініціативи.*

***Ключові слова:** консультаційні послуги в галузі освіти, освітній консультант, методист-дорадник, шкільний консультант.*

***Zimbalevskyi Oleh,** Postgraduate school student,*
National Pedagogical University by M.P. Drahomanov
Kyiv,Ukraine

MODERN ISSUES OF PROFESSIONAL COUNSELING SERVICES IN THE FIELD OF EDUCATION

***Annotation.** The article deals with the problem of counseling in the field of education; the essence of the educational consultant's work in Ukraine with the countries of Europe and America is*

revealed and comparable; The purpose, tasks and responsibilities of educational counselors of the countries of the world, the alternative of which is the methodological cabinet of Ukraine and public initiatives, is researched.

Key words: *counseling services, counselors in the field of education, school counselors.*

Зимбалевський Олег Владиславович, *аспирант*
Национальний педагогический университет им. М.П. Драгоманова
Киев, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КОНСУЛЬТИРОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация *- В статье рассмотрена проблема консультирования в области образования; раскрыто и приведены сравнения сути работы образовательного консультанта в Украине со странами Европы и Америки; исследованы цели, задачи и обязанности образовательных консультантов стран мира, альтернативой которых выступают: методический кабинет в Украине и общественные инициативы.*

Ключевые слова: *консультант в области образования, педагогический консультант, школьный консультант, советник.*

З кожним роком все більше студентів з України їдуть навчатися за кордон. «З 2009 до 2016 року кількість студентів, що навчаються за кордоном зросла на 186% – до близько 70 тисяч осіб», про це на відкритті Національної програми стажувань в ЦОВВ повідомив міністр економічного розвитку Степан Кубів [5]. «У Польщі, за даними на 2017 рік, навчалися понад 35,5 тис. студентів з України. Найперші причини вибору навчання у Польщі – отримання диплому європейського зразка (51 %), незадовільні умови життя в Україні (47 %), а також отримання кращих знань (45 %). Найчастіше обирають навчання за напрямками: суспільні науки та журналістика (32 %), а також бізнес, адміністрація та право – 30 %. З усіх опитаних українських студентів в Польщі лише 7 % мають твердий намір повернутися після навчання в Україну, 29 % – їхати далі на Захід, а 28 % – залишитися у Польщі. Під час конференції було озвучено результати дослідження серед українських студентів, проведених в Чехії, Словаччині та Угорщині щодо вибору закладу вищої освіти (ЗВО) для навчання. Вони практично співпали з результатами, які проводилися у Польщі. У Чехії спостерігається найвищий рівень інтеграції українських студентів до життя у чеському суспільстві, найменший – в Угорщині через складність у вивченні угорської мови. В Угорщині також найвищий відсоток українських студентів, які планують повернутися в Україну, а у Словаччині – найвищий відсоток студентів з України, які не мають наміру залишатися у цій країні» [3].

«Польські комерційні та державні установи реагують на масову трудову та освітню міграцію з України до Польщі пропозиціями українською мовою. На вулицях міст масово з'являються україномовні написи і реклама. Передусім про грошові перекази в Україну та мобільний зв’язок, пише «Радіо Свобода». Рідною для українців мовою надають інформацію у приймальних комісіях багатьох польських вишів, а також у банках і в бюро нерухомості. Великі мережі

супермаркетів організовують «українські тижні». Телефонні консультації українською мовою надають у семи польських банках. Упродовж останніх двох років звичними стали україномовні версії інтернет-сайтів банківських установ, чи українізований інтернет-банкінг. Нещодавно українську версію мобільного банкінгу своїм клієнтам запропонув найбільший польський державний банк PKO Bank Polski. На масову присутність українців у Польщі реагує місцева влада. У Вроцлаві вже два місяці у автоматах з продажу квитків та компостерах, встановлених у громадському транспорті та на зупинках, можна послуговуватися українською мовною версією. Як показують статистичні дані, 36 % українців, які бажають виїхати за кордон на постійне місце проживання, обирають Польщу» [6].

У зв'язку з цим постає риторичне запитання, що ж робиться сьогодні в Україні на державному рівні та на рівні місцевих ініціатив для залучення українських абітурієнтів до українських університетів? Хто допомагає школяреві у виборі не тільки професії, а й майбутнього вишу?

У багатьох країнах світу в школі працюють шкільні консультанти (school counselors) [1], в обов'язки яких входить допомога випускнику у виборі професії, вишу та розвитку майбутньої кар'єри. Професія «освітній консультант у школі» давно існує у світовій практиці. Освітній консультант є і радником, і педагогом, який працює в школі з дітьми та сприяє забезпеченню готовності учнів до переходу від шкільної освіти до майбутньої кар'єри: вибору професії, профільної освіти, служби в збройних Силах України, підготовки до вступу в університети тощо.

Ідея наукового обґрунтування раціонального вибору молодими людьми професій і організованої допомоги їм в цьому виникла у формі профорієнтації в кінці XIX – початку XX століття. Психологічні аспекти професійного вибору і становлення особи виступають як об'єкт наукового дослідження з першого десятиліття XX століття.

Історія професії освітнього консультанта почалася у XIX ст. з появою профорієнтації. Зараз це відомо, як «розвиток кар'єри». У Детройті у 1898 році Джесс Б. Девіс почав працювати в якості консультанта з учнями середньої школи в галузі проблеми освіти і професійного шляху, що показує зв'язок консультування і керівництва у виборі професії. Він систематизував програму профорієнтації шляхом розвитку професійних інтересів й особистісної характеристики учнів. Вже у 1908 році в Бостоні (США) професором гарвардського університету Ф. Парсонсом був відкритий перший консультаційний центр: «Бюро професійної орієнтації». Центр мав на меті допомогу підліткам у визначенні їх життєвого шляху; у процесі переходу від школи до роботи. «У 1910 році у Нью-Йорку було відкрите аналогічне бюро. Його завдання полягало у вивченні вимог, які ставляться людині різними

професіями, більш ґрунтовніше знання здібностей школярів. Бюро використовувало тести й анкети. Досвід цих бюро став широко розповсюджуватися у США. На початку ХХ ст. виникають перші приватні служби по профорієнтації у Англії, Франції, Швейцарії» [2]. У період з 1920-1930 років в Америці збільшилась важливість освітнього консультанта в школі, оскільки зростало значення особистісного, соціального та морального розвитку учня.

У Німеччині у 1922 році був прийнятий закон про систему професійної орієнтації, консультації і на його основі положення, яке визначало принципи керівництва цією системою. Так згідно цього закону необхідно проводити планомірну підготовку підлітків до вибору професії; давати відповіді й інформацію, яка стосується вибору професії; проводити психологічне обстеження; супроводжувати рекомендації направленням на роботу чи на професійне навчання [2]. В Америці у 2003 році з'явився «Національний Центр Удосконалення Роботи Освітніх Консультантів», який акцентував увагу на проблемах молоді з бідних сімей та студентів з обмеженими можливостями і професія освітнього консультанта привернула до себе увагу та набула відповідної значимості.

Сьогодні у багатьох країнах світу освітнє консультування проводять спеціально підготовлені фахівці – освітні консультанти (наприклад: у Китаї, Фінляндії, Ізраїлі, Румунії, Туреччині та США). В інших випадках освітнє консультування проводять вчителі, які мають такі обов'язки, як додаткове навчальне навантаження (наприклад: Індія, Японія, Мексика, Південна Корея). Важливою підставою для появи професії освітнього консультанта стали труднощі учнів під час вибору подальшого шляху в дорослому житті.

Спочатку такі люди називалися «методистами», але «освітній консультант» є більш вдалим терміном, оскільки ця людина здійснює підтримку випускника в подальшому житті: в навчальній, професійній та соціальній діяльності. В Азії, Африці, США та Європі освітній консультант – це особа, яка допомагає планувати та організовувати реалізацію планів становлення кар'єри майбутнього випускника. Професійні освітні консультанти в школах задовольняють потреби учнів за трьома головними напрямами: академічному розвитку, розвитку кар'єри, особистому та соціальному розвитку з підвищеним акцентом на доступі до вищої освіти. Знання, розуміння і навички, які одержують учні, відбуваються у межах класних занять, консультацій і співпраці.

У Європі створені Міжнаціональні центри обміну інформацією. Ефективно використовується світова мережа для розповсюдження інформації щодо освітнього консультування та професійної орієнтації. Освітнє консультування поширюється в усьому світі з метою покращення життя кожної людини. Шкільний радник (консультант) у галузі освіти в Америці – це дипломований

фахівець, який має ступінь магістра освітньої програми в галузі консультування та володіє кваліфікацією та навичками консультування учнів з питань освіти, кар'єри, розвитку особистості та соціальних питань. Шкільні консультанти у США працюють на всіх рівнях шкільної освіти: в початкових, середніх та вищих школах США. У своїй роботі вони дотримуються професійних та етичних стандартів «Американської асоціації освітніх консультантів» та надають наступні послуги:

- послуги для учнів (персональна взаємодія: консультант-учень):

- консультування щодо навчального плану (допомога у виборі напрямку навчання);

- індивідуальне планування (допомога у визначенні особистих цілей і розвитку майбутніх кар'єрних планів);

- термінові послуги (відповідь на запити учнів, які вимагають негайного вирішення);

- опосередковані послуги – це результат співпраці шкільних консультантів з батьками, вчителями, іншими представниками суспільства.

В Україні замість шкільних консультантів у школах працюють практичні психологи і соціальні педагоги. Відповідно до закону посада практичного психолога та соціального педагога вводиться в штатний розпис школи за умови наявності фахівців і виходячи з нормативів, встановлених Міністерством освіти (Положення про психологічну службу системи освіти України від 22.05.2018 р. № 509) [4].

Чим займається практичний психолог та соціальний педагог в українській школі? Згідно із законодавством, проаналізувавши перелік обов'язків соціального педагога можна зробити висновок про те, що соціальний педагог у школі несе відповідальність за соціальний розвиток дітей, а практичний психолог займається їхнім особистісним розвитком. За кордоном ці функції виконує один фахівець – «school counselor» [1], який займається як академічним розвитком, так і розвитком кар'єри, з перевагою вибору вищої освіти.

В Україні на практиці шкільні психологи займаються «проблемними учнями» або цілими класами, тобто запобіганням конфліктних ситуацій, протидії «булінгу» та забезпеченням комфортної роботи для педагогічного персоналу школи. Майже не зустрінеш психолога, який працює у напрямку вибору професії та ще й з кожним учнем індивідуально. Про допомогу у виборі професії та закладу вищої освіти взагалі мова не йде. Шкільні психологи не мають потрібної кваліфікації для консультування у виборі вишу – не володіють загальною інформацією про університети, про вишівські програми навчання тощо, для того, щоб консультувати випускників шкіл. Тому освітні консультанти, які приїжджають до нас, наприклад, з Польщі, і володіють повною інформацією про роботу вишів у Польщі, про зміст їхніх програм, кваліфікацію викладачів, про

технічне оснащення закладів освіти легко завойовують довіру українських школярів і займають ту нішу, яка в Україні не зайнята педагогічними консультантами або представниками українських університетів – дорадниками.

Не можемо віддати належне місцевим ініціативам столиці та регіонів України. Мабуть, це не є ініціативою тощо. Громадські освітні консультаційні організації проводять супровід учня щодо навчання за кордоном за кошти батьків, а ініціативні групи від місцевої влади проводять «своїх» крізь призму місцевого бюджету. Університет, як ЗВО рекламує себе через мережу інтернет для освітнього простору регіонів України. Сучасна практичність українців – у визначенні якості Європейського рівня навчання та всесвітнього визнання ступеню та рівню ЗВО у міжнародному освітньому просторі. Ступінь української освіти потребує затвердження в іншій країні. Громадські освітні консультаційні організації рекрутингу у виші України не проводять.

ВИСНОВКИ. В українських школах не приділяють належну увагу питанню майбутньої професійної орієнтації випускників, і це стосується не тільки майбутньої професії, а й вибору вищого навчального закладу. Законодавством у школах передбачений практичний психолог та соціальний педагог, але допомога у виборі вишу в їхню компетенцію не входить. В інших країнах світу, в тому числі в країнах ЄС, зокрема в сусідній Польщі, є освітні консультанти з магістерською освітою з педагогічного консультування, які працюють при школах, коледжах та університетах і займаються саме консультуванням щодо вибору майбутньої спеціальності і найкращого для цієї спеціальності ЗВО. Оскільки в Україні ця ніша не зайнята, таких консультантів з інших країн (тієї ж Польщі) стає все більше. Громадські освітні консультаційні організації України також працюють на влаштування абітурієнтів у виші Європи. Як результат – потік українських абітурієнтів до Польщі зріс за останні дев’ять років у десять разів.

В українських школах не приділяють належну увагу питанню майбутньої професійної орієнтації випускників і це стосується не тільки майбутньої професії, а й вибору ЗВО.

Безумовно, зростаюче число охочих отримати освіту за кордоном пов'язано не тільки з відсутністю інформації та консультацій про українські ЗВО, але й, в основному, це результат застарілих методів і засобів (у першу чергу технічних) освіти в наших вишах. Однак, пасивно чекати, посилаючись на нестачу бюджетних коштів, не можна. Можна дочекатися повного відтоку абітурієнтів за кордон, або, як мінімум, виїзду на навчання за кордон кращих випускників шкіл і тих, у кого є матеріальні можливості для отримання платної освіти за кордоном. На цю проблему варто звернути увагу на державному рівні. Як перший крок варто підготувати педагогічних консультантів (дорадників) для роботи зі школярами у напрямку вибору майбутньої спеціальності та відповідного ЗВО.

При цьому ЗВО повинен відповідати всім критеріям випускника та вимогам його батьків. Починати можна з ініціатив місцевої влади, локальних громадських організацій та самих університетів. Такі ініціативи вже існують. Університети повинні проводити в школах лекції, відкривати факультативні заняття для школярів з метою привернути кращих випускників у лави своїх студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія: School Counselor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wikipedia.org/.

2. Зарубіжний досвід організації профорієнтаційної роботи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://studopedia.ru/15_124826_zarubizhniy-dosvid-organizatsii-proforiientatsiynoi-roboti.html.

3. «Повідомили, як ставляться поляки до українських студентів у Польщі» /Наука і освіта/ Середа, 20червня 2018 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/_povidomili-yak-stavlyatsya-polyaki-do-ukrayinskih-studentiv-u-polschi/843364.

4. Положення про психологічну службу у системі освіти України [Електроннийресурс].Режимдоступу:http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18/ Наказ від 22.05.2018 № 509/.

5. «Скільки українських студентів навчаються за кордоном» /Наука і освіта/. Пн. 25 червня 2018 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/_skilki-ukrayinskih-studentiv-navchayutsya-za-kordonom/844224.

6. «У Польщі масово з'являються послуги і реклама українською» /Наука і освіта». Вівторок 19 червня 2018 року [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://gazeta.ua/articles/migrants/_u-polschi-masovo-zyavlyayutsya-poslugi-i-reklama-ukrayinskoyu/843167.

Керівник: *кандидат педагогічних наук, доцент, професор:* ***Саюк В.І.***

УДК 004.5:378.147

Архипова Марина Володимирівна
м. Дніпро, Україна
вчитель інформатики КЗО НВК №139 ЗНЗ-ЦТ «Дума» ДМР,
студентка Національного педагогічного університету ім.М.П. Драгоманова

SMART ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. *У статті розглядаються сучасні методи проведення уроків, з використанням Smart-технологій. Визначено доцільність знаходження нових шляхів здійснення освітнього процесу. Можливості і перспективи використання Smart-середовищ у навчальному процесі. Переваги та недоліки Smart -технологій.*

Ключові слова: *старт-технології, сучасна освіта, старт-середовище, інтерактивна дошка.*

Arkhipova Marina Volodymyrivna
Dnipro, Ukraine
Teacher of informatics KAZ NSC № 139 ZNZ-Ts "Duma" DMR,
student of the M.P. Dragomanov National Pedagogical University

SMART TECHNOLOGIES AND THEIR USE IN EDUCATIONAL PROCESS

Annotation. *The article deals with modern methods of conducting lessons, using smart technologies. The expediency of finding new ways of implementing the educational process has been*

determined. Opportunities and prospects of using Smart-environments in the learning process. Advantages and disadvantages of Smart-technologies.

***Key words**: start-technologies, modern events, start-up, interactive doshka.*

Вступ. Сучасні технології розвиваються дуже швидко, і буденні речі змінюються до невпізнання або замінюються новими, більш сучасними. Так, на сьогодні навіть шкільна дошка вже не відповідає вимогам викладання на достатньому рівні, і її витісняє інтерактивна дошка [1, с.102].

Модернізація та прогрес освіти не можна уявити без поєднання перевірених форм та методів із досягненнями сучасного світу.

Завдання статті:

•Розглянути поняття: «Smart-середовище».

•З'ясувати ефективність використання Smart-середовищ, його переваги та недоліки використання.

Предмет статті: використання Smart-середовищ у навчальному процесі.

Мета статті: визначити можливості і перспективи використання Smart-середовищ у навчальному процесі для кращого засвоєння, відтворення, розуміння знань та застосування їх на практиці.

Якісна освіта є невід'ємною складовою процвітання держави. Сучасні технології не стоять на місці. Для того щоб рівень знань був на достатньому рівні, особливу увагу необхідно звернути, саме на впровадження Smart-технологій у систему сучасного навчання.

Розглянемо, що собою представляє Smart-освіта? Проблемою сучасних освітніх закладів, є недостатнє забезпечення друкованими навчальними посібниками, вирішити це допомагає, застосування в освітніх цілях смартфонів, планшетів, інтерактивних дошок, інших пристроїв із доступом до Інтернету, а також різноманітних навчальних програм [2, с. 100].

Технічний прогрес не стоїть на місці, темпи розвитку, вимагають швидкого знаходження нових підходів до викладання у школах та внз.

Smart-освіта є одним з сучасних способів донести нові знання до дітей.

Сучасні вчителі та викладачі, мають постійно вдосконалювати свої знання і навички, як говорять «йти в ногу з часом». Тому що освіта сьогодні має допомагати, здобувачам освіти, використовувати набутті знання у повсякденному життя, вдосконалювати вже існуючи вподобання та захоплення [3, с. 77–80].

Щоденне навчання – це запорука успіху. Smart-освіта дає змогу здобувати нові знання, використовуючи новітні тенденції розвитку [4].

Smart-освіта є освітою з використанням інтерактивного освітнього середовища. Така освіта має багато переваг, серед яких:

•Підвищується ефективність викладання (матеріал подається в різних формах, що дозволяє охопити більш широку аудиторію);

•Використання одночасно різні види матеріалу: звукових, відео, ресурсів Інтернету, зображень;

•З'являється зацікавленість до вивчення чогось нового;

•Зручність використання мультимедійних пристроїв та інтерактивного обладнання;

•Зростає якість знань ;

•Економія часу: потрібну інформацію можна побачити на дошці, в той час як викладач її просто пояснює;

•Можливість дистанційного не тільки оцінювання, а й навчання.

•Сприяє колективній співпраці;

•Можливість застосування у різних освітніх галузях (уроки, семінари, доповіді і т.п.);

•Інтерактивні засоби навчання дуже зручні для інклюзивного навчання.

Серед багатьох переваг, Smart-освіта має і свої недоліки:

•Недостатнє оснащення необхідним обладнанням освітніх закладів;

•Кількість семінарів, курсів, які допоможуть вдосконалити свої знання, щодо використання інтерактивного обладнання, менша ніж цього потребують сучасні освітяни;

•Кількість бажаючих, спробувати свої вміння, перевищує можливість дати таку змогу, за браком часу;

•Для приготування уроку необхідно приділити більше часу;

•Неможливість встигнути за темпом розвитку технічного прогресу.

Висновок. Smart-освіта – це сучасна освіта, яка має безліч переваг. Використовуючи новітні тенденції викладання, можна зацікавити кожного учня, можна створити таке середовище для навчання, у якому навіть ледачий знайде для себе щось цікаве.

Освіта сьогодні використовує найбільш успішний і прогресивний досвід інших країн. Звичайно, цей шлях довгий, а темпи розвитку і оснащення не такі швидкі,як би цього хотілося, маємо ще над чим працювати.

Але головне, чого мають навчитися сучасні здобувачі освіти, не те як правильно використовувати сучасні пристрої і винаходи, які спрощують наше життя, а те як співпрацювати між собою, як обговорювати шляхи вирішення різних завдань.

Ми маємо навчити сучасних дітей використовувати надбання технічного прогресу, використовуючи при цьому колективну співпрацю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бонч-Бруєвич Г.Ф. Методика застосування технології SMART Board. – К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2007. – 102 с.

2. Буйницька О.П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення курсу. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2009. – 100 с.

3. Корсунська Л. М. Корейська концепція smart-освіти: загальне навчання, цифрові підручники і smart-школи / Л. М. Корсунська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2013. – № 11. – С. 77–80.

4. Семеніхіна О.В. Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до smart-суспільства / О.В. Семеніхіна // [Електронний ресурс].

УДК 371:004

Ольга Береза,
вчитель української мови та літератури Староярської ЗОШ І-ІІ ст.,
Яворівського р-ну, Львівської обл., Україна

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. *В даній статті розглядаються особливості застосування інтерактивних методів навчання на уроках української мови та літератури. В залежності від мети та змісту уроку, приводяться приклади різних методів та засобів навчання. Аналізуються способи їх проведення. Зосереджується увага на місці інтерактивних технологій у структурі сучасного уроку та їх ефективності.*

Ключові слова: *інтерактивні методи навчання, мозковий штурм, робота в групі, мультимедійні засоби, метод проектів.*

Olha Bereza,
teacher of Ukrainian language and literature
Yavoriv, Ukraine

INTERACTIVE METHODS OF STUDYING IN UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE CLASSES.

Abstract*. The peculiarities of using of interactive methods of teaching in Ukrainian language and Literature lessons are considered in this article. Depending on the purpose and the procedure of the lesson the examples of different methods and learning are presented. The methods of teaching are analyzed as well. The main focus is concentrated on the usage of interactive technologies in the structure of the modern lesson and its effectiveness.*

Keywords: *interactive learning, brainstorming, teamwork, multimedia means, project method.*

Традиційна організація навчання поступово втрачає свою привабливість для учасників навчального процесу. Сучасний світ та швидкоплинність змін у ньому щоразу ставлять нові умови вчителю та вимагають від нього високої організованості, самовдосконалення, компетентності у знанні та викладанні своєї дисципліни. Навчаючи, є дуже важливим викликати інтерес до теми уроку, перетворити учня з пасивного спостерігача на активного учасника заняття. Активні форми навчання будуються на інтерактивних методах.

На сьогоднішній день інтерактивні методи навчання є актуальним способом роботи педагога в будь-якому освітньому закладі. На відміну від традиційних, вони базуються на активній взаємодії учасників навчального процесу, при цьому основна вага надається взаємодії учнів між собою. Такий підхід дозволяє активізувати навчальний процес, зробити його більш цікавим та менш виснажливим для учасників. Ціль інтерактивних методів навчання – виробити в

учнів вміння індивідуально і колективно отримувати й оцінювати здобуту інформацію; брати участь в обговоренні; використовувати універсальні стандарти, які допомагають оцінити позицію, прийняти рішення; приходити до єдиного рішення і відстоювати свою позицію. У процесі навчання учні не лише засвоюють знання, водночас відбувається й розвиток особистості, її мислення, пам'яті, уваги, уяви, мовлення, а також підвищується рівень загальної культури [2, с. 133.]. Тому, якщо учитель у своїй роботі використовує активні форми та методи навчання, то це значно полегшує його роботу та позитивно впливає на досягнення мети.

Розробку елементів інтерактивного навчання ми можемо знайти в працях В. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів 70-80-х рр. (Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та інших).

Теоретичною основою запровадження інтерактивних методів навчання мають бути системний, особистісно-зорієнтований та діяльнісний підходи до побудови дидактичних процесів; теорія оптимізації педагогічного процесу (Ю.К. Бабанський, М.М. Поташник), а також інваріантність процесу навчання, уроку як конкретної форми існування процесу засвоєння знань і методу навчання як мікродіяльності навчання.

Методологічною основою – розробки сучасних українських та зарубіжних педагогів у галузі методів та технологій навчання (В. Гузєєв, А. Гін, О. Пометун, Л. Пироженко [4, с. 8-24], А. Фасоля [5, с. 14]).

Термін «інтерактивний» прийшов до нас з англійської і має значення «взаємодіючий». Вчені визначають інтерактивне навчання по-різному. Одні – як діалогове навчання [6], інші – як співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання у співпраці) [3, с. 7].

Особлива цінність інтерактивного навчання в тому, що учні навчаються ефективної роботи в колективі. А саме ці навички будуть корисними і постійно застосовуваними в дорослому житті.

Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, вирішення творчих завдань, спільне розв'язання проблем тощо. В ході такого навчання учні вчаться критично мислити, розв'язувати складні проблеми на підставі аналізу обставин і відповідної інформації, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Для цього на заняттях організовується індивідуальна, парна і групова роботи, застосовуються дослідницькі проекти, рольові ігри, йде робота з документацією різними джерелами інформації.

За даними американських вчених («піраміда навчання»), під час лекції учень засвоює всього лиш 5 % матеріалу, під час читання – 10 %, роботи з відео/аудіо матеріалами – 20 %, під час демонстрації – 30 %, під час дискусії – 50 %, під час практики – 75 %, а коли учень навчає інших чи відразу застосовує знання – 90 %

[1]. Такі дані свідчать про те, що при пасивних методах навчання, рівень учнівських знань має у 5-10 разів нижчу ефективність, ніж при активних та інтерактивних.

Використання інтерактивної стратегії змінює роль і функції учителя - він перестає бути центральною фігурою і лише регулює навчальний процес, займається його загальною організацією, визначає загальний напрям (готує до уроку необхідні завдання, формулює питання для обговорення у групах, контролює час і порядок виконання наміченого завдання, дає консультації, допомагає в разі труднощів).

На сьогоднішній день існує чимало методів інтерактивного навчання. Загалом їх можна поділити на дві великі групи: групові та фронтальні. Перші передбачають взаємодію учасників малих груп (на практиці від 2 до 6-ти осіб), другі – спільну роботу та взаємонавчання всього класу. На уроках української мови та літератури доцільно використовувати групові та фронтальні інтерактивні методи навчання.

Для успішної реалізації інтерактивних методів навчання на уроках існують певні вимоги. Перш за все необхідно провести вступне заняття, на якому слід чітко і доступно пояснити, що таке інтерактивне навчання; скласти у зрозумілій для учнів формі та опрацювати з ними правила роботи в групах. Прикладом правил можуть бути такі: 1. Поважай кожну думку, вона важлива. 2. Спочатку подумай, а тоді скажи. 3. Не бійся висловлюватися. 3. Кожен з нас є партнером. 4. Поводься тактовно. 5. Говори чітко, зрозуміло тощо.

Розглянемо детальніше найпоширеніші інтерактивні методи.

Групові методи:

Робота в парах. Виконуючи завдання, учні працюють у парах. Така робота дозволяє швидко виконати вправи, які в звичайних умовах займають багато часу і вимагає обміну думками. Учні отримують певне завдання (обговорити подію, твір, взяти інтерв'ю один в одного тощо). Після цього один із партнерів доповідає перед класом про результати.

Робота в трійках. Це та ж сама робота в парах, але ускладнена третім учасником. Найкраще в трійках проводити обговорення, обмін думками, підведення підсумків чи навпаки, виділення несхожих думок).

Змінювані (ротаційні) трійки. Цей метод трохи складніший: всі трійки класу отримують одне й те ж завдання, а після обговорення один член трійки йде в наступну, один в попередню і ознайомлює членів новостворених трійок з набутком своєї.

2+2=4. Дві пари окремо працюють над вправою протягом певного часу (2-3 хвилини), обов'язково доходять до спільного рішення, потім об'єднуються і діляться набутим.

Карусель. Учні сідають у два кола – внутрішнє і зовнішнє. Внутрішнє коло нерухоме, зовнішнє рухається. Можливі два варіанти використання методу – для дискусії (відбуваються «попарні суперечки» кожного з кожним, причому кожен учасник внутрішнього кола має власні, неповторювані докази), чи для обміну інформацією (учні із зовнішнього кола, рухаючись, збирають дані).

Робота в малих групах. Тут відбувається розподіл ролей: «спікер» – керівник групи (слідкує за регламентом під час обговорення, зачитує завдання, визначає доповідача, заохочує групу до роботи), «секретар» (веде записи результатів роботи, допомагає при підведенні підсумків та їх виголошенні), «посередник» (стежить за часом, заохочує групу до роботи), «доповідач» (чітко висловлює думку групи, доповідає про результати роботи групи).

Акваріум. У цьому методі одна мікрогрупа працює окремо, в центрі класу, після обговорення викладає результат, а решта груп слухає, не втручаючись. Після цього групи зовнішнього кола обговорюють виступ групи і власні здобутки.

Фронтальні методи:

Велике коло. Учні сидять по колу і по черзі за бажанням висловлюються з приводу певного питання. Обговорення триває, поки є бажаючі висловитися. Після обговорення вчитель може взяти слово.

Мікрофон. Це різновид великого кола. Учні швидко по черзі висловлюються з приводу проблеми, передаючи один одному уявний «мікрофон».

Незакінчені речення. Дещо ускладнений варіант великого кола: відповідь учня – це продовження незакінченого речення типу «можна зробити такий висновок…», «я зрозумів, що…».

Мозковий штурм. Загальновідома технологія, суть якої полягає в тому, що всі учні по черзі висловлюють абсолютно всі, навіть алогічні думки з приводу проблеми. Висловлене не критикується і не обговорюється до закінчення висловлювань.

Аналіз проблеми. Учні в колі обговорюють певну проблему. Кожен каже варіанти, що складаються внаслідок вибору. Найкраще давати завдання вибору з особистісним сенсом.

Мозаїка. Це метод, що поєднує і групову, і фронтальну роботу. Малі групи працюють над різними завданнями, після чого переформовуються так, щоб у кожній новоствореній групі були експерти з кожного аспекту проблеми. Наприклад, кожна первинна група отримує певний текст із завданням прочитати та визначити його стиль. Після переформування, перша нова група повинна назвати стилі кожного з текстів, друга – основні їхні ознаки, третя – випадки їх використання, четверта – навести власні приклади текстів заданих стилів.

Крім вищезазначених інтерактивних методів, існують ще інтерактивні ігри з використанням мультимедійних технологій, які дуже до вподоби учням, хоча

вони й потребують змістовної підготовки. Наприклад, метод проектів (презентації, демонстації відеопроектів), проведення інтерактивних ігор «Перший мільйон», «Найрозумніший», «Хто зверху», брейн-рингів, тощо.

Важливо зазначити, що при будь-якому виді уроків учителям варто застосовувати кілька методів навчання в різних комбінаціях. Застосування їх залежить від завдання та умов кожного виду занять.

Беручи до уваги вищезазначений матеріал, можна дійти висновку, що застосування інтерактивних форм та методів роботи на уроках української мови та літератури є цікавим для учнів, допомагає добре засвоїти матеріал та використати його у подальших заняттях, виконує дидактичні та різні розвивальні функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерактивні методи навчання: теорія і практика впровадження [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-103F1AF92B958.

2. Колісник-Гуменюк Ю.І. Інтерактивні технології як метод громадянського виховання молоді / Ю. Колісник-Гуменюк // Молодь і ринок. – 2011. – № 4. – С. 131–134.

3. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. – К., 2002. – С. 136.

4. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О.І. Пометун, А.В. Пироженко ; ред. О.І. Пометун. – К. : А.С.К., 2004. – С. 8–24

5. Фасоля А.М. Урок в умовах особистісно-зорієнтованого навчання // Українська мова і література. – 2003. – № 46.

6. Интерактивное обучение: новые подходы // Відкритий урок. – 2002. – № 5–6.

Науковий керівник *Колісник-Гуменюк Ю. І.*

УДК 378.147

Білан Людмила Василівна, *викладач циклової комісії фізико-математичних дисциплін, інформатики та обчислювальної техніки ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж» Бережани, Україна*

МАТЕМАТИЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

В останні роки гостро постало питання необхідності підвищення престижу технічної освіти та розвитку інженерної галузі в нашій країні. Відкриття нових сучасних виробництв неможливо без наявності високої кваліфікації інженерних кадрів. Математика є однією з базових дисциплін, яку повинен освоїти майбутній фахівець. Інженерна практика не може бути успішною без знання основних математичних методів, знайомство з якими має починатися ще в школі. Однак по ряду причин вузи «наповнилися» студентами з явними прогалинами в шкільній підготовці. Більше того, у багатьох зовсім відсутня мотивація до навчання у вищих навчальних закладах. У статті розглядаються проблеми математичної освіти.

Ключові слова: *інженерія, математика, модернізація, реформація, демократизація, математичні методи.*

Bilan Liudmyla Vasylivna, *teacher of the cyclic commission*
of physical and mathematical disciplines, computer science and computer technology
VN NUBiP Ukraine "Berezhansky Agrotechnical College"
Berezhany, Ukraine

MATHEMATICAL COMPOSITION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

In recent years, the question arose about the need to increase the prestige of technical education and the development of engineering industry in our country. The opening of new modern productions is impossible without the presence of highly skilled engineers. Mathematics is one of the main disciplines to be mastered by a future specialist. Engineering practice can not be successful without the knowledge of the basic mathematical methods, familiarity with which should begin at school. However, for a number of reasons, universities are "filled" with students with obvious gaps in school preparation. Moreover, many have no motivation to study in higher educational institutions. The article deals with the problems of mathematical education

Keywords: *engineering, mathematics, modernization, reformation, democratization, mathematical methods.*

Система загальної середньої освіти в останні роки кардинально змінилась. Це викликано соціально-економічною і політичною перебудовою суспільства та всіх його інститутів. В основу нової освітньої парадигми лягли ідеї демократизації, гуманізації та гуманітаризації, перехід до особистісно-орієнтованої моделі освіти. Нове осмислення сутності сучасної освіти призводить до пошуку нових освітніх форм, створення нових типів навчальних закладів - гімназій, ліцеїв, коледжів, авторських шкіл, шкіл-комплексів, які розробляють свої оригінальні педагогічні та дидактичні концепції, що включають такі ідеї, як надання можливостей вибору траєкторії отримання і поглиблення освіти, розробку гнучкої і мобільної системи задоволення освітніх запитів школярів, їх батьків, населення регіону.

Найважливішою і обов'язковою компонентою будь-якої освітньої системи є фізико-математична підготовка. Їй завжди приділяли особливу роль, оскільки з успіхами в цій області зв'язувалися успіхи країни в розвитку науково-технічного прогресу [2]. Біля витоків концепції формування фізико-математичної еліти на рівні загальної освіти стояли такі вчені, як А.А. Колмогоров, І.К. Кикоин, В.А. Фабрикант, В.М. Глушков, М.П. Кравчук. Завдяки їх зусиллям і авторитету в кінці 60-х, початку 70-х років організовуються фізико-математичні школи при Московському, Ленінградському, Київському і Новосибірському університетах. Були розгорнуті дослідження, спрямовані на розробку змісту фізико-математичної освіти, на розвиток найважливіших якостей особистості. Ці дослідники запропонували нові концепції розвитку творчих здібностей школярів, формування природничо наукового мислення та пізнавального інтересу. Сьогодні ж математична освіта в школі якщо і не знаходиться в стані

занепаду, то явно і не переживає найкращі часи, а школярів, які ясно усвідомлюють те, що похідна - це границя, а функція – відображення множин, можна перерахувати на пальцях.

Вся сучасна наука: фізика, хімія, економіка тощо не лише використовує математичні методи, а й будується за математичними законами. Шлях в сучасну науку й техніку, просто в сучасне життя пролягає крізь математику - звідси й актуальність рівня математичної освіти.

Справа полягає не тільки в тому, що людина в сучасному світі має орієнтуватися у кількісних і просторових співвідношеннях, виконувати елементарні арифметичні обчислення, а, й у тому, що вивчення насамперед математики формує культуру логічного мислення. І практично кожна нормальна дитина може опанувати основи математичної розумової діяльності.

Аудиторію сучасних студентів – майбутніх інженерів і прикладних математиків, які будуть проектувати будинки, зводити мости, модернізувати техніку і навіть займатися виведенням ракетоносіїв на орбіту утворюють середні за знаннями молоді люди, які мають спочатку низький шкільний рівень математичної культури, та ще з пробілами і без того в неідеальних знаннях. Звичайно, мова не про те, щоб всі знали напам'ять певний набір формул і ряд типових алгоритмів, а про те, що нинішній студент-першокурсник абсолютно не привчений ні мислити, ні працювати з літературою самостійно, ні орієнтуватися в незнайомих нешаблонних ситуаціях без підказки досвідченого викладача.

Нова освітня парадигма на рівні фундаментальних підстав націлена на таку модернізацію і реформацію вищої освіти, при якій досягається не тільки становлення професійної компетентності та індивідуальної інтуїції, а й розвиток концептуального мислення, підвищення загальної ерудиції і культури [1]. Вихід з ситуації, що склалася полягає в формуванні у студентів усвідомлення необхідності саморозвитку аналітичних, концептуальних аспектів мислення і інших суб'єктивно-особистісних і професійно-значимих властивостей, що дозволяють йому безперервно вдосконалювати професійні знання і вміння протягом всієї його активної трудової діяльності. Однак часто практика вузівської освіти своєю головною метою ставить розширення професійних знань і технологій, але не розвиток індивідуальних можливостей фахівця. У ситуації безперервного і все більш прискореного прогресу необхідно усвідомити, що «генетично заданими є не які-небудь знання про світ, але лише здатність мозку до їх отримання».

Очевидне зростання потреби в освіті знаходиться в протиріччі з недостатнім матеріально-технічним забезпеченням навчального процесу в освітніх установах і слабкою готовністю до навчання тих, хто цього потребує. Крім того, швидко розвивається інформаційне середовище і створює проблему надмірності інформації, що, на наш погляд, виражається в трьох протиріччях:

• перше – між все зростаючою кількістю інформації, необхідної для якісної підготовки до майбутньої професійної діяльності і здатністю особистості засвоювати, усвідомлювати, комбінувати і переробляти тільки певну кількість інформації;

• друге – між необхідністю викладання навчального предмета на досить високому науково-технічному рівні, необхідністю формування розвиненого мислення, пізнавальних здібностей, професійних якостей майбутніх фахівців і браком часу, відведеного на ці навчальні цілі;

• третє – між необхідністю творчо опановувати професійно-значимий навчальний матеріал і необхідністю формувати практичні, рутинні навички вирішення шаблонних завдань.

Вимоги, що висуваються суспільством до рівня математичної підготовки майбутнього фахівця, безперервно зростають. Це пояснюється ідейним багатством математики, широкими можливостями її практичного застосування в технічних, гуманітарних і природничих науках. При цьому труднощі при навчанні будь-якого предмету виникають вже при відборі матеріалу, який викладатиметься, і, можливо, ще більше при встановленні принципів, якими слід керуватися при навчанні. Дані принципи різнопланові, і повинні відображати вимоги різних наук до процесу викладання. Як відомо, методика викладання математичних дисциплін знаходиться в певному сенсі на стику філософії, математичної логіки, психології, біології, кібернетики і мистецтва. Отже, цілі професійного навчання студентів математичних основ спеціальності повинні включати і доповнювати собою мету загального професійного навчання і передбачати напрямки соціального, економічного, інформаційного та математичного розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко З. В. Необхідність фундаментальної математичної підготовки в процесі використання систем комп'ютерної математики майбутніми інженерами / В. І. Клочко, З. В. Бондаренко / Вісник ВПІ. – 2011. – № 3. – С. 234.

2. Золочевська М. В. Методична підготовка майбутнього вчителя інформатики до використання дослідницьких методів у шкільному навчанні: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / М. В. Золочевська; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2011. – 20 с.

3. Працьовитий, М. В. Реалізація принципів прикладної і професійної спрямованості в процесі навчання математики студентів інженерних спеціальностей / М. В. Працьовитий, І. М. Главатських // Матеріали XXII Міжнародної наукової конференції імені М. Кравчука (Київ, 15-17.05.2008 р.) – К.: ТОВ «Задруга», 2008. – С. 303.

4. Метельский Н.В. Дидактика математики: Общая методика и ее проблемы: Учеб. пособие для вузов / Н.В. Метельский. − Минск: Изд-во БГУ, 1982. – 204 с.

УДК 377.112.

Дубницька О.М.
Львівський навчально-науковий центр ПТО НПУ ім. М.П.Драгоманова
Львів, Україна

МЕТОДОЛОГІЧІ ПІДХОДИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянуто і теоретично проаналізовано ряд методологічних підходів щодо професійної підготовки майбутніх фахівців. Автором обґрунтовано, що методологічні підходи виконують значну роль у професійній підготовці майбутніх фахівців, а їх комплексне використання у навчальному процесі сприяє зростанню ефективності та підвищенню якості підготовки учнів ПТНЗ.

Ключові слова: методологічні підходи, професійна підготовка, особистісно орієнтований підхід, діяльнісний підхід, культурологічний підхід.

O. Dubnytska

METHODOLOGICAL APPROACHES IN FUTURE SPECIALISTS' PROFESSIONAL TRAINING

Abstract*. The article deals with the analysis of some methodological approaches to future specialists' training. The author concludes that methodological approaches carry out a considerable role in future specialists' training, and their complex use in the educational process promotes the efficiency and quality VET students' training.*

Key words*: methodological approaches, training, person-oriented approach, activity approach, cultural approach.*

Постановка проблеми. Головною метою сучасної професійної освіти є створення умов для розвитку, саморозвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина, професіонала. У формуванні професійної майстерності майбутніх фахівців провідну роль відіграє педагог, який у своїй педагогічній практиці зобов'язаний використовувати певні методологічні підходи.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблеми застосування методологічних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема в них розглядались проблеми: застосування особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі (І. Бех, Є. Бондаревська, С. Гончаренко, В. Рибалко, В. Сєріков, А. Хуторський, І. Якиманська та ін.); розвитку особистості у процесі діяльності (Г. Балл, В. Моляко, В. Семиченко, Т. Яценко та ін.). Запровадження культурологічного підходу як визначного механізму формування загальнолюдських та освітніх цінностей відображено у працях з: філософії (І. Зязюн, Г. Коломієць, В. Суханцева), теоретичних основ професійної педагогіки (Т. Іванова, Н. Мачинська, В. Радкевич, С. Сисоєва) тощо. Проте, незважаючи на багатоаспектність досліджень проблеми методологічних підходів у професійній педагогіці, лише незначна частина наукових праць присвячена їх ролі у підготовці майбутніх фахівців.

Метою цієї статті є обґрунтування перспектив використання ряду методологічних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу Методологічний підхід, як педагогічна категорія трактується як наукове знання про напрями, способи, методи наукового пізнання, дослідження [8, с. 130]. За твердженням Н. Дюшеєвої методологічний підхід – це стратегія, яка базується на основних положеннях відповідної теорії і визначає напрями пошуку стосовно предмета дослідження [3, с. 19]. Термін «підхід» ми використовуємо як напрям вивчення предмета дослідження. Таким чином, методологічний підхід – це стратегічний напрям, який визначає всі компоненти системи навчання: його цілі, завдання, зміст, шляхи і способи їх досягнення, діяльність учителя й учня тощо.

Поряд із традиційними методологічними підходами, які міцно утвердилися у наукових розвідках з проблем гуманістичної педагогіки (особистісний, індивідуальний, диференційований, діяльнісний, аксіологічний, антропологічний, екзистенціальний, акмеологічний, контекстний, компетентнісний тощо) все більш вагоме місце посідають нові методологічні підходи (полісуб'єктний, креативний, медіологічний, семіотичний, герменевтичний, феноменологічний, цивілізаційний, холістичний) [6, с. 41]. На нашу думку, найбільш значущими, для професійної підготовки майбутніх фахівців є такі методологічні підходи: особистісно орієнтований, діяльнісний та культурологічний. Розглянемо їх зокрема.

Особистісно орієнтований підхід є одним із важливих теоретичних підходів сучасної професійної педагогіки. Про вагомість особистісно орієнтованого підходу свідчать праці таких вчених, як І. Якиманської (з позиції визнання учня суб'єктом пізнання), В. Сєрікова (з позиції визнання особистості учня суб'єктом життєдіяльності), Є. Бондаревської (з позиції визнання особистості учня у навчально-виховному процесі як суб'єкта культури), А. Хуторського (з позиції перетворювальної діяльності особистості) та ін.

Аналізуючи використання діяльнісного підходу з позицій теорії поетапного формування розумових дій і понять П. Гальперіна, Г. Атанов, зробив висновок, що учіння і є діяльністю – навчальною діяльністю, кінцевою метою якої є формування способу дій, а її змістом – задана система дій і ті знання, які забезпечують освоєння цієї системи [1, с. 86].

У педагогічній науці все частіше вживається поняття "особистісно-діяльнісний підхід", де особистісний і діяльнісний аспекти підготовки майбутнього фахівця утворюють нерозривну, єдину цілісність, спрямовану на саморух, самозростання і в кінцевому результаті на самореалізацію своїх можливостей особистості [4].

Використання діяльнісного підходу забезпечує визначення кожним учнем власного стилю навчання, презентації досягнутих результатів, оцінювання та самооцінювання власного потенціалу у своїй професійній сфері.

При професійній підготовці майбутніх фахівців саме особистісно-діяльнісний підхід передбачає взаємну зумовленість становлення діяльності і особистості у навчально-виховному процесі через його особистісний і діяльнісний аспекти. Принципом реалізації цього підходу є творча самореалізація майбутнього фахівця. Вона розглядається як: цінність, мета, процес, система і результат відповідних професійній підготовці видів діяльності, що пов'язує структурні елементи особистісно-діяльнісного підходу в єдине ціле.

Культурологічний підхід дозволяє трактувати освіту як: процес, оволодіння культурою і спрямований на розвиток, цілісне перетворення особистості людини; зміст освіти, як узагальнену культуру, передбачену для оволодіння; творчість і діалог, як способи саморозвитку і самореалізації особистості [2]. Культурологічний підхід в галузі педагогічних наук ґрунтується на положеннях А. Дістервега про культуровідповідність виховання й І. Гербарта про культурну індивідуальність особистості. Тобто, культуротворча функція навчання і виховання майбутніх фахівців знаходить вияв у створенні культурних цінностей.

Варто зауважити, що на сучасному етапі в українській освіті характерним процесом є духовне відродження нації і привнесення в неї європейських стандартів підготовки фахівців. У цьому контексті важливим стає переосмислення процесу навчання та виховання. Культурологічна складова професійної підготовки майбутніх фахівців передбачає наповнення освітньо-виховного процесу загальнокультурними аспектами майбутньої діяльності, що сприяє їхньому культурному розвитку й саморозвитку.

Висновки. Таким чином, виокремлені нами методологічні підходи щодо професійної підготовки майбутніх фахівців відображають сучасний стан навчально-виховного процесу: особистісно-орієнтований підхід забезпечує врахування індивідуальних особливостей учнів; особистісно-діяльнісний підхід передбачає взаємну обумовленість становлення діяльності і особистості; культурологічний підхід знаходить вияв у створенні культурних цінностей, головною з яких є особистість.

Література

1. Атанов Г. Обгрунтування та сутність діяльнісного підходу до навчання / Геннадій Атанов // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 3. – С. 85–93.

2. Гайсина Г.И. Культурологический подход в теории и практике педагогического образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 : / Гайсина Гузель Иншаровна. – М., 2002. – 366 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 17.02.2013 <http;//www.lib.ua-ru.net/diss/cont/106391.html>.

3. Дюшеева Н. К. Методологические подходы к профессионально-личностному формированию будущего учителя / Н. К. Дюшеева // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 9. – С. 16–23.

4. Лозова В. Стратегічні питання сучасної дидактики / В. Лозова // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. – Ч. 1. – Харків : ОВС, 2002. – С. 96–97.

5. Новиков А. М. Методология: словарь системы основных понятий / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М. : Либроком, 2013. – 208 с.

6. Отич О.М. Методологічні принципи наукового дослідження / О.М. Отич // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: збірник. – Чернігів, 2010 – Вип. 76. – С. 41–43.

7. Піддубна О.М. Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва : методичні рекомендації / Оксана Піддубна ; за заг. ред. О. С. Березюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 68 с.

8. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

УДК 37.091.12:005,963](045)
Ж87

Жулавська Л.Л., *методист, викладач англійської мови*
ДПТНЗ Тернопільське вище професійне училище сфери послуг та туризму
Тернопіль, Україна

АТЕСТАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Анотація. *У статті аналізується наукова література щодо атестації педагогічних працівників як визначальний чинник ефективного підвищення професійної компетентності викладача.*

Ключові слова*: професійно - технічна освіта, професійний розвиток, атестація, сертифікація, емоційний інтелект.*

Zhulavska L.L., *methodist, teacher of English*
SPTHS Ternopil higher professional school in the sphere of service and tourism
Ternopil, Ukraine

ATTESTATION AS A QUALIFICATORY FACTOR OF EFFICIENT DEVELOPMENT IN PROFESSIONAL COMPETENCY OF THE TEACHER

Abstract. The article analyzes the scientific literature on the attestation of pedagogical workers as a determining factor of the effective enhancement of the teacher's professional competence.

Key words: vocational education, professional development, certification, certification, emotional intelligence.

Професійно-технічна освіта виступає вагомим важелем впливу на економіку країни, тому підготовка кадрів у системі професійно-технічної освіти набуває особливого значення. Відповідно, зростає роль педагога наставника учнівської молоді, що здобуває робітничі професії, тобто актуалізується проблема розвитку професійної компетентності педагога професійної школи.

Вимоги часу змушують врахувати нові компетенції педагогів: використання інноваційних форм і методів проведення навчальних занять, використання інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових освітніх ресурсів у навчально-виховному процесі; створення навчально-методичної літератури, цифрових освітніх ресурсів, відеоматеріалів; розробка відповідного навчально-методичного забезпечення; участь в роботі семінарів, тренінгів та інших заходів за допомогою Інтернету, онлайн навчання; організація навчального процесу в ПТНЗ за дистанційною формою, наповнення освітніх ресурсів у мережі Інтернет власним творчим доробком(створення блогів, сайтів, доповнення вікі-енциклопедій тощо; здійснення науково-методичної і науково-дослідницької діяльності; володіння іноземною мовою як засобом комунікації та професійного спілкування. Саме ці компетенції, рівень професіоналізму через результати роботи і встановлює атестація педагогічних працівників [1, с. 23].

Метою атестації є стимулювання цілеспрямованого безперервного підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників, росту їх професійної майстерності, розвитку творчої ініціативи підвищення престижу і авторитету, забезпечення ефективності навчально-виховного процесу.

За результатами атестації визначається відповідність займаній посаді, рівень його кваліфікації, присвоюються категорії, педагогічне звання.

Завдяки змінам в атестації педагогічних працівників у 2018 році скорочується дистанція, пов’язана зі стажем. Молодим вчителям можна буде раніше вийти на атестацію, якщо педагог бачить себе професіоналом.

Чергова(обов’язкова) атестація на відповідність займаній посаді не торкнеться тих, хто пропрацював на своєму місці не більше як 2 роки, перебувають в декреті (вийшовши з якого треба пропрацювати мінімум 2 роки, щоб отримати можливість атестуватися), які не працювали на своєму місці більше 4-ох останніх місяців (вони допускаються до « ревізії» знань тільки через рік після повернення на робоче місце), вагітних.

Позачергова (необов’язкова) атестація стосується всіх бажаючих підвищити свою кваліфікаційну категорію раніше встановленого терміну.

Ці викладачі повинні написати заяву на проходження необов’язкової атестації. Як правило, заява має бути розглянута протягом одного місяця, але не більше.

Протягом місяця відбувається перевірка заяви, після чого визначається дата випробування досвідченості педагога.

Тривалість самої процедури – 60 днів, яку працівник може оскаржити протягом 90 днів.

В процесі атестації комісія перевіряє і оцінює знання, вміння, навички та професіоналізм викладача, а також ознайомлюється і оцінює його методику роботи і спілкування з учнями.

Педагогічна діяльність викладача вивчається шляхом відвідування занять, позанавчальних заходів, вивчення рівня навчальних досягнень учнів з даного предмету, ознайомлення з навчальною документацією викладача, його участю в роботі методичної комісії, семінарів та інших заходів, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу.

При проходженні атестації викладачі готують лист самоаналізу у довільній формі із зазначенням власних педагогічних, методичних підходів та досягнень, технологій навчання.

З метою простеження еволюції своєї професійної педагогічної діяльності, систематизації навчально-методичних матеріалів, способів організації та ефективних методів, прийомів і технологій навчання, гідного представлення власного досвіду роботи, доцільно створювати портфоліо.

Оцінку досягнень учня можна дати тільки в динаміці – «сьогодні», порівнювати з тим, що він міг « вчора».

Для оцінки досвіду роботи викладача пропонується взяти критерії оцінки конкурсного випробування «Методичний семінар», Всеукраїнського конкурсу «Учитель року», «Global Teacher Prize», а також винагороди за підготовку учнів-переможців до всеукраїнських олімпіад і конкурсів.

Беззаперечним є факт, що якість освіти яку мають забезпечувати педагоги – це важливий чинник входження людини на ринок праці, формування її конкурентоспроможності й певного економічно-соціального статусу.

Поряд із рівнем професійної майстерності важливим визначальним фактором є міжособистісні навички, які тісно пов'язані з нашими емоціями – емоційним інтелектом.

Емоційний інтелект відноситься до здатності сприймати, оцінювати та контролювати емоції. Деякі дослідники припускають, що емоційного інтелекту можна набувати і розвивати, в той час як інші вважають, що це вроджена характеристика.

Водночас усі дослідники емоційного інтелекту зазначають його великий вплив на розвиток кар'єри. Дослідницька компанія «Talent Smart» порівняла емоційний інтелект з 33-ма іншими важливими навичками, потрібними на роботі і виявила, що 58 % успіху всіх видів робіт залежить саме від емоційного інтелекту. Статистика також свідчить, що 90 % топ-менеджерів мають високий емоційний інтелект, а також, що люди з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту заробляють в середньому на 29 тис. доларів США на рік більше, ніж люди з низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту. Ці та інші дані стосуються всіх людей, які працюють у різних галузях, у всіх частинах світу. Немає такої професії в якій продуктивність і заробітна плата не були б так тісно пов'язані з емоційним інтелектом.

На заході популярним став вислів, що високий рівень IQ (коефіцієнт інтелекту) може забезпечити роботу , а високий рівень EI (емоційний інтелект) – кар'єру .

У своїй статті «Емоційний інтелект» американський психолог Пітер Селові та Джон Д. Майєр запропонували модель, яка описала чотири складники емоційного інтелекту:

1.Точність оцінки та вираження емоцій. Це здатність передбачає визначення емоцій за фізичними ознаками та думками, за зовнішнім виглядом і поведінкою.

2. Використання емоції в розумовій діяльності. Це здатність допомагає зрозуміти, як можна думати ефективніше, використовуючи емоції.

3. Розуміння емоцій. Це здатність відображає вміння визначити джерело емоцій, класифікувати їх, розпізнавати зв'язок між словами та емоціями, інтерпретувати значення емоцій, розуміти складні почуття, переходи від однієї емоції до другої і можливий подальший розвиток.

4. Управління емоціями. Це здатність відноситься до вміння використовувати інформацію, яку дають емоції, викликати емоції або уникати їх, управляти своїми емоціями й емоціями інших людей.

Міжособистісні навички є необхідністю на робочому місці, де потрібна співпраця з колегами. Висока самосвідомість, володіння собою, соціальна свідомість, управління взаємовідносинами сприятимуть підвищенню рівня професійної компетентності викладача.

Новий підхід до визначення кваліфікації вчителів міститься в ухваленому 2017 року законі «Про освіту». Документ передбачає, що педагоги регулярно проходитимуть сертифікацію, яка поступово замінить атестацію.

Сертифікація передбачає комплекс заходів, що складатиметься з ЗНО з профільного предмету, а також перевірки методик викладання і знання педагогом дитячої психології.

Офіційно розпочати сертифікацію мають у 2019-2020 рр. і це буде добровільним. Педагогам, які успішно впораються із сертифікацією, на 20 % підвищать оклади [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методичні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи професійної освіти:збірник матеріалів Всеукраїнської Інтернет конференції / за заг. ред. Л.І. Шевчук.-Хмельницький:НМЦ ПТО ПК.ФОП Мельник А.А.,2016/-494 с.

2. Савченко В.А. Атестація персоналу та формування резерву керівників як чинники ефективного використання людських ресурсів – 2016. – № 2. – с. 21-27. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRIV/stvttp_2016_2_5.

3. Щербак О.І., Софій Н.З., Бович Б.Ю. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень: навчально-методичний посібник / За наук. ред. О.І. Щербак. – Івано-Франківськ: "Лілея – НВ", 2014. – 136 с.

УДК 377.015.31(045) Т35

Теребенець Любомира Василівна
викладач вищої категорії, викладач-методист
Тернопільське ВПУ сфери послуг та туризму
Тернопіль, Україна

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВИПУСКНИКА ПТНЗ – МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Анотація: *У статті розглядаються проблеми виявлення та розвитку творчих здібностей учнівської молоді, а також наведені основні теоретичні положення формування творчої особистості; зроблено спробу визначити сутність обдарованості, таланту, творчої особистості.*

Ключові слова: *здібність, обдарованість, талант, творчість, креативність, творча особистість.*

Terebenets Liubomyra
teacher of higher category, teacher-methodologist
TVPU sphere of services and tourism
Ternopil, Ukraine

FORMATION OF CREATIVE PERSONALITY OF GRADUATE VET STUDENT – FUTURE PROFESSIONAL

Annotation: *The article deals with problems of identification and development of creative abilities of youth, as well as the main theoretical positions of creative personality formation; an attempt was made to determine the essence of giftedness, talent, and creative personality.*

Key words*: ability, giftedness, talent, creativity, creative personality.*

Здібності – ще не талант, талант – ще не творчість.
Й. Етвеш (угорський фізик, винахідник та просвітитель)

Проблема творчості та обдарованості учнівської молоді, творчого та інтелектуального розвитку людини в усі часи викликала великий інтерес у суспільстві. Вона залишається актуальною і в сучасному світі. Адже саме здібні, обдаровані, талановиті, здатні до творчості люди створюють новітні технології, висувають сміливі теорії, пропонують нетрадиційні шляхи розвитку і виходу з кризових ситуацій. Досвід та практика суспільного життя свідчать про те, що наявність креативності та високого інтелектуального потенціалу нації – запорука найбільших успіхів у будь-якій сфері діяльності держави. Майбутнє людської цивілізації залежить виключно від реалізації обдарованості творчих людей, яка формується ще з дитячого віку. Саме тому в системі освіти XXI століття великого значення набуває робота з обдарованими дітьми та творчою молоддю.

В Законі України «Про освіту» зазначено: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та

спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

Цей документ та інші державні програми спрямовані на забезпечення формування інтелектуального потенціалу нації шляхом створення оптимальних умов для виявлення обдарованої молоді й надання їй підтримки у розвитку творчого потенціалу, самореалізації такої молоді та її постійного духовного самовдосконалення.

Передумовою розвитку здібностей є спадкові та вроджені задатки. Індивідуальність людини формується на основі цих задатків у процесі виховання і самовиховання, навчання і саморозвитку, впливу соціальних умов і рівня культури нації. Від рівня задатків залежить масштаб творчих досягнень, їхня оригінальність, рівень можливого майбутнього впливу культурно-виховного середовища. Здібності (за М.Б. Тепловим) – це індивідуально – психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; – це лише такі особливості, що стосуються успішного виконання певної діяльності; – поняття здібності не можна зводити до знань, умінь та навичок, які вже вироблені у людини, хоча вони зумовлюють легкість та швидкість навчання. За його словами: «Не може бути здібностей, які би не розвивалися у процесі виховання і навчання» [8].

Обдарованість визначається вищими показниками розвитку здібностей дитини, вони випереджають темп розвитку здібностей її однолітків. Обдарованість – особистісна властивість, що розвивається протягом життя і визначає можливості досягнень людиною винятково високих результатів в одній чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми [3].

В.О. Сухомлинський розглядав поняття обдарованості як сукупність природних задатків та інтелектуальних здібностей, що сприяють поглибленому розумінню навколишнього світу, забезпечують високоякісне навчання і творчість учнів. Модель «обдарованість», за його словами, охоплює декілька компонентів: – сприйняття, прагнення до власної емоційної незалежності, усвідомлення власної соціальної цінності, інтуїтивність; – інтелектуальні здібності: пізнавальний інтерес, інформаційна ерудиція, високий рівень інтелектуального розвитку, нестандартність мислення; – творчий потенціал: оригінальність у розв’язанні навчально-пізнавальних завдань, ініціативність, цілеспрямованість, неординарність, інтенсивність розумової праці; – світоглядні цінності: високий рівень свідомості й культури, ініціативно-активна відповідальність, високий рівень самоаналізу та самоконтролю, розвинені соціальні, організаційні, моральні, естетичні та інші якості [5].

Обдаровані діти, як правило, дуже активні і завжди чимось зайняті, наполегливо досягають мети, вони дуже допитливі, постійно вимагають

додаткової інформації, хочуть знати дедалі більше і готові поділитися цією інформацією, вміють і люблять працювати самостійно, досліджувати, експериментувати. Вони володіють великим словниковим запасом, придумують нові слова і поняття, мають чудову пам'ять, вони здатні до тривалої високої концентрації уваги, мають добре розвинуте почуття гумору [7].

Дуже часто слова «обдарованість» і «талановитість» вживаються як синоніми, що створює двозначність. Талановитий – той, хто має дуже високий ступінь здібностей до певної діяльності, причому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися у конкретних справах. Будь-яка талановита людина є разом з тим і обдарованою, але не кожну обдаровану людину можна назвати талановитою. Талант – високий рівень обдарованості, природний хист людини до певного виду діяльності; видатні природні здібності людини до діяльності в якійсь галузі та уміння, які розвиваються з набуттям навичок і досвіду [9]. Зазвичай талановитим особистостям притаманні такі риси: розвинуте почуття справедливості, високі вимоги до себе та оточення, яскрава продуктивна уява, добре розвинуте почуття гумору, підвищене почуття відповідальності, акуратне виконання взятих на себе зобов'язань.

На сучасному етапі розвитку науки прийнято поняття «творчі здібності» замінювати словом-синонімом – «креативність», як здатність продукувати, висувати нові ідеї, винаходити щось нове або інше. Креативність (лат. creatio - творення) – загальна здібність до творчості, яка характеризує особистість загалом і виявляється у різних сферах активності, розвивається під впливом досвіду діяльності. Креативними називають обдарованих, нестандартних, інтелектуальних, талановитих людей.

Основними показниками творчих здібностей є: свобода і гнучкість думки (здатність швидко переключатися з однієї ідеї на іншу); оригінальність (здатність породжувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих); допитливість; точність; сміливість (здатність приймати рішення у ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків). Існують різні методики, спрямовані на виявлення здібностей, обдарованості, творчих можливостей людини. В.О. Сухомлинський писав: «Творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу. При цьому людська особистість немовби зливається із своїм духовним надбанням» [5].

Завдання педагога – розбудити прекрасне у кожній молодій людині засобами мистецтва слова, музики, зображення, танцю тощо, налаштувати на власні хвилювання і відчуття, навчити осмислювати їх зміст і творити щось нове – красиве, оригінальне і неповторне; розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв’язувати дедалі складніші творчі завдання.

Для підвищення ефективності роботи і формування творчої особистості учнівської молоді, необхідно кожному педагогу дотримуватися певних правил:

- забезпечувати сприятливу емоційну й творчу атмосферу на заняттях;
- створювати умови для розкриття потенційних можливостей обдарованих підлітків, підтримувати живий інтерес до пізнання нового, незвичного;
- допомагати обдарованим дітям виробляти адекватну самооцінку;
- скеровувати енергію обдарованої молоді у творче русло, розвивати здібності учнів, використовуючи передові методи та розвиваючі форми навчання;
- стимулювати учнів, заохочувати, оперуючи ідеями, цікавими фактами, випадками з історії, технічними та науковими матеріалами;
- приймати думки учнів, наголошуючи на їх оригінальність та важливість;
- давати можливість самостійно аналізувати і створювати, не вимагаючи запам'ятовування затвердженої послідовності виконання завдання;
- підтримувати самостійність, ініціативність, креативність; виховувати лідерські якості.

Для України розбудова системи розвитку обдарованої творчої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на шляху розбудови незалежної держави. Зараз доля України певною мірою залежить від того, як ефективно будуть використані творчі та інтелектуальні можливості її народу, кожного громадянина. Ось чому великого значення набуває науково-педагогічне розв'язання проблеми виявлення та формування творчих здібностей підростаючого покоління та системи підтримки талановитої молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Закон України "Про освіту" http://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html*
2. Національна доктрина розвитку освіти *у XXI столітті // Освіта* України. *-2001.-№1. https://pidruchniki.com/15970122/pedagogika/natsionalna_doktrina_rozvitku_osviti_vityag.*
3. *Обдаровані діти: Діагностика та супровід / Упоряд. Т.Червонна. – К.: Шк. світ, 2008. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).*
4. *Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа/В.О. Сухомлинський // Вибр.тв. в 5т. - К.: Рад.школа, 1976р. - Т.4.*
5. *Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: у 5 т. - К.: Рад. школа, 1976. - Т. 4. - С. 393-629*
6. *Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1988. – 310 с.*
7. *Фіцула М.М. Педагогіка. Навч.пос. для студ. пед. навч. закладів. – К., 2000. – 542 с.*
8. *https://studfiles.net/preview/5834029/page:140/*
9. *https://uk.wikipedia.org/wiki/Талант*

УДК 378.147

Якимович Ольга Михайлівна, *голова циклової комісії фізико-математичних дисциплін, інформатики та обчислювальної техніки ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж» м. Бережани, Україна*

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ВМІНЬ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. *Процес навчання стає більш ефективним при використанні інформаційних технологій, які можуть бути використані для оптимізації змісту освіти, за допомогою інтерактивних, мультимедіа насичених освітніх ресурсів, що сприяє розвитку пізнавальних умінь, підвищенню якості знань і формуванню високого рівня інформаційної культури.*

Ключові слова: *Інформаційні технології, пізнавальна діяльність, вміння, навики, мотивація, креативність, актуальність.*

Yakymovych Olha Mykhailivna, *Head of the cycle commission of physics and mathematical disciplines, computer science and computer technology VN NUBiP Ukraine "Berezhany Agrotechnical College" Berezhany, Ukraine*

DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE ABILITIES OF STUDENTS BY MEANS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Abstract. *The process of training becomes more effective when using information technologies that can be used to optimize the content of education through interactive, educational resources enriched by multimedia, which contributes to the development of cognitive abilities, the improvement of the quality of knowledge and the formation of a high level of information culture.*

Keywords*: information technologies, cognitive activity, skills, skills, motivation, creativity, relevance.*

Оскільки впровадження інформаційних технологій у навчання – об’єктивний і неминучий процес, то проблема розвитку пізнавальних умінь учнів засобами інформаційних технологій, є доволі актуальною. При цьому важливою є необхідність розгляду методологічних основ організації пізнавального процесу і можливості застосування традиційних педагогічних форм і методів навчання в умовах сучасної концепції використання інформаційних та комунікаційних технологій.

Виникають протиріччя між:

- значимістю пізнавальних умінь для подальшого розвитку учнів і ростом інформації, яка визначає зміст освіти з обмеженим часом навчання; необхідністю виявлення рівня сформованості пізнавальних умінь учнів і недостатністю розроблених методик здійснення пізнавальної діяльності засобами інформаційних технологій;

- потребами учнів в освоєнні інформаційних технологій і недостатніми професійними компетентностями педагогів в галузі використання інформаційних технологій в навчальному процесі.

Розвиток пізнавальних умінь студентів засобами інформаційних технологій може бути забезпечено, якщо:

- пізнавальна діяльність буде здійснюватися з урахуванням специфіки інформаційного простору;

- в навчальному процесі активно використовуються змістовні характеристики сучасних інформаційних технологій;

- побудова методичної системи розвитку пізнавальних умінь учнів буде здійснюватися на основі розробленої моделі розвитку пізнавальних умінь засобами інформаційних технологій;

- стимулювання розвитку самостійності і пізнавальної активності учнів в процесі використання інформаційних технологій здійснюється з урахуванням особистісних і індивідуальних особливостей.

Для досягнення мети можна визначити наступні завдання:

1. Розкрити сутність, зміст і структуру розвитку пізнавальних умінь учнів.
2. Виявити змістовні характеристики сучасних інформаційних технологій, що використовуються в навчальному процесі.
3. Розробити модель розвитку пізнавальних умінь учнів засобами інформаційних технологій.
4. Розробити і апробувати методичну систему розвитку пізнавальних умінь учнів засобами інформаційних технологій.
5. Здійснити дослідно-експериментальну перевірку моделі розвитку пізнавальних умінь учнів засобами інформаційних технологій.

Системоутворюючим ядром пізнавальних умінь учнів є інформаційна діяльність особистості, обумовлена характером і рівнем розвитку суспільства. Динаміку формування пізнавальних умінь характеризують такі поняття як: грамотність, освіченість, компетентність.

В якості структурних компонентів пізнавальних умінь учнів виділяються: когнітивний, мотиваційний, технологічний і креативний.

Когнітивний компонент пізнавальних умінь учнів передбачає наявність необхідного обсягу знання і уявлення про наукову картину світу, сучасних інформаційних технологіях, необхідних для ефективної пізнавальної діяльності в сучасному суспільстві.

Мотиваційний включає в себе гуманістичну спрямованість особистості, мотиваційно-ціннісне ставлення до пізнавальної діяльності, переконаність у важливості даного виду діяльності, свідоме й емоційне прийняття цінностей і норм сучасного інформаційного суспільства і комплекс мотивів, які забезпечують ефективність, стійкість і безперервність процесу формування пізнавальних умінь.

Технологічний компонент пізнавальних умінь передбачає володіння навчально-пізнавальними, операційними, інформаційно-комунікативними, конструктивно-проектувальними і спеціалізованими вміннями і навичками.

Креативний компонент пізнавальних умінь учнів передбачає наявність в учня необхідного рівня творчого потенціалу і механізмів його реалізації, високого рівня соціальної активності [1].

Інтенсивна зміна цілей, змісту і засобів навчання визначили актуальність використання в сучасній системі освіти технологічного підходу. Аналіз особливостей використання технологічного підходу в системі освіти дозволяє констатувати, що педагогічна технологія є системним способом побудови педагогічного процесу в певній послідовності дій, операцій і процедур, що забезпечують досягнення прогнозованого результату.

Виходячи з концепції особистісно-орієнтованої освіти, специфіки формування пізнавальних умінь учнів в процесі навчання умовно ми виділяємо три групи педагогічних технологій: ціннісно-орієнтувальні технології, технології розвитку і саморозвитку особистості і технології творчого розвитку особистості, які можуть реалізуватися на різних структурних рівнях навчання - від побудови цілісної педагогічної системи до конкретного виду пізнавальної діяльності.

Під інформаційною технологією традиційно розуміється сукупність методів і технічних засобів збору, організації, зберігання, обробки, передачі та подання інформації, яка розширює знання людей і їх можливості з управління технічними та соціальними процесами. Основними змістовними компонентами інформаційних технологій, що використовуються в сучасній системі освіти є: технічні пристрої, програмне та навчальне забезпечення [4].

Факторами, що визначають необхідність використання інформаційних технологій в формуванні та розвитку пізнавальних умінь учнів та студентів є: соціально-економічні потреби сучасного інформаційного суспільства; вимоги державного освітнього стандарту; державна політика у сфері інформатизації освіти. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі дозволяє вести навчання у відповідності з світовими тенденціями. Шлях оптимізації навчального процесу засобами інформаційних технологій є одним з можливих напрямків розвитку пізнавальних умінь учнів, поліпшення якості та підвищення ефективності вивчення спеціальних дисциплін, дозволяє зробити навчальний процес більш цікавим, плідним і творчим. Це поєднання інформаційних технологій з традиційними формами і методами навчання робить процес навчання більш динамічним та інформаційно ємним, при цьому відкриваються великі можливості для творчості педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: Монографія / С.А. Раков. – Х.: Факт, 2005. – 360 с.

2. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій: дис... канд. пед. наук: 13.00.09. / Т.І. Хачумян. — Х., 2005. — 221 с.

3. Рашевська Н.В. Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання вищої математики студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті / Рашевська Наталя Василівна. – К., 2011. – 21 с.

4. Сінько Ю. І. Системи комп'ютерної математики та їх роль у математичній освіті / Ю. І. Сінько // Інформаційні технології в освіті: зб. наук. праць. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2009. – Вип. 3. – С. 274–278.

УДК 338.48

***Анна Аникович**, магистрант БГПУ им.М.Танка*
Минск, Беларусь

УЧЕБНЫЙ СТУДЕНЧЕСКИЙ ТУРИСТИЧЕСКИЙ ЦЕНТР КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА ОБРАЗОВАНИЯ И ПРАКТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ФАКУЛЬТЕТА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ БГПУ)

***Аннотация.** Применение в образовательном процессе данного учебно-методического подразделения на базе факультета будет способствовать повышению эффективности в профессиональной подготовке будущих специалистов сферы туризма и гостеприимства.*

***Ключевые слова:** туристический центр, инновация, туризм и гостеприимство, образование, туристическая деятельность.*

***Hanna Anikovich**, Master level student*
BSPU by M.Tank
Minsk, Belarus

EDUCATIONAL STUDENT TRAVEL CENTRE AS AN INNOVATIVE FORM OF EDUCATION AND PRACTICE (ON THE EXAMPLE OF FACULTY OF PHYSICAL EDUCATION, BSPU)

***Abstract.** The use in the educational process of this educational unit at the faculty will contribute to improving the efficiency in the training of future specialists in the field of tourism and hospitality.*

***Keyword:** tourist center, innovation, tourism and hospitality, education, tourist activity.*

В настоящее время одним из основных направлений развития экономики Республики Беларусь является туризм. Темпы роста туристического рынка резко увеличились, следовательно, увеличился и спрос на компетентных специалистов в этой области. Главным требованием для туристического рынка труда в современном мире является высокая профессиональная, в частности практическая, подготовка специалиста [1].

Наличие же при университете субъекта туристической деятельности во многом может решить данную проблему, поэтому, исходя из этого, на базе факультета физического воспитания учреждения образования «Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка» в 2018 году создан Учебный студенческий туристический центр «PLANETA» (далее –

УСТЦ), как учебно-методическое подразделение для организации учебной, методической, консультативной, научно-исследовательской и просветительной работы.

УСТЦ создан в соответствии с приказом ректора университета, и функционирует согласно законодательству Республики Беларусь, регламентирующим деятельность учреждений образования и сферы туризма, Уставу БГПУ, решениям Совета БГПУ и Факультета, настоящим Положением и иными нормативными правовыми актами БГПУ.

Согласно Положению, УСТЦ осуществляет свою деятельность в соответствии с целями Государственной программы развития туризма «Беларусь гостеприимная» на 2016-2020 гг. и подпрограммы «Кадровое, научное и учебно-методическое обеспечение в сфере туризма» с целью формирования и продвижения туристических услуг, вовлечение учащихся и студенческой молодежи, населения Республики Беларусь и граждан зарубежных стран в туристско-экскурсионную и образовательную деятельность, а так же организацию их культурного отдыха и досуга.

В соответствие с целями УСТЦ решает следующие задачи:

– содействие и реализация дополнительных образовательных программ в области туризма и гостеприимства;

– ознакомление с сокровищами национального и мирового историко-культурного наследия, вовлечение обучающихся и преподавателей БГПУ, населения Республики Беларусь и граждан зарубежных стран в туристскую и экскурсионно-образовательную деятельность;

– прохождение различных видов практик студентов БГПУ, обучающихся на 1, 2 ступенях получения высшего образования на базе УСТЦ;

– разработка туристических маршрутов разной направленности в Республике Беларусь и зарубежных странах совместно с заинтересованными партнерами;

– разработка и продвижение на внутренний и международный туристический рынок экскурсионно-образовательных программ (туров);

– организация и проведение рекламно- информационной деятельности;

– обеспечение безопасности туристско-экскурсионных мероприятий, проводимых на базе УСТЦ;

– воспитание учащейся и студенческой молодежи гражданско-патриотических, духовно-нравственных качеств личности, любви к родному краю.

К работе УСТЦ привлечены: преподаватели и обучающиеся, сотрудники всех структурных подразделений БГПУ, проявляющих интерес к теме развития туризма и гостеприимства.

Руководитель УСТЦ в соответствии с Уставом БГПУ выполняет туроператорскую, турагентскую и экскурсионную деятельность, т.е. помимо разработки, продвижения и реализации экскурсионно-образовательных программ (туров), руководитель совместно со студентами в рамках учебного процесса предоставляет возможность разрабатывать проекты своих туров разной направленности в Республике Беларусь и зарубежных странах совместно с заинтересованными партнерами.

Руководитель так же выполняет следующую деятельность:

- распределяет обязанности между привлеченными к деятельности УСТЦ участниками;
- обеспечивает безопасность туристско-экскурсионных мероприятий, проводимых на базе УСТЦ;
- организует внебюджетную деятельность факультета физического воспитания в области туризма;
- в пределах своей компетенции принимает участие в разработке учебно-методической документации в области туризма;
- участвует в организации международных и республиканских научно-методических и туристических мероприятиях;
- принимает участие в организации оказания дополнительных платных услуг в сфере туризма и осуществляет контроль качества;
- разрабатывает предложения по развитию, совершенствованию и расширению деятельности УСТЦ на рассмотрение Совета Факультета и Совета БГПУ;
- выходит с инициативами по расширению сотрудничества с ВУЗами-партнерами;
- участвует в заседаниях Совета Факультета, Советах БГПУ и ректоратах при решении вопросов, касающихся деятельности УСТЦ.

Многие из решаемых задач учебного студенческого туристического центра являются непосредственно направленными на практическую подготовку. В основном организация учебной работы проводится в виде методических семинаров, вебинаров, стажировок, как на базе УСТЦ, так и на ведущих предприятиях туристической индустрии Республики Беларусь и зарубежных стран.

При этом, следует отметить, что положительным моментом функционирования УСТЦ является сотрудничество с заинтересованными партнерами зарубежных стран, а это значит, есть возможность получения практического опыта у других стран.

Таким образом, создание туристического центра на базе факультета является эффективной инновационной формой образования и практики, обеспечивающее высокое качество в профессиональной подготовке будущих

специалистов сферы туризма и гостеприимства, а также внедрение новейших технологий в образовательных процесс.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Андропова, Е.В. Диверсификация образования будущего специалиста как педагогическая проблема / Е.В. Андропова, Ю.И. Брезгин, В.Е. Медведев // Пути повышения качества профессиональной подготовки студентов: материалы междунар. науч.-практ. конф. Минск, 22-23 апр. 2010 г. / редкол.: О.Л. Жук (отв. ред.) [и др.]. – Минск БГУ, 2010. – 567 с.

УДК 172.4

Ivan Horbatsio, *General Director*
Mountains Guides Association «ROVIN»
Lviv, Ukraine

REGIONAL PROFESSIONAL AND EDUCATIONAL CLUSTER – ORGANIZATIONAL PRECONDITION TO SOLVE THE ISSUE OF QUALITATIVE TRAINING OF SPECIALISTS IN TOURISM

Abstract. The article reviews the terms of training the future specialists in tourist guiding within the operation of professional educational cluster. The main preconditions for the development of the domestic tourism are analysed.

Key words: tourism, professional educational cluster, professional training.

І. Горбацьо
генеральний директор
Асоціація гірських провідників «РОВІНЬ»
Львів, Україна

РЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОФЕСІЙНО-ОСВІТНІЙ КЛАСТЕР – ОРГАНІЗАЦІЙНА ПЕРЕДУМОВА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ТУРИЗМУ

Анотація*. У статті розглядаються умови підготовки майбутніх фахівців з туризму в рамках функціонування професійного освітнього кластера. Проаналізовані основні передумови розвитку вітчизняного туризму.*

Ключові слова*: туризм, професійний освітній кластер, професійна підготовка.*

Today the challenges of professional education in the Western regions of Ukraine stipulate the need to find innovative approaches to the formation of a new educational regional policy, modernization of the system for managing its development.

The main preconditions for the development of domestic tourist industry is the formation of an effective system of tourist specialists' training. This implies not only the formation of tourist educational and pedagogical system, but also the improvement of training process organization to train the specialists in tourism.

It should also be noted that linear vertical relationships continue to determine the managerial function of education – when there are sufficient conditions for the

development of branched horizontal regional educational structures (educational, production, research and production centres, complexes and clusters).

In view of this, there is a need to strengthen the interaction of central and local executive authorities, social partners, employers and higher and professional education with regard to create educational, research and production complexes and clusters for training the specialists in tourism industry.

Among the innovations that promote regional progress, the use of *potential and benefits of cooperation*, contributing to the development of the stated directions, will strengthen the economic, social and cultural unity of the country, will make it possible and rational to carry out the various educational tasks.

The domestic and foreign scientists (S. Anisimova, V. Afanasyeva, V. Bespalko, O. Zaitseva, A. Marshall, V. Patrusheva, M. Porter, M. Potashnik, E. Rogers, I. Saukha, O. Skidina, N. Stefanova, E. Tkachenko, J. Schubert, etc.) researched the various aspects of ensuring optimization of professional training of specialists at educational institutions. However, the available literature does not adequately present the possibility of using a professional and educational cluster to optimize the socio-cultural and educational infrastructure of small region and create it on the principles of social partnership in order to preserve the cultural unit of the village, the city and the economic benefits for the local budget.

In the classical definition of M. Porter, a cluster is «a geographically focused group of interconnected companies, specialized suppliers, service providers, companies in the relevant industries, as well as organizations associated with their activities in certain competing areas, but at the same time work together» [1].

The new conceptual sphere is the transfer of the term «cluster» into education. Concepts belonging to this model are: interaction, interdependence, close interweaving of all elements, creation at the output of a new competitive educational product. The connecting component is competition, that is, in the initial model is the creation of a competitive product, and in the case of a metaphorical model, the creation of conditions for the training of a person capable successfully to carry out professional activities in modern conditions [2].

Cluster union today is one of the most effective forms of organization of innovative processes, forms of regional development and regional training of personnel, in which the market is no longer competing by separate educational institutions, but entire complexes that reduce their costs through joint cooperation of enterprises, organizations, educational institutions and state institutions.

Searching and implementing of innovative approaches to regional development of education, optimizing the network of educational institutions is the requirement of time, the condition of the rational use of the available resources at the local level, the potential of the internal market, enhance of education initiatives and the combination of their business initiatives and public education regarding the efficient development

of tasks. Innovative approaches to regional development, establishing of effective dialogue at the level of «state – region – community» will «unlock» the processes of social and economic growth at the regional level as the basis for achieving a dynamic, balanced regional development, welfare of citizens of Ukraine, the removal of social tensions.

The regional professional and educational cluster, among other things, forms a solid foundation for solving the problem of finding, identifying, supporting a gifted child, her or his development and opportunities for implementation at the regional, state, international levels, her or his future professional education and professional employment in the conditions of regional infrastructure, accelerating growth of educational competitive potential of a certain area of the region, provides social stability, serves the educational unification of society, uniting the community to solve the questions related to education, health, sports, culture and, ultimately, even future of children.

The appearance of professional educational clusters is a natural process in the presence of a common task, territory, and ties. Stimulating the process of their formation is a necessary component of regional economic policy. At the same time, such fundamental factors as improving the system of education and professional training of pedagogical and managerial staff of educational institutions of the district, their readiness for innovation in the region of employment, innovative methodological support in the conditions of regional policy, creation of opportunities for innovations, improvement of the institutional environment are important. As well as systems for the dissemination of knowledge and technology.

Regional cooperation is an instrument for solving internal problems of territories not on the basis of competition in the conditions of involvement of centralized financial resources, receiving budget subsidies and subventions or regional tax preferences, but on the basis of more efficient use of resources of the region's development. This leads to a reduction in the burden on the state budget in addressing the problems of local and regional development.

REFERENCES.

1. Porter M. International Competition: Competitive Advantages of Countries / M. Porter. — M. : International Relations, 1993. — 896 p.

2. Sokolova, E. I. The term educational «cluster» in the conceptual field of modern pedagogy [Electronic resource]. / E. I. Sokolova // Continuing education : XXI century. — 2014. — Vol. 2 (6). — URL : http://lll21.petrsu.ru/journal/article.php?id=2371

УДК 377

Павлишин Степан
Інженерно-педагогічний факультет
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ЛЬВІВ В ІДЕАЛІ

***Анотація**. В статті розглянуто форми розвитку туристичного бізнесу в Україні. Проаналізовано переваги, недоліки, ризики і додаткові можливості розвитку послуг на сучасному етапі. Надано рекомендації щодо підготовки фахівців сфери обслуговування.*

***Ключові слова:** готельний бізнес, інвестування, фахівець, туризм, сфера обслуговування, Львів.*

Stepan Pavlyshyn
Engineering-pedagogical faculty
M.P. Drahomanov National Pedagogical University

IDEAL LVIV

***Abstract.** The article deals with the forms of tourism business development in Ukraine. The advantages, disadvantages, risks and additional possibilities of service development at the present stage are analyzed. The recommendations on training specialists for service sector are considered.*

***Key words:** hotel business, investment, specialist, tourism, service, Lviv.*

Львів найпрекрасніше місто у Європі. Місто, у якого велика історія, місто з маленькими вуличками, багатою архітектурою та безмежною кількістю храмів, де успішно прижилися польська, єврейська, та вірменська культури. Львів вражає численними музеями, величними соборами, неймовірними реставраціями, та привітними людьми. Львів – це місто, яке приваблює туристів архітектурною спадщиною. Серед основних культурних пам'яток особливо виділяються такі: Національний оперний театр, палац Потоцьких, Бернардинський монастир, площа Ринок та численні собори і церкви різних релігій та конфесій. Ці будівлі вражають своєю пишністю, величчю, а головне вони дихають історією.

Якщо заглянути в історію міста, Львів був заснований королем Данилом у середині XIII ст. Наближаючись до 1272 р. місто стало столицею Королівства Русі (Галицько-Волинського князівства). У добу середньовіччя Львів був важливим торговельним центром. За австрійського панування місто стає осередком українського та польського національно-визвольних рухів. Після розпаду Австро-Угорщини з 19 жовтня 1918 р. був столицею Західноукраїнської Народної Республіки. Після битви за Львів з листопада 1918 р. належав Польщі, що у 1922-23 рр. було визнано міжнародними пактами та угодами. 30 липня 1941 р. за угодою Сікорського-Майського СРСР визнав, що Польща є держава у кордонах серпня 1939 р. Тому, з точки зору міжнародного права, під час другої світової війни Львів знаходився на території, тимчасово окупованій СРСР (1939-41), Німеччиною (1941-44), на звільненій від німців території Польщі (1944-45). На Ялтинській конференції 4-11 лютого 1945 р. питання східних кордонів Польщі, зокрема приналежності Львова, було одним з найбільш гострих та

суперечливих. Після Другої світової війни за ялтинськими угодами Львів знаходився в Українській РСР, а з 1991 р. – в Україні.

Історичний центр Львова занесено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. У місті розташована найбільша кількість пам'яток архітектури в Україні. У 2009 р. Львову надано звання Культурної столиці України. Місто періодично посідає чільні місця в рейтингах туристичної та інвестиційної привабливості.

Львів – це унікальне місто. Тут маленькі трамвайчики витісняють дорогі іномарки, а кожна будівля має свій неповторний стиль. Я часто зустрічаю туристів, які із захопленням розглядають архітектуру міста. Справді Львів має чим гордитися, але, на мою думку, на майбутнє потрібно працювати і розвивати туристичну індустрію, щоб жителі та туристи себе почували в комфорті.

Адже Україна відноситься до групи країн, де туристичний бізнес знаходиться на початковій стадії розвитку, готельна індустрія лише частково відповідає світовим стандартам, процеси, які відбуваються, зумовлюють необхідність підвищення соціально-економічної ефективності діяльності індустрії гостинності. В структурі доходів вітчизняних готельних підприємств частка від додаткових платних послуг надзвичайно низька, що свідчить про деформовану структуру і неналежний рівень якості послуг. Відповідно, переважна їх частина збиткова.

На жаль, поки що готельна база країни використовується недостатньо ефективно, про що свідчить коефіцієнт її завантаженості. У другій половині 1990-х рр. українські готелі використовувались трохи більше, ніж на 20 %. У 2000 р. коефіцієнт завантаженості готелів в Україні становив 24 %, при цьому найменшим був показник завантаженості готелів у Луганській та Миколаївській областях, найбільшим – у Севастополі (78 %). До 2005 р. цей показник поступово підвищувався і досяг 33 %, у 2006 р. знову знизився до 31 % [1].

В. Ф. Данільчук у монографії "Особливості формування і розвиток туристичних підприємств" вказує, що для успішного розвитку сучасного туризму, складовою частиною якого є готельна індустрія, Україні необхідна сучасна освіта і професійна підготовка фахівців [2].

Розв'язання поставленої проблеми вимагає перегляду організаційно-педагогічних засад і методики підготовки майбутніх фахівців, реалізацію завдань формування в них гуманності, моральних переконань, професійних цінностей, набуття певного практичного досвіду, необхідного для реалізації гуманістичних знань у практичній діяльності. Виховання моральних принципів передбачає: формування духовного світу майбутніх фахівців; врахування основних засад становлення та професійного розвитку їхнього світогляду, гуманістичних переконань; постійне збагачення професійних знань; вироблення свідомого ставлення до навчання, самоосвіти; виховання психологічної стійкості

та позитивних емоцій від діяльності; розвитку гідності та громадянської позиції; гуманістичне спрямування змісту, методів і форм навчання [3, с. 150].

Необхідність формування нової генерації висококваліфікованих фахівців сфери обслуговування, здатних виконувати складні виробничі завдання на високому професійному рівні, вимагає від навчальних закладів освіти переосмислення мети і змісту професійної підготовки цієї категорії спеціалістів, діяльність яких пов'язана з наданням послуг і створенням продуктів, що задовольняють матеріальні, естетичні та духовні потреби людини, особливо туристів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головко О.М. Організація готельного господарства: навч. посібник : [рек. МОНмолодьспорту України як навч. посіб. для студ. ВНЗ] / О. М. Головко, Н. С. Кампов, С. С. Махлинець, Г. В. Симочко. – К. : Кондор, 2012. – 337 с.

2. Данильчук В. Ф. Организация инфраструктуры туристических предприятий и системы обслуживания // Особенности формирования и развития туристических предприятий : Монографія. НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2006. – С. 105–113.

3. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійної культури майбутніх фахівців народних художніх промислів // Освітологічний дискурс. – 2015. – № 2. – С. 150–158.

Науковий керівник: *канд.пед.н. Колісник-Гуменюк Ю.І.*

УДК 37.018(477):004.774.6Блог

Юлія Фастовець, *студентка IV курсу*
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна

РОЛЬ БЛОГУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація*. У статті встановлено, що використання блогу з української мови в педагогічному дискурсі зумовлене концепцією «Нова українська школа» та необхідністю формування ключових компетентностей в учнів. Розкрито реалізацію педагогічного дискурсу в комунікативних стратегіях.*

Ключові слова*: концепція «Нова українська школа», компетентність, блог, педагогічний дискурс, медіаосвіта, медіаграмотність, комунікативні стратегії, медіаосвітні засоби, інтернет-мережа.*

Yuliia Fastovets*, fourth-year student*
M.P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

PLACE OF BLOG IN UKRAINIAN PEDAGOGICAL DISCOURSE

Abstract*. The article finds that the use of a blog of the Ukrainian language in pedagogical discourse is dued by the concept of "New Ukrainian School" and the need to form key competencies in students. The implementation of pedagogical discourse in communicative strategies is revealed.*

Keywords*: the concept of "New Ukrainian School", a competence, a blog, a pedagogical discourse, media education, media literacy, communication strategies, media education tools, Internet network.*

Реформа в системі освіти через реалізацію концепції «Нова українська школа» (далі – НУШ) має на меті змінити статус учнів – із об'єкта учіння, вони стають суб'єктами, у процесі навчання вчитимуться співпрацювати в групах та один з одним, тобто суспільно себе реалізовувати. Освіта, відповідно до запитів сучасного ринку праці, на перше місце ставить уміння використовувати здобуті та закріплені практично знання, які могли б задовольнити потреби сучасного інформаційного суспільства й підготувати молоде покоління до нових ролей у ньому. Відповідно до цього, важливими залишаються не лише вміння використовувати власні знання, а й готовність до змін та пристосування до нових потреб ринку праці, активної діяльності, швидкого прийняття рішень та до здатності навчатися впродовж життя.

Не зважаючи на те, що концепцію НУШ було протестовано в 2017-2018 н.р. і впроваджено в навчальний процес цього року, їй вже присвячено низку праць, у яких розглянуто формування професійної компетентності педагога, позитивної мотивації учнів до навчальної діяльності – праці педагогів Ю. Бугана, А. Булди та ін., психологів В. Вишньовського, Л. Галянти, Г. Горбань та ін. Проте залишається малодослідженим питання використання учителями блогів у своїй педагогічній діяльності взагалі, а також місце блогів учителів-словесників у навчально-виховному процесі зокрема, що й зумовлює *актуальність* дослідження.

Індикатор ефективності та продуктивності навчання залежить від рівня мотивації і спонукальної сили мотивів, які забезпечують вольовий імпульс пізнавальної діяльності учнів [1, с. 343], а засобом стимулювання інтересу до знань і основою для формування позитивної мотивації учіння повинен виступати *педагогічний дискурс*.

Педагогічний дискурс – це різновид спілкування, що відбувається в межах освітнього соціального простору й визначається статусно-рольовими відносинами учасників комунікації. Його реалізація в такому поєднанні забезпечується, на думку М. Кухти [1, с. 343], здатністю вчителя володіти словом, яке повинно здійснювати стимулювально-мотиваційну роль, а не пригнічувати, не блокувати інтенсивність і якість перебігу психічних пізнавальних процесів, не викликати негативних емоцій у вихованців.

Метою статті є визначення ролі блогу вчителя української мови в українському педагогічному дискурсі.

Сьогодні освітній процес відкритий до різних інтерактивних форм навчання, серед яких стає популярною *медіаосвіта*. Дослідженнями з цього питання займалися українські педагоги та зарубіжні – І. Наумук, Г. Онкович, Л. Мастерман, Е. Томан, Е. Харт та ін. Педагогічний дискурс був розглянутий педагогами М. Кухтою, В. Семиченко та ін., психологами Б. Ананьєвим, І. Бехом, А. Бодалевим, Г. Костюком та ін.

І. Наумук у своїй праці [2] вказує, що *медіаосвіту* розглядають як процес навчання, освоєння *медіаграмотності* [2, с. 163]. У результаті розвивається вміння оцінити інформаційну безпеку, грамотно використовувати джерела інформації, оцінювати достовірність, співвідношення інформації і знання, вміння правильно організувати інформаційний процес. Медіаосвіта відкриває значні можливості, допомагає формувати інтелектуальний і творчий потенціал, та розвивати критичне мислення [2, с. 162]. Можемо прослідкувати своєрідну реалізацію завдання концепції НУШ: учні здобувають інформаційно-цифрові вміння й навички, вчаться їх використовувати згідно із запитами суспільства, цим самим розвиваючи свої компетентності й здатність до навчання впродовж життя.

Педагог Г. Онкович дає своє визначення *медіаосвіти* як «процес розвитку і саморозвитку особистості за допомогою та на матеріалі засобів масової комунікації (медіа)» [3, с. 24]. Науковець виокремлює такі основні напрями медіаосвіти: 1) медіаосвіта майбутніх професіоналів – журналістів (преса, радіо, телебачення, Інтернет), кінематографістів, редакторів, продюсерів та інших «медійників»; 2) медіаосвіта майбутніх педагогів в університетах, педагогічних інститутах, у системі підвищення кваліфікації викладачів ЗВО і шкіл; 3) медіаосвіта як складова частина загальної освіти школярів і студентів, що може бути інтегрованою з традиційними дисциплінами або автономною (спеціальною, факультативною, гуртковою і т.ін.); 4) медіаосвіта в установах додаткової освіти і дозвіллєвих центрах; 5) дистанційна медіаосвіта школярів, студентів і дорослих за допомоги телебачення, радіо, системи Інтернет; 6) самостійна/безперервна медіаосвіта [3, с. 24].

Розглянемо детальніше напрям «медіаосвіта як складова частина загальної освіти школярів і студентів» [3, с. 24] у контексті педагогічного дискурсу. Дослідниця М. Кухта, покликаючись на О. Семенюк [4], вказує, що педагогічний дискурс реалізується за допомоги *комунікативних стратегій*: пояснювальної, оцінювальної, контрольної, організаційної, стратегії сприяння.

Відповідно до порядку цих комунікативних стратегій, пропонуємо використовувати їх в такій послідовності: *пояснювальна комунікативна стратегія,* що передбачає послідовність мовних інтенцій, спрямованих на інформування, в основі якого лежать аксіоми, що сприймаються на віру, тобто інформація подається джерелом у певній інтерпретації. *Організаційна комунікативна стратегія* зорієнтована на організацію спільних дій учасників навчального спілкування й управління пізнавальною діяльністю за допомоги етикетних та директивних *(наприклад, прочитайте текст, зверніть увагу)* мовних засобів. У молодшому й середньому шкільному віці також важливу роль відіграє *комунікативна стратегія сприяння* – повна підтримка учня й кваліфікована корекція його помилкових дій. Сприяння у виховному процесі

означає створення оптимальних умов соціалізації та особистісного розвитку, а в навчальному – забезпечення якісного перебігу психічних пізнавальних процесів. *Оцінювальна комунікативна стратегія* відображає ступінь значущості педагога як носія суспільних норм і реалізується в його праві оцінювати не тільки події, обставини і їх учасників, але й досягнення самого учня на кожному етапі навчального спілкування відповідно до встановлених критеріїв навчальних досягнень. *Контрольна комунікативна стратегія* спрямована на отримання об'єктивної інформації (зворотного зв'язку) про засвоєння інформації, осмислення та прийняття системи суспільних цінностей, готовність сприймати новий обсяг інформації.

У зв'язку із розробкою і впровадженням концепції НУШ, збільшується і роль е-навчання в системі освіти загалом та медіаосвіти зокрема. «Медіаосвіта відкриває великі можливості, допомагає формувати інтелектуальний і творчий потенціал, та розвивати критичне мислення» [2, с. 162]. Реалізація комунікативних стратегій переміщується з режиму наживо, тобто від безпосереднього мовленнєвого контакту з учнями, до режиму он-лайн, тобто до спілкування в системі Інтернет.

На нашу думку, виконання цих комунікативних стратегій забезпечать *медіаосвітні засоби* роботи з учнями, серед яких – *педагогічний блог*. На сторінці блогу вчитель-словесник може організовувати мовні дискусії, навчаючи учнів брати в них участь і висловлювати свою думку щодо питання, що сприятиме розвитку мовної компетентності учня; оцінювати рівень знань учня з української мови та вміння користуватися блогом через його коментарі, запитання, які виникають щодо розміщеного матеріалу тощо.

З метою порівняння ролі блогу в педагогічному дискурсі, ми проаналізували блог доктора філологічних наук, професора О. Пономаріва [5] та блог учителя української мови Г. Корицької [6]. Під час дослідження було встановлено, що блог О. Пономаріва створений у формі відповідей на е-листи читачів. Тобто за своїм наповненням він носить довідково-інформаційний характер. Його можна рекомендувати використовувати учням, адже інформація (професорові відповіді – це роз'яснення певних правописних або орфоепічних норм) подана там у легкій та доступній для сприйняття формі.

Детальніше зупинимося на аналізі вчительського блогу, інформаційне наповнення якого за своїм призначенням є дидактичним, адже розраховане на вчителів, які вміють використовувати *інтернет-мережу* для роботи з науковою літературою, компонувати її відповідно до власних потреб (для проведення уроків) і використовувати для цього аудіо- чи відеосупровід, який сприятиме ефективності навчально-виховного процесу. На сторінці блогу вчитель-словесник розміщує навчально-методичні матеріали, серед яких посібники, сценарії проведення свят (наприклад, «Різдвяно-Новорічні передзвони») тощо.

Переважну більшість матеріалів складають покликання на навчальні програми, різні тренінги для вчителів-словесників (наприклад, «Василівка: обласний семінар для вчителів української мови та літератури»), конкурси, тематику олімпіадних робіт тощо. Для реалізації зворотного зв'язку блогер створила окреме вкладення «Опитування», де користувачі можуть ставити питання після того, як зареєструються на цьому сайті.

Отже, вищевказане допоможе вчителям у підготовці до уроку чи позакласних заходів через використання матеріалів цього блогу, сконцентрує увагу вчителя на додатковому наочному матеріалі, який не потрібно шукати в інтернет-мережі, а лише використати відповідно до теми уроку (наприклад, у ході підготовки з учнями свята за сценарієм «Різдвяно-Новорічні передзвони», вони дізнаються про традиції підготовки до Різдва, особливості його проведення, «приміряють» на себе ролі головних учасників цього дійства тощо).

Вважаємо, що варто зазначити про обов'язковість наукового підґрунтя блогу, тому що на вчителя покладена відповідальність за інформацію, яку він опубліковує на своїй *веб-сторінці.* Це означає, що вона не повинна суперечити основним нормам та методам мовознавства, а також бути актуальною для сприйняття її учнями, порушуючи певну злободенну проблему дня.

За допомоги використання блогу вчитель викликає інтерес в учнів до предмета через організаційну комунікативну стратегію. Це можуть бути лаконічні заголовки, які змушують звернути увагу, наприклад, *Обережно! Помилка!; А могло б бути так…* тощо. Подібні фрази активізують інтерес в учнів, а за рахунок яскравих кольорів, якими можна виділити заголовки, привертають увагу і викликають бажання подивитися статтю і встановити, чи дійсно заголовок вартий, щоб прочитати текст. Така стратегія сприятиме розширенню мовної картини світу учнями, викликатиме бажання щоразу вивчати щось нове, пов'язане з мовою.

Реалізація контрольної комунікативної стратегії відбувається через отримання вчителем зворотної інформації від учнів-користувачів щодо розміщеного на сторінці матеріалу. Внаслідок цього, вчитель робить такі висновки: який матеріал в учнів викликає найбільший інтерес (історія мови чи розвиток на сучасному етапі тощо), такий потрібно поширювати частіше. Це сприятиме продовженню ведення вчителем блогу, його вдосконаленню та збільшенню інформаційної наповненості.

Отже, вважаємо, що блог учителя української мови в педагогічному дискурсі займає проміжне місце між медіаосвітою та освітою загалом. Використання вчителем блогу з української мови забезпечує спілкування з учнями, мотивує їхню навчально-пізнавальну діяльність, підтримує увагу своїх читачів-учнів і постійний контакт з ними. Це зближує вчителів з учнями, а останніх, у свою чергу, готує до потреб нового суспільства, яке вимагає від

особистості різнобічної підготовки й виховання індивіда як особистості, члена колективу й соціуму. У подальшому плануємо розглянути вплив блогу з української мови на навчально-пізнавальну діяльність учнів та рівень їхньої зацікавленості навчальним предметом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Кухта М. Педагогічний дискурс як засіб мотивації навчальної діяльності [Електронний ресурс] / М. Кухта // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 16. – 2016. – С. 342–346. – Режим доступу: http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/11/016-44.pdf*
2. *Наумук І. Розвиток медіаосвіти в Україні: сучасний стан та вимога сьогодення / І. Наумук // Молодь і ринок. – 2015. – № 3 (122). – С. 162–166.*
3. *Онкович Г. Медіадидактика вищої школи: український досвід / Г. Онкович // Вища освіта України. – 2013. – № 1. – С. 23–28.*
4. *Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник / О.А. Семенюк, В.Ю. Паращук. – К.: Видавничий центр «Академія», 2010. – 240 с.*
5. *Пономарів О. Блог проф. Пономарева / О. Пономарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/topics/ponomariv*
6. *Корицька Г. Камертон філолога / Г. Корицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://korycja50.blogspot.com*
7. *Нова українська школа: порадник для вчителя / [Під заг. ред. Бібік Н.М.]. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.*

Науковий керівник:
***Строганова Ганна Миколаївна**, канд. пед. наук*
доцент кафедри методики викладання української мови та літератури,
факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна

УДК 811

***Щигіль В.,** студент інженерно-педагогічного факультету*
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

ВАЖЛИВІСТЬ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

***Анотація**. У статті розглядаються питання важливості вивчення іноземних мов на сучасному етапі, а також необхідності вибору методики вивчення.*

***Ключові слова**: іноземна мова, методика, причини вивчення іноземних мов*

***Shchyhil V.,** student*
M.P. Drahomanov National Pedagogical University

IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGES STUDYING IN CONTEMPORARY CONDITIONS

***Abstract**. The article deals with the issues of the importance of foreign languages studying at the present stage, as well as the need to choose a proper method of study.*

***Key words**: foreign language, methodology, reasons for studying foreign languages*

У наш час, з розвитком суспільства та появою інноваційних технологій, дуже важливого значення набули іноземні мови. Якщо раніше вони були необхідні виключно для перекладачів, дипломатів та політиків, то зараз немає такої сфери людської діяльності, де б не використовувались іноземні мови. Імпортні товари, сучасна техніка, інформаційні написи в місцях масового скупчення людей, написи на етикетках одягу, Інтернет – усе рясніє невідомими іноземними словами. У наш щоденний вжиток входять іншомовні слова, значення яких ми не завжди розуміємо. Тому вивчення хоча б однієї іноземної мови має стати пріоритетним завданням для кожного.

Зміна ставлення до вивчення іноземної мови закладена у новітніх державних навчальних програмах: сьогодні володіння іноземною мовою – це не знання сукупності правил і граматичних, лексичних конструкцій, а уміння й бажання використовувати мову в повсякденному житті.

У суспільстві існує безліч міфів щодо цього: «це дуже важко, у мене не зовсім не залишиться вільного часу», «потрібні оригінальні книги, без спілкування з носієм мови всі зусилля марні», «іноземну мову неможливо вивчити, не перебуваючи закордоном», «заняття з репетитором коштують дуже дорого, я боюся, що у мене не вийде»... І це далеко не повний перелік відмовок, через які люди не вчать мови. Так, так, саме відмовок, бо з тими можливостями, які зараз є у кожного з нас, причинами це назвати важко. Люди були поліглотами і кілька століть тому. Іван Мазепа, наприклад, знав 8 мов, Агатангел Кримський – 60, а мовознавець Андрій Білецький володів аж 90 мовами! І вчили вони їх без Інтернету та електронних перекладачів.

Нам не потрібно боятися вивчати іноземні мови. Так, це складний довготривалий процес, її не вивчиш без складнощів та помилок. Але не помиляється лише той, хто нічого не робить, а кожна наша помилка – це безцінний досвід. Звичайно, іноземну мову не вивчиш, скажімо, за місяць, але якщо наполегливо працювати, правильно підібравши методику, то вже через кілька місяців ви побачите результат. Ні в якому разі не слід цілими днями сидіти за підручниками, намагаючись відразу вивчити важкі величезні тексти. Вивчати мову потрібно поступово, починаючи з елементарної лексики, переходячи згодом до складнішої. Лише година-дві занять у день допоможуть вам досягти бажаного результату. Вивчаючи мову крок за кроком, ви побачите свої здобутки та напрацювання. А коли видно результат, є бажання рухатись далі, вдосконалювати свої знання та вміння, вивчати щось нове, всебічно розвиватись та долати мовні бар'єри.

В умовах сьогодення знання іноземних мов є не тільки запорукою успішної кар'єри, а й показником освіченості людини, яка має можливість спілкуватися з іноземцями та знаходити друзів з усіх куточків світу. Крім того, людина також пізнає звичаї та традиції країни, мову якої вивчає, знайомиться з її історією та

культурою. Недарма кажуть: «Нова мова – новий світ». Отож вивчайте іноземні мови, не бійтеся робити кроки до самовдосконалення, бо перед освіченою людиною відкривається безліч дверей та зникає безліч перешкод!

Здається, що сьогодні кожна людина хотіла б бути успішною і щасливою в бізнесі. А в цьому випадку знову ж таки може допомогти знання іноземної мови. По-перше це додаткові знання, по-друге фахівця, який володіє іноземною мовою роботодавці охоче беруть на службу. Втім, і це не саме головне. Основний момент – це можливість зануритися у світ загадкового і незбагненного, це можливість спілкування з людьми і з іншим пластом світогляду і ментальності.

Загальновідомо, що більшість наукової інформації у світі ведеться англійською мовою. Саме ця мова є засобом спілкування між країнами. Як зазначають вчені, якісне володіння англійською мовою сприяє розширенню ділових зв'язків та контактів, надає можливість вивчати та ефективно використовувати іноземний досвід, користуватися сучасними інформаційними технологіями, брати участь у міжнародних конференціях і семінарах, проходити стажування в іноземних державах з метою вдосконалення фахової підготовки, проводити письмовий обмін діловою інформацією тощо [2, с. 4]. Але це не зменшує ступінь значущості вивчення інших іноземних мов. Можливо, хтось скаже, що не кожна людина здатна вивчити іноземну мову. Так! На жаль, здібності у кожної людини суто індивідуальні, хтось більш схильний до точних наук, у когось більш гуманітарний склад розуму. Але, безсумнівно, у кожної людини є здібності і з цим фактом навряд чи хто-то не погодиться. Найголовніше ці здібності розвивати, підживлювати та зміцнювати.

Особливо це легко робити в дитячому віці, адже діти – це вроджені лінгвісти і здатність до мов закладена у нас генетично, як вважають С. Амодт і С. Вонг [1], К. Нігматуліна [3], але і дорослі, які ще не володіють іноземною мовою, можуть розраховувати вивчити хоча б одну іноземну мову. Враховуючи, що сучасні технології дозволяють це робити легко і граючи!

Ми всі пам'ятаємо повальний бум вивчення іноземних мов за допомогою 25-го кадру. Як нам пояснювали з рекламних буклетів, достатньо включити диск ... і навіть можна заснути, але й під час сну наш мозок буде вбирати відтворену інформацію на носії! Можливо це так, кажуть, що цей метод користувався і досі користується колосальним попитом.

Втім, сьогодні існує величезна кількість способів вивчити іноземні мови. Вам можуть запропонувати індивідуальний підхід і унікальні розробки уроків іноземної мови. Звичайно самостійно буває дуже складно зорієнтуватися в потоці безкрайньої інформації, вибрати з усього, того, що пропонують сучасні методики.

Однак, є й більш стандартні методи вивчення мови – це відвідування курсів іноземної мови, це відвідування спеціалізованих навчальних закладів і нарешті, це заняття з репетитором.

Кожен, хто бажає вивчити іноземну мову може вибрати доступний і самий оптимальний варіант для того, щоб вивчити, ту мову, яка йому більше подобається. Правда іноді вибирати особливо не доводиться, і треба вивчити якусь конкретну мову в силу якихось об'єктивних причин, це може бути і бажання поїхати в якусь конкретну країну або ж працевлаштування на роботу, де однією з умов є знання конкретної мови. Ну, і в цьому випадку не варто турбуватися – як то кажуть – якщо треба – значить треба! Головне зосередиться і бачити кінцеву мету, іншими слова – втілити свою заповітну мрію в життя.

І тут як то кажуть, у вас відкриються практично безмежні горизонти – ви можете поїхати в країну, де рідною мовою є та, яку ви самовіддано вивчали – і без перекладача – зможете спілкуватися з людьми цієї держави. Скільки нового і раніше незвіданого ви дізнаєтеся! Знову ж таки, у вас можуть з'явитися друзі, і ви зможете безперешкодно спілкуватися на їх рідній мові. Це як в доброму дитячому вірші: «Не треба кликати, не треба чекати – а можна взяти і прочитати», а в даному випадку ви ще зможете написати лист і розповісти при необхідності свої новини іноземному співрозмовнику по телефону.

До речі, завдяки вивченню іноземної мови – у вас покращиться пам'ять, увага і вміння зосередитися на своїй думці. І навіть у випадку – якщо ви не досягнете бажаного результату – це вже допомога практично в будь-якій сфері вашої життєдіяльності. А це погодьтеся вже не мало!

До речі, діти, які посилено, вивчають іноземні мови набагато більш зосереджені, уважні, терплячі і кмітливі ніж їх однолітки, які не захоплюються вивченням іноземних мов.

Так що, як кажуть, було б бажання, а можливість, способи і час завжди можна знайти, для того, щоб вивчити іноземну мову і поринути в інший світ!

Мабуть, є тільки єдиний спосіб вивчення іноземної мови, до якого вдаватися не варто – це важкі удари по голові. Пам'ятаєте? Дитячий фільм: як двоє друзів почувши про те, що одній жінці впав вазон з квіткою з п'ятого поверху, після чого вона, прийшовши до тями, стала розмовляти іноземною мовою? Так, ось один із цих друзів запропонував своєму другові вдарити його по голові лопатою, в надії на те, що з ним станеться те ж саме. Але, його товариш резонно зауважив: «ні, не буду я тебе бити по голові лопатою, а то раптом я так вдарю, що ти рідну мову забудеш, а іноземну ще не вивчиш ...»

Так, що у людини завжди є вибір – і він завжди залишається за вами!

ЛІТЕРАТУРА

1. Амодт С. Тайны мозга вашего ребенка, или Как, о чем и почему думают дети и подростки от 0 до 18 / С. Амодт, С. Вонг. — М. : Эксмо, 2017. — 477 с.

2. Дубовик О. В. Професійне ділове іншомовне спілкування : навчальний посібник для модульного лекційно-практичного курсу / ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. — Львів, 2018. — 44 с.

3. Нигматулина Е. Воспитание. Простые истины / Екатерина Нигматулина [Електроний ресурс]. — Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?isbn=5041229422

***Науковий керівник**: Колісник-Гуменюк Ю.І.*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.37.03

Матійків І. М., *канд. психол. наук, ст. н. сп., доцент,*
Відокремлений структурний підрозділ
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
«Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львів, Україна

МЕНТАЛЬНІ КАРТИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *Стаття присвячена проблемі застосування ментальних карт у навчальних закладах професійної освіти. Зроблено висновок про те, що використання ментальних карт дозволяє оптимізувати процес підготовки викладача до занять та його проведення, поліпшує якість засвоєння студентами навчального матеріалу.*

Ключові слова*: ментальні карти, навчальні заклади професійної освіти, навчальний процес, самостійна робота.*

Iryna Matiykiv, *Ph.D. (Psychology), Associate Professor*
Separate structural subdivision of
M. Drahomanov National Pedagogical University
«Lviv Educational and Scientific Center of Professional Education»
Lviv, Ukraine

MIND MAPS IN EDUCATIONAL ACTIVITIES

Abstract*. The article is devoted to the problem of mind maps using at vocational schools. The author concludes that the use of mind maps allows to optimize the process of a teacher's preparing for classes and conducting them, as well as improves the quality of students' mastering of educational material.*

Keywords*: mind maps, vocational schools, educational process, independent work.*

Інноваційна спрямованість навчального процесу спричиняє докорінні зміни у педагогічній практиці, спрямування методів на усвідомлене і творче навчання учнів, розвиток їхніх особистісних якостей – самостійності у прийнятті рішень, критичності мислення, ініціативності, наполегливості, творчого підходу в навчанні тощо.

У цій статті розглядаємо доцільність використання ментальних карт для активізації творчої діяльності педагога та учнів навчальних закладів професійної освіти.

Не існує таких сфер життєдіяльності особистості, де був би неможливим творчий процес. Простір для творчості у педагога є великий: створення нових програм, утілення елементів новизни на уроці, творче застосування інтерактивних методів, пошук нешаблонних варіантів вирішення навчальних завдань тощо. Оскільки сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу відбувається через налагодження стосунків педагога з навчальною групою, їх спілкування та взаємодію, можемо також і педагогічну діяльність розглядати як

процес творення взаємин, який сприяє взаєморозумінню та досягненню навчальних цілей. Адже саме через спілкування педагог виявляє і розкриває найкращі сторони особистості учня.

Творчий підхід та імпровізація – це компетенції, які напрацьовуються педагогом з досвідом. Природно, що на початку викладацької діяльності постає більше психологічних бар'єрів, які заважають вияву творчості та імпровізації, наприклад:

- боязнь нових ситуацій, невідомого, небажання ризикувати. Люди часто надають перевагу безпеці і зручності ніж ризику і новизні;

- боязнь бути вразливим. Люди намагаються уникати ситуацій, які можуть заподіяти їм психологічний біль або налякати;

- невпевненість у собі. Відсутність прагнення до інновацій часто спричинена страхом припуститися помилки, зневірою у своїй спроможності робити щось нове;

- надмірна напруженість;

- недостатній рівень потрібних вмінь і навичок, відсутність підтримки.

Подолання цих бар’єрів актуалізує вияв творчості та відкриває нові можливості для педагога.

Одним із перспективних шляхів впровадження творчого підходу в навчальну діяльність є використання ментальних або інтелект-карт. Майндмеппінг (*mindmapping*) – це технологія, що дозволяє ефективно відновлювати в пам’яті інформацію, генерувати і фіксувати нові ідеї, робити висновки та встановлювати зв’язки між ними. Вона спрямована на розвиток правої сторони головного мозку людини, яка, здебільшого, є менш розвиненою.

Ідея створення ментальних карт належить англійському психологу і консультанту з питань інтелекту й освіти Тоні Бьюзену. За його визначенням, ментальна карта (mind map) – це «прояв радіантного мислення, яке, у свою чергу, є функцією людського мозку» [1]. Вчений дослідив фізіолого-психологічні особливості роботи лівої та правої півкуль мозку й дійшов висновку про те, що одночасна діяльність лівої (логічної) та правої (образної) півкуль можлива, коли людина робить записи у формі асоціативних діаграм. Зазначений процес автор назвав процесом «радіанного мислення», що походить від терміну «радіан» – точка небесної сфери, від якої відходять шляхи тіл з однаково спрямованими швидкостями. За подібністю зазначеної моделі створюються й ментальні карти. У центрі кожної з них представлено головний об’єкт, навколо якого додаються асоціативні зв’язки, що вивільнюють творчість й надають особистісний сенс отриманій інформації, а значить – сприяють її запам’ятовуванню. Як стверджують науковці, на відміну від сприйняття інформації через текст, коли задіяна лише одна півкуля мозку, ментальні карти зображують інформацію, поєднуючи її два типи: текстовий (числовий) та візуальний, що дозволяє

активізувати обидві півкулі мозку і підвищити рівень якісного сприйняття інформації.

Суть побудови ментальної карти полягає у тому, щоб за допомогою зрозумілих символів, образів, об'єктів, асоціацій, якими мислить людина, наочно зобразити цілісну картину знань про предмет розгляду. Це зручний інструмент для відображення процесу мислення і структуризації інформації у візуальній формі. Ментальні карти є універсальними, їх можна застосовувати у різних сферах розумової діяльності, зокрема для підготовки планів, творчих проектів, різноманітних тренінгів.

Ментальні карти можуть створюватись як способом малювання, так і за допомогою комп'ютерних програм (Freemind, Xmind, MindMeister, iMindMap та ін.). У малюванні ментальної карти «від руки» відбувається активізація зон творчості особистості й усвідомлення нею сенсу окремих елементів основного поняття. Процес створення ментальної карти «ручним способом» охоплює такі кроки:

1. У режимі вільних асоціацій або «мозковим штурмом» почніть осмислювати свою ідею або проект. Записуйте абсолютно всі думки, ідеї на аркуш паперу. Не критикуйте і не обмежуйте себе.

2. Намалюйте в центрі аркуша паперу головну тему вашої ментальної карти, використовуючи яскраві кольори. Від головної теми проведіть кілька гілок. На кожній з них напишіть одну ідею чи думку з тих, що ви згенерували під час мозкового штурму і яка пов'язана з головною темою. До основних ідей також підведіть кілька гілок, які пов'язані з ними.

3. Відкладіть вашу карту на період від 2 годин до двох днів для осмислення.

4. «Пожвавлення» карти. Використовуйте якомога більше асоціативних зображень різних кольорів: наприклад, щось важливе виділіть червоним кольором; радісну подію − жовтим. Яскраві образи карти дають можливість її добре запам'ятати і спонукають до творчих думок. Дуже часто в період «пожвавлення» карт на думку спадають нові нестандартні рішення.

5. По можливості рекомендується ще відкласти карту на кілька днів для глибокого осмислення, коригування, доповнення.

Використання карт знань в навчальному процесі уможливлює:

- викладати лекцію без жорсткої прив'язки до тексту, водночас цілісний план інформації завжди перед очима;
- систематизувати знання учнів;
- продемонструвати концепції і діаграми;
- ефективно структурувати і опрацьовувати дані
- генерувати ідеї;
- аналізувати результати або події;
- структурувати роботу (реферат, доповідь);

- підбивати підсумки зробленого;
- спонукати до пошуку творчих рішень;
- створювати презентації до виступів тощо.

Ментальні карти доцільно використовувати на різних етапах навчального процесу. Їх застосування оптимізує процес пояснення нового матеріалу, його закріплення та перевірки знань.

1. *Підготовка до лекції.* Викладач, готуючись до лекції, може записувати інформацію у вигляді ментальної карти. Адже лекційний матеріал на основі інтелект-карт є гнучким, його легко пристосовувати до умов, що змінюються. У час стрімких змін інформації й розвитку знання викладач може легко і без значних затрат часу вносити корективи до своїх лекцій.

2. *Пояснення нової теми.* Застосування ментальних карт допомагає педагогу пояснити складні поняття просто й достатньо швидко. Їх доцільно використовувати для генерування, відображення, структурування, класифікації ідей; упорядкування навчальної інформації при проведенні лекцій, практичних занять та навчальних практик. Ментальні карти покращують сприйняття інформації та її запам'ятовування.

3. Ментальні карти можна розглядати як альтернативний спосіб запису лекції упродовж її викладу педагогом в аудиторії. Ефективність діяльності студента у процесі його активного слухання визначається тим, як він зможе виокремити важливе в інформаційному потоці, поданому викладачем. Учень може під час заняття не записувати дослівний виклад, а представляти лише окремі ключові слова й зв'язки між ними.

5. Закріплення пройденого матеріалу. Ефективність закріплення підвищується завдяки візуалізації ключових понять та узагальнення важливих взаємозв'язків.

6. Перевірка знань. Досягнення учнів можуть бути перевірені за допомогою ментальних карт, а також виявлені прогалини в їх знаннях. Контроль якості знань учнів може здійснюватися у комп'ютерній програмі, наприклад, Freemind. Їм можна запропонувати схему представлення одного із понять, що вивчалось на уроці, з помилкою у зв'язках– із завданням її знайти.

7. Під час виконання самостійної роботи. Використання технології майндмеппінгу відкриває спектр можливостей для урізноманітнення форм організації самостійної роботи студентів та підготовки творчого професіонала у будь-якій галузі знань.

Ментальні карти є інноваційним способом творчої організації інформації у навчальному процесі закладів професійної освіти, що дозволяє актуалізувати роботу правої (образної) і лівої (логічної) півкуль мозку одночасно через радіанне представлення змісту навчання. Застосування інтелект-карт у навчанні є доцільним у процесі проведення заняття, організації процесу оцінювання знань

і самостійної роботи учнів, здійснення планування діяльності; може дати позитивні результати, оскільки учні вчаться вибирати, структурувати і запам'ятовувати ключову інформацію, а також відтворювати її в подальшому. Розумові карти допомагають розвивати креативне і критичне мислення, пам'ять і увагу, а також зробити процес навчання цікавим і результативним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бьюзен Т. «Супермышление» / Т. Бьюзен, Б. Бьюзен. — М. : «Попурри», 2008. — 208 с.*
2. *Озерян О. Поради Тоні Б'юзена з техніки створення ментальних карт [Електронний ресурс] / О. Озерян. — Режим доступу : http://sonyah.blogspot.com/2011/11/blog-post_6964.html*

УДК 376.64

Шиделко А. В., *канд. соц. наук, доцент*
доцент кафедри психології Львівського державного університету внутрішніх справ
Львів, Україна

ГЕНЕЗИС СИРІТСТВА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВЧЕНИХ

Анотація. *Висвітлено проблему сирітства в Україні з позиції окремих наукових доробок. Представлено перелік дисертаційних робіт із питань сирітства в Україні та за кордоном. Подано розуміння дефініцій дитина-сирота, соціальна сирота, євро-сирота. Виокремлено гейткіпінг, як складну категорію соціальної роботи із забезпечення і захисту прав дітей-сиріт.*

Ключові слова*: діти-сироти, діти-сироти, котрі залишилися без опіки батьків, євро-сироти, гейткіпінг.*

Shydelko A.V., *PhD (Sociologic sciences), associated professor*
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine

GENESIS OF ORPHANHOOD IN RESEARCHES OF SCIENTISTS

Abstract*. The problem of orphanhood in Ukraine from the point of view of certain scientific achievements is highlighted. A list of dissertation papers on orphan issues in Ukraine and abroad is presented. An understanding of the definitions of an orphan child, a social orphan, an orphan euro is given. Gatekeeping is singled out as a complex category of social work on the protection and protection of the rights of orphan children.*

Key words: *orphans, orphaned children, left unattended, orphans, gatekeeping.*

Сучасний розвиток українського суспільства диктує посилені вимоги до забезпечення належних умов щодо охорони та розвитку інституту дитинства. Рівність прав дітей прописано у Статті 52 Конституції України. Проте не усі діти мають змогу «де-факто» отримати цю рівність. До такої категорії відносимо дітей, котрі, із різних причин, мають статус сироти (біологічної чи соціальної). Вони знаходяться під опікою держави, яка їм забезпечує навчання, виховання й утримання. Діти-сироти проживають і навчаються у спеціальних закладах: дитячі дошкільні сиротинці, школи-інтернати, будинки сімейного типу тощо.

Означена проблема є актуальною і на часі, про що свідчить значна кількість комплексних наукових досліджень соціологів, психологів, педагогів, юристів, медиків та ін.

Мета статті полягає у висвітленні й короткому аналізі дослідження генезису проблеми сирітства – біологічного, соціального з позиції науковців.

Передусім уточнемо поняття діти-сироти. Біологічні діти-сироти – це діти, у котрих батьки померли із різних причин (хвороба, катастрофа та ін.) Соціальні діти-сироти – це сироти при «живих батьках», тобто батьки з певних причин не можуть виховувати своїх дітей (відмовилися від дітей, позбавлені батьківських прав, знаходяться у місцях позбавлення волі, батьки із певними адикціями та ін.). Означена категорія дітей-сиріт навчається і виховується у спеціальних закладах для таких дітей.

Варто зауважити, що до соціальних дітей-сиріт, відносимо ще «євро-сиріт» – це діти-заробітчан, які працюють і живуть в інших країнах. «Де-юре» батьки у таких дітей є, а «де-факто» їх немає. Таких дітей, як правило, виховують рідні. Зростають вони не у спеціальних закладах, проте батьківської теплоти, виховання тощо вони не отримують.

Далі представимо наукові доробки вчених, котрі висвітлюють проблему дітей-сиріт, соціальних-сиріт, зокрема євро-сиріт, походження, причини виникнення, негативні сторони виховання у закритих закладах, особливості психологічного розвитку дитини-сироти тощо.

Проблематика сирітства досліджена і представлена, зокрема, у таких дисертаційних роботах:

- *з педагогіки:* Голубочка І.С. «Проблема соціального розвитку дітей-сиріт в історії вітчизняної педагогіки (друга половина XIX – початок XX століття)» (2003), Шкуркіна В.М. «Формування соціального здоров'я дітей-сиріт підліткового віку в загальноосвітніх школах-інтернатах» (2006), Кальченко Л.В. «Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх» (2009), Гладченко І.В. «Соціалізація дітей-сиріт першого року життя з порушеннями психофізичного розвитку» (2010), Калашник Л.С. «Теорія і практика соціалізації дітей-сиріт у Китайській Народній Республіці» (2015), Карпенко О.Є. «Розвиток опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (XX – початок XXI ст.)» (2018);
- *психології:* Кізь О.Б. «Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї» (2003), Артемчук І.В. «Особливості усного зв'язного мовлення у комунікативно депривованих дітей-сиріт» (2005), Пушкар В.А. «Особливості розвитку образу «Я» дітей-сиріт у навчальному закладі інтернатного типу» (2007); Кунгурцева Л.В. «Актуалізація потенційної обдарованості дітей-сиріт юнацького віку» (2010);

- *соціології:* Коваленко О.О. «Соціальне сирітство як соціокультурний феномен» (2006), Клименко О.Ю. «Особливості інституціоналізації соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в сучасному українському суспільстві» (2016), Ілик Х.В. «Соціальне сирітство в контексті сучасних міграційних процесів в Україні» (2018);
- *фізичного виховання та спорту*: Дугіна Л.В. «Корекція фізичного стану дітей-сиріт 1-4 років засобами фізичної культури» (2011);
- *юридичних наук:* Карпенко О.І. «Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» (2002); Потопахіна О.М. «Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2008), Губанова О.В. «Організаційно-правове регулювання усиновлення в Україні» (2011), Яніцька І.А. «Опіка і піклування як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2015), Коваль О.В. «Захист права на житло дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2015), Падун Є.В. «Інститут прийомного виховання у сімейному праві України» (2017);
- *державного управління:* Мордань О.О. «Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків» (2015).

З представлених дисертаційних робіт, можемо констатувати, що сирітство, як феномен вивчається й аналізується різногранно, проте явище сирітства на жаль, не мінімізується, а лише видозмінюється. Далі здійснимо короткий аналіз наукових доробків авторів із означеної проблеми.

Зокрема, І. Грига розглянула негативні сторони інтернатної опіки та нагляду, а також зазначила, що перебування, навчання та виховання дітей-сиріт в умовах цих закладів призводить до появи депривації та «госпіталізму» [12, с. 7-13]. І, як наслідок, в подальшому житті труднощі із соціалізацією й адаптацією дітей-сиріт у суспільстві.

Особливості підготовки дітей-сиріт до сімейного життя вивчали О. Кізь та Г. Хархан [6; 13; 14]. Розуміємо, що життя без родини в подальшому створює певні труднощі для дітей-сиріт щодо створення своєї сім'ї, розуміння відповідальності за неї, а також за народження та виховання майбутніх дітей.

Зарубіжний досвід виховання та забезпечення дітей-сиріт висвітлили у своїх роботах такі вчені: О. Алдакимова, С. Бадора, Г. Бевз, Т. Завгородня, В. Кузьмінський, Н. Мартовицька, О. Мордань, О. Потопахіна та ін. Означені автори прийшли до висновку, що деінституалізація є основоположною практикою в усіх розвинутих країнах світу. Деінституалізація як процес полягає у відмові від системи догляду, яка ґрунтується на великих інституціях, і переході до низки інтегрованих послуг на основі родини та громади.

В. Кузьмінський представив досвід реформування державних закладів у США [7], Н. Мартовицька – досвід Великої Британії [8].

С. Бадора досліджувала виховання в опікунському середовищі в Польщі [1], а Г. Бевз окреслила сімейні форми опіки над дітьми у цій країні [2].

Узагальнення міжнародного досвіду опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування здійснили у своїх працях Т. Завгородня, І. Доля та О. Потопахіна.

О. Мордань розглядала проблеми трансформації системи опіки над дітьми-сиротами та закцентувала увагу на важливості міжнародного досвіду у здійсненні реформ цієї сфери в Україні. Водночас, вона представила Міжнаціональну модель закриття установ, яка, на її думку, може бути застосована і в Україні [9].

Більшість вчених поділяють думку про те, що державна система опіки над дітьми-сиротами потребує конструктивного реформування: В. Бошняк, Н. Врублевська, Ж. Мюльгейр, І. Доля, Т. Завгородня, В. Кузьмінський, О. Мордань, Л. Фуштей, Г. Хархан та ін.

Міжнародний експерт у сфері реформи догляду за дітьми в Центральній та Східній Європі / СНД В. Бошняк розглядала здобутки реформи та її похибки і неконструктивні підходи. Дослідниця окреслила реформування як складний, комплексний і тривалий процес [3].

Прийняті нормативно-правові документи щодо забезпечення та захисту дітей-сиріт визначають орієнтири зміни української системи опіки дітей-сиріт, тобто її конструктивне реформування. Найбільш важливими нормативно-правовими документами у цій сфері є:

- Постанова Кабінету Міністрів «Про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 11 травня 2006 р. № 263;
- Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 17 жовтня 2007 року № 1242.

В. Кузьмінський звернув увагу на впровадження механізму гейткіпінгу, без якого проведення деінституалізації неможливе. Автор наголошує, що такий механізм відображає нові підходи утримання дітей-сиріт в інших формах опіки (будинки сімейного типу), але не у закладах закритого типу [7; 11]. Дамо пояснення гейткіпінгу.

Гейткіпінг (від англ. gatekeeping – контроль за воротами) – складна категорія соціальної роботи, що може розглядатися як нова філософія, концепція та механізм захисту й забезпечення прав дітей, який визначає засади ухвалення рішень стосовно дітей на вищому рівні професійної компетентності.

Гейткіпінг – це філософія, політика, концепція й водночас механізм, що відображає нові підходи до реформування системи опіки над дітьми взагалі і запобігання розміщення їх в інтернатних закладах зокрема. Складовими

гейткіпінгу є: оцінка потреб та умов життя дитини; планування і надання послуг у громаді, що передує направленню дитини в систему інтернатних закладів; сприяння поверненню дитини-вихованця інтернатного закладу у біологічну сім'ю чи влаштування її у сімейну форму виховання (опіка й піклування, усиновлення, прийомна сім'я, ДБСТ); надання допомоги дитині у організації її самостійного життя [4].

Досліджуючи систему опіки дітей-сиріт та її реформування в Україні, Г. Хархан прийшла до висновку про певні проблеми, які перешкоджають цьому процесу. Основною проблемою, на її думку, є емоційна відстороненість і неготовність українського соціуму прийняти таких дітей і нести відповідальність за їхнє виховання і становлення. Зокрема, варто зазначити, що персонал інтернатних закладів не готовий до реформування, бо на кожну дитину-сироту заклад отримує пені кошти [14] і вони бояться втратити роботу.

Питання зміни виховання дітей-сиріт в інтернатах на сімейну форму опіки досліджували такі науковці: С. Бадора, І. Грига, І. Звєрєва, Л. Кривачук, І. Пєша, Т. Семигіна, І. Трубавіна, Ю. Черновалюк та ін.

І. Звєрєва, виокремила фактори, через які розвиток сімейної опіки і влаштування дітей-сиріт у будинки сімейного типу сповільнюється. Це: неготовність української громади взяти активну участь у процесі реформування інституцій інтернатного типу, також недостатнє висвітлення означеної проблеми у мас-медіа щодо соціальної державної політики у цьому напрямі [5].

Також варто виділити дослідження І. Пєші. Дослідниця дійшла висновку про те, що диференціація й індивідуалізація щодо підходу до потреб і вимог дитини, вимагає конструктивних змін у державній системі опіки [10].

Отже, висвітливши генезис проблеми сирітства у дослідженнях вчених, констатуємо, що проблема сирітства в Україні є і потребує ґрунтовних досліджень і уваги з боку держави. Для держави рівень сирітства є чітким показником деструкцій у сімейних взаємовідносинах, зміни сімейних цінностей, а також непідготовленості молодого покоління до сімейного життя, тобто кризи сім'ї. Водночас зауважимо, що від ставлення держави та соціуму до проблеми сирітства залежить і подальша доля таких дітей.

Водночас доцільно розглянути ґрунтовніше питання, на рівні Міністерства освіти і науки України, щодо підготовки на факультетах гуманітарного профілю, спеціалістів до роботи у закладах де навчаються і виховуються діти-сироти, враховуючи сучасні технології щодо опіки та захисту прав дітей, а також технології роботи щодо сімейної форми опіки і піклування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бадора С. Теорія і практика виховання в опікунському середовищі : (на матеріалах Польщі): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук / Сільвія Бадора ; Інститут педагогіки АПН України. Київ : Місто НВ, 2001. − 46 с.*

2. Бевз Г. М. Сімейні форми опіки над дітьми в Польщі / Г. М. Бевз // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 126–137.

3. Бошняк В. Деінституалізація та реформи у сфері захисту дітей – два боки однієї медалі / В. Бошняк // Права дітей. − 2010. − № 1 (9). – С. 7−8.

4. Гейткіпінг як нова філософія, концепція та механізм ухвалення рішень в інтересах дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://my-psy.ucoz.ua/publ/gejtkiping_jak_nova_filosofija_koncepcija_ta_mekhanizm_ukhvalennja_rishen_v_interesakh_ditej/1-1-0-180.

5. Інтегровані соціальні служби : теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / [автор.-упоряд. : О. В. Безпалько, І. Д. Звєрєва, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та ін. ; за заг. ред.: І. Д. Звєрєвої, Ж. В. Петрочко]. – К.: Фенікс, 2007. – 528 с.

6. Кізь О. Б. Особливості самоставлення вихованців інтернатних закладів / О. Б. Кізь // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – К. : [б. в.], 2002. – Т. IV, Ч. 3. – С. 78–86.

7. Кузьмінський В. Навіщо реформувати інтернатну системи : чого нас вчить історія / В. Кузьмінський // Права дітей. – 2010. − № 1 (9). − С. 4–6.

8. Мартовицька Н. В. Розвиток та перспективи вдосконалення системи інституційних закладів Великої Британії для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Н. В. Мартовицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.convdocs.org/pars_docs/refs/23/22084/22084.pdf#page=19.

9. Мордань О. Міжнародна практика реформування державної системи опіки : досвід для України / О. Мордань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12mooodu.pdf.

10. Пєша І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : (проблеми реформування) / І. В. Пєша. – К. : Логос, 2000. – 86 с.

11. Сімейно орієнтована соціальна робота : практичні аспекти / [за заг. редакцією В. О. Кузьмінського, С. С. Лукашова]. – К.: Молодь, 2010. – 128 с.

12. Соціальні служби – родині : розвиток нових підходів в Україні (перевидання) / [за ред. І. М. Григи, Т. В. Семигіної]. − К. : [б.в.], 2003. − 128 с.

13. Хархан Г. Д. Деякі аспекти реформування державної системи опіки над дітьми-сиротами / Г. Д. Хархан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bib.convdocs.org/docs/8/7681/conv_1/file1.pdf#page=49.

14. Хархан Г. Д. Особливості підготовки дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя / Г. Д. Хархан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Ped-1-2010/239-244.pdf.

УДК 159.9.07

Х. І. Заставна, *бакалавр*
Львівський державний університет внутрішніх справ
Львів, Україна

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДРУЖБИ

Висвітлено статеві особливості прояву дружби. Здійснено диференціацію між дружбою чоловіків та жінок. Встановлено середнє значення статевих відмінностей прояву дружби. Визначено ставлення жінок та чоловіків до феномену дружби, а також взаємодію із людьми, з якими у них дружні відносини. Виявлено, які потреби чоловіки та жінки задовольняють у своїх дружніх відносинах.

Ключові слова: *феномен дружби, статеві прояви дружби у юнацькому віці.*

Khrystyna Zastavna, *bachelor*
Lviv state university of internal affairs
Lviv, Ukraine

SEXUAL FEATURES OF FRIENDSHIP MANIFESTATION

The sexual features of the manifestation of friendship are highlighted. Differentiation between the friendship of men and women has been made. The average value of sexual differences in the manifestation of friendship is established. The attitude of women and men towards the phenomenon of friendship, as well as interaction with people with whom they have friendly relations is determined. It is found out what needs of men and women meet in their friendly relations.

Keywords: *the phenomenon of friendship, sexual manifestations of friendship in adolescence.*

Феномен дружби досліджувався як вітчизняними (М. Бахтін, Л. Виготский, А.А. Ухтомский та інші), так і зарубіжними (Д. Хоманс, Д. Тібо, М. Аргайл та інші) науковцями. Так, на думку вітчизняних психологів основою виникнення дружніх відносин слід розглядати атракцію та емпатію, схожість ролей суб'єкта та об'єкта сприйняття (Л.С. Виготський, Є.П. Ільїн, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн). Зарубіжні вчені дружбу трактують як феномен, формування якого, залежить від низки факторів. Так, зокрема, ефект Бена Франкліна (коли у людини, яка робить добро іншим людям, виникне почуття прихильності не через задоволення нашими вчинками інших людей, а через задоволеність самим собою), закон привабливості або закон атитюдів (чим більше у людей схожості між собою, тим сильніша їхня прихильність), ефект близькості (чим частіше ми зустрічаємось та взаємодіємо з людьми, тим вища ймовірність того, що встановляться дружні відносини), відповідність гіпотезі (прагнення мати схожий рівень фізичної привабливості), ефект похибки (коли людина робить похибку або дії незграбно, що могло б навіть примусити людей сміятися, людину вважають більш симпатичною), теорія посилення афекту (ми будемо прихильніше ставитись до тих людей, котрі були біля нас поруч при переживанні позитивних ситуацій) [4, с. 58-61].

Для виявлення статевих особливостей прояву дружби у молоді здійснено емпіричне дослідження, у ході якого були опитані 50 студентів факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ, з них 25 жінок та 25 чоловіків. Використані такі методики як: «Методика міжособистісних відносин» (Т. Лірі) та «Методика «Ціннісні орієнтації» (М.Рокич).

Результати описової статистики дозволяють стверджувати, що представники обох статей вірять у дружбу та мають друзів, з якими вони в середньому підтримують дружні стосунки 6-10 років. У більшості випадків усі дружні потреби, які респонденти ставлять до своїх приятелів задовольняються. Проте, міцнішою визначили дружбу між чоловіками [3]..

Проаналізувавши результати дослідження методики М. Рокича, ми отримали середні значення прояву термінальних цінностей для жінок. Так, найбільш

суттєвими є активне діяльне життя, здоров'я та впевненість у собі. Найменш вагомими: любов, розвиток та творчість. Що стосується інструментальних цінностей, то результати описової статистики вказують нам на наступні висновки: найбільш важливими є вихованість, відповідальність та сміливість у відстоюванні своєю думки. Натомість найменш суттєвими є: старанність, незалежність та чуйність [2]..

Разом з цим для чоловіків найбільш важливими термінальними цінностями є любов, суспільне покликання та щасливе сімейне життя. Найменш вагомими – пізнання, розвиток та творчість. Також вони вважать найбільш значущими такі інструментальні цінності як незалежність та чуйність. А найменш важливими – сміливість у відстоюванні своєї думки, терпимість та широта поглядів.

Відтак, для досліджуваних чоловіків, як і для жінок важливе місце займає здоров'я, любов, щасливе сімейне життя, тобто ті цінності, які відповідають за благополуччя як самої людини, так і її сім'ї [3].

Разом з цим, досліджено й типи міжособистісної взаємодії у молоді. Так, для досліджуваних жінок найбільш характерними є такі типи міжособистісної взаємодії як: підпорядкованість (М= 10,1), підозрілість (М=9,0), доброзичливість (М=9,4) та альтруїстичність (М=9,9). Такі результати можуть свідчити про те, що жінки у дружніх стосунках схильні прислухатись до інших, піклуватись про них та пробачати певні помилки. Віддають перевагу іншим та можуть виконувати другорядну роль. Разом з цим вони досить підозрілі до людей, що ускладнює налагодження міжособистісних стосунків, проте доброзичливість та альтруїзм здатні це компенсувати, адже виявляється турбота та увага до справжніх друзів.

Результати описової статистики дозволяють нам стверджувати про середні значення прояву міжособистісної взаємодії у чоловіків. Так, для них найбільш характерними є такі типи міжособистісної взаємодії як: агресивність (М=12,4), авторитарність (М=9,3), егоїстичність(М=8,2) та доброзичливість (М=8,0). Це може свідчити про те, що чоловіки у дружбі прагнуть керувати ситуацією та, при можливості, людьми на власну користь. У дружніх стосунках можуть ставити себе на кілька щаблів вище за інших, здатні відстоювати власну думку радикальними методами. У разі потреби здатні захистити більш слабкого товариша, не для самоствердження, а для того, щоб не втратити друга [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берн Е. Ігри у які грають люди [Електронний ресурс]/ Е Берн. – Режим доступу: https://www.litres.ru/er-k-bern/gri-u-yak-graut-ludi/chitat-onlayn/

2. Винославська О.В., Бреусенко-Кузнєцов О.А. Психологія / О.В.Винославська, О.А.Бреусенко-Кузнєцов, В.Л. Зливков, А.Ш. Апішева, О.С.Васильєва. – Режим доступу: http://www.info-library.com.ua/books-text-7400.html.

3. Грей Д. Чоловіки з Марса, жінки з Венери [Електронний ресурс] / Д. Грей. – Режим доступу:http://remontuk.com/choloviky-z-marsa-zhinky-z-venery-dzhon-hrey-onlayn-ukrayinskoyu/

4. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент – Вип. 9 : збірник наукових праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 264 с.

Науковий керівник: *кандидат психологічних наук, доцент* ***Угрин О.Г.***

УДК 159.923

Мегес Роксолана Богданівна, *студентка 5 курсу магістратури*
Трускавець, Україна

ВПЛИВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї НА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

Метою статті є визначення впливу різних видів насильства у сім'ї на психологічне здоров'я дитини. Встановлено, що діти зазнають емоційного, сексуального, психологічного і фізичного насильства. Стаття описує види насильства над дітьми в сім'ї, розкриває поняття психологічного здоров'я, пояснює, який вплив на психологічне здоров'я дитини спричиняє насильство.

Ключові слова*: насильство, фізичне насильство, сексуальне насильство, психологічне насильство, насильство в сім'ї, психологічне здоров'я.*

Mehes Roksolana Bohdanivna, *5th year student of magistracy*
Truskavets, *Ukraine*

INFLUENCE OF DOMESTIC VIOLENCE ON THE PSYCHOLOGICAL HEALTH OF THE CHILD

The purpose of the article is to determine the impact of various types of domestic violence on the psychological health of the child. It has been found that children are suffering from emotional, sexual, psychological and physical violence. The article describes the types of violence against children in the family, reveals the concept of psychological health, explains the impact of violence on the psychological health of the child.

Key words: *violence, physical violence, sexual violence, psychological violence, family violence, psychological health.*

Насильство слід розглядати як примус, який вчиняє людина для досягнення певних її цілей, воно пов'язане із заподіянням фізичного, психічного і морального збитку особі, проти якої воно здійснюється [3, с. 306].

Асанова Н.К. виокремлює такі види насильства в сім'ї як:

1. Фізичне насильство – це будь-яке невипадкове нанесення ушкоджень дитині, що проявляється у формі ударів, трясці, штурханні, ляпасах, удушеннях, завданні каліцтва, а також залученні дитини до вживання наркотичних засобів, алкоголю та ін.;

2. Сексуальне насильство полягає у використанні дитини дорослою людиною для задоволення сексуальних потреб або отриманні вигоди від цієї дитини в сексуальних цілях, що включає в себе статеві стосунки усіх видів, розбещення, залучення дитини у проституцію, підглядання за дитиною та інше [3, с. 78];

3. Психологічне насильство передбачає постійні або періодичні словесні образи дитини, погрози з боку батьків чи людей, що їх заміняють, включає в себе приниження дитячої гідності, обвинувачення, демонстрацію нелюбові та ворожості. До цього виду також можна віднести й емоційне насильство, яке викликає у дитини стан емоційної напруги, що супроводжує за собою відхилення в емоційному розвитку індивіда [2, с. 38].

При жорстокому і неуважному ставленні батьків до дітей, в останніх можуть виникнути різні порушення, які в подальшому впливатимуть на майбутнє цієї дитини. Наслідки насильства, за Софоновою Т.Я. та Цимбал Е.І., можна поділити на віддалені та наближені. До перших відносять соматичні захворювання, особистісні й емоційні порушення, що впливають на соціальне становище особистості. До других належать: фізичні травми, блювота, біль у голові, втрата свідомості. У ситуаціях насильства дитина переживає найгірші емоції, такі як страх, тривога, гнів. Також у них може розвиватися депресія, почуття власної неповноцінності [3, с. 320].

Зазвичай дитина, що є жертвою, страждає від декількох видів насильства одразу і це негативно впливає на її розвиток, становлення як особистості, на її соціальні контакти, а також на здоров'я, психічне зокрема.

Саме тому важливо розглянути вплив насильства в сім'ях на психологічне здоров'я дітей.

Так, діти, що ростуть у співзалежних сім'ях часто потерпають від стану, що був названий «нездатністю до процвітання». Емоційне і фізичне насильство веде до деформації особистості, формує низьку самооцінку. Разом з цим у дітей проявляється відчуття провини, сорому та меншовартості. Діти, що є під впливом такого насильства, зазвичай, мають меншу вагу, ніж однолітки, відстають за зростом, пізніше починають ходити та говорити, відстають у навчанні та ін. Також можна спостерігати у них педикульоз, висипки, неохайний зовнішній вигляд і інше. При різних видах насильства дитяче тіло теж реагуватиме по-різному, це може проявлятися в алергічних висипках, енурезі, заїканні. Якщо дитина хворіє інфекційними запальними захворюваннями, особливо статевих органів, це може свідчити про те, що над нею вчинялося сексуальне насильство. [3, с. 319].

Вплив наслідків насилля на психологічне здоров'я дитини буде також залежати від: віку дитини, рівня розвитку її особистості, особи насильника, тривалості й частоти насильницьких дій, реакцій оточуючих людей [1, с. 3].

Після насилля, діти реагують по-різному, як зазначалось вище, але потрібно розглядати не тільки соматичні реакції, а й поведінкові та емоційно-психологічні.

Так, зокрема, діти, що пережили насильство отримали травму, відтак, можуть впадати в депресію, спостерігається також аутоагресія, деякі

намагаються за будь-яку ціну самоствердитися, тому в них формується захисна і компенсаторна поведінка. Для того, щоб відокремити себе від травматичних спогадів дитина використовує заперечення, проекцію, розщеплення та інші форми захисту, та в силу свого юного віку і малого досвіду, це впливає на її зростання неефективно. Захист від зовнішнього світу можна спостерігати у дитячих малюнках, а також через те, як дитина грається, які історії чи казки вигадує [4, с. 36].

Насильство провокує ізоляцію, адже дитині важливо блокувати неприємні емоції. Вона просто не знає інших методів подолання того стійкого негативного стану, в якому вона перебуває. Через ізоляцію можна спостерігати емоційну тупість, яка полегшує дитині життя в таких умовах, допомагає впоратися із болем.

Разом з цим, вплив насилля може проявлятись в дисоціації, коли в дитини виробляються певні стратегії адаптативної захисної поведінки, коли «Я» індивіда відокремлюється від тіла. В цьому стані можуть бути амнезії, відчуття нереальності, коли дитина може створювати собі уявного супутника.

І як наслідок пережитого насильства такі діти погано соціалізуються. У віктимних дітей порушені зв'язки з дорослими, відсутні навички спілкування з однолітками, зазвичай вони є мало ерудованими. Такі діти часто потрапляють в асоціальне середовище та розпочинають аморальний спосіб життя.

Від того, що в сім'ях процвітає насильство багато втрачає суспільство, адже збільшується рівень криміналу, росте кількість суїцидальних спроб і чимало з них закінчуються летально [5, с. 39].

Таким чином, можна говорити про те, що насильство є неконструктивним методом комунікації між людьми, який провокує багато негативних наслідків, а особливо, коли воно скероване проти дітей. У дітей, що проживають у сім'ях із насильницьким способом існування проявляються різні негативні наслідки, які впливають на їх фізичне, моральне, а головне психологічне здоров'я [1, с. 6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубровіна І.В. Психічне здоров'я дітей і підлітків в контексті психологічної служби / І.В.Дубровіна. – Єкатеринбург,2000. – 79 с.

2. Зіновєва Н.О., Міхайлова Н.Ф. Психологія і психотерапія насилля. Дитина в кризовій ситуації / Н.О. Зіновєва, Н.Ф Міхайлова. – СПб, 2003. – 248 с.

3. Малкіна – Пих І.Г. Психологічна допомога в кризових ситуаціях / І.Г.Малкіна – Пих – Москва, Експо, 2009. – 506 с.

4. Насильство в сім'ї: з чого починається сімейне неблагополуччя: Науково – методичне зібрання / Під ред. Л.С. Алексєєва, - М.,2000 – 136 с.

5. Онищенко Ю.В. Насильство в сім'ї: стан та проблеми / Ю.В. Онищенко // Педагогіка толерантності – К.,2001. – С.39 – 47.

Науковий керівник: *кандидат психологічних наук, доцент* ***Угрин О.Г.***

УДК 159.9.

Вероніка-Наталія Микитів,
магістр 5 курсу, факультет № 7 (психологія)
Львівський державний університет внутрішніх справ
Львів, Україна

ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ СТРЕСУ В МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. *Представлено теоретичний аналіз поняття стресу у дослідженнях світових вчених Г. Сельє, Б. Кеннона, Р. Рейха, Т. Холмса та українських дослідників І. Вітенка, Л. Карамушки, Л. Лотоцької-Голуб, С. Максименка та ін. З'ясовано і висвітлено проблеми стресу та стресостійкості у сучасному просторі особистості професій типу «людина-людина». Наведено емпіричні дані дослідження рівня стресу медичних працівників в умовах фахової практики. Окреслено конструктивні рекомендації щодо мінімізації та подолання стресу, як для медичного персоналу, так і для особистості, котра перебуває у стресогенному середовищі.*

Ключові слова*: стрес, еустрес, дистрес, медичні працівники, фізіологічні реакції організму, рівень стресу.*

Veronika-Natalia Mykytiv
Master Degree Student, Faculty 7, Psychology
Lviv State University of internal Affairs
Lviv, Ukraine

THEORETICALLY-EMPIRICAL ANALYSIS OF STRESS LEVEL AMONG MEDICAL WORKERS

Abstract. *This article describes factors and causes that influence the increase of stress level, consequently leading to wrong functioning of separate organs, as well as serious diseases and psycho-emotional problems of an individual and defiance of his adaptive capabilities.*

The authors expend knowledge about peculiarities of stress emergence and course among health-care workers.

The majority people of modern society go through stress, thus, due to scientific and technological progress and increase of life stream – psychological activity of people reinforces. The result of what is stress emergence, which is tension and over-tension of physiological systems of organism under the influence of various aspects. The intensity of work, dialogue, boost of responsibility of workers for the consequences of their deeds and other environmental phenomena.

The aim of a chosen research is evident, since the notion of stress got its special significance and ability to cope with it turns into an urgent need. A research on peculiarities of stress manifestation and its course (B. Cannon, Robert Reich, Selye H., T. Holmes) allowed to combine particular knowledge about the specificity of individual response to various external stimuli.

Key words: *stress, eustress, distress, medical staff, physiological reactions of the body, stress level.*

У контексті нашого дослідження представимо поширені у сучасній психологічній літературі трактування поняття «стрес».

По-перше, «стрес» може визначатися як будь-які зовнішні стимули чи події, що викликають у людини напругу або збудження. У теперішній час в цьому значенні частіше вживаються терміни «стресор», «стрес-фактор»

По-друге, стрес можна віднести до суб'єктивної реакції, і в цьому значенні він відображає внутрішній психічний стан напруги і збудження; цей стан інтерпретується як емоції, оборонні реакції та процеси подолання, що

відбуваються в самій людині. Такі процеси можуть сприяти розвитку і вдосконаленню функціональних систем, або ж викликати психічну напругу.

По-третє, стрес може бути фізичною реакцією організму на висунуту вимогу або шкідливий вплив. Саме в цьому сенсі У. Кеннон та Г. Сельє вживали цей термін. Функцією цих фізичних (фізіологічних) реакцій, ймовірно, є підтримка поведінкових дій і психічних процесів щодо подолання цього стану [2].

Реакція на стрес у людей приблизно однакова, як на психологічному, так і на фізіологічному рівнях. Г. Сельє у своїй концепції виокремив три стадії протікання стресу: стадія тривожності, резистентності (опору) та виснаження. Всі ці стадії виникають під впливом негативного чинника, який не зникає, тому стадії переростають одна в одну, відбуваються різноманітні зміни в організмі індивіда і в його поведінці. У крайніх випадках можуть призвести до смерті організму.

Виокремлюють два основних види стресу – фізіологічний та психоемоційний. Фізіологічний стрес, радіація, шум, освітлення, різкі запахи, зміна температури та ін.), а ще від з'являється під впливом різноманітних факторів оточуючого світу (природні стихійні лиха – землетрус, повінь, виверження вулкану, зміна мікроклімату фізичного перенавантаження організму тощо).

Психоемоційний стрес – це стрес, який виникає з особистої позиції індивіда. Люди реагують на події, які з ними трапляються по-різному, відповідно до їх індивідуальних особливостей характеру, соціального статусу, рольової поведінки, віку, вихованості, життєвого досвіду та ін. Психологічний стрес є наслідком порушення психологічної стійкості особистості відповідно до низки причин, і може бути результатом психологічного перевантаження особи, до прикладу, виконання занадто великого обсягу робіт та відповідальності за якість складної й тривалої роботи [7; 2].

Також виокремлюють такі різновиди стресу, як еустрес (здійснює на людину позитивний вплив, мобілізує, поліпшує увагу, реакції, психічну діяльність) та дистрес (чинить негативний вплив на організм – частий головний біль, порушення сну, прискорене серцебиття, пригнічений настрій).

Стрес впливає на людей по-різному, в залежності від віку, типу нервової системи, особистого досвіду, статі, професії тощо. До найбільш стресових професій відносять сферу «людина-людина», зокрема це медичні працівники, пожежники, поліцейські, рятувальники, педагоги (соціальні працівники), офіціанти, продавці та інші [1]. Діяльність перелічених професій відзначається стресогенними ситуаціями, непередбачуваного характеру, до яких, як правило, людина не можу бути готовою, а отже переживає стрес, який в подальшому

призводить до порушень у психічному та фізіологічному станах, а також до професійного вигорання.

Науковці Г. Дзвоник, Т. Савченко, вивчали професійний стрес і його специфіку розвитку та подолання. У будь-якій професійній діяльності часто виникають стресові ситуації, коли працівник, самостійно не може справитися із складною, стресогенною ситуацією, а така негативна енергія може руйнувати психічний стан працівника в умовах фахової конкуренції, та призводити до негативних наслідків тощо.

Професійний стрес – це складна галузь дослідження стресових станів, як і психологічний стрес, який співвідноситься з негативними та позитивними емоціями і почуттями, та створюється факторами, які носять характер загрози або перешкод [6].

Для визначення рівня стресу представимо дослідження на прикладі, професії медичного працівника, яка надзвичайно потрібна і затребувана сучасністю. Проте водночас і є однією із професій, котрі відносяться до професій із підвищеним рівнем стресу. І, на це є об'єктивні причини: не завжди комфортні та приємні умови праці, ненормований графік через надзвичайні обставини, відсутність найсучаснішого обладнання, сучасна медична реформа, низький рівень заробітної плати, постійні скарги пацієнтів, нестабільний мікроклімат колективу та низка інших факторів суттєво впливають на психологічний стан працівника медичних закладів, що в подальшому призводить до «емоційного вигорання», перевтоми, виснаження і життя у постійному стресі.

Наша вибірка респондентів склала 36 осіб, віком 25-62 р., більшість з яких проявили схильність до втоми та психічного перевантаження.

Для опитування було обрано методику «Диференційна діагностика станів заниженої працездатності» (ДОРС). Опитувальник ДОРС А. Леонової, С. Величковської (Стомлення-монотонія-перенасичення-стрес). Відповіді досліджуваних оцінюються за допомогою чотирибальної шкали, яка виділяє чотири ступеня вираженості симптомів наступних психічних станів:

1) монотонія – стан зменшення свідомого контролю за виконання діяльності, що виникає в ситуаціях одноманітної роботи з часто повторюваними стереотипними діями, що супроводжуються переживанням нудьги / сонливості і домінуючою мотивацією до зміни діяльності;

2) психічне перенасичення – стан відкидання занадто простої і суб'єктивно нецікавої діяльності, який проявляється у вираженому прагненні припинити роботу (відмова від діяльності);

3) напруженість / стрес – стан підвищеної мобілізації психологічних і енергетичних ресурсів, що розвивається у відповідь на підвищення складності або суб'єктивної значущості діяльності, з домінуванням мотивації на подолання труднощів, реалізованої як в продуктивній так і в деструктивній формі

(переважання процесуальних мотивів – мотивів самозбереження чи психологічного захисту);

4) втома – стан виснаження та дискоординації в протіканні основних реалізуючих діяльність процесів, що розвивається внаслідок тривалого та інтенсивного впливу робочих навантажень, з домінуючою мотивацією на завершення роботи і відпочинок [5].

За результатами статистичного аналізу емпіричного дослідження було виявлено, що в середньому у досліджуваних є тенденція до помірного ступеня вираженості симптомів стресу, однак, у декількох респондентів проявляються симптоми вираженого ступеню психічних станів напруженості та психічного перенасичення (рис. 1).

Рис. 1. Ступінь вираженості симптомів психічних станів втоми, монотонії, психічного перенасичення та стресу у медичних працівників

На рисунку видно, що у досліджуваних наявне психічне перенасичення та стрес, що розвивається внаслідок підвищення складності діяльності, з домінуванням мотивації на подолання труднощів та психічного перенасичення, тобто зайвий вплив на психічний стан респондента, викликає стомленість, втрату інтересу і негативне ставлення до діяльності, яку він виконує.

Отже, за результатами емпіричного дослідження було виявлено загальну схильність до помірної вираженості стресу. Проте у декількох досліджуваних виражено проявляються: втома, психічне перенасичення і стрес, що може бути зумовлено специфікою самої діяльності, особистісними особливостями працівників, а також характером їх міжособистісної взаємодії та багатьох інших чинників, які притаманні фахівцям медичної сфери.

Для мінімізації стресу у професійній діяльності медичних працівників наведемо низку методів, які допоможуть справитися із ним або зменшити дію на фізіологічний та психологічний стани організму.

Серед методів нейтралізацій та управління стресом можна виділити такі:

1) зменшення фізичного ефекту стресу (приймання проблеми і зменшення фізичного ефекту від породжуваного нею стресу);

2) активна взаємодія зі стресором (вплив на саму проблему, дії спрямовані на подолання стресової ситуації);

3) зміна погляду на проблему, зміна ставлення до неї або інша інтерпретація проблеми;

4) комплексні способи (поєднують в собі перелічені вище групи).

5) заходи, які варто здійснювати для подолання професійного стресу (розробка оптимальних режимів праці та відпочинку, які б не призводили до передчасного виснаження ресурсів працівника, складання оптимальних алгоритмів роботи, створення соціально-психологічного клімату та ін.), а також використання психопрофілактичних методів (самонавіювання і аутотренінг, вплив кольором та музикою, медитація та ін.).

Медичним фахівцям варто звернути також увагу на два напрями подолання психологічного стресу: профілактичний та терапевтичний. Профілактичний – це посилення захисних сил організму, зміна ставлення до психотравмуючих ситуацій, розвиток позитивного мислення. Терапевтичний – спрямований на нейтралізацію стресу, що вже виник і полягає в цілеспрямованому впливі на його тілесні та емоційні прояви. Ефективно буде, якщо вміло поєднати ці два методи, тобто зміцнити організм, пристосувати психіку та активізувати сили для подолання стресу [3].

Зауважимо, що людина визначає свій спосіб життя, від неї залежить її здоров’я, як психічне так і фізичне, водночас зважаючи на свій напрям фахової діяльності. Вона визначає, яким повинне бути її життя – активним, продуктивним, здоровим або пасивним і безглуздим. Можна виділити декілька профілактичних і терапевтичних методів (самодопомоги, професійної допомоги), а також біологічні та фізіологічні методи.

До методів профілактики стресу відносимо релаксацію та аутогенне тренування, надання першої допомоги при гострому стресі, аутоаналіз особистого стресу та протистресовий стиль життя, який в себе включає:

1. Відстоювання власних прав і потреб; встановлення низькостресових відносин взаємної поваги; ретельний відбір оточення аби встановлювати відносини, які є легкими, спокійними та підбадьорюючими.

2. Вибір цікавої та захоплюючої професії, для хорошої мотивації та цілепокладання.

3. Врівноваження небезпечних подій корисними цілями і позитивними подіями, до яких варто прагнути.

4. Здоровий спосіб життя, рідке вживання алкоголю і тютюну, або й взагалі виключення з раціону, підтримка хорошої фізичної форми.

5. Витрачання енергії на види діяльності, які в цілому приносять почуття задоволення (робота, громадська діяльність, відпочинок, культурні заходи, сім'я, близькі друзі, при потребі, перебування на самоті).

6. Знаходження задоволення в простій діяльності — споглядання сходу сонця, розквітлих квітів, поверхні моря, приготування смачної страви, гра з дитиною.

7. Насолода сексуальним життям.

8. Насолода життям у цілому; можливість глузувати з себе; мати добре розвинуте почуття гумору.

9. Здатність виражати природні потреби, бажання і почуття без виправдання.

10. Ефективний розподіл часу, уникнення напружених ситуацій [7].

Також ще вченими виокремлено специфічні методи, такі як: релаксація – позбавлення фізичної та психічної напруги. Цей метод може перешкодити впливу стресового імпульсу, затримати його або (якщо стресова ситуація ще не наступила) послабити стрес, запобігти тим самим психосоматичним наслідкам.

Наступним методом є концентрація**,** яка передбачає виконання спеціальних вправ на зосередження, уваги, наприклад, ауторегуляція дихання – керування диханням для заспокоєння, зняття напруги, як м'язової, так і психічної; аутогенне тренування – це зміна власних уявлень, переживань, відчуттів та інших психічних процесів, а також станів окремих систем організму з конкретною метою; це психофізіологічна саморегуляція без лікаря.

Терапевтичний напрям у подоланні стресу поділяється на методи самодопомоги і професійної допомоги.

Якщо ж людині сфери діяльності «людина-людина» в силу певних причин не вдалося попередити стрес, то для вирішення цієї проблеми є методи самодопомоги. Обов'язковим є налагодження режиму роботи та відпочинку, для поповнення позитивної енергії. Відпочивати варто активно, займаючись улюбленою справою. Це може бути читання улюбленої літератури, перегляд старих улюблених фільмів, туристичний похід, плавання, прогулянка з друзями, подорожі, різноманітні квест-ігри та ін. Не менш важливим є сон, який повинен тривати вісім-дев'ять годин. Також корисно дотримуватись певної дієти відповідно до віку, статті, наявних хвороб, варто вживати їжу з підвищеним вмістом вітамінів та мікроелементів, котрі допомагають позбутися стресу, продукти які містять вітаміни С, групи В, калій та магній тощо [7].

Щодо харчування, то вченні довели, що певні вітаміни, які містяться в продуктах сприяють хорошому настрою (вітамін В1 (тіамін)), діє як антидепресант (гінко білоба, звіробій, SAMe – ефективна харчова добавка), допомагають при різких змінах настрою (риб'ячий жир, НАД, вінпоцетин (екстракт барвінку малого), ацетил-L-карнітин, гуперзін А – екстракт китайського плауна) та протидіють стресам . Медичному персоналу відома ця

інформація, проте щодо власного здоров'я, вони, як правило ці знання не застосовують.

Зауважимо, якщо медичний працівник не в силі справитися зі стресом самостійно, то варто звернутися за професійною допомогою. Таку допомогу може надати психолог, психотерапевт, а у важких випадках – психіатр. При необхідності лікар призначить антидепресанти, заспокійливі препарати, снодійні, адаптогени, коректори імунної системи, ліки для покращення апетиту. Ефективними є гіпноз, фізіотерапевтичні процедури – гімнастика, ванни, електросон, фітотерапія, застосовування адаптогенів та ін.

Окрім вище названих методів є ще біохімічний та фізіологічний, які не менш ефективно допомагають протидіяти стресу.

Біохімічний метод зняття стресу включає в себе різні фармакологічні препарати, лікарські рослини, наркотичні речовини, алкоголь і ароматерапію (управління психічним станом людини за допомогою запахів, використовується спеціальна ароматична водяна лампа, запашні ванни або масаж з додаванням ароматичних масел).

Фізіологічні методи регуляції стресу полягають в безпосередньому впливові на фізіологічні процеси в організмі, зокрема, на серцево-судинну, дихальну та м'язову системи. Вони включають в себе масаж, акупунктуру, фізичні вправи, м'язову релаксацію і дихальні техніки [8].

Поповнення ресурсів позитивної енергії є важливим для підтримання балансу стресостійкості медичного працівника. Інформаційна модель стресостійкості, виділяє кілька видів ресурсів: когнітивне (мисленнєвий пошук причин стресу і пошук способів (ресурсів) для його подолання; когнітивні наслідки стресу – порушення концентрації уваги, розлади запам'ятовування, помилки мислення), емоційне (усвідомлення і прийняття своїх почуттів, емоцій та переживань, усунення застрягання; емоційними реакціями є переживання страху, печалі, тривоги, безпорадності або гніву), поведінкова (зміна поведінки або діяльності, корегування стратегій, планів і завдань діяльності; поведінковими стресовими реакціями є агресія, втеча, дезорганізація) та соціально-психологічне (корекція життєвих цінностей, зміна рольової поведінки та міжособистісних відносин) подолання [4].

Для встановлення душевної рівноваги Г. Енріх у праці «Скафандр від стресу» запропонував три основних завдання:

1) позбавлення (від негативних стресорів);
2) формування (позитивна інерція та звичка);
3) збереження (того позитивного, що сформувалося) [9].

Отже, зважаючи на індивідуальний для кожного спосіб життя, щоденний режим роботи, оточення, медичного працівника супроводжують різні стресори і потрібно вміти їм протистояти.

Висновки. Із висвітленого, можемо констатувати, що професія медичного працівника вкрай важлива для сучасного українського простору, проте вона супроводжується постійними стресогенними ситуаціями та фізичною, психологічною перенапругою. Варто на державному рівні звернути увагу на означену проблему. Пропонуємо, скоротити робочий час, підвищити оплату праці, розробити нормативну базу, щодо профілактики стресу на робочому місці тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вчені назвали найбільш стресові професії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.unian.ua/science/1155018-vcheni-nazvali-naybilsh-stresovi-profesiji.html.

2. Информационный стресс: Учебное пособие для вузов. / Вячеслав Бодров. – СПб: ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.

3. История понятия «стресс». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://psychology.filolingvia.com/publ/stress/ponjatie_stressa/istorija_ponjatija_stress/73-1-0-576

4. Монина Г. Б. Тренинг «Ресурсы стрессоустойчивости» / Монина Г.Б., Раннала Н.В. – СПб.: Речь, 2009. – 194 с.

5. Панченко Л. Л. Диагностика стресса: Учеб. пособие. / Людмила Леонидовна Панченко – СПб: Владивосток, 2005. – 35 с.

6. Професійний стрес і підходи до його вивчення». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Psihologia/43976.doc.htm

7. Стрес. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Стрес

8. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы коррекции. / Юрий Викторович Щербатых – СПб.: Питер, 2006. – 256 с. (Серия «Учебное пособие»).

9. Энрих Г. Скафандр от стресса. Избавьтесь от психических перегрузок и верните себе здоровье быстро, легко и навсегда / Георх Энрих – СПб. : Крылов, 2010 – 144 с.

Науковий керівник: А. В. Шиделко, *кандидат соціологічних наук, доцент доцент кафедри психології, факультету № 7 (психології), Львівського державного університету внутрішніх справ.*

УДК 159.9

Штангрет Софія-Кароліна Ігорівна
Здобувачка вищої освіти, магістр
Львівський державний університет внутрішніх справ
Львів, Україна

АНАЛІЗ ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ ПОДРУЖЖЯ

Розкрито особливості потребнісної сфери подружжя. Проаналізовано базові (основні) потреби та похідні (інші). З'ясовано, що існують відмінності між поняттям базові потреби для представників чоловічої та жіночої статей. Наголошено, що ключем до вияснення базових потреб являється спілкування.

Ключові слова: *потреби, задоволення, дружба, сім'я, подружжя, чоловіки, жінки.*

Shtangret Sofiia-Carolina Ihorivna
Master Degree student
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine

ANALYSIS OF THE MARRIED COUPLE`S NEED SPHERE

The peculiarities of the spatial need sphere are revealed. The basic needs and derivatives needs are analyzed. It is explained that there are differences between the concept of basic needs for male and female members. It is emphasized that the key to clarifying the basic needs is communication.

Key words: *needs, pleasure, food, friendship, family, married couples, men, woman.*

Потребнісна сфера подружжя набуває все більшої актуальності у сучасному суспільстві. Про це свідчить статистика розлучень. На сьогоднішній день більше 50 % шлюбів зазнають краху, і це не враховуючи цивільних «неофіційних» шлюбів. Причиною цього можуть слугувати незадоволені потреби як чоловіків так і жінок.

Варто зазначити, що чоловіки і жінки відрізняються не лише зовні, але й їхній мозок працює по-іншому. В кожного з них може існувати своя ієрархія потреб і у випадку, коли між подружжям відсутнє спілкування, вони можуть так і не дізнатися про основні, першочергові потреби один одного.

Проаналізуємо потребнісну сферу подружжя в контексті теорії ієрархії потреб А.Маслоу. На думку вченого, існує п'ять рівнів потреб, які розташовані по мірі зростання. Людина не може задовільними потреби вищого рівня, не задовільнивши нижчі. Так, на першому рівні є задоволення фізіологічних потреб. На другому – потреба в безпеці, а саме: безпеці свого здоров'я, майна, майбутнього. На третьому – потреби соціальні: дружба, сім'я. Четвертий рівень відповідає за потребу у повазі: самоповага, впевненість, досягнення. І найвищим рівнем потреб А. Маслоу вважає самовираження, потребу у саморозвитку, у вирішенні ситуацій у творчості. Згідно з цією теорією не існує чіткого поділу базових потреб, які стосуються окремо потреб жінок чи чоловіків. Теорія Маслоу дала багато для розуміння того, що лежить в основі інтересів і дій людей, проте існує досить багато вийнятків з цієї теорії. Для когось, до прикладу, потреба в повазі важливіша за любов [2, с. 27-31]

Також, В. Гарлі виокремив п'ять базових потреб, які очікують чоловіки від своїх дружин і навпаки. Розглянемо для початку базові потреби чоловіків. Так, перша – сексуальне задоволення. В такий спосіб вони можуть розслаблятися, відчування «владу», отримувати ресурси.

Друга – особи чоловічої статі хочуть, щоб їх дружити проводили з ними свій вільний час. Без сумніву вони вважають спільно проведений час важливим, але в даному випадку смаки можуть бути різними. Чоловікам, більше ніж жінкам, до вподоби ті види діяльності, які пов'язані з ризиком та пригодами. Вони часто бояться, що жінки можуть якось їх в цьому обмежувати. Якщо жінка попросить чоловіка проводити вільний час з сім'єю, то це може викликати в нього почуття

образи чи обурення. Для більшості пар оптимальним є такий варіант, коли в чоловіка свої зацікавлення, у жінки – свої. Однак вони намагаються акцентувати на тому, що для них є спільним.

Третя потреба – привабливість дружини. Це не означає, що вона має бути красунею, але має старатись зберегти ту привабливість, яка була в неї до одруження. Звичайно, це саме стосується і чоловіків.

Четверта потреба – потреба миру та спокою. Так, їм необхідний вільний час для відпочинку. Тому парі необхідно вирішити це питання саме так, щоб обоє були задоволені. Часто це стає джерелом напруження у подружжі і веде до конфлікту.

Останньою потребою виступає потреба в захопленні. Чоловіки розквітають, коли жінки ними захоплюються. Вони відчайдушно потребують визнання і заохочення.

Разом з цим, В. Гарлі визначив і п’ять потреб дружин, які вони очікують від своїх чоловіків.

Перша – романтична атмосфера, ніжність, демонстрація чоловіком визнання її як своєї дружини. Як відомо, жінки більш емоційні, саме тому у них виникає потреба в почуттях, які окриляють, в ніжності і захисті.

Друга – потреба в спілкуванні. Цю потребу вартує виокремити серед всіх існуючих, адже саме вона відкриває один з секретів до благополучної і конструктивної комунікації як в подружньому житті так і загалом.

Третя потреба – чесність і відкритість. Саме на чесності та відкритості партнера у жінки базується здатність довіряти йому і відчувати себе захищеною. Тому, щоб не втратити довіри дружини, чоловікові необхідно бути з нею відвертим як у дрібницях, так і в великих справах.

Потреба четверта – фінансова підтримка (потреба в достатній кількості грошей). На думку вченого, це наявність цілком конкретної суми, необхідної для життя, стабільності, впевненості у майбутньому.

І останньою потребою є виконання ролі батька. Жінці важливо, щоб її чоловік став прикладом для наслідування синові і зразком ідеального чоловіка для доньки. А також, щоб чоловік взяв на себе певні зобов’язання з розвитку та виховання дітей.

Аналізуючи потреби подружжя слід звернути увагу й на думку Г. Чепмена, який вважає, що сварки та відсутність порозуміння у парі зовсім не означає, що чоловік і жінка не люблять один одного. Просто вони, скоріш за все, говорять різними мовами любові і через це кожен почувається нещасливим. У цьому полягає головна ідея книги «5 мов любові» , в якій зазначено, що кожна людина має свою мову кохання (хоча є й «двомовні» люди), і для того, щоб твою любов відчували, потрібно «говорити» мовою свого об’єкта любові.

Так, в основі його роботи лежать п’ять мов любові, а саме:

1) слова підтримки;
2) якісний час.
3) отримування подарунків.
4) вчинки служіння.
5) фізичні дотики.

Ця концепція є схожою як до теорії ієрархії потреб А. Маслоу так і до ідеї В. Гарлі. Проте, в даному випадку потрібно зрозуміти, що для когось власноруч вимитий посуд буде кращим вчинком, аніж подарований автомобіль або тепла і смачна вечеря на противагу обіймам і поцілункам. Для визначення мови любові за Г. Чепменом пропонується пройти тест обом з подружжя і виявити важливі мови любові один одного. Крім цього, вартує не просто визначити, а й користуватись ними щодня.

Тому, ідеї «ми не зійшлися характерами» або «ми надто різні» ,відверто кажучи, досить безглузді. Ідея створення сім'ї, як основного інституту соціуму, передбачає не лише один день вінчання, але й спільне, щасливе і єдине подружнє життя. Це особлива і не проста праця, а щоденний вклад в стосунки.

Подружнє життя можна розглядати як щоденний пошук задоволення потреб один одного. Крім цього, як було сказано вище, спілкування є своєрідним ключем до всіх дверей подружньої комунікації.

Дуже часто усі цінності і потреби можуть переплітатись, вони можуть змінюватись чи трансформуватись, але основною метою є визначення актуальної потреби на сьогоднішній день чи конкретний момент.

Варто також не забувати про різницю діяльності чоловічого та жіночого мозку. Адже це пояснює своєрідну ієрархію одних потреб для чоловіків та інших у жінок. Саме задоволення потреб в шлюбі буде сприяти його розвитку, трансформації у щось «вище» або «краще».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ван-Пелт Н. Успешний брак / пер. з англ. А. Гречишкина – Київ: Джерело життя, 2005. – 240 с.*
2. *Колот А. Мотивація персоналу : підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 337 с.*
3. *Норман Р. Повірити у свою дружину / пер. з англ. Х. Кунець. – Львів: Свічадо, 2014. – 168 с.*
4. *Норман Р. Повірити у свого чоловіка / пер. з англ. Х. Кунець. – Львів: Свічадо, 2014. – 168 с.*
5. *Чепмен Г. 5 мов любові в подружжі. – Львів: Свічадо, 2014. – 192 с.*

Науковий керівник: Угрин О.Г., *кандидат психологічних наук,*
доцент кафедри психології управління факультету № 7
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 37.072:[65.018+65.016.7]+[004.051+006.85]

Гарник Людмила Петрівна
кандидат політичних наук, доцент
кафедри комерційної, торговельної та підприємницької діяльності НТУ «ХПІ»
докторант кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту
ХНТУ СГ імені Петра Василенка
м. Харків, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНСЬКИХ ВИШІВ ШЛЯХОМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ CRM СИСТЕМ

Анотація. *Під впливом глобалізації за останні десятиріччя було кардинально змінено та переглянуто ставлення до спроможності освітян мобілізувати внутрішні культурні, інтелектуальні та духовні цінності для сприяння інноваційному розвитку українського суспільства. Сьогодні, у добу поліцентричної економічної системи, яка базується на знаннях та культурних цінностях, Україна, як і більшість країн світу, постала перед нагальною потребою гармонізації протиріч між елементами національної та міжнародної систем освіти. Відповідно до сучасних трендів, більшість провідних освітніх та навчально-дослідницьких закладів уже отримали визнані на міжнародному рівні сертифікати на свої СУЯ (ISO 9001:2015), які базуються на процесному підході та ризик-орієнтованому мисленні, що є випробуваними на практиці інструментами для конструювання та подальшої розбудови їх унікальних систем управління якістю освітніх послуг. Дослідження присвячено огляду та аналізу кращих світових практик і можливостей упровадження CRM систем для оптимізації та гармонізації вітчизняної системи освіти. Традиційно лідери нашої країни приділяють особливу увагу розвитку інтелектуального потенціалу так само, як і культурній та соціальній мобільності громадян України шляхом надання їм єдиних прав доступу до інноваційної освіти.*

Ключові слова: *управління якістю освітніх послуг, CRM системи, економіка знань, реформа національної системи освіти, інновації.*

Garnyk Liudmyla
(Kharkiv city, Ukraine)
PhD (Political science),
Associated professor of Commercial, trade and
Entrepreneurship activity department of NTU «KhPI»,
Doctoral candidate of Department of production, business and management organization
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

OPTIMIZATION OF EDUCATIONAL SERVICES QUALITY MANAGEMENT IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY IMPLEMENTATION OF CRM SYSTEMS

Abstract. *Under influence of globalization within last decades were cardinally changed and revised viewpoints on ability of educators to mobilize internal cultural, intellectual and spiritual values for acceleration of innovative development of Ukrainian society. Now in epoch of knowledge- and cultural-based polycentric economic system Ukraine like many other countries of the world have faced with essential need to mediate contradicts between elements of national and international educational systems. According to contemporary trends, numerous of leading educational and educational-research institutions have got internationally recognized certificates on their QMS (ISO 9001:2015), based on process approach and risqué-oriented thinking, that are practically approved*

instruments for construction and further development of their unique quality management systems. Research is devoted to observe and analysis of better world practices and possibility of implementation the CRM systems for optimization and harmonization of current Ukrainian educational system. Traditionally leaders of our country pay special attention to increasing of intellectual potential as like as cultural- and social flexibility of Ukrainian citizens by providing for them equal access to based on innovations education.

Keywords: *quality management of educational services, CRM systems, knowledge economics, reform of national educational system, innovations.*

Останнім часом глобальний ринок і зростання темпів конкуренці на ньому докорінно змінили підходи щодо менеджменту освітніх послуг, які надають вищі навчальні заклади. Платоспроможні споживачі щоразу ставлять високі вимоги до якості, ціни та актуальності освітніх послуг, що змушує освітян адаптуватися до жорстких умов конкуренції на локальному й глобальному рівнях.

Аналіз останніх вітчизняних і зарубіжних джерел дає всі підстави стверджувати, що в практиці управління вишу простерігається низка значних недоліків, що знецінюють його бренд: атавізми радянської адміністративно-командної системи (надмірна бюрократизація процесу управління, непотизм, часті конфлікти інтересів через родинно-кланові зв'язки, корупція), формальне ставлення керівництва та співробітників до інновацій [4, с. 28], відсутність стратегічного планування діяльності, ізольований розгляд процесів і тенденцій розвитку вищої школи без урахування міжнародної практики. Консервативні підходи, незважаючи на певні переваги, сьогодні остаточно втратили свою ефективність через те, що багато вітчизняних освітніх закладів розглядають підприємства лише як ринок збуту своїх послуг, а не як потенційних партнерів у розбудові країни, а ті, хто усвідомив таку необхідність, поки що не винайшли ефективних стратегій переконання та залучення організацій і підприємств розпочати з ними плідну співпрацю. Утім зараз переважна більшість вишів стурбована радше проблемою виживання, ніж довгостроковими продуктами стратегічного розвитку та поліпшення якості освітніх послуг, включаючи моніторингові дослідження, кадровий менеджмент і корпоративне навчання співробітників [3, 7]. Тому вітчизняні та зарубіжні підприємства не розглядають навчання своїх працівників у вишах як пріоритет. Іноземні компанії, які зацікавлені в співпраці з українськими вишами, насамперед прагнуть отримати надійних партнерів у особі їх вищого керівництва, яке часто демонструє неготовність до конструктивного діалогу з ними через необізнаність та/або доволі поверхневе розуміння ролі й відмінностей між традиційною (академічною) та інноваційною (зорієнтованою на потреби суспільства) освітою.

Місія, бачення та соціальна відповідальність традиційно є поняттями, що привертають увагу бізнесу й держави до вишу, наразі не отримують достатньої уваги. Місії є зазвичай суто декларативними та часто не пов'язаними зі стратегією та операційними планами вищих освітніх закладів [5, с. 79]. Незначна кількість випробуваних на практиці моделей успішної співпраці підприємств і вишів зумовлена

відсутністю єдиних та чітких вимог до національних стандартів якості надання освітніх послуг, а також недостатньою увагою до проведення та впровадження результатів досліджень із системної адаптації західних бізнес- і менеджмент-концепцій до локальних умов. Отже, якість надання освітніх послуг та партнерство з підприємствами можливо лише за умов, коли обидві зацікавлені сторони привноситимуть у нього свій інтелект, ноу-хау і рішучість у досягненні поставленої мети, а не лише потреби та кошти. Для кожної компанії є бажаним партнером той вищий навчальний заклад, який гармонійно поєднує в собі традиції (визнаний бренд) і новинки технічного прогресу, що є особливо актуальним, зокрема для технічних вишів [2, с. 42].

Рівень конкуренції на вітчизняному ринку освітніх послуг щороку зростає, та загострюється проблема залучення нових абітурієнтів унаслідок низки чинників:

1) «демографічна яма» 1991-1995 років негативно вплинула на загальну чисельність потенційних студентів-громадян України, що збільшує ризик вишів не пройти державну акредитацію;

2) популярність і розповсюдження дистанційної освіти та погіршення соціально-економічного становища в Україні негативно вплинули на інтерес студентів до традиційної системи освіти [5, с. 95];

3) не всі виші «встигають» за темпами розвитку науково-технічного та соціально-економічного прогресу, тому кількість вищих освітніх закладів (усіх форм власності) по Україні скоротилася в цілому на 27,8% – до 657.

Серед основних проблем, з якими стикається будь-який вищий освітній заклад, є такі:

1) організація та поліпшення колективної роботи студентів та співробітників з базами даних і системами дистанційного, корпоративного й змішаного навчання [2, с. 121];

2) оптимізація роботи та своєчасне наповнення офіційного інформаційного сайту;

3) спроможність формувати та зберігати інформацію щодо успішності та науково-соціальної активності студентів і аспірантів, щоб мати змогу оперативно аналізувати дані про подальший розвиток кар’єри випускників і робити висновки про відповідність поточних освітніх програм вимогам роботодавців на вітчизняному та зарубіжному ринках праці;

4) оптимізація збору, обробки та подальшої роботи з анкетами абітурієнтів;

5) централізований конторолль своєчасної оплати за надання освітніх послуг;

6) забезпечення безперешкодного доступу до публічної інформації для співробітників вишу та споживачів освітніх послуг [1, с. 475–476];

7) розробка та впровадження інструментів збору й аналізу даних щодо поточного стану функціонування вишу;

8) розробка та впровадження системи розподілу, звітності та контролю за своєчасним і якісним виконанням поставлених задач перед персоналом.

Сьогодні відбувається перехід від традиційних (класичних) форм освіти до інноваційних, тому головною конкурентною перевагою підприємств і організацій, у тому числі й університетів, стає компетентність їх персоналу. Запорукою успіху у підвищенні якості освітніх послуг є впровадження на практиці ідеології загального управління якістю та заснованих на ній стандартів, за якими більш ніж п'ять тисяч навчальних закладів вже сертифікували свої системи управління якістю відповідно до вимог національних та міжнародних стандартів [6, с. 53–55]. До їх числа відносяться провідні виші Китаю, Тайваню, Таїланду, Сінгапуру, Кореї, Австралії, Нової Зеландії, Марокко, ОАЕ та багатьох країн Європейського союзу і Північної Америки.

Рис. 1. Характеристика функціональних можливостей CRM системи на прикладі Бітрікс 24.

Досвід провідних університетів світу доводить, що інструментом, який здатний забезпечити реалізацію сучасної моделі якості підготовки випускника вишу, є повністю автоматизована система управління якістю, розроблена на основі CRM – найбільш ефективного інструменту для управління освітньою діяльністю, документообігом та маркетингом [1, с. 416]. Цей інструмент дозволяє: оперативно корегувати розклад навчальних занять; повністю відмовитися від низки бюрократичних процедур, які пов'язані зі зберіганням, обліком, аналізом та обробкою поточної документації; зберігати бази даних по споживачах освітніх послуг та компаніях-партнерах; оперативно отримувати доступ до фінансової

історії кожного здобувача освітніх послуг; швидко отримувати звіти щодо основних показників функціонування вишу; ставити та контролювати виконання завдань; проводити ефективні маркетингові кампанії. CRM систему використовують провідні інноваційні виші, такі як: Iillinois State University та Arizona State University (США), University of Bradford та Westminster University of (Велика Британія), University of Amsterdam (Нідерланди) (див. рис.1).

Згідно до даних статистики з відкритих джерел, CRM систему використовують близько 87 % організацій–представників Західного бізнесу, тоді коли лише 6 % вітчизняних компаній наважилися запровадити її на практиці. Сьогодні на ринку України за даними дослідження GFK отримали визнання наступні CRM системи (див. рис. 2).

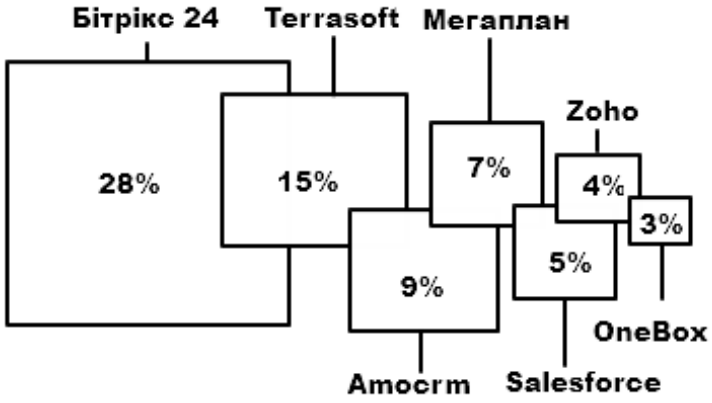

Рис. 2. Лідери українського ринку CRM систем.

Найбільш популярною у світі бізнесу є CRM система Бітрікс24, яку використовують наразі більш ніж сто тисяч компаній-лідерів світового бізнесу. Популярність цієї платформи зумовлена широким колом її функціональних можливостей та спроможністю поєднувати у собі максимальну кількість інструментів для успішного управління організацією, а також незначними у порівнянні з іншими аналогами фінансовими ресурсами на її побудову та обслуговування. Перевагою Бітрікс 24 є її простий і зрозумілий інтерфейс та технічні характеристики, що дозволяють працювати з цією системою з будь-якого комп'ютера, планшета чи телефону, які мають доступ до мережі Internet.

Тобто, Бітрікс 24 – це не лише CRM система, а єдиний інтерфейс, у якому відображена уся інформація по функціонуванню вишу. Впровадження такої системи у виші сприятиме виконанню вимог стандарту ISO 9001:2015, зокрема його розділу «Контекст діяльності підприємства», що визначає вплив зовнішніх факторів на результати діяльності вищого освітнього закладу та задоволення зацікавлених груп споживачів освітніх послуг – абітурієнтів і роботодавців. Останні тенденції розвитку системи вищої освіти України передбачають перехід вишів на стратегічне планування, тобто активне впровадження принципів ризик-орієнтованого менеджменту. Для чого новим стандартом передбачено постійне та системне проведення оцінки ризиків та прийняття управлінських рішень, які

грунтуються на результатах їх комплексної оцінки. Така вимога є конструктивним доповненням принципу «прийняття рішень, заснованих на фактах», який було покладено в основу попередніх версій цього стандарту. Такий підхід до застосування інноваційних технологій для інформатизації методів оцінки ризиків дає можливість вишу більш ефективно проводити запобіжні заходи й здійснювати покращення його діяльності. Цей стандарт також містить поняття «організаційне середовище», яким є навколишнє ділове оточення, що включає сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, які враховуються під час стратегічного планування.

Провідна роль вишу – генерація, систематизація та розповсюдження знань, які формують ефективне середовище для науково-технічного прогресу і соціально-економічного розвитку освітнього закладу й країни в цілому. Успіх і визнання залежать від менеджменту «знань організації», тобто спроможності керівництва вишу враховувати накопичені знання та вміння всього колективу, які є результатом об'єднання інтелектуального потенціалу усіх співробітників, а також масивів інформації на його інформаційних ресурсах, що сприяє оптимальному формуванню робочих груп, команд та учасників проектів за допомогою інноваційних технологій [6, с. 83-84].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buttle F. Customer Relationship Management: concepts and technologies / F. Buttle. - Oxford: Routledge, 2009 – 500 p.

2. Digital Universities International best practices and applications / K.Bentham, A.Briganti, S.Forconi and others. – V. 1(2014). - Roma: Gangemi Editore Spa, 2014. – 130 p.

3. GFK Ukraine – [Режим доступу до ресурса]: www.gfk.com/uk-ua

4. Hazlitt H. Economics in One Lesson: The Shortest and Surest Way to Understand Basic Economics / H.Hazlitt. – London: Crown Publishing Group, 2010. – 224 p.

5. Losh E. The War on Learning: Gaining Ground in the Digital University / E. Losh. – London: MIT Press, 2014. – 302 p.

6. Quality assurance in higher education institutions in ukraine 2016 through the prism of european guidelines and standards ESG 2015 / Edited by M. Mazurkiewicz - Wrocław University of Science and Technology, Publishing House: EXANTE, 2015. – 106 p.

7. Radziwill N. Book Review: Quality-I is Safety-II: The Integration of Two Management Systems / Radziwill N. // Quality Management Journal, 25:4 (2018). – P. 203.

УДК 334:78

Лук'янова Марія
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки підприємства
Турчин Павло
студент магістратури факультету економіки і природокористування, група Ек – 51М
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»
Бережани, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Анотація. *В статті досліджено поняття соціального підприємництва, його спорідненість з соціальним бізнесом. Розглянуто особливості його становлення та розвитку в світі та Україні. Запропоновано шляхи активізації даного виду бізнесу.*

Ключові слова*: підприємництво, соціальне підприємництво, соціальний бізнес, вирішення соціальних проблем, рівень життя.*

Mariia Lukianova
PhD (Economics), senior lecturer of department of Economics of Enterprise,
Pavlo Turchyn
magistracy student of the Faculty of Economics and Environmental Sciences, Ek – 51 M
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

FEATURES OF THE FORMATION OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. *The concept of social entrepreneurship, its differences with social business are analyzed in the article. Features of its formation and development in the world and Ukraine are considered. The ways of activation of this type of business are offered.*

Key words*: entrepreneurship, social entrepreneurship, social business, solving social problems, standard of living.*

На сьогоднішній день Україна зіткнулася з рядом надзвичайно гострих проблем: високий рівень поляризації суспільства за рівнем доходів, безробіття, низька купівельна спроможність, погіршення показників здоров'я нації, зменшення тривалості життя, погіршення екології, політична нестабільність тощо. У світі дані проблеми теж мають місце, особливо в країнах з низьким економічним розвитком. Зарубіжний досвід вказує на наявність способів боротьби із подібними негативними явищами. Зокрема, заслуговують на увагу ідеї Мохаммада Юнуса – бангладеського банкіра, економіста, засновника Грамін банку, Лауреата Нобелівської премії миру 2006 р. за концепцію «соціального бізнесу», яка передбачає відхід від бізнесу виключно заради максимізації прибутку, а орієнтацію на людину, її потреби й проблеми.

Проблеми соціально-орієнтованого підприємництва у своїх працях розкривали чимало зарубіжних та вітчизняних вчених: С. Алворд, Г. Диз,

П. Друкер, Дж. Майр, М. Маклін, І. Березяк, М. Волкова, Я. Гришина, Н. Губська, М. Дейч, Н. Доброва, В. Компанієць, В. Кулькова, Г. Матвієнко-Біляєва, А. Московська, М. Наумова, О. Овсянюк-Бердадіна, О. Полякова, Л. Шаульська, В. Шаповал, В. Шевченко та інші. Однак, в Україні розвиток соціального підприємництва супроводжується неоднозначністю його теоретичних трактувань і характеристик, відсутністю нормативно-правової бази діяльності. Науковий інтерес представляє ґрунтовне дослідження та узагальнення досвіду роботи соціально-орієнтованих підприємств та розробка ефективних механізмів здійснення даного виду підприємницької діяльності.

Метою публікації є дослідження суті явища соціального підприємництва, виявлення основних проблем його розвитку в Україні та шляхів їх вирішення.

Наразі немає чіткої конкретики щодо вживання термінів «соціальне підприємництво» та «соціальний бізнес». Деякі дослідники вважають їх тотожними, синонімами, дехто вбачає суттєві відмінності. Так наприклад, соціальний бізнес і соціальне підприємництво відрізняють за рівнем їх комерціалізації (рис. 1). Насправді спільного між соціальним бізнесом і соціальним підприємництвом багато. Обидва ці терміни означають лише організацію, яка прагне бути фінансово успішною при створенні соціального або екологічного впливу, вона має комерційні цілі і має цільові наслідки.

Вперше термін «соціальний бізнес» вжив нобелівський лауреат Мохаммад Юнус. До основних принципів соціального бізнесу можна віднести боротьбу з бідністю, повернення інвестицій без дивідендів, екологічну свідомість та покращення умов прикладання праці. Соціальний бізнес – своєрідна модель капіталізму майбутнього з людським обличчям .

Прикладом соціального бізнесу можна назвати роботу Грамін банку, який видавав мікрокредити бідним жителям індійських сіл; серію кросівок «Адідас» для людей з проблемами опорно-рухового апарату; партію дешевих вітамінізованих йогуртів «Данон» для Азії тощо [1].

Соціальне підприємництво – це, насамперед, бізнес. Однак, на відміну від традиційного, створюється, не лише для отримання й максимізації прибутку, а у тому числі, і для вирішення суспільних проблем, – зокрема, допомагає у подоланні соціальної ізольованості, працевлаштовуючи людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику і знаходить шляхи для реформування державних соціальних послуг, знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні суспільних проблем [3].

У США соціальним підприємництвом називають підприємницьку діяльність неприбуткових організацій, спрямовану на вирішення соціальних проблем визначеної цільової групи. В європейських країнах соціальне підприємництво визначається як бізнес із соціальною місією. На відміну від

звичайного підприємництва на перше місце тут виходить соціальний аспект, а потім економічна ефективність [4].

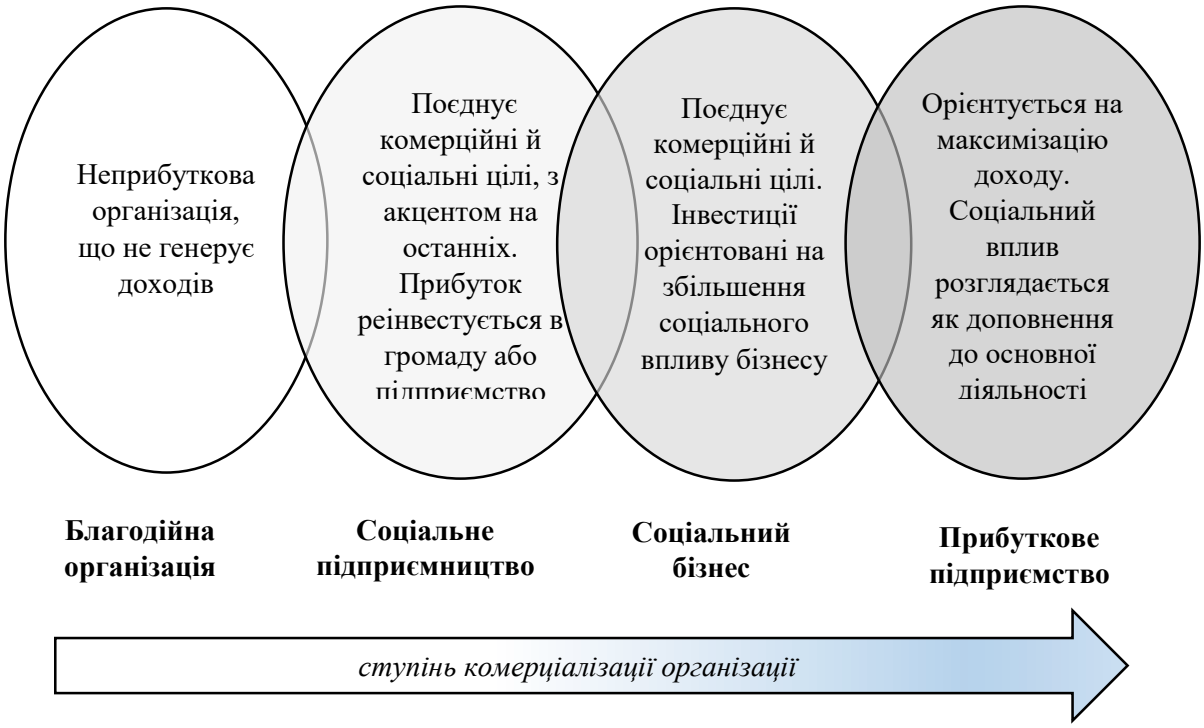

Рис.1. Градація організацій за ступенем їх комерціалізації*.
*Джерело: доопрацьовано автором за даними [2]

Зарубіжні концепції соціального підприємництва відрізняються роллю держави. Розрізняють чотири моделі соціального підприємництва:

перша модель – Північної Європи (Бельгії, Нідерландів, Норвегії, Швеції) – характеризується активною підтримкою держави;

друга модель – США, Канади, Японії – містить регулювання на рівні підприємств, використання благодійництва;

третя модель – Центральної Європи (Австрії, Німеччини, Франції) – відрізняється адресними соціальними програмами і бізнес-проектами;

четверта модель – Великої Британії – характеризується значними соціальними інвестиціями [5].

В Україні немає закону, який би визначав соціальне підприємство та його характеристики. Для здійснення аналізу діяльності такого виду підприємництва громадською організацією «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ-XXI» відбір соціальних підприємств відбувався з урахуванням наступного визначення: соціальні підприємства – це організації (незалежно від організаційно-правової форми), які вирішують соціальні та/чи екологічні проблеми. Окрім того, організація повинна відповідати хоча б одному з наступних критеріїв: працевлаштування вразливих груп населення (ветерани АТО, внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, мешканці сільської місцевості та ін); частина чи весь прибуток від діяльності спрямовується на

підтримання статутної діяльності громадської / благодійної організації чи благодійного фонду; частина чи весь прибуток виділяється на фінансування окремих видів послуг для соціально вразливих груп населення / підтримки соціальних, культурних чи спортивних заходів, проектів [6].

В Україні в 2017 р. налічувалося 150 соціальних підприємств, з яких найбільше зосереджено в Київській області (38 одиниць, з яких 30 безпосередньо в м. Київ), Львівській області (15), Полтавській області (9). Серед зареєстрованих соціальних підприємств, 122 СП розташовані в містах, 4 – в селищах міського типу, 24 – в селах (рис.2) [6].

Основні організаційно-правові форми діяльності здійснення соціального підприємництва показано на рис. 3-4. Серед них найбільше фізичних осіб підприємців (25 %). До інших організаційних форм включено такі як колективне підприємство, приватна організація, орган самоорганізації населення, громадська спілка (по одній організації) [6].

Рис.2. Розташування соціальних підприємств в Україні.*
*джерело: [6, с.8]

Одне соціальне підприємство може виконувати кілька видів діяльності одночасно. Найбільше займаються працевлаштуванням соціально вразливих груп населення (людей з інвалідністю, ветеранів АТО, внутрішньо переміщених осіб, тощо) – 91 підприємств, генеруванням прибутку для підтримки діяльності організації – 79, генерування прибутку для підтримки послуг для окремих груп населення – 60, для фінансування окремих видів послуг – 40 [6].

Місія більшості соціальних підприємств полягає у підтримці вразливих груп населення (соціалізації, реабілітації (медичній, психологічній), інтеграції та/чи працевлаштуванні) та/чи розвитку громади (підтримка проектів з розвитку

громади, об'єднання громади). У формулюванні соціальної місії підприємства підтримка вразливих груп населення чи розвиток громади часто поєднувався зі ще одним компонентом – зміна суспільства (пропагування екологічної свідомості, зміна ставлення людей до благодійності та до представників вразливих верств населення тощо) [6].

Труднощі, які проявляються в Україні у сфері соціального підприємництва знаходяться в площині фінансового забезпечення діяльності організацій. Основним фінансовим джерелом виступають донорські гранти, що певною мірою породжує безпечність підприємців, які не переживають за майбутнє компанії, створеної на чужі кошти. При цьому має місце абсолютна відсутність підтримки з боку держави.

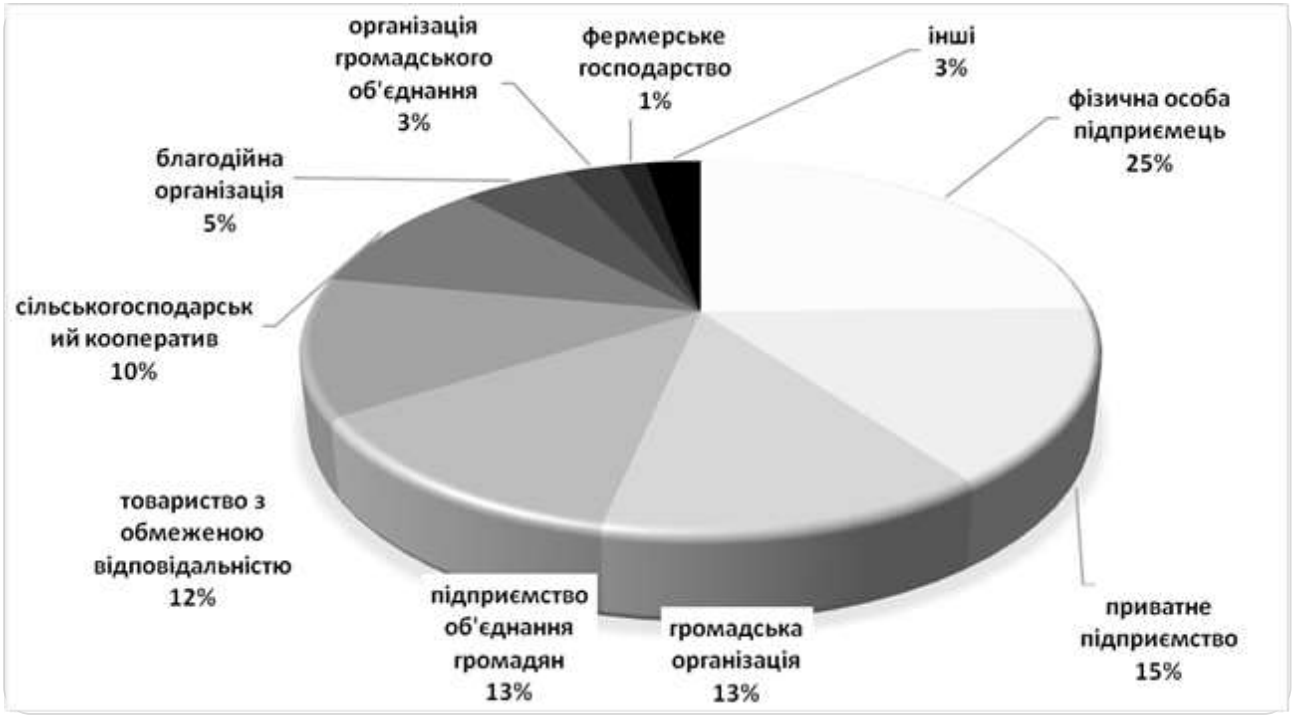

Рис.3 Організаційні форми діяльності соціальних підприємств.*
*Джерело: [6, с.9]

Позитивними ефектами від розвитку соціального підприємництва є: сприяння подоланню соціальної ізольованості – працевлаштування людей з обмеженими фізичними можливостями, безробітних; формування та розвиток нових видів соціальних послуг, що залишаються поза увагою звичайного бізнесу у зв'язку з малоприбутковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки; сприяння зниженню навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем, що є актуальним в сучасних умовах [7].

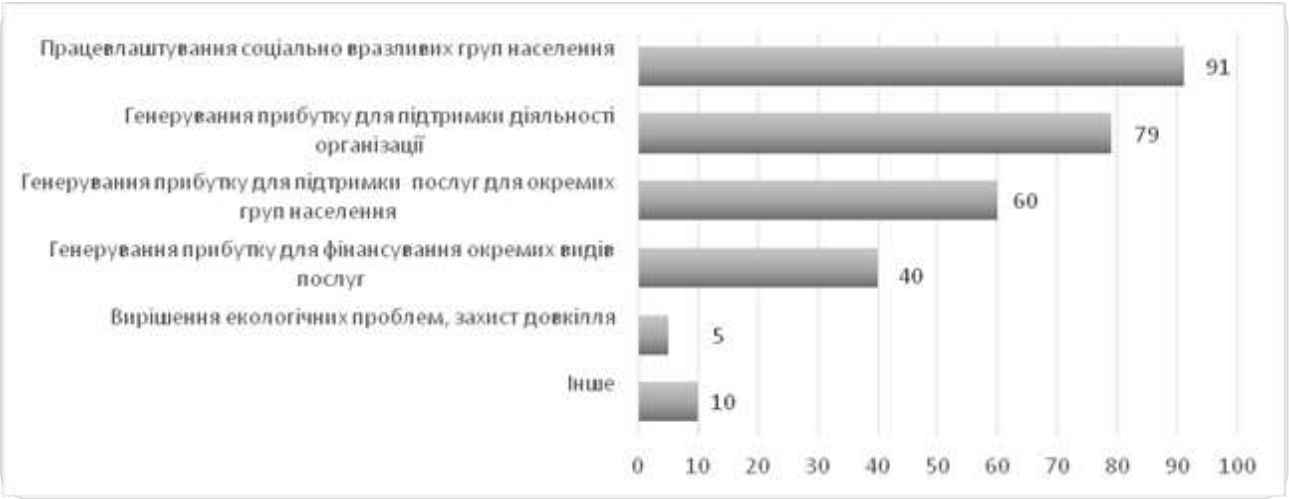

Рис.4. Тип соціального підприємства*
*Джерело: [6, с.9]

Отже, соціальне підприємництво займає важливу нішу в національній економіці. Для активізації його розвитку необхідним є: розробка нормативно правової бази та прийняття відповідного закону, що визначав би чіткі критерії соціального підприємництва та забезпечив правові механізми підтримки; всебічне інформування про особливості діяльності у сфері соціального підприємництва; навчання бажаючих основам соціального підприємництва; розробка доступних фінансових механізмів для залучення коштів для започаткування соціальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Соціальний бізнес – один із трендів 2014 року [Електронний ресурс] // Велика ідея. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://biggggidea.com/practices/1196/*
2. *Clare Jones. What is a social enterprise? Defining social enterprise and social business [Електронний ресурс] / Clare Jones // ClearlySo. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.clearlyso.com/what-is-a-social-enterprise-2/*
3. *Волкова М. В. Роль соціального підприємництва у забезпеченні сталого розвитку України / М. В. Волкова, В. С. Шевченко. // Социальная экономика.. – 2016. – №1. – С. 25–29.*
4. *Полякова О. М. Концепція соціального підприємництва в українському контексті / О. М. Полякова. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2016. – №56. – С. 176–182.*
5. *Березяк, І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва / І. І. Березняк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. – Вип 25. – С. 31-36*
6. *Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» [Електронний ресурс] // "СОЦІУМ-XXI". – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://drive.google.com/file/d/0B6DSntNixLtLZHFoTmJ5SlVjS2s/view.*
7. *Шаульська Л. В. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці / Л. В. Шаульська, Г. С. Кабаченко. // Економіка і організація управління. – 2016. – №2. – С. 300–309.*

УДК 338.43:658.5

Ыдырыс С.С.
(г.Туркестан, Республика Казахстан)
д.э.н., професор
МКТУ имени Х.А.Ясави
Парылты Н.
(г.Анкара, Республика Турция)
PhD, профессор
Университет Турк Хава Куруму
Тохаева Ж.О.
(г.Туркестан, Республика Казахстан)
докторант по специальности «Менеджмент»
МКТУ имени Х.А.Ясави

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. *Статья посвящена инновационному развитию в сельском хозяйстве Казахстана. Авторы рассматривает различные аспекты этой проблемы, связанные с инновационным процессом в сельском хозяйстве экономики. Отмечается, что основную роль в стимулировании отрасли должны играть реформы в аграрной сфере производства. Поэтому насущной необходимостью является поиск новых эффективных механизмов интеграции аграрного производства и науки с учетом зарубежного опыта и специфики казахстанского сельского хозяйства. Необходимо также формирование новых организационных структур, способных увязывать в единое целое все компоненты инновационной политики в сельском хозяйстве.*

Ключевые слова*: сельское хозяйство, инновационное развитие, динамика сельского хозяйства, научные кадры.*

S.S.Ydyrys
(Turkestan city, Kazakhstan)
Doctor of Economical Sciences, Professor
Kh.A.Yasawi International Kazakh-Turkish University
N.Parıltı
(Ankara city,Turkey)
PhD, Professor
University of Turkish Aeronautical Association
Zh.O.Tokhayeva
(Turkestan city, Kazakhstan)
PhD Doctorate, Department Management and Tourism,
Kh.A.Yasawi International Kazakh-Turkish University

MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN KAZAKHSTAN

Abstract*. The article is devoted to innovative development in agriculture in Kazakhstan. The authors consider various aspects of this problem related to the innovation process in the agricultural economy. It is noted that the main role in stimulating the industry should be played by reforms in the agrarian sphere of production. Therefore, an urgent need is to find new effective mechanisms for integrating agricultural production and science, taking into account foreign experience and the specifics of Kazakhstan's agriculture. It is also necessary to form new organizational structures that are able to link all the components of innovation policy in agriculture into a single whole.*

Key words*: agriculture, innovative development, agricultural dynamics, scientific personnel.*

Экономика Казахстана и хозяйствующие субъекты в настоящее время находятся в процессе переориентации на инновационный путь развития. Этот сложный процесс связан с коренными преобразованиями в социальной и политической жизни, а также общественном сознании в ходе системной модернизации. Модернизация имеет целью выход на определенный уровень конкурентоспособности, достижение устойчивых темпов социально-экономического развития, обеспечивающих высокий уровень жизни населения и роста качества человеческого материала, позитивные изменения менталитета народа. Сельскохозяйственная отрасль является одним из важных секторов экономики, который формирует продовольственную и экономическую безопасность страны, а также трудовой и поселенческий потенциал сельских территорий.

Сельское хозяйство Казахстана имеет хорошие перспективы для дальнейшего развития: усиливаются экспортные позиции масличного, мясного секторов, а по зерну и муке Казахстан в кратчайшие сроки вошел в число крупнейших стран-экспортеров в мире. Членство Казахстана в Евразийском экономическом союзе и Всемирной торговой организации создает возможности и одновременно предъявляет высокие требования к конкурентоспособности как на внутреннем, так и внешних рынках.

Особое внимание уделяется созданию условий для развития сельских территорий, повышению занятости и доходов населения от предпринимательской деятельности, развитию кооперации на селе, поддержке инициатив малого бизнеса. В сельском хозяйстве создается около 5 % валового внутреннего продукта страны. В 2015 году валовый выпуск продукции сельского хозяйства составил 3,3 трлн. тенге, что в реальном выражении ниже уровня 2011 года на 4,1 % (диаграмма 1).

Диаграмма 1.

Динамика валовой продукции сельского хозяйства, млрд тенге

Источник: Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Астана, 2017

В структуре валовой продукции отрасли наблюдается высокая доля продукции личных подсобных хозяйств. Около 80 % произведенной в Казахстане продукции сельского хозяйства реализуется в виде сырья, без переработки, а готовая продукция имеет слабую конкурентоспособность.

Среднегодовые темпы роста объемов производства продовольственных товаров в целом не успевают за темпами роста потребления и доходов населения, в результате чего свободная ниша на рынке восполняется за счет импорта и его доля во внутреннем потреблении остается весьма существенной.

Основную долю в структуре производства пищевых продуктов занимают зерноперерабатывающая отрасль (22,3 %), молочная (16,7 %), хлебобулочная (15 %), мясоперерабатывающая (13,6 %), масложировая (7,9 %), плодоовощная (7,6 %) и прочие отрасли (16,9 %) (диаграмма 2).

Диаграмма 2.

Производство продуктов переработки сельскохозяйственной продукции в денежном выражении в 2015 году, млн тенге

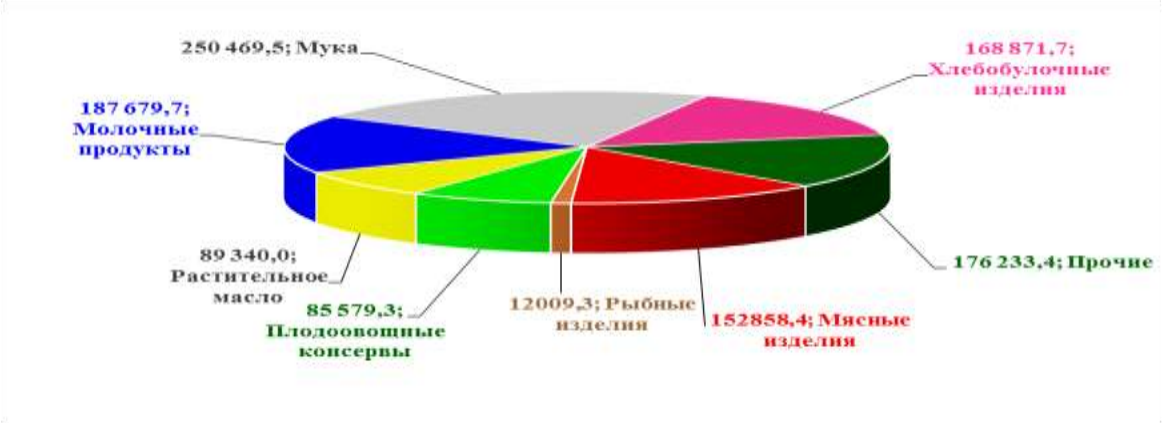

Источник: Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Астана, 2017.

Объем внешнеторгового товарооборота по продуктам переработки сельскохозяйственного сырья и пищевой промышленности страны в 2015 году составил 3,2 млрд долл. США, что на 17,7 % меньше объема 2011 года (3,8 млрд долл. США). Объем экспорта по продуктам переработки сельскохозяйственного сырья и пищевой промышленности уменьшился на 6,5 % (с 1,0 до 0,9 млрд долл. США). Объем импорта в 2015 году по сравнению с 2011 годом уменьшился на 21,6 % и составил 2,3 млрд долл. США.

Высокая доля импорта сохраняется по наиболее высокотехнологичным производствам. В среднем за пять лет по продуктам переработки животноводческой продукции наибольшая доля импорта приходится на сыры и творог (51 %), колбасные изделия (46 %), мясные и мясорастительные консервы (40 %) и сливочное масло (36,4 %) [1, с. 8].

Анализ показывает, что на внутреннем рынке продуктов питания в значительной степени присутствует импорт, причем и по тем видам

продовольственных товаров, которые традиционно производились на отечественных предприятиях, – масло сливочное и растительное, сыры и творог, колбасные изделия и сахар, плодоовощные и мясные консервы. При этом отмечаются низкая доля переработки производимой в стране сельскохозяйственной продукции и недозагруженность производственных мощностей перерабатывающих предприятий.

Необходимо помнить, что финансовое обеспечение является неотъемлемым условием инновационного развития и представляет собой сложную, многофункциональную, интегрированную составляющую национальной инновационной системы.

По инструменту субсидирования ставок вознаграждения по кредитам субъектов АПК, лизингу сельскохозяйственной техники и животных, технологического оборудования удешевляется процентная ставка по кредитным/лизинговым договорам: для пополнения оборотных средств, приобретения основных средств и др. в национальной валюте – на 7 %, в иностранной валюте – на 5 %; для приобретения сельскохозяйственной техники и оборудования в отрасли животноводства и кормопроизводства, снижение ставки вознаграждения в национальной валюте – на 10 % годовых и в иностранной валюте – на 7 %.

Существенным фактором, сдерживающим инновационную деятельность в сельском хозяйстве, является также то, что использование нововведений носит сезонный характер. То же самое относится к рынку сбыта продукции и получению прибыли. Эти особенности могут являться препятствием для самофинансирования инновационной деятельности сельскохозяйственных предприятий, инвестирующих свои средства в дорогостоящие проекты и новейшие технологии, приобретаемые по импорту [2, с. 5].

За последние 10 лет, количество научных кадров сократилось на 8 %, идет процесс старения кадров, средний возраст научных сотрудников с ученой степенью составляет 57 лет, главных научных сотрудников — 65 лет, ведущих и старших научных сотрудников – 54 года, младших научных сотрудников – 30 лет. Количество научных сотрудников пенсионного возраста составляет 15 %. Средняя заработная плата ученого на порядок ниже, чем в других секторах экономики. Это говорит о снижении качества научных исследований и уровня подготовки ученых в аграрной науке [3].

Подводя итог вышесказанному отметим, что, важным стратегическим направлением развития сельского хозяйства в регионах и стране, в целом, являются эффективное управление инновационным процессом, позволяющие вести непрерывное обновление производства на основе освоения достижений науки и техники.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Астана, 2017. – С. 4–10

2. *Литвиненко И. Л., Киянова Л.Д. Обеспечение инновационного развития региональных АПК: проблемы и пути решения // Региональная экономика и управление. Электронный научный журнал [Электронный ресурс]. – 2017.-URL:http://eee-region.ru/article/5012 (дата обращения: 19.04.2017) Модернизация и развитие аграрной науки// [Электронный ресурс].-URL: http://abkaz.kz/modernizaciya-i-razvitie-agrarnoj-nauki/(дата обращения: 23.09.2016)*

УДК 330.341.1

Герасимів Зоряна Миколаївна, *к. геогр. н.*
доцент кафедри економіки підприємства
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

Анотація*. У статті досліджено особливості інноваційного розвитку сільського господарства. Проаналізовано основні проблеми розвитку аграрної сфери. Розглянуто інноваційну політику держави. Запропоновано заходи для активізації інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.*

Ключові слова*: інновація, інноваційна діяльність, інноваційна політика, ефективність, конкурентоспроможність.*

Herasymiv Zoryana, *PhD (Geography), Associated Professof*
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"
Berezhany, Ukraine

DEVELOPMENT OF AGRICULTURE ON INNOVATIVE PRINCIPLES

Abstract*. In the article there are researched the features of innovative development of agriculture. The basic problems of development of agrarian sphere are analyzed. Innovative politics of the state is considered. The measures to enhance innovation activities of agricultural enterprises are proposed.*

Keywords: innovation, innovative activity, innovative politics, efficiency, competitiveness.

Розвиток сільського господарства на інноваційних засадах дасть змогу підвищити конкурентоспроможність продукції на вітчизняному та світовому ринках, дозволить забезпечити економію матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, збільшить прибутковість аграрного виробництва. Лише за умов впровадження високотехнологічних досягнень можна забезпечити перехід до сталого розвитку усіх сфер економіки.

Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери в сучасних умовах господарювання повинен здійснюватись на основі виваженої інноваційної політики держави та спрямовуватись на вирішення важливих стратегічних завдань розвитку продовольчої сфери в контексті євроінтеграційних процесів.

Інноваційному розвитку сільськогосподарського виробництва присвячені наукові праці багатьох вчених-економістів: П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука, М.І. Долішнього, О.Ю. Єрмакова, О.Д. Гудзинського, О.В. Шкільова, О.В. Шубравської, В.Г. Андрійчука, П.А. Лайко, Ю.М. Бажала, О.І. Дація та інших. Однак невирішеними залишаються окремі питання організаційного та управлінського характеру, потребує вдосконалення механізм інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності та обґрунтування ефективності інновацій у сільському господарстві.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку сільського господарства на інноваційних засадах.

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [3].

Сучасна інноваційна політика – це сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансово-збутових та інших заходів, пов'язаних із просуванням нової чи поліпшеної продукції на ринок; це складний і не позбавлений ризику процес, хід якого визначається вихідними технічними, фінансовими, економічними і соціальними передумовами [1].

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень [3].

Інновації у сільському господарстві передбачають створення високоврожайних сортів рослин, продуктивних порід тварин, запровадження прогресивних ресурсо- та енергозберігаючих технологій та ефективних управлінських рішень.

Інноваційний процес у сільському господарстві визначається певними особливостями, що пов'язано із використанням землі та живих організмів, сезонністю діяльності та наявністю значних ризиків. Спостерігаються відмінності в кліматичних умовах різних територій, в технологіях виробництва і переробки продукції рослинництва і тваринництва, у специфіці діяльності різних за розмірами та організаційно-правовими формами господарювання підприємств, у наявності різноманітної продукції, що відрізняється за ціною та якісними характеристиками. Використання інновацій в аграрній сфері покликано забезпечити відповідність сільськогосподарського виробництва критеріям екологічності та економічності.

Перехід на інноваційні засади господарювання дозволить забезпечити задоволення зростаючих потреб споживачів у якісних, різноманітних та недорогих продуктах харчування, розширити можливості використання ресурсів, сприяти отриманню стабільних прибутків сільгоспвиробниками, гарантувати економічну та продовольчу безпеку країни.

Потенціал аграрної сфери значно перевищує потреби внутрішнього ринку, що створює можливості для налагодження інтеграційних відносин та реалізації продукції на європейському та світовому ринках.

Основними проблемами розвитку аграрного сектору економіки є:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання;

- відсутність мотивації до кооперації та дотримання агроекологічних вимог;
- нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках;
- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;
- наявність ризиків збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки;
- обмежена ємність внутрішнього ринку споживання сільськогосподарської продукції;
- непоінформованість значної частини сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;
- незавершеність земельної реформи [4].

Через обмежені фінансові можливості багатьох сільськогосподарських підприємств та відсутність належної підтримки з боку держави для здійснення інноваційної діяльності спостерігається низький попит на інноваційні технології.

Державна політика щодо активізації інноваційної діяльності повинна бути спрямовано на:

- створення сприятливого для інноваційної діяльності правового середовища;
- формування ринку інноваційної продукції та попиту на неї як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;
- розвиток науки шляхом збільшення видатків на створення науково-технічної продукції;
- впровадження пільгової системи підтримки кредитування комерційними банками інноваційних проектів;
- створення умов для розвитку кадрового наукового потенціалу [1].

На державному рівні необхідно визначити пріоритетність інноваційного розвитку сільського господарства, забезпечити створення відповідної нормативно-правової бази, запровадити механізм інвестування інноваційної діяльності та підтримки виробників, що запроваджують інновації, створити передумови для ефективного розвитку усіх галузей сільського господарства, забезпечити підготовку кадрів, що розробляють і впроваджують інновації у сільськогосподарське виробництво, стимулювати розвиток сільських територій та міжнародне співробітництво у сфері інновацій.

Наукові дослідження потребують щорічного масштабного фінансування і всебічної державної підтримки, оскільки від цього залежить науковий рівень та якість новацій, що надзвичайно важливо в умовах поширення на українському ринку науково-технічної продукції конкурентоспроможних іноземних техніки й технологій, які за своїми техніко-економічними параметрами не поступаються, а часом і перевершують вітчизняні аналоги [2].

Застосування новітніх технологій дасть змогу підвищити рівень виробництва та конкурентоспроможність, забезпечити належну якість, сприятиме здешевленню агропромислової продукції, створить можливості для зростання продуктивності праці, економії ресурсів, зниження собівартості, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, дозволить зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гудзинський О.Д., Іванюта П.В. Державна політика інноваційного розвитку національної економіки. Інвестиції: практика та досвід. Миколаїв, 2010. № 18. С. 98-100.

2. Даційй О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2004. 428с.

3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07. 2002 р. № 40-IV. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2002. № 36.

4. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80 (дата звернення 3.11.2018).

УДК: 631.11.338.432

Гурська І. С., *канд. екон. наук, доцент*
Патіота А. С., *ст. гр. О-31Б*
«Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

ДО ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ

Анотація: *В статті розглянуто основні питання організаційно-економічного розвитку галузей тваринництва в аграрних формуваннях. Визначено основні фактори, що впливають на ефективне функціонування галузі тваринництва в сучасних умовах господарювання. Встановлено, що організаційно-економічний розвиток тваринництва в сучасних ринкових умовах – це кількісна та якісна структура ресурсного забезпечення, а невідкладними проблемами є впровадження прогресивних технологій утримання та годівлі тварин, використання високопродуктивних порід та заощадження енергоресурсів, покращення соціальної інфраструктури.*

Ключові слова: *організаційно-економічний розвиток, поголів'я тварин, продуктивність, виробництво, спеціалізація, концентрація, цінова політика, інноваційно-інвестиційний розвиток, державна підтримка.*

I. Hurska, *PhD (Economics), Associate Professor*
Adriana Patiota, *II-year student*
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"
Berezhany, Ukraine

TO ISSUES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF STOCKBREEDING IN AGRARIAN FORMATIONS

Annotation: *The article was reviewed with the main issues of organizational and economic development of livestock industries in agrarian formations. The main factors influencing the effective*

functioning of the livestock sector in modern economic conditions are determined. The organizational and economic development of livestock farming in the current market conditions is a quantitative and qualitative structure of resource provision, and urgent problems are the introduction of advanced technologies for keeping and feeding animals, using high-yielding breeds and saving energy resources, and improving social infrastructure are established.

Key words: *organization and economic development, the number of animals, productivity, production, specialization, concentration, price's politics, innovative and intensive development, government support.*

Галузь тваринництва становить значну частку сфери матеріального виробництва АПК та відіграє одну з основних ролей розвитку національного господарства країни. Від ефективного функціонування галузі тваринництва безпосередньо залежить рівень забезпеченості населення необхідними продуктами харчування. За останні роки спостерігається стрімке підвищення цін майже на всі продукти харчування, зокрема, й на продукцію тваринного походження. Це впливає на продовольчу безпеку країни, її експортний потенціал та ефективність розвитку галузі тваринництву.

Кризова ситуація в аграрній сфері України загострила проблеми ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. Внаслідок цього, виробництво в них почало розвиватися лише за найбільш прибутковими напрямами, зокрема, постійно збільшуються площі під зерновими культурами, ріпаком та соняшником. Найменш прибутковою галуззю сільського господарства дотепер залишається тваринництво.

Низька ефективність галузі тваринництва характеризується, непаритетністю відносин між виробниками та переробними підприємствами тваринницької продукції, що спричинило фінансові проблеми у більшої частини аграрних формувань, значно ускладнились можливість впровадження ресурсозберігаючих технологій та інвестиційно-інноваційних проектів.

Організаційно-економічні умови передбачають передусім формування системи сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, господарств населення, переробних підприємств та інших суб'єктів ринкової інфраструктури, відпрацювання стратегічних напрямів і методів діяльності, спрямованих на налагодження обмінних процесів, тобто процесів виробництва, купівлі та реалізації продукції.

Щодо організаційно-економічних умов виробництва та реалізації тваринницької продукції, то вони розглядаються як сукупність організаційних форм і економічних важелів, взаємодія яких дозволяє забезпечити стабільне функціонування та ефективний розвиток підприємств-виробників тваринницької продукції в сучасному ринковому середовищі (рис.1).

Організаційно-економічні умови ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств-виробників тваринницької продукції мають забезпечити розв'язання таких ключових завдань, як соціально-економічний

розвиток села, зростання добробуту сільських жителів, продовольче забезпечення та національна безпека країни. Їх ефективність значною мірою залежить від специфіки природно-економічних умов господарювання, організаційних форм виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, зокрема продукції тваринництва.

Рис. 1. Класифікація організаційно-економічних складових виробництва та реалізації тваринницької продукції.

Джерело: розроблено авторами.

Основою ефективного функціонування галузі тваринництва в сучасних ринкових умовах є вирішення невідкладних проблем його розвитку та державна підтримка щодо впровадження інноваційно-інвестиційного забезпечення. Тільки реалізація цих завдань позитивно впливатиме на виробництво в аграрних формуваннях високоякісної, конкурентоздатної продукції.

Проблеми, що існують, практично набули системного характеру, вирішення яких потребує комплексного підходу щодо підвищення ефективності галузі на основі оптимізації параметрів організаційно-економічних засад при виробництві конкурентоспроможної продукції тваринництва, спрямованому на раціональне використання наявних ресурсів [1].

Від рівня розвитку тваринництва залежить наповнення ринку висококалорійними продуктами харчування − м’ясом, молочними продуктами, яйцями тощо. Тваринництво дає сировину для харчової і легкої промисловості (м’ясо, молоко, шкіра, вовна, віск, пух тощо), а також для виробництва ряду

лікувальних препаратів. Тваринництво має тісні зв'язки із землеробством, якому воно постачає органічні добрива.

Рис. 2. Організаційно-економічні взаємовідносини у ланцюгу виробництва та реалізації продукції тваринництва на ринку.

Джерело: розроблено авторами.

Слід зазначити, що нестабільна цінова кон'юнктура аграрного ринку є одним з основних чинників, що впливають на економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств. Нині особливо актуальними залишаються питання розробки комплексу заходів щодо [2]: пом'якшення диспаритету цін і компенсації фінансових витрат сільськогосподарським товаровиробникам при придбанні енергоресурсів переважно за рахунок вітчизняного товаровиробництва, а також для активізації імпортозаміщення; зростання обсягів продукції рослинництва для задоволення зростаючого попиту на корми з боку вітчизняного тваринництва; подолання вузьких місць у кадровому забезпеченні програм розвитку тваринництва; створення ефективної системи наукових досліджень і інформаційного забезпечення, ухвалення економічних і технологічних рішень у сільському господарстві та переробній промисловості; вдосконалення інституціональних форм організації тваринництва, розвиток малого підприємництва.

Ринок тваринницької продукції об'єднує аграрні підприємства з переробними заводами економічно-організаційними, техніко-технологічними, соціальними відносинами, що виникають при здійсненні виробничих процесів.

Ці відносини повинні формуватися залежно від попиту та пропозиції, рівня цін, взаємної економічної вигоди на основі конкуренції.

За результатами дослідження для сільськогосподарських підприємств ефективними є прямі канали реалізації продукції тваринництва на переробні підприємства. Прямі зв'язки – це відносини аграрних підприємств, з одного боку, та підприємств промисловості – з іншого, які дають змогу найефективніше вирішувати проблеми збуту продукції тваринництва, зберігаючи якість та забезпечуючи прибутковість усіх партнерів бізнесу.

Збільшення реалізації продукції тваринництва на ринку вимагає чіткої побудови організаційно-економічних відносин між виробниками сировини та переробними підприємствами (рис. 2).

Як з'ясовано, заготівля продукції тваринництва має стихійний характер, що призводить до зменшення обсягів закупівлі та зниження якості сировини. Тому виникає необхідність створення заготівельних кооперативів, що дасть змогу сформувати сировинні зони й значно покращити умови заготівлі, збуту та контроль за його якістю продукції тваринництва.

Сільське господарство України формується в умовах трансформації аграрних відносин та реструктуризації організаційно-правових форм господарювання з метою економічного розвитку держави. Якщо говорити про реформування сільського господарства в Україні, то йдеться про радикальну перебудову аграрних відносин, основу якої становить законодавство, що забезпечує ліквідацію монополії державної власності на землю, перерозподіл землі, істотну зміну соціально-економічної структури сільського господарства (рис. 3). В Україні має бути активний економічний вплив з боку держави на формування ціни і доходів сільськогосподарських товаровиробників молочної продукції, що забезпечить нормальний відтворювальний процес випуску продукції високої якості, яка відповідає запитам споживачів.

На вітчизняному ринку тваринницької продукції, як і на ринках продовольчих товарів, особливе місце відводиться системі ціноутворення, оскільки ціни є базою для ціноутворення на споживчі товари, що виробляються із сільськогосподарської сировини.

Порівняно з іншими галузями сільського господарства, рішення про інвестування в галузь тваринництва є найбільш складним з огляду на наступні фактори: тваринництво має велику капіталоємність та, як наслідок, найбільше співвідношення вартості використовуваних основних та оборотних засобів та коштів; має найдовший цикл обертання обігових коштів і відповідно найменшу річну кількість їх обертів; в наслідок великої інвестоємності галузь тваринництва дає менший об'єм виручки на одиницю інвестицій; в цілому тваринництво має найбільші порівняно з іншими галузями строки окупності.

Рис. 3. Схема організаційно-економічних взаємовідносин в системі «виробництво-переробка-реалізація». *Джерело: розроблено авторами.*

Врахувавши сучасний стан функціонування тваринництва в аграрних формуваннях Тернопільської області, виділимо основні пріоритети для інноваційно-інвестиційного розвитку галузі (рис. 4).

Інноваційно-інвестиційні напрями розвитку галузі тваринництва

- Модернізація об'єктів м'ясо-молочного тваринництва та розвиток кормової бази, що повинні стати основою зростання виробництва м'яса худоби та птиці, молока
- Забезпечення молочного та м'ясного тваринництва конкурентноздатним вітчизняним селекційним матеріалом
- Стимулювання впровадження інноваційних розробок у вигляді новітніх технологій виробництва, переробки продукції тваринництва
- Формування механізму підтримки інвестицій особистих селянських господарств

Рис. 4. Напрями інноваційно-інвестиційного розвитку галузі тваринництва.
Джерело: розроблено авторами.

На основі проведених досліджень організаційно-економічних умов функціонування галузі тваринництва в аграрних формуваннях дає підстави стверджувати про необхідність розвитку даної галузі на інноваційній основі, яка передбачає нарощування поголів'я худоби і птиці, особливо маточного, яке забезпечить розширене відтворення стада. Економічне стимулювання розвитку тваринництва в аграрних формуваннях має здійснюватися в умовах вільного ціноутворення в поєднанні з державним регулюванням, а також впровадження контрактної системи заготівлі тваринницької продукції між товаровиробниками і переробними підприємствами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гурська І. С., Федуняк І. О. Перспективи розвитку молочної галузі в Тернопільській області. Агросвіт, 2016. № 10. С. 3-7.

2. Ільчук М.М., Гурська І.С. Ефективне функціонування аграрних підприємств на ринку молока: монографія. Бережани: ПП «Яна», 2012. 253 с.

3. Коваль П. В. Ефективність функціонування аграрних підприємств в умовах зміни темпів і пропорцій відтворення ресурсного потенціалу. Економіка АПК. 2005. № 8. С. 45-52.

4. Ксьонжик І. В. Тваринництво: розвиток та перспективи залучення фінансових ресурсів. Облік і фінанси АПК: міжнародний науково-виробничий журнал. К. 2012. С. 93-95.

5. Сахацький М. П. Проблеми відродження сільського господарства : монографія. К. : ІАЕ УААН, 2000. 304 с.

УДК 336.531.1:316.3

Замора Оксана Ігорівна, *к.е.н., доцент*
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У статті досліджено особливості фінансування соціальної інфраструктури в Україні, визначе но її роль та окреслено основні проблеми, які існують у сучасних умовах, проаналізовано недоліки бюджетного фінансування об'єктів соціальної інфраструктури України та запропоновано заходи щодо вдосконалення її фінансування.

Відзначено, що широке використання механізмів самофінансування та залучення приватних інвестицій сприятиме диверсифікації джерел фінансування соціальної інфраструктури. Визначено, що перспективним напрямом дослідження проблем фінансування соціальної інфраструктури України є розробка шляхів і методів активізації впровадження у ній державно приватного партнерства.

Ключові слова: *соціальна інфраструктура, соціальна сфера, фінансування, бюджет, державно приватне партнерство.*

Zamora O.I., *PhD (Economic Sciences), Associate Professor*
Department of Economics of Enterprise
Separated subdivision of NULES of Ukraine «Bereshany Agrotechnical Institut»
Berezhany Ukraine

IMPROVEMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE FUNDING

In the article the features of financing social infrastructure in Ukraine, defines its role and outlined the main problems that exist in the current conditions, analyzed the shortcomings of budget financing of social infrastructure in Ukraine and proposed measures to improve its funding. It is noted that the widespread use of selffinancing mechanisms and private investment will help diversify sources of financing social infrastructure. Introducing modern, more diverse and effective funding mechanisms, the government can make the budget financing of social infrastructure more efficient and more effective, but because of conservative positions hinders the implementation of most of them

Key words*: social infrastructure, social affairs, finance, budget, public private partnership*

Основним завданнями соціальної інфраструктури є створення нової соціальної психології та стилю життя населення, стимулювання зростання індивідуальної економічної свідомості та ініціативи як визначальних чинників регіонального розвитку. Соціальним пріоритетом є всебічна підтримка людського розвитку, орієнтація на інтереси населення, сім'ї, відтворення умов для їх розвитку [2].

Фінансування розвитку галузей соціальної інфраструктури є актуальним питання вітчизняної економіки. Фінансові ресурси спрямовані на виплату заробітних плат, комунальних платежів та здійснення інших поточних видатків, забезпечують лише поточне фінансування об'єктів в усіх галузях соціальної інфраструктури. Згідно із вищенаведеними даними, фінансовими ресурсами розвитку соціальної інфраструктури є та частина ресурсів, що спрямовується на розвиток галузей шляхом розширення мережі, реконструкції, оснащення об'єктів тощо. Зокрема, з бюджету розвитку місцевих бюджетів Бюджетним кодексом законодавчо закріплені капітальні видатки у таких напрямах [1]: соціально-економічний розвиток регіонів; виконання інвестиційних програм; будівництво, капітальний ремонт та реконструкція об'єктів соціально-культурної сфери та житлово-комунального господарства; будівництво газопроводів та газифікацію населених пунктів; будівництво та придбання житла окремим категоріям громадян відповідно; збереження та розвиток історико-культурних місць і заповідників; будівництво та розвиток транспортної мережі; розвиток дорожнього господарства; придбання шкільних автобусів та автомобілів швидкої медичної допомоги; комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів; інші заходи, пов'язані з розширеним відтворенням.

Найбільші обсяги капітальних інвестицій спрямовані в об'єкти охорони здоров'я, що обумовлено провідним значенням технологічної та гігієнічної складової у рівні надання послуг населенню. Частка інвестицій у капітал

освітньої галузі займає менше 5 % від загальної суми бюджетних асигнувань на її функціонування та розвиток. Близько 95 % бюджетного фінансування припадає на оплату праці та на комунальні платежі закладів, тобто на видатки споживання. Натомість частка видатків розвитку протягом досліджуваного періоду постійно зменшується. Аналогічну динаміку виявлено у галузі охорони здоров'я (рис. 1).

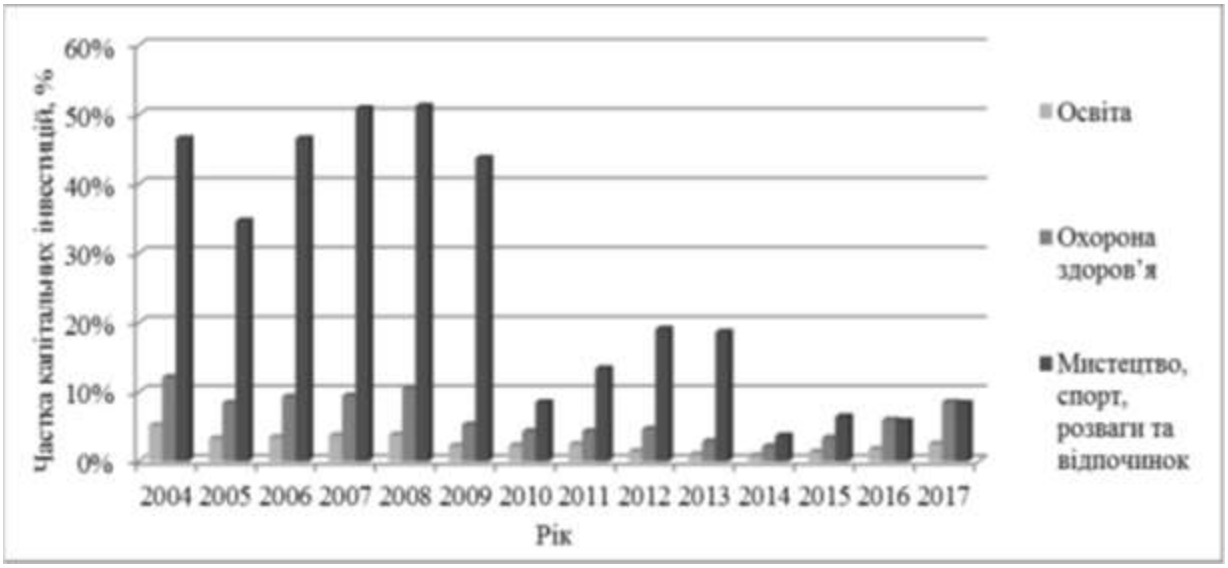

Рис. 1. Частка капітальних інвестицій у видатках зведеного бюджету України на соціально-інфраструктурні галузі упродовж 2004–2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [3]

Упродовж 2004–2008 рр. інвестиції в основний капітал сягали 10 % від загального обсягу бюджетного фінансування галузі, а в 2009–2017 рр. зменшилися до середнього показника у 3 %. Динаміку капітального інвестування обґрунтуванням зростаючої динаміки зносу соціальних об'єктів, що призводить до зниження якості надання соціальних послуг.

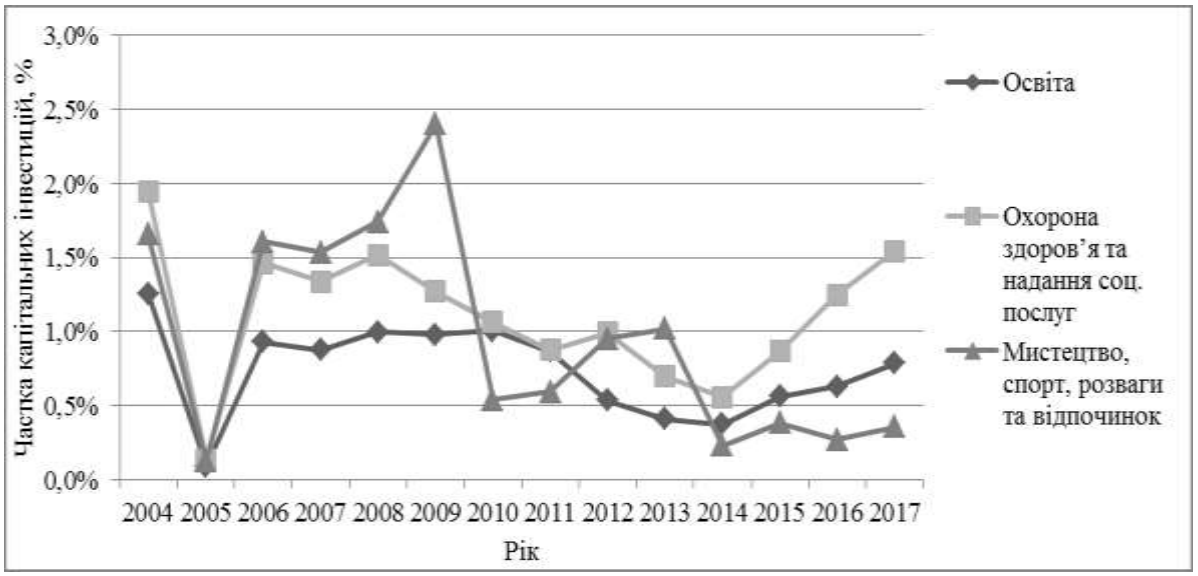

Рис. 2. Частка капітальних інвестицій у соціально-інфраструктурні галузі у загальному обсязі капітальних інвестицій

Джерело: побудовано автором на основі даних [3]

Частка інвестицій у капітал галузей соціальної інфраструктури в середньому не перевищує 2 % від загальних капітальних інвестицій держави (рис. 2). Тобто перерозподіл інвестицій держави відбувається на користь інших напрямів діяльності, зокрема: сільського господарства, промисловості, будівництва. Ці види економічної діяльності є капіталомісткими і потребують найбільших інвестицій в основні засоби, однак пріоритетність фінансування промислових галузей не виключає можливостей для інвестування в основні засоби соціально-інфраструктурних галузей, та свідчить про потребу підвищення їхньої інвестиційної привабливості.

Ефективність фінансування соціальної інфраструктури впливає на якісні та кількісні показники розвитку держави. Функціонування усіх об'єктів та галузей соціальної інфраструктури сприяє формуванню людського капіталу та підвищенню потенціалу людини як головного продуктивного фактора держави.

Система фінансування соціальної інфраструктури вимагає розроблення стратегічних засад щодо розширення можливостей бюджетного фінансування галузей соціальної інфраструктури, у якого на сьогодні достатньо лише для підтримки поточної діяльності інфраструктурних об'єктів. Головними стратегічними пріоритетами розвитку та фінансування соціальної інфраструктури у сучасних економічних умовах є: створення максимально сприятливих організаційно-правових умов для діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють приватні інвестиції у розвиток соціальної інфраструктури; об'єднання фінансових ресурсів з місцевих та національних джерел з метою реформування й розвитку соціальної інфраструктури; надання пільг (з податків, зборів, оренди) підприємствам та організаціям, що займаються спонсорською та благодійною діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бюджетний Кодекс України : Закон України від 28.07.2010 р. № 2456-VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.*
2. *Коваль Л., Антоненко І. Регіональна економіка: навч. посібник. Київ, 2005. 268 с.*
3. *Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 23.02.2018)*
4. *Трофименко М. Ю., Ванькович Д. В. Актуальні проблеми розвитку соціальної інфраструктури в Україні та шляхи їх вирішення // Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 21. С. 39–43.*

УДК 339.146

Федуняк Ігор Осипович
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра економіки підприємства ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

СИСТЕМА ОПТОВИХ РИНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. *У статті досліджено стан та перспективи розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. Встановлено пріоритет розвитку оптового ринку сільськогосподарської продукції. На підставі узагальнень проаналізовано основні погляди на поняття оптового ринку, як території, де взаємодіють продавці та покупці сільськогосподарської продукції. Викладено власні бачення щодо розвитку оптових ринків.*

Ключові слова. *Інфраструктура, оптовий ринок, оператори ринку, якість продукції, логістика.*

I. Feduniak, *Ph.D. (Economics), Associate Professor,*
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"
Berezhany, Ukraine

WHOLESALE MARKET SYSTEMS OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Abstract. *The article analyzes the state and prospects of development of wholesale markets of agricultural products in Ukraine. The priority of development of the wholesale market of agricultural products is established. On the basis of generalizations, the main views on the concept of the wholesale market, as the area where the sellers and buyers of agricultural products interact, are analyzed. Their own vision for the development of wholesale markets is presented.*

Key words: *infrastructure, wholesale market, market operators, product quality, logistics.*

Стратегічним пріоритетом у контексті забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України є формування ринку сільськогосподарської продукції відповідно до сучасних умов глобалізаційних процесів. У результаті ринкових перетворень в аграрному секторі економіки сформовано аграрний ринок. Якщо на початку становлення цей ринок сприймався як місце, де відбувався товарообмін сільськогосподарської продукції, то на теперішній час аграрний ринок виконує активну управлінську роль координатора економічних процесів з метою задоволення потреб у сільськогосподарській продукції [1, с. 126].

Найважливішою частиною підприємницької діяльності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм повинен стати пошук і вибір найбільш ефективних каналів реалізації продукції. До числа перспективних каналів реалізації сільськогосподарської продукції відносяться оптові ринки.

Досвід успішного функціонування оптових ринків за кордоном стає доступним і для вітчизняних аграріїв та підприємців. Майже кожна країна

Європи, Північної й Південної Америки та Австралія мають розвинену систему оптових ринків [2, с. 26–31].

Загалом проблемі створення і розвитку ефективних ринкових систем розподілу сільськогосподарської продукції приділяється пріоритетна увага в усіх країнах світу, тому вивчення досвіду функціонування різних моделей оптових ринків є корисним для України.

На відміну від багатьох зарубіжних країн у нас поширена досить проста та примітивна з позицій організаційно-технічного рівня форма торгівлі сільськогосподарською продукцією на продовольчих ринках населених пунктів [3, с. 11].

Актуальним питанням є розбудова мережі торгівлі з метою скорочення втрат аграрної продукції та формування ринкових цін на неї [4].

Механізм формування цін в аграрному секторі підпорядковується єдиним методологічним принципам, що існують в економіці держави й визначається господарською системою та чинним законодавством. Як правило, застосовуються два методи ціноутворення: затратний та маркетинговий. Затратний метод застосовується при планово-розподільчій системі, за якої ціна виробленого продукту визначається із урахуванням витрат виробництва. Маркетинговий метод застосовується при ринковій системі, коли ціни формуються з урахуванням попиту та пропозиції, конкуренції й світової кон'юнктури.

Оптовий ринок є важливим механізмом забезпечення продовольчої безпеки країни, розвитку конкуренції, підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських товаровиробників, зменшення рівня тінізації економіки [5, с. 171–179].

Створення оптових ринків сільгосппродукції – лише перший і необхідний етап перебудови каналів товарообігу. Подальший їх розвиток, як елементу цілісної системи аграрної логістики, має бути скерований в інноваційному напрямі. Крім того, слід зазначити, що оптові ринки беруть на себе зобов'язання підтримувати чистоту, санітарію, утилізацію відходів, а також проводять оптимізацію транспортних і логістичних послуг. Вони дозволяють створювати ефективний маркетинг свіжої плодоовочевої продукції місцевих виробників – особливо для малих (селянських господарств) та дрібних (у тому числі фермерських господарств).

Нині в Україні у результаті трансформації, система оптової торгівлі складається переважно із суб'єктів приватної власності. Розвиток її інфраструктури, в кращому випадку, здійснюється на основі маркетингових досліджень та логістики, але частіше носить довільний характер із переважанням історично розміщених об'єктів інфраструктури. Проблемним залишається ефективне поєднання транспортної інфраструктури, сучасних

енергоефективних складських та торговельних площ із дотриманням санітарних норм і загального контролю безпеки сільськогосподарської продукції.

Характерною особливістю процесу реалізації сільськогосподарської продукції в Україні є невелика ємність первинного ринку сільськогосподарської продукції, тобто поставок продукції товаровиробниками безпосередньо переробним підприємствам, і зростаючий із року в рік обсяг вторинного ринку – посередництва. При цьому спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін призводить до значних фінансових втрат виробників.

Створення оптових ринків дозволяє товаровиробникам обійтися без послуг численних посередників і вийти на прямі торги безпосередньо із споживачами, забезпечуючи собі кращі умови збуту продукції. З огляду на те, що в сучасних умовах ринкове ціноутворення ще не сформувалося як конкурентне інституціональне середовище, тому оптові ринки сільськогосподарської продукції за підтримки з боку держави мають виступати конкурентом для торгових посередників, які монополізували закупівлю продукції й привласнюють значну частину доходу сільськогосподарських товаровиробників, адже діяльність ОРСП дає можливість виявити реальну ціну товару.

На ОРСП виробник може отримати послуги з документального оформлення договорів купівлі-продажу, банківського обслуговування, транспортування товару тощо. На ринку функціонують лабораторії якості, що дає можливість визначити якісні параметри запропонованої продукції.

Головна вигода оптових операторів плодоовочевої продукції вітчизняного виробництва: сконцентровані попит і пропозиція в зручних місцях для переміщення товарних потоків в межах України, документальне оформлення, інформаційне забезпечення, банківське обслуговування, послуги з складування транспортування, зважування тощо.

Економічно доцільним є залучення продавців і організація продажів на оптових ринках з територій власних областей та областей, які прилягають до них. Тому постала проблема розвитку оптових ринків і в областях які знаходяться віддаленими від наявних ринків. Це дасть змогу охопити всю територію держави та отримати економічний ефект від торгівлі, адже це скоротить витрати на перевезення та збереже якісні характеристики продукції.

Організація системи оптових ринків дає можливість поєднати інтереси сільгосптоваровиробників та торгівельних суб'єктів, дозволить гарантувати споживачам наявність якісних і доступних продуктів харчування, сприяти вітчизняним товаровиробникам у гарантованому збуті та одержанні

максимальних прибутків від реалізації своєї продукції, забезпечувати достовірною інформацією про кон'юнктуру продовольчих ринків, сприяти організації закупівель, зберігання та відвантаження продукції покупцям і ефективному її просуванню до кінцевого споживача, надавати рекламні і маркетингові послуги, проводити сервісне обслуговування та інші заходи для реалізації або придбання продукції на ринках.

Формування системи оптових ринків спроможне позитивно впливати на вирішення проблеми забезпечення населення товарами, сприяти виробникам продукції і переробним підприємствам у зниженні собівартості та нарощуванні обсягів виробництва, посиленні здорової конкуренції на споживчому ринку та здешевлення продовольчих товарів для кінцевого користувача.

Інфраструктура ринків сільськогосподарської продукції і продовольства в цілому та її елементи торгівельного, виробничого, фінансово-кредитного призначення потребують значної роботи для розвитку й удосконалення. Без цього не можна розраховувати на нормальне функціонування власне ринку, тобто на відлагодженість та стабільність процесу купівлі-продажу товарів в обсягах та асортименті, які б задовольняли потреби суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гофман М.О. Економічна сутність аграрного ринку [Електронний ресурс] // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 6. Том 2. – Полтава, 2013. – С. 126 – 130. – Режим доступу: http://www.pdaa.edu.ua.

2. Білоусов О.М. Напрями вдосконалення інфраструктури споживчого ринку сільськогосподарської продукції / О.М. Білоусов, О.В. Орленко // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 3. – С. 26–31.

3. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Економіка АПК : Міжнародний науково- виробничий журнал. – К.: 2005. – № 11. – С. 4–12.

4. Іванюта С. М. Антикризове управління: навч. посіб. / С.М. Іванюта // МОН України, Державний комітет статистики України, Державна академія статистики, обліку та аудиту, Полтавська філія. К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.

5. Музика П.М. Формування гуртових (оптових) ринків в контексті створення інфраструктури аграрного ринку України / П.М. Музика, Р.С. Федишин, С.І. Баран, Г.І. Дутка // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2. – С. 171–179.

УДК 631.11

Ярема Любов Василівна
к.е.н., доцент ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація*. Статтю присвячено оцінці ефективності функціонування малих аграрних підприємств. Зосереджено увагу на використанні SWOT-аналізу як ефективного способу виявлення можливих ризиків та використання додаткових шансів підприємств. Проведено SWOT-аналіз розвитку малих аграрних підприємств виявлено сильні та слабкі сторони внутрішнього та зовнішнього середовища, які безпосередньо впливають на їх діяльність. На основі аналізу внесено пропозиції щодо ліквідації можливих негативних наслідків та використання можливостей задля підвищення ефективності малих аграрних підприємств.*

Ключові слова*: малі аграрні підприємства, SWOT-аналіз, слабкі сторони підприємства, сильні сторони підприємства, можливості загрози*

Yarema L.V., *PhD (Economic Sciences), Associate Professor*
Department of Economics of Enterprise,
Separated subdivision of NULES of Ukraine «Bereshany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

PROVISION OF SMALL ENTERPRISES FUNCTIONING

Abstract*. The article is devoted to the evaluation of the efficiency of the functioning of small agrarian enterprises. Focus is on using SWOT-analysis as an effective way to identify potential risks and use additional business opportunities. A SWOT analysis of the development of small agricultural enterprises has revealed the strengths and weaknesses of the internal and external environment that directly affect their activities. On the basis of the analysis, proposals were made to eliminate possible negative impacts and to use opportunities to improve the efficiency of small agricultural enterprises.*

Key words: *small agricultural enterprises, SWOT analysis, weaknesses of the enterprise, strengths of the enterprise, threats*

Аграрний сектор національної економіки представлений різними формами власності та господарювання, серед яких найпоширенішою формою приватного підприємництва є фермерські господарства. Фермерські господарства становлять основну частку малого аграрного підприємництва в Україні. Малі фермерські господарства посідають вагоме місце у валовому виробництві сільськогосподарської продукції та продовольчому убезпеченні країни. Проте складні умови господарювання, вихід на ринок великих вертикально інтегрованих структур, так званих агрохолдингів, та відсутність державної підтримки зумовлюють спадну динаміку чисельності малих фермерських господарств в Україні [1].

У розвинених країнах світу основою розвитку аграрного сектора є модель малого фермерства, яке часто базується на спільному сімейному господарюванні. Підтримка діяльності сімейних фермерських господарств у цих країнах, як вкрай ризикованої та залежної від природно-кліматичних умов, є

пріоритетним завданням державної аграрної політики. Зниження кількості малих фермерських господарств в Україні на 4,9 % впродовж останніх 10 років свідчить про наявність проблем у розвитку цієї форми господарювання і відсутність належної системи їх державного регулювання.

Підвищення ефективності функціонування малих аграрних підприємств в Україні значною мірою залежить від впливу чинників зовнішнього середовища. Підсумковою основою для аналізу та розуміння сильних і слабких сторін малих аграрних підприємств, а також їх можливостей і загроз є SWOT-аналіз, проведення якого сприятиме формуванню ефективного механізму державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва (табл.1,2).

У сьогоднішній ситуації поява слабких сторін та загроз у малих аграрних підприємствах зумовлена низкою обставин. Однак пріоритетними є ті, що залежать від впливу системи державного регулювання аграрного сектора. Оскільки метою державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва є збалансування інтересів підприємств, споживачів та держави, тому новий механізм державної підтримки має забезпечувати рентабельність виробництва на рівні, що сприятиме розширеному відтворенню сільськогосподарського виробництва з найменшою шкодою для навколишнього середовища і створення належних соціальних умов для проживання сільських жителів [3].

Таблиця 1

SWOT-аналіз сильних та слабких сторін малих аграрних підприємств

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
- переважно сприятливі природно-кліматичні умови для виробництва сільськогосподарської продукції; - висока самозайнятість та мотивація праці; - забезпечення потреб сім'ї у продукції та реалізація надлишку на ринку; - передача власності у спадок сім'ї; - визначають якісну характеристику ВВП; - перешкода утворенню монополізму; - значний асортимент продукції; - здатність швидко реагування на потреби споживачів; - наявність значних площ, придатних для ведення органічного виробництва; - високий попит на еко-продукцію у країнах із розвиненою економікою; - невеликий стартовий капітал.	- не сформована програма розвитку малих аграрних підприємств; - слабкий розвиток ринкової інфраструктури; - недосконаліть нормативно-правової бази; - залежність виробництва продукції від природно-кліматичних умов; - депопуляція сільського населення; - високий рівень збитковості малих аграрних підприємств; - недостатність та застарілість основних засобів; - невигідний лізинг; - непрозорий розподіл державної підтримки аграрним підприємствам; - відсутність доступного кредитування; - низький рівень оплати праці; - складність виходу на міжнародний ринок; - корупція і рейдерські захоплення.

Наявність спадної динаміки показників показує занепад малого підприємництва у сільській місцевості як сільськогосподарського, так і

несільськогосподарського. Вважаємо, що існує низка внутрішніх і зовнішніх причин, які перешкоджають розвитку малого підприємництва в селі. Одними із них є відсутність стимулів працевлаштування у сільській місцевості та підтримки підприємницьких ініціатив, низька обізнаність щодо виду діяльності й можливості започаткування; ментально-психологічні особливості українців; побоювання оподаткування; низький рівень інфраструктури; вплив виховання; масове поширення пільгового, пенсійного забезпечення тощо. Це спричиняє масові міграційні процеси працездатного населення, особливо молоді. Важливим кроком для вирішення цих проблем має стати, передусім, представлення їх у Єдиній комплексній стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр., запропоновані конкретні шляхи подолання і досягнення зазначених цілей.

Таблиця 2

SWOT-аналіз можливостей та загроз розвитку малих аграрних підприємств

МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
- створення програм підтримки розвитку малих аграрних підприємств; - вирішення проблем ефективної зайнятості в сільській місцевості; - розвиток аграрної кооперативної системи; - зростання світового попиту на сільськогосподарську продукцію; - удосконалення економічних та інституційних механізмів регулювання; - розширення асортименту і підвищення конкурентоспроможності продукції; - вихід на нові ринки; - розвиток ринкової інфраструктури; - зростання доходів малих сільськогосподарських підприємств; - відновлення якості земельних ресурсів - вдосконалення структури посівних площ	- старіння та міграція сільського населення; - відсутність стратегічних програм розвитку малих аграрних підприємств; - нерівноправність умов для діяльності малих та великих підприємств; - недостатність та нецільовість державної підтримки; - інфляція та валютні коливання; - збільшення цін на матеріальні та енергетичні ресурси; - нездатність деяких малих аграрних підприємств адаптуватися до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; - обмежені можливості для захисту від протиправних посягань та створення штучних перешкод, вимагання хабарів; - зниження цін на сільськогосподарську продукцію

У регіонах, що характеризуються низьким рівнем успішності діяльності малих фермерських господарств доцільним є застосування заходів формування і диверсифікації їх потенціалу. Застосування найбільш радикальних заходів включатиме сукупність спланованих дій органів усіх рівнів системи державного менеджменту в Україні спрямованих на посиленого розвитку, ідентифікація особливостей регіону, його внутрішніх переваг і ресурсів та їх використання для нарощення потенціалу суб'єктів малого аграрного підприємництва.

Це сприятиме:

- створенню підвалин для швидкого економічного розвитку на основі сталого агрогосподарювання,

- підвищення соціальної захищеності сільських територій,

- зменшення негативного антропогенного навантаження на агроландшафти,

- формування і розвиток конкурентних на внутрішньому та зовнішньому ринках напрямів аграрного сектору, що дозволить малим суб'єктам господарювання підвищити конкурентоспроможність на національному рівні та масштабно вийти на міжнародний ринок.

Моделі державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні мають бути спрямовані на підсилення складових успішної діяльності малих аграрних підприємств, а саме розвитку кооперативних відносин з подальшим інтегруванням у агропромислові кластерні об'єднання еколого-соціального спрямування. А це в свою чергу дасть змогу підвищити ефективність фінансової підтримки аграрних підприємств, завдяки можливості гнучкого розподілу коштів різних рівнів системи державного управління, а також залучених від іноземних донорів. Гнучка система сприятиме рівномірному розвитку сільських територій та раціональному використанню земельних ресурсів за рахунок спрямування державного впливу стимулючого і превентивного характеру в залежності від реалізованого потенціалу підприємств.

Для впровадження адаптивної моделі державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні необхідно визначити критерії стимулювання, які, на основі проведених досліджень, згрупуємо у три групи: заходи з підвищення економічної результативності діяльності підприємств; заходи з раціонального використання земель і підвищення їх родючості; заходи з розвитку сільських територій та соціального захисту їх мешканців. Важлива роль в системі адаптивного державного регулювання належить місцевим органам державної влади та самоврядування, які мають стати єднальним і мотивуючим чинником формування підприємницької діяльності у сільській місцевості на кооперативних засадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Вініченко І. І. Фермерським господарствам – державна підтримка [Електронний ресурс]. URL: http:// http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2606*

2. *Гнатишин Л. Фермерські господарства в організаційній системі сільськогосподарського виробництва // Аграрна економіка. 2012. Т. 5, № 1–2. С. 26–31.*

3. *Дієсперов В. С. Соціальні аспекти організації сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. 2014. № 1. С. 45–52.*

4. *Довідник для сільського та селищного голови / В.К. Терещенко, О.М. Бородіна, В.П. Васільєв [та ін.] ; Національний університет біоресурсів і природокористування України, Асоціація сільських і селищних рад. К. : Проект USAID АгроІнвест, 2014. 529 с.*

УДК 339.162

Ыдырыс С.С.
Доктор экономических наук, профессор
Шен Б.
Докторант по специальности «Менеджмент»
Высшая школа государственного управления и экономики
Международного Казахско-Турецкого Университета им. Х. А. Яссави
г.Туркестан, Казахстан

СИСТЕМА ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ: СУЩНОСТЬ И ЕЕ ЭЛЕМЕНТЫ

Аннотация*. В статье рассматриваются актуальные вопросы организации электронной торговли, основные элементы взаимоотношение между субъектами торговли. Разделение на двух основных направлениях с точки зрения организации деятельности и взаимодействие электронной торговли как системы экономических отношений и с точки зрения обеспечения процессов торговли. Кроме того, в статьи рассматривается функции электронных магазинов и нужные программные обеспечения для функционирования электронной торговли.*

Ключевые слова: *электронная торговля, электронный магазин, электронные деньги, субъекты торговли, движение капитала.*

S. S. Idiris
Doctor of Economics, Professor
B. Shen
Doctoral Candidate, Department of Management,
Graduate school of State Management and Economics
International Kazakh-Turkish University By K. A. Yassawi, Kazakhstan
Turkestan, Kazakhastan

ELECTRONIC TRADE SYSTEM: ESSENCE AND ITS ELEMENTS

Abstract*. The article deals with topical issues of e-commerce organization, the main elements of the relationship between the subjects of trade. The division into two main directions in terms of organization of activities and the interaction of electronic commerce as a system of economic relations and from the point of view of the provision of trade processes. In addition, the article examines the functions of electronic stores and the necessary software for the functioning of electronic commerce.*

Key word*: E-commerce, e-store, electronic money, subjects of trade, capital flow.*

Рассмотрев различные источники можем сказать, что система электронной торговли представляет собой совокупность элементов, которые обеспечивают проведение всего спектра бизнес-операций в рамках осуществления электронной торговли.

К определению системы электронной торговли необходимо подходить в двух направлениях, а именно:

- с точки зрения организации деятельности и взаимодействия электронной торговли как системы экономических отношений;

- с точки зрения обеспечения процессса торговли.

С точки зрения организации и управления данным видом деятельности система электронной торговли состоит из четырех элементов:

1. Субъекты электронной торговли. Ими являются участники системы и ее клиенты. К данной категории относят бизнес-организации (коммерческие предприятия), органы власти, регулирующие отношения и отрасли, потребители и финансовые институты.

2. Системы электронной торговли: платежные, торговые, системы доставки и арбитражные системы.

3. Процессы в электронной торговле. К ним относят: исследования рынков, реализция товаров, информации или услуг, выполнение заказов, осуществление расчетов по сделкам, поддержка коммерческой деятельности.

4. Сети электронной коммерции: глобальная сеть Интернет, коммерческие и корпоративные.

Так, система электронной торговли с точи зрения обеспечения процесса состоит из пяти основных элементов, которые мы охаракетризуем далее.

1. Электронный обмен данными (или EDI от англ. Electronic Data Interchange) – осуществляемый обмен разного рода коммерческой информацией (заказами, доставкой, счетами, денежными переводами и пр.) на бумажных носителях в основном предусматривает ручной ввод информации в соответствующую компьютерную систему компаний-партнеров. Использование подобного рода стандартов электронного документооборота играет важную роль, поскольку позволяет избежать разногласий и ошибок, за счет того, что все действия совершают автоматически, без неточностей и задержек (в отличие от применяемого ручного ввода различных данных).

С внедрением EDI, ранее передаваемые сообщения по электронной почте факсу, по телефону, приобрели стандартизованный вид, они могут отправляться прямо из учетной системы поставщика и торговой сети при помощи программ SAP, 1С и пр. Применение таких автоматических процедур существенно повышает точность и скорость сбора и обмена данными между компаниями, обеспечивая им возможность концентрироваться не на рутинных вопросах оформления и передачи бумажной документации, а на ключевых моментах электронных продаж.

Выгода и удобство применения электронного документооборота заключается в том, что EDI под сбой имеет коммуникационную основу, к которой каждый отдельно взятый клиент, будь это поставщик, ритейлер или же логистическая компания, подключается единожды - и в дальнейшем приобретает практически неограниченную возможность общения со всеми остальными подключенными к системе участниками, не вникая в особенности их документооборота, учетных систем, квалификации персонала и пр.

2. Электронное движение капитала (или EFS от англ. Electronic Funds Transfer,) представляет собой перевод денежных средств с одного счета на другой или электронный обмен. EFS в электронной торговли в полной мере связано с проведением электронных трансакций денежных средств. Механизм обеспечения EFS предполагает собой обмен данными между соответствующими серверами, которые производят обработку денежных трансакций и связанной этим процессом информации.

В качестве одного из примеров такого обмена обозначенными данными можно привести международную систему межбанковских расчётов SWIFT (от англ. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications). Подобного рода системы в электронной торговли применяют с целью осуществления любых видов платежей, не только межбанковских. При этом, электронное движение капитала классифицируют как по содержанию самих трансакций, так и по сфере их применения, а также по видам операторов провайдеры, банки. Важно отметим, что операторами трансакций также могут выступать и «виртуальные компании» к примеру, сервисы по обмену виртуальных денег.

3. Электронная торговля (e-trade) в данном контексте выступает как проведение торговых сделок и операций в сети интернет, при помощи которых совершается непосредственная продажа или приобретение товаров, равно как и оплата за данные операции. Операции по осуществлению электронной торговли в себя включают выбор искомого товара, подтверждение в отношении выбранного товара заказа, приём платежей за заказ и обеспечение его доставки, в оговариваемые продавцом сроки.

Обычно реализация указанной функций доставки обеспечивается не самим продавцами, а провайдерами, оказывающими посреднические услуги. Причём оплата и дальнейшая доставка может быть не связана с применением сети интернет, к примеру, транспортной компанией или по почте. При этом, современные тенденция развития электронной торговли говорит о постепенном переходе к использованию на всех этапах цикла продаж товаров возможностей сети интернет.

4. Электронные деньги (или e-cash) – представляют собой денежные обязательства эмитента перед соответствующим доверителем в электронной форме. Электронные деньги являются одновременно обязательством эмитента и средством осуществления платежа. Основное преимущество их заключается в скорости осуществления безналичных расчётов, а главный недостаток - в ограниченности сферы их применения. Осуществить перевод электронных денег в обычные возможно только лишь в рамках взаимоотношений между эмитентом и владельцем электронных денег.

Важно также отметить, что применение в платёжных системах подразумевает наличие электронных кошельков, представляющих собой сервис

онлайновых трансакций, которые сохраняют платёжную информацию в отношении каждого пользователя. Разновидностью таких электронных денег также являются предоплаченные пластиковые карты, обладающие всеми характеристиками пластиковых карт, однако, при этом, не предполагающие возможности их пополнения.

5. Электронный маркетинг (или e-marketing) – представляет собой комплекс осуществляемых маркетинговых мероприятий, которые связаны с анализом рынка и его сегментов, потребителей и продвижением товаров (услуг и пр.) в сети интернет. Зачастую, электронным маркетингом связывают размещение маркетинговой информации в сети оформленную на сайте компании, выкладываемую в блогах, в рекламных постах и пр.), а также процесс управления размещенным контентом (веб-дизайн, веб-проектирование, веб-программирование, и, безусловно, веб-администрирование).

Одновременно с этим, в том случае, если рассматривать электронный маркетинг как вид деятельность, который связан с продвижением товаров (услуг и пр.) в сети интернет, тогда можно обнаружить возможность применения всех элементов традиционного маркетингового комплекса. Возможность ориентирования сетевой торговли на взаимодействие с неопределённо большим кругом целевых потребителей на широкой территории делает электронный маркетинг незаменимым инструментарием продвижения товаров в необъятной сети интернет.

Наиболее полную и комплексную структуру системы электронной торговли (коммерции) предложили Царев В.В. и Кантарович А.А. [1].

Электронный магазин представляет собой реализованное предпринимателем в сети Интернет представительство путем создания veb-сервера, основная цель создания которого заключается в обеспечении продажи товаров (оказании услуг) иным пользователям Интернета, которыt в таковых нуждаются.

Потенциальный покупатель посещающий сервер может при помощи использования многочисленных мультимедийных возможностей и гипертекстовых ссылок получить интересующую его информацию относительно продукции в полном объеме. Покупатель в ситуации удовлетворения товара всем его требуемым потребительским свойствам имеет возможность сделать заказ на его приобретение.

Существуют разные варианты организации электронного магазина. Один подразумевает только лишь сопровождение сделок и поставок при помощи Интернета: выбор товара, его заказ, иногда даже оплата. При этом, прямая поставка производится традиционным способом Второй – применение Сети предусматривает возможность поставок посредством использования Интернета.

К специальному программному обеспечению относят: шаблоны для вывода и ввода данных; языки осуществления программирования (XML, Java. HTML и пр.); дизайн и способы изготовления web- страниц: специальное программное обеспечение, поддержка многоязычных текстов и пр.

HTML (или HyperText Markup Language) представляет собой стандартный набор кодов, используемых с целью создания web-документов. При помощи HTML установленный на компьютере, пользователя браузер определяет, в каком именно виде выводить на экран графику, текст или прочие иные элементы мультимедиа [2, с. 231].

Программный комплекс управления торговой частью системы или электронным магазином — это специальное программное обеспечение, которое позволяет разрабатывать и в дальнейшем поддерживать торговую систему, работающую в режиме онлайн. Системы управления web-контентом — представляют собой специальное программное обеспечение, которое позволяет разрабатывать и в дальнейшем поддерживать web-сайты как динамические информационные.

Система, которая обеспечивает безопасность совершаемых актов в сфере купли-продажи является одним из важнейших условий для эффективного использования системы электронной торговли, позволяющая обеспечивать эффективность, относительную дешевизну и, что самое главное, безопасность проведения платежей. Сегодня известно достаточное большое количество различных способов защиты коммуникаций, осуществляемых в сети Интернет. Большую популярность приобретает криптография с открытым ключом. Однако пока еще не вполне ясно какой именно уровень архитектуры наилучшим образом подходит для внедрения эффективных средств защиты информации. Невозможно отдать среди предлагаемых в сфере ИТ вариантов защиты информации от несанкционированного доступа безусловное предпочтение какому-то одному. Поэтому данный выбор для каждой конкретной ситуации с целью защиты платежей лучше всего поручать специалистам.

Юридическое обеспечение крайне важно для электронной торговли. Во-первых, организация данного вида деятельности опираться должно, базироваться на существующие традиционные юридические нормы и правила, во-вторых, организация данного вида деятельности должна предусматривать разработку новых специализированных процедур управления и правовых институтов.

Кроме того, для развития системы электронной торговли важным и актуальным является унификация законодательства, применяемых в различных странах мира с целью, а также упрощение правил и процедур ведение электронного бизнеса. Что, в свою очередь, предполагает тесное сотрудничество

бизнеса и соответствующих структур государственной власти не только в пределах одной страны, но и в мировом масштабе [3, с.245].

Итак, на основании всего вышесказанного, можно отметить, что заключение сделок при помощи обмена теми или иными данными в электронном виде или каким-либо иным средством передачи данных и является электронной торговлей. А сделки, которые заключаются и исполняются с помощью использования электронных средств связи и современных информационно — коммуникационных систем и сетей являются такими, которые заключены в электронном виде.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Царев В.В., Кантарович А.А. Электронная коммерция. – Спб: Питер, 2002. – 320 с.*
2. *Фафенбергер Б., Уолл Д. Толковый словарь по компьютерным технологиями Интернет.6-е издание. Киев: Диалектика,1997.*
3. *Кобелев О.А. Электронная коммерция: Учебное пособие/ Под ред. проф. Пирогова С.В. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: «Дашков и К», 2016.– 684 с.*

УДК 336.4

Саджак Наталія, *магістрант*
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
Якимович Ольга, *канд. пед. наук, провідний спеціаліст*
кафедра систем штучного інтелекту
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

РОЛЬ ЛІЗИНГУ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті розглянуто теоретичні аспекти лізингу, його функції, та роль даного фінансового інструменту в прискоренні економічного зростання країни. Проаналізовано чинники привабливості лізингових операцій для суб'єктів національної економіки.*

Ключові слова: *лізинг, лізингоодержувач, лізингова діяльність, лізингові відносини.*

Саджак Наталия, *магистрант*
ГВУЗ «Ужгородский национальний университет»
г. Ужгород, Украина
Якимович Ольга, *канд.пед.наук.*
ведущий специалист кафедры систем искусственного интеллекта
Национального университета «Львовская политехника»
г. Львов, Украина

РОЛЬ ЛИЗИНГА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аннотация. *В статье рассмотрены теоретические аспекты лизинга, его функции, и роль данного финансового инструмента в ускорении экономического роста страны. Проанализированы факторы привлекательности лизинговых операций для субъектов национальной экономики.*

Ключевые слова: *лизинг, лизингополучатель, лизинговая деятельность, лизинговые отношения.*

Natalia Sadjak, *magistrant*
"Uzhhorod National University"
Uzhhorod, Ukraine
Olha Yakymovych, *PhD (Pedagogics), Leading Specialist*
Department of Artificial Intelligence Systems
National University "Lviv Polytechnic"
Lviv, Ukraine

LEASING ROLE IN DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. *The article deals with the theoretical aspects of leasing, its functions, and the role of this financial instrument in accelerating the country's economic growth. The factors of attractiveness of leasing operations for the subjects of the national economy are analyzed.*

Key words: *leasing, lessee, leasing activity, leasing relations.*

З розвитком ринкових відносин зростає значення лізингу для суб'єктів господарювання як нового перспективного методу інвестування. Актуальність розвитку лізингової діяльності в сучасних умовах економіки України полягає, насамперед, у необхідності технічного переоснащення та оновлення основних фондів існуючих підприємств, а також у потребі розширення матеріально-технічної бази малих та середніх підприємств у рамках програм розвитку малого та середнього бізнесу.

На сучасному етапі розвитку лізингових відносин проблеми організації та регулювання лізингу привертають увагу багатьох фахівців, про що свідчить значна кількість наукових публікацій, присвячених цій темі. Проте деякі аспекти названого питання ще залишаються малодослідженими, зокрема проблема впливу лізингу на прискорення економічного зростання країни.

Використання лізингу як методу залучення інвестицій в економіку України є особливо корисним в сучасних умовах дефіциту капітальних вкладень за рахунок власних коштів підприємств, відсутності необхідної державної підтримки, обмеженого доступу до довгострокових кредитних ресурсів.

Серед вітчизняних дослідників проблем лізингу слід назвати Н. Внукову, А. Загороднього, О. Луб'яницького, Л. Мельника, В. Міщенка, Н. Слав'янську, Н. Рязанову, З. Кузьміну та інших. Питання розвитку ринку лізингу в Україні досліджували такі науковці, як Я. Онищук, С. Брус. Вплив лізингу на економічний розвиток країни проаналізовано у працях О. Дзюблюка, О. Тулай.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні ролі лізингу в прискоренні економічного зростання України.

Однією з базових наукових і прикладних проблем є визначення понять лізингу і лізингових відносин, оскільки успіх лізингового бізнесу в будь-якій галузі багато в чому залежить від правильного розуміння його змісту та специфічних особливостей, їх адекватного відображення в методичних рекомендаціях та практичних рішеннях.

Як у будь-якого складного економічного поняття у лізингу є безліч

визначень. Перш за все, лізинг, – слово англійського походження, похідне від дієслова to lease – брати і здавати майно в тимчасове користування, у перекладі з грецької означає розчинення.

За визначенням Європейської федерації національних асоціацій з лізингу (1988р.), лізинг – це договір оренди машин і обладнання, а також інших товарів для їх використання у виробничих цілях лізингоодержувачем, у той час як ці товари купуються лізингодавцем і він зберігає право власності до кінця цієї угоди [5].

В законі України «Про лізинг» дано таке визначення цьому поняттю: лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів [3].

Лізинг як складне соціально-економічне явище виконує дуже важливі функції з формування багатоукладної економіки та активізації виробничої діяльності. У наукових працях зараз виділяють чотири функції лізингу:

1. Фінансова функція виражається у звільненні товаровиробника від одноразової оплати повної вартості необхідних засобів виробництва і як би в наданні йому довгострокового кредиту.
2. Виробнича функція лізингу полягає в оперативному вирішенні виробничих задач шляхом тимчасового використання, а не купівлі дорогих та морально старіючих машин. Це ефективний спосіб матеріально-технічного постачання виробництва та доступу до новітньої техніки, до результатів науково-технічного прогресу. При повному лізингу передача майна може супроводжуватись різноманітним сервісом: технічне обслуговування, страхування, забезпечення сировиною, робочою силою тощо.
3. Постачальницька функція — це розширення кола споживачів та освоєння нових ринків збуту, залучення в сферу лізингу тих, хто не може відразу купити те чи інше майно.
4. Функція використання податкових та амортизаційних пільг має деякі особливості:

- взяте за лізингом майно відображається на балансі користувача або лізингодавця по узгодженню між ними;
- орендна плата відноситься на собівартість продукції (послуг), що виробляється і відповідно зменшує прибуток, який підлягає оподаткуванню;
- застосування прискореної амортизації, яка обчислюється, виходячи із строку контракту, що зменшує оподаткований прибуток та прискорює оновлення матеріально-технічної бази. В результаті лізинг сприяє диверсифікації

пропозицій, залучаючи нові об'єкти до своєї сфери; розвиває та диверсифікує ринок засобів виробництва, скорочує цикл освоєння нових поколінь техніки [4, с. 123].

При розгляді видів лізингу виходять перш за все із ознак їх класифікації. До таких ознак відносять: склад учасників угоди, об'єкт лізингу, термін використання і пов'язана з ним амортизація майна, обсяг обслуговування, рівень окупності, кількість учасників угоди, сектор ринку, характер лізингових платежів і т. ін. [2, с. 49].

Лізинг вигідний для лізингоодержувача, бо сприяє зростанню ефективності використання обладнання, впровадженню нових сучасних технологій, розширює виробничі потужності підприємства, дає можливість наростити обсяги і рівень конкурентоспроможності продукції, підвищує ефективність інвестицій.

Особливе значення розвиток ринку лізингових послуг має і для держави, яка при цьому отримує такі переваги: пожвавлення інвестиційної активності, мобілізація фінансових коштів саме під інвестиційні проекти, гарантоване їх використання для переоснащення виробництва тощо. Держава через використання механізмів стимулювання лізингової діяльності (податкові пільги, прискорена амортизація) може значно зменшити бюджетні витрати на фінансові інвестиції, сприяти збільшенню виробничого й експортного потенціалу країни, а також розвитку малого й середнього бізнесу [2, с. 51].

Фінансове заохочення лізингу допомагає: стимулювати продаж нової техніки, а це – нові надходження в бюджет; постійно прискорювати оновлення виробничих фондів, а це дає можливість для економіки країни швидше вийти із кризового стану та забезпечити її стабільний розвиток; створювати додаткові робочі місця, особливо це стосується малого бізнесу, що вирішує проблему безробіття; скорочувати вивіз приватного капіталу за кордон, що має позитивні наслідки, оскільки дозволяє спрямувати кошти на розвиток вітчизняного підприємництва, підвищити зайнятість, знизити рівень тіньової економіки.

Використання лізингових відносин дає можливість державі перевищити ліміт кредиторської заборгованості, який встановлюється Міжнародним валютним фондом для окремих країн. Це досягається завдяки тому, що сума лізингових угод не враховується у національну заборгованість [1].

Це вагомі чинники, що мають обумовлювати зацікавленість держави в заохоченні зростання лізингової індустрії в Україні.

Важливою умовою розвитку лізингових відносин є створення сучасного мобільного законодавства, що стимулюватиме ділову активність усіх учасників лізингових угод: лізингових фірм, банків, підприємств виробничої та сервісної сфери, потенційних лізингоодержувачів.

Розвиток ринку лізингу дозволяє прискорити розвиток малого та середнього

бізнесу, підприємств аграрно-промислового комплексу. Розвинений малий та середній бізнес – це необхідна складова стабільного розвитку ринкової економіки країни. Дослідники прийшли до висновку, що найбільший ефект від лізингу отримує економіка окремої країни через збільшення активності невеликих підприємств. Загальновідомо, що малим підприємствам надзвичайно важко отримати фінансування. Без ліквідного забезпечення (застави) достатньо важко отримати кредити. Навіть за умов отримання кредиту малим підприємством, воно має платити високі проценті ставки, що впливає на ліквідність, платоспроможність та прибутковість компанії, зменшуючи їх. Альтернативою кредиту в такому випадку є лізинг. Лізинг довів, що він є ефективним інструментом, що долає такі бар'єри як високі кредитні ставки та необхідність наявності забезпечення (застави), що вимагають традиційні банки. Оскільки лізинг орієнтується на грошові потоки, він надає новий спосіб одержання можливості користування активом як альтернатива прямій купівлі активу або одержання кредиту. Таким чином, лізинг може збільшити доступність малих підприємств до середньострокового фінансування оновлення основних засобів та нових технологій [1, с. 9].

Розвиток ринку лізингу має позитивний вплив на економіку країни, оскільки він дозволяє:

- прискорити розвиток малого та середнього бізнесу, в тому числі підприємств аграрно-промислового комплексу;
- підвищити обсяги реалізації нового обладнання;
- збільшити обсяги інвестицій у національну економіку;
- поліпшити конкурентне середовище на фінансовому ринку;
- здійснити технічне та технологічне переоснащення підприємств, підвищити конкурентоспроможність економіки держави.

Отже, ринок лізингових послуг потребує особливої уваги, оскільки це не лише засіб стимулювання реалізації нової техніки, пришвидшення оновлення матеріально-технічної бази, а й інтенсифікація розвитку національної економіки в цілому, підвищення її якісного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Жилінський А. Пропозиції щодо покращення бізнес середовища для лізингу в Україні / А. Жилінський // Лізинг в Україні. – 2015. – № 4. – С. 8-10.*
2. *Внукова І.М. Оцінка можливостей розвитку фінансового лізингу в Україні / І.М. Внукова, О.С. Бадзим, В.А. Череватенко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9. – С. 49-55.*
3. *Закон України «Про лізинг» від 16.12.1997 р. за № 725.*
4. *Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. за № 436 – IV.*
5. *Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. за № 335.*

УДК: 330.322.2:631.1

Ольга Боднар
ст. викладач кафедри економіки підприємства
Любомир Ригайло, *ст.групи О-41Б*
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани
Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Анотація*. Проаналізовано сучасний стан інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України та економіки України загалом. Висвітлено та конкретизовано основні проблеми стабілізації та подальшого розвитку інвестиційної активності сільського господарства України. Узагальнено пріоритетні чинники, що негативно впливають на інвестиційну діяльність та окреслено основні напрями розвитку інвестиційної активності в аграрному секторі України. Обґрунтовано головні індикатори та стратегічні напрями інвестиційної діяльності в сільському господарстві.*

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна діяльність, сільське господарство, сільськогосподарська галузь, аграрний сектор.*

Olha Bodnar*,*
senior lecturer of the department of economy of enterprise
Lubomir Ryhailo, *student of group O-41B*
Berezhany ARGO-Technical institute
Berezhany, Ukraine

FEATURES OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT PROCESSES IN AGRARIAN SPHERE OF ECONOMY

Abstract*. Analyzes the current situation of investment activity in the agricultural sector of the economy of Ukraine and the Ukrainian economy in general. Highlights and main problems of economical stabilization and further development of investment activity of agriculture of Ukraine. Generalized priority factors that adversely affect investment activities and outlines the main directions of development of investment activity in the agricultural sector. The authors explain the main indicators and strategic areas for investment in agriculture.*

Keywords*: investment, investment activities, agriculture, agricultural industry, agricultural sector.*

Успішний розвиток сільськогосподарського виробництва потребує масштабного й ефективного інвестиційного забезпечення. Інвестиції є джерелом як простого, так і розширеного відтворення виробничого капіталу. В сільському господарстві інвестиції спрямовуються на створення нових потужностей, їх модернізацію, реконструкцію, технічне переозброєння, капітальний ремонт основних засобів, а також на приріст оборотних активів підприємств і розвиток людського капіталу.

Перехід на інвестиційно-інноваційну модель розвитку, що створює передумови для економічного прориву, потребує нарощування темпів та обсягів нагромадження капіталу, а отже й збільшення залучення його обсягів у

сільськогосподарське виробництво. Про це свідчить досвід таких країн як Японія, Китай, Чехія, Словаччина, які досягли помітних успіхів у розвитку економіки завдяки використанню у 90-х роках минулого століття до 35-40 % валового внутрішнього продукту на інвестиційні потреби [3, с. 103].

За нормальних міжгалузевих економічних відносин переважна частка інвестицій аграрних підприємств фінансується за рахунок власних коштів. Зокрема ресурси можуть бути сформовані з прибутку, амортизаційних відрахувань, коштів, одержаних від ліквідації зайвих виробничих фондів.На дані цілі також можна використовувати кошти різних цільових фондів підприємства або одержані від розміщення облігацій серед своїх працівників (позикове внутрішнє фінансування).

Співвідношення власного й позикового капіталу характеризує структуру капіталу підприємства, яка є найважливішим показником його діяльності. Вибір засобів фінансування інвестицій передбачає аналіз можливості одержання коштів з усіх розглянутих вище джерел. У бюджетах державних і місцевих рівнів передбачено незначну суму коштів на технічне оновлення виробничого потенціалу, підготовку та перепідготовку кадрів. Проте часто кошти взагалі не виділяють. Як зазначають П.А. Стецюк і О.Є. Гудзь, «бюджетне фінансування сільського господарства стало лише компенсатором збитків, але не платформою для економічного зростання» [*4,* с.76]. Дефіцит бюджету не дає змоги подолати проблему за рахунок державних засобів, що спричинює постійний пошук інших джерел фінансування. Допомогти державі у подоланні економічної кризи покликані іноземні інвестиції (табл. 1).

Темпи прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2016р. значно скоротилися (на 11,2% й становили 36157,5 млн дол. США). Також спостерігаємо зниження обсягу інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство в загальній структурі іноземних інвестицій - від 1,5% у 2012-му до 1,4% у 2016 році. Проте у 2017р. спостерігається незначне пожвавлення інвестиційної діяльності. Прямі іноземні інвестиції порівняно з 2016р. зросли на 3,8%, у тому числі в сільське, лісове та рибне господарство на 16,7%. Збільшилась також і частка надходжень у дану галузь діяльності в загальній структурі іноземних інвестицій – від 14,4% у 2016р. до 1,6% у 2017р.

Аграрні економісти також припускають, що така сприятлива для сільського господарства фаза триватиме до 2025 року, а її пік припаде на 2017-2018 роки. Таким чином, **саме сільське господарство нині і найближчими роками є інвестиційно привабливими.**

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України лідерство за запровадженням інвестицій в агропромисловий комплекс належить Вінницькій області, де загальна вартість проектів у 2017 році становила майже 19,8 млрд грн. Найбільша кількість інвестиційних проектів впроваджується у

Львівській (37 од.), Вінницькій (32 од), Херсонській (32 од.), Полтавській (31 од.) та Черкаській (27 од.) областях.Загальна вартість інвестпроектів в АПК у 2017 роцістановила близько 37 млрд грн, з яких основним джерелом фінансування є власні кошти – 27,6 млрд грн. (74,7% до загальної вартості). Кошторисна вартість 297 проектів становить до 500 млн грн (97,7%), 1 проекту – до 1 млрд грн (0,3%) та 6 – понад 1 млрд грн (2%).За підсумками поточного року в українському аграрному секторі реалізується 304 інвестиційні проекти, з яких 45% припадає на тваринництво.Зокрема, напрями реалізацій таких проектів: вирощування ВРХ – 74 од. (24% до загальної кількості); свинокомплекси – 46 од. (15,1%); птахівництво – 18 од (5,9%); овоче- та фруктосховища – 28 од. (9,2%); переробка – 19 од. (6,3%); багаторічні насадження – 15 од. (4,9%); інші проекти - 55 од. (18%) [1].

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку України

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Прямі іноземні інвестиції в економіку України, млн дол. США	48197,6	51705,3	53704	40725,4	36157,5	37513,6
Темпи зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій, %	х	107,3	103,9	75,8	88,8	103,8
Прямі іноземні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство, млн дол. США	725,3	717,8	776,9	617	502,2	586,2
Темпи зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство, %	х	99	108,2	79,4	81,4	116,7
Інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство до загального обсягу, %	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,6

Джерело: Розраховано за даними [3].

Нині в питаннях інвестицій в основному задіяні власники капіталу і товаровиробники. Згідно з даними Держслужби статистики України серед традиційних джерел інвестування найбільша частка належить власним коштам підприємств та організацій – 72,2% від загального обсягу інвестицій в основний капітал, коштам державного бюджету – 0,7%, коштам місцевого бюджету – 3,2%, кредитам банків – 8,1%, коштам іноземних інвесторів – 3,7%, іншим джерелам фінансування – 2,1%. Значну частку від загального обсягу становлять кошти населення – 10% [7, с. 113]. У сучасних умовах господарювання вітчизняні підприємства дедалі частіше змушені звертатися до фінансових установ із метою одержання кредитів, які надаються під заставу майна позичальника.

Формування сприятливого інвестиційного клімату, залучення іноземного капіталу та інвестиційних ресурсів, а також збільшення національних інвестицій поки що стримує ряд негативних чинників, найважливішими серед яких є: непослідовна і недосконала інвестиційна політика держави в аграрній сфері, недосконалі механізми й схеми використання бюджетних коштів; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; несприятливі умови для розвитку малого бізнесу на селі; низька ліквідність інвестицій; нерозв'язаність проблеми іпотеки; недосконалий механізм економічних відносин між галузями, що призводить до низької рентабельності капіталу та інвестиційної привабливості окремих галузей сільського господарства.

Недостатньою порівняно із світовою практикою є пряма державна інвестиційна підтримка сільського господарства, оскільки лише близько 1% загального обсягу інвестицій у галузі становлять кошти державного бюджету, тоді як тут виробляється понад 8% валового внутрішнього продукту України. Проблема інвестиційного забезпечення розвитку галузі є найбільш гострою у малих і середніх сільськогосподарських підприємствах, а також в особистих селянських господарствах, бо майже 80% інвестицій в основний капітал припадає на великі агроформування.

Позитивні зрушення в інвестиційному забезпеченні розвитку сільського господарства найбільшою мірою залежать від використання місцевих можливостей інвестиційного забезпечення. Проте нині такі можливості обмежені, а їх підвищення потребує збільшення впливу місцевих органів на інвестиційні процеси.

З огляду на викладене слід впроваджувати реалізацію заходів щодо налагодження ефективного механізму взаємодії інвесторів, товаровиробників, органів виконавчої влади, вдосконалювати національне законодавство та чинну нормативно – правову базу, розширювати застосування сучасних інноваційних технологій в сільськогосподарському виробництві, здійснювати постійний моніторинг за інвестиційним процесами, проводити поглиблений аналіз тенденцій і напрямів залучення інвестицій та їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Інформація про стан впровадження найбільш важливих інвестиційних проектів, що реалізуються в агропромисловому комплексі регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/monitoring?nid=20665 – С. 1*
2. *Мацибора Т.В. Світовий досвід у підвищення інвестиційної привабливості України. // Економіка АПК. – 2017. – №7. – С. 103*
3. *Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України»; за ред. І. С. Петренко. – К.: Державна служба статистики України, 2018. – 43 с.*
4. *Стецюк П.А. Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва / П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 73–78.*

УДК 658.15

Грицан Іванна
магістрант ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Анотація. *У статті подана характеристика фінансової діяльності підприємства. Описано основні функції та методи фінансової діяльності підприємств. Визначено основні джерела фінансування діяльності підприємства та чинники, що впливають на розвиток фінансової діяльності підприємства.*

Ключові слова: *фінансова діяльність, фінансова діяльність підприємства, комерційний розрахунок, неприбуткова діяльність, кошторисне фінансування.*

Грицан Иванна
магистрант ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
г. Ужгород, Украина

ФИНАНСОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. *В статье представлена характеристика финансовой деятельности предприятия. Описаны основные функции и методы финансовой деятельности предприятий. Определены основные источники финансирования деятельности предприятия и факторы, влияющие на развитие финансовой деятельности предприятия.*

Ключевые слова: *финансовая деятельность, финансовая деятельность предприятия, коммерческий расчет, неприбыльная деятельность, сметное финансирование.*

Hrytsan Ivanna
Master degree student at "Uzhhorod National University"
Uzhhorod, Ukraine

FINANCIAL ACTIVITY OF ENTERPRISES IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS

Abstract. *The article describes the financial activity of the enterprise. The main functions and methods of financial activity of enterprises are described. The main sources of financing of the enterprise activity and factors influencing the development of financial activity of the enterprise are determined.*

Key words: *financial activity, financial activity of the enterprise, commercial calculation, non-profit activity, budget financing.*

В сучасних економічних умовах підтримання на належному рівні фінансового стану суб'єктів господарювання всіх форм власності в усіх сферах діяльності потребує ефективної організації фінансової діяльності підприємства. У зв'язку з цим питання організації фінансової діяльності підприємства набуває особливої актуальності. Питання організації фінансової діяльності підприємства знайшли широке відображення у наукових працях таких вчених, як: Л. С. Мартюшева, В.І. Аранчій, Г.М. Азаренкова, А.М. Поддерьогін, М.М. Бердар,

А.Г. Загородній, І.В. Зятковський, О.О. Терещенко, В.М. Опарін. Попри значну кількість праць присвячених проблемам організації фінансової діяльності підприємств не існує єдиного підходу до визначення сутності фінансової діяльності підприємства, що потребує уточнення її змісту, завдань, напрямів та методів організації.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування основ фінансової діяльності підприємств в сучасних економічних умовах та визначення основних факторів впливу на неї.

У науковій літературі існує безліч визначень поняття «фінансова діяльність підприємства», проте відсутність єдиного погляду щодо його трактування ускладнює організацію фінансової діяльності підприємства. Таким чином, під фінансовою діяльністю підприємства слід розуміти цілеспрямований процес формування та ефективного використання фінансових ресурсів господарюючого суб'єкта для забезпечення його діяльності з метою досягнення поставлених цілей Виходячи із економічної сутності категорії «фінансова діяльність підприємства» можна сформулювати її завдання, найбільш загальним із яких є фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності; пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності; виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками; мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування виробничого й соціального розвитку, збільшення власного капіталу; контроль за ефективним, цільовим розподілом та використанням фінансових ресурсів [4]

І. Аранчій визначає «фінансову діяльність підприємства» як особливий вид діяльності персоналу підприємства з формування та використання фінансових ресурсів. Фінансова діяльність повинна бути організована так, аби рішення, що приймаються з управління фінансами, були найефективніші за наявних обмежень, якими є брак коштів у підприємства та особливості середовища бізнесу [1].

Отже, суть фінансової діяльності підприємства полягає у виникненні грошових відносин, пов'язаних з безперервним кругообігом коштів у формах витрачання ресурсів, одержання доходів, їх використання, а також із приводу відносин з постачальниками, покупцями продукції, працівниками підприємства, державними органами та ін.

Фінансова діяльність передбачає виконання певних функції, без яких господарська діяльність підприємства неможлива, а саме:

– планування річних бюджетів основної діяльності, капітальних вкладень й аналіз їх виконання;

– визначення на основі аналізу політики фінансування господарської діяльності та її реалізація;

– інвестиційна політика підприємства або компанії:

– податкова політика, в тому числі оптимізація податкових платежів;

– організація аудиторської перевірки;

– кредитна політика;

– управління активами й капіталом компанії [2].

Основні завдання фінансової діяльності підприємства полягають у наступному:

– вибір форм фінансування та їх оптимальне співвідношення;

– вибір структури капіталу підприємства, напрямків його використання: збалансування надходжень і видатків платіжних засобів підприємства в часі;

– забезпечення своєчасності розрахунків; підтримання необхідної ліквідності.

На думку В. Опаріна фінансова діяльність підприємства може бути організована наступними методами [3]:

1. Комерційний розрахунок є раціональним і високоефективним методом фінансової діяльності, він націлює підприємство на пошук достатніх і дешевих фінансових ресурсів, раціональне їх розміщення, мінімізацію витрат і максимізацію доходів та прибутку. Комерційний розрахунок притаманний ринковій економіці та ґрунтується на таких принципах:

– повна господарська та юридична відокремленість;

– самоокупність – повне покриття витрат за рахунок отримання доходів;

– прибутковість – отримані доходи мають не тільки покрити витрати, а й сформувати прибуток;

– самофінансування – передбачає покриття витрат на розвиток виробництва за рахунок отриманого прибутку та залучених кредитів, які також погашаються за рахунок прибутку;

– фінансова відповідальність – підприємство несе повну відповідальність за фінансові результати своєї діяльності.

2. Неприбуткова діяльність – формування фінансових ресурсів здійснюється за рахунок спонсорських та інших надходжень, насамперед від засновників. Цей метод організації фінансової діяльності не передбачає принципу прибутковості. Головна мета функціонування неприбуткового підприємства – забезпечення певних потреб суспільства, а не отримання прибутку. На таких засадах можуть здійснювати свою діяльність установи соціальної сфери та підприємства муніципального господарства.

3. Кошторисне фінансування – полягає в забезпеченні витрат за рахунок зовнішнього фінансування за двома напрямами: з бюджету і з централізованих фондів корпоративних об’єднань.

Основними джерелами фінансування діяльності підприємства є:

1. Статутний капітал – це виділені підприємству або залучені ним кошти на засадах, визначених чинним законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, закріплені за підприємством правом власності або повного господарського відання.

Порядок і джерела формування статутного капіталу залежить від типу підприємства і форми власності, на базі якої воно функціонує. За рахунок статутного капіталу підприємство формує свої власні (основні й оборотні) кошти. Окрім грошових коштів, статутний капітал може формуватися за рахунок надходжень майна (будівлі, машини, устаткування, транспортні засоби сировина, матеріали, інші товарно-матеріальні цінності), цінних паперів та нематеріальних активів.

Чинне законодавство передбачає мінімальні розміри статутних капіталів, при яких допускається державна реєстрація підприємства.

2. Кошти амортизаційного фонду.

Амортизаційні відрахування включаються до складу валових витрат, що враховуються для обчислення оподатковуваного прибутку. Амортизаційні кошти надходять на підприємство у складі виручки від реалізації готової продукції (робіт, послуг) і нагромаджуються в амортизаційному фонді для подальшого використання як джерела відтворення вартості основних засобів.

За рахунок амортизаційних відрахувань фінансуються витрати:

1) на придбання основних засобів та нематеріальних активів для власного виробничого використання, у тому числі на самостійне виготовлення основних засобів для власних виробничих потреб (включно з витратами на виплату заробітної плати працівникам, які зайняті на виготовлені таких основних засобів);

2) на здійснення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших способів поліпшення основних засобів.

3. Банківське кредитування.

Формування і функціонування соціально орієнтованої та економічно ефективної господарської діяльності можливі за умови створення належного господарського середовища, що має інтегрувати в собі сприятливу суспільно-економічну ситуацію в країні (регіоні), спиратися на розвинену ринкову економіку з відповідними активними правовими та соціально-економічними регуляторами й ринковою інфраструктурою.

Основними факторами що впливають на господарську діяльність треба вважати:

1) стабільність національної кредитно-грошової системи;

2) пільгово-стимулюючу систему оподаткування підприємницьких структур (окремих підприємців);

3) державну фінансову та інфраструктурну підтримку різномасштабного і насамперед малого підприємництва;

4) ефективний правовий захист інтелектуальної і промислової власності;

5) науково обґрунтоване й ринкове спрямоване ціноутворення;

6) сформованість колективних та індивідуальних матеріальних стимулів;

7) інтеграцію підприємництва у світовий економічний простір;

8) достатню привабливість іміджу господарської діяльності.

Отже, управління господарською діяльністю – процес, в основі якого лежить вплив на колектив підприємства та всі сторони його діяльності з метою отримання максимальних результатів. Такий вплив на кожному підприємстві та організації виконують управлінські кадри. Ефективний процес управління на підприємстві обумовлює результативність діяльності всього підприємства. Процес управління виконують люди, а отже ефективність процесу управління залежить від ефективності діяльності управлінського персоналу підприємства, яка в свою чергу складається з ефективності діяльності окремих груп працівників та груп працівників різного рівня освіти, кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аранчій В.І. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В.І. Аранчій. – К. : Професіонал. – 2004. – 304 с.

2. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навчальний посібник / М.М. Бердар. – К. : ЦУЛ, 2010. – 352 с.

3. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.

4. Поддєрьогін А.М., Білик М.Д., Буряк Л.Д., Булгакова С.О., Куліш А.П. Фінанси підприємств : Підручник / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана / за ред. А.М. Поддєрьогіна. – Вид. 6 -те, перероб. і доп. - К. : КНЕУ, 2006. 552 с.

УДК 336.14

Куга Тетяна, *магістрант*
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті охарактеризовано теоретичні засади державного бюджетування, проаналізовано основні методи та складові елементи державного бюджетування в Україні , а також вказано на основні проблеми та напрямки удосконалення системи державного бюджетування в Україні.*

Ключові слова: *бюджетування, система бюджетування, державний бюджет, бюджетний процес.*

Куга Татьяна, *магистрант*
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
г. Ужгород, Украина

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. *В статье охарактеризированы теоретические основы государственного бюджетирования, проанализированы основные методы и составляющие элементы*

государственного бюджетирования в Украине, а также указано на основные проблемы и направления совершенствования системы государственного бюджетирования в Украине.

Ключевые слова: *бюджетирование, система бюджетирования, государственный бюджет, бюджетный процесс.*

Kuha Tatiana, *magistrate*
"Uzhhorod National University"
Uzhhorod, Ukraine

TRENDS OF DEVELOPMENT OF STATE BUDGETING IN UKRAINE

Abstract. *The article describes the theoretical foundations of state budgeting, analyzes the main methods and components of state budgeting in Ukraine, and also outlines the main problems and directions of improving the system of state budgeting in Ukraine.*

Key words: *budgeting, budgeting system, state budget, budget process.*

Сучасні тенденції розвитку фінансової системи зумовили необхідність підвищення державою вимог щодо управління фінансовими ресурсами. Важливого значення в умовах економічної, фінансової та політичної кризи набуває питання оптимізації та ефективності державного та місцевих бюджетів. Це передбачає побудову ефективної системи бюджетування на державному та місцевому рівні. Державний бюджет є одним із головних ресурсів держави, управляючи яким вона може впливати на більшість соціально-економічних процесів у країні. Ефективне бюджетування передбачає не лише мінімізацію витрат за одночасної максимізації отриманих результатів, а й побудову державного бюджетування, організацію бюджетного процесу, наявність сучасних методів та інструментів у бюджетній сфері, які сприятимуть задоволенню соціальних та матеріальних потреб суспільства, розвиткові національної економіки. Відтак, необхідно визначити сутність цього процесу в сучасних умовах з урахуванням особливостей державного бюджетування країни, останніх тенденцій та підходів до управління бюджетними ресурсами.

Система бюджетування спрямована на формування та виконання збалансованого бюджету держави, органів місцевого самоврядування, обґрунтування напрямів підвищення ефективності їх функціонування. Серед науковців, які здійснили вагомий внесок у розвиток теоритико-методологічних засад бюджетування варто відзначити Є. Бикову, В. Бочарова, В. Гамаюнова, Є. Драчеву, С. Бобуха та інших. Водночас на даному етапі розвитку важливим є визначення перспективних напрямів удосконалення бюджетування із врахуванням досвіду країн з розвинутою економікою, сучасних економічних та макроекономічних тенденцій, особливостей становлення реформованої фінансової та бюджетної системи України. З метою підвищення ефективності бюджетування в державі доцільним є подальший розвиток методологічної бази стосовно інструментів його дії. Потребують поглибленого дослідження питання застосування механізму збалансованості бюджету в умовах економічної кризи та відмови від необґрунтованих бюджетних зобов’язань, що дозволить підвищити ефективність бюджетних витрат на державному та місцевих рівнях.

Метою статті є розкриття теоретичних та практичних засад використання та механізму удосконалення системи державного бюджетування в Україні.

Бюджетування як управлінська технологія виникло у другій половині ХХ ст. у розвинутих країнах і застосовувалось у фінансах суб'єктів господарювання.

Спеціальні технології бюджетування (від англ. слова *budgeting),* що об'єднують аналіз, ухвалення бюджетних рішень і управління фінансами на державному й місцевому рівнях [1, с. 9], досліджувалися різними науковцями та практиками у сфері фінансів, і з часом сформувалися різні підходи до розуміння сутності цього процесу.

У вітчизняній науковій думці поняття «бюджетування» розуміється як стандартизований процес визначення обсягу й складу витрат, пов'язаних із діяльністю окремих структурних одиниць і підрозділів та забезпеченнямпокриття цих витрат ресурсами підприємства. Стандартизований процес бюджетування базується як на самостійно розроблених підприємством, так і на загально визнаних вимогах і процедурах, передбачених національними стандартами бухгалтерського обліку [2, с. 44].

Детальніше розкрити суть бюджетування та конкретні етапи його здійснення і характерні риси на кожному з них можна, визначивши складові цього процесу. Проте різні методи бюджетування передбачають наявність відповідних елементів державного бюджетування. У розвинутих країнах за останні 50 років методи, технології та процедури бюджетного менеджменту зазнали швидких і суттєвих змін: від традиційного бюджету, бюджету від результатів виконання, базового бюджетування, бюджетування «з нуля», бюджетування «sunset» до бюджету на підставі цільових програм [6, с. 31].

Методи бюджетування, найчастіше застосовувані в державному управлінні, такі:

- постатейний бюджет – проста система рахунків із зазначенням об'єктів видатків; простий інструмент створення бюджетних рахунків, які можна уніфіковано застосовувати у складних умовах державного управління. Такий метод ускладнює розуміння взаємозв'язків між спожитими факторами та завданнями, основна увага приділяється правильності видатків, а не доцільності результатів;

- складання бюджету з нуля – вибір відбувається на основі зв'язків між спожитими факторами, обсягами робіт і орієнтуванням на ефективність і впливи; вибір з-поміж конкуруючих ресурсних стратегій залежно від їхнього рейтингу, що дає змогу виключити або обмежити низькопріоритетні програми чи напрямки діяльності й збільшити фінансування високопріоритетних напрямів завдяки перерозподілу ресурсів;

- бюджет, орієнтований на результат, за якого відповідальність не обмежується ідеями фіскальної єдності та дотримання стандартів; окрім визначення фінансування, акцент робиться на очікуваному результаті, передбачає оцінку роботи, результативність та досягнення;

- програмне бюджетування на основі складання та виконання програм, встановлення пріоритетів, цілей та завдань, що дає можливість забезпечити досягнення найважливіших цілей за наявних або очікуваних ресурсів тощо [5, с. 131].

Складові бюджетування часто ототожнюють з етапами цього процесу. Наприклад, Д. Гладких наголошує, що світова практика вирізняє такі головні елементи програмно-цільового бюджетування:

1. Стратегічне планування діяльності органів державної влади та його елемент – фінансове стратегічне планування (перший етап циклу бюджетування).

2. Середньострокове бюджетування, що визначає певні часові фіскальні межі для оптимального розподілу ресурсів у середньостроковій перспективі за програмами (другий етап циклу бюджетування).

3. Система моніторингу й оцінювання бюджетних програм і результатівдіяльності їх виконавців (основою для останньої є стратегічні плани) [4, с. 7].

На підставі досліджень можна зробити висновок про недосконале бюджетування на державному рівні. Виявлені проблеми можуть бути зумовлені різними причинами:

1. Невиконання планових показників державного бюджету, пов’язане з недосконалістю державного бюджетування: використання нереальних показників під час прогнозування та планування; неврахування важливих тенденцій чи факторів; завищення реальних показників із політичною метою; недосконаліть методів прогнозування та планування; неврахуваннярекомендацій за результатами бюджетного процесу попередніх періодів тощо.

2. Проблеми реалізації державного бюджету: нецільове та неефективне використання коштів державного бюджету; невиконання або неякісне виконання функцій, покладених на розпорядників бюджетних коштів; проблеми у функціонуванні органів, відповідальних за стягнення податків, зборів, обов’язкових платежів; недосконалості у правовому та організаційному забезпеченні виконання бюджету тощо.

3. Зовнішні чинники, які негативно впливають на державне бюджетування: економічні та фінансові кризи; спад ділової активності; збільшення тіньового сектору економіки; воєнні конфлікти; природні, техногенні, гуманітарні катастрофи тощо.

За умови якісного бюджетування держави всі перелічені зовнішні чинники можуть справляти лише незначний вплив, адже він має бути нівельований за рахунок резервних ресурсів держави [3, с. 212]. Внутрішні недосконалості державного бюджетування та її інституційного середовища можна виявити засобами зовнішнього державного фінансового контролю та ліквідувати в наступних періодах за рахунок реалізації винесених рекомендацій та здійсненні необхідних перетворень.

Система прогнозування і програмування, як відомо включає велику кількість установ (відповідальних за розроблення), тому досить складно забезпечити їх координацію в рамках обмеженого часу. У цій системі також існують певні протиріччя, зокрема такі:

- розподіл коштів на виконання програм не завжди пов'язується із прогнозуванням і програмуванням, хоча це взаємозалежні процеси;
- не існує довго- або середньострокових програмних документів;
- згідно з Бюджетним кодексом України «Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період» – документ, у якому повинні передбачатися параметри бюджетної політики на наступний бюджетний період. Стаття 33 Бюджетного кодексу України розкриває зміст цього документу, але при цьому відсутня важлива інформація наміри щодо фіскальної, цінової й соціальної політики уряду, а також важливі параметри макрофінансової бази (очікуваний рівень надходжень, обсяг видатків відповідно до функціональної чи економічної класифікації);
- не існує політичного програмного документа, на основі якого має розроблятися проект бюджету. Державна програма економічного й соціального розвитку, яка містить завдання та пріоритети на наступний рік, розробляється паралельно з бюджетом, і не існує механізму для забезпечення їх цілковитої взаємної відповідності.

Отже, активне впровадження системи бюджетування сприятиме зміцненню взаємозв'язку стратегічних цілей розвитку держави й результатів діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інших учасників бюджетного процесу. Однак це потребує як запровадження нових сучасних технологій управління державними фінансами, включаючи бюджетування, так і вдосконалення самого бюджетного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бабич Т.С. Бюджетування в Україні: становлення та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Бабич Терезія Степанівна. – Київ, 2008. – 245 с. – С. 9; С. 12.*
2. *Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия / И.А. Бланк. – Киев: Эльга: Ника-Центр, 2003. – С. 44.*
3. *Бобух С.О. Сучасні тенденції державного бюджетування в Україні / С.О. Бобух // Економічний вісник університету. –2017. – Випуск 32/1. – С. 210–214*

4. Гладких Д. Особливості планування доходів та витрат бюджету / Д. Гладких // Вісник НБУ. – 2008. – №1. – С. 7

5. Перфілова Н.М. Проектний підхід до управління державними фінансами / Н.М. Перфілова // Математичні машини і системи. – 2009. – № 2. – С. 130-132.

6. Федчук. С.І. Правове регулювання програмно-цільового методу у бюджетному процесі: досягнення та перспективи / С.І. Федчук. // Фінансове право. – 2012. – № 1 (19). – С. 31.

УДК 330.3

Гула Інна Андріївна
м.Тернопіль, Україна
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
студентка факультету економіки та менеджменту, ПФ-21

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В статті проводиться дослідження основних проблем інвестиційної діяльності в Україні. Аналізуються причини занепаду інвестиційної привабливості Україні. Вказуються основні перешкоди залучення іноземних інвестицій в Україну та основні причини відмови інвесторів вкладати власні кошти в українську економіку. Пропонуються методи вирішення вказаних проблем для покращення інвестиційного клімату на території України.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, інвестиційна діяльність, внутрішні та зовнішні інвестиції.*

Hula Inna
Student of the Faculty Economics and Management
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University.
Ternopil, Ukraine.

THE WAYS OF SOLUTION THE PROBLEMS OF INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE

The article investigations the main problem of investing in Ukraine. There are analyzed the reasons for the decline of investment attractiveness of Ukraine. The article shows the main obstacles for attracting foreign investment and the main causes of failure of investors to invest in the Ukrainian business. There are suggested methods for solving these problems to improve the investment climate in Ukraine.

Key words: *investments, investment attractiveness, investment climate, investing, foreign and domestic investment.*

Вступ. Для покращення та розвитку економіки використовується багато методів та способів. Існує велика кількість чинників, які впливають на економічну ситуацію країни: природні і трудові ресурси, обсяг капітальних благ, рівень технологічного розвитку, використання інноваційних технологій, політична ситуація в країні. Однак досить важливим чинником, який стабілізує та розвиває економіку є активний розвиток інвестиційної діяльності. Саме капітальні вкладення стають основою для економічного зростання, науково-технічного прогресу та активізації усіх сфер господарської діяльності. Питання, що стосуються вирішення проблем інвестиційної діяльності завжди було в

центрі уваги багатьох дослідників, які намагалися знайти певні рішення та шляхи розвитку.

Мета статті. Визначити, з якими проблемами зустрічається економіка України у сфері інвестиційної діяльності. Показати своє бачення майбутнього інвестиційної діяльності при впровадженні нових методів розвитку та удосконалення законодавства у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Основним законом, яким контролюється інвестиційна діяльність, є Закон України «Про інвестиційну діяльність». У цьому законі трактування терміну «інвестиції» подається так: «інвестиції – це усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької й іншої діяльності, внаслідок чого створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект» [2,с. 646].

Протягом довгого часу велика кількість економістів намагалися виявити основні проблеми інвестиційної діяльності в Україні та знайти певні шляхи для поліпшення цього становища. Варто відзначити таких вчених, як: Бланк І.Я, Дука А.П., Жуков В.Р., Крупка М.І та інші.

Інвестиції – це види фінансових, матеріальних та інших цінностей, які вкладаються інвестором в об'єкти підприємницької діяльності з метою вилучення доходу (прибутку) [1, с. 348].

На сьогодні для активного розвитку економіки України просто необхідним є стимулювання розвитку інвестиційної діяльності, залучення іноземних інвесторів, які мали б змогу інвестувати власні кошти на довгі періоди часу, що б гарантувало стабільний розвиток різних галузей економіки. Науковці стверджують, що наша країна має великий потенціал для залучення інвестицій та співпраці з іноземними інвесторами, адже українська економіка зараз активно розвивається.

Однак досить сумним залишається той факт, що Україна значно відстає від інших розвинутих країн. Тут значно нижчий рівень добробуту населення і відсутні значні фактори для підвищення продуктивності виробництва. Ще в 2011 році була затверджена Програма розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності України. Основною метою було умов, за яких інвестори здійснювали б вкладення в економіку, розвиток галузей, чия діяльність активно проявляється як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, спрямування інвестицій на розвиток інформаційних технологій та інноваційних виробництв.

Однак, як це часто буває у нашій країні, сильного ефекту ця програма не дала, адже сьогодні інвестиційна діяльність не розвинена, не входить в основні інвестиційні потоки іноземних країн. Вивчаючи причини такої ситуації, варто відокремити такі:

1. Недосконалість законів, які регулюють інвестиційну діяльність;
2. Значний рівень корупційних зв'язків;

3. Непрофесійна підготовка інвестиційних проектів;

4. Високий рівень тіньової економіки;

Три роки назад було проведено опитування в Україні агентством Invest Ukraine, яке ставило за мету виявити основні перешкоди залучення інвестицій та проблеми, які роблять Україну непривабливою для інвесторів. 130 українських компаній стали учасниками цього дослідження. На основі нього вчені склали рейтинги найбільш поширених проблем. Відповідно до цих рейтингів основною проблемою обмеження інвестиційної діяльності в Україні (22,8 %) стали відносини з податковими органами. Проблеми з аудитом зайняли друге місце, а нормативні обмеження стали для інвесторів третьою проблемою для залучення свого капіталу. Проблеми, що стосуються земельних питань та встановленого мита відповідно зайняли четверте і п’яте місце. Цікавим є той факт, що 5,7 % інвесторів мають проблему з рейдерством, високою вартістю сировини та т.д.

Отож, аналізуючи сучасну інвестиційну ситуацію в Україні, необхідно запровадити нові заходи, які б допомогли покращити ситуацію на краще.

Наразі розробляються проекти, які спрямовані на покращення інвестиційного клімату в Україні. Однак усі вони мають фрагментарний характер. Державні цільові програми розробляють основні заходи розвитку інвестиційної діяльності, однак їхня головна проблема – недофінансування. До того ж вони в основному спрямовані на перерозподіл державних ресурсів, а не на повне розкриття потенціалу України у сфері інвестицій.

Одним з основних невирішених питань, яке зупиняє розвиток інвестиційної діяльності Україні, є законодавство, яке регулює інвестиційну сферу України. Велика кількість нових законів і нормативних актів утворили досить «заплутану правову павутину», яка лише відлякує інвесторів і не сприяє розвитку і входження інвестицій в Україну. Саме така заплутаність і непослідовність у прийняті нових законів впливає на міжнародні рейтинги та зменшує позиції України серед інших держав.

Наступною умовою активного розвитку інвестиційної діяльності є низький рівень інфляції та сталі ціни. В Україні з цими показниками завжди виникають проблеми: не виконується запланований рівень інфляції, буквально щоденні зміни цін. Для вирішення цього питання необхідно більш активно контролювати виконання бюджету, а також зменшувати обсяг боргу: як зовнішнього, так і внутрішнього.

Досить ефективним буде крок, який спрямується на переливання фінансових ресурсів з галузей, де вони є у надлишку, у галузі, де їх не вистачає.

Наступним кроком потрібно реформувати систему податків, яка була б простою та зрозумілою, активізувати державну підтримку, а також надання субсидій та пільг іноземному капіталу.

Важливо також проводити заходи, які розвивали б внутрішні інвестиції, які також виступають важливим фактором в інвестиційній привабливості Україні, а саме надавати пільги малому та середньому, реалізовувати розроблені інвестиційні проекти, створювати в регіонах спеціальні інформаційно-економічні підрозділи.

Висновок. Отже, провівши дослідження, виявили, що Україна є досить вигідною для вкладання інвестиційних ресурсів. Низький рівень розвитку інвестиційної діяльності стає однією з головних причин, що зупиняє активний розвиток економіки. Для покращення інвестиційної привабливості необхідно провести ряд заходів, які б змінили законодавчу базу щодо інвестиційної діяльності, реформувати податкову систему і надати пільги іноземному капіталу для активної діяльності на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента. / Бланк И.А. – К.: Эльга – Н., Ника-Центр, 2001. – Т. 1. – 348 с.

2. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560 – XII від 18.09.91 р. // Відомості ВРУ. – 1991 – № 47. – с. 646

Науковий керівник: *кандидат економічних наук, доцент*
Химич Ірина Григорівна

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94:334.713 (478)

Горбенко Сергій Миколайович
Магістрант кафедри освіти дорослих Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Київ, Україна

ГЕНУЕЗЬКА РЕСПУБЛІКА ТА ЇЇ ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

***Анотація**. Роботу присвячено історії виникнення генуезьких опорних пунктів в Північному Причорномор'ї. На прикладі найбільш збереженого міста-фортеці – Судака розглядається історія виникнення, архітектура та політичний устрій генуезьких колоній. Ціль роботи – дослідити деталі економічних та політичних чинників генуезької торгівельної експансії на Схід, а також дослідження процесів становлення генуезьких колоній в Криму.*
***Ключові слова:** Генуезька республіка, Солдайя, Фрідріх І Барбаросса, Візантія.*

Horbenko Serhii Mykolayovych
Master's degree in department of adult education
M.P. Dragomanov National pedagogical university
Kyiv, Ukraine

THE REPUBLIC OF GENOA AND ITS POLITICAL ACTIVITY

***Abstract.** The work is devoted to the history of the emergence of Genoese reference points in the Northern Black Sea coast. On the example of the most preserved fortress city - Sudak is the history of origin, architecture and political structure of the Genoese colonies. The purpose of the work is to examine in detail the economic and political factors of the Genoese trade expansion to the East, as well as to study the processes of the formation of Genoese colonies in the Crimea.*
***Keywords:** Genoese republic, Soldia, Friedrich I Barbarossa, Byzantium.*

Історія Генуї налічує багато століть – ще в античні часи на її місці розташовувалось невелике рибальське містечко. Однак відома середньовічна республіка з'явилась на початку XI ст. н.е. – тоді, коли Генуя була комуною з власним самоуправлінням у межах старого Італійського Королівства. Вже на початку свого заснування вона стала важливим торговим центром і вміло складала конкуренцію з такими містами, як Венеція [4].

Розквіт Генуї почався з середини X ст., коли вона разом з Пізою відбила напади арабів і звільнила від них східне узбережжя Тірренського моря. В той час владу в Генуї ділили між собою віконт, який призначався номінальним королем Італії, єпископ і міський патриціат. Роль віконта поступово послаблювалася, тоді як патриціат в 1099 р. створив так звану Компанію, організовану за зразком торгового союзу для захисту колективних інтересів городян, торгівців і ремісників. Компанія розширювала юридичні і політичні права, перетворюючись в корпоративний орган міського самоврядування. На чолі Компанії стояли виборні консули [3].

Політичне значення Генуї зросло після прийняття нею в 1143 р. першого в Італії міського статуту. У 1162 р. імператор Фрідріх I Барбаросса дав Генуї диплом на володіння територіями на узбережжі Лігурії від Монако до Портовенере. Генуя офіційно стала республікою. Цьому сприяли успіхи генуезьких купців у торгівлі як на Леванті, так і в Західному Середземномор'ї.

Своє розширення Генуя почала з часів Хрестових походів, коли вона надала свій флот для перевезень, і отримала значну кількість поселень на Близькому Сході та уклала вдалі торгові угоди. Генуезький флот брав участь в Першому хрестовому поході, генуезькі купці заснували торгові факторії в Аккрі, Триполі, Бейруті, інших містах Леванта і Республіка розвинула свої торгові інтереси на Чорному морі. Тоді й з'явилися в Таврриці, на території Кримського півострова, торгові поселення, засновані венеціанцями та генуезцями [1, с. 101].

У творі флорентійця Франческо Пеголотті, який жив у першій половині XIV ст., докладно описується грандіозний сухопутний шлях від гирла Дону до приваблюючого своїми товарами далекого Сходу. Він пролягав від Тани (нинішнього Азова) через Астрахань, місто Сарай на Волзі, столицю Золотої Орди, і далі, до Середньої Азії й Китаю [5].

У кримських портах розвантажувалися судна з товарами з Близького Сходу, з Єгипту, Візантії, країн Західної Європи, а також каравани з Золотої Орди, Середньої Азії й Китаю. Водночас Таврика була зв'язувальною ланкою в економічних та політичних відносинах Візантії та слов'янських держав Балкан з російськими землями. Тому середньовічний Крим стає об'єктом прагнень не тільки золотоординців, а й двох давніх конкурентів – Венеції й Генуї, найбільших італійських торгових міст-республік, що упродовж багатьох років з перемінним успіхом боролися між собою та з Візантією за чорноморські торгові шляхи й ринки [6].

Попервах у боротьбі за чорноморські ринки перевагу мали венеціанці. Четвертий хрестовий похід (1202-1204 рр.), в організації якого величезну роль відіграло багате купецтво Республіки Св. Марка (так називалася Венеція у середні віки), призвів до розгрому Візантійської імперії і захоплення хрестоносцями її блискучої столиці – Константинополя. Подальші події розгорталися з дивовижною швидкістю.

З твору знаменитого мандрівника другої половини XIII ст. Марко Поло відомо, що Солдайю, нинішній Судак, добре знали венеціанці і часто її відвідували. Але якщо Венеція зуміла отримати для себе велику користь від починання хрестоносців, то головному її суперникові – Генуї – внаслідок розгрому Візантії було завдано великих збитків: венеціанці вимагали вигнання генуезьких купців з усіх захоплених хрестоносцями земель. Тому Генуя пішла на зближення з новим ворогом Венеції – Нікейською імперією, грецькою державою в Малій

Азії, що стрімко набирала сили і стала не просто центром опору візантійців хрестоносцям, а й надією на відродження Візантії [7].

У березні 1261 р. між енергійним Нікейським імператором Михайлом Палеологом та генуезцями було укладено угоду, за якою проголошувався вічний мир між Візантією та Генуєю. У разі повернення Константинополя під владу греків за військової та фінансової допомоги генуезців їм надавалося виняткове право плавання й торгівлі на Чорному морі. В липні 1261 р. війська Михайла Палеолога несподівано оволоділи Константинополем. Тепер уже Венеція опинилася у невигідному становищі. Невдовзі венеціанський квартал у столиці Візантії було спалено, а територію його передано генуезцям. Власне, з цієї миті й починається освоєння генуезцями Північного Причорномор'я. До того ж активності генуезців сприяла зміна політичної ситуації на північ і схід від Чорного моря. До 40-х рр. XIII ст. ця територія увійшла до складу великої Монгольської імперії, правителі якої були зацікавлені у розвитку міжнародної торгівлі, що давала нечувані прибутки до казни золотоординського хана. Генуезцям не одразу вдалося прибрати до рук усі морські шляхи, зручні гавані й порти на узбережжі. У 1265 р. Візантія у пошуках, як їй здавалося, політичного балансу підписала мир з Венеціанською республікою, і венеціанцям було відкрито доступ до Чорного моря. Їхнім опорним пунктом у Криму на деякий час стала Солдайя на місці нинішнього Судака. Відомо, що в 1287 р. тут перебував венеціанський консул і протистояння між суперниками загострилося. У 1296 р. внаслідок вторгнення венеціанського флоту на Чорне море частину генуезьких кораблів було захоплено, а після тривалої облоги здалася і Кафа (сучасна Феодосія). Але присутність венеціанців у місті виявилася нетривалою. Скориставшись тим, що венеціанський флот залишив Чорне море, генуезці повернулися до міста. Однак венеціанці ще довго зберігали в Криму невеликі торгівельні факторії [8].

Протистояння італійців між собою супроводжувалося періодичними сутичками з представниками золотоординської адміністрації. Хоча торгівля з Генуєю та Венецією давала місцевій феодальній знаті великі вигоди, взаємовідносини між ними не завжди були мирними. У XIV ст. Кафа неодноразово бачила під своїми стінами золотоординські війська.

У другій половині XIV ст., скориставшись чварами у Золотій Орді, генуезці зуміли суттєво розширити свої володіння в Криму. В 1357 р. вони захопили Чембало (сучасну Балаклаву), а в 1365 р. заволоділи Солдайєю – великим на той час торговим містом Криму. Разом із Солдайєю генуезці підкорили собі й велику, благодатну щодо проживання сільську округу. Ця територія склала Солдайське консульство, яке перебувало в адміністративному підпорядкуванні Кафи. Крім того, було засновано так зване Капітанство Готія на південному березі

Кримського півострова, куди увійшов ряд зручних, добре укріплених портових пунктів [2, с. 489].

Генуезькі поселення розташувалися в певному порядку. Центром, як за величиною, так і за осереддям управління, була славна Кафа. Головна частина узбережжя, так звана морська Готія, замикалася двома фортецями: Солдайєю й Чембало. Чембало знаходилася по сусідству з консульством Горзоні (древнім Херсонесом на місці нинішнього Севастополя). Між ними, в найбільш сприятливих для розміщення опорних пунктів місцях, розкинулися дрібні консульства: Джаліта (Ялта), Горзурум (Гурзуф), Партеніто (Партеніт) і Луста (Алушта). Окремо лежало консульство Воспоро (нині Керч). Отже, в Криму Генуї дісталася берегова смуга завдовжки 400 км. Це була Лігурія за межами рідного дому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Баранов И.А. Застройка византийского посада на участке главных ворот Судакской крепости. – ВТ, 1991. – С. 101–121.*
2. *Бартольд В.В. Сугдак. – Бартольд В.В. Собрание сочинений. – М.: 1965. – Т. 3. – С. 489–490.*
3. *Висоцький С.О. Генуезька фортеця у Судаку. – К.: Будівельник, 1968.*
4. *Генуезці в Криму. Історичний путівник (італ., укр). – К: "Горобець", 2009.*
5. *Кушнеров Х. Судакская долина и вновь освящённая генуэзская древняя капелла. – Феодосия, 1885.*
6. *Лапин Н.Сугдея-Солдайя-Судак. — М., 1928.*
7. *Лопушинская Е.И. Крепость в Судаке. – К.: Будівельник, 1991.*
8. *Майко В. В. Средневековые некрополи Судакской долины. — К., 2006.*

Науковий керівник: *Вановська Інна Марківна*
кандидат історичних наук, доцент кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

УДК 94 (4700)«19/20»:334

Іщук Тетяна Василівна
Магістрантка кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Київ, Україна

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ПОЛТАВЩИНИ

Анотація*. Стаття присвячена дослідженню історико-культурних ресурсів Полтавщини. У статті визначені основні пам'ятки історії та культури від найдавніших часів до сьогодення полтавського краю та їх місце і роль у відтворенні та збережені національної історико-культурної спадщини України.*

Ключові слова: *Полтава, історико-культурні ресурси, пам'ятки культури, пам'ятки історії, історико-культурна спадщина України.*

Ischuk Tetyana Vasylivna,
Master's degree in department of adult education
M.P. Drahomanov National pedagogical university
Kyiv, Ukraine

HISTORICAL AND CULTURAL RESOURCES OF POLTAVA REGION

Abstract. *The article is devoted to the research of historical and cultural resources of Poltava region. The article identifies the main monuments of history and culture from ancient times to the present of the Poltava region and their place and role in reproduction and preservation of the national historical and cultural heritage of Ukraine.*

Key words: *Poltava region, historical and cultural resources, cultural monuments, historical monuments, historical and cultural heritage of Ukraine*

Історико-культурні рекреаційні ресурси (ІКТР) – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватися для задоволення духовних потреб населення. До складу ІКТР входять пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, етнографічні пам'ятки і пам'ятки народної творчості [1].

Географічно Полтавська область займає центральну частину Лівобережної частини України і складає 4,8 % всієї території України (площа області становить 28,8 тис. кв. км.). Історико-культурні ресурси Полтавщини є однією з важливих складових культурного потенціалу України і являються предметом вивчення багатьох дослідників. На сьогоднішній день пам'ятки історії та культури регіону досліджуються не як окремі об'єкти з певним значенням для національної культурної спадщини, а як поєднання історико-культурних туристичних ресурсів, що мають вагоме значення у формуванні національної і етнічної свідомості населення і туристичного потенціалу в цілому України [5; 10; 9; 13].

Відомості про історико-культурні ресурси Полтавщини є в дослідженнях Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень, зокрема в роботах під редакцією В. Вечерського [2]. Дані, що висвітлюють історію появи і створення окремих пам'яток історії містяться в наукових виданнях присвячених значимим подіям в історії України: Друга світова війна, Голодомор 1932-1933 рр., окремі розділи цих видань висвітлюють внесок, місце і значення окремих областей і міст в трагічній історії нашого народу [6; 7]. Інформативними щодо історико-культурних пам'яток і туристичної інфраструктури краю являються статті в енциклопедичних виданнях України [4; 8; 17], а також атласи, альбоми – путівники і фотоальбоми [12; 18], в яких представлений яскравий ілюстративний фото матеріал, туристичні мапи і маршрути.

Чимало джерел для вивчення історико-культурної спадщини Полтавщини сьогодні розміщено в електронній мережі «Інтернет»: певне уявлення про туристичні ресурси регіону дають матеріали рекламно-інформаційного характеру, які подано насамперед на інформаційно-пізнавальному порталі

Полтавської області [3], офіційному веб-сайті Полтавської облдержадміністрації [15; 19], туристичному порталі «Полтавщина туристична» [14; 16].

Полтавська земля має давню і неповторну історію і представлена пам'ятками різноманітних стильових і часових періодів. Від найдавніших часів, зокрема близько 50 пам'яток археології скіфсько-сарматського часу (VII–III ст. до н.е.), понад 70 пам'яток черняхівської (II - IV ст.) і роменської культур (VIII–X ст.) до пам'яток сучасності.

На Полтавщині збереглись давні історичні міста: Хорол, Говтва, Лубни, Пирятин, Полтава та ін., а архітектурна спадщина області представлена 24 пам'ятками архітектури загальнодержавного значення, що збудовані переважно на межі XVIII–XIX ст., зокрема ансамбль Мгарського Спасо-Преображенського монастиря поблизу м. Лубен (XVIII ст.), Хрестовоздвиженський монастир в м. Полтаві (XVIII ст. – XIX ст.), пам'ятки архітектури українського бароко Преображенська церква в с. Великі Сорочинці Миргородського району та Троїцька церква в Диканьці (1780 р.), пам'ятки архітектури епохи класицизму: Миколаївська церква (1794 р.), дзвіниця (1810 р.) та тріумфальна арка (1820 р.) в садибі Кочубеїв, що у Диканьці, садибний будинок та інші споруди у маєтку Муравйових-Апостолів у селі Хомутець Миргородського району, будівлі у садибі Закревського в селі Березова Рудка Пирятинського району, церкви Троїцька (м. Котельва, 1812 р.), Успенська (с. Веприк Гадяцького району, 1821 р.), Благовіщенська (с. Федорівка Карлівського району, 1828 р.) Всіхсвятська (м. Гадяч, 1836 р.), архітектуру українського модерну представляє будинок Полтавського губернського земства (1902 – 1908 рр.) та собор в ім'я Різдва Богородиці в смт. Козельщині.

В області діють 15 державних музеїв. На державному обліку перебуває 3600 пам'яток історії і культури, 199 пам'яток архітектури внесено до Державного реєстру національного культурного надбання (загальна чисельність експонатів усіх категорій музеїв становить близько 700 тис. одиниць збереження) [11; 13]. Своїми багатими колекціями вирізняються Полтавський та Кременчуцький краєзнавчі музеї, Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Історико-культурний заповідник «Більськ», Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішні, Полтавський художній музей тощо.

Історико-культурну спадщину Полтавщини доповнюють пам'ятні місця пов'язані з життям і діяльністю відомих уродженців області, зокрема про внесок у розвиток вітчизняної науки і культури розповідають літературно-меморіальні музеї Г. Сковороди у смт. Чорнухи, І. Котляревського, П. Мирного, В. Короленка у м. Полтава, експозиції музею-садиби О. Гончара у с. Суха Кобеляцького району, Миргородський літературно-меморіальний музей Д. Гурамішвілі, Диканський історико-краєзнавчий музей ім. Д. Гармаша,

Гадяцький літературний музей родини Драгоманових, заповідник-музей М. Гоголя у с. Гоголеве Шишацького району та літературно-меморіальний музей письменника у славнозвісних Великих Сорочинцях на Миргородщині тощо.

Важливим елементом історико-культурної спадщини регіону є музей авіації та космонавтики у м. Полтаві що діє, з метою увічнення пам'яті та популяризація творчої спадщини видатних учених, конструкторів, організаторів та спеціалістів у галузі ракетобудування, повітроплавання, авіації та космонавтики, народженням або життям і діяльністю пов'язаних з Полтавщиною, зокрема О. Засядька, О. Кованька, Ю. Кондратюка, братів Кас'яненків, В. Челомея, Г. Котельникова, Ю. Побєдоносцева, М. Комарницького та багатьох інших.

Окремим, надзвичайно цікавим з точки зору дослідження традиційної народної культури, елементом історико-культурних ресурсів є етнографічні, фольклорні та мистецькі комплекси краю, зокрема музей-заповідник українського гончарства та фабрика художньої кераміки у с. Опішня, Полтавський художній музей, Решетилівська фабрика художніх виробів та ін.

Не можна обійти увагою фестивальну Полтавщину, користуються популярністю у місцевого населення і туристів культурно-мистецькі заходи, які вже стали традиційними, в містах, райцентрах та селах області, зокрема Міжнародний фольклорний фестиваль «Калинове літо на Дніпрі» у м. Комсомольську, Всеукраїнський рок-фестиваль «Мазепа-Фест» у м. Полтаві, Всеукраїнський фестиваль-конкурс сучасного українського романсу «Осіннє рандеву» у м. Миргороді, мистецьке свято кобзарського мистецтва «Взяв би я бандуру» та козацької Покрови «І весільна, і козацька Покрівонька Багачанська» (смт. Велика Багачка), «Роде наш, красний» та огляд-конкурс родинних та сімейних ансамблів (смт. Шишаки), «Пісні Бузкового гаю» (смт. Диканька), «Свято веселої мудрості» та огляд-конкурс читців-гумористів (с. Веселий Поділ Семенівського району), «Решетилівська весна» та виставка творів декоративно-ужиткового мистецтва (смт. Решетилівка), «Осіннє золото» (с. Березова Рудка Пирятинського району), Свято народної творчості на Національному Сорочинському ярмарку у селі Великі Сорочинці та ін.

Отже, в історико-культурних комплексах, окремих пам'ятках і пам'ятних місцях Полтавщини увічнено багате історичне минуле нашого народу, давні традиції матеріальної культури, народних промислів і ремесел, особливості традиційної духовної культури краю але послідовні дослідження дозволяють стверджувати, що пам'ятки історичної і культурної спадщини Полтавщини ще повністю не досліджені, з кожним роком доповнюються новими неповторними відкриттями і потребують збереження і популяризації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бейдик О.О. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К. : Київський університет, 1993. – 56 с.*
2. *Вечерський В.В. Містобудівний розвиток Полтави за доби Гетьманщини // КСП. – Полтава: Криниця, 1993. – Вип. 1. – С. 26-44.*
3. *Вся Полтава. Регіональна інформаційно-довідкова система. [Електронній ресурс]. – Режим доступу: http://www.poltava.biz/.*
4. *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2003-2013. – 445с.*
5. *Жученко В. Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на Україні:передумови та перспективи / В. Жученко // Регіональні перспективи. – 2001. – № 1 (14). – С.34-38.*
6. *Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Полтавська область / Гол. ред. кол.: Тронько П. Т. (гол. Гол. редкол.), Бажан М. П. (заст. гол. редкол.) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – 1027 с.*
7. *Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні: Київська область / Український інститут національної пам'яті, Київська обласна державна адміністрація. Гол. ред. кол. Ульянченко В. І. Упорядник Гай А.І. Редкол.: Бутник В. Г. (кер.) та ін. – Біла Церква: "Буква" 2008. – 1376 с.*
8. *Оніщук Л.М., Павлов В.В., Патенко Л.М. Туристичний довідник – Полтава: "АСМІ", 2006. – 16 с.*
9. *Павленко Т. М. Історико-культурні рекреаційні ресурси Полтавської області / Т. М. Павленко // Географія та туризм. – 2011. – Вип. 14. – С. 79-85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_14_16.*
10. *Поливач К.А. Історико-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених місць України / К.А. Поливач // Український географічний журнал. – 2005. – № 1. – С. 55-61.*
11. *Полтавский краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2001–2003 рр. / Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток / Ред. кол. О.В. Белько та ін. – Полтава: Дивосвіт, 2003. – 432 с.*
12. *Полтавська область. Географічний атлас: Моя мала Батьківщина / Голова редколегії Л.М. Булава. – К: ТОВ "Видавництво" МАПА", 2004. – 20 с.;*
13. *Полтавська область. Природа, населення, господарство. Видання 2-ге,доповнене й перероблене. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. - 336 с.*
14. *Полтавська область: туристичний паспорт. [Електронній ресурс].- Режим доступу: http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/23-countries-styding-tourism/292-ref19951102.*
15. *Полтавська облдержадміністрація. Офіційна сторінка. [Електронній ресурс].- Режим доступу: www.adm-pl.gov.ua.*
16. *Полтавщина туристична. Обласна програма розвитку туризму і курортів на 2016-2020 роки [Електронній ресурс]. – Режим доступу: http://poltava tour.gov.ua/page/oblasna-programa-rozvitku-turizmu-i-kurortiv-na-2016-2020-rr.*
17. *Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К.:УЕ, 1992. – 1024 с.*
18. *Полтавщина: Природа. Традиції. Культура. – Полтава: Оріяна, 2007. – 104 с.*
19. *Програма розвитку туризму на 2002-2010 роки. Рішення 4 сесії обласної ради 4 скликання від 24 грудня 2002 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oblrada.pl.*

Науковий керівник: *Вановська Інна Марківна*
кандидат історичних наук, доцент,доцент кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

УДК 94:334.713 (478)

Левус Олександра Петрівна
Магістрантка кафедри освіти дорослих Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Київ, Україна

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ОГЛЯД СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація**. У статті пропонується огляд сучасної історичної літератури, що присвячена генезису та еволюції військово-політичної організації українського козацтва та його ролі в установленні державності на Україні.*

***Ключові слова:** українське козацтво, формування державності, історіографія, сучасна українська історична література, польська історіографія козацтва.*

Levus Olexandra Petrivna
Master's degree in department of adult education
National pedagogical Dragomanov university
Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF UKRAINIAN COSSACKS IN FORMATION OF UKRAINIAN STATE: REVIEW OF MODERN HISTORICAL LITERATURE

***Abstract.** The article proposes an overview of modern historical literature devoted to the genesis and evolution of the military-political organization of the Ukrainian Cossacks and its role in establishing the statehood in Ukraine.*

***Key words:** Ukrainian Cossacks, formation of statehood, historiography, modern Ukrainian historical literature, Polish historiography of the Cossacks.*

Актуальність теми полягає в тому, що українське козацтво як – суспільне і культурно-історичне явище є унікальним і не має аналогів в історії інших європейських народів, а його роль в історії України виняткова. І не буде перебільшенням припущення, що саме козацтво справило величезний вплив, заклало основи івиступило провідною організуючою силою на шляху здобуття незалежності і побудови української державності на демократичних засадах.

Розглядаючи феномен козацтва впродовж усієї багатовікової історії, його можна назвати тією силою, що довела здатність бути провідником та захисником народу, його незалежності, організації громад, які здатні ефективно протидіяти як зовнішнім, так і внутрішнім загрозам. Визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького завершилася створенням самостійної козацької держави – України. У 1918 р., на короткий час Гетьману П. Скоропадському вдалося створити незалежну державу. Козацька Україна швидко міцніла, будувалися храми, навчальні заклади, відроджувалися наука і культура. І тільки несприятливі зовнішньополітичні умови не дали змоги Україні затвердитись як самостійній державі.

Еволюція українського козацтва та його роль в державотворенні посіли одне з провідних місць в українській історіографії, вони потребують систематичного та глибокого вивчення. Історіографічний доробок у вивченні українського козацтва складає сотні монографій і наукових розвідок, тема висвітлюється як з окремих авторських позицій, так і з концепції різних національних історичних шкіл.

Багато істориків досліджували державотворчу діяльність українського козацтва у своїх роботах, зокрема прикладом можуть стати фундаментальні праці Д. Яворницького [33]; І. Крип'якевича [13-15], В. Голобуцького [6], М. Брайчевського [3]; О.Апановича [2], М. Костомаров [12], Г. Хоткевича [30] та ін. Використавши їх історичні дослідження можна визначити основну парадигму та ідеологічні принципи вивчення окресленої теми.

Проголошення незалежності та національно-культурне відродження України стали потужними стимулами активізації козакознавчих досліджень, серед пріоритетних напрямів досліджень українських істориків важливе місце зайняла гетьманська тематика, як знакове явище в історії України. Варто відзначити науковий внесок який зробили О. Апанович [1], Ю. Мицик [19], В. Брехуненко [4], В. Горобець [7], О. Гуржій [8], С. Леп'явко [16], О. Путро [23], П. Сас [24], В. Сергійчук [25], С. Плохій і І. Стороженко [19], О. Струкевич [28], Т. Чухліб [31], В. Щербак [32], Т. Яковлєва [29] та інші дослідники у з'ясування державотворчої ролі козацтва, державницьких програм Б. Хмельницького, І. Виговського, П. Дорошенка, І. Мазепи, П.Орлика й інших політичних діячів доби козаччини та їх боротьби за реалізацію державної ідеї.

Викликають останнім часом науковий інтерес публікації Є. Луняка [17] і Г. Луньова [18], І. Коляди [11], що висвітлюють питання зарубіжної історіографії теми. Концептуальне значення для вивчення теми мають монографії В. Смолія [27] та В. Степанкова [27] в яких події середини XVII століття інтерпретуються як українська національна революція, завдяки котрій постала козацько-гетьманська держава.

Сучасні автори розглядають негативні наслідки для національних традицій державотворення, зокрема скасування Гетьманщини, її полково-сотенного устрою, тривалого перебування в складі Московської держави, а відтак Російської імперії. У новітній історіографії стверджується, що Українська козацько-гетьманська держава створювалася на основі національної ідеї, яка виходила не тільки із розуміння необхідності національного визволення, але й побудови власної держави.

Окремо можна відзначити праці істориків, що представляють польську історіографію початку XXI ст. В роботах Я. Качмарчика, В. Серчика, Т. Хинчевської-Геннель козацтво постає в новому неупередженому світлі, наявне і об'єктивне висвітлення подій історії України загалом, відмова від

міфологізації українського минулого, характерної для праць початку 90-х років XX ст., яскравим прикладом можуть стати раці К. Петкевич [22]. Загалом, польські історики науковці зображають козаків як оборонців національних, соціальних і релігійних прав українського народу [34], підкреслюючи їх важливу роль у розбудові політичного життя тогочасної України.

Окреслена нами тема побіжно висвітлена в цілій низці публікацій за матеріалами Міжнародних, Всеукраїнських, регіональних, обласних наукових, науково-практичних конференцій та читань, у збірниках праць, виданих Інститутом історії України та на сторінках електронних бібліотек НАН України [9; 10; 21], сучасні дослідники, подолавши стереотипи марксистсько-ленінської методології, розглядають витоки та шляхи історичного розвитку і формування Української козацької держави та роль українського козацтва у державотворенні, підкреслюючи, що саме завдяки козацтву в середині XVII століття була створена суверенна українська держава, яка продовжила державотворчу традицію українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Апанович О. М. Гетьмани України і кошові атамани Запорізької Січі / О. М. Апанович. — Київ: «Либідь», 1993. — 284 с.*
2. *Апанович О.М. Архів Коша Запорозької Січі //Архіви України. – 1998. – № 6. – С. 13-27.*
3. *Брайчевський М.Приєднання чи возз'єднання? Триптих// Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження). – К., 2003. – С. 294 – 430.*
4. *Брехуненко В. Козаки на Степовому Кордоні Європи: типологія козацьких спільнот XVI – першої половини XVII ст. / В. Брехуненко // НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2011. – 503 с.*
5. *Влада і суспільство в Україні: іст. контекст / В. Верстюк та ін.; відп. ред.В. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України, 2013. – 505 с.;*
6. *Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775 / АН Української РСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 415 с.*
7. *Горобець В.М., Струкевич О.К. Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII-XVIII ст.:тенденції, характер, стани // Український історичний журнал. – 1997. – № 1. – С. 22-43.*
8. *Гуржій О. Іван Скоропадський / О. Гуржій, О. Реєнт. – К.: Арій, 2013. – 229 с.*
9. *Інститут історії України. Офіційна сторінка. [Електронний ресурс]// Режим доступу: http://history.org.ua/uk*
10. *Інститут рукописів НБУ імені В. І. Вернадського. [Електронний ресурс]// Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/node/1*
11. *Коляда І.А. Отаман Сірко: український політичний діяч і полководець / І.А. Коляда, Є.В. Биба. – Х.: Фоліо: ПЕТ, 2012. – 126 с.*
12. *Костомаров Н. И. Замечания на статью Г.Соловьева «Малороссийское казачестводо Богдана Хмельницкого» // Костомаров Н.И. Русские инородцы. — М.: Чарли, 1996. — С. 495-496.*
13. *Крип'якевич І Початки Запорозької Січі // Історичні листки. – 1913.– Ч. 4.*
14. *Крип'якевич І. Початки козаччини // Діло. – 1910. – Ч. 175.*
15. *Крип'якевичІ.П. Богдан Хмельницький. – Київ, 1954. – 536 с.*

16. Лепявко С.А. Військово-політична діяльність українського козацтва в контексті міжнародних відносин (1551-1595). - Автореф. дис... доктора іст. наук. - К., 2000. - 35 с.

17. Луняк Є.М. Козацька Україна XVI–XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Є.М. Луняк. – К., Ніжин: М.М. Лисенко, 2012. – 807 с.

18. Луньов Г.О. Земля, козацтво і державність України: іст.-практ. нарис / Г.О. Луньов, Ю.П. Прилипко: [вид. 3-є, доповн]. – К.: Наірі, 2013. – 415 с.

19. Мицик Ю. А., Плохій С. М., Стороженко І. С. Як козаки воювали: Історичні розповіді про запорізьке козацтво. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 302 с.

20. Мицик Ю.А. Тиміш та Юрій Хмельницькі: про синів Б. Хмельницького / Ю.А. Мицик. – К.: Прадес, 2012.- 118 с.

21. Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України / Історіографія зародження українського козацтва / Електронне джерело. - Режим доступу // http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/127319.

22. Переяславська рада 1654 р. в найновішій польській історіографії та публіцистиці / К. Петкевич // Схід–Захід. Історико-культурологічний збірник. Вип. 9–10. Спеціальне видання / [за ред. В. Кравченка]. – Харків, 2008. – С. 32–51.

23. Путро О.І. Гетьмани України: Кирило Розумовський (нові штрихи до соціально-політичного портрета) // О.І. Путро // Український історичний журнал. – 2002.-№5.- С. 105-112.

24. Сас П.М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст. / П.М. Сас. – К.: Либідь, 1998. – 254 с.

25. Сергійчук В. І. Формування території козацької держави / Сергійчук В. І. // Історико-географічні дослідження в Україні. - 1992. - 2. - С. 54-67.

26. Смолій В. А., Степанков В. І. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.). - К, 1999. -352 с.

27. Смолій В.А. Феномен українського козацтва в загально історичному контексті // Український історичний журнал. – 1991. – № 5. – С. 66.

28. Струкевич О.К. Про остаточне знищення гетьманства на Україні та заснування другої Малоросійської колегії // Український історичний журнал. – 1993. – № 7-8. – С. 88-92.

29. Таїрова-Яковлєва Т.Г. Іван Мазепа і Російська імперія: Історія «зради» / Т.Г. Таїрова-Яковлєва [пер. з рос. Ю. Мицика]; СПб. держ. ун-т, Ін-т історії України НАН України. – К.: Кліо, 2013. – 401

30. Хоткевич Г. Іван Мазепа // Гетьман України. Історичні портрети. Збірник. – К. : Журнал «Україна», газета «Вечірній Київ», 1991. – С.. 108–150.

31. Чухліб Т. В. Козацтво Правобережної України в міжнародних відносинах під час Північної війни 1700–1721 рр. / Т. В. Чухліб // Український історичний журнал. - 2011. - № 1. - С. 4-33.

32. Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану Друга половина XV — середина XVII ст. КИЇВ — 2000. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/coss1/shch.htm.

33. Яворницький Д. І. Історія козаків запорозьких. — К., 1990. — Т. 1. — С. 375.

34. Konieczna-Śliwińska D. Bohaterowie dziejów Ukrainy w polskich podręcznikach historii dla szkoły podstawowej i gimnazjum z lat 1989–2004 // Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej od XIX do XXI wieku. Materiały konferencji naukowej 21–22 października 2004 r., Cedzyna k. Kielc / [pod red. H. Wójcik-Łagan]. – Kielce, 2005. – S. 328–331.

Науковий керівник: *Вановська Інна Марківна*
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри освіти дорослих Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

УДК 94:334.712(479)

Лозін Дмитро Едуардович
магістрант кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.
Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ КРИЗИ ДИРЕКТИВНО-ПЛАНОВОЇ СИСТЕМИ СРСР

Анотація. *Стаття присвячена розгляду теоретичних аспектів економічного розвитку в контексті аналізу кризи директивно-планової системи СРСР. У статті визначені основні фактори економічного розвитку, універсальні для будь-якої країни, а саме: ресурси (природні, людські та капітал) і технології. Також розглянута необхідність індустріалізації для виходу з мальтузіанської пастки і наведено порівняння ринкової та планової економіки з точки зору ефективності економіки та можливостей для економічного розвитку. Так як фактори економічного розвитку в економічній та історичній науці дуже добре проаналізовані та зрозумілі, у подальшому варто звернути увагу саме на аналізі чинників, які впливають на ці фактори економічного розвитку і можуть вивести країну з бідності.*

Ключові слова: *економічний розвиток; природні ресурси; людські ресурси; капітал; технології; мальтузіанська пастка; ринкова економіка; планова економіка.*

Lozin Dmytro Eduardovych
Master's degree in department of adult education
M.P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE USSR DIRECTIVE-PLANNED SYSTEM CRISIS ANALYSIS

Abstract. *The article is devoted to the consideration of theoretical aspects of economic development in the context of the USSR directive-planned system crisis analysis. The article defines the main factors of economic development, common for any country, namely: resources (natural, human and capital) and technologies. The necessity of industrialization for the exit from the Malthusian trap is also considered, and the comparison of the market and planned economy in terms of economic efficiency and opportunities for economic development is presented. Since the factors of economic development in economic and historical sciences are very well analyzed and understood, in the future it is necessary to pay attention to the analysis of the factors influencing these factors of economic development and able to lead the country out of poverty.*

Key words: *economic development; natural resources; human resources; capital; technology; Malthusian trap; market economy; planned economy.*

Надзвичайно важливим соціальним питанням всіх часів були і залишаються матеріальні умови існування людини. Історично, близько двох десятків держав з більше двохсот на нашій планеті на сьогодні мають рівень добробуту, що дозволяє їх населенню (більшій частині) почувати себе гідно і впевнено дивитися у майбутнє. Чому одні країни багаті, а інші – бідні? На сьогодні, існує багато пояснень цього явища, але більшість країн поки що залишаються бідними. Вважається, що основний фундамент економічного успіху заможних країн було закладено у XIX столітті під час індустріальної революції в країнах Західної

Європи та США, а також у XX столітті в деяких інших країнах через наслідування паттернів розвитку країн-першопрохідців, або «вестернізацію». У 50-х роках XX століття багато дослідників, дивлячись на стрімкий розвиток економіки СРСР, вважали, що шлях директивно-планової економіки є більш успішним і передрікали економічну перемогу Радянського союзу над країнами Заходу. Крах СРСР явно показав хибність цієї думки, але ще залишилось багато питань. То ж подальший розвиток досліджень в цьому напрямку виявляється нам надзвичайно актуальним, особливо зважаючи на пострадянське минуле України і її статус країни, що розвивається.

Питанням теоретичних аспектів економічного розвитку займалися такі всесвітньо-відомі вчені-економісти, історики та дослідники з питання економічного розвитку, як Макс Вебер (вважається одним із основоположників соціологічної науки), Пол Самуе́льсон (лауреат премії ім. Нобеля з економіки 1970 р.), Пол Кругман (лауреат премії ім. Нобеля з економіки 2008 р.), Дарон Аджемоґлу, Джеймс Робінсон, Ерік Райнерт, Алан Грінспен, Грегорі Кларк, Клаус Шваб, Ксав'єром Салай-Мартін, Мартін Ліпсет та інші.

Кінцева мета економічної активності в країні – виробляти товари та послуги, що їх потім споживає населення та держава. Найбільш повний показник загального обсягу виробництва в країні – Валовий Внутрішній Продукт (далі – ВВП). ВВП – міра вартості всіх кінцевих товарів та послуг, що було вироблено в країні упродовж року. Є два способи виміряти ВВП. Номінальний ВВП вимірюється у поточних цінах, а реальний ВВП – у постійних цінах (тобто у прив’язці до цін якогось конкретного року). Реальний ВВП – найпоширеніший індикатор внутрішнього виробництва країни, так як дозволяє порівняти економічну ситуацію без урахування інфляційного чиннику. [1, с. 370-371]. Дуже часто для порівняння доброту різних країн використовують показник ВВП на душу населення, який дозволяє порівняти не лише багатство окремих країн, але й добробут їх громадян.

У своєму загальновідомому підручнику з економічної теорії «Економіка», що вперше було видано у 1948 р. і після того перевидано 19 разів, автори Пол Самуе́льсон (лауреат премії ім. Нобеля з економіки 1970 р.) та Уільям Нордхаус пишуть про економічне зростання наступне: «Ретельний аналіз економічної історії Сполучені Штати показують, що реальний ВВП зріс у 35 з 1900 року і в 1000 раз, починаючи з 1800 року. Швидке зростання обсягів виробництва є відмінною рисою сучасності та різко контрастує з історією людства повертаючись до свого походження мільйони років тому. Це, мабуть, центральний економічний факт століття. Продовження швидкого економічного зростання дозволяє розвиненим індустріальним країнам надавати більше всього своїм громадянам – краще харчування та ліпші будинки, більше ресурсів для

медичного обслуговування, загальна освіта для дітей, краще оснащення для військових та пенсії для пенсіонерів.

Оскільки економічне зростання настільки важливе для життєвого рівня, це центральна мета політики. Країни, що швидко рухаються в перегонах у економічному зростанні, такі як Британія в дев'ятнадцятому і США у XX столітті служать як рольові моделі для інших країн, які шукають шлях до добробуту. З іншого боку, країни, що знаходяться в стані економічного занепаду, часто мають політичне та соціальне сум'яття. Революції у Східній Європі та Радянському Союзі у 1989-1991 роках спалахнули тоді, коли населення країн соціального табору порівнювали свою економічну стагнацію при соціалізмі зі швидким зростанням їхніх західних, ринково-орієнтованих сусідів. Економічне зростання є єдиним найважливішим фактором успіху націй у довгостроковій перспективі.» [1, с. 500-501].

Економічне зростання відбувається на базі чотирьох факторів не залежно від того, наскільки бідна чи багата країна. Ці фактори наступні:

- людські ресурси (пропозиція робочої сили, освіта, вміння, дисципліна, вмотивованість і т.і.);
- природні ресурси (земля, мінерали, викопне паливо, якість навколишнього середовища);
- капітал (заводи, устаткування, дороги, інтелектуальна власність);
- технологічні зміни та інновації (наука, технології, управління підприємництво).

Лише збільшення факторів виробництва без збільшення ефективності, з якою ці фактори використовуються (тобто, інвестиції суто в інфраструктуру та устаткування), приведе до зниження віддачі. [6] Іншими словами, економічне зростання, що засновано лише на кількісному зростанні людського капіталу та збільшенню основних засобів, а не на зростанні вихідної продукції на одиницю затрачених на виробництво ресурсів, приречено на швидке сповільнення [5].

В результаті аналізу теоретичних аспектів економічного розвитку, ми зробили висновок, що зростання економіки будь-якої країни залежить від двох чинників: факторів виробництва і технологічних новацій, причому чим розвинутіша економіка, тим більше її подальше зростання залежить саме від технологій [8].

При цьому, вихід з мальтузіанської пастки можливий лише при індустріалізації країни [7], але для подальшого економічного зростання провадити економічно політику треба таким чином, щоб в країні зростала доля в першу чергу переробної галузі промисловості і послуг, а не сировинних галузей промисловості, а також щоб країна імпортувала сировину і експортувала готові товари та послуги [3].

Насамкінець, порівнюючи планову і ринкову економіку треба додати, що

через відсутність права власності на засоби виробництва та можливість отримувати прибуток, у індивідуумів та компаній в плановій економіці буде набагато менше стимулів для впровадження технологічних інновацій [2], які (як ми писали раніше) забезпечують економічне зростання, а відсутність ринкового ціноутворення буде призводити до постійних надлишків або дефіциту [4; 9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Economics / Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. 19th ed.

2. Аджемоґлу, Дарон; Робінсон, Джеймс – «Чому нації занепадають» / пер. з англ. Олександра Дем'янчука – 2-ге вид., випр. – К.: Наш формат, 2017. – 44 0с.

3. Райнерт, Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – 4-е изд. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016.

4. Гринеспен А. Епоха потрясений /пер. с англ., 3 издание, Сколково, Москва, 2010.

5. Krugman, Paul. The Myth of Asia`s Miracle // Foreign Affairs; Nov/Dec 1994; 73, 6; ABI/INFORM Global pg. 62 – http://www.brmandel.com/uploads/3/2/4/5/3245755/myth_of_asias-miracle.pdf.

6. Technical Change and the Aggregate Production Function – Robert M. Solow The Review of Economics and Statistics, Vol. 39, No. 3 (Aug., 1957), P. 312-320

7. Clark, Gregory (2007). A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World. Princeton University Press. ISBN 978-0-691-12135-2

8. Jennifer S. James, Philip G. Pardey, Julian M. Alston, Matthew A. Andersen. Persistence Pays U.S.: Agricultural Productivity Growth and the Benefits from Public R&D Spending / Springer Science + Business Media, LLC 2010

9. What's the Difference Between a Market Economy and a Command Economy? Investopedia.com / Updated January 9, 2018 – https://www.investopedia.com/ask/answers/100314/whats-difference-between-market-economy-and-command-economy.asp.

Науковий керівник: *Вановська Інна Марківна*
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри освіти дорослих Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 612.751.3

Абросимова Татьяна, *преподаватель*
Чигирь Сергей, *к.м.н, доцент*
БГПУ им. М.Танка
Минск, Беларусь

ИССЛЕДОВАНИЕ РАСПРОСТРАНЕННОСТИ ФЕНОТИПИЧЕСКИХ СТИГМ СТД СРЕДИ СТУДЕНТОВ ФАКУЛЬТЕТА ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ БГПУ ИМЕНИ МАКСИМА ТАНКА

Дисплазия соединительной ткани представляет собой уникальную аномалию развития организма, включающую большую гетерогенную группу состояний, которая относится к числу сложных вопросов современной медицины. Синдром дисплазии соединительной ткани может проявляться изменениями не только в одном органе, но и в нескольких органах или системах. Для него характерны изменения практически всех органов и систем. При этом наличие изменений внутренних органов отчётливо коррелирует с фенотипическими проявлениями синдрома дисплазии соединительной ткани. Таким образом, чем больше фенотипических признаков выявляется при осмотре, тем больше оснований ожидать патологические изменения и во внутренних органах. В статье приведены данные обследования студентов белорусского государственного педагогического университета на наличие фенотипических стигм соединительнотканных дисплазий. Даны рекомендации.

Ключевые слова: *дисплазия соединительной ткани, признаки, фенотипические стигмы, обследование, рекомендации.*

Abrosimova Tatiana*, teacher*
Chigir Sergey*, PhD (Medical sciences), associate professor*
M. Tank BSPU
Minsk, Belarus

RESEARCH OF PREVALENCE OF PHENOTYPICAL STIGMATA OF CTD AMONG STUDENTS OF FACULTY OF NATURAL SCIENCES OF BSPU OF THE NAME THE TANK MAXIM

Connective tissue dysplasia is a unique anomaly of development of an organism, including a large heterogeneous group of conditions, which belongs to the complex issues of modern medicine. The syndrome of a dysplasia of connecting fabric can be shown by changes not only in one body, but also in several bodies or systems. Changes practically of all bodies and systems are characteristic of him. At the same time existence of changes of internals distinctly correlates with phenotypical manifestations of a syndrome of a dysplasia of connecting fabric. Thus, the more phenotypical signs comes to light at survey, the it is more than bases to expect pathological changes and in internals. These inspections of students of the Belarusian state pedagogical university on existence of phenotypical stigmata of connective tissue dysplasia are given in article. Recommendations are made.

Key words: *connective tissue dysplasia, symptom, phenotypical stigmata, inspection, recommendation.*

Дисплазия соединительной ткани – это генетически детерминированное состояние, характеризующееся дефектами волокнистых структур и основного вещества соединительной ткани, приводящее к нарушению формообразования органов и систем, имеющее прогредиентное течение.

В зависимости от особенностей этиологического фактора целесообразно выделять наследственные нарушения соединительной ткани (дифференцированные или моногенные заболевания) и собственно дисплазии соединительной ткани (недифференцированные формы) [2].

Дисплазия соединительной ткани чаще всего проявляется на фоне пороков и аномалий развития органов.

При ДСТ наблюдается:

Снижение работоспособности, ухудшение переносимости физических и психоэмоциональных нагрузок, повышенная утомляемость, вялость, общая слабость, особенно по утрам, раздражительность, общая истощаемость, снижение концентрации внимания, памяти, плохой сон, апатия и т. д. (астенический синдром)

Дефекты внешности (низкий вес, гипотрофия мышц, необычная форма головы, неправильный рост зубов, деформация грудной клетки, искривление позвоночника, вальгусное искривление нижних конечностей, варикозно расширенные вены и т. д.) (косметический синдром).

Практически с рождения характерны быстрая смена окраски кожи, потливость, метеотропность, зябкость и т. п.

При оценке исходного вегетативного тонуса, как правило, выявляется симпатикотония, реже – ваготония. Жалобы на длительные ноющие или колющие боли в области сердца, связанные с эмоциональной нагрузкой, исчезающие после приема седативных средств или отдыха. Головные боли часто приобретают сосудисто-мигренозный характер, могут сопровождаться ортостатическими проявлениями. Вегетативная дисфункция, как правило, сочетается с невротическими и депрессивными расстройствами. Гипервентиляционный синдром (дисфункциональное дыхание) является частым проявлением вегетативной дисфункции и проявляется ощущением нехватки воздуха, неудовлетворенности вдохом, потери автоматизма дыхания. Характерны периодические глубокие вдохи, зевота. Гипервентиляционные расстройства могут сопровождаться ознобоподобным гиперкинезом, мышечно-тетаническими спазмами, парестезиями [1].

На основании данных литературы и собственных данных о широком распространении среди студентов таких признаков вегетативных дисфункций, как непереносимость жары, духоты, кардиалгия, головокружение, обморочные состояния и т.д. представляется весьма актуальным исследование распространенности соединительнотканных дисплазий, основы разнообразной патологии внутренних органов, среди студентов с оценкой их прогностического значения.

Основной задачей исследования было определение распространенности фенотипических стигм СТД среди студентов 3 курса факультета естествознания БГПУ для сформирования группы риска и дальнейшего наблюдения.

Были обследованы 81 студентка и 20 студентов 3 курса (19-20 лет) для выявления краниоцефальных, глазных, ушных признаков СТД, а также наличия фенотипических стигм СТД со стороны полости рта, верхних и нижних конечностей, кожных покровов, костей, позвоночника и конституции тела в целом.

При изучении фенотипических признаков СТД у девушек показано, что наиболее часто они встречаются на верхних конечностях (18,6%) и на кожных покровах (17,2 %). На руках в 43,2% случаев отмечается гипермобильность суставов (ГМС) [3] и в 13,3% длина второго пальца превышает таковую четвертого пальца. Искривленные мизинцы и утолщение ногтевых фаланг встречаются реже (1,9%). На коже у 65,7% девушек имеются пигментные пятна, гипертрихоз отмечается у 22,5% испытуемых. Реже отмечались депигментация (12,2%) и наличие гемангиом (1,7%).

В 29,4% случаев имела место разнообразная патология органа зрения. В полости рта наиболее часто (27,5%) отмечалось нарушение роста зубов, в 41,9% наблюдалась разнообразная исчерченность языка, скошенный подбородок отмечался в 21,2 % наблюдений.

У юношей при изучении фенотипических признаков СТД наблюдалась приблизительно такая же картина, как и у девушек.

Наиболее часто встречались проявления СТД на верхних конечностях (17,2%) и на кожных покровах (16,4%). На руках в 46,1% случаев имело место ГМС, у 18,5% длина второго пальца была больше, чем длина четвертого пальца, утолщение ногтевых фаланг встречалось значительно реже (2,9%). На коже у 69,4% случаев наблюдались пигментные пятна, 17,6%> - депигментация, у 5,9% испытуемых имело место повышенная растяжимость кожи, у 11,9% – ангиоэкгазии, у 8,7% – гипертрихоз. В 13,9% случаев у студентов наблюдались отклонения от нормы со стороны полости рта, а именно: у 29% девушек имелись толстые губы, у 23,5% нарушения роста зубов, у 26,5% наблюдалась исчерченность языка. Скошенный подбородок определялся у 32,4% студентов. Большие и малые размеры ротовой щели в 11,8% случаев. Краниоцефальных проявления СТД у юношей встречались в 10,6% наблюдений, причем в 17,6% из них отмечались в анамнезе частые носовые кровотечения, в 14,7% имели место изменения формы черепа, в 8,8% – искривления носовой перегородки. Со стороны органа зрения в 26,5% случаев наблюдались близко или широко расставленные глазные яблоки. В 14,7% случаев - птоз, в 5,9% случаев – миопия, в 11,8% – другая патология.

Таким образом следует различать изолированные диспластические изменения соединительной ткани, способные локализоваться в различных органах и системах, и синдром СТД, предполагающий наличие функционально значимого дефекта одного или нескольких внутренних органов.

В нашем исследовании показано, что у 8,2% студенток наблюдалось 2 фенотипических проявления СТД, у 18,4% – 3 признака, у 14,3% – 4, у 14,3% – 5 показателей СТД.

На эти сведения должны обращать внимание терапевты в плане дальнейшего более внимательного обследования внутренних органов и систем студентов. В целом, у 40,9% студенток и у 49,9% студентов наблюдались от 6 до 11 фенотипических стигм СТД, что дает основание думать о постановке диагноза синдрома СТД.

В данном случае обследованным студентам рекомендовано:

1. Более углубленное и тщательное обследование систем внутренних органов, особенно тех, со стороны которых предъявляются жалобы.

2. Для увеличения резерва здоровья и повышения качества жизни: оптимизировать двигательную активность путем регулярных умеренных тренировок (основной задачей тренировок является укрепление мышц спины, суставов, а также тренировка сердечно-сосудистой системы. Рекомендуются ежедневные занятия физкультурой по 20-30 минут (утром, днём или вечером) с усилием (так, чтобы появился пот), но без особенного напряжения с частотой сердечных сокращений, не превышающей субмаксимальные величины для данного возраста и пола); термотерапия (сауна, русская баня), капиллярная гимнастика (скипидарные ванны), фармакосанация (адаптогены, витамины).

3. Выбор супруга по «генетическим предпочтениям». Известно, что детям признаки ДСТ передаются от отца и от матери. В связи с тем, что костные проявления дисплазии передаются потомству по аутосомно-доминантному типу, то потомству в 50 % случаев передаются признаки ДСТ. Если проявления имеются у обоих родителей, то в каждом последующем поколении происходит их «накопление» в большем проценте случаев. Соответственно лица с ДСТ должны выбирать себе пару без аналогичных признаков [3].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Дисплазия соединительной ткани: современные подходы к клинике, диагностике и лечению / Р.О. Демидов [и др.] // Практическая медицина. Ревматология – 2015. – Т.2. №4. – С. 37-40.
2. *Нечаева, Г.И.* Дисплазия соединительной ткани: терминология, диагностика, тактика ведения пациентов. / Г.И. Нечаева, И.А. Викторова. – Омск: Бланком, 2007. – 188 с.
3. Национальные рекомендации российского научного общества терапевтов по диагностике, лечению и реабилитации пациентов с дисплазиями соединительной ткани / А.И. Мартынов [и др.] // Мед.вестн.Сев.Кавказа. – 2016. – №1. – С.2-76.

УДК 597.785

Бирг Владимир Семенович, *к.б.н, доцент*
кафедра морфологии и физиологии человека и животных
БГПУ имени Максима Танка
Минск, Республика Беларусь

ИЗМЕНЕНИЕ МОРФОМЕТРИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ТЕЛА ГУСЕНИЦ *SEMIOTHISA LITURATA CL.* ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ СЕРОСОДЕРЖАЩИХ ПОЛЛЮТАНТОВ

Аннотация*. Исследована взаимосвязь массы и линейных размеров тела гусениц Semiothisa liturata cl. подверженных воздействию серосодержащих поллютантов. Установлено, что загрязнение кормовых растений соединениями, содержащихся в атмосферных промышленных выбросах нефтехимической промышленности, оказывает тормозящее влияние на рост развитие гусениц.*

Ключевые слова*: чешуекрылые, серосодержащие поллютанты, морфометрические характеристики, ингибирующее влияние.*

Birh Uladzimir Semenovich, *PhD (Biological sciences), Associate Professor*
Department of morphology and human and animal physiology
BSPU named after Maxim Tank
Minsk, Republic Of Belarus

THE CHANGE IN MORPHOMETRIC PARAMETERS OF THE BODY OF THE CATERPILLARS OF *SEMIOTHISA LITURATA CL.* UNDER THE INFLUENCE OF SULFUR-CONTAINING POLLUTANTS

Abstract*. Investigated the relationship of mass and linear dimensions of the body of caterpillars Semiothisa liturata cl. exposed to sulfur pollutants. It is established that the contamination of feed compounds contained in atmospheric industrial emissions petrochemical industry, has an inhibitory effect on the growth processes.*

Key words: *lepidoptera, sulfur-containing pollutants, morphometric characteristics, inhibiting effect.*

Расчет потерь, наносимых чешуекрылыми в результате их массового размножения, вызывает необходимость определения общей биомассы вредителя. Данная задача значительно облегчается при применении полученных эмпирическим путем соотношений, позволяющих по длине тела определять массу насекомого, не прибегая к его взвешиванию.

Вопрос о соотношении массы и линейных размеров тела решался для многих животных, в том числе и для гусениц некоторых видов чешуекрылых [1]. Однако изменение соотношения этих параметров в зависимости от питания кормом, загрязненным атмосферными поллютантами для большинства насекомых пока не выяснено. Для решения этого вопроса был поставлен эксперимент по выкармливанию отродившихся гусениц Semiothisa liturata Cl. хвоей сосны из загрязненных сернистыми выбросами биотопов и из леса удаленного от источника загрязнений более чем на 40 км, и служившего контролем. В эксперименте для контроля и опыта было взято по 250 гусениц,

полученных от бабочек, отловленных в природе в незагрязненном лесу. Корм менялся через день. При смене корма снимались необходимые параметры. Взвешивание производили на торсионных весах, длину измеряли под бинокуляром или на миллиметровой бумаге. Для статистической обработки произвольно было взято по 30 измерений для каждого из шести возрастов гусениц из опыта и контроля.

Основные параметры, характеризующие соотношение массы и длины тела гусеницы, оценивались при помощи методов математической статистики [2,4]. Предполагалось, что в каждом наборе соотношений (в дальнейшем – выборке) имеет место степенная зависимость

$$W = aL^b, \qquad (1)$$

где W – масса тела, L – длина тела, a и b – параметры, подлежащие определению по имеющимся выборкам.

Логарифмируя соотношение (1), получим, что зависимость между логарифмами массы и длины тела выражается линейной регрессией. При такой зависимости оценки параметров a и b легко получаются при помощи методов наименьших квадратов. Значения этих оценок, а также средние массы, средние длины тел, коэффициент корреляции и некоторые другие данные по каждой выборке приведены в таблице.

Таблица 1.

Исходные данные и основные параметры, характеризующие соотношения массы и длины тела у гусениц *Semiothisa liturata Cl.*. при питании чистым и загрязнённым кормом

Вариант	Предел колебаний массы тела (мг)	Предел колебаний длины тела (мм)	Средняя масса тела (мг)	Средняя длина тела (мм)	*a*	*b*	Коэффициент корреляции	Ошибка коэффициента корреляции
Опыт	0,5-274,0	2,9-40,0	41,637	15,901	0,0323	2,3509	0,984	0,0024
Контроль	0,4-292,0	2,8-40,0	46,885	16,284	0,0266	2,4249	0,985	0,0022

Полученные данные указывают на тесную связь между массой и длиной тела у гусениц. Подтверждением этому служат высокие значения коэффициентов корреляции (0,984; 0,985).

Для решения задачи о возможности применения полученных соотношений по гусеницам из контроля к гусеницам из загрязненной зоны необходимо “сравнить” линии регрессии в каждой из этих выборок, т.е. выяснить вопрос о том, значимо ли отличаются в этих выборках соответствующие коэффициенты *a* и *b*. Сравнение будем производить с уровнем значимости $P = 0{,}05$.

Статистическое исследование показало, что совокупности логарифмов длины и Массы в каждой выборке распределены по нормальному закону. Для проверки гипотезы о совпадении коэффициентов *a* применялся критерий Фишера [3]. Отношение величин

$$\frac{S^2(1)}{S^2(2)} = \frac{(1-r^2(1))\hat{\delta}^2 w(1)(n1-2)}{(1-r^2(2))\hat{\delta}^2 w(2)(n2-2)},$$

где *r(i)* – коэффициент корреляции в *i*-ой выборке, *i*=1; 2, $\hat{\delta}^2 w(i)$ – выборочная дисперсия по массе тела в *i*-ой выборке, *n1* = *n2* = 180 – число измерений, оказалось равным 1,19, и поскольку 1,19 ниже табличного, то при уровне значимости коэффициента *P*=0,05 коэффициенты *a* в имеющихся выборках не отличаются.

Для сравнения коэффициентов *b* использовался критерий Стьюдента [4]

$$t = \frac{(b(1)-b(2))(n1+n2-4)}{(n1-2)S^2(1)+(n2-2)S^2(2)S^2(2)}\left(\frac{1}{\hat{\delta}^2_{L(1)}} - \frac{1}{\hat{\delta}^2_{L(2)}}\right),$$

где $\hat{\delta}^2_{L(i)}$ – выборочная дисперсия по длинам тел в *i*-ой выборке, *i* = 1; 2.

В нашем случае получилось *t* = 2,418, и так как *t* выше табличного, то при уровне значимости коэффициента *P*=0,05 коэффициенты *b* в выборках различаются. Уменьшение коэффициента *b* свидетельствует о том, что скорость увеличения массы тела гусениц при возрастании их длины в опыте оказалась меньше, чем в контроле.

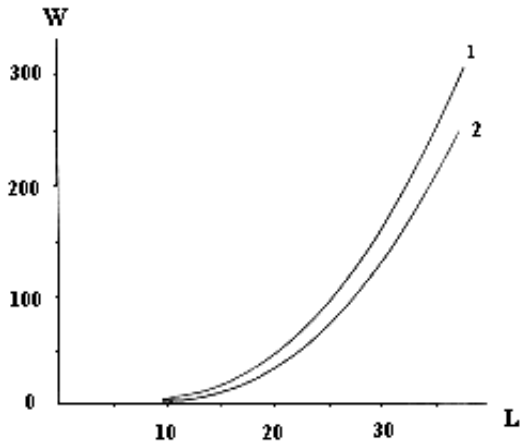

Рис. 1. Соотношение длины и массы тела у гусениц *Semiothisa liturata Cl.* из контроля (1) и опыта (2)

Это позволяет сделать предположение, что загрязнение корма соединениями, содержащимися в атмосферных промышленных выбросах нефтехимического производства, оказывает ингибирующее влияние на процессы роста.

Отметим, что в нашей задаче доверительные интервалы для параметров *a* и *b*, т.е. участки, накрывающие истинные значения параметров с вероятностью

0,95, таковы: в опыте $0{,}0284 \le a \le 0{,}0331$, $2{,}2074 \le b \le 2{,}3741$, в контроле – $0{,}0217 \le a \le 0{,}0306$, $2{,}3107 \le b \le 2{,}4028$.

Таким образом, применение формулы (1) для расчета массы тела гусениц *Semiothisa liturata Cl*.. по их длине в зонах с различной степенью загрязненности промышленными выбросами требует вычисления коэффициента b для каждой из исследуемых зон.

На рисунке представлены эмпирические точки и рассчитанные по полученным уравнениям аппроксимирующие кривые для гусениц из опыта и контроля.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Литвинова, А.Н.* Зависимость между весом и длиной тела у некоторых гусениц чешуекрылых / *А.Н. Литвинова* // Доклады АН БССР. – 1977. –Т. 21, № 4, –С. 355–357.
2. *Митропольский, А.К.* Техника статистических вычислений / *А.К. Митропольский* // – М., Наука, 1971. – 576 с.
3. *Парчевская, Д.С.* Статистика для радиоэкологов / *Д.С. Парчевская.* – Киев, 1969. – 115 с.
4. *Рокицкий, П.Ф.* Биологическая статистика / *П.Ф. Рокицкий*. – М., Высшая школа. –1973. – 320 с.

УДК 547.728.23:630*813.2:582.29(476)

Дроздова Наталья Ивановна,
кандидат химических наук, доцент, заведующий кафедрой химии
Савченко Татьяна Геннадьевна
студент биологического факультета
Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины
(г. Гомель, Беларусь)

СОДЕРЖАНИЕ УСНИНОВОЙ КИСЛОТЫ В ЭТАНОЛЬНЫХ ЭКСТРАКТАХ НЕКОТОРЫХ ЛИШАЙНИКОВ БЕЛАРУСИ

Аннотация*: Проведена оценка содержания усниновой кислоты в этанольных экстрактах лишайников семейств Cladoniaceae, Ramalinaceae, Parmeliaceae, произрастающих на территории Республики Беларусь. Выход кристаллов усниновой кислоты варьировался в пределах 0,38 % - 1,46 % от воздушно-сухой массы лишайников.*

Ключевые слова*: лишайники, Cladonia arbuscula, Evernia prunastri, Ramalina pollinaria, вторичные метаболиты, этанольные экстракты, усниновая кислота*

Drozdova Natalya I., *PhD (Chemistry), Head of Chemistry Department*
Savchenko Tatyana G., *student of biological faculty*
Gomel State University, Gomel , Belarus

CONTENT OF USNIC ACID IN ETHANOL EXTRACTS OF SOME LICHENS OF BELARUS

Abstract*: The evaluation of the content of usnic acid in ethanol extracts of lichen families Cladoniaceae, Ramalinaceae, Parmeliaceae, growing on the territory of the Republic of Belarus. Yield usnic acid crystals was varied in the range of 0,38 % - 1,46 % by weight of air-dry lichen.*

Key words*: lichens, Cladonia arbuscula, Evernia prunastri, Ramalina pollinaria, secondary metabolites, ethanol extracts, usnic acid*

Лишайники – это симбиотические ассоциации грибов и водорослей или цианобактерий, обладающие уникальной способностью к выживанию в самых разнообразных и порой экстремальных условиях. Они выработали специфическую систему резистентности из-за уникальной адаптации метаболизма к экологическим стрессам, что связано с широким спектром синтезируемых вторичных метаболитов различной химической природы, которые могут составлять до 30 % от сухой массы слоевищ. Именно поэтому лишайники распространены повсеместно, покрывая около 8 % поверхности Земли. В мировой лихенофлоре лишайников насчитывается от 13500 до 25000 видов, при этом в Беларуси их отмечено более 600 видов [4, с. 4].

Среди вторичных метаболитов лишайников особым разнообразием отличаются лишайниковые кислоты (ЛК). Это специфическая группа органических соединений, при этом для каждого вида характерны несколько определенных кислот, что может служить систематическим признаком и часто используется для идентификации лишайников. Большинство из ЛК почти или совсем нерастворимы в воде. Большинство из ЛК растворяются в органических растворителях (эфире, хлороформе, бензоле, бензине, спирте и др.), в едких щелочах и концентрированных кислотах. Лишайниковые кислоты способны кристаллизоваться, многие обладают оптической активностью. Некоторые кислоты представляют собой бесцветные вещества, другие окрашены в желтый, красный, бурый или черный цвет. У отдельных видов лишайников содержание ЛК достигает 20 % от сухого веса, но чаще от 1 % до 3-8 %. Нередко у одного и того же вида лишайника обнаруживается несколько кислот. Многие из них имеют горький вкус (цетраровая, рамалиноловая, саксатиловая и др.). Имеются и ядовитые кислоты - вульниновая и хризоцетраровая. Водный раствор едкого калия, хлорное железо, белильная известь, парафенилендиамин и бензидин используют для качественного обнаружения некоторых лишайниковых кислот, так как при воздействии этих реактивов на лишайники они окрашиваются в соответствующие цвета.

Кислоты, которые синтезируются лишайниками, располагаются главным образом на поверхности гиф, в коровом слое слоевища и реже в оболочках гиф. К образующимся на поверхности гиф, принадлежит вульпиновая ($C_{19}H_{14}O_5$), алекторовая ($C_7H_{24}O_{13}$), усниновая ($C_{18}H_{16}O_7$) и др. кислоты. На гифах сердцевинного слоя находят леканоровую ($C_{16}H_{14}O_7$), эверновую ($C_{17}H_{16}O_7$), барбатовую ($C_{18}H_{14}O_{10}$) и др. кислоты. Встречаются лишайники, у которых кислоты залегают как в коровом слое, так и в сердцевине, например салациновая кислота ($C_{18}H_{12}O_{10}$) [2-3].

Наиболее известным вторичным метаболитом лишайников является усниновая кислота (УК), которая продуцируется в *Cladonia* (семейство *Cladoniaceae*), *Usnea* (*Usneaceae*), *Lecanora* (*Lecanoraceae*), *Ramalina*

(*Ramalinaceae*), *Evernia*, *Parmelia* (*Parmeliaceae*), *Alectoria* (*Alectoriaceae*) и в лишайниках других родов. Кристаллы усниновой кислоты окрашены в оливково-желтый цвет, их форма зависит от применяемого для экстракции растворителя. При перекристаллизации УК из бензола образуются желтые иглы, длинные четырехсторонние или шестисторонние пластинки. Из хлороформа она выпадает в виде орторомбических кристаллов, а при быстрой кристаллизации ацетоном получают кристаллы, похожие на перья. Из глицерина, или разбавленной смеси этилового спирта – тонкие эллиптические пластинки [3].

Усниновая кислота применяется в фармакологии, косметике, стоматологии и других областях медицины, так как обладает высокой активностью по отношению ко многим патогенным организмам вирусной, бактериальной и грибковой природы, имеет антиоксидантные, противоопухолевые, гепатопротекторные и иммуностимулирующие свойства, что позволяет успешно использовать ее при лечении заболеваний различной этиологии, обладает инсектицидной активностью.

Цель работы: провести оценку содержания усниновой кислоты в этанольных экстрактах лишайников семейств *Cladoniaceae, Ramalinaceae, Parmeliaceae*, произрастающих на территории Республики Беларусь.

Объектом исследования служили образцы лишайников *Cladonia arbuscula, Evernia prunastri, Ramalina pollinaria.*

Воздушно-сухую массу лишайников предварительно очищенную от механических примесей, измельчали в течение 2 минут на лабораторной мельнице VLM-6. Кристаллические препараты, содержащие усниновую кислоту выделяли методом холодной экстракции 40 % водно-этанольным раствором с предварительной механохимической обработкой сырья. Экстракцию проводили в течение 14 дней при следующих соотношениях компонентов: «лишайниковое сырье : K_2CO_3 : 40 % раствор этанола = 1 : 0,1 : 20». В результате были получены кристаллы желто-оливкового цвета с характерным запахом усниновой кислоты.

Таблица

Средние значения выхода твердого экстракта, содержащего усниновую кислоту из биомассы лишайников

Лишайниковое сырье	Условия проведения экстракции, ***в %***	
	с использованием ротатора	без ротатора
Cladonia arbuscula	1,19	0,38
Ramalina pollinaria	1,31	0,75
Evernia prunastri	1,46	0,50

Анализируя полученные результаты необходимо отметить, что выход субстанций, содержащих усниновую кислоту, в условиях опыта с применением соли K_2CO_3 для предварительной механохимической обработки находился в

пределах 0,38-1,46 % от исходной воздушно-сухой массы лишайников. Изменение условий экстракции (ежедневное встряхивание колб на ротаторе в течение 1 часа в одном случае и перемешивание их в течение 1 минуты в другом варианте), существенно снизило выход искомого продукта. Значительные количества извлекаемых веществ оказываются связанными с растительными остатками после первичного центрифугирования, что указывает на целесообразность повторного промывания растительных осадков и увеличивает суммарный процент извлечения усниновой кислоты.

Анализ литературных данных, представленных в обзоре современных технологий извлечения усниновой кислоты [1], указывает, что выход кислоты при различных методах извлечения с использованием этанола в качестве экстрагирующего вещества, варьируется в пределах от 0,08 % до 2,3 % от абсолютно-сухой массы растительного вещества. Таким образом, полученные результаты указывают на достаточную эффективность извлечения усниновой кислоты в предложенных условиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Бровко О.С., Паламарчук И.А., Бойцова Т.А., Ивахнов А.Д., Боголицын К.Г., Вальчук Н.А.* Сравнительный анализ традиционных и современных методов экстракции усниновой кислоты из лишайникового сырья // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 11-4. – С. 659.
2. Жизнь растений: в 6-ти томах. [*Под редакцией А. Л. Тахтаджяна.* главный редактор чл.-кор. АН СССР, проф. А.А.Федоров]. – М.: Просвещение, 1974.
3. *Моисеева Е.Н.* Биохимические свойства лишайников и их практическое значение/ Издательство Академии наук СССР – Москва: Ленинград, 1961. – 82 с.
4. *Цуриков А.Г.* Листоватые и кустистые городские лишайники: атлас-определитель: учебное пособие для студентов биологических специальностей вузов [и др.] / *А.Г. Цуриков, О.М. Храмченкова*. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2009. – 123 с.

УДК 594:549.25/.29(285.2)(476.2-21)

Макаренко Татьяна Викторовна
Доцент кафедры химии, кандидат биологических наук
Штанько Анна Игоревна
Магистрант биологического факультета
Иванов Алексей Олегович
Магистрант биологического факультета
УО «ГГУ имени Франциска Скорины»
г. Гомель, Республика Беларусь

ИЗУЧЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ТЯЖЁЛЫХ МЕТАЛЛОВ В МЯГКИХ ТКАНЯХ МОЛЛЮСКОВ И ВОДОЁМАХ Г. ГОМЕЛЯ

В работе дана характеристика загрязнения мягких тканей моллюсков и поверхностных вод г. Гомеля и прилегающих территорий тяжелыми металлами (цинком, медью, свинцом) в 2018 г. Проведен расчет интегрального показателя загрязнения

исследуемых водоемов и мягких тканей моллюсков ($Z_{сумм.}$), и на основании полученных результатов сделаны выводы о техногенной нагрузке на водоемы г. Гомеля в 2018 г.

Ключевые слова: *тяжёлые металлы, вода, пресноводные моллюски, биомониторинг.*

Makarenko Tatyana Viktorovna
PhD (Biological Sciences), Associate Professor of the Department of Chemistry
Shtanko Hanna Igorevna, *Master student in the Faculty of Biology*
Ivanov Alexey Olegovich, *Master student in the Faculty of Biology*
Gomel State University named after F. Skaryna
Gomel, Republic of Belarus

STUDY OF THE CONTENT OF HEAVY METALS IN SOFT TISSUES OF MOLLUSCES AND WATER OF G. GOMEL

The paper describes the contamination of soft tissues of mollusks and surface waters of the city of Gomel and adjacent territories by heavy metals (zinc, copper, lead) in 2018. The integral pollution index of the studied water bodies and soft tissues of mollusks (Z total) was calculated and based on the obtained the results of the conclusions about the technogenic load on the reservoirs of the city of Gomel in 2018

Key words: *heavy metals, water, freshwater mollusks, biomonitoring.*

Охрана окружающей среды от загрязнения тяжелыми металлами является актуальной задачей экологии. Посредством переноса значительных количеств биологически активных веществ, в том числе и тяжелых металлов, речные воды оказывают определенное влияние на поступление загрязняющих веществ в организме человека.

В настоящее время все водные объекты Республики Беларусь испытывают в той или иной степени антропогенное влияние. Особенно оно контрастно для водоемов, находящихся на урбанизированных территориях, где наряду с глобальным поступлением токсикантов с атмосферными осадками присутствует риск локального загрязнения. Водоёмы, расположенные на территории г. Гомеля и в его окрестностях, подвергаются антропогенному и техногенному воздействию, поэтому очень важно определить содержание токсикантов в компанентах водных экосистем. В целях изучения влияния городской агломерации на загрязнение водоёмов соединениями тяжёлых металлов и миграцию в компонентах водной среды было проведено комплексное исследование содержания тяжёлых металлов в поверхностных водах и мягких тканях моллюсков, обитающих в водоёмах города. Моллюски-фильтраторы, обитающие в водоёмах, аккумулируют загрязняющие вещества из взвесей и водных масс. Концентрация ксенобиотиков в организме моллюсков может достигать высокого уровня что позволяет использовать при изучении степени загрязнения водоемов [1].

Целью работы являлась оценка содержания тяжелых металлов в воде и мягких тканях двустворчатых моллюсках водоемов г. Гомеля и его окрестностей.

Исследования проводились в течение 2018 г. Были выбраны водоёмы г. Гомеля и прилегающих территорий, испытывающие различную антропогенную

нагрузку. На территории города располагаются озера Дедно, Шапор, в пригородной зоне отдыха – озеро Круглое. Оз. Дедно контактирует с водоёмом, напрямую принимающим стоки городских коллекторов (Прудковский и Хатаевичский коллекторы, куда собираются стоки нескольких автопредприятий и фабрики «Спартак»); в оз. Шапор поступает поверхностный сток с территории таких предприятий, как ООО «Гомельдрев», «Гомельобои» и ФСК; оз. У-образное располагается возле рынка «Прудковский» и со всех сторон окружено автотрассами, а также в водоём поступают стоки с территории автостоянки, расположенной у рынка; оз. Круглое располагается в загородной зоне, однако в водоём поступает поверхностный сток с территории предприятия «Электроаппаратура». В качестве фонового водоёма был выбран старичный комплекс р. Сож, расположенный на 15 км выше черты города по течению реки и не имеющий видимой антропогенной нагрузки.

Отбор проб воды на различных участках указанных водоемов проводился батометром, по общепринятой методике [2]. Содержание тяжёлых металлов в исследуемых образах поверхностных вод определялось атомно-абсорбционным методом на AAS «Perkin Elmer – 406» на базе Государственного учреждения «Гомельский областной центр гигиены, эпидемиологии и общественного здоровья». Содержание тяжёлых металлов в мягких тканях моллюсков определялось на базе Государственного научного учреждения «Институт радиобиологии Национальной академии наук Беларуси».

Для исследований были выбраны виды моллюсков, распространённые в водоёмах Беларуси: класс двустворчатые (Bivalvia) – беззубка обыкновенная (Anodonta cygnea L.), перловица обыкновенная (Unio pictorym L.).

Таблица 1

Содержание тяжелых металлов в воде водоемов г. Гомеля и прилегающей территории, *В мг/дм^3*

Наименование водоёма	Зима 2018 г.			Весна 2018 г.			Лето 2018 г.		
	Cu	Pb	Zn	Cu	Pb	Zn	Cu	Pb	Zn
Оз. Дедно	0.001	0.006	0.029	0.001	0.006	0.055	0.002	0.006	0.015
Оз. Круглое	0.0075	0.005	0.026	0.009	0.005	0.03	0.008	0.005	0.032
Оз. Шапор	0.0071	0.001	0.014	0.0065	0.001	0.019	0.005	0.001	0.009
Оз. У-образное	0.017	0.001	0.065	0.027	0.001	0.012	0.013	0.001	0.025
Фоновый водоём	0.001	0.002	0.025	0.001	0.002	0.030	0.001	0.002	0.005
$ПДК_{рыбохоз.}$	0.001	0.1	0.01	0.001	0.1	0.01	0.001	0.1	0.01
$ПДК_{культ.-быт.}$	0.1	0.03	1.0	0.1	0.03	1.0	0.1	0.03	1.0

Предполагалось, что максимальное содержание тяжёлых металлов будет приходиться на весенний период, когда в водоёмы поступает значительное количество поверхностных стоков при таянии снега. Однако, для свинца изменение концентрации по сезонам отмечено не было. Его содержание во всех

водоёмах было практически одинаково за весь период исследования, хотя, как было сказано ранее, водоёмы испытывают различную антропогенную нагрузку. Значение концентрации цинка колеблется для всех водоёмов, но не значительно. Для оз. Круглое, У-образное сохранилась тенденция максимального содержания тяжёлых металлов в весенний период. Концентрация меди в оз. Шапор снижалось с течением времени (максимум приходится на зимний период, минимум – на летний). Для оз. Дедно максимум концентрации установился в летний период. Выявить наиболее загрязнённый водоём по концентрации металлов довольно сложно. Исходя из приведенных данных в таблице 1 видно, что максимальная концентрация цинка отмечена для оз. У-образное (0,065 мг/дм^3), минимальная для Фонового водоема (0,005 мг/дм^3). Для меди, минимальная концентрация металла зафиксирована для оз. Дедно и Фонового водоёма (0,001 мг/дм^3), максимальная концентрация – для оз. Круглое (0,009 мг/дм^3). Минимальная концентрация для свинца отмечена для оз. Шапор (0,001 мг/дм^3), максимум – для оз. Дедно (0,006 мг/дм^3). Например, если в оз. Дедно наблюдается минимальное значение концентрации меди, то для свинца в этом же водоёме зарегистрировано максимальное значение.

Стоит отметить, что при сравнении с ПДК$_{культ.-быт.}$ не зафиксировано ни одного превышения предельно допустимой концентрации исследуемых металлов. Для ионов цинка наблюдалось превышение ПДК$_{рыбохоз.}$ для всех изучаемых водоёмов практически в 1,5 – 3,0 раза. Для ионов меди также прослеживалось превышения ПДК$_{рыбохоз.}$ для всех водоёмов в среднем в 3,0 – 6,0 раза. Для ионов свинца не было зафиксировано превышение ПДК$_{рыбохоз.}$ в изучаемый период.

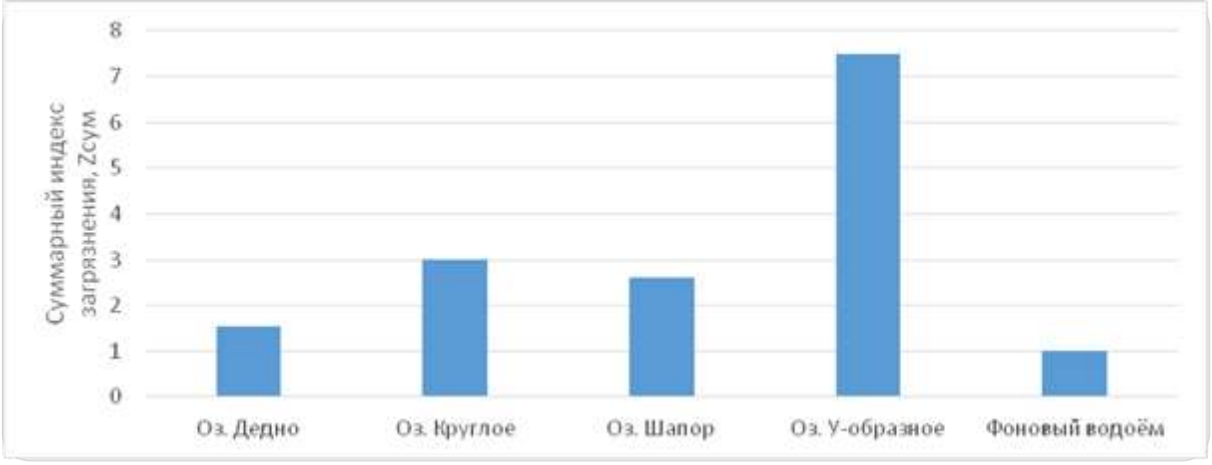

Рис. 1. Суммарный показатель загрязненности воды тяжелыми металлами Z$_{сум}$ водоемов г. Гомеля и прилегающих территорий

Согласно исследованиям, результаты которых приведены в таблице 1, изучаемые металлы можно расположить в следующей последовательности: медь > цинк > свинец, которая характерна для всех изучаемых водоёмов.

Интегральным способом оценки загрязнения вод поллютантами является суммарный показатель техногенного загрязнения [2]:

$$Z_{сум} = (\sum_{i=1}^{n} \frac{C_i}{C_{пдк}}) - (n-1), \quad (1)$$

где $Z_{сум}$ – суммарный показатель техногенного воздействия; C_i – концентрация загрязнителя в воде изучаемого водоема; $C_{ПДК}$ – предельно допустимая концентрация; n – количество нормируемых загрязнителей.

По степени загрязнённости водоёмы можно расположить в следующем порядке: оз. У-образное > оз. Круглое > оз. Шапор > оз. Дедно > фоновый водоём. При оценке общего уровня загрязнения поверхностных вод исследованных водоемов тяжелыми металлами с помощью суммарного показателя техногенного воздействия установлено, что максимальный уровень загрязнения отмечен в воде оз. У-образное. Здесь основными загрязнителями являются медь и свинец: их концентрации в водоёме превышают предельно допустимые концентрации соответственно в 8,5 и 2,9 раза. Можно было предположить, что высокий уровень загрязнения должен быть зафиксирован для оз. Дедно, которое контактирует с водоёмом, который принимает стоки предприятий. Однако, контакт осуществляется через земляную дамбу и, вероятнее всего, сточные воды очищаются за счёт прохождения через слой почвы и содержание загрязнителей в воде снижается. По уровню загрязнения тяжёлыми металлами оз. Круглое располагается на втором месте. Хотя, оз. Шапор несёт более видимую антропогенную нагрузку, чем оз. Круглое. В оз. Шапор поступает поверхностный сток с таких предприятий, как ООО «Гомельдрев», «Гомельобои» и ФСК, а оз. Круглое принимает сток с предприятия «Электроаппаратура». Более всокое содержание тяжёлых металлов в воде оз. Круглое можно объяснить тем, что оз. Шапор имеет связь с другим водоёмом, а оз. Круглое замкнутое и непроточное.

Следует отметить, что экологически неблагополучными являются не только водоемы, принимающие стоки предприятий, но и в большей степени водоемы городской и пригородной зоны отдыха. Это может свидетельствовать об атмосферном пути поступления токсикантов и о высоком загрязнении воздушных масс г. Гомеля соединениями изучаемых металлов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Байчоров В. М., Тищиког Г. М., Рощина .Н. Н. Экологические риски и оценка состояния водотоков Беларуси. – Минск: Белорус. Наука, 2006. – 118 с.

2. Будников, Г.К. Тяжелые металлы в экологическом мониторинге водных систем / Г.К. Будников // Соросовский образовательный журнал. – 2016. – №5. – С. 23–29

3. Макаренко, Т.В. Содержание тяжелых металлов в донных отложениях и воде водоемов и водотоков г. Гомеля / Т.В. Макаренко, Н.М. Силивончик // Экологич. вестник. – 2016. – № 1(35). – С. 111–118.

УДК 504.064.36:58

Маврищев В.В., *кандидат биологических наук*
Гавриленко А.В., *аспирант*
БГПУ им. М.Танка,
Минск, Республика Беларусь

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ТРАНСПЛАНТАЦИИ ЛИШАЙНИКОВ ДЛЯ ИНДИКАЦИИ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА УРБОЭКОСИСТЕМ

Рассматривается один из методов лихеноиндикации – трансплантация лишайников - перенос организмов с его естественных местообитаний в место, где он необходим для какой-либо цели, например, для мониторинга загрязнения окружающей среды.

Ключевые слова: *биоиндикация, лихеноиндикация, лишайники, трансплантация, загрязнение воздуха, мониторинг.*

Mavrishchev V.V. *PhD (Biological sciences)*
Gavrilenko A.V., *postgraduate student*

USE OF LICHENS TRANSPLANTATION METHOD FOR INDICATION OF URBOECOSYSTEM AIR POLLUTION

Transplantation refers to as the transfer of an organism from its habitat to a place where it is necessary for any purpose, for example, for monitoring environmental pollution. Lichenindication involves the use of lichens as bioindicators of the state of the environment, in particular air pollution.

Key words: *bioindication, lichenoindication, lichens, transplantation, air pollution, monitoring.*

Исследования, касающиеся загрязнения воздушной среды, проводятся уже в течение нескольких десятилетий в различных регионах Земного шара. В связи со все возрастающим уровнем антропогенного воздействия на среду, для оценки антропогенных нагрузок на экосистемы активно разрабатываются методы биоиндикации и, в частности, лихеноиндикации, как способа, отвечающего требованиям Всемирной организации здравоохранения по таким основным признакам как: доступность, объективность, чувствительность, специфичность. Накоплен богатый научный опыт в использовании лишайников для целей биомониторинга исследователями Америки, Европы, Прибалтики и стран СНГ.

При изучении влияния атмосферного загрязнения на лишайники в полевых условиях основной задачей является нахождение зависимостей между различными характеристиками лишайникового покрова (числом видов, присутствием или покрытием конкретных видов, общим проективным покрытием лишайников, синтетическими индексами лишайниковой растительности и др.) и уровнями локального или регионального загрязнения. Лишайники играют большую роль в системе наблюдения и контроля за состоянием окружающей среды. С их помощью можно оценить состояние окружающей среды, находящейся под воздействием природных и

антропогенных факторов, (лихеноиндикация) и произвести оценку состояния, изменения и контроль за окружающей средой (биомониторинг).

За последние несколько десятилетий накоплен достаточно большой опыт по использованию различных биологических параметров лишайников и рассчитанных на их основе индексов для качественной оценки загрязнения атмосферного воздуха и для выявления источников загрязнения.

К настоящему времени для лишайников выяснена схема улавливания элементов из окружающей среды и однозначно принят механизм накопления ими питательных веществ. Однако существует ряд нерешенных проблем, связанных с методологией использования лишайников для оценки атмосферного загрязнения, особенно применительно к различным природно-климатическим условиям [4]. От решения этих проблем зависит корректное сравнение результатов биомониторинга по различным географическим районам. Все эти факторы ограничивают интенсивное использование лишайников при мониторинге осаждения поллютантов. Поэтому для дальнейшего расширения масштабов практического применения лишайников необходимо решение этих проблем.

В связи с этим, актуальным вопросом является проведение анализа состояния и биоразнообразия городской лихенобиоты крупного промышленного центра, каковым является город Минск, подверженный антропогенным воздействиям компонентов урбоэкосистемы.

В настоящее время при лихеноиндикации используются различные методологические подходы. Одним из таких подходов является метод трансплантации (переноса, перемещения) лишайников из мест их природного естественного местообитания в зоны антропогенного воздействия (промышленное загрязнение, активный транспортный выброс, накопление токсических отходов и т.п.). Первые такие исследования начали проводиться еще в конце XIX века [5]. В настоящее время апробированный многими исследователями метод внедряется во многих странах [1-3; 6-10]. Применение метода трансплантации лишайников хотя и требует особых навыков, является одним из лучших способов при проведении долговременного мониторинга загрязнения атмосферного воздуха.

Существует несколько способов трансплантации. Напочвенные лишайники переносят вместе с почвой, вырезая участки размером 20 х 20 или 50 х 50 см. Кустистые виды можно переносить в специальной посуде или подвешивать в сетках. Эпифитные виды переносят вместе с ветками или кусочками коры, на которых они росли.

Через определенные промежутки времени (обычно через 4, 8, 12 месяцев) оцениваются изменения пересаженных лишайников по 4-балльной шкале:

1- повреждений нет,

2 - некоторые незначительные повреждения,

3 - сильное повреждение,

4 - слоевище полностью повреждено.

Кроме того, анализируются следующие признаки повреждений:

- изменение окраски слоевища;
- появление на слоевище пятен различной окраски;
- уменьшение степени прикрепления лишайников к субстрату;
- появление трещин на слоевищах;
- уменьшение числа плодовых тел (апотециев) или особых вегетативных образований (изидий).

Пересадка дает сведения об индивидуальной устойчивости видов. Она удобна еще и тем, что до некоторой степени позволяет изучать воздействие каждого загрязняющего вещества по отдельности.

Для трансплантации чаще всего используют эпифитные лишайники. Их слоевища вместе с субстратом отделяют от деревьев. Затем отделенные слоевища тем или иным способом размещают на обследуемой территории. Для целей лихеноиндикации выбирают виды, талломы которых легко собрать и за которыми просто наблюдать. В Европе обычно используют слоевища Hypogymnia physodes, Evernia prunastri, Parmelia sulcata.

Трансплантация лишайников использовалась не только для индикации загрязнений. Так, виды Lobaria, чувствительные к загрязнению воздуха, пересаживали с целью восстановления их популяций на территориях, где они исчезли. Пересаживают лишайники и для установления влияния различных факторов на показатели их жизнедеятельности при адаптации к непривычным условиям.

В качестве критерия действия загрязнителя предлагается использовать долю поврежденной части экспонированного слоевища от его общей поверхности за период наблюдения. Отмершие части лишайника лишены зеленых и сине-зеленых пигментов; соответственно, они отличаются характерной белой и серой окраской. Измерения проводят по фотоснимкам слоевищ, сделанным до и после периода экспонирования.

Лишайники из различных местообитаний могут неодинаково реагировать на новые для них условия среды. Поэтому в каждой серии измерений экспонируемые лишайники должны быть из одного строго ограниченного района с возможно более сходными микроклиматическими условиями (например, должны расти на определенном отрезке ствола дерева). Остающиеся различия выравнивают акклиматизацией слоевищ перед экспонированием в течение определенного времени (до 4–5 мес.) в условиях местного микроклимата. Воздух места акклиматизации должен быть чистым, а его

климатические показатели должны быть сходны с таковыми места будущего экспонирования.

В настоящее время нами проводятся эксперименты по трансплантации лишайников из относительно чистой природной зоны в урбоэкосистму г. Минска – крупного промышленного центра. В качестве исходной чистой зоны выбран ландшафтный заказник Прилепский, располагающийся в Минском районе, недалеко от города. Площадь заказника занимает 3242 га. Основная растительность – коренные сосновые и еловые древостои.

С целью лихеноиндикации окружающей среды нами проведены несколько пересадок (перенесения) веток сосны с произрастающим на них эпифитным видом Hypogymnia physodes из района Прилепского заказника в один из промышленных районов г. Минска (район автомобильного завода МАЗ). Ветки были укреплены в промышленном районе на деревья сосны на высоте около 2 метров. Всего было перенесено по 3 экземпляра на 10 деревьев. Эксперимент находится на начальной стадии исследования. Его продолжение намечено на весенний период 2019 г.

В дальнейшем нами планируется апробирование еще одного методического подхода для трансплантации лишайников. Весной, когда у древесных пород начинается сокодвижение, на стволе лиственных пород (береза, осина, ольха и др.) в незатронутой антропогенным воздействием зоне на высоте 1.5-2.0 м будут вырезаны квадратные кусочки коры вместе с произрастающими там эпифитными лишайниками. Аналогичные части коры будут вырезаны на стволах аналогичных древесных пород в зоне с сильным загрязнением. На их место будет вживлена кора с исходными лишайниками. По мере приживления опытных экземпляров коры, будут проводиться исследования жизнедеятельности лишайников (состояние таллома, измерения уменьшения роста таллома, состояние слоевищ (повреждение), изменение их окраски, состояние плодовых тел, установление степени прикрепления лишайника к субстрату).

В заключение следует отметить, что обсуждаемый подход при использовании методов лихеноиндикации – трансплантация лишайников, позволяет весьма достоверно оценить степень трансформации окружающей среды и служить одной из составляющих долговременного экологического мониторинга.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Burton M.A.S. Biological monitoring of environmetal contaminants (plants) / Burton M.A.S. // Raport 32, GEMS – Monitoring and Assessment Research Centre, King's College London, University of London. – 1986. – P. 152-163.

2. Calatayud A., Temple P. J., Barrend E. Chlorophyll a fluorescence emission, xanthophyll cycle activity, and net photoynthetic rate responsesto ozone in some foliose and friutcose lichen species / Calatayud A., Temple P. J., Barrend E. // Photosyntetic – 2000. – Vol. 38. – P. 281–286.

3. Conti M.E., Cecchetti G. Biological monitoring: lichens as bioindicators of air pollution assessment / Conti M.E., Cecchetti G. // Environmental Pollution – 2001. –Vol. 114. – P. 471–492.

4. Freitas, M.C., Reis, M.A., Alves, L.C., Wolterbeek, H.Th. Comparison of standart and differencial biomonitoring using transplant s/ M.C. Freitas, M.A. Reis, L.C. Alves, H.Th. Wolterbeek// Environmental Pollution – 1999. – Vol.106. – P.229-235.

5. Brodo I.M. Transplanted experiments with corticolus lichens using a new technique / Brodo I.M. // Ecology – 1961. –Vol. 42. - P. 838–841.

6. Jeran Z., Byrne A.R., Batić F. Transplanted epiphytic lichens as biomonitors of air – contamination by natural radionuclides around the Žirowski VRH Uranium Mine, Slovenia / Jeran Z., Byrne A.R., Batić F. // Lichenologist – 11995. – Vol.27(5). – P. 375–385.

7. Sawicka-Kapusta K., Zakrzewska M., Gdula-Argasińska J. Air pollution in the base stations of the Environmental Integrated Monitoring System in Poland / Sawicka-Kapusta K., Zakrzewska M., Gdula-Argasińska J // Air Pollution – 2005, XIII. – P. 465–475.

8. Sawicka-Kapusta K., Zakrzewska M, Bydłoń G. Biological monitoring – the useful metod for estimation o fair and environment quality / Sawicka-Kapusta K., Zakrzewska M, Bydłoń G. // Air Pollution – 2007, XV. P. 353–362.

9. Jóźwiak M. Kumulacja metali ciężkich i zmiany morfologiczne porostu Hypogymnia physodes (L.) Nyl. / Jóźwiak M. // Monitoring Środowiska Przyrodniczego – 2007, № 8/07.

10. Jóźwiak M.A., Jóźwiak M., Kozłowski R. Bioindicative assessment methods of urban transport impact on the natural environment / Jóźwiak M.A., Jóźwiak M., Kozłowski R. // Monografie Zespołu Systemów Eksploatacji PAN – 2010. T. II/ - P. 177–199.

УДК 577.152.34:622.276

Хоменко Елена Геннадьевна
Магистрант биологического факультета
Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины
г. Гомель, Республика Беларусь

АКТИВНОСТЬ ПРОТЕАЗЫ В ЭКОСИСТЕМАХ, СОПРЯЖЕННЫХ С ПЛОЩАДКАМИ ДОБЫЧИ НЕФТИ

На основе изученных агрохимических и биологических показателей дерново-подзолистой супесчаной почвы в районе площадок нефтедобычи наблюдается снижение протеазной активности по сравнению с фоновыми почвами. Активность ферментов варьировала в летний период в диапазоне 0,28 - 1,07 мг альбумина на 10 г почвы за 24 часа, в осенний период – 0,08 - 0,30 мг альбумина на 10 г почвы за 24 часа. Выявлен сезонный характер изменения активности протеазы. Установлена достоверная обратная связь уровня кислотности исследуемой почвы (диапазон значений pH 3,63 - 6,84) и активности фермента.

Ключевые слова: *дерново-подзолистая супесчаная почва, площадки нефтедобычи, активность фермента, протеаза, сезонные изменения, кислотность, корреляция.*

Khomenko Elena Gennadievna
Master Degree student in the Faculty of Biology
F. Skoryna Gomel State University
Gomel, Republic of Belarus

PROTEASE ACTIVITY IN ECOSYSTEMS CONNECTED WITH OIL PRODUCTION AREAS

On the basis of the studied agrochemical and biological indicators of sod-podzolic sandy loam soil in the area of the oil production sites, a decrease in protease activity is observed compared to background soils. The activity of enzymes in the summer period varied in the range of 0.28 - 1.07 mg of albumin per 10 g of soil per 24 hours, in the autumn period - 0.08 - 0.30 mg of albumin per 10 g of soil per 24 hours. Revealed the seasonal nature of changes in protease activity. A reliable feedback

was established between the acidity level of the studied soil (pH range 3.63 - 6.84) and enzyme activity.

Keywords: *sod-podzolic sandy soil, oil production sites, enzyme activity, protease, seasonal changes, acidity, correlation.*

На производственных площадях нефтепромыслов, на участках разведочного и геофизического бурения широкое распространение получают антропогенно-деградированные почвы. Они возникают из-за механических нарушений почвенного покрова, аварий на скважинах, повреждений и коррозии трубопроводов, загрязнений сточными водами и запесочивания. Все это указывает на необходимость осуществления контроля загрязнения почв и оценки изменений их химических и биологических свойств необходим при эксплуатации месторождений [1].

Доказано, что трансформация биологических и агрохимических свойств почвы в местах нефтедобычи приводит к изменению ферментативной активности [2]. Совокупность антропогенных факторов, в том числе и запесочивание почв, приводят к ухудшению агрохимических свойств, в том числе, подкислению почвенного раствора по сравнению с фоновой почвой.

В условиях интенсивной нагрузки важнейшей задачей экологических исследований является оценка состояния почвенного покрова. Биодиагностика и биомониторинг почв позволяет оценить их плодородие и выявить негативные последствия загрязнения почв. Многолетними исследованиями показана высокая эффективность биохимических методов диагностики, в частности, с помощью показателей ферментативной активности [1, 3, 4].

Объектом исследований являются образцы дерново-подзолистой супесчаной почвы.

Предметом исследований является активность почвенных ферментов-протеаз, агрохимические характеристики.

Образцы почвы были отобраны в районе Судовицкого нефтяного месторождения (Светлогорский район Гомельской области) в 2017–2018 годах.

В ходе исследования были заложены 4 стационара, три из которых сопряжены со скважинами добычи нефти и имеют зону обваловки и зону отчуждения. Зона обваловки характеризуется полным отсутствием растительности, а в зоне отчуждения встречается небольшое число травянистых растений. Четвертый стационар – зона контроля.

Для химического анализа объединенную пробу составляли не менее чем из пяти точечных проб, взятых с одной пробной площадки. Определение pH образцов почвы проводили потенциометрическим методом [7, 8]. Активность протеаз определяли колориметрическим методом [7, 8].

Результаты определения активности протеаз в осенний (конец октября 2017 г.) и летний периоды (июнь 2018 г.) представлены таблице 1.

Таблица 1

Протеазная активность почвы в районе нефтедобычи

в мг альбумина на 10 г почвы за 24 ч

Место отбора	**Диапазон варьирования значений**			
	Min-max		**среднее**	
	осень	**Лето**	**осень**	**лето**
Стационар 1	0,11-0,19	0,28-0,80	0,15	0,54
Стационар 2	0,09-0,18	0,31-0,81	0,13	0,56
Стационар 3	0,08-0,16	0,28-0,98	0,12	0,63
Стационар 4	0,28-0,30	0,55-1,07	0,29	0,81

В районе площадок нефтедобычи активность протеазы в летний период имела значения 0,28–1,07 мг альбумина на 10 г почвы за 24 часа, в осенний период – 0,08–0,30 мг альбумина на 10 г почвы за 24 часа, что по шкале сравнительной оценки ферментативной активности Хазиева Ф.Х. [6] свидетельствует о слабой активности фермента. На основании результатов однофакторного дисперсионного анализа выявлен сезонный характер варьирования активности протеазы в почве (F(эмп.) 19,85 > F(крит.) 4,66 при p = 0,005).

Для проверки достоверности отличий между активностью фермента в почве исследуемых стационаров использовался метод однофакторного дисперсионного анализа. Результаты подтвердили достоверность различий активности протеаз в почвах стационаров и зоне контроля (рисунок 1).

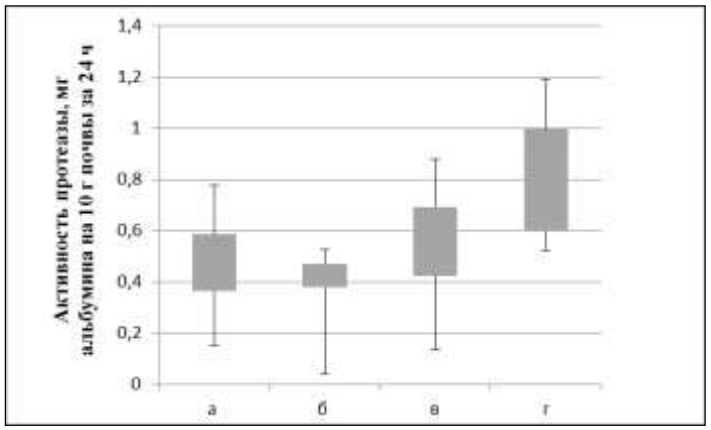

Рис. 1. Активность протеазы на стационарах 1 (а), 2 (б), 3 (в) и зоне контроля (г)

Известно, что для каждого фермента характерен индивидуальный диапазон pH-оптимума [5]. Исследования влияния кислотности на некоторые виды ферментативной активности в дерново-подзолистых супесчаных почвах показали, что оптимальное значение pH для протеаз находятся в диапазоне 7,0 – 7,9 [8].

Интерес представляет изучение связи между кислотностью почвы и активностью почвенного фермента (рисунок 2). Значения кислотности исследуемых почв находились в пределах 3,63–6,84. Для почвы стационаров, сопряженных с площадками нефтедобычи, значения кислотности варьировало от 3,63 до 5,13. Для зоны контроля – 5,51–6,84. Таким образом, совокупность антропогенных факторов, в том числе и запесочивание почв, приводит к ухудшению изученных агрохимических свойств – подкислению почвенного раствора по сравнению с фоновой почвой.

По результатам корреляционного анализа установлена достоверная обратная слабая связь в данном диапазоне pH (r = - 0,39, при p = 0,05).

Таким образом, проведенные исследования позволили выявить изменения активности ферментов протеаз в почвах территории, сопряженной с площадками нефтедобычи, по сравнению с контрольными участками. Установлен сезонный характер изменения активности, что требует проведения дополнительных исследований для возможности рекомендации об использовании данного показателя в методе биодиагностики состояния почвы.

Исследования выполнены в рамках проекта ГПНИ «Природопользование и экология», подпрограмма 3 «Радиация и природные системы», задание «Природопользование и экология 3.14».

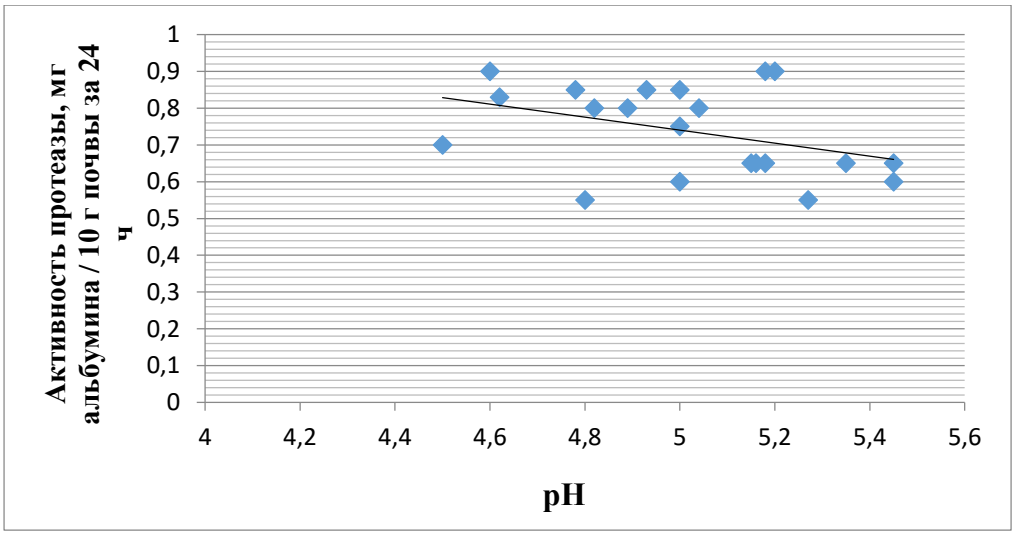

Рис. 2. Зависимость активности протеазыот уровня кислотности почвы (r = - 0,39)

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Терещенко Н.Н. Эколого-биологические факторы и механизмы ремедиации антропогенно-нарушенных почв / Терещенко Н.Н. // дис. д-ра биол. наук. – Томск, 2007. – 375 с.

2. Семенюк Г.А. Экология городской среды / Семенюк Г.А. // Курс лекций. – Минск: БГУ, 2009. – 99 с.

3. Логинова В.Ф. Состояние природной среды Беларуси / В.Ф. Логинова // Экол. бюл. под ред. В.Ф. Логинова. – Минск: Минсктиппроект, 2009. – 406 с.

4. Кузьмин С.И. Национальная система мониторинга окружающей среды Республики Беларусь / Кузьмин С.И. // результаты наблюдений. – Минск: РУП «БелНИЦ «Экология». – 2010. – 346 с.

5. Горячева Т.А. Мониторинг органического вещества почвенного компонента естественных и антропогенно нарушенных экосистем Среднего Урала / Горячева Т.А. // дис. канд. биол. наук: 03.00.16. – Екатеринбург, 2002. – 220 с.

6. Хазиев Ф.Х. Ферментативная активность почв / Ф.Х. Хазиев. – Москва: Наука, 1976. – 180 с.

7. Горбов С.Н. Биологическая активность почв городских территорий (на примере города Ростов-на-Дону) / Горбов С.Н. // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – № 85 (01). – С. 1–15.

8. Аринушкина Е.В. Руководство по химическому анализу почв / Е.В. Аринушкина. – М., Изд-во МГУ, 1961. – 490 с.

Научный руководитель: *к.х.н, доцент Дроздова Наталья Ивановна*

УДК 597

Чигирь Сергей Никитич*, кандидат медицинских наук, доцент,*
Василькова Алеся Дмитриевна*, студент*
Белорусский государственный педагогический университет
г. Минск, Республика Беларусь

ОСНОВНАЯ ГИМНАСТИКА В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ДОШКОЛЬНИКА И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ РЕБЁНКА

Аннотация*. Эта статья описывает физические возможности детей данного возраста. Даёт рекомендации в занятии физическим воспитанием, наилучшем возрасте для развития определенных навыков.*

Ключевые слова: *дошкольники, бег, прыжки, метание, гимнастика, занятие*

Chigir Sergei Nikitich*, PhD (Medical Sciences), assistant professor*
Vasilkova Alesia Dmitrievna*, student,*
Belarusian State Pedagogical University
Minsk, Belarus

BASIC GYMNASTICS IN PHYSICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN AND ITS IMPACT ON THE CHILD'S BODY

Abstract*. This article describes the physical capabilities of children of this age. Gives recommendations in physical education, the best age for the development of certain skills.*

Keywords*: preschoolers, running, jumping, throwing, gymnastics, occupation*

В системе физического воспитания дошкольника широко применяется основная гимнастика. Она направлена на укрепление здоровья, общую физическую подготовленность, закаливание организма детей. Её содержание составляют основные движения, общеразвивающие и строевые упражнения.

Основные движения – это жизненно необходимые движения, которыми пользуется ребёнок: ходьба, бег, прыжки, метание, лазанье. В дошкольном возрасте их развитие имеет свои особенности. [1, с. 84]

Общеразвивающие упражнения направленно воздействуют как на организм в целом, так и на отдельные группы мышцы суставов. Они способствуют оздоровлению организма, формированию правильной осанки, укреплению

опорно-двигательного аппарата, улучшению дыхания. С помощью таких упражнений развиваются двигательные способности, нервно-мышечный аппарат готовится к выполнению более сложных движений.[1, с. 100]

Строевые упражнения являются средством формирования у детей правильной осанки, согласованности действий, умения ориентироваться в пространстве. Вместе с тем эти упражнения дают педагогу возможность лучше управлять детьми во время занятия, быстро размещать их для выполнения упражнений других видов, а также игр.

Подвижная игра – это эмоционально окрашенная, сознательная, активная деятельность детей, характеризующая решением двигательных задач и выполнением игровых правил.

Основу спортивных игр составляют естественные виды движений и их сочетание. Поэтому обучению спортивным играм, особенно таким популярным, как баскетбол, футбол, хоккей, бадминтон, настольный теннис, городки, в дошкольном учреждении уделяется большое внимание [1, с. 112],

Спортивные упражнения занимают значительное место в практике физического воспитания дошкольников. Хотя заниматься спортом с целью достижения высоких спортивных результатов детям не рекомендуется, элементарная подготовка к выполнению спортивных упражнений возможна и необходима. Спортивные упражнения содействуют развитию основных групп мышц, костной, дыхательной систем организма, усиливают обмен веществ, повышают общую физическую подготовленность, степень закалки организма. Выполнение спортивных упражнений связано с проявлением волевых усилий, яркими эмоциональными переживаниями. Всё это способствует не только физическому, но и личностному развитию детей [1, с. 121].

У ребенка 6-7 лет можно выделить такие особенности:

- Тело пропорционально увеличивается.
- Рост колеблется в основном в пределах 113-122 см.
- Вес составляет 21-25 кг.
- Развиваются все нервные процессы в организме.
- Подвижность нервных процессов слабая. Например, девочка 7 лет еще не может быстро ответить мальчику, который оскорбил ее в садике, она, как правило, обижается и уходит или начинает плакать.
- Дыхательная система развита слабо, присутствует сильная потребность в кислороде.
- Сердечная мышца становится значительно толще. Также учащается сердцебиение, но оно не совсем ритмичное.

- Мышцы ребенка становятся больше и плотнее. Малыш становится сильнее. Однако мышечная система, как правило, развита неравномерно, поэтому в жизни ребенка должны присутствовать физические нагрузки.
- Работа органов чувств развивается стремительно, этому способствует постоянное обучение. Развитие навыка бега начинается у детей с 3-го года жизни. Бег в этом возрасте ещё не совершенен и похож на быструю ходьбу мелким шагом, без наличия фазы «полёта». Постепенно увеличивается скорость, вырабатывается умение быстро менять направление, учатся делать остановку по команде и учатся бегать по прямой на довольно большое расстояние (до 20-30 м). У детей 6 лет появляется лёгкость, ритмичность бега исчезают боковые раскачивания. Они могут прыгать в высоту, в длину и на одной ноге. Развивается глазомер, осваивается метание на дальность и в цель.

Метание требует тонкой координации движений, глазомера, способности удерживать равновесие. Полезны упражнения в катании по полу шариков, мячей в заданном направлении, отталкивании, бросании и ловле больших мячей. С 4 – 5-летнего возраста доступны различные виды бросания малого мяча, метания мелких предметов (шишек, камешков) в горизонтальную и вертикальную цель. С 5 – 6 лет можно развивать силу броска (бросание мяча вдаль), учить правильной стойке и движению рук при броске. Полезно бросать мяч в цель попеременно правой и левой рукой.

Прыжки дошкольного возраста осваивают медленнее, поскольку их выполнение требует определённой силы и координации. Необходимо учить ребят элементам приземления после прыжков. Для этого в занятия включают подскоки и невысокие прыжки на одной и на обеих ногах (подражание движениям птиц и зверей).

У детей 6 лет мускулатура развита более пропорционально, чем у детей младшего возраста, движения уже более согласованы. Ходьба и бег у них уже стали более автоматизированы. Им под силу упражнения на равновесие, а также метание, прыжки, бег с элементами ловли и увёртывания. С 6 лет свойственна высокая активность, улучшается выносливость. Для 5-7-летних полезны специальные упражнения в беге: широкими шагами, с препятствиями, с горки, на скорость и др. [3, с. 217]

Физкультурные занятия – это ведущая форма организационного, систематического обучения детей двигательным умениям и навыкам и основная форма систематического обучения детей физическим упражнениям. Начиная со второй младшей группы, физкультурные занятия проводятся 3 раза в неделю (1 раз на воздухе летом). Физкультурное занятие состоит из 3 частей: во вводной части применяются упражнения в ходьбе, беге, танцевальные и порядковые упражнения. В основной части используются общеразвивающие упражнения, основные движения и подвижные игры. В заключительной части проводятся

малоподвижные игры или спокойная ходьба. Продолжительность каждого занятия зависит от возрастного контингента группы. Так, в младших группах – 15-20 минут, в средних – 20-25 минут, в старших – 30-35 минут. Цели и задачи физкультурного занятия как формы для дошкольного возраста: формирование двигательных умений и навыков; развитие физических качеств; удовлетворение естественных биологических потребностей ребёнка в движении; обеспечение оптимальных для данного возраста физических нагрузок; тренировка всех систем и функций организма ребёнка, создание условий для разностороннего развития детей и возможностей продемонстрировать свои двигательные умения и навыки, свои спортивные достижения своим сверстникам, родителям, окружающим.[2, с. 197]

В тёплое время года лучше всего заниматься на улице, в холодное – в хорошо проветренном помещении, при открытой форточке. Нельзя требовать от них абсолютно правильного выполнения упражнений. Важно, чтобы были усвоены основные элементы движений. При выполнении упражнений нужно постараться разнообразить исходные положения (стоя, сидя, лёжа и т.п.), а также использовать мячи, флажки, палки, верёвки и т.д. Ответственно относиться к разминочной части занятия, чтобы избежать травм. Родители нередко интересуются, когда можно начинать заниматься спортом, не могут ли физические усилия, неизбежные в спорте, повредить детскому организму. Прежде всего необходимо соблюдение возрастных норм для начала занятий различными видами спорта и для начала каждого этапа многолетней спортивной подготовки. Раньше других можно начинать занятия видами спорта, требующими совершенной координации техники движений (акробатика, гимнастика, плавание и т.д.). К занятиям видами спорта, в которых на первом плане развитие силы и выносливости или единоборство с соперником, можно приступать позже (баскетбол, борьба, коньки, лёгкая атлетика и др.).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста учеб. Пособие / В.Н. Шебеко. Минск: Выш. шк., 2010. – 288 с.

2. Физическое воспитание и развитие ребёнка : учеб.-метод. пособие / Л.Д. Глазырина. – Минск : БГПУ, 2009. – 292 с.

3. Энциклопедия молодой семьи / Беларус. Энцыкл.; Редкол.: Г. И. Герасимович и др. – 7-е изд. – Мн.: Бел Эн. – МФЦП, 1994. – 700 с.

МЕДИЦИНА ТА ФАРМАЦІЯ

УДК 378.004.12 :615.1

Бутко Л.А.
к.фарм.н, доцент, завідувач кафедри управління якістю, стандартизації та безпеки лікарських засобів Київського міжнародного університету
Бутко А.Ю.
к.фарм.н, доцент кафедри фармакогнозії та ботаніки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (м.Київ, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЯКОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦІЇ

Анотація. *В статті розглядаються аспекти якості фармацевтичної освіти при підготовці спеціалістів фармацевтичної галузі. Конкретизуються параметри оцінки їх роботи, рівень освітніх послуг.*

Ключові слова: *вища фармацевтична освіта, стандарти вищої освіти, навчальний процес.*

Butko L.
PhD (Pharmacy), associate professor,
Head of the department of Quality Standardization of Medicine
Kyiv International University
Butko A.
PhD (Pharmacy), associate professor
Department of pharmacognosy and botany
Bogomolets National Medical University
(Kyiv, Ukraine)

SOME ASPECTS OF QUALITY OF PHARMACEUTICAL EDUCATION AS COMPONENT PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS OF PHARMACY

Abstract*. The article examines aspects of the quality of pharmaceutical education in the training of specialists in the pharmaceutical industry. Specifies the parameters for assessing their work, the level of educational services.*

Key words: *higher pharmaceutical education, higher education standards, educational process.*

Фармацевтичний сектор України, крім виробництва лікарських засобів та виробів медичного призначення, включає в себе підготовку кадрів для фармацевтичних підприємств, наукові розробки та інноваційні підходи до створення нових ліків. Розробка та впровадження у виробництво нових ліків – надзвичайно наукоємний процес, в якому зайнята величезна кількість спеціалістів, діяльність яких повинна бути адаптована до Європейських стандартів.

Впровадження новітніх технологічних процесів, методик дослідження, обладнання потребують високого рівня професійної додипломної та післядипломної підготовки спеціалістів [3]. В сучасних умовах зміни пріоритетів і соціальних цінностей у суспільстві потребують постійного вдосконалення навчального процесу. Тому навчальні заклади орієнтуються на створення системи менеджменту якості вищої освіти – відповідності результатів навчання вимогам, встановленим законодавством та стандартом вищої освіти [1].

Метою нашої роботи є аналіз сучасного стану впровадження систем якості підготовки кадрів відповідно до міжнародних вимог.

Основною ідеєю модернізації системи вищої освіти є підвищення ефективності навчання у вищому навчальному закладі, впровадження системи оцінки, моніторингу, послідовному здобутті академічних ступенів «бакалавр» і «магістр».

Належний рівень освітніх послуг забезпечує підготовку компетентних фахівців, підвищує рівень підготовки випускників та їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Найбільш типовими параметрами оцінки роботи спеціалістів є професійні знання та навички, якість, об’єм та продуктивність роботи, а також ініціатива, творчість, надійність, здатність керувати.

Концепція розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров’я України на 2011-2020 роки визначає перспективні напрямки та завдання фармацевтичної галузі, одним з яких є реформування системи наукового забезпечення та освіти, адекватної потребам галузі та сучасного стану реформування суспільства [2].

Тому вищі навчальні заклади переорієнтовані на поетапне впровадження ступеневої підготовки фармацевтичних кадрів, моніторинг та контроль якості фармацевтичної освіти. Відповідно до стандартів оцінка якості освіти буде ґрунтуватись на дотриманих випускниками компетентностях та якостях.

Актуальним є дотримання вимог стандарту ISO-9001, який передбачає впровадження системи управління якістю послуг або продукції.

Створення педагогічних умов у вищих навчальних закладах, які б сприяли розвитку професіональної мотивації майбутніх спеціалістів до вибраного виду професійної діяльності, набуває подальшої актуальності.

У професійному вдосконаленні особистості велике значення має їх творча самореалізація, бажання навчатись протягом життя, оберігати цінності національної фармацевтичної науки. Підвищити якість фармацевтичної освіти можна шляхом адаптування програм підготовки спеціалістів до ринкових умов, постійного запровадження нових освітніх інновацій, удосконалення модульно-рейтингової системи оцінювання знань студентів, реалізації системи дистанційного навчання, впровадження тренінгових форм навчання [2].

Висновки. Таким чином, провадження на високому рівні освітньої діяльності забезпечує здобуття особами вищої освіти.

Зростання якісного професійного рівня підготовки спеціалістів за рахунок вдосконалення змісту та форм фармацевтичної освіти підвищить якість послуг у фармацевтичній галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України №1556-VII «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. (Електронний ресурс). – режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

2. Концепція розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 роки № 769 від 13.09.2010 р. . (Електронний ресурс). – режим доступу: http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=10782

3. Управління фармацією: базов. підруч. для провізорів-інтернів і слухачів системи післядиплом. освіти спеціалістів фармації / В.М.Толочко, І.В.Міщенко, М.В.Зарічкова та ін.; за ред. В.М.Толочка. – Харків: НФаУ: Золоті сторінки, 2016. – С. 97–104.

УДК 614.252.1:[614.4+614.8]

***Д. В. Вороненко**, магістр фармації, старший викладач*
Українська військово-медична академія, м.Київ
***П. В. Олійник**, докт. фарм. наук, доцент,*
професор кафедри медицини катастроф та військової медицини,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

ПІДГОТОВКА ЛІКАРІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ РАДІАЦІЙНИХ АВАРІЙ

***Анотація**. Проведений аналіз навчальних планів медичних університетів України. Встановлено, що з метою підвищення якості підготовки лікарів до роботи в умовах радіаційних аварій необхідно внести до навчальних планів навчальну дисципліну «Військова радіологія» та збільшити кількість часу для практичних занять з навчальної дисципліни «Радіаційна медицина».*

***Ключові слова**: радіаційна аварія, підготовка лікарів, військова радіологія, радіаційна медицина.*

***Д. В. Вороненко**, магистр фармации, старший преподаватель*
Украинская военно-медицинская академия, г. Киев
***П. В. Олийнык**, докт. фарм. наук, доцент,*
профессор кафедры медицины катастроф и военной медицины,
Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого., г. Львов

ПОДГОТОВКА ВРАЧЕЙ К РАБОТЕ В УСЛОВИЯХ ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ РАДИАЦИОННЫХ АВАРИЙ

***Аннотация.** Проведен анализ учебных планов медицинских университетов Украины. Установлено, что с целью повышения качества подготовки врачей к работе в условиях радиационных аварий необходимо внести в учебные планы учебную дисциплину «Военная радиология» и увеличить количество времени для практических занятий по дисциплине «Радиационная медицина».*

***Ключевые слова:** радиационная авария, подготовка врачей, военная радиология, радиационная медицина.*

***D.V. Voronenko**, Master of Pharmacy, Senior Lecturer*
Ukrainian Military Medical Academy, Kyiv
***P. V. Oliynyk**, Doc. farm Sciences, associate professor*
Professor of the Department of Disaster Medicine and Military Medicine,
Lviv National Medical University named after Danylo Halytsky, Lviv

TRAINING OF DOCTORS TO WORK IN THE CONDITIONS OF LIQUIDATION OF THE CONSEQUENCES OF RADIATION ACCIDENTS

Abstract. *The analysis of educational plans of medical universities of Ukraine is carried out. It was established that in order to improve the quality of training physicians for work in the conditions of radiation accidents, it is necessary to add to the curricula the educational discipline "Military Radiology" and to increase the amount of time for practical training in the discipline "Radiation Medicine".*

Key words: *radiation accident, training of doctors, military radiology, radiation medicine.*

Ядерні та радіаційні технології широко застосовуються у всьому світі і займають основні позиції при виробництві електроенергії, в медицині для діагностики захворювань або їх лікування, в сільському господарстві і промисловості для виробництва промислових товарів. Згідно з даними доповіді МАГАТЕ, 30 країн світу використовують 438 атомних реакторів для виробництва електроенергії. Окрім того, 29 країн планують або вже почали будівництво нових реакторів для виробництва атомної енергії в 2014 році, з них десять країн з Азії і Тихоокеанського регіону, десять з Африканського регіону, сім країн Європи (в основному Східної Європи) і дві країни з Латинської Америки. За даними МАГАТЕ по Станом на 30 червня 2015 року, 67 реакторів в 15 країнах світу перебували в процесі будівництва [5]. Згідно даних Державного регістру джерел іонізуючого випромінювання в Україні зареєстровано 27544 джерела, у тому числі 15880 радіонуклідних джерел і 11664 генератори випромінювання [1, 3].

Досвід показує, що аварійні ситуації, які призводять до опромінення населення і радіоактивного забруднення територій, можливі в будь-якій державі і що місцеві лікарі можуть не мати чіткого уявлення про те, як лікувати переопромінення або забруднених радіонуклідами пацієнтів. Медичний персонал, який не має підготовки з реагування на радіологічну ситуацію, в ряді випадків висловлював небажання займатися лікуванням потенційно забруднених радіонуклідами постраждалих з побоювання власного зараження. У світі є лише кілька медичних центрів, які мають значний досвід в діагностуванні і спеціалізованому лікуванні променевих ускладнень. Однак радіаційні ураження можуть ефективно виліковуватись в усіх лікарняних закладах, якщо лікарі мають відповідну підготовку, здатні розпізнавати радіаційно-індуковані ураження і можливість отримувати консультації вітчизняних та міжнародних спеціалістів [2, 4].

Радіологічна служба в Україні, як і в інших країнах, функціонує на основі радіологічних відділень. В залежності від призначення та джерел, що використовуються, виділяють такі типи радіологічних відділень: Рентгенодіагностичне відділення або кабінет; Відділення радіонуклідної діагностики; Відділення терапії відкритими джерелами іонізуючих випромінювань; Радіотерапевтичні відділення закритими радіоактивними препаратами; Відділення дистанційної променевої терапії, де використовуються рентгено- та g-терапевтичні апарати, лінійні прискорювачі.

На рівні держави, а також у великих містах існує декілька радіодіагностичних відділень, одне з них на кафедрі медичної радіології НМУ, яке є Київським міським центром радіонуклідної діагностики. Є також Київський міський консультативно-діагностичний центр та відділення радіонуклідної діагностики та (або) променевої терапії у деяких науково-дослідних інститутах.

Основу додипломної підготовки лікарів до роботи в умовах ліквідації наслідків радіаційних аварій складає комплекс навчальних дисциплін, до яких належать: «Військова токсикологія, радіологія і медичний захист» та «Радіаційна медицина».

Важливе значення для підготовки лікарів має військова радіологія – галузь військової медицини, яка вивчає проблеми протирадіаційного захисту військовослужбовців в умовах застосування ядерної зброї та при радіаційних аваріях, а також при ліквідації наслідків цих аварій, розробляє заходи з організації надання медичної допомоги постраждалим. Основним завданнями військової радіології є дослідження біологічного впливу іонізуючих випромінювань; вивчення патогенезу, клініки гострих, хронічних, комбінованих форм радіаційних уражень, способів їх діагностики, лікування; пошук радіозахисних препаратів та медичних засобів захисту людини; розробка комплексу заходів з протирадіаційного захисту. Проте, проведений аналіз навчальних планів, свідчить про те, що Військова токсикологія, радіологія і медичний захист в медичних університетах України не викладається. Виключення складають медичні університети, в яких проводиться навчання незначної кількості студентів за програмою підготовки офіцерів медичної служби запасу.

На сьогоднішній день, основною навчальною дисципліною з додипломної підготовки лікарів до роботи в умовах ліквідації наслідків радіаційних аварій є «Радіаційна медицина». Програма з радіаційної медицини присвячена вивченню студентами теоретичних основ та засвоєння практичних навичок з радіаційної медицини, необхідних для практичної діяльності лікаря. Основні завдання: - формування у студентів комплексу знань, умінь та навичок з радіаційної медицини. Визначати етіологічні, патогенетичні фактори та клінічні прояви, ставити діагноз гострого радіаційного ураження та надавати невідкладну

допомогу потерпілим, визначати тактику ведення постраждалих, які зазнали дії іонізуючого опромінення. Засвоїти питання етіології, патогенезу, клініки, перебігу місцевих променевих уражень, поєднаної дії різних видів іонізуючого випромінювання, сучасних гіпотез впливу малих доз радіації на організм людини; -навчитись прогнозувати можливі клінічні наслідки при надходженні в організм радіонуклідів, вміти застосовувати при цьому відповідні лікувальні та профілактичні заходи; Вміти проводити диференційну діагностику між променевою патологією та патологією внутрішніх органів; -аналізувати можливі ранні та віддалені наслідки опромінення людини: стохастичні та нестохастичні ефекти радіації, соматичну та генетичну патологію; -засвоїти основні соціальні, санітарно-гігієнічні, екологічні та психологічні аспекти аварій на атомних виробництвах (за моделлю аварії на Чорнобильській АЕС); Оволодіти проведенням медичного сортування постраждалих від дії іонізуючого випромінювання на догоспітальному і госпітальному етапах; - знати основи невідкладної допомоги постраждалим від дії іонізуючого випромінювання на догоспітальному і госпітальному етапах; вміти призначити диференційоване лікування хворим з радіаційними ураженнями залежно від ступеня тяжкості та періоду клінічного перебігу; Вміти скласти план організаційних заходів щодо профілактики радіаційних уражень та проведення попередніх і періодичних медичних оглядів працюючих та осіб, які зазнали надмірної дії іонізуючого випромінювання; -оволодіти навичками користування дозиметрами і радіометрами, визначення забрудненості радіонуклідами води, продуктів харчування та придатності їх до вживання, використання індивідуальних та колективних засобів захисту від іонізуючого випромінювання.

Проте, програма з радіаційної медицини, яка є базовою у підготовці майбутнього лікаря до роботи в умовах ліквідації наслідків радіаційних аварій розрахована на 45 академічних годин, з них 8 годин – лекції, і лише 12 годин – практичні заняття та 25 годин для самостійної підготовки студентів.

Висновки. Сучасна соціально-політична обстановка в Україні, військові дії на Донбасі, можливість терористичних актів, в тому числі, на об’єктах, що використовують радіоактивні речовини та ядерні технології, можуть спричинити ушкодження ядерних енергетичних установок з подальшим виникненням радіаційних аварій. В цих умовах важливе значення має підвищення якості підготовки системи охорони здоров'я до роботи в умовах надзвичайних ситуацій радіаційного походження. Проведені дослідження свідчать про необхідність внесення змін до навчальних планів медичних університетів України з метою підвищення якості додипломної підготовки лікарів до роботи в умовах ліквідації наслідків радіаційних аварій. А саме: включення до навчальних планів медичних університетів навчальної дисципліни «Військова радіологія» та збільшення

кількості навчальних годин для практичних занять з навчальної дисципліни «Радіаційна медицина».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний регістр джерел іонізуючого випромінювання.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uatom.org/index.php/derzhavnij-registr-div/ Дата доступу: 02.11.2018 р.

2.Общие инструкции оценки и реагирования на радиологические аварийные ситуации (IAEA-TECDOC-1162/R).- МАГАТЭ: Вена, 2004. – 206 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www-pub.iaea.org/MTCD/ Publications/PDF/te_1162r_web.pdf Дата доступу: 02.11.2018 р.

3. Севальнєв А.І. Радіаційне навантаження персоналу, що працює з джерелами іонізуючого випромінювання / А.І. Севальнєв, М.І. Костенецький, А.В. Куцак // Матеріали XV з'їзду гігієністів України. – Львів. – 2012. – С. 358-359.

4. Investigation of an Accidental Exposure of Radiotherapy Patients in Panama, IAEA, Vienna (2001). – 126 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1114_scr.pdf. – Дата доступу: 02.11.2018 р.

5.The Power Reactor Information System Operational & Long-Term Shutdown Reactors [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iaea.org/PRIS/WorldStatistics/OperationalReactorsByCountry.aspx. – Дата доступу: 02.11.2018 р.

УДК 378.094:61(477)

Гуменюк В. В., *к.пед.н., доцент*
кафедра медицини катастроф та військової медицини
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Львів, Україна

СУЧАСНА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Анотація. *Сучасна Україна має тривалий досвід надання освітніх послуг для іноземних студентів, вища медична освіта розвивається в руслі європейських та світових тенденцій. Експорт освітніх послуг України в частині вищої медичної освіти ґрунтується на напрацьованому роками досвіді діяльності підготовчих факультетів та факультетів для іноземних студентів; законодавстві, узгодженому із Європейським освітнім простором; урахуванні зростання рівня вимог до фахівців медичного профілю, загальних тенденцій розвитку медичної допомоги, обумовлених вимогами сучасної медицини, розвитком медичних технологій та служб охорони здоров'я.*

Дане дослідження має на меті виявити організаційно-педагогічні умови здобуття іноземними студентами вищої медичної освіти в Україні та обґрунтувати напрями вдосконалення процесу в умовах інтеграції вітчизняної системи освіти в Європейський освітній простір.

Ключові слова: *іноземні студенти, міжнародні студенти, вища освіта, Болонська декларація. Лісабонська конвенція.*

Humenyuk V.V., *Ph.D.(Pedagogic sciences), Associate Professor*
Department of Disaster Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Lviv, Ukraine

MODERN PRACTICE OF HIGHER EDUCATION ORGANIZATION FOR INTERNATIONAL STUDENTS

Abstract*. Modern Ukraine has a long experience of providing educational services for foreign students, and higher medical education is developing in line with European and world trends. Export of educational services of Ukraine in the part of higher medical education is based on the experience gained by the preparatory faculties and faculties for foreign students; legislation harmonized with the European educational space; taking into account the increase in the level of requirements for medical specialists, general tendencies in the development of medical care, stipulated by the requirements of modern medicine, the development of medical technologies and health services.*

The purpose of this study is to identify the organizational and pedagogical conditions for the acquisition of foreign students of higher medical education in Ukraine and to substantiate the ways of improving the process in the conditions of integration of the national educational system into the European educational space.

Key words: *foreign students, international students, higher education, Bologna declaration. Lisbon Convention.*

Здобуття іноземцями вищої освіти пов’язане із вагомою низкою завдань з орієнтації на ринку освітніх послуг, вибору країни навчання, узгодження своїх очікувань і запропонованих пропозицій, вирішення питань легалізації та умов перебування. Аналіз і зіставлення сучасної практики здобуття ВМО іноземними студентами проводитиметься у напрямі:

– узагальнення сучасних підходів до організації освіти для потреб і можливостей іноземних студентів країнами-експортерами освітніх послуг;

– встановлення її найбільш загальних особливостей та спрямованості відповідної діяльності України і країн, що традиційно приймають на навчання найбільш потужні потоки іноземних громадян;

– виявлення специфіки організації освітніх послуг на експорт країнами близького зарубіжжя, що регіонально (географічно та соціокультурно) є її потенційними конкурентами на ринку – Росії і Польщі;

– систематизації основних чинників, що є мотивувальними при виборі місця здобуття ВМО іноземними студентами в контексті організації медичної освіти у розвинених країнах світу та в країнах близького зарубіжжя.

Важливим для дослідження є те, що основні суспільні вимоги до системи вищої освіти і очікування від діяльності закладів вищої освіти задекларовані в міжнародних документах, таких як Лісабонська конвенція, Сорбонська декларація, Болонська декларація «Європейський простір у сфері вищої освіти». Високі міжнародні стандарти освіти спрямовують їх діяльність на інтернаціональний та трансрегіональний ринок. Це, своєю чергою, передбачає формування мети і змісту освіти як транснаціональної, розширення напрямів підготовки та спеціалізацій, роботи відповідно до міжнародних нормативів, які

щодо медичної освіти вимагають не лише якісної загальнотеоретичної підготовки студента, але й врахування потреб служб охорони здоров'я різних регіонів, їх природну, кліматичну, соціальну, медико-профілактичну специфіку.

Реформування ВМО України в контексті інтеграції у Європейський простір почалося із суттєвих змін, зокрема, введенням у дію «Положення про особливості ступеневої освіти медичного спрямування» (2000 р.) [3], і продовжується до сьогодні шляхом узгодження змісту навчальних дисциплін, термінології, напрямів і рівнів освіти. Однак ще не всі норми сучасного освітнього менеджменту ВМНЗ стали постійною практикою в Україні, як-от програми академічної мобільності, варіативність і диференційованість професійних програм тощо.

Іноземні студенти у міжнародному просторі є одним із потоків у загальних міграційних процесах. Ставлення до них у окремо взятій країні – складовою її міграційної політики. Учені-економісти М. Бондарь, А. Смалійчук наголошують, що важливою ознакою сучасної трудової міграції є включення у неї інтелектуалів. «У неї втягується все більша кількість як високорозвинених країн, так і країн, що розвиваються. Причому донорами в основному є країни, які розвиваються, а реципієнтами – розвинуті держави світу», – пише М. Бондарь.

Сучасні підходи до організації державою освітніх послуг на експорт можна розглядати з позиції трьох різних форм інтелектуальної міграції, що мають різні функції. Вчені уточнили, що залежно від форми змінюватиметься й спрямованість державної діяльності на сприяння, або обмеження можливостей для іноземних громадян. Науковці посилаються на визначення «міжнародна інтелектуальна міграція», що запропонувала ОЕСР (2008 р.). Три найбільш загальні форми інтелектуальної міграції, подані як концепції, на яких будують свою діяльність суб'єкти міжнародної політики. Відповідно до форм функцією, яку виконує «міжнародна інтелектуальна міграція» може бути: обмін знаннями і досвідом (brain exchange), що об'єднує «притік інтелектів» (brain gain) та «відтік інтелектів» (brain drain) – природний рух інтелектуального капіталу; втрата інтелектуального капіталу – «відтік інтелектів» (brain waste), коли країна втрачає і рівень життя, і здатність до саморозвитку. Це «відтік інтелектів» на макрорівні великих регіонів, – так «втрачають інтелектуалів» регіони Азії і Африки. А також «відтік інтелектів» у самих регіонах (internal brain drain) – так історично складалася в СРСР міграція у Москву; підвищення інтелектуального рівня шляхом циркуляції інтелектів (brain circulation), яке відбувається циклами «виїзд за кордон на навчання – отримання професії – повернення у свою країну» [2, с. 60].

Таким чином, прибуття на навчання іноземних студентів у сучасній розвинутій країні може стимулюватися або гальмуватися за різними стратегіями освітньої політики держави. Сучасні демократичні країни дбають про залучення

молодих інтелектуалів в свій науковий простір, підвищення його рівня шляхом «обміну інтелектуалів» та отримання оплати за навчання студентів для інших країн. Водночас наголосимо, що збільшення кількості іноземних студентів у ВНЗ є не тільки одним із безпосередніх показників наукового потенціалу навчального закладу, фінансової стабільності, але й позитивно характеризує країну місцезнаходження за критеріями соціальної та полікультурної толерантності, терористичної безпеки. В останні десятиліття кількість іноземців стала критерієм якості освіти, що впливає на рейтинг ВНЗ у світових рейтингах університетів.

Виявлено, що у кінці XX ст. суттєво збільшується кількість студентів, які здобувають вищої освіту не у своїй країні. За даними ЮНЕСКО, рівень міжнародної мобільності студентів зріс за останні 25 років на 300%. «Станом на 2005 рік кількість студентів, що навчалися за кордоном, становила 2,73 мільйона» [7, с. 19.], «у 2009 році 3,4 млн.» [6, с. 6], «у 2011 році 4,5 млн.», а «до 2025 року може досягти показника 8 млн». Графік зростання кількості студентів з 1975 року подано на *рис. 1.*

Рис. 1.1 Графік зростання кількості іноземних студентів у світі (за даними ОЕСР та ЮНЕСКО) [5, с. 344]

Порівнюючи дані показників, наведених у Глобальному освітньому дайджесті ЮНЕСКО 2004 та 2008 рр., із джерелами за 2013–2014 н.р. зазначимо, що освіту на експорт надають більше 130 країн світу. З них у США отримують освіту 886 052 особи, Великобританії – 435 500, Німеччині – 300 909, Франції – 288 544, Австралії – 249 990, Іспанії – 189 198, Канаді – 160 735, Росії – 186 606, Україні – 69 969 (вона – в першій двадцятці країн-експортерів освітніх послуг).

За узагальненими статистично-аналітичними показниками, оприлюдненими Українським державним центром міжнародної освіти та даними

Державного закладу «Центр медичної статистики МОЗ України», ДП «Центр міжнародних програм МОЗ України» станом на 2015 р. в Україні:

а) навчалося 63 172 студента, що порівняно із попереднім роком свідчить про часткове зменшення кількості іноземців: станом на 2013–2014 н.р. – 69 969; 2012–2013 н. р. – 60 480 та 2011–2012 н.р. – 53 664 особи;

б) визначилося десять країн – основних постачальників студентів в українські ВНЗ (Туркменістан, Азербайджан, Індія, Нігерія, Грузія, Ірак, Китай, Йорданія, Марокко, Туреччина)*;*

в) сформувалося п’ять областей – лідерів з організації освіти для іноземців: Харківська, Київська, Одеська, Вінницька, Івано-Франківська;

г) визначився регіональний розподіл: 49 % студентів – країни СНД, 18 % – Африки, 16 % – Близького Сходу, 12 % – Азії, 2,3 % – ЄС;

д) найбільша кількість студентів перебуває у трьох містах: Харкові (35 %), Києві (23 %), Одесі (11 %). Ще в семи – у межах 2,7–4 % (Львів, Дніпропетровськ, Полтава, Суми, Тернопіль, Вінниця, Івано-Франківськ). У 14 – від 1,7 до 0,07 % від загальної кількості*;*

е) студенти навчаються здебільшого у ВНЗ з державною формою власності (88 % – 55 479) і приватних ВНЗ (12 % – 7 693);

є) набір 2014 р. – це близько 11 тисяч іноземних студентів; «заїзд студентів з візових країн відповідно до наданих візових підтримок становить 70 %» [1], таким чином 30 % студентів з різних причин змінили свої плани і, очевидно, вступили у ВНЗ інших країн.

Аналіз статистичних матеріалів щодо іноземних студентів, які здобувають в Україні вищу медичну освіту, дозволяє узагальнити таке:

а) серед країн походження студентів, медицина стоїть на першому місці вибору студентами з Індії та Нігерії. На третьому місці вибору в студентів з Туркменістану і Азербайджану і на четвертому – Грузії;

б) у 2014–2015 н. р. у ВМ(Ф)НЗ України та закладах післядипломної освіти навчалося 21 389 громадян з 124 країн світу [4].

Систематизацію основних чинників, що є мотивувальними при виборі місця здобуття ВМО проведено з врахуванням того, що вже на початковому етапі здобуття іноземцями вищої освіти пов’язане із вагомою низкою завдань цільового та організаційного характеру. Суб’єктна дія здобувача освіти виявляється в орієнтації на світовому ринку освітніх послуг, виборі країни навчання, узгодженні своїх очікувань і запропонованих пропозицій щодо форми навчання, його змісту, термінів, оплати, процедури легалізації перебування в країні, отримання права на трудову діяльність у вільний час, вирішення питань проживання, харчування, медичного обслуговування, соціальної та особистої захищеності, дотримання прав та свобод тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям : Український державний центр міжнародної освіти. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://intered.com.ua/Актуальні-статистично-аналітичні-показники. – Назва з екрану]*,

2. *Бондарь М. Международная интеллектуальная миграция в экономике знаний / Маргерита Бондарь // Ekonomia i Zarządzanie. – Białystok, 2013. – № 2 (5). – S. 52–69.*

3. *Наказ МОЗ України «Про затвердження Положення про клінічну ординатуру» № 12 від 29.01.98 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0106-98.*

4. *Фисун Ю. І. Особливості організації навчання іноземних громадян у поточному навчальному році / Ю. І. Фисун // Програма робочої наради проректорів з науково-педагогічної роботи (перших проректорів) начальників навчальних відділів та завідувачів науково-методичних лабораторій з питань медичної (фармацевтичної) освіти вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів України (Київ, 12 березня 2015 р.). http://www.umsa.edu.ua/news_180315.html.*

5. *Education at a Glance 2014 : OECD Indicators. – France, Paris : OECD Publishing, 2014. – 566 p*

6. *The OECD Glossary of Statistical Terms. – France, Paris : OECD Publications, 2008. – 601 p.*

7. *University of Cambridge. Finance. Undergraduate Study. Tuition Fees. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.undergraduate.study.cam.ac.uk/finance/tuition-fees. – Назва з екрану.*

УДК 617.7

Івженко Л.І., *к.м.н., асистент кафедри офтальмології*
Харківського національного медичного університету
Пасічник А.Ю., Черевко Я.Ю.
студенти 3 групи 4 курсу 4 медичного факультету
Харків, Україна

ДИНАМІКА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ДІАБЕТИЧНОЇ РЕТИНОПАТІЇ В УКРАЇНІ ЗА ОСТАННІ 3 РОКИ

Анотація. *На цукровий діабет хворіє 422 млн людей у світі, у 2030 році діабет стане 7-ю причиною смерті у світі [2]. Діабетична ретинопатія – соціальна, медична та економічна проблема сьогодення, бо має у своєму розвитку ймовірність інвалідизації людей – часткову втрату зору або повну сліпоту. За останніми даними МОЗ в Україні зареєстровано 179 450 хворих, захворювання має тенденцію зростання. [2]*

Ключові слова: *цукровий діабет, діабетична ретинопатія, поширеність, частота виникнення, ускладнення.*

L. Ivzhenko*, PhD (Medicine), Ophthalmology department assistant*
Kharkiv National medical university
A. Pasichnyk, Ya. Cherevko
Fourth-year students of IVth medical faculty, group No. 3
Kharkiv, Ukraine

DYNAMICS OF DISTRIBUTION OF DIABETIC RETINOPHATY IN UKRAINE IN THE LAST 3 YEARS

Abstract. *422 million people in the world suffer from diabetes, in 2030, diabetes will be the 7th cause of death in the world [2]. Diabetic retinopathy is a social, medical and economic problem of the present, because in its development there is probability of people's disability is partial loss of*

vision or complete blindness. According to the latest data of the Ministry of Healthcare in Ukraine, 179,450 patients have been registered, the disease has a tendency to increase. [2]

Key words: *diabetes mellitus, diabetic retinopathy, prevalence, frequency of occurrence, complications.*

Актуальність. Цукровий діабет (ЦД) та група його ускладнень – одна з важливіших медичних та гостросоціальних проблем сучасного світу.

ЦД – захворювання, що має у своєму патогенезі дефіцит гормону інсуліну, внаслідок чого розвивається гіперглікемія. [5]

Діабетична ретинопатія (ДР) – специфічне пізнє судинне захворювання, є одним із найтяжчих ускладнень цукрового діабету. ДР є основною причиною сліпоти серед осіб працездатного віку в багатьох країнах світу. Вона складає 80–90% від усієї інвалідності по зору, обумовленою цукровим діабетом. ДР можна розглядати як природний результат розвитку патологічних змін у мікросудинній мережі центральної артерії сітківки у хворих ЦД. [5]

Аналізуючи загальнодоступні дані, було з'ясовано, що поширеність ДР серед хворих з діабетом в країнах південного світу, наприклад, Індії, нижча, ніж в американців або європейців. Також існує думка, що у темношкірих людей захворювання виникає частіше, ніж у білих.

Частота ретинопатії в обох статей зростає з віком. Найчастіше це від 50 до 70 років, проте після 80 років частота виникнення різко знижується, це пов'язують з високою смертністю від цукрового діабету.

Щодо України, то тенденція захворювання на ДР зростає й нині за даними МОЗ зареєстровано 179 450 хворих.

Мета роботи полягала в аналізі динаміки розповсюдження діабетичної ретинопатії в Україні за останні 3 роки за такими параметрами: стадія, вік, стать.

Матеріали та методи. Проведено аналіз досліджень П.Г. Прудиус, Н.В. Бондарчук, І.В. Семенюк «Поширеність діабетичної ретинопатії у хворих на цукровий діабет 1-го типу» 2016 р.; Хуторська Л.А «Динаміка поширеності та ризик розвитку діабетичної ретинопатії у хворих на цукровий діабет» 2017 р.; Гайова Л.В., Овсінська Л.Ф., Прадій Т.П «Патогенез і шляхи корекції діабетичної ретинопатії. Огляд» 2018 р., Яковлева О.О., Коваль А.І. «Частота виникнення діабетичної ретинопатії у дорослих працездатного та пенсійного віку» 2018 р., в яких визначали частоту виникнення захворювання відносно віку, статі, форми за основною, щодо ступеня важкості, класифікацію ДР E. Kohner і M. Porta (1991), згідно неї захворювання проходить наступні стадії: непроліферативну, перепроліферативну, проліферативну

Результати. Аналізуючи статтю авторів: П.Г. Прудиус, Н.В. Бондарчук, І.В. Семенюк виявлено, що поширеність ДР по статі: 33,7 % чоловіки, 63,3 % жінки, з них 31,8 % – працездатного віку, 68,2 % – пенсіонери [3].

За стадіями: непроліферативна зустрічається із тривалістю захворювання від 20 років до 25 – 61 % у чоловіків та 54 % у жінок, препроліферативна від 25 років: жінки – 11 %, чоловіки – 10 %, проліферативна від 30 років: жінки 18 %, чоловіки – 15 %, що показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Поширеність ДР відносно тривалості захворювання, стадіям, статі

Стадії	Непроліферативна	Препроліферативна	Проліферативна
Тривалість захворювання	Від 20 років	Від 25 років	Від 30 років
Жіноча стать	54 %	11 %	18 %
Чоловіча стать	61 %	10 %	15 %

Досліджуючи наукову працю Хуторської, захворювання ДР було виявлено у 71,3 % людей віком від 50-59 років. Серед них: чоловіки – 35,8 %; жінки – 66,4 %. Непроліферативну стадію у групі, віком 60-69 років, було діагностовано у 27,2 %; препроліферативну у 12 %, проліферативну – 14 % хворих [1].

Згідно наукової роботи Яковлева О.О., Коваль А.І. на 2016 рік, де було досліджено 75 хворих, непроліферативну форму виявлено у 38,67 %, препроліферативну – 5,33 % проліферативну – 56 % пацієнтів. За 2017 рік з 57 хворих мали непроліферативну форму 52,63%, препроліферативну – 31, 68 %, проліферативну – 15,79 %. За 2018 рік з 73-х хворих мали непроліферативну форму 60,27 %, препроліферативну – 10,96 %, проліферативну - 28,77 % пацієнтів, що показано у таблиці 2 [4].

Таблиця 2

Поширеність діабетичної ретинопатії за 2016-2018 роки за стадіями

Роки спостереження	2016 рік		2017 рік		2018 рік	
Стадії ретинопатії	Абсол.	%	Абсол.	%	Абсол.	%
Непроліферативна	31 хворих	38,67	30 хворих	52,63	44 хворих	60,27
Проліферативна	42 хворих	56,0	18 хворих	31,68	21 хворих	28,77
Перепроліферативна	4 хворих	5,33	9 хворих	15,79	8 хворих	10,96
Всього хворих	75	100	57	100	73	100

Статистичний аналіз повністю віддзеркалює поширеність захворювання на діабетичну ретинопатію за останні 3 роки.

Висновки та рекомендації. Діабетична ретинопатія – одне з найтяжчих ускладнень цукрового діабету, що підкреслює її соціально важливе положення.

На основі досліджень авторів: П.Г. Прудиус, Н.В. Бондарчук, І.В. Семенюк 2016 р.; Хуторська Л.А 2017 р.; Гайова Л.В., Овсінська Л.Ф.,

Прадій Т.П 2018 р., Яковлева О.О., Коваль А.І. ми з'ясували, що частота виникнення діабетичної ретинопатії зростала за останні 3 роки та має тенденцію до росту зараз. Проаналізувавши наукові роботи та релевантні дані, можна зробити висновок, що жінки хворіють на діабетичну ретинопатію частіше, ніж чоловіки на 15%; частота ретинопатії в обох статей зростає з віком, найчастіше спостерігається у віці від 50 до 70 років, проте після 80 років частота виникнення різко знижується; на непроліферативну стадію ДР нині хворіє на 20 %, а на перепроліферативну на 5 % більше, ніж у 2016 році, проте на проліферативну менше на 30 %, в порівнянні з 2016 роком. Це пов'язано з розвитком медичної науки, зацікавленістю наукових творців гостросоціальними проблемами медицини, удосконаленням поглядів, знань щодо ускладнень цукрового діабету, особливо відносно діабетичної ретинопатії.

Виходячи з цього, слід зазначити, що не зважаючи на зменшення відсотку проліферативної форми, проблема поширеності діабетичної ретинопатії залишається актуальною та гостросоціальною, що потребує подальшого дослідження питань поширеності, частоти виникнення та патогенезу задля зниження рівня інвалідизації населення, хворих на ЦД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хуторська Л. А. Динаміка поширеності та ризик розвитку діабетичної ретинопатії у хворих на цукровий діабет / Л.А. Хутірська // Міжнародний ендокринний журнал: наук.-метод. журнал. – 2017. – № 6. – С. 17-18.

2. Яніцька Л. В. Патогенез і шляхи корекції діабетичної ретинопатії. Огляд / Л.В. Яніцька, Л.В. Гайова, Л.Ф. Овсінська, Т.П. Прадій // Міжнародний ендокринний журнал: наук.-метод. журнал. – 2018. – № 7. – С. 107-110.

3. Прудиус П.Г. Поширеність діабетичної ретинопатії у хворих на цукровий діабет 1-го типу / Прудиус П.Г., Бондарчук Н. В., Семенюк І.В. // Міжнародний ендокринний журнал: наук.-метод. журнал. – 2016. – № 5. – С. 203-206.

4. Яковлева О.О - Частота виникнення діабетичної ретинопатії у дорослих працездатного та пенсійного віку» / Яковлева О.О., Коваль А.І. // Ендокринний журнал: наук.-метод. журнал. – 2018. – № 6. – С. 85 -91.

5. Балаболкін М.И., Клебанова Е.М., Кримінская В.М. Частота виникнення, дифференціальна діагностика і лікування эндокринних захворювань. — М.: Медицина, 2016. — С. 212-230.

Науковий керівник: *Івженко Л.І.,*
к.м.н, асистент кафедри офтальмології
Харківського національного медичного університету

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

УДК 797.12

Остапенко Г.А., Кузьмина Л.И., Фигурин П.А.*
Кандидат педагогических наук, доцент
Кандидат педагогических наук, доцент
Учреждение образования "Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка"
*Педагог дополнительного образования 1 категории**
*Минский городской туристско-экологической центр детей и молодежи **
Минск, Республика Беларусь

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СПЕЦИАЛЬНОЙ (АНАЭРОБНОЙ) ВЫНОСЛИВОСТИ НА ПРИМЕРЕ ГРЕБНОГО СЛАЛОМА

***Аннотация**. Гребной (водный) слалом – это сложнокоординационный вид спорта, входящий в программу летних Олимпийских игр. Данные, полученные в исследовании, свидетельствуют о повышении уровня развития специальной (анаэробной) выносливости у гребцов водного слалома в результате применения предложенного комплекса тренировочной программы.*

***Ключевые слова**: анаэробная выносливость, гребной слалом, педагогический эксперимент, тестирование*

Ostapenko G.A., Kuzmina L.I.,
PhD (Pedagogy), associated professors, BSPU by M. Tank
***Figurin P.A.,** Teacher*
Minsk State Turist-Ecological Centre Of Children And Youth.
Minsk, Belarus.

DEVELOPMENT TECHNIQUE OF SPECIAL (ANAEROBIC) ENDURANCE ON THE EXAMPLE OF ROWING SLALOM

***Annotation**. Rowing slalom is a type of sport with difficult coordination that is included in the program of summer Olympic games. Data obtained from an investigation testify a special (anaerobic) endurance of increase of the level of development of oarsmen of water slalom resulting from the use of given complex of training program.*

***Key words**: anaerobic endurance, rowing slalom, an experiment in teaching, a test.*

Гребной (водный) слалом – это сложнокоординационный вид спорта, входящий в программу летних Олимпийских игр. Его сущность состоит в прохождении ворот прямого (зелено-белые вехи) и обратного (красно-белые вехи) хода по бурной или «спокойной» воде [1, 4].

За последнее десятилетие гребной слалом стал более анаэробным. Это связано с различными изменениями правил, которые минимизировали штрафы, улучшениями ходовых качеств лодок, а также сокращением длины дистанции. Чтобы развить скорость необходимо развивать анаэробные способности [2].

Основные тенденции развития современной системы тренировки определяются, прежде всего, растущим уровнем мировых достижений в спорте. Однако в ряду причин нарастающей интенсификации тренировочных нагрузок следует рассматривать и углубляющиеся научные представления о

функциональных резервах человеческого организма [3, с. 119].

Современное состояние и развитие мировой гребли на байдарках и каноэ характеризуется неустанным поиском все более эффективных средств, методов и организационных форм подготовки спортсменов. В связи с этим проблема развития специальной (анаэробной) выносливости в гребном слаломе на байдарках и каноэ является весьма актуальной.

Целью исследования является изучение основ развития и определение наиболее эффективных средств развития специальной (анаэробной) выносливости у гребцов-слаломистов в подготовительном периоде годичного цикла.

В исследовании использовались следующие методы: педагогический эксперимент; контрольные испытания (жим штанги в положении лежа за 2 мин.; тяга штанги в положении лежа за 2 мин.; плавание 100 м;); методы математической статистики.

Для изучения специальной выносливости был проведен педагогический эксперимент, суть которого сводится к внедрению в учебно-тренировочный процесс комплекса тренировочных заданий для развития специальной (анаэробной) выносливости в подготовительном периоде годичного макроцикла. Для проведения педагогического эксперимента были организованы две группы спортсменов: экспериментальная и контрольная. Гребцы контрольной группы занимались по общепринятой методике в соответствие с программой для СДЮШОР. Гребцы экспериментальной группы на каждом тренировочном занятии выполняли экспериментальный комплекс упражнений для развития специальной (анаэробной) выносливости, представленных в таблице 1. Гребцы-слаломисты обеих групп тренировались в режиме – 6 раз в неделю по 90 минут (2 академических часа).

При выполнении тренировочных заданий основной акцент ставился на поддержании одной и той же плотности на протяжении всего времени выполнения упражнения. В процессе тренировок плотность повышается.

Месячный тренировочный цикл разбивался на недельный. Первая неделя максимальных нагрузок, вторая и третья – нормальных, а четвертая – неделя легких нагрузок.

Таблица 1

Тренировочные задания, используемые в экспериментальной группе (фрагмент)

Упражнение	Количество повторений (время выполнения)	Количество серий	Отдых между повторениями, мин
Плавание			
Проплывание отрезков 20 м со старта с максимальной скоростью, раз	4-6	5 – 6	1-1,5

Проплывание дистанций 100 м со старта с максимальной скоростью, раз	3-4	2 – 3	2-3
Проплывание дистанций 200 м с максимальной скоростью, раз	1-2	2 –3	5-6
Проплывание дистанций 100 метров: 20 метровый отрезок с ускорением, 80 метровый отрезок – компенсаторный, раз	3-4	1 – 2	2-3
Тренажерный зал			
Жим штанги 30кг лежа, мин	1	3-5	5-6
Жим штанги с переменным весом (60-40-30 %max по 40 с каждый) , мин	2	3-5	5-10
Жим штанги 30кг лежа на наклонной скамье, мин	0,5	3-5	5-6
Тяга штанги 30 кг лежа, мин, мин	1	3-5	5-6
Тяга штанги 30 кг в наклоне	1	3-5	5-6
Тяга 30 кг сидя (в тренажере) , мин	1	3-5	5-6
Поднятие блина 10 кг от пола на поднятые вверх руки, мин	2	3-5	5-6
Перенос блина 10 кг в стороны в положении сидя, мин	2	3-5	5-6
Вращение блина 10 кг над головой	2	3-5	5-6
Поднятие штанги 20 кг стоя, узким хватом к подбородку, мин	1	3-5	5-6
Отжимания от скамьи , мин	2	3-5	5-6
Сгибания рук в локтевом суставе в положении сидя гантелями 7 кг, мин	1	3-5	5-6
Поднимание туловища из положения лежа, мин	1	4-5	2-3
Поднимание туловища из положения лежа на наклонной скамье, мин	1	4-5	2-3
Подтягивание согнутых в коленом суставе ног к груди из положения планка на прямых руках, мин	2	4-5	2-3
Гребля в гребном тренажере: Спокойная гребля, мин Гребля с ускорениями, мин Гребля с одной стороны, мин	 5 0,5 2	 4-5 8-10 4-5	 10 0,5 3-5

Основной метод тренировок на развитие специальной (анаэробной) выносливости – интервальный. Для разнообразия тренировочного процесса использовался также метод круговой тренировки, который по сути является разновидностью интервального метода.

Развитие способности расслаблять мышцы во время отдыха позволяет быстрее добиться восстановления. Использовались упражнения: 1) свободное раскачивание рук вперед, назад, в стороны за счет толчкообразных движений туловища и ног, стоя в наклоне вперед; 2) хлыстообразные движения руками за счет резких поворотов туловища в сторону; 3) потряхивание кистями, кистями и предплечьями, всей рукой, плечевым поясом, всем туловищем (последовательно расслабляя соответствующие группы мышц); 4) стоя на носках, руки вверх,

одновременно с выдохом расслабленно «уронить» вниз руки, плечевой пояс, все туловище и мягко присесть; 5) стоя или сидя, энергичное потряхивание расслабленных мышц одной руки кистью другой.

Анализ результатов применения специальных упражнений, представленных в таблице 2, свидетельствует об их эффективности, однако темпы прироста абсолютных величин увеличиваются неравномерно и недостаточно. По окончанию эксперимента с применением в течение трёх месяцев тренировочных заданий для развития специальной (анаэробной) выносливости у гребцов-слаломистов было проведено контрольное тестирование.

Анализируя результаты итогового тестирования в экспериментальной группе, необходимо отметить, что во всех контрольных испытаниях наблюдается статистически достоверный (p<0,05) прирост результатов.

Таблица 2.

Однофакторный дисперсионный анализ результатов тестирования специальной (анаэробной) выносливости у гребцов-слаломистов контрольной и экспериментальной групп до и после эксперимента (критерий Стьюдента)

Контрольные испытания	до эксперимента $\bar{x} \pm m_{\bar{x}}$	после эксперимента $\bar{x} \pm m_{\bar{x}}$	прирост, %	*p-значение*
экспериментальная группа				
Жим штанги за 2 мин, кол-во раз	94,00 ± 1,37	98,67 ± 1,48	4,96	< 0,05 (0,0427)
Тяга штанги за 2 мин, кол-во раз	95,33 ± 0,88	99,33 ± 1,48	4,19	< 0,05 (0,0423)
Поднимание туловища за 2 мин, кол-во раз	94,33 ± 1,71	100,00 ± 1,88	6,01	< 0,05 (0,0329)
Плавание 100м, с	89,97 ± 0,57	88,41 ± 0,40	1,74	< 0,05 (0,0371)
контрольная группа				
Жим штанги за 2 мин, кол-во раз	93,17 ± 1,49	95,17 ± 1,45	2,14	> 0,05 (0,3587)
Тяга штанги за 2 мин, кол-во раз	94,67 ± 0,99	96,17 ± 1,05	1,58	> 0,05 (0,3219)
Поднимание туловища за 2 мин, кол-во раз	94,00 ± 0,97	96,33 ± 1,12	2,48	> 0,05 (0,1449)
Плавание 100м, с	90,35 ± 0,42	89,47 ± 0,42	0,98	> 0,05 (0,1648)

Примечания:
1. $\bar{x}$ – Среднее арифметическое значение.
2. $m_{\bar{x}}$ – стандартная ошибка среднего арифметического.
3. *p-значение* – уровень значимости критерия.

В контрольном испытании поднимание туловища за 2 минуты наблюдается наибольший прирост 6,01 % в среднем по группе. В контрольном испытании жим штанги за 2 минуты прирост составил 4,96 % в среднем по группе. В

контрольном испытании тяга штанги за 2 минуты прирост составил 4,19 %, а в плавании на 100 м – 1,74 % в среднем по группе.

В контрольной группе все изменения показателей за исследуемый период имели незначительный прирост во всех контрольных испытаниях. Статистически достоверно незначимы (p>0,05) средние значения во всех контрольных испытаниях.

В контрольном испытании жим штанги за 2 минуты прирост составил 2,14 % в среднем по группе. В контрольном испытании тяга штанги за 2 минуты прирост составил 1,58 % в среднем по группе. В контрольном испытании поднимание туловища за 2 минуты прирост составил 2,48 %, а в плавании на 100 м – 0,98 % в среднем по группе.

При сравнении полученных результатов можно сказать, что применение разработанного комплекса тренировочных заданий для развития специальной (анаэробной) выносливости носит более эффективный характер.

В результате проведенного исследования каждый из спортсменов экспериментальной группы по отношению к своему исходному уровню оказался на более высокой ступени. Между тем как в контрольной группе прогресс у квалифицированных спортсменов оказался незначительным.

Выводы. Гребной слалом, несмотря на то, что это один из видов гребли на байдарках и каноэ, и казалось, методика подготовки должна быть очень похожей, имеет свои особенности. В связи с изменением правил в гребном слаломе в последние годы, которое выразилось в сокращении дистанции, изменении правил начисления штрафных очков, а также изменении моделей лодок, спорт стал более динамичным, скоростным. Соответственно изменилась направленность тренировочного процесса – он стал более анаэробным..

Еще одной особенностью слалома является, что в научной литературе широко не представлена методика развития специальной (анаэробной) выносливости, что дает особо широкий простор для исследований в этом виде олимпийской программы.

Результаты исследования показали, что качественный прирост показателей специальной (анаэробной) выносливости в контрольной группе в среднем составил 0,98 % – 2,48 %, а в экспериментальной группе – 1,74 % – 6,01 %. Данные полученные в ходе нашего исследования свидетельствуют о том, что в результате применения предложенного комплекса тренировочных упражнений в экспериментальной группе повышают уровень развития специальной (анаэробной) выносливости.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Володин В. Н. Методика тренировки гребцов-слаломистов на этапе начальной подготовки / В. Н. Володин // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2008. – № 5. – С. 90–97.

2. Живодров С. А. Модель подготовки гребца-слаломиста высокой квалификации / С. А. Живодров // Вестник спортивной науки. – 2007. – № 2. – С. 49–51.
3. Фомин Н. А. На пути к спортивному мастерству (адаптация юных спортсменов к физическим нагрузкам) / Н. А. Фомин, В. П. Филин. – М. : Физкультура и спорт, 1986. – 159 с.
4. Canoe Slalom [electronic resource]. – Mode of access: https://www.canoeicf.com/discipline/canoe-slalom. – Date of access: 03.02.2016. – 10.10.2018

УДК 796.3

Духнова Лариса Миколаївна
викладач кафедри фізичного виховання та спорту Навчально-спортивного комплексу Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ,Україна

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ ГРИ У ГАНДБОЛІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

Анотація: *Процес навчання у гандболі спрямований на озброєння гравців знаннями, вміннями, навичками, постійне удосконалення, а також на формування системи знань з питань правил гри, стратегії й тактики ведення боротьби, методики тренування і т.д. При вирішенні задач навчання, велику роль відіграє тут виховання у студентів бажання до постійного розвитку творчої думки, до пошуків самостійних рішень.*

Ключові слова*: гандбол, техніка гри, прийоми гри.*

Dukhnova Larysa*, teacher*
Department of physical education and sport of study-sport complex
Taras Shevchenko Kyiv National University
Kyiv, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES OF STUDYING TECHNICAL TECHNIQUES OF HANDBALL GAME FOR STUDENTS

Abstract*: The process of training in handball is aimed at equipping players with knowledge,skills, continuous improvement, as well as the formation of a system of knowledge on the rules of the game, strategy and tactics of combat, training techniques, etc. In addressing the tasks of learning, an important role is played here by the upbringing of students' desire for the constant development of creative thought, to the search for independent decisions.*

Key words*: handball, game technique, tricks of the game.*

Вступ. Впродовж багатьох десятиліть гандбол є невід'ємною складовою програм з фізичного виховання учнів старших класів та студентів. У відповідності до програмних вимог студенти повинні вивчати різноманітні технічні прийоми і тактичні дії гри в гандбол. У науковій літературі [1, 2, 3] звертається увага на послідовність навчання початківців технічним прийомам гри в гандбол, розроблені критерії оцінювання ступенем їх оволодіння. В останні роки, не зважаючи на зміну спрямованості фізичного виховання, програмних вимог, організаційних умов навчально-виховного процесу, спеціальних досліджень процесу викладання гандболу не проводилося.

Процес навчання у гандболі спрямований на озброєння гравців знаннями, вміннями, навичками, постійне удосконалення, а також на формування системи

знань з питань правил гри, стратегії й тактики ведення боротьби, методики тренування і т.д. При вирішенні задач навчання, велику роль відіграє виховання у студентів бажання до постійного розвитку творчої думки, до пошуків самостійних рішень.

Засвоєння рухових навичок передбачає таку ступінь володіння прийомами, коли виконання їх здійснюється автоматизовано, а вся система рухів стійка до збиваючи факторів. Відомо, що в основі навику покладена система зв'язків, для створення яких необхідне багаторазове повторення рухових дій у певних умовах. У процесі навчання прийомом гри важливо не тільки оволодіти раціональними рухами з точки зору біомеханіки, а і уміло застосовувати ці прийоми під час гри [1, ст. 50-56]. Тому навчання технічному прийому і індивідуальним тактичним діям повинно вестись паралельно. Спочатку вивчають окремо кожен технічний прийом, після чого ізольовані прийоми з'єднують у ігрові дії, в котрі можуть входити два і більше різних прийоми. Спочатку гандболісти вивчають усі сполучення прийомів без м'яча і з м'ячем за допомогою вправ, в які включають лише сполучення без складних допоміжних переміщень, при найбільш доцільному розміщенні гравців для його виконання. Для ускладнення дії додатковими переміщеннями включається до вправ розміщення і пересування, які характерні для тактичної взаємодії гравців з допомогою певних ігрових фаз. Для того вводиться активна протидія партнера, щоб максимально наблизитись до реальних ігрових умов, в яких виконується це сполучення.

Оволодівши прийомами техніки гри, слід оволодіти подібними сполученнями техніки прийомів. А саме, вивчивши послідовно ловлю, зупинку, ведення м'яча, гравці вдосконалюють цю ігрову фазу в наступних варіантах: ловля на місці – передача; ловля в русі – зупинка – передача; ловля на місці – ведення – зупинка – передача тощо. Для ускладнення таких вправ застосовують зміну напрямку виходу до м'яча в момент його ловлі, способу ловлі, напрямку і способу ведення м'яча, напрямку і способу передачі після ведення. Аналогічний підхід використовується під час вивчення інших прийомів. Прийоми техніки нападу вивчають раніше, ніж прийоми захисту. Тільки після вивчення і засвоєння відповідних прийомів нападу, доцільно вивчати контрприйоми – прийоми захисту, які спрямовані на протидію конкретному нападу. Під час вивчення прийомів техніки важливими і дуже суттєвими є поняття про структурність; стабільність й варіативність рухів. Системно-структурний підхід до вивчення техніки передбачає розгляд її кінематичної, динамічної, ритмічної, аналітичної, фазової та інших структур. Такий підхід є однією з форм методичного знання, пов'язаного з дослідженням, проектуванням і конструюванням об'єктів як систем [2, с. 10-13]. При вивченні сполук прийомів основну увагу приділяють зв'язкам, а саме переходу від одного прийому до другого, де змінюються кінцеві рухи попереднього прийому і починається

наступний. При оволодінні руховими навиками, у яких прийоми сполучаються не послідовно, а одночасно, коли один стає якби фоном іншого (наприклад, передача в русі), вивчають узгодженість вивчених раніше ізольованих по фазах рухів. Вивчаючи будь-який прийом техніки необхідно послідовно переходити від одних педагогічних завдань до інших, базуючись на фізіологічній природі формування рухових навиків.[2, с. 15]

Техніка гандболу є досить складна, тому для вивчення специфічних рухових дій необхідна належна попередня підготовка рухового апарату, серцево-судинної, дихальної, нервової та інших систем організму. Важливе значення має і психологічна підготовка, яка повинна сприяти доланню труднощів підчас занять, буде націлювати на систематичні заняття. Перед тим як почати навчання студентів техніки, необхідно дати їм різнобічну фізичну підготовку, приділяючи їй увагу на кожному занятті належну увагу. Ознайомлення з технічним прийомом починається зі створенням уяви про нього. Студенти повинні мати перед собою взірець, який необхідно відтворювати. Для цього необхідно дати відомість про прийом, його місце і значення у грі, а також і дати можливість одержати перші рухові відчуття, які виникають при виконанні руху. У задачу на початковому етапі входить: виявлення знань студентів про прийом, котрий вивчаємо, а також відчуття, які мають місце в його руховому досвіді; надання попередніх знань про прийом, який вивчаємо, його місце та значення у грі, основним призначенням і найбільш ефективним застосуванням у грі і т.п.; створення зорової та рухової уяви про правильні рухи і їх послідовність. У залежності від характеру навчального матеріалу і задач навчання можна використовувати кінограми, схеми, фотоматеріали, відеомагнітофонні записи тощо. Велике значення для створення правильної уяви про прийом при його вивчення має показ самим викладачем, який має досвід спортивної підготовки. Виконання має бути ідеальними, прийом демонструється як в цілому, так і звертається увага на окремі фази. Для прикладу вивчення, передача м’яча здійснюється таким чином: передачу необхідно виконувати на місці, на відстані 3-4 м. один від одного, обумовлено спосіб передачі. Виключені такі фактори, як протидія суперника, пересування партнера, передача м’яча на різній висоті і т.п. [3, с. 137-145]

Наступний етап методики навчання – удосконалення прийому в ускладненій обстановці. Коли основна структура руху засвоєна, вводять збиваючі фактори, які наближують умови виконання прийому до ігрових умов. Для того, щоб вирішувати задачі на даному етапі навчання, студенти повинні: вивчити варіанти виконання прийому; навчитися орієнтуватись в обстановці та оцінювати її; виконувати прийом в умовах протидії суперника, як умовного так і реального. Умови виконання змінюються різними шляхами, які включають такі фактори, що відвертають увагу учнів, змінюють характер взаємодії, пересування і т.д.

Наприклад, під час передачі в русі включають умовного суперника або суперника, можна обумовити зміну місцями, обмежити простір і т.д. такі умови доцільно застосовувати і при вдосконаленні других прийомів.

На етапі закріплення повинні вирішуватися наступні задачі: закріплення навику та уміння застосовувати прийом у грі в ситуаціях, які виникають раптово; удосконалювати різні варіанти прийому і виконання прийому в умовах, коли раптово виникає активна протидія; удосконалення індивідуального стилю виконання прийому та вільно використовувати у грі. Вправи на даному етапі повинні носити змагальний характер і головну увагу необхідно звертати на творче застосування прийому і його варіантів у залежності від умов.[3, с. 150]

Висновки. Таким чином, для досягнення успіху в змаганнях з гандболу необхідно оволодіти передачею м’яча, яку ефективно можна застосовувати в нападі і в захисті. Звичайно одні з них є простіші, інші складніші, одні застосовуються частіше, інші рідше. У зв’язку з цим, на заняттях з гандболу спочатку вивчаються одні, а після досконалого їх засвоєння вивчаються інші. Для швидшого оволодіння технікою гри в гандбол необхідно у навчально-виховному процесі студентів керуватися науково обґрунтованими і перевіреними практикою рекомендаціями фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гандбол / Л.А. Латышкевич, Ф.Л. Лебедь, А.А. Основа, В.Г. Ткачук. – К.: Рад. шк., 1989. – 128 с. ил.

2. Гарбаляускас Ч.Л. Целенаправленная спортивная подготовка юных гандболистов 9-11 лет с целью отбора их для занять в ДЮСШ. – Автореферат. – К., 1983. – 15 с.

3. Козленко М.П., Вільчковський Е.С., Цвек С.Ф. Теорія і методика фізичного виховання (початкові класи). – К.: Радянська школа, 1984. – 238с.

УДК 796

Козятек Альвіна Іванівна
викладач кафедри фізичного виховання та спорту Навчально-спортивного комплексу Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ,Україна

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ

Анотація: *Спорт взагалі, і професійний спорт зокрема, є потужним соціальним явищем, що тісно пов'язане з різними галузями діяльності. Тому функції професійного спорту характеризуються великою різноманітністю та багатоплановістю.*

Ключові слова*: функції професійного спорту.*

Kozyatek Alvina I.
teacher of the Department of Physical Education and Sports at Educational and sports complex
Taras Shevchenko Kyiv National University
Kyiv, Ukraine

SOCIAL FUNCTIONS OF PROFESSIONAL SPORT

Abstract: *Sports in general, and professional sports, in particular, are a powerful social phenomenon, which is closely linked to different fields of activity. Therefore, the features of professional sports are characterized by a large variety and versatility.*

Key words: *functions of professional sport.*

Вступ. Тривалий час професійний спорт розглядався в Україні з чисто ідеологічних позицій. Вважалося, що основні функції, котрі він виконує у суспільстві, це культивування насильства, грубості і жорстокості, досягнення перемоги за всяку ціну, а також прагнення відвернути увагу людей від соціальних проблем. Але більш глибоке знайомство з професійним спортом свідчить про те, що це не так. Професійний спорт є потужним соціальним явищем, бурхливий розвиток якого у XX ст. очевидно свідчить про те, що він виконує важливі соціальні функції у сучасному суспільстві. Спорт взагалі, і професійний спорт зокрема, є потужним соціальним явищем, що тісно пов'язане з різними галузями діяльності. Тому функції професійного спорту характеризуються великою різноманітністю та багатоплановістю. Виходячи з цього доцільно розрізняти загальні та специфічні функції професійного спорту.

До загальних функцій відносяться такі, що лише частково притаманні професійному спорту і більш ґрунтовно реалізуються іншими галузями людської діяльності. Це такі функції – *оздоровча, виховна, освітня, видовищна, рекламна, комунікативна* тощо.

Оздоровча функція полягає у зміцненні здоров'я і підвищенні опірності організму до несприятливих впливів навколишнього середовища за рахунок раціонально організованої рухової активності. Заняття спортом дозволяють забезпечити оптимальний рівень розвитку рухових якостей та життєво важливих органів і систем організму людини, досконале володіння необхідними руховими вміннями і навичками. Цього вимагає характерна для спорту настановка на досягнення якомога вищого результату.

Порівняно з іншими видами діяльності, що застосовуються для зміцнення здоров'я, спорт ставить найвищі вимоги до функціональних можливостей організму, а отже і найбільшою мірою сприяє їхньому розвиткові. Проте надмірні навантаження можуть призвести до цілком протилежного ефекту - втрати здоров'я. Тому звичайно ця функція реалізується лише за умови адекватності тренувальних та змагальних впливів біологічним можливостям організму конкретного спортсмена.

Виховна функція полягає у формуванні в людини морально-етичних цінностей демократичного суспільства. Серед великого розмаїття ціннісних характеристик сучасного суспільства (особливо в США) соціологи надають перевагу таким: індивідуальні досягнення в результаті наполегливої праці; прагнення до перемоги за умов конкуренції; прагнення до вищого соціального статусу і матеріального забезпечення при тотожності можливостей і дотриманні правил.[1, с. 18]

В основі системи ціннісних орієнтацій масової свідомості лежить ідея "індивідуального успіху", котрий сприймається як успіх чисто особистий, де на перший план виступає не суспільне благо колективу, а успіх окремої людини. Найбільш цінна особистість це та, що досягла статусу і матеріального стану завдяки власним зусиллям у змагальних умовах. Для досягнення успіху необхідні три основні чинники: здатність до кропіткої і наполегливої праці; постійна спрямованість до перемоги у конкурентній боротьбі; адекватна винагорода. Саме ці чинники яскраво проявляються у професійному спорті. Спортсмени-професіонали своїм прикладом демонструють можливості людини в досягненні особистого успіху і вони є прикладом для наслідування, особливо для молоді. Спорт сприяє формуванню особистості, програми її поведінки. Реалізується це через необхідність наполегливо і свідомо тренуватися, змагатися, дотримуватися правил для досягнення якомога більшого успіху. Змагання перетворилося на головну соціальну цінність, що існує у суспільстві як стимул в поведінці. Спорт відтворює, стверджує і ритуалізує змагання, як важливий чинник успіху в різних галузях життя.[2, с. 30–45]

Освітня функція полягає у набутті, передачі і розширенні нових знань, умінь, навичок. Спортивній діяльності, що спрямована на досягнення високих результатів, внутрішньо притаманний творчий, пошуковий, евристичний характер. Шлях до нових перемог – це одвічний пошук. Адже кожний, хто претендує на більш високе спортивне досягнення, має знайти нові способи збільшення і мобілізації потенційних можливостей організму, навчитися найефективніше їх використовувати. Подібно до гігантської творчої лабораторії спорт сприяє пізнанню можливостей людини. Створені у професійному спорті нові засоби та методи вдосконалення у подальшому застосовуються в аматорському спорті. Сказане характеризує суттєве значення спорту як діяльності, котра поглиблює знання щодо можливостей людини та розширює їхні межі. В цьому переважно і проявляється освітня функція спорту, що має вагому як особистісну, так і соціальну цінність.

Видовищна функція полягає у задоволенні потреб суспільства у розвагах. Спорт із давніх-давен є надзвичайно популярним як видовище. Сучасні технічні засоби масових комунікацій, особливо телебачення, сприяли тому, що аудиторія спортивних видовищ постійно розширювалася. Відповідно зростав і вплив

спорту на емоційний світ людства. В основі видовищної привабливості спорту лежать об'єктивно йому притаманні естетичні властивості. Життєстверджуюча сила спортивної діяльності, демонстрація у змаганнях вищих і гармонійних проявів фізичних і духовних якостей людини, справжня краса чесної, мужньої і безкомпромісної боротьби за перемогу, досконаліть форм спортивних рухів викликають захоплення у глядачів і відповідають усім естетичним критеріям.

Комунікативна функція полягає у зближенні та об'єднанні людей. Безпосередньо в процесі спортивної діяльності та у зв'язку з нею люди вступають у різноманітні відносини: суперництва і співдружності; між членами однієї команди і між конкуруючими командами; між спортсменами і спортивними суддями; між спортсменами та уболівальниками тощо. Сукупність цих взаємовідносин є визначальною основою формуючого впливу спорту на особистість. .[3, с. 134]

Специфічні функції, що властиві професійному спортові: "клапан безпеки", моделювання поведінки, духовності, підтримання надії, індивідуалізації, відволікання, інтеграції [1, с.198–203].

Функція "клапана безпеки". Її назва походить з висновку американського вченого Паксона, що спорт перетворюється на "запобіжний клапан" американського суспільства, через який випускається "пара соціального напруження" Функція "клапана безпеки" – полягає в тому, що висока емоційність професійного спорту дозволяє численній аудиторії глядачів та самих спортсменів "позбутися" негативної енергії, що накопичилася в організмі, напруженості і агресивних почуттів у загально прийнятній формі. Під час захоплюючих змагань, що можуть викликати радість і розпач, людина звільняється від внутрішнього напруження, що накопичується у повсякденному житті.

Функція моделювання поведінки полягає у формуванні соціально виправданого світогляду. Професіональні спортсмени, завдяки їх надзвичайній популярності, є взірцем для наслідування. Якості і здатності, що формуються під час занять професійним спортом, використовуються певною мірою як модель для виховання інших членів суспільства.

Функція духовності полягає у вихованні віри в певні цінності. Професійний спорт виконує роль духовного, майже релігійного соціального інституту. В ньому широко застосовуються ритуали і церемонії, що спрямовані на ствердження ціннісних орієнтацій суспільства. Це має неабиякий вплив на формування суспільної поведінки як самих спортсменів, так і широких мас суспільства; на поширення та зміцнення духовних цінностей, що регулюють людські взаємовідносини у суспільстві.

Функція підтримання надії полягає у формуванні настановки на краще життя. На думку соціологів, спорт діє як опій, котрий підтримує віру в те, що

люди з нижчих прошарків населення зможуть піднятися по соціальних сходинках через успіх у професійному спорті [3]. Багатомільйонні контракти спортсменів-професіоналів сприяють підтримці надії на краще майбутнє і мобілізують на його досягнення.

Функція індивідуалізації полягає у формуванні непересічної особистості. Незважаючи на те, що професійний спорт, як своєрідний вид бізнесу, має ряд рис, котрі йдуть у розріз з суспільними цінностями (надмірна спрямованість на перемогу, допінги, наркотики, "чорний" тоталізатор тощо), він, однак є потужним стимулом індивідуалізації особистості. Тільки максимальний розвиток індивідуальних вроджених задатків, наполеглива праця і здатність виживати за умов гострої конкуренції можуть сприяти тому, щоб надії на краще майбутнє збулися.

Висновки. Професійному спорту, як і аматорському, притаманні загальні та специфічні соціальні функції. До числа загальних відносяться такі функції: оздоровча, виховна, освітня, видовищна, рекламна, комунікативна та ін. До специфічних належать функції “клапана безпеки”, моделювання поведінки, духовності, підтримання надії, індивідуалізації, відволікання, інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1.Гуськов С.И. Воспитательные функции профессионального спорта в США // Философско-социологическое исследование. – М.: Физкультура и спорт – 1988 – Вып. 1. – С. 202–212.

2. Гуськов С.И. Профессиональный спорт и международное спортивное движение //Теория и практика физич. культуры. – 1991. – N 8. – С. 56-59.

3.Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: Учебник. – К.: Олимпийская литература, 1997. – Т. 1. – 494 с.

УДК 796.011.3-057.87:378.4(477-25)КНУ

Козача Олександра Олександрівна
студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

КУЛЬТУРА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІВ

***Анотація**. У статті висвітлюється необхідність фізичних навантажень для студентів-філологів опираючись на дані статистичного аналізу, а також використання позааудиторної спортивно-масової роботи для оптимізації працездатності студентів-філологів.*

***Ключові слова**: фізичне виховання, фізична культура, фізичне навантаження, здоров’я, працездатність, студентство.*

Kozacha Olexandra
Kyiv, Ukraine
Student of Taras Shevchenko Kyiv National University

THE CULTURE OF PHYSICAL EDUCATION FOR STUDENTS-PHILOLOGISTS

Abstract*. The article clarifies the necessity of physical load for the students of philological faculty due to the data of statistical analysis, and highlights the use of sport mass afterclass work for optimization the efficiency of the students-philologists.*

Key words*: physical upbringing, physical culture, physical load, health, efficiency, students.*

У час розвинених інтернет технологій суспільство все більше часу проводить у соціальних мережах, у віртуальній реальності, що призводить до нехтування такими вагомими складовими нашого життя, як фізичне виховання та фізична культура. Однак ми вважаємо, що ці поняття варто не лише досліджувати, але й інтегрувати в наше повсякденне, а також професійне життя. Саме тому ми висвітлюємо значення цих категорій для студентства, зокрема для студентів-філологів.

І. Білодід визначає поняття фізичної культури, як всебічне вдосконалення й загартування людського тіла за допомогою фізичних вправ при дотриманні правильного режиму життя.

Важливою складовою фізичної культури є поняття фізичної зарядки, як основного комплексу, метою якого є оздоровлення організму [5, с. 586].

Загальновідомо, що чим міцніше здоров’я людини, тим легше вона зносить усілякі труднощі, несприятливі кліматичні умови та рідше хворіє.

Здоров’я – це одна з найголовніших цінностей людини. Фізична культура напряму пов’язана зі здоров’ям, оскільки це комплекс вправ націлений на його зміцнення.

Отож, варто сказати, що професійне життя людини значною мірою залежить від самопочуття, від загального фізичного стану, а отже й від фізичного виховання. Саме тому фізична культура нашого суспільства у майбутньому буде наслідком фізичного виховання сучасного студентства.

Проблемі визначення рівня фізичної підготовленості студентської молоді присвячено чимало наукових праць [1, с. 3–9; 3, с. 192]. За результатами їхніх досліджень доведено, що рівень фізичної підготовленості, теоретичних знань та методичних умінь студентів-першокурсників надзвичайно низький. Викликає занепокоєння той факт, що подібна тенденція з кожним роком посилюється. Сучасна ситуація, що спостерігається в галузі фізичного виховання і в загальноосвітній, і у вищій школі, свідчить про його занепад. Хоча існують Закон України “Про фізичну культуру і спорт”, Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту, Державні стандарти, директивні документи,

інструкції, накази, що регламентують діяльність навчальних закладів із фізичного виховання шкільної та студентської молоді, насправді вони не діють на повну силу.

У Національній доктрині розвитку освіти одним з пріоритетних завдань є вирішення проблеми формування та виховання творчих продуктивних сил студентської молоді України. Оптимальним засобом для фізичного розвитку особистості студента в умовах ВНЗ є позааудиторна спортивно-масова діяльність, яка має велике значення для професійної підготовки майбутніх фахівців.

Як стверджує Довгань Н.Ю., актуальність позааудиторної спортивно-масової роботи студентської молоді у навчально-виховному процесі зумовлена такими чинниками:

по-перше-потреба у зростанні здорових ресурсів молоді в умовах глобалізації суспільства;

по-друге-необхідність покращення фізичного здоров'я, фізичної підготовленості та фізичного самовдосконалення у всіх сферах конструктивної діяльності у зв'язку з прискоренням розвитку всіх сфер духовного і матеріального виробництва в суспільстві;

по-третє-пошук нових сучасних засобів та методів фізичного виховання студентів з урахуванням їх інтересів та вподобань. З цього випливає, що виявлення основних шляхів підвищення ефективності фізичного виховання студентів у ВНЗ з урахуванням впливу занять з фізичного виховання на фізичне здоров'я та фізичну підготовленість студентів має комплексний характер і потребує ґрунтовного вивчення [2, с. 50–54].

В результаті проведеного статистичного аналізу на базі студентів-філологів були отримані наступні дані. У двох студентів-філологів (5,9 %) зафіксовано недостатню масу тіла. Вони навчаються на другому й третьому курсах. Надлишкову масу тіла мають три студенти (8,8 %), чотири особи (11,8 %) хворіють на ожиріння I ступеня, троє з них – другокурсники та один – випускник. Маса тіла в межах норми – у 73,5 % філологів. На першому курсі таких осіб 87,5 %, на другому – половина, на третьому – 85,7 % і на четвертому – 77,8 % [4, с. 6.].

Тому можна з впевненістю сказати, що рівень ризику проблем зі здоров'ям у студентів філологічних факультетів збільшується.

Філологи – це насамперед майбутні перекладачі. Ця праця вимагає спеціальної підготовки, не тільки у професійному плані, а й у фізичному. Професія перекладача включає такі категорії:

- Усні синхронні перекладачі. Робота полягає в миттєвому перекладі прямої мови оратора на іншу.

•Письмові технічні перекладачі. Вони повинні мати глибокі знання у відповідних галузях і добре розбиратися в вузькоспеціалізованій термінології. Принцип їх роботи – це переклади технічного тексту.

•Письмові перекладачі художньої літератури.

Перший тип перекладачів вимагає багатогодинної роботи у сидячому чи стоячому положенні. Саме тому ця категорія найбільш піддається ризикам сильного фізичного перенавантаження.

Наступні дві групи вимагають зосередженої багатогодинної роботи, що призводить до погіршення зору, нервової нестабільності, збільшення маси тіла, виникнення остеохондрозу, сколіозу та інших подібних захворювань.

Тобто студенти-філологи знаходяться у зоні ризику проблем зі здоров'ям. Саме їм потрібно вводити додаткові лекції, проводити практичні заняття для прояснення вищезгаданої проблеми. З метою стимулювання та заохочення підтримання активного рухливого способу життя.

Психолого-педагогічний контекст конструювання змісту фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів у процесі позааудиторної спортивно-масової роботи показав, що проблема гармонійного розвитку виховання фізичної культури студентів у вищих навчальних закладах у позааудиторний час є багатогранною та перспективною.

Основна форма – позааудиторні заняття з фізичного виховання, що реалізовується на позааудиторних заняттях у спортивних секціях (групи загальної фізичної підготовки, аеробіки, фітнесу, бадмінтону, волейболу, атлетичної гімнастики та інші, які проводяться під керівництвом викладача з фізичної культури і спорту), що передбачає комплексне розв'язання трьох груп педагогічних завдань – освітніх, виховних та оздоровчих з переважною освітньою спрямованістю. Максимальний розвиток рухових здібностей, які забезпечують досягнення високих рівнів спортивно-технічної майстерності студентів є пріоритетним напрямом при спільній реалізації виховних та освітніх завдань.

Іншою формою є активне дозвілля студентів, що передбачає організацію самостійних занять у позааудиторний час (у тому числі й у комерційних оздоровчих групах з пріоритетною оздоровчою спрямованістю), використання різних форм і засобів фізичної культури: на основі повної добровільності й ініціативи (за бажанням); за завданням викладача (домашні завдання).

Також у студентів є можливість проявити ініціативу на масових фізкультурно-спортивних заходах, що проводяться у вихідні дні протягом навчального року та в канікулярний час. До них відносяться турпоходи, спортивні свята, дні здоров'я, спартакіади, змагання з календарем міжвузівських та внутрішньо вузівських заходів.

Таким чином, крім вирішення виховних та освітніх завдань, фізичне виховання у позааудиторний час покликане підвищити рухову активність студентів: поліпшити професійно-прикладну готовність й оптимізувати навчальну працездатність шляхом зняття нервово-емоційної напруги; продовжити формування знань, умінь і навичок, пов'язаних з проведенням самостійних фізкультурно-спортивних занять. Конкретні напрями й організаційні форми використання масових оздоровчих, фізкультурних та спортивних заходів в умовах вищих навчальних закладів залежать від наявної спортивної бази та її оснащення, традицій навчального закладу, інших умов [2, с. 50–54].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булатова М.М. Здоров'я і фізична підготовленість населення України / М.М. Булатова, О. Литвин //Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – К. : НУФВСУ, 2004. – № 1. – С. 3–9.

2. Довгань Н.Ю. Зміст фізичного виховання студентів ВНЗ у процесі позааудиторної діяльності / Н. Ю. Довгань. // Вісник № 139, Том ІІ. – 2016. – С. 50–54.

3. Присяжнюк С.І. Фізичне виховання. Теоретичний розділ : навч. посіб. / С.І. Присяжнюк, В. П. Краснов, М.О. Третьяков, Р.Т. Раєвський. – К. : Центр навч л-ри, 2007. – С. 192.

4. Сабіров О. Стан фізичного розвитку студентів вищих навчальних закладів / О. Сабіров, В. Пантік, Г. Гац. // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць…. – 2016. – С. 6.

5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970-1980. — Т. 10. — С. 586.

Науковий керівник: *Головченко О. П.,*
Кандидат у майстри спорту з легкої атлетики

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 656.13

***Микола Жук**, канд. техн. наук,доцент*
***Володимир Ковалишин**, канд. техн. наук,доцент*
***Оксана Беранич**, магістр*
Національний університет «Львівська політехніка»
Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМИ «COPERT» ДЛЯ ОЦІНКИ ВИКИДІВ ТРАНСПОРТУ

***Анотація**. «COPERT» – програмний інструмент, що використовується у всьому світі для розрахунку викидів парникових газів від автомобільного транспорту. Його застосування дає можливість порівняти рівні викидів, проаналізувати їх значення та сформувати рекомендації щодо доцільності застосування методів обмеження дорожнього руху.*

***Ключові слова**: шкідливі викиди, транспортні засоби, швидкість руху, навколишнє середовище.*

***Mykola Zhuk**, PhD, Associate professor*
***Volodymyr Kovalyshyn**, PhD, Associate professor*
***Oksana Berianych**, master*
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

FEATURES OF THE PROGRAM «COPERT» FOR CALCULATIONS OF EMISSIONS FROM TRANSPORT

***Abstract**. COPERT is a software tool used worldwide to calculate gas emissions from road transport. Its application makes it possible to compare emission levels, analyze their significance and formulate recommendations on the feasibility of the use of road traffic control methods.*

***Key** words: emissions, vehicles, speed, environment.*

Стан навколишнього середовища у великих містах є однією із актуальних проблем сучасності [1]. В зв'язку з цим існує потреба в постійному моніторингу вмісту забруднюючих речовин в повітрі для оцінки рівня забруднення придорожнього середовища в залежності від показників транспортного потоку та умов руху.

Методи оцінки впливу та рівнів забруднення навколишнього середовища міст регламентуються відповідними законодавчими актами України та нормативно-методичними документами [2-3].

Моніторинг можливий двома шляхи:

- ✓ експериментальні виміри параметрів, що характеризують якість повітря поблизу об'єктів транспортної інфраструктури;
- ✓ розрахунок викидів забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами (для міст і міських регіонів, окремих магістралей і транспортних об'єктів).

При визначенні рівня забруднення міського середовища транспортним потоком необхідно враховувати ряд особливостей:

- ✓ вузьку лінійну локалізацію викидів вздовж доріг;
- ✓ неоднорідність щільності і складу транспортного потоку в часі, що залежить від сезонних чинників;
- ✓ значну просторову мінливість характеристик потоку, що визначається ступенем віддаленості від великих населених пунктів, характером покриття доріг;
- ✓ приземне розташування джерел, що сповільнює розсіювання викидів.

Для вирішення задач, пов'язаних з моделюванням і прогнозуванням забруднення атмосфери транспортними потоками, найбільш перспективним є використання розрахункових методів. В ЄС для розрахунків концентрації шкідливих викидів від транспортних засобів широко застосовується програмний продукт «COPERT».

COPERT» розроблений для проведення оцінки впливу транспорту на екологічний стан навколишнього середовища. Дана програма використовується як незалежний експерт в оцінці кількості шкідливих викидів у атмосферу від автомобільного транспорту. «COPERT» – це стандартний калькулятор викидів вихлопних газів, який для аналізу використовує кількість автомобілів, їх пробіг, швидкість та інші дані, такі як температура навколишнього середовища та ін. Крім того, цей програмний продукт є визнаною програмою на міжнародному рівні, що використовується багатьма Європейськими країнами для повідомлення про офіційні дані щодо викидів.

Використання даного програмного інструменту для обчислення викидів транспорту дозволяє проводити прозорі та стандартизовані, а отже, послідовні та порівняльні процедури збору даних та звітності щодо викидів відповідно до вимог міжнародних конвенцій та законодавства ЄС.

Розвиток «COPERT» координується Європейським агентством з питань навколишнього середовища [4].

У відпрацьованих газах двигунів автомобілів міститься понад 200 токсичних хімічних сполук, більшість з яких є вуглеводнями. Через таке розмаїття і складність ідентифікації окремих з'єднань до розгляду зазвичай приймаються найбільш представлені компоненти чи їхні групи [5]. Даний програмний продукт дає можливість оцінити наступні типи забруднюючих речовин: CO, NOx, VOC, N2O, NH3, SO,, CO2, CH4, Pb, PM, HM, NMVOC [4].

Кількість забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферу транспортними засобами, залежить як від викидів транспортних засобів (коефіцієнтів викидів), так і від числа автомобільного парку (автомобілів з

бензиновим, дизельним, зрідженим газоподібним, каталітичним і не каталітичним двигунами тощо) та їх відносного пробігу.

Для кожного класу транспортних засобів та для кожного виду забруднюючої речовини модель, що закладена у програмний продукт «COPERT», пов'язує функції оцінки викидів та споживання залежно від швидкості руху потоку автомобілів.

Методика, закладена в програму «COPERT» базується на наступних параметрах:

- ✓ автомобільний парк, що досліджується: кількість автомобілів, рік реєстрації, пробіг (для автомобілів) або вага (для комерційних транспортних засобів);
- ✓ умови водіння: середня швидкість і пробіг;
- ✓ коефіцієнти викидів;
- ✓ вид палива;
- ✓ кліматичні умови (мінімальна і максимальна температура за певний період);
- ✓ ухил дороги;
- ✓ вантаж, що транспортується у випадку комерційних перевезень.

Методологію цієї програми можна представити у вигляді схеми (рис. 1).

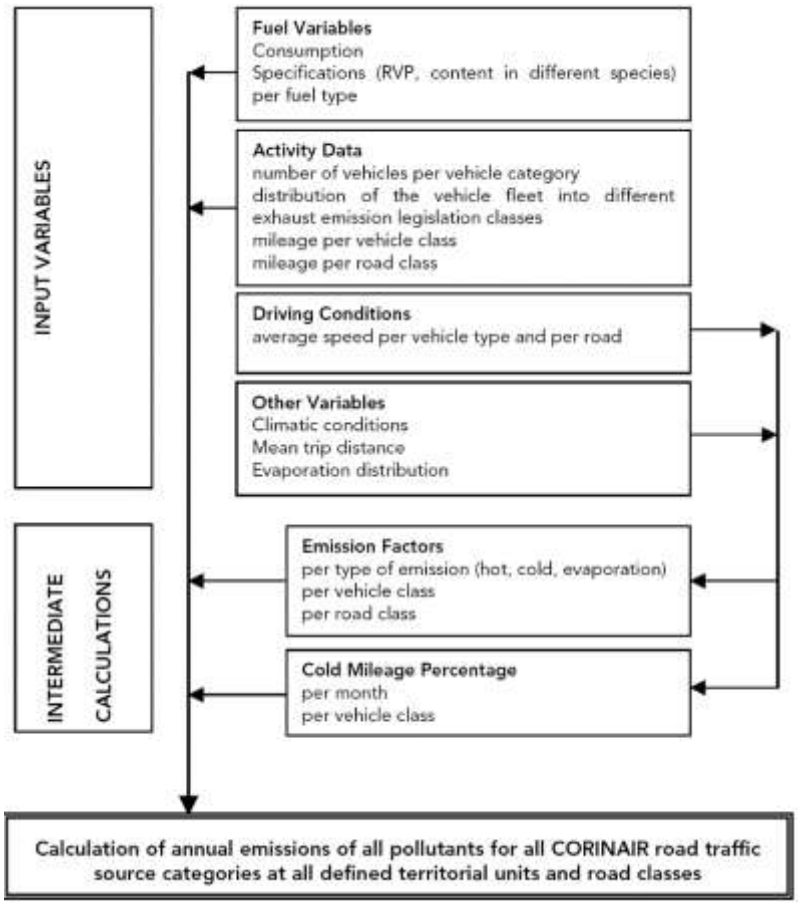

Рис. 1. Методологія програми «COPERT»

Відповідно до наявного рівня деталізації та підходу, методи розрахунку кількості шкідливих викидів за різних умов можна представити у вигляді блок-схеми (рис. 2).

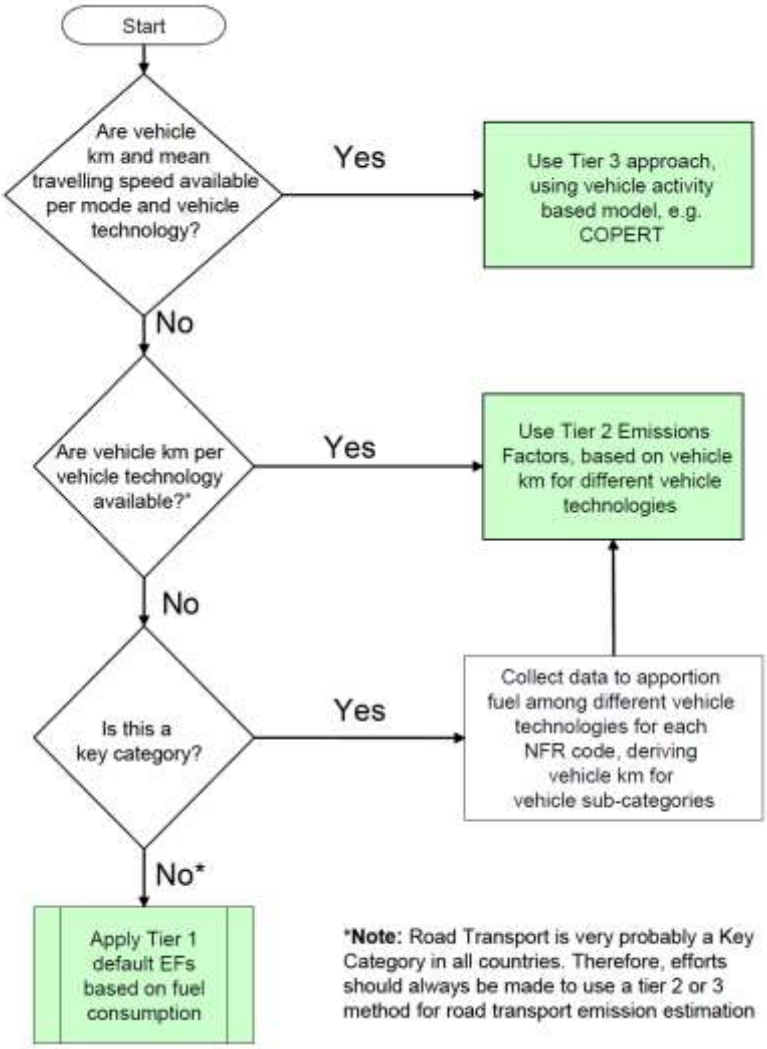

Рис. 2. Блок-схема розрахунку кількості шкідливих викидів за різних умов

Проведені дослідження рівня викидів на ділянці вулично-дорожньої мережі за наступних умов:

- ✓ довжина вулиць на ділянці – 5 км;
- ✓ середньо-добова інтенсивність – 17000 авто.;
- ✓ врахування складу потоку;
- ✓ кліматичні умови – врахування мінімальної та максимальної температури;
- ✓ рівень завантаження вулично-дорожньої мережі.

Результати досліджень у програмі «COPERT» наведені на рисунку 3.

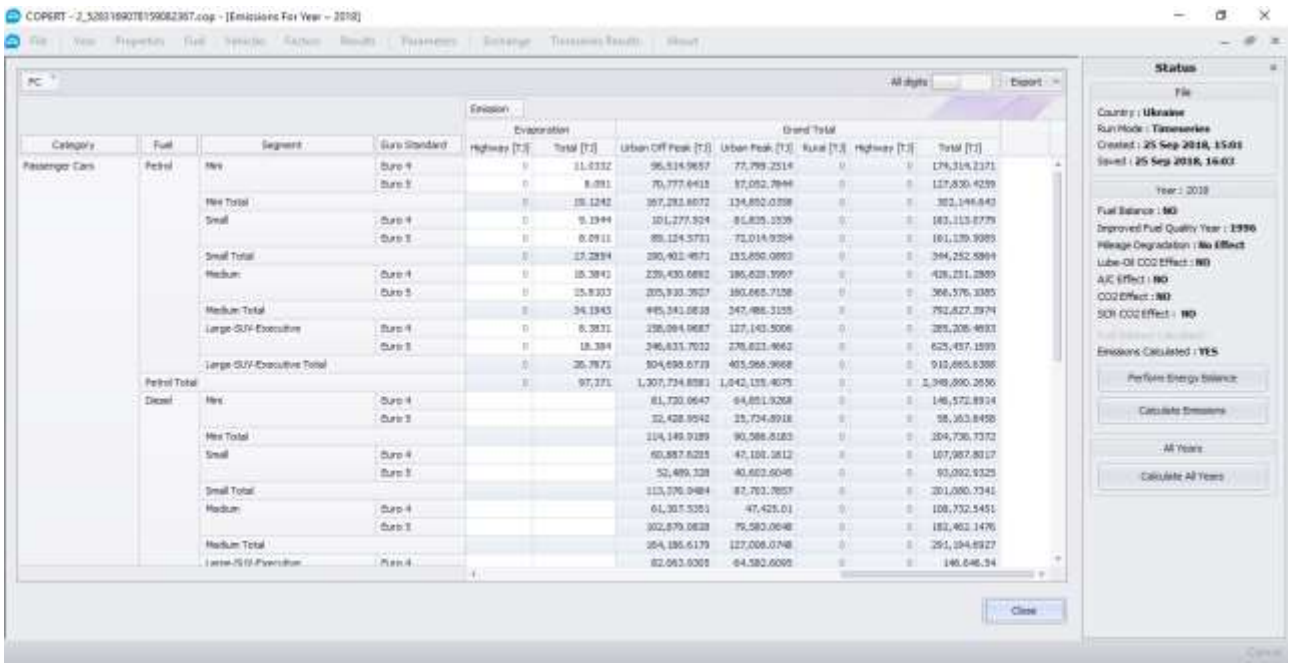

Рис. 3. Значення результатів досліджень у програмі «COPERT»

Отримані результати дають можливість порівняти рівні викидів різних типів транспортних засобів, проаналізувати їх значення у вузьких місцях вулично-дорожньої мережі та сформувати рекомендації щодо доцільності застосування методів обмеження дорожнього руху.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондар О.І., Трокоз В.А., Кавецький В.М., Токаренко В.В.,Риженко Н.О. Екологічний стан м. Києва.–К:2008. – 96 с.

2. Методика розрахунку викидів забруднюючих речовин та парникових газів у повітря від транспортних засобів. Наказ Державного комітету статистики України №452 від

3. ГСТУ 218-02071168-096-2003. Охорона навколишнього середовища. Автомобільні дороги загального користування. Оцінка та прогнозування екологічного стану доріг та виробничих баз.

5. Гутаревич Ю.Ф. Екологія та автомобільний транспорт: навчальний посібник, 2-ге вид., перероблене та доповнене / Ю.Ф. Гутаревич. – К.: Арістей, 2008. – 296 с.

УДК 615.2:574.63

***Третьяченко Дарья Константиновна**, магистр*
***Штепа Виктория Дмитриевна**, магистр*
***Гринь Григорий Иванович**, доктор технических наук, профессор*
***Кобзев Александр Викторович**, кандидат технических наук, доцент*
кафедра химических технологий неорганических веществ, катализа и экологии
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Харьков, Украина

ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ОТ ЛЕКАРСТВЕННЫХ ПРЕПАРАТОВ

***Аннотация**: В статье представлена проблема очистки сточных вод от лекарственных препаратов. Подчеркнута массовость употребления фармацевтических препаратов, их не рациональное использование, а так же не эффективная утилизация просроченных препаратов. Предложены пути решения этой проблемы.*

***Ключевые слова:** лекарственные препараты, загрязнение, экологическая проблема, сточная вода, утилизация.*

***Третьяченко Дар'я Костянтинівна**, магістр*
***Штепа Вікторія Дмитрівна**, магістр*
***Гринь Григорій Іванович**, доктор технічних наук, професор*
***Кобзєв Олександр Вікторович**, кандидат технічних наук, доцент*
кафедра хімічних технологій неорганічних речовин, каталізу та екології
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Харків, Україна

ОЧИЩЕННЯ СТІЧНИХ ВОД ВІД ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

***Анотація**: У статті представлена проблема очищення стічних вод від лікарських препаратів. Підкреслено масовість вживання фармацевтичних препаратів, їх не раціональне використання, а так само не ефективна утилізація прострочених препаратів. Запропоновано шляхи вирішення цієї проблеми.*

***Ключові слова**: лікарські препарати, забруднення, екологічна проблема, стічна вода, утилізація.*

***Daria K. Tretiachenko**, Master Degree*
***Viktoriia D. Shtepa**, Master Degree*
***Grigoriy I. Gryn**, Doctor of technical sciences, professor.*
***Oleksandr V. Kobziev**, PhD (Technical Sciences). Associate Professor*
Department of chemical technologies of inorganic substances, catalysis and ecology
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv, Ukraine

CLEANING WASTE WATER FROM MEDICATIONS

***Annotation**: The article presents the problem of wastewater treatment from medication. Emphasized the massive use of pharmaceuticals, their not rational use, as well as not effective utilization of overdue preparation. Proposed solutions to this problem.*

***Key words**: medications, pollution, environmental problem, waste water, recycling.*

Проблема очистки воды от различных загрязнителей на сегодня является более чем актуальной. В виду активного развития науки, активной деятельности человека и стремления упростить жизнь, довести практически все бытовые дела

до автоматизма, мы забываем о том, что пагубно влияем на экологическую ситуацию. Это отражается не только на чистоте таких жизненно важных вещах, как вода и воздух, но и на нашем здоровье. Мы начинаем все чаще и чаще болеть. С каждым поколением продолжительность жизни уменьшается, а тенденция к развитию новых, не известных болезней растет.

Таким образом, мы сами себя загоняем в угол и являемся заложниками ситуации, поэтому все чаще и чаще прибегаем к помощи медицинских учреждений, а значит и к употреблению лекарственных средств.

На сегодняшний день, количество людей с хроническими болезнями, которые предполагают каждодневное употребление лекарственных средств во время обострения, очень велико и с каждый годом это количество увеличивается. Помимо этого мы занимаемся самолечением и имеем привычку употреблять таблетки в качестве профилактики. Однако, стоит отметит, что многие лекарственные препараты, попадая в организм человека, не полностью метаболизируют и выводятся из организма человека вместе с продуктами жизнедеятельности, тем самым загрязняя сточные воды. Так же, не редко мы их выбрасываем или утилизируем не надлежащим образом [1, с. 4].

Крупнейшими потребителями лекарственных препаратов, на данный момент, являются такие страны как: США, Япония и Европа. Так, по имеющимся данным, в 29 странах Европейского региона уровень потребления антидепрессантов в период с 1995 по 2010 г. ежегодно увеличивался в среднем на 20%. Кроме этого, во многих странах региона зафиксирован значительный рост назначения антибиотиков, противоэпилептических, противодиабетических препаратов и некоторых анальгетиков [1, с 134]. Лидерами продаж являются противоопухолевые и противовирусные препараты.

По данным Парижского исследования экологических рисков лекарственных товаров, было установлено, что от 30 до 90 % орально применяемых препаратов и их производных попадают в виде активных метаболитов во внешнюю среду [2, с. 19].

Поэтому, в виду широкого спектра употребления и загрязнения, к решению данной проблемы следует подходить комплексно.

Необходимо разрабатывать не только установки по улавливанию частиц лекарственных препаратов, но и проводить социальные беседы направленные на осведомление людей в области фармации и потребления лекарственных препаратов. Начинать проводить такие беседы необходимо с школьного возраста.

Так же, следует уменьшить нерациональное потребление лекарственных препаратов населением; вести разработки по производству препаратов менее вредных для окружающей среды, тем более, что такие технологии уже существуют. Однако, стоит заметить, что многие препараты на сегодня не имеют

альтернативной замены на более экологически чистые, поэтому какая-то часть не замененных лекарств все же останется .

Лекарственное загрязнение окружающей среды и связанные с ним потенциальные риски для здоровья человека стали стимулом к разработке в разных странах целого ряда специальных законодательных актов и нормативных документов. Первые законодательные правила, регулирующие присутствие фармацевтических препаратов в окружающей среде, были введены в США в 1977 г. На этапе регистрации нового лекарственного препарата проводится экологическая экспертиза в Управлении по контролю за качеством пищевых продуктов и лекарственных препаратов (FDA). При этом производитель обязан предоставить данные об ожидаемых начальных концентрациях вещества при попадании в окружающую среду при условии его производства в течение 5 лет. На основе этих данных принимается решение о необходимости дальнейшего мониторинга его распределения в окружающей среде и экотоксичности. Аналогичная процедура проводится и в Европе. С 1995 г. любая компания на территории Евросоюза при подаче заявки на регистрацию нового лекарственного препарата обязана продемонстрировать его безопасность для окружающей среды, используя специальную методику оценки экологических рисков [3, с. 86-91].

Повсеместное внедрение программы отдельного сбора просроченных лекарственных средств. Однако, успех этой программы пока что мал. Так, в Нидерландах 70 % ненужных лекарств сдаются непосредственно в аптеки, а в Латвии – всего 6 % [4, с. 295]. В Украине таких программ и вовсе нет.

Еще одним решением проблемы является внедрение обратноосматических установок через, которые, бактерии, питательные вещества и загрязняющие вещества не проходят. Но внедрение повсеместно таких установок требует капитальных вложений, что является проблемой.

Таким образом, на сегодня мы имеем большую экологическую проблему, для решения которой необходимо затратить максимум усилий и финансовых средств. Но и прежде всего начать с себя. Поправляя экологическую ситуацию в целом, а не только в определенной сфере деятельности, мы сможем комплексно решать экологические проблемы, в том числе и проблему очистки вод от лекарственных средств.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Питер С. Картрайт. Новые проблемы загрязнения питьевой воды / Питер С. Картрайт // Вода и водоочистные технологии. – 2018. – № 1. – С. 4-14.

2. Felicity T. Фармацевтические отходы в окружающей среде: взгляд с позиций культуры. Панорама общественного здравоохранения, 2017, 3(1): 1-140.

3. Валкина Е., Вернези С., Николенко И. Фармацевтические препараты и гигиенические средства в окружающей среде: пути попадания, мониторинг и методы контроля. Motrol, 2012, 14(1): 86-91
4. Study on the environmental risks of medicinal products. Final Report. Executive Agency for Health and Consumers. 12 December 2013.
5. Просяник Л.Ф., Цубанова Н.А., Пиминов А.Ф., Евсеева Л.В. Экопатологии человека в аспекте фармацевтического загрязнения. Фармацевтична наука та практика: проблеми, досягнення, перспективи розвитку: матеріали І наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, м. Харків, 24--25 березня 2016 р. Х.: НФаУ, 2016: 295-296.

***Научный руководитель** – Гринь Г.И*

УДК 67.08

***Шевченко Н. В.,** магистрант*
кафедра технологии неорганических веществ, катализа и экологии
НТУ «ХПИ», Харьков, Украина;
инженер по стандартизации ЧАО «ФИТОФАРМ», Бахмут, Украина.

ОЧИСТКА СТОЧНЫХ ВОД ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Для обеспечения нужд промышленности, воду необходимо использовать в рецикле, а для этого – внедрять методы очистки отработанной жидкости. Наибольшую опасность предоставляют выбросы вод фармацевтических заводов, негативно влияющие на экологию и здоровье человека. Для предотвращения этих проблем нужно уделять должное внимание очистке сточных вод.

***Ключевые слова**: сточные воды, отходы, экология, промышленность, производственные воды, фармацевтические предприятия, биологическая очистка, озонирование, окисление пероксидом водорода.*

***Shevchenko N.V.,** master degree*
Department of inorganic substances, catalysis and ecology technology
NTU "Kharkiv Politechnic"
Kharkiv, Ukraine

CLEANING OF WASTE WATER OF PHARMACEUTICAL ENTERPRISE

***Abstract**. To meet the needs of industry, water must be used in recycling, and for this purpose – to introduce methods of cleaning waste liquid. The greatest danger is provided by discharges of water from pharmaceutical plants that adversely affect the environment and human health. To prevent these problems, due attention should be paid to wastewater treatment.*

***Keywords**: wastewater, waste, ecology, industry, industrial water, pharmaceutical companies, biological treatment, ozonation, oxidation with hydrogen peroxide.*

Вода – обязательное условие жизни человека, на которое особенно воздействует промышленность. Поэтому необходимо уделять существенное внимание причинам, которые влекут экологические следствия, и потенциальным путям решения экологических проблем. Для обеспечения всех потребностей промышленности данный ресурс ежедневно забирается из рек, озер, подземных

вод, но на самом деле предприятия используют гораздо больше воды, чем забирают из водоисточников. Это объясняется тем, что с XX в. началось применение оборотного водоснабжения, что означает многократное использование одной и той же воды. Для того чтобы была эта возможность, необходимо внедрение методов очистки сточных вод [6].

С 60-х годов прошлого века ни для кого не является секретом, что в потребительских водах присутствуют остатки фармацевтических препаратов и средств личной гигиены. А с водой медикаменты в ничтожных количествах распространяются по всей окружающей среде, что негативно влияет на экологию. Аккумуляция фармполлютантов в экосистемах и их длительное воздействие на живые организмы могут приводить к развитию раковых заболеваний и нарушению работы почек у млекопитающих, снижать репродуктивную активность рыб и пр. [5].

Существует большое количество путей, которыми фармацевтические препараты поступают в поверхностные воды, основными из них являются: городские очистные сооружения, больницы, свалки, а главное – сточные воды фармацевтических заводов [6].

Производственные воды фармацевтических предприятий могут содержать органические растворители, катализаторы, добавки, субпродукты, сырье и активные фармацевтические субстанции, что представляет серьезные трудности для их обработки. Из-за того, что в сточных водах содержатся токсичные и стойкие к разложению вещества, степень удаления ХПК на очистных сооружениях фармацевтических производств значительно ниже, чем в других отраслях. Если производимые лекарственные вещества являются экологически нетоксичными, то сточные воды необходимо обрабатывать непосредственно на месте их образования, чтобы убедиться, что в окружающую среду попадают только биологически разлагаемые вещества. Такую задачу должен ставить перед собой каждый фармацевтический завод.

На фармпредприятии есть другие отходы, кроме отработанной воды, которые также нуждаются в утилизации. Одним из методов утилизации, а, следовательно, снижения уровня загрязнения окружающей среды отходами, может стать разработка менее вредных для экологии лекарственных средств. Примеры таких технологий уже существуют. По этому пути пошла «Зеленая аптека». Однако следует учитывать, что многие активные фармацевтические субстанции в настоящее время не имеют альтернативной экологически безопасной замены [2].

Другой путь утилизации – сжигание. Однако практически вся продукция фармацевтических заводов представляет собой химические вещества разной степени токсичности, поэтому утилизация путем ее сжигания приводит к

серьезному загрязнению атмосферы, гидросферы и почвы токсичными веществами, а, значит, к серьезным проблемам и заболеваниям населения [2].

В настоящее время одним из используемых методов применения отходов фармацевтической отрасли – таблеток, с вышедшим сроком годности - является метод дробления лекарственных средств, в таком устройстве как шредер. После дробления, крошку из лекарств смешивают с другими отходами и используют в производстве цемента и бетона. Этот метод позволяет сделать утилизацию фармацевтических отходов экологически безопасной, а также снизить затраты на производство строительных материалов и соответственно снизить цену для потребителей.

Но наиболее опасной проблемой на сегодняшний день, является загрязнение сточных вод. Для очистки стоков фармацевтической промышленности нельзя рекомендовать какой-то единый, универсальный способ очистки, а лучше прибегать к комплексным решениям. Первоначально применялись методы аэробной обработки в аэротенках. Однако опыт эксплуатации показал, что часто данный метод неэффективен для удаления всех потенциально опасных загрязняющих компонентов сточных вод и необходимо применять другие, более современные технологии. Например, технология очистки сточных вод с применением комбинирования электрофлотации, ультрафильтрации и низконапорного обратного осмоса [1].

На данный момент разработаны такие наиболее эффективные и используемые технологии, как биологическая очистка аэробного и анаэробного типа; озонирование, окисление пероксидом водорода.

Технологии биологической очистки в работе со сточными водами, содержащими медикаменты, показали, наилучший результат. Их преимуществом в сравнении с традиционными методами аэробной очистки является то, что они требуют значительно меньшую территорию для размещения (что часто очень важно для фармацевтического завода) и позволяют работать с повышенной нагрузкой на активный ил, со сточными водами, у которых часто меняются характеристики [1].

Для обработки сточных вод с высоким уровнем нагрузки по органическим соединениям (например, очистка стоков на производстве инсулина) применяются технологии анаэробной (метанреакторы) биологической очистки. Они способны эффективно очищать сильно загрязненные сточные воды при низком потреблении энергоресурсов, небольшом приросте анаэробного ила, невысоком потреблении питательных веществ. При использовании данной технологии вырабатывается биогаз, который можно сжигать и получать тепло и электроэнергию [4].

Для сточных вод данной отрасли часто применяются технологии, в основе которых лежат окислительные реакции: окисление фармацевтических

препаратов озоном или перекисью водорода. Изначально озон широко применялся для дезинфекции и стерилизации воды. Позже исследования показали, что озон можно использовать для обработки сточных вод с высоким содержанием медицинских препаратов, устойчивых к биологическому разложению. Эффективность озонирования связана с тем, что озон либо непосредственно взаимодействует с органическими загрязнителями, либо в процессе обработки разлагается в воде с формированием радикалов OH-, обладающих большой разрушительной способностью. Опыт применения данных установок на производствах подтвердил эффективность данного метода, как в качестве основного способа очистки, так и в качестве предварительной ступени для повышения биоразлагаемости загрязнений [4].

Установки, основанные на использовании окисления пероксидом водорода или реакции Фентона, используются в ситуациях, когда точно не известно какой тип лекарств будет производиться на фармацевтическом производстве, либо номенклатура часто меняется. Данная технология осуществляет окисление примесей пероксидом водорода при одновременном облучении ультрафиолетом. Фотохимическое разложение перекиси водорода сопровождается выделением гидроксильных радикалов, которые легко окисляют загрязнения в сточных водах [1].

Для большей эффективности дополнительно в воду дозируют источник ионов железа (раствор сульфата железа), в результате чего происходит реакция Фентона. Реакция широко используется для обработки сточных вод не только в фармацевтике, но и на производствах, где в стоки загрязнены фенолами, формальдегидом, бензолом, толуолом, этилбензолом и ксилолом, пестицидами и т. п. [3].

Загрязнение сточных вод является актуальной проблемой на сегодня. Экологический аспект состоит в том, что загрязнение водоемов сточными водами приводит к изменению химического состава, нарушению круговорота веществ, разрушению естественных экосистем, исчезновению видов, генетическому ущербу. Социальный – загрязнение природных вод приводит к нарушению качества питьевой воды, вызывает различные заболевания, наносит эстетический ущерб. Также присутствуют экономический ущерб в виде затрат на ликвидацию загрязнений, очистку воды, плату за сброс сточных вод в водные объекты.

Сточные воды предприятий фармацевтической отрасли отличаются большим разнообразием типов загрязняющих веществ. Для успешной обработки стоков данного типа требуется применять все известные современные способы очистки сточных вод.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Кунамбаев К.А., Есентаева А.Е., Кадирова Ж., Шакеева А. Гигиена в фармацевтической отрасли и их очистка сточный вод предприятиях // Вестник КазНИУ, №2 (2)-2014.

2. Поташников Ю.М. Утилизация отходов производства и потребления : уч. пособие.

3. Яковлев С.В., Карюхина Т.А., Рыбаков С.А. и др. Очистка сточных вод предприятий химико-фармацевтической промышленности // М.: Стройиздат, – 1985. – 252 с.

4. Карманов А.П., Полина И.Н., Технология очистки сточных вод. – 2015.

5. Запольський А.К. Водопостачання, водовідведення та якість води. – К.: Вища школа, 2005. – 671 с.

6. Джигерей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. — К.: «Знання», 2002. – 203 с.

УДК 628.3

***Штепа Виктория Дмитриевна**, магистр*
***Третьяченко Дарья Константиновна**, магистр*
***Авина Светлана Ивановна**, кандидат технических наук, старший преподаватель*
Кафедра химической технологии неорганических веществ, катализа и экологии
Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»
Харьков, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОЧИСТКИ ПРИРОДНЫХ ВОД ОТ СЕРОВОДОРОДА

***Аннотация**. В статье рассмотрены преимущества и недостатки методов очистки природной воды от сероводорода и установлены оптимальные условия очистки. В качестве физического метода используется аэрация, вследствие которой образуется коллоидная сера, придающая воде мутность. Установлено, что биохимический метод очистки воды от сероводорода недостаточно изучен и необходимо проведение специальных исследований для определения оптимальных параметром очистки воды. Выявлено, что химические методы различны и имеют как свои недостатки, так и преимущества: некоторые из них требуют сравнительно больших затрат, но и на ряду с остальными методами более эффективны.*

***Ключевые слова:** сероводород; природная вода; очистка; аэрация; гипохлорит натрия; пероксид водорода; озон; хлор; перманганат калия.*

***Viktoriia D. Shtepa**, Master Degree Student*
***Daria K. Tretiachenko**, Master Degree Student*
***Svitlana I. Avina**, PhD (Technical Sciences), senior lecturer*
Department of chemical technology of inorganic substances, catalysis and ecology
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Kharkiv, Ukraine

MODERN METHODS OF WATER PURIFICATION FROM HYDROGEN SULFIDE

***Abstract**. The article considers the advantages and disadvantages of natural water purification methods from hydrogen sulfide and establishes optimal conditions for purification. As a physical method, aeration is used, as a result of which colloidal sulfur is formed, which gives water turbidity. It is established that the biochemical method of water purification from hydrogen sulfide is insufficiently studied and it is necessary to conduct special studies to determine the optimal parameters of water purification. It is revealed that chemical methods are different and have both disadvantages and advantages: some of them require relatively high costs, but also along with other methods are more effective.*

***Key words:** hydrogen sulfide; natural water; purification; aeration; sodium hypochlorite; hydrogen peroxide; ozone; chlorine; potassium permanganate.*

Очень часто люди задаются вопросом, почему вода пахнет сероводородом. Этот газ имеет очень резкий и выраженный запах, который характеризуют как запах протухших яиц. Наличие сероводорода в воде препятствует её использованию в питьевых и промышленных целях [1, 2].

Причиной появления сероводорода в природных источниках воды может быть месторождение сульфидных руд, которые содержат сульфид железа. Также наличие в воде сероводорода является причиной размножения анаэробных бактерий в водных пластах грунта, которые преобразуют сульфаты в токсичный газ - сероводород. В соответствии со стандартами питьевой воды допустимое содержание сероводорода составляет 0,05 мг/л. Для того чтобы добиться соответствия воды нормам используют различные методы очистки воды от сероводорода.

На сегодняшний день существует три группы методов очистки природной воды от соединений сероводорода: физический, химический, биохимический.

Физический метод очистки основан на аэрации воды, другими словами насыщение ее молекулами кислорода. Помимо удаления сероводорода с помощью аэрации из воды удаляют также железо, марганец и аммоний. Недостатком аэрации является то, что вода очищается лишь от молекул сероводорода H_2S, а ионы газа HS, кислород удаляет только частично. Поэтому важным условием для очистки является понижение уровня pH питьевой воды до 5,0 методом её подкисления. При таких условиях сероводород переходит в молекулярную форму и газ из воды удаляется до 70%. При этом подача кислорода должна быть бесперебойной. Интенсивность процесса улучшается путем увеличения площади поверхности контакта воды и воздуха или уменьшением размера пузырей воздуха. Преимущественно в таких случаях применяют аэрационные установки идеального вытеснения – дегазаторы (градирни) или установки с длительной аэрацией, основанные на принципе перемешивания воды. Аэрационные методы не практичны из-за постоянного содержания запаха в помещении, в котором происходит процесс. Также дополнительно требуется насос, а сами установки громоздки и занимают много места [3, с. 148].

Химический метод очистки природных вод основан на использовании сильных окислителей типа гипохлорита натрия, озона, перекиси водорода или перманганата калия.

Наиболее часто применяют раствор гипохлорида натрия. После попадания в воду гипохлорит натрия удаляет не только сероводород, но и соединения железа и марганца. А также он способен разрушить органические соединения. К сожалению в бытовых целях этот метод не совсем практичен, так как требует больших затрат на реагент и дистиллированную воду.

В отечественной практике наиболее распространен метод очистки воды от сероводорода хлором. На 1 мг окисляемого сероводорода расходуется 2,1 мг хлора. В результате реакции образуется взвесь коллоидной серы в количестве, приблизительно равном количеству сероводорода или гидросульфидов. При дозе хлора 8,4 мг на 1 мг сероводорода основными продуктами реакции являются сульфаты. Для полного удаления сероводорода требуется 5 мг хлора на 1 мг сероводорода [2, 3]. Для очистки воды от серы, полученной в результате химической реакции, необходимы коагуляция и фильтрование. Для устранения неприятного запаха после аэрирования и хлорировании рекомендуется фильтрование через активный уголь.

Альтернативным способом можно считать использование перекиси водорода. Это более безопасный вариант, который в отличие от гипохлорита натрия не образует токсичных и устойчивых к биохимическому окислению соединений. Пероксид водорода хорошо растворим в различных реакционных средах, используется при широком интервале концентраций, pH и температур. В результате окисления сероводород образует в воде крупнодисперсный осадок в виде серы. Коллоидная сера одна из трудно фильтруемых золей, именно поэтому перед полным её удалением из воды проводят осуждение, фильтрацию, флотацию [4].

В качестве альтернативной применяется очистка воды от сероводорода непрерывным добавлением перманганата калия в фильтры с обработанным марганцем глауконитовым песком (например – Manganese GreenSand), который используют для удаления растворенного железа, марганца и сероводорода, при этом песок регенерируется с помощью перманганата калия. Метод удаления из воды сероводорода, заключается в непрерывной подаче 1-4 %-ого раствора перманганата калия перед фильтром на поверхность обработанную марганцем глауконитового песка, покрытого фильтрующим материалом из антрацита толщиной в несколько сантиметров. Образующиеся нерастворимые продукты задерживаются фильтром. Если доза перманганата калия недостаточна, то обработанный марганцем глаукоитовый песок может удалить не окисленные водородные соединения; если слишком велика, то песок использует избыток перманганата калия для своей регенерации. В ходе реакции перманганат калия восстанавливается до нерастворимого гидроксида марганца, который действует и как коагулянт, и как адсорбент.

Сравнительно сильным окислителем для сероводородных соединений в воде является озон. При обработке воды озоном одновременно достигаются ее обесцвечивание, дезодорация и обеззараживание. Расход озона составляет 0,5 мг на 1 мг сероводорода [3]. Сероводородные соединения окисляются до элементарной серы, а при расходе 1,87 мг озона на 1 мг сероводорода процесс окисления сероводорода заканчивается образованием серной кислоты. Однако

этот способ имеет существенный недостаток – дорогостоящее оборудование, хотя и не требует затрат на реагенты, так как сам озон генерируют из воздуха.

Биохимический метод очистки природных вод основывается на использовании сульфобактерий, которые окисляют сероводород. Вначале производится аэрация, после этого вода поступает в реактор биохимического окисления, а далее направляется на фильтрацию. Этот метод очистки ввиду своей сложности и необходимом постоянном контроле за технологическим процессом очень редко применяется, в основном только для производств с большим потреблением воды [5,6].

Анализируя различные методы очистки природных вод от сероводорода можно отметить, что оптимальным и наиболее действенным является химический метод, а именно применение пероксида водорода. В сравнении с гипохлоридом натрия H_2O_2 не токсичен, и не образует опасных продуктов разложения, а в сравнении с озоном не дорогостоящий. Удаление сероводорода с помощью химических окислителей обеспечивает более полную дегазацию. Именно поэтому на современных стациях водоподготовки используют химический метод очистки поверхностных вод от сероводорода.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Кормош К.Ю., Мімей Т.Ю. Вимоги до якості води призначеної для виробництвабезалкогольнихнапоїв. Збірник тез доповідей І Міжнародної (XI Української) науковоїконференціїстудентів, аспірантів і молодихучених «Вода вхарчовійтехнології». – Одеса, 2018. – С. 23-24.

2. Авина, С.И. Пути повышения качества цианистого натрия / С.И. Авина // Збірник тез доповідей І Міжнародної (XI Української) науковоїконференціїстудентів, аспірантів і молодихучених «Хімічніпроблемисьогодення (ХПС-2018)». – Вінниця, 2018. – С. 232.

3. Золотова Е.Ф., Асс Г.Ю. Очистка воды от железа, марганца, фтора и сероводорода. – М., Стройиздат, 1975, 176 с.

4. Марьяш С.А, Двовозова Т.И. Очистка подземных вод содержащих сероводород пероксидом водорода [Електронній ресурс] / «Инженерый вестник Дона», 2017. – Режим доступу: ivdon.ru/ru/magazine/archive/n4y2017/4444.

5. Загорский В.А. , Данилович Д.А. Методы обеззараживания сточных вод / Водоснабжение и санитарная техника, 1998. – № 2. – С 2–5.

6. Бреслов Б. Е., Бивалькевич А. И., Смирнов А. Д., Стрелков А. К. Эффективность и экономическая целесообразность промышленных методов обеззараживания сточных вод // Водоснабжение и санитарная техника. – 2012. – № 1. С. 34–41.

***Научный руководитель** – Авина С. И.*

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 882.6-09

Рак Марыя Сяргееўна, *выкладчык, БДПУ им.М.Танка*
Мінск, Беларусь

АДМЕТНАСЦЬ ВЫКАРЫСТАННЯ ПОСТМАДЭРНІСЦКАЙ ПАЭТЫКІ Ў РАМАНАХ Л. РУБЛЕЎСКАЙ «ЗАБІЦЬ НЯГОДНІКА, АЛЬБО ГУЛЬНЯ Ў АЛЬБАРУТЭНІЮ» І «СУТАРЭННІ РОМУЛА»

Анатацыя. *У артыкуле разглядаюцца раманы Л. Рублеўскай «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» і «Сутарэнні Ромула», заснаваныя на выкарыстанні постмадэрнісцкай паэтыкі, якая выявілася ў жанравай поліфанічнасці, увядзенні ў тэкст інтэртэкстуальнасці, гульні, калажавым і паралельным хранатопах.*

Ключавыя словы*: постмадэрнісцкая паэтыка, жанравы сінкрэтызм, раман-інструкцыя, раман-лабірынт, інтэртэкст, гульня, шматсветавасць, паралельны хранатоп.*

Rak Maryia, *Teacher, BSPU by M.Tank*
Minsk, Belarus

THE PECULIARITY OF THE USE OF POSTMODERNIST POETICS IN THE NOVELS BY L. RUBLEVSKAYA «TO KILL A SCOUNDREL, OR THE ALBARUENIA GAME» AND «ROMUL'S DUNGEONS»

Abstract*. The article deals with the novels by L. Rublevskaya «To kill a scoundrel, or the Albaruenia Game» and «Romul's dungeons» wich are based on the use of postmodern poetics embodied in the genre polyphony, introduction intertextuality to the text, games, collage and parallel chronotopes.*

Key words*: postmodern poetics, genre syncretism, novel instruction, novel labyrinth, intertext, game, multiverse, parallel chronotop.*

Напрыканцы XX стагоддзя мастацкія пошукі нацыянальнай культуры, мастацтва і літаратуры былі абумоўлены выкарыстаннем асноўных прынцыпаў і сімвалаў постмадэрнізму. Мастацкі твор стаў успрымацца як сістэма знакаў, што можа быць пэўным чынам растлумачана, адлюстравана і г.д., як сімулякр (копія без адпаведніка), па-за межамі якога нічога не існуе (узгадаем, да прыкладу, вершы і прозу прадстаўнікоў таварыства «Бум-Бам-Літ» С. Мінскевіча, З. Вішнёва, А. Бахарэвіча ды інш.).

Асноўным прынцыпам пабудовы тэкстаў у большасці сучасных пісьменнікаў становіцца інтэртэкстуальнасць як працэс узаемадзеяння розных тэкстаў, тэксту і аўтара, тэксту і чытача, аўтара і чытача, вынікам чаго з'яўляецца разуменне, стварэнне сэнсу тэксту. Інтэртэкстуальнасць – тэкст, які ўбірае ў сябе элементы іншых тэкстаў з розных літаратурных эпох, нацыянальных літаратур і інш., цытаты (у тым ліку «праўдзівыя» цытаты з (псеўда)гістарычных твораў), спасылкі на чужыя тэксты або на артэфакты культуры, што замяшчаюць аб'ектыўную рэчаіснасць, якую адлюстроўваюць у творах рэалісты.

Другі мастацкі прынцып, паводле якога ствараюцца творы – гульня: творца разбурае звыклыя стэрэатыпы, вобразы і з элементаў інтэртэкстуальнага стварае новыя схемы, тэксты ў адмысловым, часта ў прынцыпова несістэмным парадку, што стымулюе думку як аўтара, так і чытача («Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» Л. Рублеўскай). Часта выкарыстоўваецца і моўная гульня – ускладненне мовы твора, яго сінтаксічнай і марфалагічнай структуры, увядзенне вульгарызмаў або навуковай лексікі, шматзначная метафарызацыя тэксту (творы А. Бахарэвіча, С. Мінскевіча, З. Вішнёва, В. Жыбуля і інш.).

Трэці мастацкі прынцып постмадэрнізму, які абумовіў развіццё найноўшай літаратуры – дэканструктывізм / дэканструкцыя як раздзяленне форм і прасторы. Тэкст пазбаўляецца канчатковага сэнсу, паколькі дэканструкцыя структур і гульня з імі разбураюць адназначнасць і нараджаюць шматлікасць новых сэнсаў, множнасць значэнняў тэксту, які такім чынам застаецца незавершаным. Постмадэрнізм і азначае гэты шлях татальнага разбурэння і яднання на прынцыпова новых асновах дзеля стварэння іншай універсальнасці, якую называюць віртуальнай рэчаіснасцю, створанаю на аснове інтэртэксту.

Творы сучасных пісьменнікаў нагадваюць інтэртэкставую віртуальную неарэчаіснасць, пабудаваную на аснове гіпертэксту (тэкст, пабудаваны такім чынам, што ён ператвараецца ў сістэму, іерархію тэкстаў, адначасова ўяўляючы адзінства і множнасць тэкстаў).

Усё адзначанае ўласціва і раману-інструкцыі / раману-гульні Л. Рублеўскай «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію», у якім закранаецца трагічная для нашай гісторыі тэма сталінскіх рэпрэсій. Для вырашэння сваёй звышзадачы – даследаваць прычыны вынішчэння «кода беларушчыны» Л. Рублеўская ўдала і плённа спалучае ў межах аднаго твора адзнакі розных жанраў: «гатычнага» рамана, фантастыкі і фэнтэзі, дэтэктыва, меладрамы, квеста, кінарамана, твора пра альтэрнатыўную гісторыю.

В. Бароўка зазначае, што «паводле пісьменніцы, раман-інструкцыя <…> – гэта пэўныя ўказанні, звод правіл, што ўсталёўваюць парадак і спосаб ажыццяўлення нечага. Сам па сабе гэты твор дастаткова наватарскі. Архітэктоніка яго картэлявала з аўтарскай дэфініцыяй мастацкай формы і асноўвалася на “Уводзінах”, па-свойму падрабязнай рэпрэзентацыі пяці ўдзельнікаў, абсталявання для гульні, уласна так званай гульні ў шасці варыянтах, васьмі варыянтаў момантаў па-за гульнёй і шасці варыянтаў эпілога» [1, с. 150]; «тэрмін *інструкцыя* ў творы, з аднаго боку абазначэнне жанравай формы і магчымых шляхоў прачытання тэксту, а з другога – сцвярджэння, што чалавек павінен правяраць на практыцы, на першы погляд, агульна вядомыя рэчы» [1, с. 152].

Наватарства пісьменніцы выявілася ў жанравай адметнасці твора, які з’яўляецца раманам-інструкцыяй ці «квестам», што, па трапным выказванні

І.Л. Шаўляковай-Барзенкі [3], складаецца з «канструктару-набору» нумараваных элементаў: «Уводзіны», «Удзельнік...» (5 гульцоў), «Абсталяванне для гульні», «Гульня» (6 «версій-гісторый»), «Па-за гульнёй» (8 «фрагментаў»), «Фінальная гульня» (2 «версіі-гісторыі»), «Эпілог» (6 «камбінацый»). Калі твор быў размешчаны ў інтэрнэце («Родныя вобразы» [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http: // rv-blr.com/litaratura/view/2143), чытач мог, карыстаючыся гіперспасылкамі, сам выбіраць пэўную версію гісторыі і развязкі твора, ствараць сваю альтэрнатыўную гісторыю.

Дарэчы, пачатак твора атрыбутаваны адным з прынцыпаў постмадэрнізму – гульнёй: «Альбарутэнія для нас пачалася як Гульня.

Мы напачатку не ведалі, што той, хто ўвайшоў у гэтую Гульню, ніколі ад яе не адмовіцца, як не можа крыж пазбавіцца ад адной з перакладзін і застацца крыжам.

У горадзе нас пяцёра.

На два мільёны – пяцёра…

Кожны прыйшоў у Гульню сваім шляхам. Якім? А хіба вы можаце пралічыць шлях кропель дажджу, якія сцякаюць па шыбе і ўрэшце зліваюцца ў адну ручаінку?» [2, с. 7].

Пяцёра маладых людзей (Дар'я-«Даліла», Генусь-«Тэрмінатар», Макс, Эдзік-«Едрусь», Руслана Палынская) нечакана атрымалі ў спадчыну хату ў Мінску, якая раней належала Разаліі Іванаўне. У гэтым доме быў адзін сакрэт – партал, праз які можна было вандраваць у часе, а менавіта ў гады сталінскіх рэпрэсій, героі-гульцы «фізічна» перамяшчаюцца з Мінска 2000-х у Менск 1933 года праз гэты своеасаблівы «прагал» у часапрасторы і імкнуцца змяніць гісторыю, выратаваць ахвяр сталінскіх рэпрэсій. Такім чынам, хранатоп рамана-інструкцыі «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» арганізаваны па прынцыпе «шматсветавасці», толькі не рамантычнай, а фэнтэзійнай і вельмі нагадвае трохсветавую будову рамана М. Булгакава «Майстар і Маргарыта».

Гульцы, «апынуўшыся ў эпіцэнтры сталінскага "палявання на беларушчыну", не маюць шанцаў застацца "назіральнікамі"» [3, с. 1080], ды і не могуць гэтага зрабіць, нягледзячы на тое, што «плата за знаходжанне Там была высокая. Як за знаходжанне ў любым чужародным асяродку – у вадзе, агні, на лютым марозе ці страшэннай вышыні. Стан трохі падобны на ліхаманку пры высокай тэмпературы… Хвіліны забіралі гады» [2, с. 33].

Раман цікавы ўкрапленнем інтэртэкстуальных адзнак, якія, несумненна, стануць «манком» для маладога чытача, што вырашыць спазнаць таямніцы Гульні (дарэчы, падобнай да Джуманджы): згадваюцца героі галівудскіх блакбастараў (Тэрмінатар, Лара Крофт), папулярныя акцёры (Джоні Дэп), прысутнічаюць адсылкі да сусвету Гары Потара (заўважым, што Л. Рублеўская неаднойчы згадвае патэрыяну), цытуюцца ў тэксце рамана ўласныя і

караткевічаўскія вершы, якія ствараюць эфект «кнігі ў кнізе».

Раман «Сутарэнні Ромула» таксама прысвечаны асэнсаванню тэмы сталінскіх рэпрэсій, цікавасць да мастацкай рэканструкцыі якой у Л. Рублеўскай «разгортваецца ў паўнавартаснае мастацкае даследаванне. Яго плёнам становіцца мастацкая гісторыя выжывання самой нацыянальнай ідэі і беларушчыны як яе "ўрэчаўлення" падчас рэпрэсій 1920–1930-х гадоў» [3, с. 1079]. Жанравыя прыкметы рамана «метафарычна ўказаны ў назве. Сутарэнні – лёхі, падзямеллі, найперш заблытаныя лініі чалавечых лёсаў і чалавечай свядомасці, схаваныя пад напластаваннямі часу і абставін» [1, с. 152]. Гэта «раман-лабірынт, тэкст-сутарэнні, адметнасць жанравай структуры якога не вытлумачаецца праз "калажавае" счапленне разнастайных элементаў. У дадзеным выпадку мы маем справу з міжжанравай раманнай поліформай. У адрозненне ад "паралельных" хранатопаў папярэдніх твораў Л. Рублеўскай, у "Сутарэннях Ромула" розныя часавыя пласты (XV і XVI стагоддзі, пачатак XIX, першая палова XX (1919 год, канец 1920-х – 1930-я гады, другая палова 1940-х), пачатак XXI стагоддзя) не чаргуюцца па прынцыпе "чарапіцы", а як бы зрошчваюцца ў нераўнавеснае цэлае, прарастаюць адно ў адным – і "высвечваюцца" адно праз аднаго» [3, с. 1080]. Адзначым, што менавіта ключавымі паняццямі і сімваламі постмадэрнізму з'яўляюцца калажавасць, кліпавасць сатварэння неарэчаіснасці; сімвал лабірынту; сумяшчэнне розных часавых «платформ» / светаў; гульня. Асноўным мастацкім прынцыпам архітэктонікі рамана становіцца «шматсвецце» («многомирие»), падобна булгакаўскаму ў «Майстры і Маргарыце» з адным выключэннем: у класічным рускім творы падаюцца тры часавыя вымярэнні, а ў нашым іх значна болей.

Дзеянне рамана пачынаецца ў турэмнай бальніцы НКУС, калі лекар Вяжэвіч пазнае свайго апошняга пацыента Варановіча, у сям'і якога продкі доктара служылі спаконвеку і ненавідзелі сваіх гаспадароў. І вось надарыўся шанец адпомсціць, аднак доктар ужо не бачыць у гэтым сэнсу, шкадуе пакутніка допытаў, які «бесперапынна крычаў ад болю <…> А лекар па загадзе следчага стаяў са шпрыцам, напоўненым марфінам, навідавоку, і вязню крычалі на вуха, што вось ён, ягоны ратунак <…> Трэба толькі назваць імёны… адрасы… заданні… Асабліва дапытваліся пра нейкае таемнае сховішча ў царкве» [2, с. 244].

Асноўныя ж падзеі адбываюцца ў пачатку XXI стагоддзя. У рамане паўстае цэлая галерэя сучаснікаў, якія адначасна з'яўляюцца захавальнікамі традыцый сваіх слаўных прашчураў: Ася (Арсенія) Вяжэвіч, стваральнік беларускага фэнтэзі Вячка Скрыніч (Славік Скрынкін) і гісторык, графскі нашчадак Даніла Раманавіч Корб-Варановіч. Сучаснасць у сваю чаргу неаднаразова перарываецца сюжэтнай лініяй, што разгортваецца ў гады сталінскіх рэпрэсій, у якой адлюстроўваецца канфлікт паміж Алесем Вяжэвічам (продкам Арсеніі) і

Апанасам Корб-Варановічам (прадзедам Данілы), які ўзнік на нацыянальнай глебе.

Яшчэ адным прыкладам постмадэрнісцкага ў творы становіцца тое, што «“шматслойная” рэальнасць, у якой існуюць героі рамана, аказваецца толькі адной з сюжэтных калізій Кнігі, якую піша-пражывае “вядомы аўтар беларускага фэнтэзі” Вячка Скрыніч <…> і дзейнымі асобамі якой становяцца Ася і Даніла» [3, с. 1080–1081]. Па выказванні самога Вячкі, яго раман – слаёны пірог з адлегласцю амаль у стагоддзе паміж слаямі, у поўнай меры словы героя датычацца і жанравага вызначэння рамана Л. Рублеўскай.

Гістарычная скіраванасць позірку аўтаркі прывяла да адлюстравання ў творы рэальных гістарычных асоб і падзей: У.М. Ігнатоўскі, В. Ластоўскі, Я. Лёсік, М. Чарот, М. Зарэцкі, А. Дудар, пажар у клубе імя Дзяржынскага 3 студзеня 1946 г., пуск першага трамвая ў Мінску і інш. Л. Рублеўская актыўна выкарыстоўвае інтэртэкст як адзнаку постмадэрнісцкага пісьма: вершы Я. Купалы, У. Дубоўкі і У. Караткевіча, фрагменты старажытных тастаментаў, цытаты з падарожных нататкаў XVI стагоддзя «Перагрынацыі» Генрыха Вольфа з Цюрыха і інш.

Такім чынам, раманы «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» і «Сутарэнні Ромула» – гэта не толькі мастацкая рэканструкцыя трагічных падзей, якія амаль не прывялі да вынішчэння беларушчыны, але і поліфанічныя ў жанравых адносінах тэксты: раманы-гульні, раманы-інструкцыі і раманы-лабірынты, раманы-іншасказанні, раманы-сімвалы, заснаваныя на выкарыстанні прынцыпаў постмадэрнісцкай паэтыкі. Першы з іх уяўляе сабой гіпертэкставую прастору, у межах якой спалучаюцца розныя часавыя вымярэнні, псеўдагістарычныя дакументы і лісты, а чытач можа самастойна будаваць паралельную / альтэрнатыўную гісторыю, карыстаючыся рознымі варыянтамі развіцця дзеяння, а другі будуецца па калажавым прынцыпе, перакрыжоўвае ў сваёй тэкставай прасторы розныя часавыя вымярэнні і розныя пакаленні.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ:

1. *Бароўка, В. Ю. Раманы Людмілы Рублеўскай як мастацкі дыялог з жанравай традыцыяй / В. Ю. Бароўка // Białorutenistyka Białostocka. – Том 7. – Białostock. – 2015. – С. 147–160.*

2. *Рублеўская, Л. Сутарэнні Ромула : раманы / Л. Рублеўская. – Мінск : Кнігазбор, 2012. – 519 с.*

3. *Шаўлякова-Барзенка, І. Л. Рублеўская Людміла / І. Л. Шаўлякова-Барзенка // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. ; НАН Беларусі, Аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Цэнтр даслед. Беларус. культуры, мовы і літ. ; навук рэд. У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаўшук. – 2-е выд. – Мінск : Бел. навука, 2015. – Т. 4, кн. 3. – С. 1062–1084.*

Навуковы кіраўнік – Гоўзіч Ірына Мікалаеўна, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры беларускай і замежнай літаратуры БДПУ

УДК 821.161.2

Бабінець Катерина Володимирівна
студентка Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова
м. Київ, Україна

ХРОНОТОП В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

На прикладі історичного роману «Первоміст» П. Загребельного здійснено класифікацію форм романного часу. Показано, що час може розгортатися як логічно, зберігаючи хронологізацію, так і алогічно, характеризуючись ретроспективністю, переплетеністю романної історії зі спогадами та художньо обрамленими цитатами з документів. Виділено два найістотніші типи зображення подій: перший – послідовне розгортання історичного матеріалу, другий – вмотивовані стрибки в часі і просторі з ліричними відступами й чітко окресленою особою автора.

***Ключові слова**: хронотоп, часопростір, історичний роман, Павло Загребельний, міст, українська література*

Babinets Kateryna Volodymyrivna
a student of the M.P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

CHRONOTOP IN THE HISTORICAL NOVELS OF PAVLO ZAGREBELNYI

On the example of the historical novel «Pervomist» by P. Zagrebelnyi, the classification of forms of roman time was performed. It is shown that time can unfold as logically, preserving chronologicalization, and alogically, characterized by retrospective, interplay of the novel history with memoirs and artistically processed quotes from documents. Two of the most significant types of the image of events are distinguished: the first is the sequential deployment of the historical material, the second is motivational jumps in time and space with lyrical digressions and a well-defined person of the author.

***Key words:** chronotope, time-space, historical novel, Pavlo Zahrebelnyi, bridge, ukrainian literature*

Павло Загребельний є одним із найпопулярніших сучасних українських письменників. Його художні твори на протязі довгого часу приголомшують читачів не тільки в Україні, але і за її межами довершеністю та багатогранністю викладення, застосуванням виважених та обґрунтованих соціальних, моральних, філософських оцінок, а також власним неповторним світоглядом, що проявляється в ставленні до ролі особистості людини як в «літературному» житті, так і в реальному.

Незважаючи на те, що в наш час існує велика кількість праць, в яких був проведений загальний аналіз історичних романів П. Загребельного, проте особливості застосування художнього хронотопу (часопростору) в сюжеті та композиції історичних творів письменника на сьогоднішній день майже не досліджені. Цим і обумовлюється актуальність теми даного дослідження, **мета якого полягає** у встановленні взаємозв'язку художнього хронотопу

(часопростору) з сюжетно-композиційною формою твору та особливостей його використання для змальовування неповторних рис характерів основних дійових осіб в історичних романах П. Загребельного на прикладі роману «Первоміст».

Перш за все, слід зазначити, що термін «хронотоп» є достатньо новим, адже вперше він був використаний російським фізіологом ХХ ст. О. Ухтомським у своїх працях з психології, в яких він запевняв, що цей термін має замінити старі уявлення про час та простір [3]. Згідно з теоріями О. Ухтомського хронотоп є «*синкретичною категорією психологічного часопростору людини*» або, інакше кажучи, хронотоп - це певне поєднання сучасного, майбутнього та минулого в одному. З того часу проблема використання хронотопу знайшла досить широкого висвітлення у наукових працях таких відомих вчених-дослідників, як: М. Бахтін, А. Гуревич, О. Лосєв, Ю. Лотмана, В. Топорова та інших.

Хронотоп (від грец. χρόνος «час» і τόπος «місце») – це культурно оброблена стійка позиція, з якої або через яку певна особа освоює простір топографічно об'ємного світу. Наприклад в роботах М. Бахтіна поняття художнього хронотопу розглядається як спільність часових та просторових параметрів, за допомогою якого розкриваються певні аспекти змісту твору [2]. Таким чином, хронотоп об'єднує в одне ціле час і простір, завдяки чому стають можливими непередбачувані повороти в сюжеті художнього твору, що надає значний простір для художнього аналізу твору.

Згідно з думкою Бахтіна [2], хронотоп можна охарактеризувати не тільки як основу художнього образу твору, але він являє собою, по суті, його праобраз, через те що «*наочно уявити собі такий чотиривимірний світ дійсно неможливо*». Ще одна особливість хронотопу полягає в його сприйнятті людиною не безпосередньо, а шляхом асоціацій, за допомогою використаного у творі поєднання різноманітних метафор та безпосередніх зображень часопростору.

Також слід відзначити, що хронотоп не стоїть осторонь від певних сторін художнього твору – він впливає і на композиційну структуру, і на жанрову специфіку тексту, і на висвітлення художнього образу в творі, тим самим всесторонньо охоплюючи усі художні аспекти твору [10]. Крім того, хронотоп за своїми основними функціями в літературному творі можна розділити на декілька типів, основними з яких є: сюжетний, фабульний, психологічний, авторський, соціально-історичний, побутовий та ін. [5].

Розглядаючи питання хронотопу в історичному романі, перш за все слід визначити що ж собою являє історичний роман. Загальноприйнятою є думка, що літературний твір можна віднести до історичного роману, якщо він задовольняє три основні вимоги [7]:

- твір має бути романом;
- у ньому має бути присутня певна концепція історичного часу;
- історичні події тісно пов'язані з долями основних персонажів та висвітлюються переважно через їхній опис.

Цікавою є думка Бакланова [1], що історичний роман певним чином одночасно прагне задовольнити як історичній цікавості так і романтичному інтересу в читачів. Адже найчастіше у творах ці напрямки розвиваються досить відокремлено, поєднуючись тільки завдяки зовнішній фабулі твору. Як наслідок, в художньому творі використовувався широковідомий прийом перенесення в рамки історичного жанру звичайного романтичного оповідання, інколи разом з сюжетними темами «сімейного» або «авантюрного» роману.

Напевне, можна без перебільшення сказати, що П. Загребельний є неперевершеним романістом. Теми його творів різноманітні і охоплюють великі часові проміжки з життя українців, починаючи від прадавніх періодів і закінчуючи теперішніми проблемами буття. Напевне саме завдяки цьому його романи здобули всесвітню славу, викликавши великий інтерес у багатомільйонного читача. Прикладами таких творів є такі історичні романи, як: «Диво», «Первоміст», «Євпраксія», «Смерть в Києві» тощо. Як було сказано вище, в даній роботі ми будемо розглядати роль хронотопу в творах П.Загребельного на прикладі його роману «Первоміст».

Основна тема роману «Первоміст» - це ідея цілісності та згуртованості Київської Русі. Але на відміну від інших творів, де головні події розгортаються, як правило, в нашій столиці – Києві, дія роману «Первоміст» відбувається за межами міста – там, де побудували перший дерев'яний міст, який став символом вміння та прагнення до об'єднання давнього українського народу [4]. З циклу романів П.Загребельного, події яких присвячені добі Київської Русі, роман «Первоміст» привабливо вирізняється своїми художніми особливостями, архітектонікою та, безумовно, багатогранним лексичним забарвленням.

В даному романі художньому хронотопу відводиться значна роль у сюжетно-композиційній і мовній структурі. Тут художній часопростір – це реалізація авторського погляду на проблему, багатогранність якого доповнюється та врівноважується конкретністю змальованих подій і складає певну систему, яка має за мету сформувати глибинний архетип підсвідомого. Саме цим можна пояснити, що у «Первомості» описаним категоріям автор надає особливого символізму. А для підсилення ефекту, автор використовує в тексті різноманітні лексичні прийому, такі як: історизм, архаїзм, цитати з літописних

та інших давніх тексті і т.ін. Таким чином, символ у романі наче стає певною основною складовою, котра впливає на настрій і почування [6].

Для даного роману характерний ґрунтовний аналіз закономірностей, мови й змісту художнього хронотопу, що впливає на архітектоніку роману. Якщо говорити про композиційну структуру «Первомосту» в якості певної художньої дійсності, то вона має власні часопросторові рамки, які забезпечують її цілісну картину нерозривних смислових зв'язків. Завдяки дослідженню взаємозв'язку художнього часу і простору в романі, вдається більш розгорнуто описати еволюцію поетичної системи, яку застосовує П. Загребельний та виявити його принципові основи в зображенні людського характеру.

Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що основною специфікою роману є певний закритий простір – це простір людської душі. Автор за допомогою композиції значно розширює цей простір, виводячи його за рамки хронотопу, при цьому відокремлюючи три основні взаємопов'язані напрями цього простору: людина – час, людина – простір, людина – історія.

Застосування такого підходу призводить до того, що в романі головною стає власна суб'єктивна сфера героїв, а не спостереження автора за просторовими рамками чи відлік часу самим автором. Психологічний час особистості виходить на перше місце, переважаючи усі інші його форми в часопросторовій структурі твору. При цьому, зовнішній *locus* набуває ознак психологічного буття людини, трансформуючись у внутрішній [8].

Одним з основних образів-символів, зображених П. Загребельним у романі звісно ж є образ мосту, навколо якого розгортаються усі основні події або, іншими словами, зосереджений час, простір і, власне, саме життя героїв роману, які будували, а потім доглядали та охороняли свій Первоміст.

За думкою автора роботи «Формы времени и хронотопа в романе» Бахтіна [2], в якості основного прототипу центрального символу роману – символу мосту, є хронотоп дороги. У своєму творі П. Загребельний для відображення художнього хронотопу мосту застосовує деякі метафори, задля чого проводить певні паралелі між ним, сенсом людського життя та плином самої історії. Для «Первомосту» характерним є застосування багатогранного та розвиненого мислення письменника в якості джерела для асоціацій, саме для яких характерною є метафора.

Ще однією особливістю роману «Первоміст» є певне ототожнення життєвого шляху головних героїв із реально існуючим місцем. Широке застосування автором метафор передає усе різнобарв'я кольорів у зображенні образів-символів у романі, а значна кількість різних подій та інцидентів, які одна за одною відбуваються з головними героями, надає багатовимірності аналізованому образу-символу мосту.

Загальноприйнятою є думка, що будь-який міст являється символом якоїсь дії, пересуванні від однієї важливої точки до іншої, руху в просторі або навіть часі, проте в романі цей образ несе зовсім інше смислове навантаження. Адже автор навмисне зосереджує основну увагу читача на досить невеликій групі основних героїв – «мостищан», і при цьому, майже не відомо, що відбувається у цей же час за мостом – по обидва боки Дніпра [9].

Таким чином, образ мосту в однойменному романі починає виступати в якості певного феномена – бо він стає уже не просто місцем якихось подій або центром для вираження духовної проблематики, перебуваючи в свідомості у читача – міст набуває особливого смислу за межами фізичних реалій [9].

Слід зазначити, що основний художній хронотоп мосту у романі органічно поєднується із хронотопом ріки, завдяки чому авторові вдається вдало поєднувати просторові та часові ряди [4]. Завдяки цьому поєднанню двох взаємопов'язаних символів П. Загребельний зображає розширення простору та плинність часу. Образ ріки, плину води, який в своїй основі має певний відлік часу або відсутність такого відліку, автор розширює, надаючи йому багатовимірності, фокусуючи у ньому художній часопростір.

Такий підхід добре зрозумілий кожному, адже в уявленнях давніх українців ріка часто окреслювала ту вирішальну межу, що розділяє саме життя і смерть. Тому у романі «Первоміст» художній хронотоп ріки відіграє роль певної вирішальної, інколи навіть магічної, перешкоди, яка розділяє земне і неземне. Таким чином, художній хронотоп ріки ніби розділяє світи і має подвійне символічне значення, одним з яких є образ смерті, як подія, коли вже нічого змінити не можна, а іншим – це віра у власні сили та незважаючи ні на що досягти поставленої перед собою мети.

ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз історичного роману «Первоміст» показує, що художній час і художній простір стають у ньому одними із найголовніших засобів відображення внутрішнього смислового наповнення творів П. Загребельного, де вони розкриваються на історичному, соціальному та психологічному рівнях тощо.

2. Автор за допомогою композиції значно розширює простір людської душі, виводячи його за рамки хронотопу, при цьому відокремлюючи три основні взаємопов'язані напрями цього простору: людина – час, людина – простір, людина – історія.

3. Головну роль у історичному романі «Первоміст» П. Загребельний надає художньому хронотопу дороги, образами-символами якого є міст та ріка, завдяки яким автор намагається розширити межі зображуваного у романі часопростору та піднести зображення як реальних так і вигаданих історичних персонажів на новий, цікавий та зрозумілий для кожного читача рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакланов А. Современный зарубежный исторический роман / А.Г. Бакланов. К.: Вища шк., 1989. – 183 с.

2. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике/ М.М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. Худож. лит., 1975. – С. 234–407.

3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 486 с.

4. Загребельний П.А. Первоміст / П.А. Загребельний. – Харків: Фоліо, 2002. – С. 63.

5. Лотман Ю.М. Структура художественного текста/ Ю.М. Лотман // Об искусстве. – СПб.: Искусство-СПб, 1998. – С. 14-285.

6. Мейлах Б. Проблема ритма, пространства и времени в комплексном изучении творчества / Б.Мейлах // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л., 1974. – С. 69.

7. Пешорда Д. Жанрові модифікації сучасного історичного роману: дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Д. Пешорда. Львів, 2001. – 174 с.

8. Пропп В.Я. Фольклор и действительность / В.Я. Пропп. – М., 1976. – 254 с.

9. Сапаров М.А. Об организации пространственно-временного континуума художественного произведения М.А. Сапаров // Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – Л., 1974. – С. 98.

10. Топоров В.Н. Пространство и текст / В.Н. Топоров. // Текст: Семантика и структура. – М.: Худож. лит., 1983. – С. 227-284.

***Науковий керівник:** д-р філол. наук, проф. Погребенник В.Ф.*

УДК 372 (004:33)

Гудована Наталія Юріївна
студентка 4 курсу факультету української
філології та літературної творчості імені А. Малишка
Київський національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІКТ-РЕСУРСУ НА УРОКАХ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У 8-х КЛАСАХ

У статті наголошено на проблемі перспективності використання інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) на уроках мовленнєвого розвитку у 8 класах.

Актуальність статті визначається необхідністю удосконалювати та урізноманітнювати уроки української мови задля більшої їх ефективності та доступності навчального матеріалу сучасним учням.

Використання ІКТ-ресурсів у навчальному процесі сприяє ефективності та довготривалому підтриманню інтересу учнів до засвоєння нового матеріалу, а також регулює втому школярів.

Автор доводить, найефективнішими для вчителя-мовника є: електронні підручники та презентації, статичні та динамічні таблиці, тестові завдання, віртуальні екскурсії, медіа-уроки, комп'ютерні тренажери та ін.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютеризація, медіа-уроки, віртуальні екскурсії, інтерактивні тренажери.*

Hudovana Nataliia Yuriivna
student of the 4th year of the faculty of Ukrainian philology and literary works by A. Malyshko
M.P. Dragomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine

USE OF ICT-RESOURCES IN SPEECH DEVELOPMENT IN 8-YEAR CLASSES

In the article, it is impugned on the problems of prospects for information and communication technologies (ICT) at the lessons of the development of 8 classes.

Actual status is assigned to the need for training and education and homework lessons for accessibility of the schoolchildren.

Use of ICT-resources in the primary process of effective practice and training for the newcomer to the new material, as well as the regular schoolchildren.

The author is to bring effective for the teachers is: electronic textbooks and presentations, static and dynamical tables, tests, virtual excursions, medical lessons, computer trainers.

Key words: *information and communication technology, computer technology, medical lessons, virtual excursion, interactive trainers.*

Якщо ми будемо вчити сьогодні так, як ми вчили вчора,
ми вкрадемо у наших дітей завтра
Джон Дьюї

Зважаючи на науково-технічний прогрес, проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій є особливо актуальною.

Сучасний вчитель української мови повинен вміти творчо мислити, доцільно планувати педагогічний процес, під час якого здійснювати обмін інформацією, а також досконало володіти комп'ютерними технологіями, що сприятиме реалізації індивідуального підходу в навчанні. Тоді педагог не просто ретранслюватиме знання, а буде співтворцем сучасних технологій навчання [1].

ІКТ є зручним способом передачі інформації, який відповідає якісно новому змісту навчання й розвитку учня. Для України, яка тримає курс на Європу, питання забезпечення інформаційної компетентності учнівської молоді набуває першочергового значення. Це стверджується, зокрема, у Державній національній програмі Освіта («Україна XXI століття») та «Національній доктрині розвитку освіти».

Дослідженню питань комп'ютеризації освіти, використання ІКТ у навчальному процесі присвятило свої праці низка науковців, зокрема В. Безпалько [2], В. Биков, О. Матохнюк, Н. Сороко [8], Л. Пироженко, О. Пометун [6], Л. Скуратівський, Г. Строганова, Т. Тихонова та ін.

Застосування ІКТ під час навального процесу сприятиме удосконаленню як мети, завдань і змісту, так і технічного обладнання навчання, що збагатить систему дидактичних прийомів, засобів навчання, і дозволить сформувати нетрадиційні педагогічні підходи.

Метою дослідження є розкриття доцільності використання вчителем української мови ІКТ-ресурсу на уроках мовленнєвого розвитку у 8 класах.

ІКТ навчання, як вважає Т. Тихонова, – це, насамперед, педагогічна технологія, спрямована на підвищення результативності навчання за умов використання інформатичного продукту педагогічного призначення у навчально-виховному процесі [9].

ІКТ впливає на всі аналізатори людини, а також сприяє розвитку світогляду та інформаційної грамотності. Відомо, що людина запам'ятовує 5 % почутого і 20 % побаченого, але якщо одночасно застосувати аудіо- і відеозасоби, є тенденція до запам'ятовування 40–50 % інформації.

Урок з використанням ІКТ сприяє самореалізації та створює комфортні умови для розвитку таких інтелектуальних психічних процесів, як мислення, уява, пам'ять, формує вольові якості, сприяє самоствердженню учня в інформаційному суспільстві.

Зокрема на уроках української мови у 8 класі для того, щоб зробити процес навчання творчим, неординарним, цікавим та яскравим, доцільним буде застосування таких ІКТ-ресурсів, як: електронні підручники та презентації, статичні та динамічні таблиці, тестові завдання, віртуальні екскурсії, медіа-уроки (відео матеріали, анімаційні фрагменти, інтерактивні моделі тощо, які дають змогу продемонструвати на уроці ті явища, які в реальному світі побачити неможливо), комп'ютерні та інтерактивні тренажери тощо [5].

Л. Скуратівський стверджує, що використання *електронного підручника*, на відміну від паперового, є більш ефективним, адже в ньому можна розмістити максимум інформації, як в кількісному, так і в якісному відношеннях. Властивість людської пам'яті – забувати, і тому весь почутий раніше матеріал необхідно постійно оновлювати й час від часу до нього повертатися. До того ж, матеріал з дисциплін попередніх курсів у традиційних книгах через брак місця зазвичай відсутній, що зумовлює труднощі у процесі навчання [7, с. 7].

Під час виготовлення унаочнення доцільним є застосування презентацій. Найчастіше використовують програми Microsoft Office PowerPoint, що супроводжують: створення опорного конспекту уроку, супровід уроку за допомогою мультимедійного проектора, самостійної роботи з озвученим уроком-презентацією.

Віртуальні екскурсії – розповіді з відео про музеї та історичні пам'ятки України, доцільно буде використати під час написанні переказу на певну тему (наприклад, «Софія Київська – національний заповідник»).

Тестові завдання можна і потрібно відображати на інтерактивних дошках, зокрема під час аудіювання або тематичного оцінювання.

Статичні таблиці. На таблиці учні спеціальним маркером роблять позначки напроти відповідної характеристики речення, не витрачаючи часу на написання і його письмовий розбір [4].

Аналогічна ситуація і з *динамічними таблицями*. Розглядаючи певну тему, учні мають змогу простежити за процесом формування і функціонування правила: елементи можуть з'являтися, зникати, рухатися, збільшуватися, а також можна використовувати звукове оформлення. Це сприятиме запам'ятовуванню та практичному застосуванню нових знань учнями.

Одним з найцікавіших ІКТ є *медіа-урок*. Поєднання різноманітних мультимедійних прийомів (фото-, відео-, аудіо), сприяють повному розкриттю й усвідомленню учнями теми уроку, а також тривалому запам'ятовуванню засвоєних знань.

ІКТ *комп'ютерні тренажери* використовують для відпрацювання навичок з вивченої теми (ефективно застосовувати під час фронтальної та індивідуальної роботи з класом [3].

Отже, з метою створення комфортних умов для розвитку таких інтелектуальних психічних процесів, як мислення, уява, пам'ять, формування вольових якостей учнів, сприяння їх самоствердженню в інформаційному суспільстві, для того, щоб зробити процес навчання творчим, неординарним, цікавим та яскравим, доцільним буде на уроках мовленнєвого розвитку вчителем-словесником застосувати такі ІКТ-ресурси, як: електронні підручники та презентації, статичні та динамічні таблиці, тестові завдання, віртуальні екскурсії, медіа-уроки, комп'ютерні тренажери та ін. *Перспективою* є дослідження результативності навчання з використанням ІКТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков В.Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти // Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. № 1 (15) / В. Ю. Биков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ime.edu-ua.net/em.html

2. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров – педагогика третьего тысячелетия. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института, 2002. 352 с.

3. Гримальська А.О. «Використання можливостей ІКТ для підвищення якості навчання української мови та літератури» / В. П. Беспалько // Таврійський вісник освіти. – 2016. - №4 (56). – С.23-27.

4. Минка В. М. «Застосування інформаційних технологій на уроках української мови та літератури» / В. М. Минка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://osvita.ua/doc/files/news/609/60933/statty.doc

5. Мініч О. «Інформаційно-комунікативні технології навчання на уроках української мови» / О. Мініч [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oksanaminich.blogspot.com/p/blog-page_3.html

6. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник / за ред. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. Київ: А.С.К., 2004 – С. 192.

7. Скуратівський Л.В. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі // Українська мова і література в школі. 2005. № 4. С. 7–10.

8. Сороко Н.В. Реалізація діяльнісного підходу при комп'ютерному навчанні в умовах оновлення мовної освіти в Україні // Засоби і технології єдиного інформаційного освітнього простору: Зб. наук. праць / За ред. В.Ю. Бикова, Ю.О. Жука. – К.: Атіка, 2004.

9. Тихонова Т.В. Інформаційно-комунікаційні технології професійної діяльності педагога: сутність поняття // Науковий вісник МДУ ім. В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. В.Д. Будака, О.М. Пєхоти. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2011. Вип. 1.33. С. 101–105.

***Науковий керівник –** к. пед. н., доц. Строганова Г. М.*

ФІЛОСОФІЯ

УДК 14

Беспалов Илья Олегович, *аспирант*
кафедры Теория культуры и философия науки
Харьков, Украина

ФИЛОСОФИЯ ФАЛЕСА ИЗ МИЛЕТА

Аннотация*. Фалес положил начало греческой философии, он основал милетскую и ионическую философскую школу, а так же предсказал затмение. Фалес был выдающимся философом и астрономом. В данной статье я немного рассмотрю его жизнь и философию, а так же пару рассказов.*

Ключевые слова*: Фалес, философия, милетская и ионическая философская школа, затмение, астрономия.*

Bespalov Ilia, *postgraduate level student*
Department Of Theory Of Culture And Philosophy Of Science
Kharkiv, Ukraine

PHILOSOPHY OF PHALES FROM MILET

Abstract. *Thales laid the foundation for Greek philosophy, he founded the Milesian and Ionic schools of philosophy, and also predicted an eclipse. Thales was an outstanding philosopher and astronomer. In this article I will discuss a little his life and philosophy, as well as a couple of stories.*

Key words: *Thales, philosophy, Milesian and Ionic schools of philosophy, eclipse, astronomy.*

Фалес (по согласному утверждению и Геродота, и Дурида, и Демокрита) был сын Эксамия и Клеобулины из рода Фелидов, а род этот финикийский, знатнейший среди потомков Кадма и Агенора. Он был одним из семи мудрецов, что подтверждает и Платон; и когда при афинском архонте Дамасии эти семеро получили именование мудрецов, он получил такое имя первым (так говорит Деметрий Фалерский в «Перечне архонтов»). В Милете он был записан в число граждан, когда явился туда вместе с Нелеем, изгнанным из Финикии. Впрочем, большинство утверждает, что он был коренным жителем Милета, и притом из знатного рода.

Фалес был родоначальником греческой философии. Она начинается тогда когда появляются первые попытки естественных и рациональных причин для основания физических явлений и бытия человека. В качестве этих оснований не могут выступить знания, поскольку одно знание не всегда приводит человека к мудрости. Мудрость это способность видеть то, что является действительно важным для нас. Настоящим человеком мы называем того кто способен на истинно человеческие поступки и переживания в частности про дружбу, любовь, верность и акты самопожертвования и т.п. Специфической характеристикой подобного рода духовных поступков выступает большая степень устойчивости по сравнению с психическими и биологическими функциями и реакциями. К примеру по Сократу дружбу удерживает упорядоченая структура души. Камень сохраняет свою форму потому, что у него есть кристалическая решетка. То есть определенная структура которая должна быть и у духовных состояний. Когда мы пытаемся охарактерезовать человека мы говорим, что у него есть какой то

стержень, твердый принцип и т.п. Именно эта идея выразилась в античности как понятие космоса. Во избежание распада личности на хаос распада личности намножество семи минутных желаний и чувств. Человек должен иметь какойто внутренний стержень опираясь на который человек сможет преодолеть свое биологическое начало и быть свободным. Космос это не физическая вселенная в нашем современном понимании. В переводе с древнегреского kosmos это порядок, строй. Таким образом космос в этом смысле это не только мир но разумная упорядоченная организация. Космосом может быть душа человека и прекрасная статуя, но только в том случае если они содержат в себе внутреннюю гармонию. Античные флософы искали разумную и упорядоченную структуру как основу понимания себя и мира [6, 11].

Первым философом который попытался взглянуть рационально на окружающий его космос был Фалес Милетский. Он был ученым, математиком, а так же автором нескольких математических теорем. Согласно легенде когда Фалес был в Египте он поразил фараона Амазиса тем, что сумел точно установить высоту пирамиды. Дождавшись момента когда длина тени палки будет равна её высоте, затем он просто измерил длину тени пирамиды.

Фалес основатель милетской ионийской школы с которой начинается история европейской науки. Его так же считают основателем античной философии и науки. Но стоит отметить, что не все исследователи основателем ионийской и особенно милетской школы философии. Многие считали, что подлинным основателем милетской школы является Анаксимандр. С точки зрения некоторых ученых роль Фалеса лишь в перенесении знаний с востока в Грецию, что послужило стимулом к пробуждению философской мысли.

О жизни Фалеса в основном известно благодаря другим философам, а так же анекдотическим историям о нем. Согласно одной такой истории однажды ночью Фалес вышел посмотреть на звезды и заглядевшись не заметил не глубокий колодец и споткнувшись упал в него. Когда он стал звать на помощь проходившая мимо женщина язвительно заметила «что же ты хочешь познать, что творится на небесах если не видишь, то что творится у тебя под ногами». Эта притча стала основанием для очень важного принципа, который до сих пор действует в философии. Этот принцип заключается в том что при построении научных и философских теорий нельзя забывать о реальном мире.

Другая история рассказывает, о том как предвидя неурожай олив Фалес спекулировал оливковым маслом. Эту легенду передает Аристотель. Когда Фалеса из за его бедности укоряют в бесполезности философии он фактически изобрел аукционы. Он хотел доказать, что несмотря на бедность философ может легко заработать денег с помощью ума. Благодаря познаниям в метереологии он предположил, что урожай оливок будущим летом будет богатым. Обладая некоторой суммой денег, весьма небольшой он заранее зимой практически за

бесценок арендовал прессы для отжима масла у их владельцев в городах Милет и Хиос. Они не были уверены, что их услуги будут востребованы в определенный промежуток времени. То есть он приобрёл право использовать прессы в будущем но если бы он захотел он мог бы этого не делать потеряв оплаченные деньги. Когда пришла пора и спрос на них неожиданно возрос Фалес смог хорошо заработать на предоставление права использования арендованных прессов всем желающим. Таким образом он собрал много денег и показал, что философы при желании легко могут разбогатеть, но это не то о чем они заботятся.

Фалес предсказал затмение, которое произошло 28 мая 585 г. до н.э., во время сражения между Лидией и Мидией, история сообщает, что когда произошло затмение вражеские стороны прекратили сражение и бросили оружие [1, с. 24]. Это предсказание ему приписывают Цицерон и другие авторы. Но многие сомневаются, что он мог такое предсказать. Другие же считают, что Фалес мог сделать это предсказание, но оно было не научным, а практическим ведь и до него люди предсказывали затмение, наблюдая известную повторяемость явлений и делая практические астрономические расчеты. Фалесу приписывают астрономические труды о солнцевороте и о равноденствии. Естественно они до нас не дошли, а дошли только переложения. Но существование таких астрономических трудов у Фалеса вполне вероятно. К тому времени подобные полупрактические и полунаучные сведения астрономического характера были довольно обширны [7, с. 25].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. *Асмус В. Ф. Античная философия. – М.: Высшая школа, 1998. – С. 10–13.*
2. *Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов; пер. М. Л. Гаспаров; ред. тома А. Ф. Лосев. — М.: Мысль, 1986. – С. 61–68.*
3. *Колчинский И.Г., Корсунь А.А., Родригес М.Г. Астрономы: Биографический справочник. — 2-е изд., перераб. и доп..— Киев: Наукова думка, 1986. — 512 с.*
4. *Лебедев А. В. Фалес и Ксенофан (Древнейшая фиксация космологии Фалеса) // Античная философия в интерпретации буржуазных философов. — М., 1981.*
5. *Лебедев А. В. Демиург у Фалеса? (К реконструкции космогонии Фалеса Милетского) // Текст: семантика и структура. — М., 1983. — С. 51—66.*
6. *Махлак К. А. Лекция I. Фалес Милетский / Махлак К. А. // История античной философии. Введение в христианскую мысль. — СПб.: Издательство Института философии и богословия, 2009. — 312 с.*
7. *Панченко Д. В. Фалес: рождение философии и науки // Некоторые проблемы истории античной науки : Сборник научных трудов / Отв. ред. А. И. Зайцев, Б. И. Козлов. — Л.: Главная астрономическая обсерватория, 1989. — С. 16—36.*
8. *Панченко Д. В. Фалес, солнечные затмения и возникновение науки в Ионии в начале VI в. до н. э. // Hyperboreus. — 1996. — Т. 2, № 1. — С. 47–124.*
9. *Радлов Э. Л., Бобынин В.В. Фалес Милетский // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.*
10. *Спиркин А. Г. Философия: Учебник. — 2-е изд. — М.: Гардарики, 2006. — 736 с.*
11. *Храмов Ю.А. Фалес Милетский (Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, Thales the Milesian, Thales of Miletus) // Физики: Биографический справочник / Под ред. А. И. Ахиезера. — Изд. 2-е, испр. и дополн. — М.: Наука, 1983. — 400 с.*

12. Чайковский Ю.В. Фалесова наука в историческом контексте // Вопросы философии. — 1997. — № 8. — С. 151—165.

13. Чайковский Ю.В. Что же умел Фалес как астроном? // Древняя астрономия: Небо и человек. Труды конференции. — М.: ГАИШ, 1998. — С. 259—265.

14. Чайковский Ю.В. Два Фалеса — поэт и математик. // Институт истории естествознания и техники им. С.И. Вавилова. Годичная научная конференция, 2007. — М.: ИДЭЛ, 2008. — С. 314-315.

15. Щетников А.И. Измерение астрономических расстояний в Древней Греции // Схолэ. — 2010. — Т. 4. — С. 325—340.

16. White S.A. Milesian Measures: Time, Space, and Matter // In: P. Curd and D. Graham (Eds.), Oxford Handbook to Presocratic Philosophy. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — P. 89.— 133 p.

УДК 16.141

Богдан Луговий,
к.і.н., доц., завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
Відокремлений підрозділ
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»
Бережани, Україна

ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ АРНОЛЬДА ТОЙНБІ

У статті проаналізовано філософська концепція «цивілізації» А.Тойнбі. У роботі зміст поняття «цивілізація» подається у контексті історико-філософського розвитку людства. Концепція А. Тойнбі виділяє закономірності генезису цивілізацій та розкриває історію людства як системний процес.

***Ключові слова**: цивілізація, історія, генезис, суспільство, система.*

Bohdan Luhovyi
PhD in History, Head of the Department of Humanities
Separated Subdivision of
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Berezhany agrotechnical institute
Berezhany, Ukraine

PHILOSOPHICAL CONCEPT OF THE CIVILIZATION THEORY OF ARNOLD TOYNBEE

The article analyzes the philosophical concept of "civilization" by A. Toynbee. In the work content of the concept of "civilization" is presented in the context of historical and philosophical development of the humanity. The concept of A. Toynbee highlights the laws of the genesis of the civilizations and reveals of the history of the humanity as a systemic process.

***Keywords**: civilization, history, genesis, society, system.*

Одним із найголовніших представників цивілізаційної теорії був Арнольд Джозеф Тойнбі (Toynbee). В результаті багаторічних досліджень він виробив основні тези щодо розвитку цивілізацій, які базуються на неповторності та індивідуальності кожної з них, наявності характерних рис, правил суспільного та особистого життя та системи суспільних цінностей. Політичний союз повинен розглядатися виходячи з «історичного контексту», Тойнбі приходить до висновку про наявність певних фундаментальних сутностей, на аналізі яких необхідно сфокусувати увагу філософу. Такими сутностями і є цивілізації.

Вони «являють собою ... суспільства з більш широкою довжиною, як у просторі, так і в часі, аніж національні держави, чи будь-які інші політичні союзи» [3, с. 76].

Саме цивілізації (у порівнянні їх між собою) повинні розглядатися істориками. В цьому випадку необхідно пам'ятати, що жодна з цивілізацій не охоплює собою людства в цілому. Наступність у розвитку цивілізацій набагато менша, ніж наступність між фазами розвитку однієї цивілізації.

Проводячи аналіз історії, А. Тойнбі виокремлює двадцять одну цивілізацію, яка коли-небудь існувала на Землі (дана цифра змінюється відповідно до логіки викладення у книзі автора). На даний момент їх залишилося п'ять (не враховуючи дві реліктові):Західна християнська, Православна християнська, Ісламська, Далекосхідна, Індуїстська.

Між окремими з цих цивілізацій існують родинні взаємини, наприклад, – між західною християнською і православною християнською, що знаходяться одна з одною у «сестринських» стосунках та походять з однієї еллінської цивілізації. Цивілізації, окрім цього, взаємодіють одна з одною і можуть взаємовпливати одна на одну.

Тойнбі також принципово заперечує і концепцію «єдності цивілізації», пояснюючи її гіпертрофованим почуттям євроцентризму сучасних істориків: «Західні історики /.../ вважають, що на разі уніфікація світу на економічному ґрунті Заходу більш-менш довершена, а звідси, як вони вважають, має місце уніфікація і по інших напрямкам. Крім того, вони плутають уніфікацію з єдністю, перебільшуючи, таким чином, роль ситуації, що історично склалася зовсім недавно і не дозволяє поки говорити про створення єдиної Цивілізації, тим більше ототожнювати її з західним суспільством» [3, с. 81].

Окремої уваги в процесі характеристики цивілізаційної концепції А. Дж. Тойнбі заслуговує проблема дослідження стадій циклічності розвитку цивілізацій.

Кожна цивілізація, на думку Тойнбі, проходить на своєму життєвому шляху наступні стадії:

1) Стадія зародження – генезис. Цивілізація може виникнути або в результаті мутації примітивного суспільства або на руїнах «материнської» цивілізації.

2) За стадією генезису має місце стадія зростання, на якій цивілізація розвивається в повноцінну соціальну структуру. Під час зростання цивілізацію постійно підстерігає небезпека переходу в стадію надламу, що, як правило, (але не обов'язково) змінюється стадією розпаду. Розпавшись, цивілізація або зникає з обличчя Землі (єгипетська цивілізація, цивілізація інків) або дає життя новим цивілізаціям (еллінська цивілізація, що породила через всесвітню церкву західне і православне християнство).

Слід звернути увагу, що в цьому життєвому циклі немає тієї фатальної зумовленості розвитку, яка присутня у циклі цивілізації, запропонованому Освальдом Шпенглером [5, с. 113]. Якщо у Шпенглера цивілізація – це живий організм, котрий проходить стадії зростання, «дозрівання», занепаду і, нарешті, розпаду, то Тойнбі відходить від трактування цивілізації, як певної неподільної сутності, вважаючи що «суспільство не є і не може бути нічим іншим, окрім як посередником, за допомогою якого окремі люди взаємодіють між собою. Особистості, а не суспільства створюють людську історію» [3, с. 251].

Така інтерпретація суспільства дозволяє відповісти на питання про зумовленість розвитку: якщо всі індивіди, котрі складають це суспільство, зможуть перебороти надлам у душі, то й суспільство в цілому зможе перебороти цю стадію. «Надлами цивілізацій не можуть бути результатом повторюваних чи поступальних дій тих сил, котрі знаходяться поза людським контролем»[3, с. 300]. Звідси можна констатувати, що А. Тойнбі відкидає ідею фаталізму в процесі розвитку цивілізації, визначаючи можливість свободи вибору конкретної людини.

Наступною важливою проблемою, котру прагне проаналізувати А. Тойнбі у межах своєї цивілізаційної концепції є проблема пошуку рушійної сили в розвитку цивілізацій.

У пошуках своєрідного першопринципу цивілізаційного розвитку Тойнбі приходить до концепції Виклику-і-Відповіді. Не знайшовши детермінованих, «неживих» причин зародження і розвитку цивілізацій, Тойнбі пропонує у якості основи світопорядку категорію протиріччя. Остання розуміється навіть глибше – конституюючись у якості основного рушійного механізму історії. Аргументацію такого вибору Тойнбі презентує через аналіз міфу про спокусу тварини Божої Дияволом і наступним перетворенням у дещо іншу якість. На першому етапі Диявол (Виклик) виводить систему з рівноважного і пасивного стану Інь у збуджений і активний стан Янь. Відповіддю на виклик повинно бути або зростання – «перехід у більш високу і складнішу структуру» [3, с. 120], або смерть (програш). Зійшовши на нову ступінь, система знову виводиться з рівноваги і так до безкінечності, поки на черговий виклик не надійде адекватної відповіді. Виклики можуть бути як зовнішніми (стимули, необхідні для генезису цивілізації) так і внутрішніми (творчий порив генія, розвиток науки). Причому системі потрібна лише первинна наявність зовнішніх стимулів, які потім, у міру розвитку системи перетворюються у внутрішні виклики. Саме таке динамічне, прогресуюче протиріччя і є запорукою розвитку цивілізації та індивідів як її складових.

Деякі з викликів можуть отримувати гідні відповіді, у той час як інші можуть залишитися і без відповіді. Якщо суворість виклику буде підсилюватися

до нескінченності, чи гарантується тим самим нескінченне збільшення енергії, вкладеної у відповідь на існуючий виклик? А. Тойнбістверджує, що найбільш стимулюючий вплив справляє виклик середньої сили. Слабкий виклик не може змусити систему перейти на якісно новий рівень, у той час як надмірно сильний виклик може просто її зруйнувати.

Система А. Тойнбі характеризується як антропоцентрична в тому сенсі, що у ній суспільству місце «простору дії», але не носія творчої сили. Тому і «виклики» призначаються насамперед людям. Тут філософ певною мірою погоджується з позицією французького філософа Анрі Бергсона: «Ми не віримо в «несвідомий» фактор Історії, так звані «великі підземні плини думки», на які часто посилаються, можливо лише тому, що великі маси людей виявилися захопленими чимось одним, особистістю, висунутою з загального натовпу. Немає потреби повторювати, що соціальний прогрес обумовлюється насамперед духовним середовищем суспільства. Якісний стрибок має місце лише тоді, коли суспільство зважується на експеримент. Це, в свою чергу, означає, що суспільство або піддалося переконанню, або було виведено з рівноваги кимсь» [3, с. 254].

Однак, більшість членів суспільства є інертною, пасивною і нездатною дати гідну відповідь на вимоги долі. Щоб набути такої можливості, суспільство потребує наявності, Особистостей, «над людей». Лише вони здатні дати відповідь, повести за собою всіх інших. А. Тойнбі вказує, що ними можуть бути як окремі люди (Ісус, Мухаммед, Будда), так і соціальні групи (англійські нонконформісти). У будь-якому випадку суспільство розколюється на дві взаємодіючі частини: на творчу, іманентно вододіючу конструктивним потенціалом меншість, і основну інертну масу.

Уявлення про історію як про кругообіг змінюючих одна одну локальних цивілізацій, кожна з яких проходить стадії генезису, розвитку, занепаду та розпаду, дає можливість не тільки їх порівняння, а й виявлення певних тенденцій історичної еволюції людства.

Отже, уконтексті розвитку локальних цивілізацій А. Тойнбі стверджує стадіальність, багатомірність та різноманітність історичного процесу. У поняття цивілізація він вкладаєпереміни цивілізаційних потоків, де одні суспільства приходять на зміну другим та взаємодіють між собою у просторі та часі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Тойнбі А.Дж. Дослідження історії: В 2 т. К.: Основи, 1995. Т. 1. 614 с.; Т. 2. 406 с.*
2. *Тойнбі А. Дж. Дослідження історії / А. Дж. Тойнбі. К.: Основи, 2004. 615 с.*
3. *Тойнби А. ПостижениеИстории. М.: Прогресс, 1990. 698 с.*
4. *Шпенглер О. ЗакатЕвропы: Очерки морфологи мировойистории. Т. 1. Образ и действительность. Минск: Попурри, 1998. 572 с.*
5. *Шпенглер О. ЗакатЕвропы. Очерки морфологи мировойистории: В 2 т. М.: Мысль. Т. 1: Гештальт и действительность. 1993. 669 с.; Т. 2: Всемирно-историческиеперспективы. 1998. 608 с.*

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 342.7.341.231.145

***Вероника Брилёва**, кандидат юридических наук, доцент*
кафедра теории и истории государства и права
Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины
Гомель, Беларусь

МЕЖДУНАРОДНЫЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ЛЮДЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ

Беларусь взяла обязательства по обеспечению прав людей с инвалидностью, ратифицировав в 2016 году Конвенцию ООН о правах инвалидов от 13 декабря 2006 года, в то же время внутригосударственное право не обеспечивает эффективную реализацию прав данных лиц. Фундаментом международной защиты прав людей с инвалидностью служат разработанные и принятые на международном универсальном и региональном уровнях нормы права, регулирующие отношения в сфере обеспечения самому многочисленному меньшинству гарантий осуществления тех же прав, что и все остальные люди: жить полноценной жизнью, пользоваться возможностями, вносить свой вклад в развитие общества.

***Ключевые слова:** человек с инвалидностью, обеспечение прав людей с инвалидностью, защита прав людей с инвалидностью, международно-правовые механизмы защиты, права человека.*

***Veranika Bryliova**, PhD (Candidate of Laws), Associate Professor*
The Department of theory and history of State and Law
Gomel State University by F. Skorina
Gomel, Belarus

INTERNATIONAL MECHANISM OF ENSURING THE RIGHTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES

The republic of Belarus assumed obligations to protect the rights of people with disabilities ratifying in 2016 the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities of December 13, 2006. However, its domestic law and practices does not ensure the realization of their rights effectively. The foundation of the international protection of the rights of people with disabilities are the norms of law developed and adopted at the international, universal and regional levels governing relations in the field of providing people with disabilities the guarantees of the same rights as all other people: be able to live independently, to be included in the community, to choose where and with whom to live and to have access to in-home, residential and community support services.

***Keywords:** people with disabilities, ensuring the rights of people with disabilities, protecting the rights of people with disabilities, international legal protection mechanisms, human rights.*

Залогом устойчивого развития общества является забота о человеке, построение гражданского общества, в котором каждый человек имеет равные права и возможности для самореализации, играет активную роль в своей собственной жизни и в жизни общества. Последнее, в частности, обусловлено осознанием мировым сообществом того, что реабилитация и трудоустройство инвалидов являются более экономически выгодными, чем выплата пособий и пенсий (например, в Германии, Канаде, Австралии, Великобритании и др.).

Яковлева Е.Н. выделяет пять этапов становления международных универсальных стандартов поощрения и защиты прав людей с инвалидностью [1, с.7]. Хакимов Р.М. в развитии международно-правовых механизмов защиты прав людей с инвалидностью отмечает три этапа [2, с.10]. Подводя итог различным вариантам периодизации становления международных стандартов защиты прав людей с инвалидностью, представляются оправданными два этапа. **Первый этап – разработка и внедрение универсальных норм и механизмов защиты прав человека** с периодизацией от 1925 г. – принятия первых актов по вопросам инвалидности Международной организацией труда (далее – МОТ) и Устава ООН (24 октября 1945 г., закрепившего один из важнейших принципов – запрет на дискриминацию) – до 2006 г. Документы, принятые в рамках МОТ, были направлены на регулирование трудовых и социальных прав, в том числе, и людей с инвалидностью, но в тоже время не предусматривали механизмов защиты. **Второй этап – разработка и внедрение универсальных специализированных международно-правовых механизмов**, направленных на защиту прав уязвимых групп: детей, женщин, трудящихся-мигрантов, людей с инвалидностью и др.: период от принятия Конвенции о правах инвалидов 2006 г. – по настоящее время.

В рамках **первого этапа** становления международных стандартов защиты прав людей с инвалидностью принцип запрета на дискриминацию был существенно расширен и уточнен во Всеобщей декларации прав человека, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г. Инвалидность как основание дискриминации применяется только в части социального обслуживания и достойного обеспечения, которые должны быть предоставлены государством лицу в случае наступления инвалидности.

Основополагающие понятия и принципы в сфере прав человека развивает Международный пакт о гражданских и политических правах (далее – МПГПП), принятый на Генеральной Ассамблее ООН 16 декабря 1966 г. и вступивший в силу 23 марта 1976 г. МПГПП указывает на необходимость закрепления института запрета на дискриминацию на национальном уровне. В то же время, МПГПП вводит международно-правовой механизм защиты прав человека: Комитет по правам человека (далее – КПЧ). В развитие системы универсальных механизмов защиты прав человека 16 декабря 1966 г. Генеральной Ассамблеей ООН принят Первый Факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах. Таким образом, были закреплены три важных механизма системы защиты прав человека: 1) обязательные доклады государств в КПЧ о реализации МПГПП; 2) сообщения от государства-участника МПГПП о нарушении положений Пакта со стороны другого государства; 3) жалобы в КПЧ от жертв нарушения прав человека со стороны какой-либо страны-участницы МПГПП.

Принятый Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 г. и вступивший в силу 3 января 1976 г. Международный пакт об экономических, социальных и культурных

правах (далее – МПЭСКП), специальных положений, посвященных защите прав людей с инвалидностью, не закрепляет, действуя в контексте общей регламентации защиты прав человека. В тоже время МПЭСКП создает обязательный механизм отчетности государств посредством предоставления докладов о мерах и о прогрессе на пути к достижению соблюдения прав, закрепленных в МПЭКСП. Дополнительный механизм защиты прав человека создает Факультативный протокол к МПЭСКП, принятый на Генеральной Ассамблее ООН 10 декабря 2008 г. и вступивший в силу 5 мая 2013 г. Так, Комитет по экономическим, социальным и культурным правам начинает принимать индивидуальные жалобы от жертв нарушения прав, закрепленных МПЭСКП. Таким образом, следует отметить, что МПЭСКП и Факультативный протокол к нему установили 2 механизма защиты прав человека: 1) обязательные доклады государств о реализации МПЭСКП; 2) жалобы жертв нарушения прав человека в Комитет по экономическим, социальным и культурным правам.

Первые зачатки специальных международно-правовых норм, направленных на защиту прав людей с инвалидностью, появляются с принятием Генеральной Ассамблеей ООН 20 ноября 1959 г. Декларации прав ребенка и 11 декабря 1969 г. Декларация социального прогресса и развития.

В развитие Декларации социального прогресса и развития, резолюцией Генеральной Ассамблеей ООН 20 декабря 1971 г. принята Декларация о правах умственно отсталых лиц, которая стала первым универсальным международно-правовым документом, направленным на защиту указанной категории лиц.

9 декабря 1975 г. Генеральная Ассамблея ООН приняла Декларацию о правах инвалидов – первый отдельный международно-правовой документ закрепляющий фундаментальное понятие «инвалид» (ст.1) и принципы, а также оформивший права людей с инвалидностью в отдельную группу.

С целью содействия «эффективным мерам предупреждения инвалидности, восстановления трудоспособности и реализации целей «равенства» и «полного участия» лиц с инвалидностью в социальной жизни и развитии» Генеральной Ассамблеей ООН 3 декабря 1982 г. принята Всемирная программа действий в отношении инвалидов [3]. В программе закреплены новые дефиниции (дефект, инвалидность, нетрудоспособность, предупреждение инвалидности, восстановление трудоспособности, создание равных возможностей), раскрыты Концепции, принятые в системе ООН, предлагаются меры, направленные на реализацию международно-правовых стандартов защиты прав людей с инвалидностью на национальном уровне.

В заключение анализа первого этапа разработки универсальных норм и механизмов защиты прав человека через призму обеспечения прав людей с инвалидностью следует остановиться на Принципах защиты психически больных лиц и улучшения психиатрической помощи, принятых Генеральной Ассамблеей ООН 17 декабря

1991 г., и Стандартных правилах обеспечения равных возможностей для инвалидов от 20 декабря 1993 г. Последние предусматривают норму, позволяющую вводить механизм контроля для эффективного их выполнения: создание должности Специального докладчика, который готовит ежегодные доклады для Комиссии социального развития по вопросу о контроле за осуществлением странами Стандартных правил и разработки рекомендаций для эффективной их реализации.

Второй этап: разработка и внедрение универсальных специализированных международно-правовых механизмов, связан с принятием основного международного стандарта в сфере защиты прав людей с инвалидностью – Конвенции о правах инвалидов от 13 декабря 2006 г., документа, позволяющего рассматривать людей с инвалидностью не только как субъектов социальной и медицинской помощи. Цель Конвенции «заключается в поощрении, защите и обеспечении полного и равного осуществления всеми инвалидами всех прав человека и основных свобод, а также в поощрении уважения присущего им достоинства» (ст.1) [3]. Одним из важнейших положений Конвенции является создание специализированного механизма по защите прав инвалидов – Комитета по правам инвалидов, который рассматривает доклады государств о мерах, принятых для осуществления им своих обязательств по Конвенции, и о прогрессе, достигнутом в этом отношении (ст. 34, 35) [4]. Принятый одновременно с Конвенцией Факультативный протокол содержит процедуру подачи жалоб от лиц или групп лиц, находящихся под юрисдикцией государства-участника Конвенции и являющихся жертвами нарушения прав, предусмотренных в Конвенции, со стороны государства. В тоже время необходимо помнить, что заключения Комитета по правам инвалидов носят рекомендательный характер для государств-участников, что заметно снижает эффективность их воздействия на ситуацию с правами инвалидов в национальных правовых системах.

В системе универсальных международно-правовых механизмов защиты прав людей с инвалидностью следует остановиться на созданном на основе резолюции 60/251 Генеральной Ассамблеи ООН 15 марта 2006 г. Универсальном периодическом обзоре (далее – УПО). Этой же резолюцией учрежден вспомогательный орган Генеральной Ассамблеи ООН – Совет по правам человека взамен Комиссии ООН по правам человека, действовавшей с 10 декабря 1946 г. и утратившей свой авторитет в середине 2000-х гг. «УПО представляет собой уникальный механизм обзора информации по правам человека во всех государствах-членах ООН. УПО входит в структуру Совета по правам человека и предоставляет возможность каждой стране информировать о предпринятых ею мерах с целью улучшения положения в области прав человека, а также выполнять свои обязательства в данной сфере» [5].

Эффективным международным правозащитным механизмом выступают Специальные процедуры Совета по правам человека – «это независимые эксперты

в области прав человека, уполномоченные информировать и консультировать по конкретным вопросам в области прав человека или по ситуациям с правами человека в определенных странах. Система Специальных процедур является центральным элементом механизма ООН по правам человека и охватывает все права человека: гражданские, культурные, экономические, политические и социальные. На 1 августа 2017 г. было 44 тематических и 12 страновых мандатов»

Помимо анализа универсальных международно-правовых механизмов защиты прав людей с инвалидностью, следует остановиться на **региональной европейской системе защиты, а также возможностях, обусловленных членством в Содружестве Независимых Государств** (далее – СНГ).

Европейский союз (далее – ЕС) и Совет Европы (далее – СЕ) проводят эффективную политику в направлении защиты прав людей с инвалидностью. Так, в 1997 г. был принят Амстердамский договор, который запретил все формы дискриминации в отношении людей с инвалидностью. Аналогичные нормы закреплены в Хартии основных прав Европейского Союза 2000 г. Основным региональным международным механизмом защиты прав человека в Европе является Европейский суд по правам человека, призванный устанавливать соответствие деятельности государств Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. Также региональными международными стандартами защиты прав человека выступают Европейская социальная хартия 1961 г., План мероприятий помощи людям с ограниченными возможностями здоровья в реализации их прав на 2006-2015 гг.

Республика Беларусь – единственная страна на Европейском континенте, которая не является членом СЕ. 16 сентября 1992 г. Парламентская ассамблея Совета Европы (ПАСЕ) предоставила статус «специально приглашенного» Верховному Совету Республики Беларусь. 12 марта 1993 г. Республика Беларусь подала заявку на вступление в СЕ. Однако в январе 1997 г. Бюро ПАСЕ приняло решение о приостановлении статуса «специально приглашенного» в отношении Парламента Беларуси, в результате чего рассмотрение заявки Республики Беларусь о вступлении в СЕ было приостановлено. 18 октября 2016 г. Комитет министров Совета Европы принял План действий СЕ для Беларуси на 2016-2017 гг. 24 ноября 2017 г. белорусская сторона согласилась с предложением СЕ продлить срок действия данного документа на 2018 год.

В правозащитной сфере решения Европейского суда по правам человека оказывают значительное влияние на формирование позиции членов Конституционного суда Республики Беларусь при рассмотрении конкретных дел. Можно говорить, что решения Европейского суда в Конституционном Суде Республики Беларусь рассматриваются в качестве судебных прецедентов. Так, по словам Василевича Г.А.:

по конкретным делам. Они побуждают нас действовать с учетом стандартов, которые формируются Европейским Судом» [7, с. 47]. Следует отметить, что граждане Беларуси имеют возможность жаловаться в Страсбургский суд на государственные органы 47 стран-участниц СЕ и этим правом пользуются [8].

Положение людей с инвалидностью в регионе СНГ, как и в других регионах мира, остается весьма сложным. По результатам обращения к правительственным порталам и официальным сайтам министерств государств-участников СНГ, можно констатировать, что количество инвалидов в странах Содружества составляет порядка 17,6 млн. человек и при общей численности населения стран СНГ около 280 млн. составляет около 6,3%. На сегодняшний день все государства-участники Содружества ратифицировали Конвенцию ООН о правах инвалидов, последними к ней присоединились 3 октября 2016 г. – Беларусь и 22 марта 2018 г. – Таджикистан. мая 1995 г. на заседании Совета глав государств СНГ была принята Конвенция о правах и основных свободах человека от 26 мая 1995 г. (вступила в силу 11 августа 1997 г.), которая закрепила формирование Комиссии по правам человека – наблюдательного органа по обеспечению выполнения государствами ее положений. По своему статусу Комиссия – это уставный консультативный орган СНГ.

12 апреля 1996 г странами СНГ было подписано Соглашение о сотрудничестве в решении проблем инвалидности и инвалидов, согласно ст. 3 согласование действий Сторон в решении проблем инвалидности и инвалидов осуществляется через Консультативный Совет по труду, миграции и социальной защите населения государств-участников Содружества Независимых Государств, через который Стороны также обмениваются информацией по проблемам инвалидности и инвалидов, в том числе о принятых законодательных и нормативных актах, разработках, намечаемых семинарах, выставках и т.д.

На пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ Постановлением от 25 ноября 2008 г. № 31-19 принят Модельный Закон «О социальной защите инвалидов», определяющий государственную политику в области социальной защиты инвалидов, целью которой является обеспечение инвалидам равных с другими гражданами возможностей в реализации гражданских, экономических, политических и социальных прав и свобод, установленных конституцией государства, а также общепризнанными принципами и нормами международного права и международными договорами государства.

Подводя итог анализу международно-правовых универсальных и региональных механизмов защиты прав людей с инвалидностью, следует констатировать длительный и сложный путь становления международной правозащитной системы, используемой в случае, если не получилось защитить права людей с инвалидностью на внутригосударственном уровне.

К универсальным международно-правовым механизмам защиты прав людей с инвалидностью относятся: 1. Доклады государств в КПЧ о реализации МПГПП.

2. Сообщения от государства-участника МПГПП о нарушении норм МПГПП со стороны другого государства. 3. Индивидуальные жалобы в КПЧ на нарушения прав человека. 4. Доклады государств о реализации МПЭСКП. 5. Обращение в Комитет по экономическим, социальным и культурным правам лиц, чьи права нарушены какой-либо страной-участницей МПЭСКП. 6. Деятельность Специального докладчика, представляющего ежегодные доклады в Комиссию социального развития по вопросу о контроле за осуществлением государствами Стандартных правил обеспечения равных возможностей для инвалидов и разработке рекомендаций для эффективной их реализации. 7. Комитет по правам инвалидов, который рассматривает доклады государств о мерах, по осуществлению принятых обязательств, а также жалобы от лиц или групп лиц, находящихся под юрисдикцией государства-участника Конвенции о правах инвалидов. 8. Универсальный периодический обзор, который представляет собой уникальный механизм обзора информации по правам человека во всех государствах-членах ООН и входит в структуру Совета по правам человека. 9. Специальные процедуры Совета по правам человека.

К региональным международно-правовым механизмам защиты прав людей с инвалидностью, через призму европейского сообщества и Содружества Независимых Государств, относятся: 1. Деятельность Европейского суда по правам человека. 2. Рассмотрение Комиссией по правам человека СНГ вопросов, поставленных одной из Сторон, связанных с нарушением прав человека какой-либо из Сторон, а также обращений лиц и неправительственных организаций.

Таким образом, при наличии широкого спектра универсальных и региональных международно-правовых механизмов защиты прав людей с инвалидностью следует обозначить следующие проблемные зоны и наметить пути их преодоления. Решения, принимаемые в рамках деятельности Совета по правам человека, Комитета по правам инвалидов, Комитета по ликвидации дискриминации в отношении женщин, Комитета по ликвидации расовой дискриминации, Комитета по защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей, Комитета против пыток и др., имеют статус предложений и носят рекомендательный характер, что снижает эффективность реализации их положений. Указанные обстоятельства обуславливают необходимость придания решениям Совета и Комитетов ООН статуса обязательных к исполнению государствами-членами международного сообщества.

Оправданным выступает рассмотрение вопроса о создании на базе универсальной международной организации постоянно действующей единой судебной инстанции по правам человека, к компетенции которой относилось бы рассмотрение всех категорий дел, связанных с нарушением прав человека. Для Республики Беларусь создание универсального Международного суда по правам человека на базе ООН позволит восполнить пробел в региональном судебном механизме защиты прав

человека и позволит реализовать статью 61 Конституции Республики Беларусь, согласно которой «каждый вправе в соответствии с международно-правовыми актами, ратифицированными Республикой Беларусь, обращаться в международные организации с целью защиты своих прав и свобод, если исчерпаны все имеющиеся внутригосударственные средства правовой защиты» [9].

Анализ региональных международно-правовых механизмов защиты прав людей с инвалидностью свидетельствует о необходимости повышения эффективности сотрудничества государств в рамках СНГ. Детальная по содержанию Конвенция СНГ о правах и основных свободах человека не содержит специальных норм, направленных на защиту людей с инвалидностью, термин «инвалид» упоминается три раза в контексте социальной защиты, обучения и трудоустройства (ст. 16, 18, 28). Конвенция СНГ не имеет эффективного механизма контроля её исполнения, в отличие от аналогичного Европейского международно-правового документа, направленного на защиту прав человека и обладающего эффективным механизмом его реализации в лице Европейского суда по защите прав человека, решения которого являются обязательными для государств. Некоторые авторы указывают на то, что Комиссия по правам человека СНГ не приступила к работе. Согласно Положению о ее деятельности, принимаемые решения обладают рекомендательным характером. Следовательно необходимо придать решениям Комиссии обязательного статуса или создать региональный судебный орган с обязательными к исполнению решениями.

Целесообразно создать консультативный орган - Совет по делам лиц с инвалидностью, а также активизировать взаимодействие СНГ с неправительственными организациями людей с инвалидностью.

Решение обозначенных проблем будет содействовать совершенствованию международно-правовых универсальных и региональных механизмов защиты прав людей с инвалидностью.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Яковлева, Е.Н. Поощрение и защита прав инвалидов в международном праве :автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Е. Н. Яковлева ; Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт государства и права Российской академии наук. – М., 2015. – 62с.

2. Права инвалидов: правовое регулирование, механизмы защиты и реализации / под ред. Ф.Д. Байрамова, Р.М. Хакимова. – М.: МГГЭУ, 2017. – 48с.

3. Всемирная программа действий в отношении инвалидов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_ conv/conventions/prog.shtml. – Дата доступа: 23.05. 2018.

4. Конвенция о правах инвалидов [Электронный ресурс]. //Конвенции и соглашения. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/ conventions/disability.shtml. – Дата доступа: 23.05. 2018.

5. Универсальный периодический обзор [Электронный ресурс]. //ООН Совет по правам человека. – Режим доступа: https://www.ohchr.org/RU/hrbodies /upr/pages/UPRMain.aspx. – Дата доступа: 16.08. 2018.

6. Специальные процедуры Совета по правам человека [Электронный ресурс]. //Объединенные нации. Права человека. Управление Верховного Комиссара. – Режим доступа: https://www.ohchr.org/ru/HRBodies/SP/Pages/ Welcomepage.aspx. – Дата доступа: 16.08.2018.

7. Василевич, Г.А. Европейский Суд по правам человека и органы конституционного контроля европейских стран: перспективы взаимодействия / Г.А. Василевич // Вестник Конституционного Суда Республики Беларусь. – 2000. – № 2. – С.43-52.

8. Елисеев, А. Дела граждан Беларуси в Европейском суде по правам человека / А. Елисеев [Электронный ресурс]. // Belarusian Institute for Strategic Studies. – Режим доступа:

9. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). – Мн.: Амалфея, 2005. – 48 с.

МИСТЕЦТВО

УДК 674.093

Наталія Ткачик
Студентка інженерно-педагогічного факультету
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

НОВИЙ ПОГЛЯД НА МЕБЛЕВУ ПРОМИСЛОВІСТЬ

Перероби старе, залиши живе

Анотація. В Україні, державній охороні і регулюванню використання підлягають земля, надра, водні ресурси, ліси, полезахисні й водоохоронні лісосмуги, зелені насадження, типові краєвиди, курортні місцевості, рідкісні, корисні, реліктові тварини й рослини, визначні природні об'єкти, державні заповідники і заказники та їхній рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря та інші природні багатства, які залучені до господарського обороту, і ті, що їх не експлуатують. Заборонено таку господарську діяльність, яка може шкідливо вплинути на стан природних багатств, призвести до ерозії ґрунтів, забруднення і обміління водойм, забруднення повітря, знищення корисних тварин і рослин, зруйнування або пошкодження інших цінних об’єктів природи. Організацію заходів щодо охорони природи та нагляд за їх проведенням здійснюють місцеві органи влади, відомства, інспекції, громадські організації. Не зважаючи на це природа нищиться людьми, в даному дослідженні ми хочемо показати як зберігаючи природу ми можемо використовувати її дари.

Ключові слова: природа, переробка, меблі, витвір мистецтва.

Tkachyk Nataliya
Student of engineering-pedagogic faculty
M.P.Drahomanov National Pedagogic University

A NEW VIEW ON A FURNITURE INDUSTRY

Abstract. *Land, its resources, water, forests, water protection and water protection bands, green plantations, typical landscapes, resort areas, rare, useful, relict animals and plants, landmarks, state protected areas and nature reserves are subject to state protection and regulation of use, wildlife sanctuaries and their flora and fauna, atmospheric air and other natural resources that are involved in economic activity and those that are not exploited. It is forbidden to do such economic activity, which can have a detrimental effect on the state of natural resources, lead to soil erosion, pollution and waste of water bodies, air pollution, destruction of useful animals and plants, destruction or damage to other valuable natural objects. Organization of measures for the protection of nature and supervision of their implementation are carried out by local authorities, departments, inspections, public organizations. Inspite of this nature is destroyed by people, in this study we want to show how we can use her gifts preserving nature.*

Key words: *nature, processing, recycling, furniture, artwork.*

Людина використовує деревину з незапам'ятних часів. Паливо, будівельні матеріали, меблі, музичні інструменти – вироби з неї супроводжують нас усе життя. Крім цього, дерева – це природні календарі і живі історичні пам'ятники. Дерево – один із найбільш різнопланових і часто використовуваних сировинних матеріалів. Як поновлюваний ресурс він дуже важливий для нашого клімату і добробуту. Деревина також незамінна як будівельний матеріал і джерело енергії. Але важко собі уявити, що було б тоді коли цей ресурс вичерпався. Адже як недбало зараз людина ставиться до такого простого на перший погляд матеріалу

як дерево. Кожного дня у світі нищать сотні сухих дерев. Просто нищать як непотрібну сировину – не переробляючи. Хоча у руках та очах майстра навіть звичайна суха гілка може перетворитись у витвір мистецтва.

Стара деревина, дошки та навіть коріння дерев – це новий погляд на меблеву промисловість майбутнього. Не всі це усвідомлюють зараз, але все ж є ті хто розуміє та працює у такій сфері.

Більшість відповість, що не можливо перетворити старе дерево на витвір сучасного мистецтва. Але в протилежному переконаний один молодий і дуже творчий художник. Він вважає, що для створення предметів інтер'єру не потрібно вирубувати здорові дерева, замість них можна використовувати старі дошки, які на перший погляд здаються непридатними для цих цілей. Молодий дизайнер Грег Классен (Greg Klassen) дуже любить природу, і надихається нею при створенні своїх незвичайних робіт. Він робить меблі зі старих (часом вікових) дерев, які впали від старості навіть почали гнити. Багато хто не звернули б на них ніякої уваги або ж пустили б на дрова, але тільки не Классен. У цих матеріалах, покреслених недоліками і дефектами, він бачить красу. Це допомагає йому робити з непривабливих дощок ексклюзивні дизайнерські предмети. Грег Классен є ремісником, який пристосовується до навколишнього середовища. Він живе в гармонії з природою і зумів розглянути красиві лінії на старих дошках і зробити в них «живий край», використовуючи природний рельєф дерева. Майстер лише підкреслює природні лінії дерева і не намагається їх переробити. Для створення оригінальних меблів можна використовувати будь-яке дерево − обрізки дощок, круглі спили різного діаметру, просто красиву тріску. Також незвично виглядає дерево знищене грибком або короїдами.

Сьогодні ідея повторного використання деревини актуальна як ніколи. Людство вже відчуло, що починає задихатися від пластику, скла і бетону, що навколо все менше навколишньої природи і все більше – навколишнього середовища; ми усвідомлюємо, що повторне використання дерева рятує від вирубки живе. Але одного лишень усвідомлення мало, потрібні дії.

Щоб почати працювати у такій сфері не потрібно придумувати щось нове. Адже усім нам добре відомо, що усе нове це добре забуте старе. Світ обертається і те. що було у моді колись поступово повертається до нас, хоча і у дещо зміненому вигляді.

Усе бере свій початок ще у первісних часах коли всі предмети виготовляли із суцільної деревини, найчастіше ясена, дуба, клена, що вимагало осмисленої праці. Завдяки своїй винахідливості людина навчилась використовувати у вигляді примітивних меблів природний матеріал, наприклад, пень, викривлену або роздвоєну гілку тощо. Як можемо зауважити сучасна людина з плином часу дещо розгубила цю винахідливість закладену предками. Адже на теперішній час такими примітивними матеріалами найчастіше нехтують. На тому рівні

розвитку, коли предмети домашнього вжитку виготовляли із масивних дерев'яних колод, не було чіткої межі між меблями та іншими побутовими речами. Наприклад, видовбана тарілка на ніжках служила одночасно і посудом, і столом.

Натомість зараз ми хочемо щоб кожна річ у нашому приміщенні була естетично привабливою. Я ж хочу довести те, що звичайний нікому не потрібний кусок деревини може виглядати не гірше дорогих брендових меблів.

Підсумовуючи усе вище сказане можна сказати те, що використовувати деревину можна зовсім по різному. Багато оригінальних виробів з дерева можна виготовляти з допомогою різьблення. Раціонально-естетичне використання дерева можливе з допомогою техніки яка має назву “Пірографія” , вона широко відома як випалювання по деревині. Навіть банальний зріз дерева в поперек може слугувати цікавою підставкою для чогось, або ж навіть годинником. Потрібно лишень трішки фантазії, та бути креативним. Головне – це не заганяти себе в рамки, адже мистецтво формує та розвиває творчий підхід до життя, збагачує уяву. Завдяки йому людина може зрозуміти й усвідомити те, що не в змозі отримати від повсякденного життя та власного життєвого досвіду, оскільки в силу соціально-просторової та соціально-часової обумовленості досвід окремої людини завжди обмежений [1, с. 73.]. Сила мистецтва в його цілісному впливі на особистість, що обумовлено образною природою художніх витворів. Мистецтво через емоції та переживання змушує задуматися над тим, щоб не просто раціонально, але й критично відноситися до дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колісник-Гуменюк, Ю. Формування та розвиток творчості у майбутніх фахівців ПТНЗ художнього профілю / Ю. Колісник-Гуменюк // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2015. – № 8 (127). – С. 70–73.

Науковий керівник: *канд.пед.н. Колісник-Гуменюк Ю.І.*

.

ISSN 2663-9718

Наукове видання

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Відповідальний за випуск: *Ю.І. Колісник-Гуменюк*
Макет і комп'ютерна верстка: *В.В. Гуменюк*
Дизайн обкладинки: *І.С. Колісник*

Адреса оргкомітету:
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
79008, вул. Кривоноса, 10
м. Львів
lnnc@ukr.net

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи:
зб. наук. праць / [упорядник Ю.І. Колісник-Гуменюк]. – Київ – Львів – Бережани – Гомель, 2018. – Вип. 3. – 451 с.

Електронне видання
Умовн.-друк. арк. 28,1. Об'єм файлу – 4,8 МБ.